

NAXÇIVAN MÜƏLLİMLƏR İNSTITUTU

**“Ümumi təhsildə kurikulum islahatları:
nəticələr və perspektivlər–2021”
mövzusunda**

RESPUBLİKA ELMİ-PRAKTİK KONFRANSININ

MATERİALLARI

Naxçıvan, 21 may 2021

KONFRANSIN TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr: Azad Novruzov - Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru

Sədr müavini: Qurban Qurbanlı - Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun elmi katibi

Üzvlər:

Çapay Quliyev - İxtisasartırma və yenidən hazırlanma üzrə prorektor

Samirə Həsənova - Pedaqoji fakültənin dekanı

Rövşən Vəliyev - Təbiət və incəsənət fakültəsinin dekanı

İsmayıl Əliyev - Pedaqogika və psixologiya kafedrasının müdiri

Yaqub Məmmədov - Riyaziyyat və tədrisi metodikasına kafedrasının müdiri

Həsənəli Eyvazov - Dillər və ədəbiyyat kafedrasının müdiri

Sahib Əliyev - Ali riyaziyyat və informatika kafedrasının müdiri

Qızılı Əliyeva - Ümumi fənlər kafedrasının müdiri

Həbibə Allahverdiyeva - İncəsənət kafedrasının müdiri

Sevda Hacəliyeva - Xarici dillər və tədrisi metodikasına kafedrasının müdiri

Emin Məmmədov - Humanitar və ictimai fənlər kafedrasının müdiri v.i.e.

Rasim Babayev - Təsərrüfat və xidmət şöbəsinin müdiri

Zöhrə Sadiqova - "Məktəb" nəşriyyatının direktoru

BÖLMƏLƏR ÜZRƏ MƏSUL ŞƏXSLƏR

Bölmə 1. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas istiqamətləri: hədəflər və reallıqlar
p.ü.f.d.Çapay Quliyev, dos. Sevinc Orucova

Bölmə 2. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının konseptual məsələləri
dos. Xumar Məmmədova, Sahil Əlizadə

Bölmə 3. Ümumi təhsilin məzmununa dair tələblər, dərslik konsepsiyası və məktəb təcrübəsi
dos. Qurban Qurbanlı, b.ü.f.d.Lamiyə Quliyeva

Bölmə 4. Ümumi təhsili idarəetmənin və müəllim hazırlığının aktual problemləri
dos. Rövşən Vəliyev, Əli Mehdiyev

Bölmə 5. Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri
Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində
dos. Lalə Allahverdiyeva, Ruhiyyə Cəfərova

Bölmə 6. Təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsinə verilən tələblər:
reallıqlar və perspektivlər
dos.Sahib Əliyev, Şəhla Süleymanova

Bölmə 7. Ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərdə formalaşdırılmalı səriştələr və məktəb təcrübəsi
Zeynab Mehdiyeva, Tərifə Kərimova

Bölmə 8. Məktəbəhazırlıq, ibtidai təhsil, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil səviyyələrində
tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübələrində
prof. Yaqub Məmmədov, Leyla Qurbanova

Bölmə 9. Humanitar fənlər üzrə təlim strategiyaları
dos. Samirə Həsənova, dos.Qıziltac Şahbazova

Bölmə 10. Təbiət fənləri üzrə təlim strategiyaları
dos. Vüsalə İsmayılova, Gülxarə Tarverdiyeva

Bölmə 11. Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi
məsələləri
dos. Südəbə Məmmədova, p.ü.f.d.Qızılı Əliyeva

Bölmə 12. Fənn kurikulumu və müəllimin iş təcrübəsi
dos. Həsənəli Eyvazov, dos. Ələkbər Cabbarlı

Bölmə 13. Ümumi təhsildə məsafədən təlimin aktual məsələləri
dos. Elşad Ağayev, Günel İbrahimova

Nəşr edilmiş tezislərdə olan elmi məlumatların səhihliyinə görə məsuliyyət müəllimlərin üzərinə düşür.

MÜNDƏRİCAT

Plenar iclasın materialları	13-24
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru Azad Novruzovun giriş sözü	14
Naxçıvan Muxtar Respublikasının təhsil naziri Rəhman Məmmədovun çıxışı	16
Səminə Rüstəмова. Onlayn dərs prosesində qiymətləndirmə mexanizmi: tələblər və təcrübə	19
Sahil Əlizadə. Ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pədaqoji tələblər rəsmi dövlət sənədlərində və məktəb həyatında	22

BÖLMƏ 1.

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas istiqamətləri: hədəflər və reallıqlar	25-41
Qurban Qurbanlı. Təhsil qanunvericiliyinin yenilənməsi ümumi təhsil islahatlarının yeni mərhələsinin hüquqi bazası kimi	26
Sevinc Orucova. Kurikulum reallaşdırılan konseptual sənəd kimi	29
Xədicə Məmmədova. Ümumi təhsildə islahatların bəzi nəticələrinə dair mülahizələr	30
Şəfəq Vəliyeva. Milli kurikulumun xarakterik xüsusiyyətləri	31
Ulduz Eyvazova. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının bugünkü nəticələri və perspektivləri	33
Aynur Abbasova. Ümumi təhsildə kurikulum islahatları: gözləntilər, reallıqlar, perspektivlər	35
Nurlanə Məmmədova. Azkomplektli siniflərdə kurikulumların tətbiqi məsələləri	36
Ramin Şükürov. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas məsələlərinə dair mülahizələr	38
Natiq Hüseynbəyli. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas hədəfləri və nəticələrinə dair	39
Rahilə Seyidova. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının həyata keçirilməsi təcrübəsindən	40
Türkan Hüseynova. Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının hədəfləri, reallıqlar və vəzifələr	41

BÖLMƏ 2.

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının konseptual məsələləri.....	42-56
<i>Xumar Məmmədova.</i> Milli təhsilimiz: kurikulum islahatları və reallıqlar.....	43
<i>Günay Əlizadə.</i> Müasir kurikulumlarda inteqrasiya məsələləri tələblərdə və təcrübədə.....	45
<i>Afaq Əhmədova.</i> Kurikulum islahatlarının tələbləri və məktəbdə tədrisin vəziyyətinin təhlili.....	47
<i>Kifayət Əhmədova.</i> Azərbaycanda təhsil islahatlarının prinsipləri, rolu və mahiyyəti.....	48
<i>Tahirə Hüseynova.</i> Kurikulum islahatları və fəal təlim.....	50
<i>Samirə Oruculu.</i> Milli kurikulum təcrübəsi və perspektivlər.....	51
<i>Arzu Səfərova.</i> Kurikulum islahatları: təhsilin təşkilinə dair bəzi məsələlər.....	52
<i>Məhluqə Rzayeva.</i> Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas hədəfləri və nəticələri.....	53
<i>Nərgiz Əhmədova.</i> Kurikulum elmi-nəzəri və elmi-praktik pedaqoji problem kimi.....	54
<i>Leyla Orucova.</i> Kurikuluma praktik pedaqoji problem kimi baxış.....	56

BÖLMƏ 3.

Ümumi təhsilin məzmununa dair tələblər, dərslük konsepsiyası və məktəb təcrübəsi.....	57-70
<i>İltifat Məmmədova.</i> Dərslük konsepsiyasının əsas tələbləri və bəzi digər məsələlərinə dair.....	58
<i>Lamiyə Quliyeva, Asif Axundov.</i> Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün biologiya dərsliyinin təhlili.....	59
<i>Şəhla Fətəliyeva.</i> Təlimin təşkilinə verilən tələblərin reallaşdırılmasında motivasiya.....	61
<i>Nazilə Muradova.</i> Məktəb riyaziyyat kursunda “Statistika və ehtimal” məzmun xəttinin mahiyyəti.....	62
<i>Əliağa Rzayev.</i> Ümumi təhsilin məzmununa dair ümumi tələblərin təhlili və məktəb təcrübəsində reallaşdırılmasının təsviri.....	64
<i>Sevda Hacəliyeva.</i> Qrup işinin təşkilinə verilən əsas tələblər və meydana çıxan çətinliklər.....	65

<i>Xədicə Əliyeva.</i> Pedaqoji prosesdə motivasiyanın yaradılması yolları.....	67
<i>Ruqiyyə Məmmədova.</i> Dərsləklərin konseptual və pragmatik təhlili təcrübəsindən.....	68
<i>Həmidə Məmmədova.</i> Dərslək konsepsiyasının tələbləri və dərsləklərin vəziyyətinə dair bəzi mülahizələr.....	70

BÖLMƏ 4.

Ümumi təhsili idarəetmənin və müəllim hazırlığının aktual problemləri.....	71-95
<i>Rövşən Vəliyev.</i> Riyaziyyat müəllimi hazırlığı: təhsilin pillələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və varislik probleminə dair.....	72
<i>Gülxanım Orucova.</i> Müasir məktəb idarəçiliyində direktor üçün tələb olunan keyfiyyətlərə dair bəzi mülahizələr.....	74
<i>Əli Mehdiyev.</i> Ümumi təhsilin idarə olunmasının aktual məsələləri: nəzəriyyədə və təcrübədə.....	76
<i>Orxan Babayev.</i> Müasir dövrdə ümumi təhsilin idarə olunmasının elmi-pedaqoji əsaslarına dair.....	77
<i>Günay Quliyeva.</i> İnkulziv təhsilin idarə olunmasının aktual problemlərinə dair.....	78
<i>Vurğun Əsgərli.</i> Ümumi təhsilin idarə olunmasının aktual problemləri: nəticəyönlü və şəffaf idarəetmə.....	80
<i>Günəl Qasımova.</i> Ümumi təhsilin idarə olunması və məktəb fəaliyyətinin səmərəliliyi məsələlərinə dair.....	81
<i>Rufanə Abbasova.</i> Təhsilin idarə olunmasının bəzi məsələləri.....	82
<i>Şahbaz Məhərrəmov.</i> Ümumi təhsilin idarə olunmasının konseptual məsələləri zaman kontekstində.....	83
<i>Ülviyyə Cəfərova.</i> Ümumtəhsil məktəbinin idarə olunması təcrübəsinin təhlili nəticələrinə dair bəzi mülahizələr.....	84
<i>İlahə Seyidova.</i> Kurikulum islahatları şəraitində məktəbin idarə edilməsi təcrübəsindən.....	86
<i>Xədicə Sadiqova.</i> Məktəb direktorunun iş üslubu və islahatların həyata keçirilməsində rolu.....	87
<i>Natiq Məmmədov.</i> Təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin işinin təkmilləşdirilməsində İKT-dən istifadə məsələləri.....	88

<i>Aygül Məmmədova.</i> Milli təhsilimiz və müəllim hazırlığının bəzi aktual məsələləri.....	92
<i>Nuranə Vəliyeva.</i> Müəllim hazırlığı məsələləri keyfiyyət göstəricilərinə verilən tələblər kontekstində.....	93
<i>Elza Məmmədova.</i> Müəllim hazırlığının bəzi məsələlərinə dair mülahizə və təkliflər.....	94

BÖLMƏ 5.

Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində.....	96-116
<i>Lalə Allahverdiyeva.</i> Müasir ibtidai sinif müəlliminin ixtisas kompetensiyaları.....	97
<i>Kəmalə Novruzova.</i> Riyaziyyatın tədrisində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqində müəllim peşəkarlığı.....	99
<i>Fidan Əzizova.</i> STEAM dərslərində müəllimlərin fasilatorluq bacarığı.....	101
<i>Şəbnəm Əliyeva.</i> Müəllimlərin pedaqoji texnologiyalardan istifadə bacarığı.....	103
<i>Ruhiyyə Cəfərova.</i> Müəllimin peşəkar qabiliyyətləri pedaqoji təcrübə kontekstində.....	104
<i>İlkanə Mürşüdoğa.</i> Yeni təlim metodlarının tətbiqində təhsilverənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinə dair psixoloji tələblər.....	106
<i>Gülənar Seyidova.</i> Ümumi təhsil sistemində təhsilverələrin keyfiyyət göstəricilərinin təhlili məsələləri.....	108
<i>Tural Məmmədli.</i> Təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinə aid tələblər və təcrübədən qaynaqlanan bəzi mülahizələr.....	109
<i>Zəminə Rzayeva.</i> Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinin təhlili təcrübəsindən.....	110
<i>Lalə Həsənova.</i> Əsl müəllim necə olmalıdır? (Elmi-nəzəri və elmi- təcrübi pedaqoji portretin cizgiləri).....	111
<i>Ülvinaz Əliyeva.</i> Məktəb müəllimi və pedaqoji tələblər.....	112
<i>Mehriban Xudanova.</i> Şagird-müəllim münasibətləri kurikulum islahatları kontekstində.....	113
<i>Aytəkin Əliyeva.</i> Kurikulum islahatlarında müəllim amili.....	115
<i>Gülənar Zamanova.</i> Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinə dair tələblərin inkişaf dinamikası.....	116

BÖLMƏ 6.

Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər: reallıqlar və perspektivlər.....	117-131
<i>Rövşən Həsənov.</i> Cəbr kursunun tədrisində mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılmasının bəzi üsulları.....	118
<i>Sahib Əliyev, Ceyhun Əliyev.</i> Orta məktəb riyaziyyat kursunun tədrisində limitlərlə bağlı məsələlər.....	120
<i>Şahla Süleymanova.</i> Didaktik oyunların kurikulum tələbləri əsasında təşkilinin kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşmasına təsiri.....	122
<i>Nuray Sadiqova.</i> Yeni təlim metodlarının tətbiqinin şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında rolu.....	123
<i>Aytən Axundova.</i> Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər və reallıqlar.....	124
<i>Gülnarə Abdullayeva.</i> Şagirdlərin oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi.....	125
<i>Türkay Məmmədov.</i> Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər və pedaqoji fəaliyyətin nəticələri.....	127
<i>İlhamə Hüseynova.</i> Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblərin reallaşdırılması vəziyyəti və perspektivlər.....	128
<i>Şirin Mirzəyeva.</i> Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması təcrübəsindən.....	130
<i>Turan Həsənova.</i> Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər və reallıqlar.....	131

BÖLMƏ 7.

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda formalaşdırılmalı səriştələr və məktəb təcrübəsi.....	132-147
<i>Zeynab Mehdiyeva.</i> İbtidai sinif şagirdlərinin həyati bacarıqlarının formalaşmasında kurikulum islahatlarına praktik baxış.....	133
<i>Həsən Həsənov.</i> Ümumi təhsil pilləsində şagird səriştələrinin formalaşdırılmasında robototexnikanın rolu.....	135
<i>Təranə Allahverdiyeva.</i> Ümumtəhsil müəssisələrində şagirdlərin mənəvi dəyərlər əsasında şəxsiyyət kimi formalaşması islahatların tələbi kimi.....	137

Günay Əliyeva. Təhsilalanlarda formalaşdırılan zəruri sərişlərin səciyyəsinə dair bəzi mülahizələr.....	138
Nərgiz Məmmədova. Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların sərişlərinə verilən tələblər və onların məktəb təcrübəsində reallaşdırılması vəziyyəti.....	140
Pərvin Hacıyev. Təhsilalanlarda formalaşdırılmalı olan sərişlərin təhlili və konkret məktəb təcrübəsinin təsviri.....	141
Tərifə Kərimova. Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda formalaşdırılan sərişlərin səciyyəsi.....	143
Nənəxanım Əliyeva. Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda tələb olunan sərişlərin formalaşdırılması məktəbin əsas fəaliyyət nəticələrindən biri kimi.....	145
Bəyim Tarverdiyeva. Kurikulumların tətbiqinin şagird şəxsiyyətinin inkişafında rolu.....	146

BÖLMƏ 8.

Məktəbəhazırlıq, ibtidai təhsil, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil səviyyələrində tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübələrində.....	148-165
Yaqub Məmmədov. İKT-dən istifadə etməklə IV sinifdə həndəsə məzmun xətti üzrə təlimin nəticələrinin formalaşdırılması.....	149
Abdulla Həsənov. Riyaziyyat dərslərində klasterlərdən istifadə yolları.....	151
Həbib Məmmədov. İbtidai siniflərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılmasında fiziki tərbiyənin rolu və əhəmiyyəti.....	153
Afaq Əliyeva, Əzizə Novruzova. Məktəbəqədər təhsilin böyük qruplarında “İlin fəsilləri” mövzusunda məşğələnin mərhələlərinin təşkilinə dair.....	154
Aysel Quliyeva. Tam orta təhsil səviyyəsində tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində.....	156
Günəl Məmmədova. Ümumi təhsil pilləsində ümumi təlim nəticələri: mövcud vəziyyət və perspektivlərə baxış.....	159
Vüsalə Hümbətova. Tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində.....	160
Mətanət Nağıyeva. Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində ümumi təlim nəticələri məsələləri.....	162
Leyla Qurbanova. Təlimin təşkilinə verilən tələblərin məktəb təcrübəsində reallaşdırılması vəziyyətinə dair.....	163

Günay Novruzova. Ədəbiyyat fənni üzrə məzmun xətləri və təlim nəticələrinin reallaşdırılması məsələləri.....164

Həsən Nəcəfov. İnformatika fənni üzrə məzmun xətlərinin tədrisində bəzi aktual mövzulara dair.....165

BÖLMƏ 9.

Humanitar fənlər üzrə təlim strategiyaları..... 166-183

Sədaqət Həsənova. Sintaksisin tədrisi məsələləri kurikulum islahatları işığında.....167

Qızıltaç Şahbazova. Kiçikyaşlı məktəblilərdə şüurlu oxu vərdişlərinin yaradılması yolları.....168

Samirə Həsənova. İbtidai siniflərdə çoxmənəli feillərin tədrisi məsələləri.....170

Tamara Baxşəliyev. Şagirdlərin təfəkkürünün inkişafında strategiyalı oxudan istifadə məsələləri.....172

Əhruz Mahmudova. İbtidai siniflərdə morfolojiya üzrə dil qaydalarının öyrədilməsi təcrübəsindən.....174

Günay Şirəliyeva. Ədəbiyyat dərslərində fənlərarası inteqrasiyanın tətbiqi təcrübəsindən.....177

Rəşad Rüstəmli. İslahat şəraitində təlimin təşkilinin bəzi məsələlərinə dair.....179

Elnar Cəfərova. Ümumi təhsildə kurikulum islahatları və təlimin təşkilinin aktual məsələləri.....181

Aygün Rüstəmova. Kiçik yaşlı məktəblilərin təlimə adaptasiyasında intellektin rolu.....182

BÖLMƏ 10.

Təbiət fənləri üzrə təlim strategiyaları.....184-198

Vüsalə İsmayılova. Müasir təhsil sistemində biologiya dərslərində kurikulum islahatının spesifik xüsusiyyətləri.....185

Nurlanə Novruzzi. XXI əsr biologiyasının tədrisində İKT, riyaziyyat və mühəndisliklə əlaqənin qurulmasına dair.....187

Gülxarə Tarverdiyeva. I siniflərdə riyaziyyat fənnindən “Pullarımız” mövzusunda dərslər nümunəsi.....189

Şəhla Mehdiyeva. İbtidai siniflərdə riyaziyyatdan əyləncəli və qeyri-standart məsələ həllinin tədrisi təcrübəsindən.....191

<i>Aytən Əliyeva.</i> Biologiya fənni üzrə təlim strategiyaları və müəllimin iş təcrübəsi.....	192
<i>Aytən Kərimova.</i> Kurikulum islahatları və ümumtəhsil məktəblərində fizika fənninin tədrisinin bəzi məsələlərinə dair.....	193
<i>Gülmira Əsgərova.</i> Kurikulum islahatı və müasir dərs problemi.....	194
<i>Samirə Həsənli.</i> Kompüterdən istifadə etməklə II-III siniflərdə həndəsə məzmun xətti üzrə təlimin nəticələrinin təhlili.....	195
<i>Şahla Quliyeva.</i> Biologiya fənninin “İnsan və onun sağlamlığı” məzmun xəttinə aid olan mövzularının tədrisinə dair.....	197

BÖLMƏ 11.

Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələləri.....	199-216
<i>Qızılı Əliyeva.</i> Təhsildə keyfiyyət amilləri və düzgün qiymətləndirmənin tədrisin keyfiyyətinə təsiri.....	200
<i>Südəbə Məmmədova.</i> Fənn kurikulumu əsasında qiymətləndirmə: təhlillər və təkliflər.....	202
<i>Tələh Xəlilov.</i> Təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə tarixi-nəzəri baxış.....	205
<i>Ülviyyə Nağıyeva.</i> Müasir təhsil sistemində monitorinq və qiymətləndirmə: standartlar və reallıqlar.....	207
<i>Pərvanə Mahmudova.</i> Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin təcrübi məsələləri.....	208
<i>Nəzmiyə Qurbanlı.</i> “Texnologiya” dərslərində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi meyarları Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində.....	209
<i>Təhmin Əsgərli.</i> Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələlərinin təhlili: təklif və tövsiyələr.....	211
<i>Türkan Salayeva.</i> Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair bəzi mülahizələr.....	212
<i>Təhminə Əhmədova.</i> Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələlərinə dair mülahizə və təkliflər.....	213
<i>Şafəq Seyidova.</i> Şagirdlərdə dərsə marağın artırılmasında müəllim-şagird münasibətinin rolu və əhəmiyyəti.....	215

BÖLMƏ 12.

Fənn kurikulumu və müəllimin iş təcrübəsi	217-137
<i>Həsənəli Eyvazov.</i> Təhsil islahatı və ədəbiyyat üzrə fənn kurikulumuna dair tələblər.....	218
<i>Afaq Əliyeva, Nuranə Quluzadə.</i> Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin “Ətraf aləmlə tanışlıq” məşğələlərində tətbiq olunan prinsiplərə dair.....	220
<i>Ələkbər Cabbarlı.</i> Tarix dərslərində yeni texnologiyalardan istifadə: təcrübə, təhlil və təkliflər.....	221
<i>Fəxriyyə Cəfərova.</i> Azərbaycan dili dərslərində İKT-dən istifadə təcrübəsindən.....	223
<i>Aygün Əfəndiyeva.</i> Fənn kurikulumu: bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması məsələləri.....	225
<i>Leyla Əliyeva.</i> Fənn kurikulumu və ibtidai sinif müəlliminin iş təcrübəsi.....	227
<i>Nişanə Hüseynova.</i> Kurikulum islahatı və ibtidai sinif müəlliminin iş təcrübəsi.....	229
<i>Rəfayə İbrahimova.</i> Fənn kurikulumu və ibtidai sinif müəlliminin fəaliyyətinin səmərəli təşkili təcrübəsi.....	230
<i>Bulud Bağırli.</i> Fənn kurikulumu və tədrisin təşkili təcrübəsi.....	232
<i>Şəhla Əliyeva.</i> Fənn kurikulumu və tarix müəlliminin iş təcrübəsindən.....	233
<i>Aygün Sultanova.</i> Ümumtəhsil məktəblərində fizika təlimi: reallıqlar və perspektivlər.....	234
<i>Sevda Xəlilova.</i> Ümumtəhsil məktəblərində müasir musiqi dərsi.....	236

BÖLMƏ 13.

Ümumi təhsildə məsafədən təlimin aktual məsələləri	238-252
<i>Elşad Ağayev.</i> Orta məktəbdə riyaziyyatın tədrisində kompüter texnologiyası və internet resurslarının rolu.....	239
<i>Günəl İbrahimova.</i> Distant təhsilə yeni prizmadan baxış.....	241
<i>Aygün Əsgərova.</i> Müasir dövrdə onlayn təhsilin aktual məsələlərinə dair.....	243
<i>Elnurə Qənbərova.</i> Ümumi təhsildə məsafədən təlimin bəzi aktual məsələləri.....	245
<i>Asudə Məmmədova.</i> Ümumi təhsildə məsafədən təlimin rolu, əhəmiyyəti və problemləri.....	247

Qoşqar Elmanoğlu. Ümumi təhsildə məsafədən təlim: üstünlükləri və çatışmazlıqları.....	248
Gülnar Hüseynova. Distant təlimdə istifadə olunan proqram texnologiyaları.....	249
Sevinc İsmaylova. Təhsil sistemində distant təlimin əhəmiyyəti.....	250
Xanım Əliyeva. Ümumi təhsildə məsafədən təlimin təşkilinin bəzi məsələlərinə dair.....	251
Günel Heydərova. Ümumi təhsildə distant təlim: aktualıq və keyfiyyət məsələlərinə dair.....	252

Plenar iclasın materialları

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru Azad Novruzovun giriş sözü (14-15)

Naxçıvan Muxtar Respublikasının təhsil naziri Rəhman Məmmədovun çıxışı (16-18)

Səminə Rüstəmovə.

Onlayn dərs prosesində qiymətləndirmə mexanizmi: tələblər və təcrübə (19-21)

Sahil Əlizadə.

Ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblər
rəsmi dövlət sənədlərində və məktəb həyatında (22-24)

**NAXÇIVAN MÜƏLLİMLƏR İNSTİTUTUNUN REKTÖRÜ
AZAD NOVRUZOVUN GİRİŞ SÖZÜ**

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda təşkil olunmuş “Ümumi təhsildə kurikulum islahatları: nəticələr və perspektivlər –2021” mövzusunda respublika elmi-praktik konfransında salamlayır və konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Azərbaycan Respublikasında, o cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasında son illər təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi istiqamətində bir çox məqsədyönlü işlər aparılmış, müasir standartlara cavab verən təhsil infrastrukturuları yaradılmış, ümumtəhsil məktəbləri yenidən tikilmiş və ya əsaslı şəkildə yenidən qurulmuş, müasir təhsilin tələblərinə uyğun avadanlıqlarla, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə təmin edilmişdir. Ümumtəhsil məktəbləri ilə yanaşı, muxtar respublikada fəaliyyət göstərən ali təhsil müəssisələri dövlət qayğısı nəticəsində son illər böyük inkişaf yolu keçmiş, maddi-texniki bazası möhkəmlənmiş, yeni fakültələr yaradılmış, müasir ixtisaslar üzrə kadr hazırlığına başlanılmışdır. Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu müstəqilliyimizi yenidən əldə etdikdən sonra yaradılmış yeni tipli ali təhsil ocaqlarından biridir. Yarandığı ilk gündən dövlət qayğısı ilə əhatə olunmuş institutda bakalavr, magistr, doktorantura səviyyələri üzrə kadr hazırlığı ilə yanaşı, muxtar respublikada diplomdan sonrakı təhsilin istiqamətləri üzrə məqsədyönlü işlər aparılır. İxtisasartırma və təkmilləşdirmə kurslarının təşkili, ümumtəhsil məktəb müəllimləri ilə seminar, dəyirmi masa, disput, kitab müzakirəsi, qabaqcıl təcrübənin yayılması və s. kimi tədbirlər həyata keçirilir. Eyni zamanda Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədrinin “Ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrində ixtisasların müvafiq təşkilatlara hamiliyə verilməsinə dair əlavə tədbirlər və innovasiyaların dəstəklənməsi haqqında” 03 aprel 2019-cu il tarixli sərəncamına uyğun olaraq müəllimlik ixtisaslarının Naxçıvan Muxtar Respublikası Təhsil Nazirliyinə hamiliyə verilməsi haqqında sərəncamına əsasən müəllim kadrların hazırlanmasında Naxçıvan Muxtar Respublikası Təhsil Nazirliyi ilə sıx əlaqələr yaradılmış, müəllim kadrların ilkin və diplomdan sonrakı təhsilində mühüm keyfiyyət göstəricili nəticələr əldə olunmuşdur.

2006-cı ildə ölkəmizdə “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunmuşdur. Milli Kurikulum demokratizm, humanizm kimi prinsiplərdən çıxış etməklə, şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına cavab verən, mütəxəssislərin elmi yanaşmalarına söykənən, dövlətin təhsil siyasətini özündə əks etdirən bir sənəddir.

Əlbəttə, məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir. Bundan ötrü müasir dünyanın şəxsiyyətyönlü təhsil sferasına daxil olmaq, tələblərə uyğun interaktiv məzmun, ən yeni təlim strategiyaları, qiymətləndirmə mexanizmləri, demokratik idarəetmə sistemi işləyib hazırlamaq üçün ənənəvi və mütərəqqi dünya texnologiyalarından istifadə edilməlidir.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Belə olduqda şagird dinləyici deyil, fəal icraçı, bilikləri sərbəst və şüurlu şəkildə qəbul edən subyektə çevrilir.

Təhsilə hərtərəfli dövlət qayğısı, ümumi təhsildə kurikulum islahatları, distant təhsilin tətbiqi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadəyə geniş yer ayrılması bu sahədə əhəmiyyətli uğurlar qazanılmasına şərait yaratmışdır. Ölkəmizdə aparılan təhsil islahatları, qəbul edilmiş Dövlət proqramlarının uğurla reallaşdırılmasının nəticəsidir ki, mövcud pandemiya şəraitində həm ümumtəhsil, həm də ali təhsil sistemində təlim-tərbiyə

işləri günün tələbləri səviyyəsində aparılır, müxtəlif virtual proqramlar vasitəsilə ən müxtəlif tədbirlər, o cümlədən elmi-əməli tədbirlər - konfranslar, seminarlar təşkil edilir. Artıq ənənə şəklini almış “Ümumi təhsildə kurikulum islahatları: nəticələr və perspektivlər” mövzusunda keçirilən konfranslar kurikulum islahatlarının ilkin nəticələrini elmi-əməli cəhətdən təhlil etməyə, bu islahatların fərdin, cəmiyyətin və dövlətin dəyişən ehtiyac və tələbatlarına uyğunluq dərəcəsini və gələcək perspektivləri müəyyən etməyə, kurikulumların tətbiqi sahəsindəki qazanılmış təcrübənin paylaşılmasını təmin etməyə cəhd etmək məqsədi güdür.

Müasir cəmiyyət müəllimlərin hazırlıq və peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsinə mühüm tələblər verir. Yeni nəslin daha mükəmməl, daha savadlı, geniş biliyə və təfəkkürə malik şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasında müəllimlərin fəaliyyəti təbii ki, əvəzsizdir. Müəllimlərin peşə və ixtisas hazırlığının təkmilləşdirilməsi, onların özlərinin yeniliyə maraq göstərməsi, daim öz peşə və ixtisas bilik, bacarıq və vərdişlərini artırması, özünütəhsil, özünütərbiyə və pedaqoji yaradıcılıqla məşğul olması onun peşəkar və səriştəli pedaqoq kimi formalaşmasının əsasında durur. Müəllim ali məktəbdə aldığı biliklərlə, yiyələndiyi metodika ilə kifayətlənməyərək daim öz üzərində işləməklə peşəkarlıq səviyyəsinin qayğısına qalmalıdır. Müəllimin peşəkarlıq və səriştəlilik səviyyəsinin artması onun pedaqoji fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olan bir prosesdir. Bu hər şeydən əvvəl, pedaqoji fəaliyyətin özünün daim yeniliklərə tələbatının olması ilə bağlıdır. Cəmiyyətin inkişaf sürəti, şagirdlərin daha çox yeniliklərə meyl etməsi, məktəbdə aparılan təlim və tərbiyə işlərinin cəmiyyətin artan tələbləri ilə uzlaşdırılmasını tələb edir. Məktəb, dərslər, müəllim şagirdləri özünə cəlb etməlidir. Şagirdlər hər gün bir yeniliklərlə qarşılaşacaqlarını, yeni biliklər əldə edəcəklərini səbrsizliklə gözləməli, məktəbə getməyə, müəllimlərlə ünsiyyətdə olmağa maraqlı olmalıdırlar. Bunu yaradan isə müəllimlərdir. O müəllimlər ki, onlar pedaqoji prosesin bütün incəliklərinə bələddirlər, şagirdlərlə işləməkdən nəinki yorulmurlar, həm də bu işdən zövq alırlar, məktəblə, dərslə, öyrətməklə yaşayırlar. Bütün bunlar müəllimdən daim öz üzərində işləməyi, peşəkarlığını təkmilləşdirməyi tələb etməklə yanaşı, yaradıcılıq imkanlarını genişləndirməyi, yeniliklər axtarmağı da tələb edir.

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda ümumi təhsildə kurikulum islahatları ilə bağlı kadr hazırlığı aparılan müəllimlik ixtisasları üzrə “Təhsilin pillələri üzrə kurikulumun əsasları”na dair seçmə fənlərin kredit həcmələrinin artırılması, auditoriyadankənar məşğələ və məsləhət saatlarında bu mövzunun prioritet sayılması, kafedraların və əlavə təhsil bölməsinin iş planlarına problemin ayrı-ayrı məsələlərinin daxil edilərək öyrənilməsi, təhlili, ümumiləşdirilməsi və yayılmasına geniş yer verilməsi, ümumtəhsil müəssisələrində çalışan pedaqoji kadrların peşəkar inkişafı üzrə ixtisasartırma və təkmilləşdirmə kurslarının sistemativ və keyfiyyətli təşkilinə nail olunması, kafedralar üzrə yerinə yetirilən elmi-tədqiqat işlərinin istiqamətinin daha çox kurikulumun ən müxtəlif aspektlərinə həsr olunması və tədbirlərin həyata keçirilməsi istiqamətində xeyli konkret işlər görülmüş və ya görülməkdədir. Kurikulum islahatlarının səmərəli və keyfiyyətlə nəticələnməsində valideynlərin və bütövlükdə, ictimaiyyətin maariflənməsinin çox mühüm amil olduğunu nəzərə alaraq institutumuzun professor-müəllim heyəti və mütəxəssislərinin ölkədəki ənənəvi və elektron KİV-də müntəzəm və sistemli çıxışları daha da intensivləşdirilmişdir. Naxçıvan dövlət televiziyasında yayımlanan “Təhsil və zaman” verilişlərinin müntəzəmliyi və əhatəliyinin təmin edilməsində institut kollektivinin üzərinə düşən vəzifələr tərəfimizdən layiqincə icra edilmiş və edilməkdədir.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

130-dan çox elmi və pedaqoji ictimaiyyət nümayəndəsinin qatıldığı bugünkü konfransda Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun və Naxçıvan Dövlət Universitetinin professor-müəllim heyəti, Naxçıvan Muxtar Respublikasının Təhsil Nazirliyinin əməkdaşları ilə bərabər muxtar respublikada fəaliyyət göstərən ümumtəhsil məktəbləri müəllimlərinin 70-dən çox məruzəsinin dinlənilməsi, müzakirə edilməsi və zəruri elmi-əməli tövsiyələrin işlənilib aidiyyəti üzrə təqdim edilməsi nəzərdə tutulur. Konfransın işi gün ərzində plenar, 13 bölmə və yekun iclaslarında aparılacaqdır. Elmi tədbirin yekunları üzrə məruzəçilərin sertifikatlarla təmin edilməsi və materialların toplu şəkildə nəşr edilməsi də planlaşdırılmışdır.

**NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ TƏHSİL NAZİRİ
RƏHMAN MƏMMƏDOVUN ÇIXIŞI**

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Sizi “Ümumi təhsildə kurikulum islahatları: nəticələr və perspektivlər – 2021” mövzusunda konfransda salamlayır, təşkilatçılara minnətdarlığımı bildirir, konfransın işinə uğurlar arzulayıram.

Bildiyiniz kimi, muxtar respublikada təhsilin bütün pillələri dövlət qayğısı əhatə olunmuş, müasir tələblərə cavab verən və ömürboyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilmişdir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin diqqət və qayğısı sayəsində 200-dən çox təhsil müəssisəsi üçün bina tikilmiş və ya əsaslı təmir edilmiş, nəticədə 50 mindən çox şagirdin və 7 mindən çox müəllimin təlim şəraiti əhəmiyyətli şəkildə yaxşılaşdırılmışdır. Təhsil müəssisələri elektron lövhə, kompüter, dərslik və bədii ədəbiyyatla təmin edilmiş, laboratoriyalar və fənn kabinetləri təhsilalanların istifadəsinə verilmişdir.

Muxtar respublikada aparılan təhsil quruculuğu təkcə şəhər və rayon mərkəzlərindəki təhsil müəssisələrini deyil, eyni zamanda ucqar dağ kəndlərindəki təhsil müəssisələrini də əhatə etmişdir. Bu isə o deməkdir ki, muxtar respublikanın bütün təhsil müəssisələrində müasir tədris şəraiti yaradılmışdır. Yaradılan şərait isə tədrisin səviyyəsinin artmasına, yeni təlim metodlarının tətbiqinə geniş imkanlar açmışdır. Təhsilə dövlət qayğısı təkcə məktəb tikintisi ilə yekunlaşmamış, muxtar respublikada pedaqoji kadr hazırlığındakı təkmilləşmələr, fənn kurikulumları və təhsil standartlarının tətbiqi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarına təlim prosesində geniş yer ayrılması, distant təhsilin reallaşdırılması təhsil sahəsində uğurların qazanılmasına şərait yaratıb.

Ümumtəhsil məktəblərinin müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin olunmasının nəticəsidir ki, 2014-cü ildən ümumtəhsil məktəblərində interaktiv təhsilin tətbiqinə başlanılmış, muzeylərlə, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Naxçıvan bölməsi ilə ümumtəhsil məktəbləri arasında interaktiv dərslər, 2015-ci ildən isə elm, ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinin elmi dərəcəli müəllimləri tərəfindən isə ümumtəhsil məktəblərində nümunəvi dərslər keçirilir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin tapşırığı ilə 2020-2021-ci tədris ilindən şagirdlərdə müzakirə etmək, tənidi düşünmə və problem həlletmə bacarıqlarını inkişaf etdirən, elm, texnologiya, mühəndislik, incəsənət və riyaziyyatın inteqrasiyalı şəkildə tədrisinə əsaslanan STEAM təlim metodunun tətbiqinə başlanılmışdır. Ötən müddət ərzində Heydər Əliyev adına tam orta məktəbdə STEAM Tədris Mərkəzi, 4 məktəbdənkənar təhsil müəssisəsində və 11 tam orta məktəbdə STEAM kabinetləri yaradılmışdır. Bununla yanaşı, STEAM dərsləkləri hazırlanmış, 6 və 7-ci siniflərdə tədrisə başlanılmış, 230 müəllim STEAM təlimlərinə cəlb olunmuşdur. Hazırda əlavə olaraq 38 tam orta məktəbdə STEAM kabinetlərinin yaradılması istiqamətində işlər aparılır.

Muxtar respublikada təhsil sahəsində həyata keçirilən tədbirlər təhsilin məzmununun yeniləşdirilməsinə və mütərəqqi dünya təcrübəsinə uyğunlaşdırılmasına da yönəlmişdir. 2008-2009-cu tədris ilindən ümumtəhsil məktəblərində tədrisə yeni fənn kurikulumları və müasir dərsləklərlə başlanmışdır. Yeni kurikulumların tətbiqi ilə əlaqədar həmin tədris ilindən başlayaraq bir neçə il ərzində 7 mindən çox müəllim xüsusi proqram əsasında öyrədici təlim kurslarından keçirilmiş və tədris materialları ilə təmin edilmişdir. Müəllimlərin peşəkarlığının artırılması istiqamətində görülən işlərin davamı olaraq təkcə ötən tədris ilində 1500-dən çox müəllim müxtəlif ixtisasartırma kurslarına, təlimlərə cəlb olunmuş, müəllimlərin diaqnostik qiymətləndirilməsi aparılmış, şahmatı tədris edən müəllimlərin sertifikatı keçirilmiş, 505 müəllim sertifikatla təmin edilmişdir. 2021-ci ilin yanvar ayından isə Naxçıvan Muxtar Respublikasının dövlət ümumi təhsil müəssisələrində işləyən müəllimlərin sertifikatı başlanılmışdır ki, bu da müəllimlərin peşəkarlıq səviyyələrinin yoxlanılması və karyera inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin müvafiq sərəncamları ilə diaqnostik qiymətləndirmədən keçən müəllimlərin həftəlik dərslər yükü 1.5 dəfə, aylıq vəzifə maaşları 2 dəfə, 2019-cu il sentyabrın 1-dən isə əməkhaqları 20 faiz artırılmışdır. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin qayğısı sayəsində bilikli, müəllim nüfuzunu yüksək tutan, müəllimlik vəzifəsini layiqincə yerinə yetirən müəllimlərin əməyi daim qiymətləndirilmiş, 400-dən çox müəllim Azərbaycan Respublikasının və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Əməkdar müəllimi fəxri adlarına layiq görülmüş, “Tərəqqi” medalı ilə təltif edilmişdir.

2010-cu ildən gənc kadrlar üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiq edilməsi, respublikanın ümumtəhsil məktəblərinə müəllimlərin işə qəbulunun 2018-ci ildən müsabiqə yolu ilə həyata keçirilməsi, əməkhaqlarının artırılması muxtar respublikada müəllim peşəsinə və əməyinə verilən yüksək qiymətin, müəllimlərin maddi rifahlarının yaxşılaşdırılmasına göstərilən dövlət qayğısının bariz nümunəsidir.

Göstərilən dövlət qayğısı sayəsində Naxçıvan Muxtar Respublikasında öz sənətini sevən kifayət qədər peşəkar müəllim formalaşmış, bu peşəyə maraq artmışdır. Məhz bu görülən işlərin nəticəsidir ki, müəllim olmaq istəyənlərin sayında hər il artım müşahidə olunur. Belə ki, ötən tədris ilində məzunlardan 663 nəfəri, yaxud 44,2 faizi pedaqoji profilli ixtisasa qəbul olunmuş, işə qəbulla bağlı keçirilən müsabiqələrdə uğurlu nəticə qazanan gənc kadrlardan 466-sı müəllim, 140-ı isə müxtəlif vəzifələrə olmaqla, ümumilikdə 506 kadr işlə təmin olunmuş, ucqar kənd məktəblərində kadra olan kəskin ehtiyac ödənilmişdir.

Muxtar respublikamızda təhsilə göstərilən yüksək dövlət qayğısının nəticəsində həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət baxımından yüksəlişlər əldə olunmuşdur. 1995-2020-ci illər ərzində ümumtəhsil məktəblərinin ali təhsil müəssisələrinə tələbə qəbulunun nəticələri bunun əyani sübutudur. Əgər 1995-1996-cı tədris ilində ümumtəhsil məktəblərini bitirmiş məzunlardan 1301 nəfəri, yaxud 37 faizi ali təhsili müəssisələrinə qəbul üçün sənəd vermiş və onlardan 401 nəfəri, yaxud 31 faizi respublikamızın müxtəlif ali təhsil ocaqlarına daxil olmuşdurlarsa, 2019-2020-ci tədris ilində məzunların 2763 nəfəri, yaxud 95 faizi ali məktəblərə sənəd vermiş, onlardan 1919 nəfəri, yaxud 70 faizi ali və orta ixtisas təhsili müəssisələrinə qəbul olmuşdur. Ali təhsil müəssisələrinə qəbul imtahanlarında 1995-1996-cı tədris ilində 5 məzun 500-700 arasındakı nəticə göstərmişdirsə, 2019-2020-ci tədris ilində bu nəticəni göstərənlərin sayı 275 nəfər olmuşdur.

Bütün bunlar isə muxtar respublikada təhsilə göstərilən dövlət qayğısının, tədrisin yüksək səviyyədə təşkili üçün yaradılan müasir təhsil infrastrukturunun, informasiya kommunikasiya texnologiyalarının ən son nailiyyətlərinin təhsilə tətbiqinin, müəllim nüfuzunun artırılması istiqamətində görülən işlərin nəticəsidir.

Hazırda ümumtəhsil məktəblərində yeni qiymətləndirmə mexanizmlərinin tətbiqinə başlanmışdır. 2019-cu ildən etibarən yeni məzmun əsasında ümumi təhsili başa vuranlar üçün buraxılış və qəbul imtahanlarının yeni formatda təşkili ilə bağlı yeni qaydalar müəyyənləşdirilmişdir. Ümumtəhsil məktəblərinin kurikulumuna keçidini tamamlayan yeni imtahan modeli məktəbin və müəllimin həm məsuliyyətinin, həm də nüfuzunun artmasına əhəmiyyətli şəkildə təsir etməkdədir.

Ümumtəhsil məktəblərində müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsinin artırılması, müasir təlim metodlarından daha səmərəli istifadə etmələri diqqətdə saxlanılır. Naxçıvan Dövlət Universiteti və Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu ilə bu sahədə əməkdaşlıq edilir, aktual mövzularda konfranslar keçirilir, müəllimlər müxtəlif ixtisasartırma kurslarına cəlb edilir.

Bu gün keçirilən konfrans da bu istiqamətdə görülən işlərin davamı olmaqla, əsas məqsədi ümumtəhsil məktəblərində yeni təlim metodlarının tətbiqi, şagirdlərə yeni təlim texnologiyalarından istifadə etməklə biliklərin verilməsi, bu sahədə əldə olunan nəticələr və reallıqların müzakirəsidir. Bu konfransda ümumtəhsil məktəblərinin 79 müəllimi də öz məqaləsi ilə iştirak edir. İnanıram ki, bu gün keçirilən bu konfrans yeni yanaşmaları mənimsəyən və tətbiq etməyi bacaran pedaqoji kadrların təcrübələrinin artırılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyacaqdır.

Hörmətli konfrans iştirakçıları!

Muxtar respublika təhsilinin inkişafına göstərdiyi diqqət və qayğıya görə, müəllim əməyinə verdiyi yüksək qiymətə görə konfrans iştirakçıları adından, eyni zamanda bütün təhsil işçiləri adından Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin Sədrinə dərin minnətdarlığımızı bildirir, konfransa öz işində uğurlar arzulayıram.

SƏMİNƏ RÜSTƏMOVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Ali riyaziyyat və informatika kafedrasının baş müəllimi***ONLAYN DƏRS PROSESİNDƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ MEXANİZMİ:
TƏLƏBLƏR VƏ TƏCRÜBƏ**

Qiymətləndirmə – müxtəlif ballıq sistemə uyğun olaraq həyata keçirilən və rəqəm, hərflər və ya işarələr ilə ifadə olunan tələbələrin bilik və bacarıqlarının keyfiyyətinin müəyyənləşdirilməsidir. Yoxlama və qiymətləndirmə bir-biri ilə bağlıdır.

Qiymətləndirmə təhsil prosesinin tərkib hissəsi olduğuna görə onun yaranma tarixi də eyni qədimliyə gedib çıxır. Tədqiqatlar göstərir ki, ilk qiymətləndirmə Çində tətbiq olunmuşdur. 587-ci ildən bu ölkədə keçirilməyə başlanmış qiymətləndirmə “Çin imperiya imtahanları” adı ilə tanınırdı. Burada dövlət məmuru kimi çalışmaq üçün imtahandan keçmək lazım idi. Şifahi, sonralar həm də yazılı aparılan bu imtahanlar Çində 1905-ci ilədək davam etmişdi.

Avropada məktəblərin yarandığı ilk dövrlərdən şagirdlərin biliklərini ölçmək yolları haqqında düşünür və müxtəlif üsulları təcrübədən keçirirdilər. Əvvəllər imtahanlar şifahi götürülürdü. Tələbələr qoyulan suallara latın dilində cavab verirdilər və müəllim bu cavabları qiymətləndirirdi. İlk yazılı imtahanların tarixi isə 1792-ci ildə Kembric Universitetindən başlanır.

Pedaqoji sahədə tədqiqatçılar qiymətləndirmə tarixini bir neçə mərhələyə bölürlər. Birinci Dünya müharibəsinə qədər olan dövrdə öyrənənlərin bilikləri testlər vasitəsilə qiymətləndirilir və əsasən, fənlərin məzmununun mənimsənilməsinə diqqət yetirilirdi.

Elm və texnikanın inkişaf etdiyi dövrdə distant təhsilin növlərindən, onlayn təlim üsullarından geniş istifadə edilir. Müəllim onlayn dərs keçərkən tələbələrin biliyini müxtəlif üsullarla qiymətləndirə bilər və bu mexanizmlərə nəzər yetirək.

Onlayn təlim əsasən 2 istiqamətdə aparılır:

Sinxron onlayn təlim

- Dərslər canlı virtual sinif formatında təşkil olunur.
- Təlim daha sistemlidir və strukturludur.
- Üzbəüz qarşılıqlı ünsiyyət imkanı olur.
- Daha səmərəli və integrativ hesab edilir.
- Tələbələr ehtiyac olduqda dərhal rəy ala bilər və aydın olmayan məqamlar izah edilir.

Sinxron onlayn təlim üçün nümunə: canlı video dərslər (Zoom, MS Teams, Skype və digər proqramlar vasitəsilə), canlı söhbət və s.

Asinxron onlayn təlim

- Ünsiyyət canlı deyil.
- Tələbələrə sərbəst öyrənmək imkanı yaradır.
- Tələbələr eyni məzmunu fərqli zamanda öyrənə bilərlər.
- Dərhal dəyərləndirilmək və ya suala cavab almaq məhduddur.

Asinxron onlayn təlim üçün nümunə: Məzmun və təlimatların e-mail vasitəsilə göndərilməsi, əvvəlcədən çəkilmiş video dərslər, teledərslər, forumlar və s.

Onlayn dərslərin təşkili və gedişatı zamanı tələbələrin biliyinin qiymətləndirilməsinin 9 istiqaməti vardır:

1. Onlayn testlər və ya kuizlər

Testlər ənənəvi qiymətləndirmə vasitəsidir. Həmçinin, texnologiya ilə qoşulduqda, onlar tələbəni təlim prosesinə cəlb etmək üçün əla bir yoldur.

Testlərin sualları çoxsaylı seçim, boşluqları doldurmaq və qaynar nöqtələr kimi müxtəlif formalarda ola bilər. Testlərin bir faydası da qısa və qiymətləndirmənin asan olmasıdır. Testlərin cavab variantlarını dəyişdirərək onları hər tələbə üçün fərdi tərtib etmək olar.

Onlayn testlər geniş bir auditoriyada öyrənmə nəticələrini ölçmək üçün ideal bir variantdır. Onlayn test imtahanı verdikdən sonra müəllim qrupların cavablarını müqayisə edə bilər.

2. Açıq və ya inşa (esse) tipli suallar

Açıq və ya inşa tipli suallar ən müasir, keyfiyyətli qiymətləndirmə metodlarından biri sayılır. Açıq və ya inşa tipli suallar vasitəsilə tələbələr düşüncə, hiss və fikirlərini araşdırmağa təhrik edir, eyni zamanda bir mövzunu ümumi anlamalarını sınaırlar. Bu tip suallar, tənqidi düşünməyə təşviq edir və daha yüksək səviyyəli öyrənməni qiymətləndirmək üçün ən uyğun vasitədir. İnşa tipli suallar tələbələrin düşünməsi, təşkili və cavablarını tərtib etməsi üçün daha uzun müddət tələb edir.

3. Drag and Drop (Sürüşdür və At) əməliyyatı

Drag and Drop fəaliyyəti tələbənin praktiki problemi həll etmək üçün məlumatları birləşdirə bilmə bacarığını göstərən bir qiymətləndirmə növüdür. Həm şəkilləri, həm də mətni “Sürüşdür və At” fəaliyyəti ilə ona həm çətin, həm də cəlbedici bir reallıq hissi verə bilirik.

4. Onlayn müsahibələr

Öyrənməyə daha fərdi bir toxunuş vermək üçün onlayn tədrisinizə bir video konfrans əlavə edə bilərsiniz. Qısa onlayn müsahibələr zamanı tələbələr dil, musiqi və digər xüsusi qabiliyyət tələb edən kurslarda biliklərini nümayiş etdirə bilirlər.

Bəzən qrup görüşmələri aparmaq faydalı ola bilər - məsələn, komanda layihəsini müzakirə etmək və hesabat vermək üçün onlayn video konfranslar (onlayn müsahibələr) əvəzsiz vasitədir

Müsahibələr tələbələrin təlimatçılardan dərhal rəy almasına və təhsillərinə daha çox məsuliyyət hiss etmələrinə kömək edən bir mentorluq komponenti də daxil edə bilər.

5. Onlayn sorğular

Sorğular, öyrənmə təcrübələri barədə birbaşa auditoriyanızdan geri bildirim almağa imkan verir. Bunlar öyrənmə məmnuniyyətindən bir tələbənin dərslər zamanı niyə müəyyən bir seçim etməsinə qədər hər şeyi ölçmək üçün istifadə edilə bilər. Onlayn sorğular öyrənənlər üçün çox maraqlıdır, çünki fikirlərini bölüşməyə, özlərini eşitdirməyə və tez başa çatdırmağa imkan verir.

Sorğu suallarından tez bir zamanda mənimsəmək və öyrənənlərin diqqətini vacib bir məsələyə yönəltmək və ya onlayn qrup müsahibəsi zamanı tələbələr daha yaxından tanımaq, onların psixoloji durumunu öyrənmək üçün də istifadə etmək olar. İkincisi, sadəcə bir məmnunluq sorğusu da keçirmək olar.

7. Oyun tipli fəaliyyətlər

Oyun tipli fəaliyyətlər bir sıra test suallarını oyuna çevirir. Məsələn, bir trivia oyunu öyrənənlərdən bir müddət ərzində müəyyən sayda suala cavab vermələrini və düzgün cavabların sayına görə bal toplamalarını istəyə bilər.

Oyun əsaslı qiymətləndirmələr “test” yox, əyləncəli sayılır, buna görə ümumiyyətlə həqiqi bacarıq və biliklərin yaxşı göstəricisidir. Bundan əlavə, intizam, risk alma, əməkdaşlıq və problem həll etmə kimi biliksəl olmayan bacarıqların inkişafını təşviq edərək öyrənməyi artırıqları göstərilmişdir. Şagirdləri qeyri-ənənəvi bir şəkildə məşğul etmək və onların dərslə diqqətini cəlb etmək üçün oyun tipli fəaliyyətlərdən istifadə etmək məqsəduyğundur. Təşkilatlar, oyun tipli fəaliyyətlərin işçilərin təlimində yaxşı işlədiyini, məktəblər isə yüksək nəticə göstərən şagirdlərin oyun öyrənməkdə yaşdıları ilə rəqabət etməyi sevdiyini tapdı.

8. Həmyaşdın ekspert qiymətləndirilməsi və icmalı

Həmyaşd qiymətləndirmə, şagirdlərin və tələbələrin bir-birinin sərbəst işlərini, tapşırıqlarını nəzərdən keçirməsinə və redaktə etməsinə imkan vermək üçün vasitədir. Bu cür fəaliyyətlər hər bir tələbəyə və ya şagirdə öz biliklərini əks etdirmək və sonra rəylərini ardıcıl və strukturlaşdırılmış şəkildə çatdırmaq şansı verir.

9. Forum Yazıları

Forum bir mövzu ətrafında təşkil edilmiş onlayn müzakirə lövhəsidir. Tələbələrdən forum yazılarına töhfə vermələrini xahiş etmək, anlayışlarını ölçmək, maraqlarını artırmaq və öyrənmələrini dəstəkləmək üçün əla bir yoldur. Bu fəaliyyətdə tələbələrə dərslər əsasında tənqidi

düşünmə sualı verilir və hər ikisini də əks etdirməsi istənilir. Cavabları bir foruma göndərilir və həmyaşlıqlarına cavab vermək şansı verilir.

Müəllim tələbələrin və ya şagirdlərin mövzunu başa düşdüklerini yoxlayarkən, öyrənmə prosesinin bir hissəsi kimi qarşılıqlı əlaqədə olmasını, ünsiyyət qurmasını və əməkdaşlıq etməsini istədiyi zaman bu metoddan istifadə edə bilər.

ÜMUMİ TƏHSİLİN TƏŞKİLİNƏ DAİR ÜMUMİ PEDAQOJİ TƏLƏBLƏR RƏSMİ DÖVLƏT SƏNƏDLƏRİNDƏ VƏ MƏKTƏB HƏYATINDA

Ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra digər sahələrdə olduğu kimi təhsil sahəsində də köklü islahatlar zərurəti ortaya çıxdı. Ənənəvi sovet təhsil sistemindən müasir təhsil sisteminə keçid prosesinin başlanması işlərinə ötən əsrin 90-cı illərinin sonundan başlandı. Bu proses 3 mərhələdə həyata keçirildi.

I mərhələ: 1999-cu ildən 2003-cü ilədək davam etmiş öyrədici-innovativ mərhələnin mahiyyəti təhsil işçilərinin maarifləndirilməsi, inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan model və mexanizmlərin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etdi. Bu dövrdə təhsil mütəxəssislərimiz müasir kurikulum (təhsil proqramı) nümunələrinin tərtibi, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi texnologiyaları və qiymətləndirmə növləri, təlim vəsaitləri və qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması və onların tətbiqi üzrə zəruri bacarıqlar qazandılar. Bütün bu proseslərə nüfuzlu beynəlxalq məsləhətçi şirkəti olan Hollandiyanın “CİTO Qrup” təşkilatı rəhbərlik edirdi.

II mərhələ: 2003-2007-ci illəri əhatə edən hazırlıq mərhələsində Milli Kurikulum sənədinin və bunun əsasında ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai təhsil səviyyəsi üçün fənn kurikulumlarının hazırlanması məqsədilə respublikanın görkəmli alimlərinin rəhbərlik etdikləri tanınmış mütəxəssislərdən, qabaqcıl məktəb rəhbərləri və müəllimlərdən ibarət işçi qrupları yaradılmış, Dünya Bankının prosedur qaydalarına uyğun aparılan tenderdə qalib gəlmiş Hollandiyanın “CİTO Qrup” təşkilatı bu proseslərə məsləhətçi xidmətini icra edən şirkət seçilmişdir. Uzun müzakirələrdən sonra 2006-cı ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulum)” sənədi və 2007-ci ildə təhsil nazirinin əmri ilə təsdiq olunmuş I-IV siniflər üçün fənn kurikulumları dünya təcrübəsinə əsaslanan müasir innovativ yanaşmaları əks etdirməklə ölkəmizin ümumi təhsilində xüsusi yer tutdu. Bununla yanaşı, həmin sənədlərin layihələrinin hazırlanması və ardıcıl müzakirəsi təhsil işçilərinin inkişaf etmiş dövlətlərdəki yeni innovativ ideyalarla, qabaqcıl təcrübə ilə tanış olmalarına, onlarda müasir pedaqoji baxışların formalaşmasına geniş imkanlar açdı.

III mərhələ: 2008-2013-cü illəri əhatə etmişdir və bu mərhələ tətbiqetmə mərhələsi adlanmışdır.

Kurikulumun (təhsil proqramı) ölkəmizdə 2008-ci ildən tətbiq olunmasına baxmayaraq, “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” 3 iyun 2010-cu ildə təsdiq olunmuşdur. Dövlət standartlarında dövlətin ümumi təhsil pilləsi üçün müəyyən etdiyi standartlar (tələblər) öz əksini tapmışdır. Bütün ümumi təhsil müəssisələrində təhsilin müvafiq dövlət standartlarına uyğun təşkili təmin olunur. 3 iyun 2010-cu ildə təsdiq olunmuş “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” sənədində Ümumi təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri (Ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblər) aşağıdakılar idi.

1. **Pedaqoji prosesin tamlığı** - pedaqoji prosesdə təlimin məqsədləri kompleks şəkildə (inkişafetdirici, öyrədici, tərbiyəedici) həyata keçirilir, real nəticələrlə yekunlaşan müəllim və şagird fəaliyyətini əhatə edir
2. **Təlimdə bərabər imkanların yaradılması** - bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılır və pedaqoji proses onların potensial imkanları nəzərə alınmaqla tənzipmlənir;
3. **Şagirdyönümlük** - şagird pedaqoji prosesin mərkəzində dayanır. Bütün tədris və təlim işi şagirdlərin maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, onların istedad və qabiliyyətlərinin, potensial imkanlarının inkişafına yönəldilir;

4. ***İnkişafyönümlük*** - şagirdlərin əqli fəallığı izlənilir, nailiyyətləri təhlil edilir, bilik, bacarıq və vərdişlərinin inkişaf səviyyəsi tənzimlənir;
5. ***Fəaliyyətin stimullaşdırılması*** - pedaqoji prosesin səmərəli və effektiv qurulması, şagirdlərin təlimə marağının artırılması üçün onların fəaliyyətindəki bütün irəliləyişlər qeyd olunur və dəyərləndirilir, nəticə etibarlı ilə şagirdlərin daha uğurlu təlim nəticələrinə istiqamətləndirilməsi təmin olunur;
6. ***Dəstəkləyici mühitin yaradılması*** – pedaqoji prosesin münasib maddi-texniki baza əsasında və sağlam mənəvi-psixoloji mühitdə təşkil edilməsi keyfiyyətin və səmərəliliyin yüksəldilməsi üçün əlverişli və təhlükəsiz təlim şəraiti yaradır.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin əsas məqsədi şəxsiyyət yetişdirməkdir. Təhsil qanununda deyilir: “Azərbaycan Respublikasında təhsilin əsas məqsədi Azərbaycan dövləti qarşısında öz məsuliyyətini dərk edən, xalqın milli ənənələrinə, demokratiya prinsiplərinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hörmət edən, vətənpərvərlik və Azərbaycançılıq ideyalarına sadıq olan, müstəqil və yaradıcı düşünən vətəndaş və şəxsiyyət yetişdirməkdir. Burdan da meydana çıxır ki, biz müəllimlər təlimin təşkili zamanı çalışmalıyıq ki, şəxsiyyət yetişdirək. Bunun üçün də ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblərə “şəxsiyyətyönümlük” tələbi də əlavə edilməsi zərurəti yarandı.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına görə hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüququ vardır. Bunun üçün də təhsil hüququ əqli və fiziki ləngiməsi olan uşaqlara da aiddir. İnküziv təhsil anlayışı insan hüquqları prinsipinə əsaslanır. Müasir təhsildə inküziv təhsil dedikdə uşaqların, məktəbəqədər təhsil müəssisələrində, ümumi təhsil müəssisələrində dərs alması prosesini nəzərdə tutur. Təlim metodikasına uyğun olaraq inküziv təhsil uşaqlara qarşı hər hansı formada ayrı seçkilik edilməsinin qarşısını alır, müxtəlif psixoloji xəstəlikləri olan uşaqlara belə təhsil almaq, uğur qazanmaq imkanı verir. Bunun üçün də ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblərə “inküzivlik” tələbi də əlavə edilməsi zərurəti yarandı.

Hamıya məlumdur ki, sürətlə inkişaf edən, məzmun cəhətdən yenilənən təhsilimizdə baş verən proseslərdə valideynlərin kənarında qalması mümkün deyil. Buna görə də valideynlərin təhsil müəssisəsi ilə daim sıx əlaqə saxlaması, məktəbdə və təhsilimizdə olan yenilikləri bilməsi, bu proseslərdə bilavasitə iştirakı vacib məsələlərdən biridir. Bunun üçün də ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblərə “məktəb-valideyn əlaqələrinin tənzimlənməsi” tələbi də əlavə edilməsi zərurəti yarandı.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci ilin 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” sənədində “Ümumi təhsilin təşkilinə dair ümumi pedaqoji tələblərə” aid yuxarıda sadalananlara aydınlıq gətirilərək tələblər arasına inküzivlik, şəxsiyyətyönümlülük və məktəb-valideyn əlaqələrinin tənzimlənməsi tələbi də əlavə olundu. Ümumi pedaqoji tələblər aşağıda göstərilmişdir.

Ümumi təhsil sistemində təlim-tərbiyə prosesinin təşkili öyrədənlərlə öyrənənlər arasında “subyekt-subyekt” prinsipinə uyğun qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında aşağıdakı tələblər nəzərə alınmaqla qurulur:

1. ***Pedaqoji prosesin tamlığı*** – təhsil məqsədlərinin öyrədici, tərbiyəedici və inkişafetdirici xarakter daşması;

2. ***Təhsildə bərabər imkanların yaradılması*** – müəssisənin təhsil infrastrukturuna uyğun olaraq, təhsilalanlar üçün eyni təlim şəraitinin təmin edilməsi, təhsil prosesinin şagirdlərin meyil-marağı və potensial imkanları nəzərə alınmaqla tənzimlənməsi;

3. ***Şəxsiyyətyönümlülük*** - təhsilalanların idraki, ünsiyyət və psixomotor fəaliyyətləri əsasında həyatı bacarıqlarını inkişaf etdirməklə, onlarda milli və bəşəri dəyərlərin formalaşdırılması;

4. ***Şagirdyönümlülük*** - təhsil fəaliyyətlərinin bilavasitə təhsilalanların mənafeyinin müdafiəsinə, təhsil tələbatlarının ödənilməsinə, istedadlarının reallaşmasına, şəxsiyyətlərinin formalaşmasına yönəldilməsi;

5. *İnkişafyönümlülük* - şagirdlərin təhsil nailiyyətlərinin təhlilindən alınan nəticələr əsasında onların inkişaf perspektivlərini ehtiva edən kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi;

6. *Fəaliyyətin stimullaşdırılması* - təhsil prosesinin səmərəliliyinin artırılması, şagirdlərin təlim marağının yüksəldilməsi üçün onların nailiyyətlərinin izlənməsi və dəyərləndirilməsi istiqamətində tədbirlərin görülməsi;

7. *Dəstəkləyici mühitin yaradılması* - təhsilin keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması üçün zəruri infrastrukturun, sağlam mənəvi-psixoloji mühitin, yaradıcı və təhlükəsiz təhsil şəraitinin təmin edilməsi;

8. *İnklüzivlik* - fiziki, psixi, intellektual xüsusiyyətlərindən və sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq təhsilin bütün uşaqlar üçün əlçatan olması;

9. *Məktəb-valideyn əlaqələrinin tənzimlənməsi* - təhsil müəssisəsinin idarə edilməsində, təlim-tərbiyə prosesinin təşkili ilə bağlı problemlərin aradan qaldırılmasında, müəssisənin inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsində valideynlərin rolunun təmin edilməsi.

BÖLMƏ 1.**Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas istiqamətləri:
hədəflər və reallıqlar**

Bölmə rəhbərləri: *p.ü.f.d. Çapay Quliyev, dos. Sevinc Orucova*

Qurban Qurbanlı

Təhsil qanunvericiliyinin yenilənməsi ümumi təhsil islahatlarının yeni mərhələsinin hüquqi bazası kimi (26-28)

Sevinc Orucova

Kurikulum reallaşdırılan konseptual sənəd kimi (29)

Xədicə Məmmədova

Ümumi təhsildə islahatların bəzi nəticələrinə dair mülahizələr (30)

Şəfəq Vəliyeva

Milli kurikulumun xarakterik xüsusiyyətləri (31-32)

Ulduz Eyvazova

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının bugünkü nəticələri və perspektivləri (33-34)

Aynur Abbasova

Ümumi təhsildə kurikulum islahatları:
gözləntilər, reallıqlar, perspektivlər (35)

Nurlanə Məmmədova

Azkomplektli siniflərdə kurikulumların tətbiqi məsələləri (36-37)

Ramin Şükürov

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas məsələlərinə dair mülahizələr (38)

Natiq Hüseynbəyli

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas hədəfləri və nəticələrinə dair (39)

Rahilə Seyidova

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının həyata keçirilməsi təcrübəsindən (40)

Türkan Hüseynova

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının hədəfləri, reallıqlar və vəzifələr (41)

**TƏHSİL QANUNVERİCİLİYİNİN YENİLƏNMƏSİ ÜMUMİ TƏHSİL
İSLAHATLARININ YENİ MƏRHƏLƏSİNİN HÜQUQİ BAZASI KİMİ**

Müstəqil Azərbaycanın bugünkü inkişaf səviyyəsinə çatmasında, dünya birliyində layiqli yer tutmasında ulu öndər Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Bu dahi şəxsiyyət ölkəmizdə iqtisadiyyatın, elm, təhsil və mədəniyyətin tərəqqisini təmin etmiş, gələcək inkişaf üçün güclü təməl yaratmışdır. Bu inkişaf strategiyası Prezident İlham Əliyev tərəfindən böyük qətiyyət və uğurla davam etdirilmiş, həyata keçirilən sosial-iqtisadi islahatlar, dövlət başçısının müəllifi olduğu müasir idarəetmə modeli nəticəsində Azərbaycan yalnız regionda deyil, dünyada lider dövlətlərdən birinə çevrilmişdir. Müzəffər Ali Baş Komandanın rəhbərliyi altında ölkəmizin 44 günlük Vətən müharibəsini şanlı qələbə ilə başa vürməsi dövlətimizin dünyada nüfuzunu misli görünməmiş səviyyəyə qaldırmışdır.

Dövlət başçısı İlham Əliyevin təhsil sektoruna göstərdiyi diqqət və qayğı nəticəsində son illər təhsil tariximizdə yüksək inkişaf, bütün sahələrdə islahatların daha da dərinləşməsi dövrü kimi xarakterizə olunur, təhsil sektorunun inkişafı dövlət siyasətinin əsas prioritetlərindən biri kimi nəzərə alınır. Ölkə Prezidentinin təşəbbüsü ilə reallaşdırılan “Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın təsdiq edilməsindən 7 ildən çox vaxt ötmüşdür. Ötən müddət ərzində strategiyanın icrası istiqamətində bir sıra əhəmiyyətli nailiyyətlər əldə edilmişdir.

Son illər əldə edilmiş ən mühüm nailiyyətlərdən biri təhsil qanunvericiliyinin əsaslı şəkildə yenilənməsi ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Milli Məclislə birgə reallaşdırdığı bu təşəbbüslər təhsil islahatlarının daha çevik aparılmasına, təhsil sisteminin beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşdırılmasına əlverişli zəmin yaratmışdır. Belə ki, “Təhsil haqqında” Qanuna 62 dəyişikliyi özündə əks etdirən təkliflər paketi və “Peşə təhsili haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Dəyişikliklər təhsilin bütün pillələrini və səviyyələrini əhatə etmişdir. Həmin qanunların və 2017-ci ildə qəbul edilmiş “Məktəbəqədər təhsil haqqında” Qanunun tətbiqi də nəzərə alınmaqla 25-dək normativ hüquqi sənəd layihəsi hazırlanaraq Nazirlər Kabinetinə təqdim olunmuş, onların böyük əksəriyyəti təsdiq edilmişdir.

Ümumi təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, “Təhsil haqqında”, “Publik hüquqi şəxslər haqqında”, “Ümumi təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunlarından, ümumi təhsil sahəsində münasibətləri nəzərdə tutan digər normativ-hüquqi aktlardan və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən ibarətdir.

Ümumi təhsil haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin əsas məqsədi vətəndaşların ümumi təhsil sahəsində Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə nəzərdə tutulmuş təhsil hüququnu təmin etməkdən, ümumi təhsil prosesi iştirakçılarının hüquqlarını və vəzifələrini müəyyən etməkdən, onlar arasında münasibətləri tənzimləməkdən və ümumi təhsilin təşkilati-hüquqi bazasını yaratmaqdan ibarətdir.

Məlum olduğu kimi, ümumi təhsil haqqında ölkə qanunvericiliyinin əsasını təşkil edən “Ümumi təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 2 iyun 2019-cu il tarixdə qüvvəyə minmişdir. Qanunun “Ümumi təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri və istiqamətləri” adlanan 3-cü Maddəsində əsas prinsiplər kimi humanistlik, bərabərlik, inteqrasiya, keyfiyyətlik, varislik, çeviklik, fasiləsizlik, vəhdətlik və demokratiçilik göstərilir. Qeyd olunur ki, ümumi təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri: 1) ümumi təhsilin məzmununun fərdin, cəmiyyətin və dövlətin tələblərinə, elmi-texniki tərəqqinin inkişafına çevik uyğunlaşdırılması; 2) ümumi təhsilin inkişafı üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin tətbiqi; 3) sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin inklüziv təhsilinin təşkili; 4) ümumi təhsilin müasir infrastrukturunun yaradılması və davamlı inkişafının təmin edilməsi; 5) ümu-

mi təhsilin inkişafı üzrə dövlət proqramlarının təsdiqi və həyata keçirilməsi; 6) ümumi təhsil sisteminin dayanıqlı maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi və 7) təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin davamlı olaraq yüksəldilməsidir.

Həmin Qanunun tətbiqi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 may 2019-cu il tarixli 711 nömrəli Fərmanının 2.3-cü bəndinə əsasən Qanunun 4.0.5-ci maddəsində nəzərdə tutulan ümumi təhsilin dövlət standartlarını təsdiq etmək üzrə vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti həyata keçirir. Sözügedən Fərmanın 2.4-cü bəndinə əsasən Qanunun 9.2-ci maddəsində nəzərdə tutulan ümumi təhsil proqramını (kurikulumu) təsdiq etmək vəzifəsi isə Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyinə aid edilmişdir.

Sadalanan hallarla əlaqədar olaraq, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 29 sentyabr 2020-ci il tarixli 361 nömrəli Qərarı ilə “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)”nın təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 3 iyun 2010-cu il tarixli 103 nömrəli Qərarında dəyişiklik ediliş, adında və 1-ci hissəsindəki “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları (kurikulumları)” sözləri “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” sözləri ilə əvəz edilmiş, o, yeni redaksiyada təsdiq edilmişdir. Bu qərarla yeni sənəd 2021/2022-ci tədris ilindən tətbiq ediləcəkdir.

Sənədin ümumi müddəalarında göstərilir ki, o, “Təhsil haqqında” və “Ümumi təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 oktyabr 2013-cü il tarixli 13 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”na, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 iyul 2018-ci il tarixli 311 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının ömürboyu təhsil üzrə Milli Kvalifikasiyalar Çərçivəsi”nə əsasən hazırlanmışdır.

“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” aşağıdakıları müəyyən edir: 1) ümumi təhsilin məzmununu; 2) ümumi təhsilin idarə olunmasını; 3) ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını; 4) ümumi təhsilin infrastrukturunu; 5) ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini; 6) ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin səviyyəsini; 7) ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərdə formalaşdırılan səriştələri; 8) ümumi təhsilin səviyyələrində tədris edilən məşğələ və fənləri; 9) məktəbhazırlıqda, ibtidai, ümumi orta və tam orta təhsil səviyyələrində tədris edilən məşğələ və fənlər üzrə ümumi təlimin nəticələrini; 10) tam orta təhsil səviyyəsində təhsilin təşkilini; 11) ümumi təhsilin səviyyələri üzrə həftəlik dərslər və dərsləndirici məşğələ saatlarının ümumi miqdarını; 12) ümumi təhsilin təşkilinə verilən ümumi pedaqoji tələbləri və 13) ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinq sistemini.

Sənəddə qeyd olunur ki, məktəbhazırlıq və ümumi təhsil fənləri üzrə məzmun standartlarının və kurikulumların hazırlanmasında Dövlət standartları əsas götürülür.

“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” indiyədək qüvvədə olan ümumi təhsilin dövlət standartı ilə müqayisədə həm format, həm də məzmunca təkmilləşdirilmişdir. Belə ki, yeni sənədə “Şagirdlərdə formalaşdırılan dəyər və səriştələr” adlı yeni bölmə əlavə edilmiş, şagirdlərin İKT savadlılığı, iqtisadi biliklərə yiyələnməsi, tolerantlıq tərbiyəsi istiqamətində standartlar daxil edilmiş, ayrı-ayrı fənlər üzrə qüvvədə olan standartların qismən mürəkkəb müddəaları şagirdlərin potensial imkanlarına uyğunlaşdırılmış, “Ümumi təhsil sistemində pedaqoji prosesin təşkili prinsipləri” bölməsi “Ümumi təhsilin təşkilinə verilən ümumi pedaqoji tələblər”lə əvəz olunmuşdur.

Bundan əlavə, “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın tam orta təhsil pilləsində təlimin istiqamətlər üzrə bölünməsi hədəfinin təmin edilməsi məqsədilə tam orta təhsil səviyyəsində tədris edilən fənlər “təmayül siniflərdə” və “qeyri-təmayül siniflərdə” olmaqla qruplaşdırılmış, sənədə “Tam orta təhsil səviyyəsində təhsilin təşkili” adlı ayrıca bölmə əlavə edilmişdir. Ümumiyyətlə, yeni sənədin özündən əvvəlki sənədlə müqayisəli təhlili göstərir ki, burada “standart” anlayışı “təhsil proqramı (kurikulum)”

anlayışı hesabına xeyli genişləndirilmiş, sözün əsil mənasında yeni mükəmməl məzmun kəsb etmişdir.

Təhsil qanunvericiliyinin yenilənməsi, xüsusilə yeni qüvvəyə minmiş “Ümumi təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, qarşıdan gələn tədris ilindən tətbiq ediləcək “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” və ümumi təhsil sahəsində müxtəlif münasibətləri nəzərdə tutan digər normativ hüquqi aktlar mütərəqqi hüquqi baza kimi ümumi təhsil islahatlarının yeni mərhələsinin əsasını qoyur.

KURİKULUM REALLAŞDIRILAN KONSEPTUAL SƏNƏD KİMİ

Müasir dövrdə Azərbaycanda yeni cəmiyyətin qurulması, həmin cəmiyyətin xarakterinə uyğun yeni münasibətlərin yaranmasını tələb edir. Bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə dəyişikliklərin aparılmasını bir zərurət kimi qarşıya qoyur. İslahat proqramı “Təhsil alanın şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasını, onun təlim-tərbiyə prosesinin əsas subyektinə çevrilməsini başlıca vəzifə hesab edən, milli zəminə, bəşəri dəyərlərə bütün qrupların fəaliyyətini, təhsil alanın mənafeyinə xidmət etmək məqsədi ətrafında birləşdirən yeni təhsil sisteminin yaradılması” kimi irəli sürür.

Yerinə yetirilən vəzifələr, görülən işlər təhsil sahəsində yeni məzmun və struktur dəyişiklikləri ilə nəticələnir, yeni pedaqoji təfəkkür formalaşır. Bu isə öz növbəsində yeni anlayışlar sisteminin yaranmasını tələb edir.

Müşahidələr onu göstərir ki, Azərbaycanda təhsil islahatının həyata keçirdiyi müddətdə dilimizə yeni söz və ifadələr daxil olmuşdur. Onlar öz məna və məzmununa görə qarışıq olmayan sözlər kimi geniş işlənməyə başlanmış, Azərbaycan dilinə xas olan işlək dil vahidinə çevrilmişdir. Kurikulum belə anlayışlardan biridir. Azərbaycanda bu termin keçən əsrin 90-cı illərin sonlarından başlayaraq istifadə olunmaqdadır.

Kurikulum dünyanın mütərəqqi təhsil modellərindən biri olmaqla, hazırda geniş miqyasda tətbiq olunur. Avropa ölkələrində kurikulumla təhsilin əsasını təşkil edən sənəd kimi yanaşılır. Konseptual sənəd kimi onun məzmununda standartlar, zəruri minimum, təhsil alanların hazırlığına qoyulan tələblər, texnologiyalar və qiymətləndirmə məsələləri əhatə edilir. Əslində, bu məsələlərin hər biri kurikulumlarda olan onun tərkib hissəsi, mühüm komponentləri ilə ehtiva olunur. Həmin komponentlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi hər hansı birinin digərini tamamlamış, onun məntiqi davamı olması vacib tələb kimi gözlənilir. Bütün bunlar bütövlükdə təhsilin humanist prinsip əsasında qurulmasına təminat verir.

Kurikulumların hazırlanması ideyası ölkəmizdə təhsil sahəsində aparılan araşdırmaların nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Ötən əsrin 90-cı illərinin sonunda beynəlxalq və milli səviyyədə ekspert və məsləhətçilərin araşdırmaları Azərbaycan təhsilinin məzmunuyönümlüyünü, orada təhsil alanların marağına uyğun gəlməyən biliklərin əhatə etdiyini təsdiq etmişdir. Yeni qurulan Azərbaycan cəmiyyətinin tələbləri əsasında məzmunun yenidən yaradılması bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdur. Dünya sivilizasiyasına inteqrasiya olunmağa imkan yaradan müasir məzmun və struktur modellərindən istifadə etmək faydalı hesab edilmişdir. Təbii ki, islahat Proqramında göstəriləyi kimi, “...təhsil pilləsində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirməklə” ona nail olmaq mümkün variant kimi irəli sürülmüşdür. Aparılan araşdırmalarda kurikulum modelindən istifadə olunması barədə təkliflər verilmişdir.

Azərbaycanda kurikulumlara ciddi konseptual bir sənəd kimi yanaşılır. Onun fənn üzrə bütün fəaliyyətləri istiqamətləndirə biləcək bir sənəd olması vacib hesab edilir. Ona görə də orada ilkin olaraq fənnin məzmununa yer ayrılır. Şagirdlərin əldə edəcəkləri nəticələr təhsil pillələri və siniflər üzrə müəyyənləşdirilmişdir. Onlar zəruri məzmun standartları kimi kurikulumlara daxil edilir. Şagirdlərin, daha geniş mənada, məktəbin nailiyyətlərinin müəyyən olunmasında onlar əsas vasitə kimi çıxış edir. Eyni zamanda kurikulumlar hazırlanarkən məzmunu uyğun müvafiq strategiyaların müəyyən olunmasına diqqət yetirilir. Gözlənilən nəticələrin daha uğurlu əldə olunması baxımından bu əhəmiyyətli hesab edilir. Həmin strategiyaların verilməsinin dərslük müəllifləri, fənni öyrədən müəllimlər üçün faydalı olduğu nəzərə alınır.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ İSLAHATLARIN BƏZİ NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR MÜLAHİZƏLƏR

XXI əsrin sürətlə dəyişən təhsil sisteminin beynəlxalq miqyasda qəbul olunmuş tələbləri var. İnsanın məntiqi, yaradıcı, tənqidi təfəkkürə malik olması, idraki, ünsiyyət, psixomotor bacarıqlarını inkişaf etdirməklə milli və mənəvi dəyərlərin formalaşdırılması həmin tələblərin əsasını təşkil edir.

Müasir Azərbaycan təhsilinin inkişafını təmin edən, təhsilimizi dünyanın qabaqcıl ölkələrinin səviyyəsinə qaldıran islahatlar və dəyərin nəticəsidir ki, bu gün ölkəmizdə yüksək intellektə, bilik və bacarığa, vətənpərvərlik hissinə malik olan gənc nəsəl yetişməkdədir.

Ümumi təhsil sahəsində ən mühüm nailiyyətlərdən biri də təhsil islahatlarıdır. Təhsil sahəsində aparılan islahatlar, həyata keçirilən genişmiqyaslı təhsil quruculuğu, bu istiqamətdə aparılan ardıcıl dövlət siyasəti, təhsil, ümümmədəni və intellektual səviyyənin yüksəldilməsində müstəsna rol oynamışdır.

Təhsilin inkişafı ilə bağlı mühüm strategiya və proqramların qəbul edilməsi ölkəmizin tərəqqisinə böyük töhfə vermişdir. Məktəbəqədər təhsilin uşağın sonrakı inkişafındakı əhəmiyyətini nəzərə alaraq məktəbəqədər təhsilin inkişafı ilə bağlı proqramların işlənilməsi, ümumi təhsildə əsaslı keyfiyyət dəyişiklikləri, şagirdlərin təlim şəraitinin yaxşılaşdırılması dərslər hazırlığında yeni reqlament və prosedurların tətbiqi, müəllimlərə dövlət qayğısı, peşə təhsilinin inkişafı, ali təhsilin protitotolu, Azərbaycançılıq məfkurəsinin və milli ruhun yüksəlişi, gənclərin təhsilə imkanı genişləndirilməsi, müasir idarəetmə modellərinin tətbiqi, maddi-texniki və tədris bazasının müasirləşməsi, təhsil qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi sahəsində əhəmiyyətli nailiyyətlərin əldə edilməsi nəticəsində təhsilin bütün pillə və səviyyələri üzrə keyfiyyət göstəriciləri yüksəlmişdir.

Milli kurikulum milli və ümumbəşəri dəyərlərin nəzərə alınması, ümumi inkişafı, meyl və maraqları nəzərə alınmaqla bütün şagirdlərə əlverişli şəraitin yaradılması, tələbyönümlülük, şagirdyönümlülük, nəticəyönümlülük, inteqrativlik prinsiplərinə istinad olunmaqla həyata keçirilir.

Bütün dövrlərdə olduğu kimi, müasir dövrdə də pedaqoji prosesdə müəllimin pedaqoji bacarığı özünü daha çox müəllim-şagird münasibətində göstərir. Müasir dövr müəllimdən müasir dərs modeli yaratmağı, eyni zamanda, onun xüsusi pedaqoji qabiliyyətlərə malik olmasını tələb edir. Təhsildə uğur qazanmağın yollarından biri də müasir müəllimin şəxsi, didaktik, təşkilatçılıq, kommunikativ, perseptiv, suqgestiv, pedaqoji təxəyyül, diqqəti paylaya bilmək, aktyorluq, tədqiqatçılıq, elmi-idraki qabiliyyətləri ilə yanaşı, onun şagird psixologiyasına dərinlən bələd olmasıdır. Bunun üçün müəllimin əsas işi şagirdlərə ümumi orta təhsil verməklə yanaşı, onların hərtərəfli inkişafını təmin etmək, fəal, yaradıcı və ictimai həyata hazırlamaq olmalıdır.

İnanıram ki, ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının nəticəsi olaraq, növbəti illərdə Azərbaycan təhsili keyfiyyət göstəricilərinə görə aparıcı təhsil sistemlərindən birinə çevriləcəkdir.

Bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikasında təhsil islahatları geniş vüsət alıb. Muxtar Respublikada təhsilə dövlət qayğısı və diqqət təhsil sisteminin maddi-texniki bazasının daha da möhkəmləndirilməsi və müasir tələblər səviyyəsində yeniləşdirilməsində özünü göstərir.

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində tətbiq edilən STEAM təlim metodu 2020-2021-ci tədris ilindən Naxçıvan Muxtar Respublikasının umumtəhsil məktəblərində də tətbiq olunur. Bu məqsədlə STEAM kabinetləri yaradılır, müəllimlər təlimlərə cəlb olunur.

Əminik ki, muxtar respublikada cəmiyyətin inkişafı, savadlı, istedadlı gənc nəslin yetişməsinə xidmət edən innovativ, müasir təhsil Azərbaycan dövlətinin inkişafında əsaslı baza rolunu oynayacaqdır.

ŞƏFƏQ VƏLİYEVƏ*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Xarici dillər və tədrisi metodikası kafedrasının baş müəllimi**velyevasefeq@gmail.com***MİLLİ KURİKULUMUN XARAKTERİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Qlobal dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir, ağılın, intellektin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Dünyanın təhsil məkanında sadəcə bilik, bacarıqlar deyil, dəyərlər, səriştələr şəxsiyyətin inkişafında mühüm atributlar kimi qiymətləndirilir və bugünkü təhsilin keyfiyyət göstəriciləri kimi qəbul edilir. Belə bir zamanda Azərbaycan da bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə islahatlar aparılır. Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın”.

Hazırda Azərbaycan özünün təhsil sistemini dünyanın ən mütərəqqi ölkələrinin təhsil prinsiplərindən istifadə etməklə təkmilləşdirir, məzmun və struktur dəyişiklikləri aparır. Ən başlıcası, dünyanın əsrəfi sayılan insanın həyatı bacarıqlara malik bir şəxsiyyət kimi formalaşması istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərir. Son dövrlərdə beynəlxalq miqyasda əldə olunan nailiyyətlərimiz, şagirdlərimizin böyük uğurları apardığımız təhsil islahatlarının qlobal xarakterini, milli köklər üzərində formalaşmış bəşəri mahiyyətini göstərir. Bütün bunlar isə müasir Azərbaycan məktəbinin simasının dəyişdiyini ifadə edir. Aparılan ilkin araşdırmalarda bu dəyişikliklərin məhz müəllimin, şagirdin, valideynin, ümumiyyətlə, təhsildə marağı olan bütün iştirakçıların fəaliyyətində özünü göstərdiyini təsdiq edir.

Azərbaycan təhsil sistemində “kurikulum” yeni bir anlayışdır və o, təlim prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərin təşkilini və həyata keçirilməsini əks etdirən konseptual sənəd kimi başa düşülür. İslahat çərçivəsində elə bir konseptual sənəd hazırlanır ki, özündə təhsil alanlar üçün zəruri kompetensiyaları, məzmun və qiymətləndirmə standartlarını, hazırkı tədris planı və proqramlarını, şagirdə və onun hazırlıq səviyyəsinə verilən tələbləri, hər bir dərslin konkret inkişafetdirici məqsədlərini, metodik təminatı, dəyərləndirmə modelini, texniki təchizatını və s. təsvir etsin, müəllim və məktəb qarşısında duran vəzifələri və onların konkret həlli yollarını göstərsin. Kurikulum müasir dərslərin modelinin əsas çərçivələri üzrə fənlər kursunun hər bir bölməsinin məqsədini, məzmununu, tədris-təlim fəaliyyətini, nailiyyətlərini, onların qiymətləndirilməsini əks etdirir.

Milli Kurikulum demokratizm, humanizm kimi prinsiplərdən çıxış etməklə, şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına cavab verən, mütəxəssislərin elmi yanaşmalarına söykənən, dövlətin təhsil siyasətini əks etdirən bir sənəddir. Əlbəttə, məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir. Bundan ötrü müasir dünyanın şəxsiyyətyönümlü təhsil sferasına daxil olmaq, tələbatlara uyğun interaktiv məzmun, ən yeni təlim strategiyaları, qiymətləndirmə mexanizmləri, demokratik idarəetmə sistemi işləyib hazırlamaq üçün ənənəvi və mütərəqqi dünya texnologiyalarından istifadə edilməlidir.

Təcrübə göstərir ki, təlimin məqsəd, məzmun, forma, metod və vasitələrdən ibarət sistemi həmişə aparıcı olsa da, ona yanaşmalar müxtəlif olmuşdur. Sadalanan vacib komponentlərin strateji bir xətdə əlaqələnməsi, uyğun prinsiplərə tabe olmaması onların mənimsənilməsinə çətinləşdirmiş və tətbiq imkanlarını məhdudlaşdırmışdır. Kurikulum modelinə müraciət olunması onların bir məcraya gətirilməsinə, bir xətt üzrə qurulmasına imkan yaratmışdır. Nəticədə komponentlərin şəbəkəli vahid strukturu əmələ gəlmişdir. Başqa sözlə, təhsildə müxtəlif fəaliyyətlərin məzmununu əhatə edən xüsusi sənəd meydana çıxmışdır. Bu sənədin özəlliyi ondadır ki, o təlimin məzmununu, strategiyalarını, qiymətləndirmə mexanizmlərini və sairə birləşdirməklə konseptual xarakter daşıyır. Bütün resursların yaradılmasında, təlim prosesinin təşkili və aparılmasında baza rolunu oynayır və dərslərləri tərtib edənlərdən

başlayaraq təlim prosesində qiymətləndirmə ilə məşğul olan bütün mütəxəssislərə qədər insanların fəaliyyətini istiqamətləndirir.

Fənn kurikulumlarının mahiyyəti və məzmunu ilə bağlı Kurikulum Mərkəzində araşdırmalar aparılmışdır. Məlum olmuşdur ki, fənn kurikulumları mahiyyət etibarilə cəmiyyət üçün hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşmasına imkan yaradan, cəmiyyətin tələblərinə cavab verən mühüm təhsil sənədi kimi nəticəyönümlü, şəxsiyyətyönümlü və integrativ xarakter daşıyır. Onların məzmunu şagird fəaliyyətinin ardıcıl olaraq izlənməsinə, nailiyyətlərin müntəzəm şəkildə qiymətləndirilməsinə imkan yaradır, təlim prosesi ilə gözlənilən nəticə arasında əks-əlaqə mexanizminin qurulmasını təmin edir. Mühüm pedaqoji problem kimi bu məsələlərin öyrənilməsinin davam etdirilməsi, gələcəkdə fundamental elmi-pedaqoji tədqiqatların obyektinə çevrilməsi qaçılmaz bir zərurətdir. Dünya pedaqoji fikrində kurikulumlar nəzəri və praktik cəhətdən geniş öyrənilmiş, xüsusi nəzəriyyələr formalaşmışdır. Heç şübhəsiz, bu barədə respublikamızda fundamental pedaqoji araşdırmaların aparılmasına, təhsil sahəsindəki fəaliyyətlərin xarakteri, onlar arasındakı əlaqə və münasibətlər, kurikulumların konseptuallığı və integrativliyi, məzmun standartlarının komponentləri, bilik və fəaliyyət, onlar arasında əlaqə və bağlılıq kimi mahiyyətyönümlü məsələlərin öyrənilməsinə ehtiyac yaranmaqdadır. Bu problemlər konseptual xarakter daşıyır və müasir didaktikanın nəzəri məsələlərindən biri kimi özünün tədqiqatçıları üçün gözləyir.

Kurikulumlar elmi əsasda, sistemli olaraq hazırlanmış yeni təhsil sənədləridir. Bu gün kurikulumlarda yer tutan məzmun standartları şəxsiyyətyönümlü təhsilin nəticələri olmaqla integrativ xarakter daşıyır və dəyərləri ifadə edir. Bu dəyərlər uşaqların ümumi inkişafını, intellekt səviyyəsini müəyyənləşdirmək imkanı yaradır. Məzmun standartlarını reallaşdıran dərslər və ya digər vəsaitlərin müəlliflərinə sərbəstlik verilir. Onlar gözlənilən nəticəyə çatmaq üçün potensial imkanlarına uyğun strategiyaları (vasitələri, formaları, üsulları və s.) özləri seçirlər. Müəllimlər isə məktəb, eləcə də sinif kurikulumlarını hazırlayarkən məzmun standartlarını reallaşdırmaq üçün konkret təlim məqsədləri müəyyənləşdirir, imkan və şəraitlərinə uyğun strategiyalar hazırlayırlar. Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ BÜGÜNKÜ NƏTİCƏLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Əsası 1998-ci ildə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat programı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

2006-cı ildən ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən yeni bir sənəd – “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunmuşdur.

Milli Kurikulum demokratizm, humanizm kimi prinsiplərdən çıxış etməklə, şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına cavab verən, mütəxəssislərin elmi yanaşmalarına söykənən, dövlətin təhsil siyasətini əks etdirən bir sənəddir.

Əlbəttə, məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir. Bundan ötrü müasir dünyanın şəxsiyyətyönümlü təhsil sferasına daxil olmaq, tələbatlara uyğun interaktiv məzmun, ən yeni təlim strategiyaları, qiymətləndirmə mexanizmləri, demokratik idarəetmə sistemi işləyib hazırlamaq üçün ənənəvi və mütərəqqi dünya texnologiyalarından istifadə edilməlidir.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərslərin məzmununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır.

Kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Belə olduqda, şagird dinləyici deyil, fəal icraçı, bilikləri sərbəst və şüurlu şəkildə qəbul edən subyektə çevrilir.

Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- Təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu - başqa sözlə, tələbyönümlülük;
- Təlimin nəticələrinin, standartlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və təlimin nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi - başqa sözlə, nəticəyönümlülük;
- Şagirdlərin inkişafı, tələbatları, maraq və meyllərinin daim diqqət mərkəzində saxlanması - başqa sözlə, şagirdyönümlülük;
- Bütün şagirdlərə öz idrak potensialından istifadə etmək, şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək - başqa sözlə, inkişafetdiricilik.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçirilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir.

1. Ənənəvi dərstdə təlim müəllim-dərslük-şagird paradinamikası ilə qurulurdusa, müasir dərstdə şagird-dərslük-müəllim paradinamikası üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafı təmin edilir.

2. Müasir dərstdə gözlənilən nəticə əsasən alınır

3. Müasir dərslər şəxsiyyətyönümlü olur

4. Müasir dərsdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s.

Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən, iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərs formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Bu gün məktəbdənkənar mühitdə mövcud informasiya vasitələrindən fəal istifadə edən şagird dərsdə onlar üçün maraqlı olanları görmək istəyir. Bunun üçün müəllimin İKT-dən yüksək istifadə etmək bacarığı olmalıdır. Həm də bu texniki təminatı lazımi materiallarla zənginləşdirməyi bacarmalıdır. Başqa sözlə desək, mövzuya uyğun resursları seçməlidir ki, bu resursların da rəngarəngliyi dərsin maraqlı keçməsinə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaradır. Belə dərslərdə, həmçinin digər texniki təminatların olması dərsin səmərəliliyini artırır.

Müəllim dərsə yaradıcı yanaşmalıdır, məzmun standartlarına əsasən dərsin məqsədini müəyyənləşdirməlidir. Bu zaman öyrədici, inkişafetdirici, tətbiqedici funksiyalar nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, müasir dərsdə haqqında bəhs etdiyimiz bu məsələlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olub, biri digərini tamamlayır. Bunların əsasında isə təlim nəticələri, məzmun standartları, təlim strategiyaları dayanır.

AYNUR ABBASOVA

Heydər Əliyev adına tam orta məktəbin

Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARI: GÖZLƏNTİLƏR, REALLIQLAR, PERSPEKTİVLƏR

Bildiyimiz kimi, ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdə olan təhsil islahatlarının əsası 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. İslahat proqramı təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

2006-cı ildə ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil konsepsiyası- Milli Kurikulum” adlı yeni bir sənəd qəbul olunmuşdur.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, öz fikirlərini sərbəst, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır.

Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər isə bunlardır.

1. Təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu – tələbyönlülük. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev deyirdi: “Həyat böyük bir prosesdir. Bu prosesdə uğurla iştirak etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun olan təhsilə malik olmalıdır”.

2. Şagirdyönlülük prinsipini əsas tutaraq, təhsil sahəsində bütün fəaliyyətlər təhsil alanların mənafeyinə, maraq və tələbatlarının ödənilməsinə, potensial imkanlarının inkişafına yönəlməlidir. Şagirdlərin maraq dairəsini və tələbatlarını onların yaş səviyyəsinə görə müəyyən etməli, həmçinin onların qarşısına qoyduğumuz problemlər potensial imkanlarına uyğun olmalıdır.

3. Şəxsiyyətyönlülük prinsipi əsasında təhsilalanın şəxsiyyət kimi formalaşması üçün idraki, ünsiyyət və psixomotor bacarıqlara yiyələnməsi zəruridir.

4. Təlim nəticələrinin, standartların müəyyənləşdirilməsi və təlim nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi – nəticəyönlülük də əsas prinsip kimi götürülür.

5. Kurikulumun əsas istiqamətlərindən biri qiymətləndirmə standartlarının olmasıdır. Qiymətləndirmə standartları təhsilalanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir və məzmun standartının hansı səviyyədə reallaşmasını müəyyən etməyə imkan yaradır.

Qlobal dünyanın informasiya bolluğu şəraitində biz təhsil işçiləri təhsil sahəsində aparılan islahatlara əsaslanaraq ağıl, intellektin inkişaf etdirilməsini ön plana keçirməli, sadəcə bilik, bacarıq deyil, dəyərlər, şəxsiyyətin inkişaf etdirilməsini mühüm atribut kimi qiymətləndirməliyik.

- Azərbaycanın memarı ulu öndər H.Əliyev demişdir: İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın.

Dövlətimizin təhsilə və təhsil işçilərinə göstərdiyi yüksək diqqət və qayğı nəticəsində bugünkü təhsil sahəsindəki inkişaf, qazanılmış uğurlar bunu deməyə imkan verir ki, bəli, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunmuşdur.

Azərbaycan mütərəqqi təhsil sisteminə nail olmuş və bu sahədə yeni islahatların olması labüddür.

AZKOMPLEKTLİ SINIFLƏRDƏ KURİKULUMLARIN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azkomplektli sinif iki və daha çox sinifdə təhsil alan şagirdlərin bir sinif otağında komplektləşdirilməsidir. Azkomplektli siniflər bir neçə səbəbdən yaranır. Bu, əsasən sinifdə şagirdlərin sayını tənzimləmək üçün həyata keçirilir. Dünya təcrübəsində azkomplektli siniflər bəzən uşaqların maraq və ehtiyacları nəzərə alınmaqla da müəyyən edilir.

Belə siniflərin yaxşı və pis olmasını söyləmək çətindir. Sadəcə, azkomplektli siniflərdə şagirdlərin akademik və ictimai ehtiyaclarını ödəmək üçün məktəbin seçdiyi bir yoldur.

Məktəb rəhbərliyi bir neçə amildən çıxış edir ki, azkomplektli sinifləri təşkil edə bilər:

- akademik ehtiyacları;
- yaş xüsusiyyətlərini;
- sosial bacarıqları;
- təlim üslubları və s.

İstər azkomplektli, istərsə də tam komplektli siniflərdə şagirdlər müxtəlif səviyyəli nailiyyət keyfiyyəti nümayiş etdirir. Bütün hallarda sinifdəki şagirdlərin hər birinin maraq və ehtiyacları nəzərə nəzərə alınmalı və təlim şəraiti yaradılmalıdır.

Məktəblərdə aparılan müşahidə və tədqiqatlara əsasən deyə bilərik ki, azkomplektli siniflərdə şagirdlərin nailiyyət səviyyələri adi siniflərdəkilərdən fərqlənir.

Dünya təcrübəsində təhsil sahəsində tədqiqatçılar sübut edirlər ki, azkomplektli siniflərdə təhsil alan şagirdlər dil və oxu üzrə daha yaxşı nəticələr nümayiş etdirirlər (Kanada təhsil sisteminin təcrübəsindən).

Azkomplektli siniflərdə şagirdlər emosional və sosial inkişaf baxımından daha uğurlu təlim mühitinə malikdirlər:

- Azkomplektli siniflərdə kurikulumlarla təlimin təşkili şagirdlərdə bir çox bacarıqların inkişafına kömək edir;
- Müstəqil şəkildə, eləcə də qrupun bir üzvü olaraq işləməyin yollarını öyrədir;
- Qarşılıqlı dəstək və əməkdaşlıq məqsədi ilə birgə fəaliyyət zamanı liderlik bacarıqlarını inkişaf etdirir;
- Müstəqil qərar qəbul etmək bacarığını, təşəbbüskarlığı və məsuliyyətliyi inkişaf etdirir;
- Real həyatla əlaqəli məsələləri öyrənir;
- Problem ətrafında yoldaşlarının fərqli fikirlərini dinləməklə dünyagörüşlərini genişləndirir.

Azkomplektli siniflərdə təhsil alan şagirdlər kifayət qədər müəllimin diqqəti ilə təmin olunurlar. Həm azkomplektli, həm də komplektləşdirilmiş siniflərdə fərdi, cütlərlə, kiçik və böyük qruplar formasında təlim fəaliyyəti baş verir. Azkomplektli siniflərdə təhsil alan şagirdlərin dəstəklənməsi üçün imkan, digər siniflərin şagirdləri ilə müqayisədə daha genişdir. Kiçik siniflərin şagirdləri yuxarı sinif şagirdləri tərəfindən daim dəstəklənilir. Yuxarı sinif şagirdləri öz kiçik yoldaşlarına hər hansı bir problemi izah etdikdə özləri həmin məsələləri daha yaxşı dərk edir və onların baza bilik bacarıqları möhkəmləndikcə yeni bilik və bacarıqların öyrənilməsində uğurlu nəticələr nümayiş etdirirlər. Bu eyni zamanda onların əməkdaşlıq, liderlik, qayğıkeşlik, məsuliyyətlik, ünsiyyət və s. kimi sosial bacarıqlarının inkişafına da mühüm təsir göstərir.

Müəllim eyni zamanda müxtəlif siniflərdə təlimi, təxminən aşağıdakı şəkildə təşkil edə bilər:

- Eyni mövzu üzrə müxtəlif sinif şagirdlərinə müxtəlif səviyyəli tapşırıqlar və ya problemlər təqdim edə bilər;

- Sınıfdəki şagirdlər qruplara ayrılaraq müxtəlif problemlərin həllinə cəlb edilir, əldə edilmiş nəticələr haqqında hazırlanmış təqdimat yoldaşları tərəfindən dinlənilir;

Şagirdlərin maraq və bacarıqları baxımından qrupların tərkibində dəyişkənlik təmin edilir;

Fiziki tərbiyə, təsviri incəsənət, musiqi dərslərində hər iki sinifin şagirdləri birgə fəaliyyətə cəlb edilə bilirlər;

Şagirdlərin fərdi maraq və imkanları nəzərə alınmaqla, diferensial təlimi təmin etmək üçün sinifin qruplaşdırılması ilə hər bir şagirdin inkişafı təmin olunur. Şagirdlərin fərdi ehtiyacları nəzərə alınmaqla, kurikulumun tətbiqi planlaşdırılır.

Azkomplektli siniflərdə təlim fəaliyyətinin səmərəliliyi dərslərin düzgün planlaşdırılmasından asılıdır. Azkomplektli siniflərdə perspektiv planlaşdırmanın mərhələləri təxminən aşağıdakı şəkildə verilə bilər.

Mərhələ 1. Azkomplektli sinfi təşkil edən sinif səviyyələri müəyyənləşdirilir.

Mərhələ 2. Həmin siniflər üçün tərtib edilmiş hər iki dərsləkdə uyğun məzmun standartlarının reallaşdırılmasına xidmət edən bölmə və mövzular müəyyənləşdirilir.

Mərhələ 3. Ayrı-ayrı siniflər üçün müəyyən edilmiş bölmə və mövzuları birləşdirən cəhətlər aşkar edilir.

Mərhələ 4. Tədris ediləcək bölmə və mövzu seçilir və vərəqdə qeydlər aparılır.

Azkomplektli siniflərdə illik planlaşmanın aparılması imkanlarını müəyyən etmək üçün kurikulumları və konkret olaraq məzmun standartlarını araşdırmaq, onların oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Növbəti mərhələdə.

Mümkün mövzuları əks etdirən dərslərin vəsaitləri (dərsləklər, müəllim üçün vəsaitlər, iş dəftərləri, uşaqlar üçün əlavə oxu materialları və s.) araşdırılır.

Ardıcıl və davamlı inkişaf kurikulum tərtibinin mühüm prinsipi olduğundan və dərsləklər də standartlar əsasında hazırlandığından sınıfdə ümumi təlim mühiti yaratmaq üçün mövzular müəyyənləşdirilir.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ ƏSAS MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR MÜLAHİZƏLƏR

Azərbaycanda Təhsil İslahatları Azərbaycan gəncliyinin fəxri Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Azərbaycanın tarixində tələbyönlü bir təhsil sistemi formalaşır. Təhsil alanların mənafeyinə xidmət göstərmək ön plana çəkilir. Beləliklə, təhsilin bütün sahələrində dönməz xarakterə malik, ardıcıl və sistemli işlərə rəvac verilir. O cümlədən, kurikulum islahatları elmi əsasda məqsədyönlü, planlı şəkildə aparılır. Keçdiyimiz yola diqqət etsək, görürük ki, kurikulum islahatları Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında bağlanmış ilk Kredit Sazişi əsasında başlayıb. 1999-cu ildən bünövrəsi qoyulan bu islahatın öyrədici innovasiya mərhələsində ümumtəhsilin vəziyyətinin araşdırılması, gələcək fəaliyyətlər üçün istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi, pilot müəssisələrin təşkili, mütəxəssislərə kurikulumların hazırlanması sahəsində zəruri bacarıqların aşılması və sair sahələrdə işlər görülüb. Xüsusən, inzibati amirlik sistemindən çıxan bir ölkə kimi Azərbaycanda təlim-tərbiyə işinin xarakterik cəhətləri öyrənilib. 2005-ci ildə Təhsil Problemləri İnstitutunun strukturunda Kurikulum Mərkəzi yaradılmış, həmin vaxtdan respublikada kurikulum hərəkatı başlanmışdır. Yüzlərlə müəllim, təhsil işçisi bu hərəkata qoşularaq kurikulumların hazırlanması istiqamətində müzakirələrin iştirakçısına çevrilmişdir.

Kurikulumun uğurlu tətbiqi məktəb rəhbərlərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Hamımız dərk etməliyik ki, kurikulum islahatı birdəfəlik aksiya yox, inkişafda olan fasiləsiz bir prosesdir. Bununla əlaqədar kurikulumun hazırlanması və tətbiqi ilə bağlı məsələlər müntəzəm araşdırılmalı, mövcud çatışmazlıqlar üzə çıxarılmalıdır. Ölkənin inkişaf strategiyası, habelə müəllim və mütəxəssislərin, ictimaiyyətin, dövlət qurumlarının rəy və təklifləri də kurikulum islahatı üçün münbit mənbələrdir. Kurikulum ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın universallaşdığı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı müasir dövrdə övladlarımızın müstəqil qərarlar qəbul etməsi üçün onun zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olmasına yönəlmişdir. Məktəblərdə mənəvi-psixoloji mühitin yaxşılaşdırılması, tərbiyə işinin səmərəli təşkili, məktəb-ailə münasibətlərinin düzgün qurulması ən vacib iş istiqamətlərindəndir. Müasir dövrdə şagirdlərin zərərli informasiyaya çıxışının asanlaşması təhsil sistemi qarşısında əsaslı çağırışlar yaradır. Bu baxımdan təhsil sahəsində işləyən rəhbər şəxslərin və təhsilverənlərin ailələrlə sıx əməkdaşlığı olduqca vacibdir. Müasir dövrün çağırışlarına uyğun olaraq dünyada təhsilin inkişaf tendensiyaları dəyişməkdədir. Hazırda süni intellekt həyatımızın və məişətimizin bütün sahələrinə nüfuz etməkdədir. Cəmiyyət yeni sənaye və texnoloji inqilab ərəfəsindədir və təhsil sistemi bu reallığa hazır olmalı, gənc nəsli müasir dövrdən kəskin fərqlənəcək gələcək dövrə hazırlamaq üçün onlara yeni kompetensiyalar, ixtisaslar və peşələr verməlidir. Dövlət və özəl sektor, təhsil orqanları, təhsil müəssisələri və bütün cəmiyyət səylərini bu məqsəd ətrafında cəmləşdirməlidir. Yalnız birgə təşəbbüslər və fəaliyyətlər nəticəsində keyfiyyətli və rəqabət-qabiliyyətli insan kapitalı formalaşdırmaqla ölkəmizin tərəqqisinə nail olmaq olar.

İnanıram ki, müasir dövrün çağırışlarına, təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasına və ölkəmizin inkişaf konsepsiyasına uyğun olaraq növbəti illərdə Azərbaycan təhsili keyfiyyət göstəricilərinə, əhatəliliyinə və rəqabətqabiliyyətliliyinə görə aparıcı təhsil sistemlərindən birinə çevriləcəkdir. Zaman keçdikcə kurikulum islahatlarının bəhrəsini daha aydın görəcəyimizə ümid edirəm.

NATİQ HÜSEYİNBOYLİ
*Şahbuz rayon Güney Qışlaq kənd
 tam orta məktəbin müəllimi*

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ ƏSAS HƏDƏFLƏRİ VƏ NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR

Əsası 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

2006-cı ildən ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən yeni bir sənəd-“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunmuşdur.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçirilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir.

Ölkəmizin təhsil sistemində islahatların başlanmasından on ildən artıq bir vaxt keçir. Bu dövr zaman baxımından qısa olsa da, axtarış və tədqiqatlarla, gərgin zəhmət tələb edən səmərəli fəaliyyətlə zəngin olmuşdur. Bu yolun səmti, istiqaməti dünyada mövcud olan mütərəqqi təhsil sistemlərinə yönəlmişdir. Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahatlar üzrə Dövlət Komissiyasının iclasındakı nitqində bu məsələni xüsusi açıqlamışdır: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın. Təbii ki, belə bir şəraitdə Azərbaycan özünün təhsil nailiyyətləri ilə inkişaf etmiş ölkələrin səviyyəsinə çatmaq-la daha böyük uğurların sahibi ola bilər”.

Müstəqil Azərbaycanın təhsilində islahatların bilavasitə təşəbbüskarı olan ümummilli liderimiz eyni zamanda bu islahatların düşünülmüş şəkildə həyata keçirilməsini, dəb naminə aparılmamasını, yalnız mövcud səviyyədə daha yuxarı səviyyəyə qalxmaq, təhsilin səmərəliliyini artırmaq üçün aparılmasını dəfələrlə vurğulamışdır.

Bütün bunları diqqətə çatdırarkən bir cəhət də xüsusi vurğulanmalıdır ki, təhsilin məzmununun tələb edilən səviyyədə müəyyənəşdirilməsi, heç də təhsilin keyfiyyətinin tam təmin olunması demək deyildir. Bunun üçün lazımi infrastrukturun mövcudluğu ən vacib şərtlərdəndir. Biz təhsil işçiləri dərin iftixar hissi keçiririk ki, Azərbaycan dövlətinin başçısı, möhtərəm Prezident İlham Əliyevin müntəzəm diqqət və qayğısı sayəsində ölkəmizdə müasir standartlara cavab verən yeni məktəblərin tikintisi ilbəl daha geniş vüsət alır, məktəblərin maddi-texniki, tədris bazası ciddi surətdə möhkəmləndirilir. Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Milli Məclisin deputatı, YUNESKO və İSESKO-nun xoşməramlı səfiri Mehriban xanım Əliyevanın bu sahədəki danılmaz xidmətlərini də xalqımız minnətdarlıq hissi ilə yüksək qiymətləndirir.

Azərbaycan təhsilinin inkişafına belə bir səviyyədə göstərilən diqqət və qayğı ölkəmizin gələcəyi hesab olunan bugünkü uşaq və gənclərin sağlam ruhlu, dövlətçiliyimizə sdaqətli, vətənpərvər şəxsiyyətlər kimi formalaşacağına böyük ümidlər yaratmaqla bərabər, təhsil işçilərinin məsuliyyətini daha da artırır. Bu gün təhsil sahəsi əsl vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirilən strateji fəaliyyət meydanıdır. Qəlbində Vətən və millət məhəbbəti olan hər bir təhsil işçisi bu meydanda əzmkarlıqla çalışmalı, təhsilimizin inkişafı naminə hər cür fədakarlığa hazır olmalıdır.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Təhsil ölkənin davamlı inkişafını təmin edən əsas amillərdən biridir. 15 iyun 1999-cu il “Azərbaycan Respublikası təhsil sahəsində islahat Proqramı ” təsdiq edilmişdir

Ümummilli lider Heydər Əliyev deyirdi ki, “Biz təhsil sahəsində yeniliklərin tərəfdarıyıq, dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə etməyinizi sizdən tələb edirik. Ancaq bu işlər gərək sistemli olsun. Bu işləri görərkən, qurarkən siz onların yaxın və uzaq zamanda nəticələrini mütləq nəzərə almalısınız. Müasir texnikanın, texnologiyanın, müasir bazar iqtisadiyyatının bütün yollarını mənimsəmək, respublikada tətbiq etmək üçün gələcək nəsil hazırlanmaq və keçmiş dövrə nisbətən, bir çox yeni ixtisaslar üzrə kadr hazırlamaq lazımdır və bunların əsası orta təhsil illərində qoyulmalıdır...”

2008-ci ildən başlayaraq məktəblərdə dərslər yeni tədris kurikulumlarına əsaslanaraq təşkil olunmuşdur.

Təhsil proqramına yeni yanaşma, yüksək keyfiyyətli təhsil nəticələrinə çatmaq üçün keçirilən islahatların mərkəzində dayanır. Bu islahatların əsas istiqaməti keyfiyyəti təmin etməkdir.

Kurikulum islahatının əsas hədəfi XXI əsr gəncliyinin maraq dairəsinə uyğunluğu, həmçinin keyfiyyətli bilik və bacarıqlar əldə etmək, həyati bacarıqları formalaşdırmaqdan ibarətdir.

Bu hədəfə çatmaq üçün şagirdlərin maraq və istəkləri nəzərə alınır. Bu bir reallıqdır ki, müasir kurikulum ədalətlidir. Belə ki, şagirdlərin fərqlilikləri, fərdi ehtiyacları, potensial imkanları nəzərə alınır.

Təhsildə kurikulum sistemi təhsil alanın bir şəxsiyyət kimi formalaşdırılmasını hədəfləyir.

Müasir dövrdə tənqidi düşünmə, məntiqi fikir yürütmə kimi fəaliyyətlər ön plana çıxmışdır. Bu isə təhsilə ümumi baxış edərkən dəyişikliyin layiqincə dəyərləndirilməsinə imkan verir. Bu da bir reallıqdır ki, tənqidi, məntiqi və yaradıcı düşünmədən problemləri həll etmək olmaz.

Biz nüəllimlər bildiklərimizlə kifayətlənmirik. Müasir texnikadan istifadə edir, qarşımıza yeni tələblər qoyur, dünya ölkələrinin mütərəqqi təcrübələrindən istifadə edirik.

TÜRKAN HÜSEYNOVA

Ordubad rayon Aşağı Əylis kənd tam orta məktəbin
təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavini
asagi.eylis.88@bk.ru

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ HƏDƏFLƏRİ, REALLIQLAR VƏ VƏZİFƏLƏR

Azərbaycan təhsili son yüz ildə başqa xalqlara örnək olan bir yol keçmişdir. Keçən əsrin 30-cu illərində tətbiq olunmuş “Savadsızlığın ləğvi “ kursları bu sahədə xeyli iş görmüşdür. 7 yaşdan yuxarı insanların hamısının təhsilə cəlb edilməsi Azərbaycan iqtisadiyyatının, mədəniyyətinin inkişafına ciddi təkan verdi. Demək olar ki, Azərbaycanda savadsızlıq tamamilə aradan qaldırıldı.

1969-cu ilin iyul plenumundan sonra Azərbaycanda təhsil sahəsində yeni era başlandı. Ümummillə liderin hakimiyyətə gəlməsi təhsildə yeni perspektivlərin yaranmasına gətirib çıxardı. H.Əliyevin təkidi ilə 1978-ci ilin oktyabr ayında qəbul edilmiş Konstitusiyada Azərbaycan dili dövlət dili elan edildi. Beləliklə, Azərbaycan təhsilinin forma və məzmununda yeniliklər formalaşmağa başladı.

Bütün bunlardan irəli gələn çıxışlarında H.Əliyev Azərbaycan təhsilinin inkişafının yeni yolları haqqında məlumat verirdi: *“Təhsil millətin gələcəyidir”*. Dahi rəhbər təhsilin gələcək inkişafında 3 məqama diqqət yetirirdi. Birincisi, qazanılmış təcrübənin öyrənilməsi və qabaqcıl təcrübənin tətbiq edilməsi. İkincisi, dünya təhsilinə inteqrasiya olunması. Üçüncüsü, islahatlarda təkamül yolunun seçilməsi.

Son illər respublikamızda kurikulumların hazırlanması, tətbiq olunması təhsilin müasirləşdirilməsində uğurlar əldə etməyə imkan yaratdı. 2008-ci ildən tətbiq olunan kurikulumlar şagirdlərin şəxsiyyət kimi yetişməsində müstəsna rol oynadı. Bununla da, ənənəvi təhsildəki müəllim-şagird-valideyn üçbucağı şəxsiyyətin formalaşması fonunda yeni forma və məzmunu yerini verdi. Kurikulumun tələbinə əsaslanan şagird-müəllim-valideyn üçbucağı zənnimizcə, daha mütərəqqi üçbucağa çevrildi. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, şagird mərkəzli təhsil şagird şəxsiyyətinin inkişafına, formalaşmasına stimül yaratdı. Təhsildəki belə islahatlar ölkənin gələcək inkişafında dünya elminə inteqrasiyasına ciddi təsir etmiş oldu. Yeni dərslərin yaradılması, həmin dərslərdəki mövzuların standartlarının təkmilləşdirilməsi məktəb və fənn islahatlarının həyata keçirilməsində mühüm addım hesab olunur.

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsasını təşkil edən amillərdən biri də mövcud bilik səviyyəsinin yeni mövzulara tətbiq olunmasıdır. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq kurikulumun tətbiq olunduğu müasir dövrdə müəllim bir növ meydanı şagirdə verməlidir. Həm fərdi, həm cütlərlə, həm də kollektiv formada təşkil olunmuş dərslərdə şagird bacarığına və həmin bacarığın dərs prosesinə tətbiqinə diqqət artırılmalıdır. Faktlara müraciət edək. Şagirdlər aşağı siniflərdə “Həyat bilgisi” fənnindən ekologiya və təbiətin mühafizəsinə dair müxtəlif fikir və məlumatları öyrənmişlər. Yuxarı siniflərdə “Biologiya” və “Coğrafiya” dərslərində həmin mövzuya yer verilir. Bu mövzuların tədrisi prosesində müəllim dərslərin əsas hissəsini şagirdlərin ixtiyarına verir. Şagirdlər aşağı sinifdə əldə etdikləri bilik və bacarıqları tətbiq etməyə başlayırlar.

Fənlərin tədrisi prosesində müəllim çalışmalıdır ki, şagirdlər kurikulumun tələblərindən irəli gələn tətbiqetmə praktikasına geniş yer versinlər. Hər bir şagirdin nəzəri biliyini praktik şəkildə həyata keçirməsi və müəyyən müvəffəqiyyət qazanması onun gələcək uğur və hədəflərə çatmasına köməklik edir. Dərs prosesində şagirdin fərdi qabiliyyətinin mövzuya tətbiq etməsi, İKT-dən istifadə edərək mövzunu mənimsəməsi, nəzəri biliyin mövzu standartlarına yaradıcılıqla tətbiq etməsi onun gələcək axtarışlarının əsas qayəsinə çevrilməlidir.

BÖLMƏ 2.

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının konseptual məsələləri

Bölmə rəhbərləri: *dos. Xumar Məmmədova, Sahil Əlizadə*

Xumar Məmmədova

Milli təhsilimiz: kurikulum islahatları və reallıqlar (43-44)

Günay Əlizadə

Müasir kurikulumlarda inteqrasiya məsələləri tələblərdə və təcrübədə (45-46)

Afaq Əhmədova

Kurikulum islahatlarının tələbləri və məktəbdə tədrisin
vəziyyətinin təhlili (47)

Kifayət Əhmədova

Azərbaycanda təhsil islahatlarının prinsipləri, rolu və mahiyyəti (48-49)

Tahirə Hüseynova

Kurikulum islahatları və fəal təlim (50)

Samirə Oruculu

Milli kurikulum təcrübəsi və perspektivlər (51)

Arzu Səfərova

Kurikulum islahatları: təhsilin təşkilinə dair bəzi məsələlər (52)

Məhluqə Rzayeva

Ümumi təhsildə kurikulum islahatlarının əsas hədəfləri
və nəticələri (53)

Nərgiz Əhmədova

Kurikulum elmi-nəzəri və elmi-praktik pedaqoji
problem kimi (54-55)

Leyla Orucova

Kurikuluma praktik pedaqoji problem kimi baxış (56)

XUMAR MƏMMƏDOVA
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

MİLLİ TƏHSİLİMİZ: KURİKULUM İSLAHATLARI VƏ REALLIQLAR

Milli tərəqqidə, müstəqil dövlət quruculuğunda təhsilin, tərbiyənin əvəzsiz rolu olduğunu ümummilli liderimiz Heydər Əliyev həmişə vurğulamışdır. Azərbaycan təhsilinin inkişafı sahəsində ulu öndər Heydər Əliyevin xidmətləri iki istiqamətdə getmişdir:

1. Milli tərbiyə və təhsilə dair nəzəri göstərişlər.
2. Milli təhsil quruculuğunda, təhsilin müxtəlif sahələrinin ahəngdar inkişaf yolunda gördüyü işlər.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev təhsil sistemimizlə bağlı demişdir: “Biz müstəqil dövlət olaraq özümüzün təhsil sistemimizi istədiyimiz kimi qururuq. Bütün dünya ölkələrinin mütərəqqi təcrübələrindən istifadə edirik. Hesab edirəm ki, indiyə qədər yaranmış təməlin üzərində Azərbaycan təhsili, məktəbi bundan sonra daha da təkmilləşəcək”.

Müasir dövrdə kurikulum təhsilin əsaslarını və məzmununu, təlimə ayrılan vaxt çərçivəsində onların öyrədilmə ardıcılığını müəyyən edir, təhsil səviyyəsi və pilləsindən, təhsil müəssisəsinin tipindən asılı olaraq, tətbiq ediləcək metodlar, tədris və təlim resursları, qiymətləndirmə də daxil olmaqla, təlim-tədris prosesinin və müəllim fəaliyyətinin xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirir. Deməli, kurikulum mövcud təhsil sisteminin yeni formalaşmış proqramıdır. Eyni zamanda bu sistem təhsilin əsasını təşkil edən sənəd kimi tanınmaqdadır. Məlumdur ki, respublikamızda əvvəllər mövcud olan təhsil sistemində müəllim sinifdə fərqli təlim-tədris vasitələrini tətbiq etməklə, ev tapşırıqlarını yoxlayaraq dərsi soruşmuş, ardınca yeni dərsi izah etmiş, sonra isə qiymətləndirmə aparıb dərsi tamamlamışdır. Yəni şagirdə nəzəriyyə və düsturlar aşılınmış, qaydalar əzbərləndirilmişdir. Lakin müasir dövrdə elm və texnologiyanın yüksək səviyyədə inkişaf etdiyi bir zamanda artıq bu sistem öz yararlığını itirmişdir. Yaşadığımız dövrdə şagirdlərin müasir standartlara uyğun şəkildə biliklə təmin olunması üçün yeni təlim və tədris metodlarına ehtiyac vardır. Bu prosesdə isə şagirdlərin biliyi təbii ki, zaman-zaman bacarığa çevrilir. Bununla yanaşı, şagirdlərə bir sıra keyfiyyətlər aşılana ki, bunlardan vərdiş, dəyər, keyfiyyət kimi xüsusiyyətləri qeyd etmək olar. Ümumiyyətlə, kurikulum təhsilin məzmununu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənəddir. İlk əvvəl xatırladaq ki, kurikulum dünya miqyasında geniş yayılmış təhsil modellərindən biri və islahatların bir istiqamətidir. İlk dəfə kurikulum anlayışı ABŞ-da XIX əsrin 70-ci illərindən sonra formalaşmış (1876-cı ildə) və termin kimi işlənmiş, 1918-ci ildən isə tətbiq olunmağa başlamışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, kurikulum islahatını zəruri edən müəyyən tələblər vardır. Bu tələblər hansılardır və onların yaranma səbəbi hansı zərurətdən doğmuşdur?

1. Cəmiyyətdə yeni münasibətlərin formalaşması, sosial şəbəkələrin daha çox həyatımızda yer alması, bu şəbəkələr vasitəsilə əcnəbi insanlarla ünsiyyət, bəzi xaricdə olan təhsil ocaqları ilə əlaqələrin formalaşması, bundan başqa son illərdə ölkəmizdə keçirilən dünya səviyyəsində olan tədbirlər kurikulum sisteminin tətbiqini daha da sürətləndirmişdir.

2. Yüksək texnologiyalarla təmin olunmuş informasiya əsrinin tələbləri. İKT-dən yüksək səviyyədə istifadə formaları. Belə ki, şagirdlər kitablarla yanaşı, internetdən də istifadə etməklə yeni mövzu ilə bağlı biliklər əldə edir, dərsi daha yüksək səviyyədə mənimsəyirlər.

3. Kurikulumun Azərbaycanda tətbiqinin eyni zamanda dünya təhsil sisteminə inteqrasiyası qarşıda dayanan əsas məsələlərdəndir və bu iş müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməkdədir.

4. Yeni islahatlar, şəxsiyyətyönümlü kurikulumun tətbiqi, dərsin yeni quruluşu, qiymətləndirmənin dəyişməsi, əvvəlki dərslərlərin yeni dərslərlə əvəz olunması, tətbiq olunan üsullar, formalar, dərsin planı, müəllimin qarşısında qoyulan tələblər və s. Qeyd edək

ki, xaricdə təhsil alan tələbələrin sayının çoxluğu isə istər-istəməz yeni yanaşmaların formalaşmasına təsir edir.

5. Kurikulum islahatı şagirdlərin sərbəst düşünməsi, onların azad düşüncə tərzinin əsas götürülməsidir. Artıq müəllim dərsi şagirdlərə hazır şəkildə ötürmür, müəllimin tələblərinə uyğun dərslər qurulur. Dərs prosesi hər iki tərəfin fəallığı ilə həyata keçirilir.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən belə nəticə çıxarmaq olar ki, müasir kurikulum sistemində şagirdlər daha aktiv, müəllim daha arxa planda özünü göstərir. Əsasən, biliklərin müstəqil əldə edilməsi və mənimsənilməsi ön planda dayanır. İnteqrasiya dərslərinin əsasını təşkil edir. Kurikulum şagirdyönümlüdür. Şagirdin tələbləri, eyni zamanda dialoji təlim daha ön planda dayanır. Fənlərarası əlaqə əsas prinsip kimi qəbul olunur. Qiymətləndirmə standartları və mexanizmləri fərqli şəkildə özünü göstərir. Əslində müəllimin funksiyalarının bir qisminin şagirdlərə verilməsi səciyyəvi cəhətdir. Təlim prosesində şagirdlər arasında ünsiyyət olur, cütlük, qrup və kollektiv şəkildə təlim fəaliyyəti həyata keçirilir. Təlim prosesinin mərkəzində tədqiqat dayanır. Qeyd edək ki, təhsilin məzmunu ilə yanaşı, şagirdlərin tərbiyə və inkişafında təlim metodları və təşkilati formalar da mühüm rol oynayır. Məlumdur ki, milli xarakteri özündə əks etdirən kurikulumla Milli Kurikulum deyilir. Milli Kurikulum daha geniş məzmunludur. Bir fənlə deyil, ümumi təhsillə bağlı sənəddir. Yəni burada təhsilin səviyyələri üzrə təlimin nəticələri bir fənn təlim nəticəsi deyil, ümumi təhsilin təlim nəticəsi kimi əsas götürülür. Qeyd edək ki, kurikulumun əsasən altı növü var:

1. Rəsmi kurikulum.
2. Qeyri-rəsmi kurikulum.
3. İnteqrasiya olunmuş kurikulum.
4. Əhatəli kurikulum.
5. Nəticələrə əsaslanan kurikulum.
6. Fənlərə əsaslanan kurikulum.

Rəsmi məktəb sistemində formalaşmış və biliklərin tədrisi ilə əlaqədar olan xüsusi kurikulum növüdür. Yəni rəsmi sənədlər, hər bir fənnə ayrılan vaxt, dərslər planları, hər bir fənnin qiymətləndirilməsi, dərslər və s. rəsmi sayılan hər şey rəsmi kurikulumla aiddir.

İnteqrasiya olunmuş kurikulum ayrı-ayrı fənlərlə bağlı biliyi əhatə edir. Bu növ kurikulum fənləri asanlaşdırmağa xidmət edir. Əsasən ayrı-ayrı fənlərlə bağlı bilikləri əhatə edir. Bir fənni ya fəndaxili, ya da digər fənlər ilə əlaqələndirilməsi və biliklərin sintez prosesi inteqrasiya olunmuş kurikulumun əsasını təşkil edir.

Əhatəli kurikulumda şagirdlərin müxtəlifliyi əsas prinsip kimi götürülür. İrqi ayrıseçkilik, yaş ayrıseçkiliyi, fiziki qüsurulluq kimi problemlərin həlli, əsasən burada öz həllini tapmış olur.

Nəticələrə əsaslanan kurikulum ən geniş yayılmış və ən çox istifadə olunan kurikulum növüdür. Onun əsas vəzifəsi təhsil sisteminin müəyyən etdiyi təlim məqsədlərini müəyyən etməkdir. Yəni sonda əldə olunacaq təlim nəticələrinin əvvəlcədən müəyyən olunması mütləqdir.

Fənlərə əsaslanan kurikulum modelində təlim, şagirdləri cəmiyyətin məhsuldar üzvlərinə çevirmək üçün lazım olan bilik və bacarıqlardan çox, fənlər ətrafında cəmləşir. Nəzəriyyə ilə təcrübənin birlikdə vəhdəti şagirdlərin bilik və bacarıqlarının daha mükəmməl səviyyədə inkişafına şərait yaradır. Hazırda ölkəmizin təhsil sistemində kurikulum islahatı təhsil islahatının əsas istiqamətlərindən biridir. Bu özəlliyi ondadır ki, o, təlimin məzmununu, strategiyalarını, qiymətləndirmə mexanizmlərini birləşdirməklə konseptual xarakter daşıyır. Bütün resursların yaradılmasında, təlim prosesinin təşkili və aparılmasında baza rolunu oynayır. Eyni zamanda dərslərləri tərtib edənlərdən başlayaraq, təlim prosesində qiymətləndirmə ilə məşğul olan bütün mütəxəssislərdə insanların fəaliyyətini istiqamətləndirir. Kurikulumların məzmunu texnoloji inkişafın gətirdiyi yenilikləri nəzərə almaqla da təkmilləşdirilir. Bununla yanaşı, müəllimin fəaliyyəti də mükəmməl xarakter alır. Ümumiyyətlə, milli təhsilimizin dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təhsil sistemində inteqrasiyası günümüzün reallığıdır.

MÜASİR KURİKULUMLARDA İNTEQRASIYA MƏSƏLƏLƏRİ TƏLƏBLƏRDƏ VƏ TƏCRÜBƏDƏ

Cəmiyyətdə və təbiətdə, bizi əhatə edən hər yerdə inteqrasiya mövcuddur. Məktəbdaxili və məktəbdənkənar təlim arasında mövcud olan fərqlərin aradan qaldırılmasında və əldə edilən biliklərin həyatla uzlaşdırılmasında inteqrativ təlimin rolu böyükdür. Məktəbin həyatla bağlılığını təmin etmək və eləcə də, bütün təhsil istiqamətlərini əlaqələndirmək mühüm məsələdir.

Kurikulum çərçivə sənədində nəzərdə tutulan bütün mühüm prinsiplərin fənn kurikulumları və məzmun standartlarında öz əksini tapdığına baxmayaraq, həmin mühüm məsələlər yalnız sinif kurikulumları üzərində aparılan planlaşma və tədris zamanı həyata keçirilir. Təlimin digər elementləri kimi, müəllimlər inteqrasiya məsələləri üzərində dərinlən düşünməli və onların kurikulumda əks etdirməyin ən uğurlu yollarını axtarıb tapmalıdırlar. Buna nail olmaq üçün isə müəllim inteqrasiyanın mahiyyətini dərinlən dərk etməlidir.

İnteqrasiya nədir? İnteqrasiya təlim prosesini təkmilləşdirir, fənlər arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılığı dərinləşdirməyə xidmət edir. İnteqrasiyanın köməyi ilə şagirdlər biliklər arasında qarşılıqlı əlaqəni başa düşür və həmin bilikləri şəxsi və ictimai problemlərin həllində istifadə edir. Mütəxəssislər göstərir ki, orta ümumi təhsilə verilən yeni sosial sifarişlər təlimdə inteqrasiya məsələsini aktuallaşdırır.

İnteqrasiyanın əhəmiyyətini əsaslandırmaq üçün nəzəriyyənin və tədqiqatların irəli sürdüyü arqumentlərə istinad etmək olar. Bobbi de Porter bildirir ki, tədqiqat əsərləri əsasən inteqrasiyanın əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Tədqiqatçı 1992-ci ildə aparılan tədqiqatların nəticələrinə istinad edərək göstərir ki, on səkkizdən çox tədqiqat əsərində alimlər bu qənaətə gəliblər ki, inteqrativ kurikulumlara əsasən, təşkil edilən təlimin nəticələri qeyri-inteqrativ kurikulumlarla müqayisədə nəzərə çarpacaq qədər yüksəkdir.

İnteqrativ kurikulumlar haqqında bir neçə nəzəri arqumentlər də irəli sürülür. Birinci arqument ondan ibarətdir ki, gerçək həyat inteqrasiyalı şəkildə mövcuddur. Həyatı ayrı-ayrı fraqmentlərlə təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Bu təbiidir ki, həyatda insanların qarşılaşdığı problemlərin həllinə nail olmaq üçün yalnız bir və iki fənn üzrə biliklər kifayət etmir, müxtəlif fənlər üzrə əldə edilən bilik və bacarıqların tətbiqinə ehtiyac duyulur. Tədqiqatlar göstərir ki, beyin bütöv, tam bilikləri daha asan qavrayır və daha uzun müddət yadda saxlayır.

Ətraf aləm haqqında bütöv bir təsəvvür yaratmaq ibtidai təhsilin əsas məqsədi hesab edilir. Məqsəd olaraq inteqrasiya şagirdə elə biliklər verməlidir ki, onlar ətraf aləmin əlaqəliliyini sistemli şəkildə əks etdirsin. İnteqrasiyanın məqsədi bir də ondan ibarətdir ki, uşaq təlimin ilk illərindən bütün elementləri qarşılıqlı əlaqədə olan dünyanın vahid bir tam olduğunu dərk etsin.

İkinci arqument ondan ibarətdir ki, şagirdlər o zaman yaxşı oxuyurlar ki, təlim onların maraqlandıqları və ya bildikləri məsələlərlə əlaqəli olsun. Bu inteqrasiyalı kurikulumların şagirdyönümlülüyə xidmət etməsindən xəbər verir. Şagirdlər onlar üçün real əhəmiyyət daşıyan məsələlərin təliminə cəlb edildikdə daha çox stimullaşırırlar ki, bu da bir fənn çərçivəsində məhdudlaşa bilməz.

Növbəti arqument ondan ibarətdir ki, kurikulumların inteqrasiyası təlim vaxtına qənaət üçün uğurlu şərait yaradır.

Yuxarıda göstərilənlərə əsaslanaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, təlimdə inteqrasiya iki baxımdan çox əhəmiyyətlidir:

Birinci - şagirdlərdə ətraf aləm haqqında tam təsəvvür yaradır (burada inteqrasiya məqsəddir);

İkinci - fənn üzrə biliklərin əlaqələndirilməsi üçün ümumi müstəvinin yaradılmasına xidmət göstərir (burada inteqrasiya vasitəsidir).

Müəllim kurikulumun tətbiqni planlaşdırarkən inteqrasiyanın təmin olunması üçün mühüm qərarlar qəbul etməlidir. Konkret fənn üzrə inteqrasiyanın müxtəlif növlərindən ən məqsədəuyğununun seçilməsi haqqında düşünülməlidir. Kurikulumların inteqrasiyası ilə bağlı müxtəlif modellər və bu modellərin müxtəlif cür təsnifatı mövcuddur. Ümumiyyətlə, fənlərin inteqrasiyasının dörd yolu var. İki fənni elə uyğunlaşdırmalı ki, uyğun mövzular eyni zamanda tədris edilsin. Məsələn, qışda təbiət haqqında mövzular həm ana dili, həm də həyat bilgisi fənni üzrə elə planlaşdırılır ki, onların tədrisi eyni vaxta təsadüf etsin.

Bacarıqların inteqrasiyası (oxu, yazı, anlama, düşünmə) - bir çox ekspertlər bunu tamamlama adlandırırlar. Buna nail olmaq üçün müxtəlif kurikulumları təhlil etmək və bacarıqların bir fənn çərçivəsində tamamlanması yollarını aşkar etmək lazımdır.

Üçüncü - bir fənn çərçivəsində inteqrasiya - (Ana dili). Yazı bacarıqlarını, oxu bacarıqlarından ayrı tədris etmək əvəzinə müəllim bu iki bacarığı inteqrasiya edir.

Dördüncü - sərbəst inteqrasiya. Bir fənnin tədrisi zamanı gözlənilmədən başqa fənnin mövzusa keçid alınır. Beləliklə, ibtidai sinif müəllimi həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı həmin mövzuya uyğun kiçik bir şeir və ya hekayə oxumağı təklif edir.

İki və daha artıq fənnin inteqrasiyasının müxtəlif yolları mövcuddur:

Birinci - fənnə əsaslanaraq. Bir fənn məzmun və bacarıq üzrə digər fənnlərlə inteqrasiya edilir. Beləliklə, ana dili fənninin tədrisi dil təlimi üzrə təşkil edilsə də, məzmunca musiqi, həyat bilgisi fənləri ilə inteqrasiya edilir.

İkinci - mövzuya əsaslanaraq. Mövzu müəyyənləşir və müxtəlif fənlərin məzmunundan çıxış edərək istifadə edilir.

Üçüncü - layihələrə əsaslanaraq. Şagirdlərə təqdim edilən layihələr digər fənlərlə bağlı bilik və bacarıqları da əhatə edir.

Dördüncü - digər şərtlərə əsaslanaraq. Tarixi dövrlər, etik prinsiplər, dünya mədəniyyətinin şah əsərlərindən və digər məsələlərdən istifadə etmək.

Bütün bu deyilənləri nəzərə alaraq, göstərə bilirik ki, təlimdə kurikulumların əhəmiyyəti aşağıdakılardır:

- İnteqrativ kurikulumlar ətraf aləm haqqında biliklərin tam olaraq şagirdlərə çatdırılmasını təmin edir.

- İnteqrativ kurikulumlar müxtəlif fənləri bir müstəvidə birləşdirməyə şərait yaradır.

- İnteqrasiya məzmun baxımından təlimin hüdudlarını başqa fənlərin də hesabına genişləndirir. Əhatə dairəsi genişlənmiş əşya və hadisələrin təhlili və ümumiləşdirilməsi imkanları daha da artır ki, bu da kompleks biliklərin formalaşmasına şərait yaradır.

- Bir məsələ ilə bağlı müxtəlif fənlər baxımından məlumatlar əldə etmək ehtiyacı şagirdlərə tədqiqatçılıq və vaxtı düzgün idarə etmək kimi mühüm bacarıqların öyrədilməsini müəllim və məktəb qarşısında yeni tələb olaraq qoyur.

- Uşaqlar tam olan bilikləri daha yaxşı mənimsəyir və bu baxımdan inteqrativlik təlimin keyfiyyətini yüksəldilməsində müstəsna əhəmiyyət daşıyır.

- İnteqrativ kurikulumlarla iş müəllimdən əlavə hazırlıq, yüksək erudisiya və mükəmməl peşəkarlıq tələb etdiyindən onları daim öyrənməyə və inkişafa sövq edir.

AFAQ ƏHMƏDOVA

*Babək rayon S.Nadirli adına Zeynəddin kənd
tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi*

KURİKULUM İSLAHATLARININ TƏLƏBLƏRİ VƏ MƏKTƏBDƏ TƏDRİSİN VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

Təhsil sahəsində islahatlar Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında bağladığı ilk Kredit Sazişi əsasında başlamışdır. Azərbaycanda təhsil sahəsində İslahat Proqramı 15 iyun 1999-cu ildə qəbul olunmuşdur. Təhsil sahəsində İslahat Proqramının əsas məqsədi məktəbəqədər, orta, ali təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ-hüquqi bazanı yaratmaq, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatın demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirməkdən ibarətdir.

Təhsil sahəsində islahatların əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatıdır. Azərbaycanda kurikulum termini ötən əsrin 90-cı illərinin sonundan etibarən istifadə olunmağa başlamışdır. Kurikulum təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə cəmləşdirən konseptual sənəddir. Azərbaycanın təhsil sisteminin inkişafında ümummillə lider Heydər Əliyevin müstəsna rolu və xidmətləri olmuşdur. Heydər Əliyev demişdir: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın”. Son illər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin diqqəti, qayğısı və yaxından dəstəyi ilə bütövlükdə Azərbaycanda, o cümlədən təhsil sistemində çox ciddi işlər həyata keçirilmiş və bu proses davamlı hala çevrilmişdir. Bu gün təhsil Azərbaycanın davamlı inkişaf strategiyasının ən öncül istiqamətlərindən biridir.

Azərbaycanda sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni - bir sözlə bütün sahələrdə əldə edilən yüksək nailiyyətlər və nəticələr ölkəmizin güdrətini daha da artırmışdır. Son illərdə ölkəmizin hər sahəsində olduğu kimi təhsil sahəsində də köklü dəyişikliklər edilmişdir. Təhsilə verilən dəyərin nəticəsidir ki, Azərbaycanda üç minə yaxın məktəb tikilmiş, pedaqoji kadr hazırlığı üçün yüksək miqdarda maddi vəsait ayrılmış, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ-hüquqi baza yaradılmış, təhsilin inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi diqqət mərkəzində olmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında müasir tələblərə cavab verən istedadlı uşaqlar üçün təhsil müəssisələri, inkişafında qüsurlu olan reabilitasiyaya ehtiyacı olan uşaqlar üçün yeni tipli müəssisələr yaradılmışdır. Əmək bazarına tələbatın formalaşması ilə bağlı tədris proqramları, təhsilin məzmunu və metodikası yeniləşdirilmiş, humanitar və ictimai fənlərin məzmununun keyfiyyəti yüksəldilmiş, günün tələblərinə cavab verməyən proqramlar, metodikalar və səmərəsiz təhsil fəaliyyətləri aradan qaldırılmışdır. Təhsilin keyfiyyətinə, standartların icrasına nəzarət, eləcə də təhsil müəssisələrinin və ayrı-ayrı təhsil proqramlarının ekspertiza və akkreditasiya mexanizmi yaradılmışdır.

Təhsil müəssisələrinin inkişaf strategiyası və məqsədləri müəyyən edilmiş, müvafiq qərarlar çıxarılmış və müstəqillik verən yeni idarəetmə mexanizmi yaradılmış, təhsil sistemini nailiyyətləşdirilməsinin yeni mexanizmini əks etdirən iqtisadi model hazırlanmışdır.

Dövlət Strategiyasında müəllim amilinə xüsusi yanaşma var. Ümumiyyətlə, təhsildə əsas meyar müəllimlə bağlıdır. Aydın ki, nə qədər yüksək səviyyəli infrastruktur, tədris vəsaiti, maliyyə imkanları olsa belə, keyfiyyətli müəllim olmadan təhsili inkişaf etdirmək mümkün deyil. Təhsilənin savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşması, əsasən müəllimin akademik bacarıqlarından, tədris təcrübəsindən asılıdır. Bilik və bacarıqlarını davamlı artıran müəllimlər təhsil alanların nailiyyətlərinə əlavə töhfələr verir. Ölkəmizdə təhsilin inkişafı bizdən, bizim fəaliyyətimizdən, üzərimizə düşən vəzifələri necə yerinə yetirəcəyimizdən birbaşa asılıdır. Bu gün dünyaya göz açan uşaqlar, bu gün ilk addımlarını atan körpələr XXI yüzilliyin son illərinin dünyəvi məsələlərini həll edəcəkləri şübhəsizdir. Onlar bəşəriyyəti yaşadacaqlar.

AZƏRBAYCANDA TƏHSİL İSLAHATLARININ PRİNSİPLƏRİ, ROLU VƏ MAHİYYƏTİ

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq təhsilin məzmununun standartlaşdırılması, başqa sözlə, təhsil standartlarının yaradılmasına təşəbbüs göstərilir. Dünyanın ABŞ, İngiltərə, Avstraliya, Kanada, eləcə də Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində təhsil standartlarının hazırlanmasına çoxdan başlanılmışdır. Azərbaycanda təhsil standartlarının hazırlanması 20 ilə yaxın bir dövrü əhatə edir. Təhsil standartlarının yaradılması Azərbaycan dövlətinin təhsil siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biridir. Ona görə də 1999-cu ildə ölkədə həyata keçirilən təhsil islahatının ilk ilində “Azərbaycan Respublikasında ümumi orta təhsilin dövlət standartları” qəbul olundu. İlk dəfə olaraq bu sənəddə ümumi orta təhsilin mahiyyəti, strukturu və demokratik prinsiplərə uyğun olaraq qurulmuş bazis tədris planı verilir. İki komponentdən ibarət olan bazis tədris planında təhsil sahələri və siniflər üzrə həftəlik dərslərinin miqdarı öz əksini tapır.

“Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramı”nda deyildiyi kimi təhsil, gənc nəslə həyata hazırlamalı, cəmiyyətin hər bir üzvünü əsl vətəndaş kimi formalaşdırmalıdır. Bu baxımdan təhsilin və təlim-tərbiyə prosesinin demokratikləşdirilməsi, humanistləşdirilməsi, humanitarlaşdırılması, fərdiləşdirilməsi və inteqrasiyası məsələləri XXI əsr təhsilinin başlıca şərtlərindən hesab olunur. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi, şagirdin təlim-tərbiyə prosesinin əsas subyektinə çevrilməsi, onun şəxsiyyət kimi formalaşmasını nəzərdə tutur. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

1. Demokratikləşdirmə. Təhsil prosesinin demokratikləşməsində maraqlı olan bütün tərəflərin, dövlət strukturu və ictimaiyyət nümayəndələrinin (müəllimlərin, şagirdlərin) təhsil prosesində fəal iştirak etməsi deməkdir. Bu isə tədris müəssisəsinin “şəffaflığı” prinsipinin həyata keçirilməsidir.

2. Humanistləşmə prinsipi. Müasir ekzistensial fəlsəfi baxışlarda öyrənilərə (bütövlükdə insanlara) subyekt kimi yanaşma, onun unikal, fəal, daxilən azad və mənəviyyətli bir şəxsiyyət kimi tanınması əsas faktor kimi qəbul olunur. Öyrənilərin unikallığı dedikdə, hər bir fərdin təkrar olunmamazlığı, bənzərsizliyi başa düşülür. Unikalıq texnokratizmin (öyrənənə obyekt kimi yanaşma) əksi olub, təhsilçilərə, təhsilçilərə obyekt münasibəti göstərməklə bir araya sığmır. Bunlar, fərdi xüsusiyyətləri və qabiliyyətləri müxtəlif olan öyrənilər üçün variantiv təhsil proqramlarının hazırlanması və tətbiqi yolu ilə tədris-təlim prosesini fərdiləşdirməyi və differensiallaşdırmağı tələb edir. Şəxsiyyətin fəallığı dedikdə təşəbbüskar, fəaliyyətsevən, öz hərəkətlərində və davranışında müstəqil olan öyrənən anlaşılır. Daxili azadlıq dedikdə isə öyrənənin seçim hüququ nəzərdə tutulur. Hər bir öyrənənin təhsil alacağı məktəbi, fənn proqramını, müəllimi seçməsinə, təlim prosesində sərbəstliyinə, problemin həll olunması variantını seçmə hüququna malik olması həmişə diqqət mərkəzinə gətirilməli və buna hörmətlə yanaşılmalıdır. Mənəviyyətlilik, öyrənənə hörmət, məhəbbət, qarşılıqlı anlaşma, inkişafa və yaradıcılığa meyletmə kimi dəyərlərə əsaslanan həyat tərzi ilə bağlıdır. Bu prinsip, həmçinin tədris-təlim prosesində, dərstdə dialoji münasibətlərin qurulması ilə reallaşdırılır. Dialoji fəaliyyət forması (frontal sorğu, cütlüklərlə işin təşkili və s.) subyekt-subyekt münasibətlərinin qurulmasıdır. Dialoqlar zamanı qarşılıqlı hörmət, bir-birini tamamlamaqla qarşılıqlı anlaşma, bir-birinin biliklərini zənginləşdirmək, birgə yaradıcılıq və s. insani münasibətlər inkişaf edir. Dialoq, eyni zamanda çox aspektli – şaquli, üfiqi, intellektual, emosional ünsiyyət formasıdır.

3. Differensiallaşdırma. Təlimin differensiallaşdırılması şagirdlərin imkanlarının nəzərə alınması ilə qurulur.

4. Fərdiləşdirmə. Təhsilin fərdiləşdirilməsi şagirdlərin fərdi maraq və tələbatlarının nəzərə alınmasıdır.

5. İnteqrasiya. Təhsilin inteqrasiyası fənlərin öyrənilməsi zamanı fənlərarası əlaqələrin aşkar edilməsi əsasında qlobal təfəkkürün formalaşmasının vacibliyini nəzərdə tutur.

6. Humanitarlaşdırma. Təhsilin humanitarlaşdırılması şəxsiyyətin inkişaf prosesinin şərti kimi çıxış edir və təhsilin məzmununun formalaşdırılmasına yeni yanaşmanı nəzərdə tutur. Bu, ümumbəşəri dəyərlərin yaradılması ilə bağlı fənlərin rolunun artmasını, öz xalqlarının mədəniyyətinə birləşmə və dünya mədəniyyətinin dəyərləri ilə tanışlığını ifadə edir. Milli təhsil sistemi hər bir ölkənin sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi inkişafı səviyyəsinə uyğun olan, milli mentalitetə və dəyərlər sisteminə əsaslanan kurikulumun hazırlanmasını, müvafiq ümumi və xüsusi metodikalardan istifadə olunmasını zəruri edir.

7. İnfomatlaşma prinsipi. Bu prinsip informatika, informasiya və İKT texnologiyalarının nailiyyətlərindən təlim prosesində (dərstdə), idarəetmədə və pedaqoji tədqiqatlarda geniş istifadəni nəzərdə tutur. İnfomatlaşdırma müxtəlif informasiyaların kompüter vasitəsilə yaddaşa alınması, saxlanması, təhlili və təqdiminə əsaslanır.

XX əsrin sonları və XXI əsrin əvvəllərində cəmiyyətdə dominant rol oynayan ənənəvi təhsil sistemində təhsilənlərə bir obyekt kimi yanaşılıb, təhsildə avtoritar idarəetmə üsullarına üstünlük verilmişdir. Azərbaycanda müstəqillik qazandıqdan sonra demokratik, müstəqil ölkənin əsas prinsiplərinə uyğun yeni, müasir tələblərə cavab verən təhsil sisteminin qurulmasına başlandı. Ənənəvi təhsil sistemi artıq dövrünü başa vurmuş, təkamül yolu ilə yeni keyfiyyət dəyişiklikləri aparılmaqla, tədricən dəyişərək, öz yerini yeni sosial, şəxsiyyət-yönümlü təhsil sisteminə verməyə başladı.

XXI əsrin hazırkı mərhələsində Azərbaycan təhsil sistemi qarşısında çox mühüm problemlər durur. Müasir təlim prosesinin (müasir dərslərin) əsas məqsədi tədrisin səmərəliliyini artırmaq, öz düşüncəsi, ağılı, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərindən mənimsəyən və onu tətbiq etməyi bacaran, hər cür situasiyalarda işin məğzini tutub çıxış yolunu tapmağı bacaran yüksək intellektli gənclər yetişdirməkdir.

KURİKULUM İSLAHATLARI VƏ FƏAL TƏLİM

Müasir dərslərin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərslərini seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Bu gün məktəbdə müəllimlərin mövcud informasiya vasitələrindən fəal istifadə edən şagird dərslərdə onlar üçün maraqlı olanları görmək istəyir. Bunun üçün müəllimin İKT-dən yüksək istifadə etmək bacarığı olmalıdır. Həm də bu texniki təminatı lazımı materiallarla zənginləşdirməyi bacarmalıdır. Başqa sözlə desək, mövzuya uyğun resursları seçməlidir ki, bu resursların da rəngarəngliyi dərslərin maraqlı keçməsinə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaradacaqdır. Belə dərslərdə, həmçinin digər texniki təminatların olması dərslərin səmərəliliyini artırır. Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- Təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu. Başqa sözlə, tələbyönlülük;

- Təlimin nəticələrinin, standartlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və təlimin nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi. Başqa sözlə, nəticəyönlülük;

- Şagirdlərin inkişafı, tələbatları, maraq və meyllərinin daim diqqət mərkəzində saxlanılması. Başqa sözlə, şagirdyönlülük;

- Bütün şagirdlərə öz idrak potensialından istifadə etmək, şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək. Başqa sözlə, inkişafetdiricilik.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir.

1. Ənənəvi dərslərdə təlim müəllim-dərslük-şagird paradinamikası ilə qurulurdusa, müasir dərslərdə şagird-dərslük-müəllim paradinamikası üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafı təmin edilir.

2. Müasir dərslərdə gözlənilən nəticə əsasən alınır.

3. Müasir dərslər şəxsiyyətyönlü olur.

4. Müasir dərslərdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s.

Yeni təlim texnologiyalarının üstün cəhətlərini prof. Ə.Ə. Ağayev belə göstərir: "...dərslər tam fəallıq şəraitində keçir, təkcə müəllim deyil, şagirdlər də yaradıcılıq axtarışında olurlar, müstəqil düşüncə tərzi formalaşır, təşəbbüskarlıq, yeniliyə meyllilik güclənir". Təlim prosesini aktivləşdirmək üçün düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək, yaradıcılığa həvəsləndirmək və öyrənməyə maraq yaratmaq məqsədini güdən müəllim, şagirdi təlimə cəlb edəcək müəyyən metod, texnika və proseduralardan istifadə etməlidir. Şagird təliminin fəal iştirakçısı olmaq üçün hazırlanmalıdır. Müəllim şagirdə dünyanı başa düşməkdə və qazandığı bilikləri real həyat şəraitinə tətbiq etməkdə yardım göstərməlidir. Yeni texnologiyalar tədris strategiyasının yerinə yetirilməsinə istiqamətləndirildiyindən, onlar nəzərdə tutulmuş təlim məqsədlərinə nail olmaqda əsas alət rolu oynayır. Yeni texnologiyalar bir sıra xüsusiyyətləri ilə ənənəvi təlim metodlarından fərqlənir: şagirdlərin tədqiqat fəaliyyətinə cəlb edilmələri, müəllim tərəfindən problemlərin yaradılması, biliklərin şagirdlər tərəfindən müstəqil əldə edilməsi və s. Qeyd edilən xüsusiyyətlər bəzi ənənəvi təlim metodlarında da olmuşdur, lakin yeni təlim metodları bütövlükdə göstərilən xüsusiyyətlərə əsaslanır.

MİLLİ KURİKULUM TƏCRÜBƏSİ VƏ PERSPEKTİVLƏR

Keçən əsrin sonu və yaşadığımız əsrin əvəllərindən bu günə kimi təhsil sahəsində baş verən dəyişikliklərə nəzər salsaq, nə qədər böyük irəliləyiş, yenilik olduğunu görürük. Əlbəttə ki, bu yeniliklərdən ən əsası 2008-2009-cu tədris ilində respublikamızın bütün ümumtəhsil məktəblərinin I siniflərində yeni kurikulumların tətbiq olunmasıdır. Yeni üsulla işləmək çox çətin idi. Uzun illər ənənəvi proqramla işləyən müəllim üçün birdən-birə kurikulumun tələblərinə əməl etmək əlbəttə çətinlik yaradırdı.

Artıq sübut olunmuş bir həqiqətdir ki, uzun illər tədris proqramının aşılmasına yönələn təlim işi yalnız hafizə məktəbinin formalaşmasına xidmət etmişdir. Bu gün istifadə edilməkdə olan təlim strategiyaları, yeni pedoqoji texnologiyalar, geniş dünya görüşü, yüksək intellekt, nitq mədəniyyəti və texnoloji bacarıqlara malik olan şəxsiyyət yetişdirmək məqsədinə xidmət göstərir. Bu müəllimin yaradıcı fəaliyyətinə imkan yaradır. Müəyyən etmişəm ki, ilkin olaraq pedoqoji fəaliyyət düzgün layihələşdirildikdən və planlaşdırıldıqdan sonra uğurla reallaşdırıla bilər. Şagirdlərin təşəbbüskar və kreativ bacarıqlarının inkişaf etməsini diqqət mərkəzində saxlamışam. Təbii ki, bunlar da öz bəhrəsini verir.

Milli Kurikulum ictimai-siyasi, mədəni və sosial həyatın qloballaşdığını və universallaşdığı, informasiya kommunikasiya texnologiyalarının rolunun artdığı, rəqabətin gücləndiyi müasir dövrdə hər bir şəxsin istedad və qabiliyyətinin müstəsna əhəmiyyət kəsb etdiyi nəzərə alınaraq, müstəqil qərarlar qəbul etməsi üçün onun zəruri təhsil səviyyəsinə və bacarıqlara malik olmasına, cəmiyyətin inkişafının əsas hərəkətverici qüvvəsi olan insanın formalaşdırılmasına və problemin həllinə yönəlmişdir.

Yeni fənn kurikulumlarının tətbiqi ilə əlaqədar “Müasir dərs necə olmalıdır?” sualı yaranır. Dərs həmişə olduğu kimi, bu gün də tədris prosesinin əsasını təşkil edir. Müasir dərs axtarış, dərkətmə, fəaliyyət dərsidir. Şagird fəaliyyətə müəllimin göstərişi ilə yox, şüurlu şəkildə qoşulur, dərsdə motivasiyanın yaradılması zamanı əldə edəcəyi bilik və bacarığın ona nə üçün lazım olduğunu dərk edir.

Həyatda uğur qazanmaq üçün şagirdlərdə həyati bacarıqları inkişaf etdirmək, onları dəyişən həyat şəraitinə uyğunlaşdırmağı bacaran şəxsiyyət kimi formalaşdırmaq müasir təhsilin qarşısında duran əsas vəzifələrdəndir. Biliyin bacarığa çevrilməsi, şagirdlərin axtarışa sövq edilməsinə şərait yaratması, onlarda dinləmə bacarığının formalaşması və s. kimi xüsusiyyətlər fəal təlimə məxsusdur.

KURİKULUM İSLAHATLARI: TƏHSİLİN TƏŞKİLİNƏ DAİR BƏZİ MƏSƏLƏLƏR

Kurikulum prinsiplərinin müasir təhsil sisteminin formalaşmasında böyük rolu var. Çünki bu xüsusiyyətlər şagirdin bilikdən çox təcrübə qazanmasına, həmçinin onların şəxsiyyət kimi formalaşmasına çox təsir edir. Kurikulumun əsas xüsusiyyəti (prinsipləri) isə bunlardır: Şəxsiyyətyönlümlülük; şagirdyönlümlülük; nəticəyönlümlülük; interaktivlik və qiymətləndirmə standartları.

1. Şəxsiyyətyönlümlülük. Təhsil alanların idraki (koqnitiv), ünsiyyət və psixomotor fəaliyyətləri əsasında bacarıqlarını inkişaf etdirməklə onlarda milli və bəşəri dəyərlərin formalaşdırılmasıdır. Ümumiyyətlə, şagirdi şəxsiyyət kimi yetişdirmək üçün ona sadaladığımız bacarıqları aşılıyaq hər üçünü də şagirdə formalaşdırmağımız ən önəmli faktorlardan biridir. Çünki, şagirdin idrak bacarığı olub da, ünsiyyət və psixomotor bacarığı olmazsa, o öz fikrini çatdırma bilməyəcəkdir. Məsələn, şagirdin şeiri öyrənməsi idrak bacarığıdır, şeiri söyləyə bilməsi ünsiyyət bacarığına, jest və mimikalarla şeiri söyləməsi isə psixomotor bacarığa aiddir.

2. Şagirdyönlümlülük təlim zamanı təhsil sahəsində fəaliyyətlərin təhsil alanların mənafeyinə, maraq və tələbatının ödənilməsinə, istedad və qabiliyyətinin, potensial imkanlarının və bilik səviyyələrinin inkişafına xidmət etməsidir. Hər şagirdin yaş dövrünün öz maraq dairəsi və tələbatları vardır. Ümumiyyətlə, kurikulumun əsas məqsədlərindən biri dərsi şagirdlərin maraq və tələbatına uyğun qurmaqdır. Dərs nə qədər şagirdlərin marağına uyğun təşkil edilsə, nə qədər onların tələbatları ödənsə, bir o qədər də onların həyatda öz mövqelərini müəyyən etmələrinə kömək etmiş olarıq.

3. Nəticəyönlümlülük. Əldə olunması nəzərdə tutulan təlim nailiyyətlərinin nəticələr formasında əvvəlcədən müəyyən edilməsidir. Nəticəyönlümlülük bir növ görəcəyin işi əvvəlcədən planlaşdırmaqdır. Dərs ilinin sonunda əldə olunacaq nəticə olur və onu sənəddə görə bilir. Hər bir fənn kurikulumunun fənninin sonunda yiyələnməli olduqları bacarıqlar verilib. Yəni ki, şagirdlərin dərs ilinin sonunda əldə edəcəyi nəticə əvvəlcədən müəllimin əlində sistemləşdirilmiş formada olur.

4. Tələbyönlümlülük. Fərdin, cəmiyyətin və dövlətin dəyişən ehtiyac və tələbatlarının nəzərə alınmasıdır. Hər bir dövr öz tələbləri ilə bərabər gəlir və təhsilini, texnologiyalarını, ehtiyaclarını tələb edir. Müasir dövrün tələbləri: yaradıcılıq və innovativ; tənqidi təfəkkür və həll etmə bacarığı, kommunikativ və əməkdaşlıq bacarıqları, informasiya və savadlıq, İKT savadlılığı, uyğunlaşma bacarığı, təşəbbüs və özünü istiqamətləndirmə.

5. İntegrativlik təhsil komponentlərinin bir-biri ilə və həyatla sistemli şəkildə əlaqələndirilməsidir. İntegrasiya dünyanın bütöv, vahid və bölünməz obraz olduğunu şagird beynində və təfəkküründə canlandıraraq formalaşdırır. İntegrasiya latın dilində “unteger” - “bütöv” deməkdir.

6. Qiymətləndirmə standartları. Təhsil alanların nailiyyət səviyyəsinə qoyulan dövlət tələbidir. Hər bir dövlət özünün standartları əsasında öz öhdəliklərini həyata keçirir. Məsələn, bizim ölkədə dövlət şagirdlərə 11 illik standart qoyub, yəni 11 illiyi bitirən universitetə sənəd versə 4 il (və ya 5 il) oxumalıdır. Amma başqa ölkələrdə fərqlidir. Ümumiyyətlə, standart dövlətin qəbul etdiyi bir normadır. Yəni ki, dövlət təhsilin qarşısına hansı standartları qoyursa, təhsil də, o standartlara əsasən görəcəyi işi həyata keçirməlidir və dövlətin qoyduğu standartlara, tələblərə əməl etməlidir.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARININ ƏSAS HƏDƏFLƏRİ VƏ NƏTİCƏLƏRİ

Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında bağladığı ilk kredit Sazişi əsasında başlanmışdır. Təhsil sahəsində islahat proqramı 15 iyun 1999-cu ildə qəbul olunmuşdur.

Təhsil sahəsində islahatların əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatıdır. Dünyanın təhsil sistemində kurikulum modeli geniş istifadə edilmişdir.

Azərbaycanda kurikulum termini ötən əsrin 90-cı illərinin sonundan etibarən istifadə olunmağa başlamışdır. Azərbaycan pedaqoji fikrində belə qəbul olunmuşdur ki, kurikulum təhsilin məzmunu, təşkili və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə cəmləşdirən konseptual sənəddir. Kurikulum təhsilin son məqsədini, bu məqsədə çatmaq üçün yolları, bu yolların səmərəliliyini yoxlamaq üçün üsulları özündə birləşdirən, bir sözlə, təhsil prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərini səmərəli və məqsədyönlü təşkilinə imkan yaradan konseptual sənəddir.

2008-ci ildən etibarən məktəblərdə dərslər yeni tədris kurikulumlarına əsaslanaraq təşkil olunur.

Müasir təhsil sistemində əsasən şagirdlər şəxsiyyət kimi formalaşır, azad düşüncə sahibi, sərbəst qərarverə bilən, özünə güvən olan, yalnız biliyə deyil, həmçinin həyatda ona lazım olan bacarıqlara, vərdislərə, keyfiyyətlərə yiyələnən, rahatlıqla ünsiyyət qura bilən, sağlam düşüncəyə sahib olan və humanist olan gənc nəsil formalaşır. Təhsilin zaman, dövlət və şagirdlərin maraq və tələbatına, inkişafına yönəlməsi məqsəduyğundur.

Əsas 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafını yeni dövrdə təhsil siyasətini əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafını, keyfiyyətini və rəqabət qabiliyyətinin genişlənməsini təmin edir.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalardan istifadə daha yüksək nəticə əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Kurikulum üsullarında əsas istiqamətlər aşağıdakılardır:

1. Ənənəvi dərstdən fərqli olaraq müasir dərstdə şagird-dərslük-müəllim paradinamika üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafını təmin edir.
2. Müasir dərstdə gözlənilən nəticə əsasən alınır.
3. Müasir dərslər şəxsiyyət yönümlü olur.
4. Müasir dərstdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s.

Müasir dərslərin əsas cəhətlərindən biri də şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bunun üçün müəllim İKT-dən yüksək istifadə etməklə bacarığı olmalıdır. Həm də bu texniki təminatı lazımı materiallarla zənginləşdirməyi bacarmalıdır. Yəni, mövzuya uyğun resursları seçməlidir ki, bu da dərslərin maraqlı keçməsinə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaradacaqdır.

Əsas hədəf olaraq mükəmməl nəticə almaq istəyən müəllim dərsləri yaradıcı yanaşmalıdır, məzmun standartlarına əsasən dərslərin məqsədini müəyyənləşdirməlidir. Bu zaman öyrədici inkişaf etdirici, tətbiq edici funksiyalar nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, müasir dərslər haqqında bəhs etdiyimiz bütün məsələlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olub, biri digərini tamamlayır.

Bu gün təhsil sahəsi əsl vətəndaşlıq mövqeyi nümayiş etdirilən strateji fəaliyyət meydanıdır.

Qəlbində Vətən və millət məhəbbəti olan hər bir təhsil işçisi bu meydanda öz mərkəzliyi ilə çalışmalı təhsilimizin inkişafı naminə hərcür fədakarlığa hazır olmalıdır.

KURİKULUM ELMİ-NƏZƏRİ VƏ ELMİ -PRAKTİK PEDAQOJİ PROBLEM KİMİ

Təhsil sistemimizdə müxtəlif islahatlar həyata keçirilib. Bu islahatlardan biri olan “Kurikulum islahatlarının” Azərbaycan təhsil sistemində çox önəmli rolu oldu. Dünya təhsil sistemində kurikulumun tarixi XX əsrə dayansa da, bu termin Azərbaycanda 90-cı illərin sonundan etibarən istifadə olunmağa başlanmışdır. 1999-cu ildən etibarən respublikamızda mərhələ-mərhələ həyata keçirilən Təhsil islahatının 2003-2013-cü illəri əhatə edən üçüncü mərhələsində “Ümumi orta təhsilin keyfiyyəti və real tələbatlara uyğunluğu” adlı komponentin alt komponentlərindən biri kimi “Kurikulum islahatı” təsdiq olunmuş və bu sahədə mütəmadi olaraq işlər görülmüşdür.

Düzdür, mən düşünürəm ki, Azərbaycan təhsil sistemi kurikulum təhsil sisteminə o qədər də hazırlıqlı deyildir. Çünki uzun illər ənənəvi təhsil formasında dərsi tədris edən bir müəllim üçün kurikulum sistemini qavramaq o qədər də asan ola bilməzdi. Lakin bütün təhsil müəssisələri bu məsuliyyətli işin öhdəsindən layiqincə gəlməyi bacardılar. Ona görə də, bir neçə müddət kurikulum sadəcə sənəd üzərində qalsa da artıq son illərdə müəllimlər kurikulum kurslarına cəlb olunaraq yeni təlim strategiyalarını yüksək səviyyədə mənimsəyərək bunu tədris prosesində tətbiq etməyə başladılar. Kurikulum sistemini öyrəndikcə anlamaq olur ki, yeni strategiyalarla dərsi tədris etmək daha maraqlı, daha yaradıcı və cəlbedicidir. Bir müəllim olaraq, qeyd edə bilərəm ki, mən ənənəvi təhsil sistemi dövründə təhsil aldığım üçün deyə bilərəm ki, bir şagird üçün o qədər də maraqlı deyildi. Çünki dərs prosesini passiv şəkildə dinləmək şagird olaraq məni yorurdu, bir müddətdən sonra dərs o qədər də maraqlı gəlmirdi.

Kurikulum müəyyən dövr üçün bəlkə də tək-cə nəzəriyyə xarakteri daşdı, lakin son illər aydın görünür ki, yeni təlim strategiyası ilə işləyən hər bir müəllim öz üzərində daha çox çalışaraq nəzəriyyədən praktikaya keçid etdilər. Bizim üçün tək-cə nəzəriyyə deyil, praktika da lazımdır. İstənilən hər bir sahədə nəzəri biliklər əgər tətbiq olunmursa, demək ki, biliklər tam mənimsənilməmişdir. Məsələn: Şagird ağacın necə əkildiyini öyrənir, onda maraqlı oyanır, sevinir ki, nəyisə öyrənib və həmin öyrəndiyi biliyi tətbiq etdikdə bu sevinc ikiqat olur. Çünki öyrənmək əsas şərt olsa da, tətbiq daha vacibdir. Tətbiq prosesində şagird nəzəri biliklərindən istifadə edərək onu praktikada tətbiq edir. Bu cür bilik daha effektivdir, nəyinki sadəcə quru əzbərləmək. Kurikulumun praktikada tətbiq olunması üçün müəllimlər kurikulumu daha gözəl mənimsəməli və dərs prosesində tətbiq etməlidir. Müəllimlər hər gün kurikulum əsasında icmal hazırlayaraq yeni mövzu üçün hazırlaşsınlar, ancaq bu yalnız icmal yazmaq xətrinə olmamalıdır, çünki müəllimlər metodik vəsaitdən, İKT vasitələrindən istifadə edərək dərsi daha gözəl şəkildə qura bilirlər. Müəllim öncədən dərslə hazırlaşarsa dərs prosesində hansı iş formasından istifadə edəcəyini, hansı iş üsulunu seçəcəyini bilir və dərs prosesində tətbiq edir.

Təhsil prosesinin iştirakçısı olan istənilən şəxs bir həqiqəti yaxşı anlamalıdır ki, övladlarımıza quru əzbərçiliyə söykənən tədris prosesi gərək deyil. Şagird aldığı biliyi qavramağı, özünü-küləşdirməyi, şifahi və yazılı şəkildə ifadə etməyi bacarmalı, tədris prosesində qazandığı bilik və bacarıqları öz həyat tərzinə yönəltməli, məktəb və onu əhatə edən mühit şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşması üçün təcrübə meydanına çevrilməlidir. Biz şagirdləri məktəbdə daha çox nəzəri biliklərlə yükləyirik. Ancaq unutmamalıyıq ki, şagirdləri praktiki və təcrübə işlərə vərmiş və bacarıqların ünsiyyət mədəniyyətinin aşılmasına, özünü təqdim etmə qabiliyyətinin formalaşdırılmasına kifayət qədər diqqət yetirilmir. Fikrimcə, şagirdlər üçün hər hansısa layihələrdə, hansısa dərslə müzakirəsində iştirak etmək daha maraqlıdır. Çünki şagirdlər öz fikirlərini müstəqil ifadə edərək, hansısa mövzuya münasibət bildirərək nitq bacarıqlarını daha da inkişaf etdirə bilirlər. Məhz yeni təlim strategiyaları

şagirdlər üçün belə imkanlar vardır. Yeni təlim strategiyaları şagirdləri ona görə cəlb edir ki, şagird dərslər necə qurulacağını, müəllimin necə maraqlı olacağını, hansı üsuldan istifadə edəcəyini öncədən xəyal edə bilmir. Ona görə də şagirdlər üçün yeni təhsil sistemi daha maraqlıdır. Gələcək üçün şəxsiyyət yetişdirən biz müəllimlər bilməliyik ki, şagirdlərə sadəcə hafizəyə əsaslanan biliklər lazım deyil, onların təfəkkürünü inkişaf etdirən biliklər lazımdır. Fəal dərslər mərhələlərini yerinə yetirərkən şagirdlərdə təfəkkürün məntiqi, yaradıcı tənqidi növləri daha da inkişaf edir.

Texnoloji nailiyyətlərə söykənən çağdaş dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin hədəfləri sürətlə dəyişir. İntellektin, məntiqin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Yeni təlim strategiyaları ilə işləmək müəllimlərdən, həmçinin İKT bacarıqlarının olmasını tələb edir. Dünya təhsil sistemi də göstərir ki, İKT-dən istifadə etməklə qurulan müasir təhsil modeli məktəbin pedaqoji heyəti qarşısında yeni tələblər və vəzifələr qoyur. Bu gün pedaqoji heyətin İKT biliklərini artırmadan təhsildə səmərəli tətbiqinə nail olmaq qeyri-mümkündür. Tədrisdə yeni texnologiyalardan müvəffəqiyyətlə istifadə edən hər bir müəllim dərsləri daha sadə və çevik edir. İnteraktiv lövhədən istifadə dərslər əsas prinsiplərindən birinə çevrilir. Çünki dərslər prosesi interaktiv lövhədə təşkil olunarsa, şagirdin qavrama səviyyəsi daha yüksək səviyyədə olur. Biri var insan sadəcə nəyəsə qulaq asır, biri də var həm qulaq asır, həm də görür, ona görə də mövzunu daha tez mənimsəyir. Həmçinin, şagirdlər iştirak edə bilmədikləri dərslər elektron variantına baxaraq təlimdən geri qalmazlar. İKT-nin təhsil sistemində səmərəli tətbiq etməklə tədris prosesinə yeni ruh, yeni nəfəs vermək olur.

XXI əsrin xüsusiyyətləri, dünyanın daimi və hərtərəfli inkişafı insanlarda müxtəlif istiqamətli bacarıqların formalaşmasına səbəb olur. Zamanla nəzəriyyədən bacarığa çevrilən biliklər, tədrisə vərdiş və dəyər halında formalaşaraq insanlar tərəfindən rahatlıqla qəbul edilən doğrulara çevrilir.

KURİKULUMA PRAKTİK PEDAQOJİ PROBLEM KİMİ BAXIŞ

Azərbaycanda sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni bir sözlə, bütün sahələrdə əldə edilən yüksək nailiyyətlər və nəticələr ölkəmizin qüdrətini daha da artırmaqdadır. Azərbaycanda son illər hər sahədə olduğu kimi, təhsil sahəsində də köklü dəyişikliklər göz önündədir. Təhsil islahatı nəticəsində təhsil sisteminin strukturu idarə sistemi və iqtisadiyyatında köklü yenilənməsinin həyata keçirilməsi, elmi-tədqiqat işlərinin aparılması və onun nəticələrinin təhsil prosesində təbliğinə əlverişli şərait yaradılması təhsil sistemi işçilərinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi və təhsil alanların sağlamlığına xüsusi diqqət yetirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycanda təhsil sisteminin inkişafında Ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna rolu və xidməti olmuşdur. O deyirdi: “ Biz təhsil sahəsində yeniliklərin tərəfdarıyıq, dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə etməyimizi sizdən tələb edirik”.

Təhsil sahəsində islahatların əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatıdır. Dünyanın təhsil sistemində kurikulum modeli geniş istifadə olunmaqdadır. Kurikulum hərəkatı dünyanın inkişaf etmiş ölkələrində də yayılmış, mütərəqqi təhsil təcrübəsi kimi öz təsdiqini daha da geniş miqyasda tapmışdır. Hər kəs öz ölkəsinin ehtiyacları baxımından ona yanaşmış, hazırladığı nümunələrdə zəruri tələbatları nəzərə almışdır.

Bütün təhsil müəssisələri, təlim-tərbiyə prosesi ilə məşğul olan və təhsil xidmətləri göstərən digər qurumlar, təhsil fəaliyyəti və onun inkişafını təmin edən elmi-tədqiqat institutları və informasiya mərkəzləri, layihə, istehsal və s. təhsil sisteminə aiddir.

Pedaqogika nəzəri və tətbiqi elmdir. Pedaqogika özünün tətbiqi hissəsi üçün baza elmidir. Nəzəri pedaqogika pedaqoji elmlər sistemində daxil olan bütün elm sahələri üçün baza elmidir. Onların hamısının elmi-nəzəri əsasını müasir pedaqogika təşkil edir.

Bu təlim sisteminin əsas məqsədi vətəndaşların təhsil səviyyəsinin aşağı düşməsinə yol verməmək, bütün tip tədris müəssisələrində təhsil alanlar üçün bərabər şərait yaratmaq, şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinə verilən standart tələbləri müəyyənləşdirməkdir.

BÖLMƏ 3.**Ümumi təhsilin məzmununa dair tələblər, dərslik
konsepsiyası və məktəb təcrübəsi**

Bölmə rəhbərləri: *dos. Qurban Qurbanlı, b.ü.f.d. Lamiyə Quliyeva*

İltifat Məmmədova

Dərslik konsepsiyasının əsas tələbləri və bəzi digər məsələlərinə dair (58)

Lamiyə Quliyeva, Asif Axundov

Ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün biologiya dərsliyinin təhlili (59-60)

Şəhla Fətəliyeva

Təlimin təşkilinə verilən tələblərin reallaşdırılmasında motivasiya (61)

Nazilə Muradova

Məktəb riyaziyyat kursunda “Statistika və ehtimal” məzmun xəttinin mahiyyəti (62-63)

Əliağa Rzayev

Ümumi təhsilin məzmununa dair ümumi tələblərin təhlili və məktəb təcrübəsində reallaşdırılmasının təsviri (64)

Sevda Hacəliyeva

Qrup işinin təşkilinə verilən əsas tələblər və meydana çıxan çətinliklər (65-66)

Xədicə Əliyeva

Pedaqoji prosesdə motivasiyanın yaradılması yolları (67)

Ruqiyyə Məmmədova

Dərsliklərin konseptual və pragmatik təhlili təcrübəsindən (68-69)

Həmidə Məmmədova

Dərslik konsepsiyasının tələbləri və dərsliklərin vəziyyətinə dair bəzi mülahizələr (70)

**DƏRSLİK KONSEPSİYASININ ƏSAS TƏLƏBLƏRİ VƏ BƏZİ DİGƏR
MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR**

Artıq 30 ildir ki, doğma diyarımız Azərbaycan öz müstəqilliyinə qovuşmuş və müstəqillik yollarında addımlamaqdadır. Məlum məsələdir ki, müstəqilliyi qazanmaq nə qədər çətindirsə, onu qoruyub saxlamaq ikiqat çətinidir. Müstəqil dövlətin qorunub saxlanılmasında, onun inkişaf etdirilməsində sözsüz ki, ziyalıların rolu danılmazdır. Bu günün təməli elə qurulmalıdır ki, gələcək müstəqil Azərbaycanı daha yüksəklərdə görmək mümkün olsun. Bunu həyata keçirmək üçün ilk növbədə düşünən beyinlər, savadlı alimlər, öz peşəsinin sirlərini dərinlən bilən mütəxəssislər, gələcəyin qurucuları olan tələbələr, parta arxasında oturub elmin sirlərinə yavaş-yavaş bələd olan şagirdlər yetişdirməlidir və yetişir. Azərbaycan müstəqillik yolunda inamla addımladıqca ilk növbədə təhsilin inkişaf etdirilməsi, möhkəm təməl üzərində qurulması ön plana keçir. Təhsilin müasir dövrlə ayaqlaşması üçün ilk növbədə bizi belə bir sual narahat edir. XXI əsrin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, gələcəyin təlimini necə təşkil etmək olar? Çünki artıq biz elə bir dövrdə yaşayırıq ki, elm və texnika sürətlə inkişaf edir, informasiya bolluğu var, ömürboyu oxumaq ehtiyacı yaranıb, cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlər yaranır, yaşayış tərzı dəyişir, dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunur və s. Dərslinin keyfiyyətli olması tədris prosesində qarşıya çıxma biləcək bir çox problemi aradan qaldırır, təlimin səmərəliliyini artırır, şagirdlərin biliklərinin sistemləşdirilməsinə, yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişafına imkan yaradır. Bugünkü dərslük bilik verməklə, məlumatlandırmaqla yanaşı, şagirdi idraki fəallığa sövq edir, eyni zamanda onu tədqiqatçılığa və yaradıcılığa istiqamətləndirir.

Kitaba maraq, məhəbbət, əqli əmək mədəniyyəti tərbiyə edir. Eyni zamanda kitabla ünsiyyətdə olmaq şagirdlərin estetik tərbiyyəsinə də müsbət mənada təsir göstərir. Hər hansı bir fənnin dərsliyi ilə şagirdlər tanış olarkən müəllim ilk növbədə şagirdləri dərslinin özü ilə tanış edir, yeni kursa və dərsliyə maraq oyatmaqla, dərslükdən istifadə etməyi öyrədir. Bunun üçün hər hansı bir fənn müəllimi öz dərsl dediyi fənnin titulu və rəqəmini şagirdlərə açıq etməli, dərslinin adını və müəlliflərin soyadlarını şagirdlərə oxutdurmalıdır. Daha sonra dərslinin giriş hissəsi oxunmalıdır. Burada əgər yeni dərslük şagirdlərə çatıbsa əvvəlki dərslüklə müqayisə olunmalı və hansı dərslükdə daha səmərəli olduğu aşkara çıxarılır. Sonda müəllim öz fənninə uyğun hər hansı bir dərslükdəki fənnin xarakteristikasını, məntiqi ardıcılığı və əlavələri ilə şagirdləri tanış edir. Dərslüklərin mətni üzrə sxemlərin və qrafiklərin, planların tərtibi obyektlərin müəyyən əlamətlərinə görə qruplaşdırılması kimi müstəqil ev tapşırıqlarının verilməsi məqsədəuyğun xarakter daşıyır.

Mən təklif edərdim ki, dərslükdə birbaşa cavabı olan suallardan başqa, cavab vermək üçün mətni fikirləşməyi və düşünməyi, məntiq tələb edən suallar verilsin. Tarix dərslərində xəritələrə daha çox önəm daşdığından xəritə tapşırıqlarına daha çox yer verilməsi yerinə düşərdi.

Müstəqil Azərbaycanımıza daha fəal, intellektli, geniş dünya görüşə malik, elmin sirlərinə dərinlən yiyələnmiş gənclər lazım olduğunu nəzərə alsaq, onlar üçün tam təkmilləşmiş, qüsuruz dərslüklərin olması çox mühümdür. Bu işdə biz müəllimlərin də üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Yaxşı olar ki, dərslük hazırlandıqı zaman bir neçə nümunəsi əvvəlcədən hazırlanıb ixtisasını dərinlən bilən müəllimlərə göndərilərdi, müəllimlər də əvvəlcədən dərslüklə tanış olub rəy və təkliflərini verərdi, müzakirə qurtardıqdan sonra dərslükdə nəyin çatışmadığını ümumi rəy əsasında məlum olandan sonra daha çox əhəmiyyət kəsb edən fikirlər nəzərə alınıb dərslüyə əlavə olunar və lazımsız informasiyalar isə dərslükdən çıxarılardı. Bunun üçün bir il əvvəldən bu işləri həyata keçirmək lazımdır ki, nəticədə ortalığa tam təkmilləşmiş, elmi biliklərlə zəngin, oxunaqlı, maraqlı bir dərslük ortalığa çıxmış olsun. Bu çətin və maraqlı işdə dərslük müəlliflərinə, ixtisas müəllimlərinə, eyni zamanda dərslüklərin hazırlanmasında əməyi keçən bütün heyətə uğurlar, müvəffəqiyyətlər, səmərəli nəticələr arzulayıram.

LAMİYƏ QULİYEVA*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru**lamiya.quliyeva.80@mail.ru***ASİF AXUNDOV***Naxçıvan Dövlət Universiteti,**Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**asifaxundov49@mail.ru***ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNİN 7-Cİ SİNFİ ÜÇÜN BİOLOGİYA
DƏRSLİYİNİN TƏHLİLİ**

Dərslük tədris fənni üzrə biliklərin başlıca mənbəyi olub, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq olunur, bu və ya digər fənn və mövzu üzrə proqram materialının məzmununu açır, sual və tapşırıqları, test nümunələrini əks etdirir.

Dərslük və metodik vəsait müəllimin istinad etdiyi əsas bilik mənbəyi və əsas tədris vasitəsidir. Dərslükdə məktəb proqramı həcmində şagirdlərin yaş və hazırlıq səviyyəsinə uyğun olaraq biologiya elminin əsasları şərh olunur. Dərslüyün əsas məqsədi - fənnə aid olan elmlərin vəhdətini yaratmaq, biologiya elminin əsaslarını sistemləşdirmək, nəzəriyyə və praktika arasında əlaqəni yaratmaqdır. Dərs materialı həmin yaşda şagirdlər üçün həm dərsdə, həm də evdə maraqlı, cəzbedici olmalı, biliyə həvəs oyatmalıdır. Ümumiyyətlə, təhsilin məzmunu şagirdin marağı və ehtiyacı nəzərə alınmaqla tərtib edilir.

Dərslük tədqiqat yönümlülüğün, düşündürücülüğün, təlimdə əməkdaşlığın təmin edilməsi ilə şagirdlərə fəal öyrənmə imkanı yaradır.

Dərslüyün əsas müsbət cəhəti fəal təlim prosesində şagirdi fəallığa sövq etmək, onu tədqiqatçılığa və yaradıcılığa istiqamətləndirmək keyfiyyətidir. Şagirdlərdə bacarıqlar formalaşdırma bilmək imkanı hər bir dərslüyün üstün cəhəti kimi dəyərləndirilir. Şagirdləri fəaliyyətə sövq etməklə tətbiqi xarakter daşması dərslüyün əsas istiqamətlərindən biridir.

Biologiya fənn proqramı (kurikulumu) ümumi orta və tam orta təhsil səviyyəsi üçün nəzərdə tutulur. Şagird ümumi orta təhsil səviyyəsində canlılar aləminin öyrənilməsində daha dolğun bilik və bacarıqlara yiyələnir. Tam orta təhsil səviyyəsində isə artıq həyata hazırlanan şagird təbiətin ayrılmaz hissəsi olan canlılar aləmini tam dərk etmiş səviyyəyə çatmış olur.

Biologiya fənn proqramında (kurikulumunda) canlılar aləmi barədə bilik və bacarıqlar biologiyanın elm sahələrinin (botanika, zoologiya, insanın anatomiya, fiziologiya və gigiyenası, ekologiya və s.) ayrı-ayrılıqda təqdim edilməsi ilə deyil, canlılar aləminin quruluşunun, onlarda baş verən fiziki, kimyəvi, bioloji proseslərin, canlıların bir-biri ilə, ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinin vəhdətində təqdim edilmişdir. Bununla da canlılar aləminin və bütövlükdə dünyanın vahid bir sistem kimi qavranılmasına nail olmaq olar.

Öyrədiləcək məzmun, kurikulumda məzmun standartları şəklində verilir ki, bunlar da məzmun xətləri üzrə qruplaşdırılır. Məzmun standartları özü də əsas və alt-standartlara ayrılır. Əsas standart hər bir sinfin sonunda şagirdlərin nail olacaqları ümumi təlim nəticələridir. Alt-standartlar isə həmin əsas standarta çatmaq üçün nəzərdə tutulmuş daha sadə təlim nəticəsidir ki, buna uyğun olaraq mövzular, təlim məqsədləri, strategiya müəyyənləşdirilir.

VII sinif üçün “Biologiya” dərslük komplekti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin təsdiq etdiyi “Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün biologiya fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu)” əsasında hazırlanmışdır.

Biologiya fənni üzrə VII sinif dərslüyü təbiət-cəmiyyət münasibətləri baxımından şagirdlərdə məntiqi, tənqidi, yaradıcı təfəkkürün, sadədən mürəkkəbə doğru inkişafın, fənnin tədrisində yeni texnologiya və kommunikasiya vasitələrinin tətbiq olunması bacarıqlarının inkişafını ön plana çəkmişdir. Dərslük şagirdlərdə tədqiqatçılıq bacarığı, fikirlərini ümumiləşdirərək, təqdimatlar etmək, proqnoz vermək, referatlar hazırlamaq, təbiətdə və cəmiyyətdə baş verən hadisə və prosesləri təhlil edib qiymətləndirmək bacarığı formalaşdıracaq, onlara

ekoloji mədəniyyət, bioloji biliklərdən istifadə edə bilmək, nəticə çıxarma, layihələr irəli sürmə bacarıqları aşılacaqdır.

Dərslük komplektində biologiya fənni üzrə təhsil proqramında (kurikulumunda) nəzərdə tutulmuş bütün məzmun standartları reallaşdırılmış, faktların dəqiqliyi, əyaniliyin, müasirliyin, qrammatik qaydaların gözlənməsi ön plana çəkilmiş, təlim materiallarında sadədən mürəkkəbə məntiqi və xronoloji ardıcılıq nəzərə alınmışdır. Dərslükdə təlim materiallarının yaş səviyyəsinə uyğun, sadə dildə, lakonik olmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

VII sinif üçün Biologiya dərsliyini təhlil edərkən görürük ki, mövzular VIII fəsildə və məzmun xətlərinə uyğun olaraq cəmlənmişdir.

“Canlı orqanizmlər və onların öyrənilməsi” adlı I fəsildə aşağıdakı mövzular işlənib hazırlanmışdır: “Canlı orqanizmləri öyrənən elm sahələri”, “Biologiyanın tədrisi üsulları”, “Mikroskopiya”, “Canlı orqanizmlərin müxtəlifliyi”.

II fəsil olan “İbtidai və ali sporlu bitkilər” bölməsində: “Yosunlar – ibtidai bitkilərdir. Birlüceyrelili yaşıl yosunlar”; “Çoxlüceyrelili yaşıl yosunlar”; “Qonur və qırmızı yosunlar. Yosunların əhəmiyyəti”; “Ali sporlu bitkilər. Mamırlar şöbəsi”; “Qıjıkimilər. Qıjıların çoxalması”; “Qatırquyuğular və plaunlar. Qıjıkimilərin əhəmiyyəti” mövzuları işlənmişdir.

III fəsil “Toxumlu bitkilər” adı altında “Çılpaqtoxumlular şöbəsi”; “Çılpaqtoxumluların çoxalması və əhəmiyyəti”; “Örtülütoxumlular şöbəsi. İkiləpəlilər sinfi”; “İkiləpəlilər sinfi. Xaççiçəklilər və gülçiçəklilər fəsiləsi”; “İkiləpəlilər sinfi. Paxlalılar və badımcançiçəklilər fəsiləsi”; “Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsi; Birləpəlilər sinfi. Taxıllar və zanbaqlar fəsiləsi”; “Dərman bitkilərinin müalicəvi xüsusiyyətləri və onlardan istifadə qaydaları”; “Yaşadığımız diyarın dərman bitkiləri” mövzularının tədrisi nəzərdə tutulmuşdur.

IV fəsil “Bakteriyalar, göbələklər, şibyələr” bölməsi adı altında cəmlənmişdir. Burada “Bakteriyaların müxtəlifliyi”; “Göbələklər aləmi. Papaqlı göbələklər”; “Göbələklərin müxtəlifliyi”; “Şibyələr” mövzularının tədrisi nəzərə alınaraq işlənib hazırlanmışdır.

V fəsil nisbətən böyükdür. Burada 10 mövzu işlənmişdir. Belə ki, bu mövzular aşağıdakılardır: “Birlüceyrelilərin həyat fəaliyyəti və müxtəlifliyi”; “Çoxlüceyrelilər yarımələmi. Bağırsaqlıqlular tipi”; “Bağırsaqlıqluların həyat fəaliyyəti”; “Yastı qurdlar tipi; Yastı qurdların həyat fəaliyyəti”; “Sap qurdlar tipi. Sap qurdların həyat fəaliyyəti”; “İnsan üçün təhlükəli olan qurd xəstəlikləri”; “Həlqəvi qurdlar tipi; Həlqəvi qurdların həyat fəaliyyəti”.

“Çoxlüceyrelilər yarımələmi. Molyusklar və buğumayaqlılar” adlı VI fəsildə “Molyusklar tipi”; “Molyuskların həyat fəaliyyəti”; “Buğumayaqlılar tipi. Xərçəngkimilər sinfi”; “Hörümçəkkimilər sinfi”; “Həşəratlar sinfi”; Həşəratların müxtəlifliyi və təbiətdə rolu” mövzuları işlənmişdir.

“Xordalı heyvanlar. Kəlləsizlər, balıqlar, suda-quruda yaşayanlar və sürünənlər” olan VII fəsildə isə “Xordalılar tipi. Kəlləsizlər yarım tipi. Başxordalılar sinfi”; “Kəlləlilər yarım tipi. Balıqlar”; “Balıqların müxtəlifliyi. Balıq ehtiyatlarının qorunması”; “Suda-quruda yaşayanlar sinfi”; “Suda-quruda yaşayanların müxtəlifliyi və təbiətdə rolu”; “Sürünənlər sinfi; Sürünənlərin müxtəlifliyi və əhəmiyyəti” adı altında mövzular cəmlənmişdir.

Nəhayət, son fəsildə “Quşlar sinfi”; “Quşların çoxalması və inkişafı, Quşların həyatında mövsümi hadisələr”; “Quşların ekoloji qrupları. Quşların əhəmiyyəti”; “Məməlilər sinfi”; Məməlilərin çoxalması, davranışı və onların həyatında mövsümi dəyişməliklər”; “Məməlilərin ekoloji qrupları; İnsan – məməlilər sinfinin nümayəndəsidir”; “Biomüxtəliflik. Nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsi olan yerli faunanın mühafizəsi” qaydalara uyğun şəkildə işlənmişdir.

ŞƏHLA FƏTƏLİYEVƏ
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
mehdiyevasehla13@gmail.com

TƏLİMİN TƏŞKİLİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏRİN REALLAŞDIRILMASINDA MOTİVASİYA

Müasir dövrdə dünya əvvəlki dövrlərə nisbətən kəskin sürətdə dəyişir. Bu, müasir insanın, həmçinin şagirdlərin həyat tərzinə, dəyərlərinə, dünyaya baxışına da öz təsirini göstərir. Hər bir demokratik cəmiyyət şəxsiyyətin müstəqil düşünmə qabiliyyətini, söz və fikir azadlığını məsuliyyət və tənqidi düşünmə, öz hüquq və vəzifələrini dərk etmə bacarığını formalaşdırır. Nəzərə alsaq ki, bir çox şagirdlər günün böyük bir hissəsini texnologiya, kompüter və mobil telefonlardan istifadə etməklə dinamik həyat yaşayır, artıq təlim-tədris prosesini əvvəlki kimi təşkil etmək qeyri-mümkün hala çevrilir və dərslər prosesini yeni mühitə uyğunlaşdırmaq zərurəti ortaya çıxır.

“Motiv stimulun şüurda əks olunmasıdır, stimulyativ obyektiv, motiv subyektiv hadisədir”. Motivasiya istənilən fəaliyyətə maraqla oyma deməkdir. İnsanın gördüyü iş üçün alacağı maddi və mənəvi mənfəət motivə edən faktordur. “Ən zəif nöqtəmiz təslim olmağımızdır. Uğura aparan yol ən dəqiq yol daha bir cəhd etməkdir” (T.Edison). Həmçinin, motivasiya elə bir fəaliyyətdir ki, şagirdləri idrak fəallığı əsasında aktiv şəkildə dərslərə cəlb edir. Bəs motivasiyanı necə təşkil etmək olar? “Motivasiya hər hansı bir fəaliyyətə təhrik edən vasitədir”.

- Əyani vasitələrdən istifadə etmək.

- Açıq tipli suallar vermək (bir cavabı olan suallar vermək məqsədə uyğun deyil, çünki düşündürücü olmur, idraki fəallıq yaratmır).

- Hekayə oxumaq (əvvəlcədən xəbərdarlıq etmək lazımdır ki, bir azdan mətn üzrə suallar veriləcək, ona görə diqqətli dinləsinlər. Bu zaman şagirdlər maksimum diqqətlə dinləyəcəklər. Yaxud, oxu zamanı müəyyən yerləri boş saxlamaq olar və şagirdlərə “bu boşluqlara nə yazmaq olar?” deyə sual vermək olar və s.).

- İçərisində bir neçə səhv buraxılan mətn göstərilə bilər və şagirdlərdə bu səhvləri tapmaq və düzəltmək tələb oluna bilər. Rəsm dərslərində hər hansı bir rəssamın əsəri göstərilə bilər və şagirdlərə sual oluna bilər ki, “bu şəkllə baxanda rəssamın hansı özünəməxsusluğu diqqətinizi çəkir və nə üçün?”.

- Musiqi dərslərində hansı bəstəkarın mahnılarından ibarət parçalardan istifadə etməklə beyin həmləsi etmək olar? İlk əvvəl motivasiya qurmaq çətin ola bilər, lakin davamlı və səylə çalışdıqda bu vərdiş halına çevrilir. Sadəcə bu prosesə müəyyən qədər yaradıcı yanaşmaq lazımdır. Motivasiyanın yaradılmasına təsir edən amillər aşağıdakılardır:

- Motivasiya qismində istifadə olunan materialın xüsusiyyətləri cəlbedicidir, qeyri-adi, gözlənilməzdir. Maraqlı və müstəqil tənqidi qiymətləndirməyə qadirdir.

- Materialın təqdim olunma üsulları və formaları.

- Fərziyyələri yoxlama və təqdimat aparma imkanının mövcudluğu.

- Yaradıcılıq imkanı.

- Müəllim tərəfindən düzgün fasilitasiya (yönəldici suallar, fərziyyələrin irəli sürülməsi zamanı həvəsləndirmə və dəstəkləmə).

- material qeyri-adi ilə fərqlənməli.

- şagirdi düşünməyə məcbur etməli.

- müstəqil tənqidi inkişaf etdirməyə yönəlməlidir.

Eyni zamanda motivasiyanın qurulması üçün nəzərə alınmalı vacib amil dərslər zamanı hansı bilik və bacarıqlar öyrəniləcəksə, onları şagirdin real həyatı ilə əlaqələndirməsidir. Lakin bu proses burada sadaladığımızla bitmir. Toxunmuş olduğumuz mövzunun araşdırılması üçün kifayət qədər materiallar vardır. Hələlik bu qədəri ilə yekunlaşmaq məqsədəuyğundur.

MƏKTƏB RİYAZİYYAT KURSUNDA “STATİSTİKA VƏ EHTİMAL” MƏZMUN XƏTTİNİN MAHİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikası Təhsil Konsepsiyası əsasında tərtib olunmuş fənn kurikulumları ümumtəhsil məktəblərində bütün siniflər üzrə ayrı-ayrı fənlərin məzmununu, həcmi, təlim metodlarını, vasitələrini və digər komponentlərini özündə əks etdirir. Təhsil sistemində aparılan islahatlarla əlaqədar olaraq ümumtəhsil məktəblərində bütün siniflərin riyaziyyat kursuna “Statistika və ehtimal” məzmun xətti daxil edilmişdir. Kurikulum sənədində hər bir məzmun xətti əsaslandırılmış və onlara uyğun təlim nəticələri verilmişdir.

Statistika və ehtimal məzmun xətti müxtəlif məlumatların statistik göstəricilərinin təyin edilməsi və hesablanması, seçim zamanı təsadüflərin nəzərə alınması, toplanılmış məlumatların təsnifatı, təhlili və təqdimatı kimi məsələlərin şagirdlər tərəfindən öyrənilməsi məqsədilə daxil edilmişdir. Bu məzmun xətti vasitəsilə ibtidai siniflərdə məlumatları toplamaq və onları qrafik şəkildə təsvir etmək kimi məsələlərin öyrənilməsi təmin olunur, yuxarı siniflərdə statistika və onun gündəlik həyata təsirinin daha dərinə öyrənilməsi, toplanılmış məlumatlar əsasında mühakiməyürütmə və qərar vermə təcrübəsinin formalaşdırılması üçün zəmin yaradılır. Ümumi orta təhsil səviyyəsində ehtimal nəzəriyyəsinin elementləri olan - hadisə anlayışı, onun müxtəlif növləri öyrədilir, eyni imkanlı hadisələr, ehtimalın klassik tərifini daxil edilir, sadə hadisələrin baş vermə ehtimalının tapılması qaydaları verilir. Tam orta təhsil səviyyəsində isə birləşmələr nəzəriyyəsinin hadisələrin ehtimallarının hesablanmasına tətbiqi öyrədilir.

“Statistika və ehtimal” məzmun xətti üzrə təlim şagirdlərin bir intellekt kimi formalaşmasında və inkişaf etməsində mühüm rol oynayır. Bu məzmun xəttinin I-IV siniflərdə təlimi əsasən çalışmalar vasitəsilə həyata keçirilir. Bu zaman çalışmaların məzmunu həyatdan götürülür və oyun xarakteri daşıyır. İbtidai siniflərdə kəsrlər üzərində hesab əməlləri öyrədilmədiyindən ehtimal nəzəriyyəsi elementlərinin tədrisində müəyyən çətinliklər yaranır. Lakin sadə və maraqlı məsələlər vasitəsilə şagirdlərdə ehtimal haqqında təsəvvürləri tam və dolğun şəkildə formalaşdırmaq olar.

Müasir informasiya cəmiyyətində statistika və ehtimal nəzəriyyəsi elementlərinə aid biliklərin əhəmiyyəti tez-tez hiss olunur. Buna görə də şagirdlər ehtimallı situasiyalarda yaşamağı, yəni təsadüfi hadisələrin baş verdiyi şəraitdə informasiyaları toplamağı, təhlil etməyi və onlar əsasında düzgün qərarlar qəbul etməyi öyrənməlidirlər.

Biz gündəlik həyatımızda qəzətlərdə, televizorda, internetdə əhalinin artımı, sosial vəziyyəti, gəliri, məşğuliyyəti və s. haqqında məlumatlara rast gəlirik. Bu məlumatlar statistik məlumatlardır. Statistik məlumatlar toplanılır, ümumiləşdirilir, təhlil edilir və təhlilin əsasında hər hansı bir prosesin gedişi haqqında əvvəlcədən proqnozlar verilə bilər. Deməli, statistika məlumatın qərar vermək üçün istifadəyə yararlı hala gəlməsini təmin edir. Hər hansı qərarın verilməsi üçün lazımi məlumatın toplanması vacib amildir. Məlumatlar müxtəlif mənbələrdən (müşahidə, sorğu, yazılı mənbələr, internet, televiziya, radio və s.) əldə edilə bilər. Lakin müəyyən qərar qəbul etmək üçün tək-cə məlumatın toplanılması kifayət etmir. Məlumatı topladıqdan sonra uyğun qrafik formanın (cədvəl, teleqraf, piktoqram, barqraf və s.) düzgün seçilməsi də çox əhəmiyyətlidir. Toplanmış məlumatı təhlil etmək və qiymətləndirmək isə statistikanın əsas funksiyalarındandır. Müəyyən statistik məlumata uyğun ədədi ortanın (orta nəticənin), ən böyük fərqin, ən çox təkrarlanan nəticənin (modanın), medianın (statistik orta) tapılması məlumatın təhlili və nəticə çıxarılması üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnsanlar gündəlik həyatlarında daim təsadüfi və müəyyən ehtimalla baş verən hadisələrlə qarşılaşır. Real gerçəklikdə baş verən hər bir hadisəni öyrənmək üçün isə müəyyən

müşahidələr, təcrübələr - sınaqlar aparılırlar. Mümkün qədər çox aparıla bilən, praktiki olaraq qeyri-məhdud sayda təkrar edilə bilən sınaqların nəticəsinə əsasən həmin hadisələrin qanunauyğunluqlarını aşkar edib, öz praktiki fəaliyyət sahələrində məqsədyönlü şəkildə istifadə etmək imkanı əldə edirlər ki, belə qanunauyğunluqlar da ehtimal nəzəriyyəsində öyrənilir. Deməli, ehtimal nəzəriyyəsinin elementlərini bilmək bu kimi hallarla qarşılaşdığımız zaman düzgün qərarlar verməyə kömək edir, ictimai həyatın istənilən sahəsində uğurlu fəaliyyətlər əldə etməyimizə imkan yaradır.

Məşhur Amerika alimi Kasın “Bu gün ehtimal nəzəriyyəsi bütün təbiət elmlərinin təməli daşı, statistika isə insan fəaliyyətinin bütün sahələrinin ayrılmaz hissəsidir” kəlamı ehtimal nəzəriyyəsi və statistikanın müasir dövrdə oynadığı rolu çox gözəl ifadə edir. Buna görə də bu elmlərin əsasları ilə tanış olmağı riyazi mədəniyyətin zəruri komponenti hesab etmək olar. Bu səbəbdən məktəb riyaziyyat kursunda şagirdlərin statistika və ehtimal nəzəriyyəsi elementlərini öyrənməsi vacibdir.

Nəticə. “Statistika və ehtimal” məzmun xəttinin məktəb riyaziyyat kursuna daxil edilməsinin səbəbi şagirdlərdə real həyatda baş verən hadisələrə, situasiyalara həyati təcrübə kimi baxıb riyaziyyata marağı daha da artırmaqdır. Statistika və ehtimal nəzəriyyəsi elementlərinin məktəb riyaziyyat kursunda yeni olduğu nəzərə alınaraq müəllimlər bu məzmun xəttinə aid nəzəri və metodiki hazırlıqlarını daim artırmalı və şagirdlərdə daha yaxşı mənimsəmə əldə etmək bu məzmun xətti üzrə təlimin həyata keçirilməsində çalışmalara üstünlük verməlidirlər. Bu zaman müəllim diqqəti məişətdə, təbiətdə, texnikada rast gəlinən təsadüfi hadisələrə yönəltməlidir.

ÜMUMİ TƏHSİLİN MƏZMUNUNA DAİR ÜMUMİ TƏLƏBLƏRİN TƏHLİLİ VƏ MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ REALLAŞDIRILMASININ TƏSVİRİ

Bu gün ölkəmizdə yeni ictimai, siyasi və mədəni nailiyyətlərin əldə olunduğu bir dövrdə təhsil özünün cəmiyyətdəki avanqard rolu ilə başqa sahələrdən fərqlənir, insanın şəxsiyyət kimi yetişməsində əvəzolunmaz rolu ilə özünü göstərir. Dünyanın inkişaf etmiş hər hansı bir ölkəsindəki mövcud vəziyyətə nəzər yetirmiş olsaq, orada inkişaf edərək böyük bir sosial fenomenə çevrilən təhsilin cəmiyyətlə hansı əlaqələr müstəvisində necə inkişaf etdiyini aydın şəkildə görə bilərik. Təhsil elmlə, cəmiyyətin müxtəlif zümrələrindən olan insanlarla, cəmiyyət üzvləri ilə necə kommunikativ əlaqələr qurulduğunu aydın şəkildə biruzə verir.

Təhsil böyük bir mədəniyyət anlayışının müəyyən hissəsini təmsil etməklə, bütövlükdə onun özünün formalaşmasına xidmət edir. Təhsilin birinci atributu onun məzmunu hesab olunur. Qalan forma, üsul, vasitə və digər komponentlər məzmunu istinadən yaranır. Başqa sözlə, onun məntiqinə uyğun olaraq formalaşır. Odur ki, təhsil islahatları aparıldığı zamanlarda həmişə onun məzmununun daha uğurlu olması diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Şagirdin təfəkkürünü, idraki maraqlarını formalaşdırmaq, hərtərəfli inkişafını təmin etmək və əmək fəaliyyətinə hazırlamaq ümumi təhsilin məzmununun əsasını təşkil edir. Məzmun təhsilin məqsədlərini həyata keçirməyin vasitəsi olmaqla, cəmiyyətin və həm də ayrı-ayrı fərdlərin cari və perspektiv tələbatlarını əks etdirir. Məzmunun zəruri hissəsini fənlər üzrə reallaşdırılacaq ümumi təlim nəticələri təşkil edir. Bu təhsilalanların təhsil səviyyəsinin və ya hər hansı dərəcənin sonunda əldə edəcəyi bilik, bacarıq və vərdislərindən ibarətdir.

Milli təhsilimizin dünya ölkələrinin təhsilinə inteqrasiya prosesi sürətlə həyata keçirilir. Təhsilin məqsədi şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını, müvafiq bacarıqların qazanılmasını təmin etməkdirsə, təlim bu məqsədə çatmaq üçün vasitədir. Təhsil inkişaf perspektivlərimizi müəyyən edən başlıca sahədir. Təhsildə elmi və texnoloji innovasiyaların daimi dəstəyi olmadan inkişaf mümkün ola bilməz. Buna görə də Azərbaycan gənclərinin intellektual potensialını yüksəltmək məqsədini güdən təhsil proqramlarının daimi təkmilləşməsi və keyfiyyətinin artırılması son dərəcə vacibdir. XXI əsr məktəbi qarşıya yeni tələblər qoyur. Bu tələblərin həyata keçirilməsində interaktiv metodların böyük əhəmiyyəti vardır.

Bu tələblər cəmiyyət tərəfindən müəyyən edilir və cəmiyyətin inkişaf səviyyəsindən asılı olur. Elmi-texniki tərəqqinin, ümummədəni səviyyənin, istehsalın və ümumiyyətlə, cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq təhsilin məqsədi və uyğun olaraq bu məqsədlərə çatmaq üçün təhsilin məzmununa qoyulan tələblər də dəyişir. Bu tələblər konkret olaraq müəyyən normativ sənədlər-standartlar şəklində ifadə olunur. Təlimin məzmunu təhsilin məzmununa qoyulan tələblərin reallaşdırılmasına xidmət edir. Müasir dövrdə təhsilin və təlimin məzmununa bəşəriyyət tərəfindən əldə edilmiş sosial təcrübənin bütün elementləri daxil edilməlidir.

Təhsil, təlim-tərbiyə hər bir dövlətin strateji əhəmiyyətli fəaliyyət sahəsi olmaqla, həmin dövlətin siyasi-iqtisadi, sosial və mədəni inkişafını müəyyən edir, yeni qurulmuş cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini formalaşdırır. Ona görə də, hər bir suveren dövlət təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Təhsil hər bir cəmiyyəti irəli aparən amildir. Çünki müasir dövrdə təhsilin inkişafı istənilən ölkədə əhalinin rifahının yaxşılaşdırılmasının, fərdin həyatının daha yüksək səviyyədə qurulmasının alternativsiz təminatıdır. Bu gün insanlar məhz təhsilin vasitəsi ilə texnologiyaları çevik şəkildə mənimsəyir, ömür boyu təhsil prosesinə qoşulmaq, sağlam həyat tərzi, ətraf mühitə münasibətdə düzgün mövqe seçmək imkanı qazanırlar.

SEVDA HACƏLİYEVA*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Xarici dillər və tədrisi metodikası kafedrasının müdiri**haceliyevasevda@gmail.com***QRUP İŞİNİN TƏŞKİLİNƏ VERİLƏN ƏSAS TƏLƏBLƏR VƏ MEYDANA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR**

Fəal təlimdə bir neçə təlim formasından istifadə edilir. Yeni yanaşmanın mahiyyəti ondan ibarətdir ki, təlim şagirdlərin yaddaşının yeni informasiya ilə zənginləşməsinə deyil, həm də bacarıq və vərdislərin, şəxsi qabiliyyət və keyfiyyətlərin qazanılmasına yönəlib. Bu qabiliyyət və keyfiyyətlər müxtəlif formalarda aşılana bilər. Fəal təlimin iş formaları bütöv siniflə iş, kiçik qruplarla, fərdi və cütlərlə aparıla bilər.

Bütöv siniflə iş – bu dərs formasında kollektiv fəaliyyətə alışmaq bacarığının bünövrəsi qoyulur. Şagirdlərdə ünsiyyət yaratma bacarığını inkişaf etdirir. Kollektivlə işləmək, müzakirə zamanı bir-birini dinləmək, bir-birinin fikirlərinə hörmətlə yanaşmaq, kollektivlə fəaliyyətə alışmaq bacarığının bünövrəsi qoyulur. Şagirdlərdə ünsiyyət yaratma bacarığının təşəkkülü və inkişafı təmin edilir.

Fərdi iş forması – şagirdə sərbəst düşünmə imkanı verir. Bu şagirdin bacarığını müəyyənləşdirmək və fəaliyyətini izləmək imkanı verir. Bu işin mənfi cəhəti çox vaxt aparmasıdır. Müsbət xüsusiyyətləri də vardır. Bunlar da şagirdlərdə onların inkişaf səviyyəsini izləməyə, zəif tərəflərini müəyyən etməyə, sərbəst düşünməsinə və özünəinam hissənin yaranmasına kömək edir.

Cütlərlə iş forması – şagirdlərdə ünsiyyət qurmağa və onlarla yaxından əməkdaşlıq etməyə imkan yaradır. Şagirdlər təlim tapşırıqlarını birgə yerinə yetirirlər. Cütlərlə iş apararkən əməkdaşlıq da qiymətləndirilir, qarşılıqlı olaraq bir-birinin işini dəyərləndirməsinə və ünsiyyət qurmağa, məsuliyyəti bölüşdürməyə imkan yaradır.

Fəal təlimin səmərəli təşkili onun düzgün planlaşdırılmasından asılıdır. Fəal təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi şagirdlərin passivliyinin aradan qaldırılmasına, lazım olan təfəkkür xüsusiyyətlərinin və yaradıcılığın formalaşdırılması və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. Fəal təlimdə şagirdlər özləri biliyi əldə edir. Sinifdəki şərait şagirdlərin sərbəstləşməsinə səbəb olur, onlar öz fikirlərini söyləməkdən qorxmurlar. Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da fəal təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə iş prosesində fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşdırır, təlimin səmərəliliyini artırır. Fəal təlim zamanı daha çox istifadə olunan iş forması qruplarla işdir. Bu iş forması şagirdlərdə problemin birgə həll edilməsini, bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşmağı, müstəqil öyrənməyi, sərbəst fikir söyləməyi öyrədir.

Qrup işinin təşkili və uğurla həyata keçirilməsi üçün müəllim aşağıdakı qaydalara riayət etməlidir:

a) Təşkilati aspektlər:

- işin təşkilini dəqiq ölçüb-biçmək, məqsədləri, planı və işin müddətini müəyyən etmək;
- qrup işi üçün zəruri materialları (tapşırıqlar, iş vərəqləri və s.) hazırlamaq;
- iştirakçıları qruplara bölmək və yerləşdirmək;
- qrup üzvlərinin vəzifələrini düzgün bölmək;
- işin yerinə yetirilməsi üzrə dəqiq təlimat vermək və bunu lövhədə yazmaq;
- işin yerinə yetirilməsi vaxtını müəyyən etmək;
- qrup işinin qaydalarını müəyyən etmək;
- qiymətləndirmə meyarını iştirakçıların nəzərinə çatdırmaq.

b) Davranış aspektləri:

Qrupun işini müəyyən etmək və ona nəzarət etmək. Zərurət yarandıqda şagirdlərin işinə müdaxilə etmək, qrup işi prosesində yaranan problemləri vaxtında aşkar etmək, şagirdlərin diqqətini buna cəlb etmək və həmin problemlərin həllinə köməklik göstərmək;

- şagirdlərə yönəldici suallar vermək, onları axtarısa istiqamətləndirmək;
- şagirdlərin suallarına cavab vermək, zəif şagirdlərə daha çox diqqət yetirmək;
- şagirdlərin və qrup işinin gedişini müsbət və mənfi cəhətlərini qeyd etmək və qiymətləndirmə zamanı bunu müzakirə etmək.

Qrup işinin düzgün və səmərəli təşkil edilməsi və meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması işində şagirdlərin də üzərinə müəyyən vəzifələr düşür. Bunlar aşağıdakılardır:

- qrup işi zamanı fəal olmaq;
- götürülmüş öhdəliyi yerinə yetirmək və öz davranışına görə məsuliyyət daşımaq;
- bir-birlərini diqqətlə dinləmək;
- birgə işləmək, əməkdaşlıq etmək, bir-birlərinə kömək etmək, dəstək vermək;
- kollektiv surətdə qrupun öz məqsədlərinə uğurla nail olmasına kömək etmək;
- bir-birinin ideyalarına hörmətlə yanaşmaq.
- öz fikirlərini, ideyalarını faktlarla təsdiq etmək;
- xoş münasibətlər mühitinin yaradılmasına kömək etmək, şəxsi tənqiddə, neqativ şərhlərə və təhqirlərə yol verməmək;
- münaqişəyə yol verməmək, sözün müsbət mənasında rəqabət aparmaq;
- kənar söhbətlərə yol verməmək, müəllimin verdiyi mövzu üzrə danışmaq;
- iş zamanı səs salmamaq, intizama riayət etmək;
- qrup işi qaydalarına tabe olmaq.

Kiçik qruplarda işin təşkili: Kiçik qruplarda iş təlim əməkdaşlığı kimi mühüm bir prinsipə əsaslanır.

Kiçik qruplarla iş üsulu üzrə keçirilən dərslər əhəmiyyətli qaydada aparılan dərslərdən nə ilə fərqlənir?

Bu cür dərslərdə şagirdlər fəal iştirak edir, birlikdə çalışırlar, qrupun üzvü kimi onlarda bir-birinin müddəa və rəylərini müzakirə etməyə motiv yaranır. Qruplarda iş tolerantlığa (dözümlülüyə) və nəzakətliyə alışıdır. Kiçik qruplarda işin şagirdlər üçün aşağıdakı faydası vardır: istedadlı şagirdlər bütün sinfin diqqətini cəlb etmədən öz qabiliyyətlərini göstərə bilirlər, passiv şagirdlər öz bacarıqlarını açıqlamağa məcbur olurlar (qruplarda iş onlarda məsuliyyət hissi doğurur), şagirdlər az vaxt ərzində müəyyən ideyalar söyləməyi, bu və ya başqa mücərrəd ideyaya öz şəxsi təcrübəsi baxımından yanaşmağı öyrənirlər, şagirdləri problemin birgə həll edilməsinə öyrədir, hər bir kəsə fikrini söyləmək imkanı yaradır, başqalarını dinləməyi öyrədir, hər bir şagirdin təlim prosesinə cəlb olunmasını təmin edir.

Kiçik qruplarla fəal təlim zamanı şagirdlərin tədqiqat işini təşkil edən mühüm vasitələrdən biri də iş vərəqləridir. İş vərəqlərinin hazırlanmasına aşağıdakı tələblər verilir:

1. Kiçik qruplar qarşısında qoyulan problem və onun həllinin nəticələri tapşırıqlarda əks etdirilməlidir;
2. Tapşırıqların məzmunu dərslərin məqsədlərinə və uşaqların inkişaf səviyyəsinə uyğun olmalıdır;
3. Qoyulmuş məqsəd və sual konkret və aydın olmalıdır;
4. Məzmun və tərtibat cəlbedici olmalıdır.

PEDAQOJİ PROSESDƏ MOTİVASIYANIN YARADILMASI YOLLARI

Pedaqoji ədəbiyyatda göstəriləyi kimi, istər ibtidai siniflərdə, istərsə də digər fənlərin tədrisi prosesində müəllim şagirdin bilik və bacarığının səviyyəsini, eyni zamanda hər bir şagirdin yaş və qavrama səviyyəsini bilməli və buna uyğun olaraq problemin qoyuluşunu, yeni motivasiyanı nəzərə almalıdır. Bu ona görə lazımdır ki, şagird dərk etsin ki, material (mövzu və ya dərs) ona niyə öyrədilir, yaxud onun nəyinə gərəkdir?

Elmi ədəbiyyatda göstərilir ki, “motivasiya və problemin qoyulması dərslərin “dinamik sütunu”dur. Motivasiya vasitəsilə müəllim qarşısına qoyduğu məqsədə çatmaq üçün ilk və önəmli addımı atmış olur. 3-5 dəqiqədən ibarət olan motivasiya dərslərin başlanğıc mərhələsini təşkil edir. Ümumiyyətlə, motivasiya şagirdi qarşıya qoyulan məqsədə sövq etmək və buna uyğun olan problemi yaratmaqdır. Bu zaman müəllim müxtəlif üsullardan istifadə edə bilər. Çünki “Dinamik sütun” dedikdə, dərslərin mərhələlər üzrə ardıcıl və sistemli şəkildə şərh və ya gedişi nəzərdə tutulur. Məsələn, dərs prosesində şəkillərdən, bədii cizgi filmlərdən, sənədli filmlərdən, şifahi xalq ədəbiyyatının kiçik növü olan müxtəlif tapmacalardan, atalar sözlərindən, şeirlər və sairlərdən istifadə edə bilər. Müəllim bu üsullardan kor-koranə istifadə etməməli, şagirdin yaş xüsusiyyətlərini və problemin düzgün qoyulmasını nəzərdən qaçırmamalıdır.

Ümumiyyətlə, əsl peşəkar müəllim öz dərslərini şagirdlərin mövcud qabiliyyəti üzərində deyil, qabiliyyətlərini üzə çıxarmaq istiqamətində qurmalıdır. Çünki qazanılmış qabiliyyət şagirdin malıdır, yeni qabiliyyətlərin qazanılması vacib şərtədir. Elmi ədəbiyyatda göstərilir ki, “Harvard Universitetinin professoru Qadnerə görə, qabiliyyət ən azı bir mədəniyyətin dəyərli hesab etdiyi məhsullar hazırlamaq və problemləri həll etmək yoludur. Onun fikrincə, hər bir şəxs səkkiz qabiliyyətin təkrar olunmaz kombinasiyasına malikdir; bəzi insanlarda bütün qabiliyyətlər çox yüksək səviyyədə inkişaf etmiş, çox az insanlarda qabiliyyətlərin hamısı aşağı səviyyədə inkişaf etmiş, əksər insanlarda isə az sayda qabiliyyətlər yaxşı, çoxu orta səviyyədə, bir-iki qabiliyyət isə zəif inkişaf etmişdir. Haqqında danışdığımız çoxşaxəli səkkiz qabiliyyət bunlardır:– Verball (lingvistik) qabiliyyət; – Məntiqi (riyazi) qabiliyyət; – Vizual (fəza) qabiliyyət; – Genestənik (bədəni) qabiliyyət; –ritmik (musiqi) qabiliyyət; əməl edir. – Şəxslərarası qabiliyyət; arasında ünsiyyət qura bilər;– Şəxsiyyətdaxili qabiliyyət; – Naturalistik qabiliyyət. Qadnerin fikrincə hər bir şəxs ruhlandırıldıqda, düzgün təlim aldıqda səkkiz qabiliyyəti də lazımi səviyyədə inkişaf etdirə bilər. Bu gün yeni təhsil islahatının qarşıya qoyduğu problemlərin həllində ən başlıca məsələ istər distant təhsil prosesində, istərsə də ümumtəhsil məktəblərin ibtidai siniflərində slaydlardan istifadə zamanı motivasiyanın yaradılması da mühüm şərtədir. Məlumdur ki uşaqların hafizəsinə görmə ilə eşitmə eyni təsiri göstərə bilmir. Eşitmə nə qədər fəal olsa da, görmə qədər cisim və ya hadisəyə münasibət bildirə bilmir. Bu mənada İKT-dən istifadə etməklə mövzunun aşılması daha yüksək səmərə verir. Mövzu üzrə hazırlanan hər bir slayd sağlamlığı məhdud uşaqlarla yanaşı, normal təhsil alan şagirdlər üçün də vacibdir.

Deməli, buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, dərslərdə qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmağın ilkin, başlanğıc mərhələsi motivasiyanın necə qoyulmasından, bu şəraitin necə yaradılmasından çox asılıdır və motivasiya - problemin qoyulması və şagirdin dərslə cəlb olunması mərhələsidir. Motivasiyanın düzgün qoyulması dərslərin uğurlu alınması üçün əsas şərtədir və motivasiyanın yaradılması, eyni zamanda həyata keçirilməsi müəllimdən diqqət və bacarıq tələb edir.

DƏRSLİKLƏRİN KONSEPTUAL VƏ PRAQMATİK TƏHLİLİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Bəzən düşünürsən.....

Bəşər yarandığı gündən sanki maddi və mənəvi sərvətlər ürətən böyük bir makinadır. Bu sərvətləri əsrlərdən-əsrlərə, nəsillərdən-nəsillərə ötürmək üçün ən böyük icadı isə yazıdır. Bəşər övladı hərflərdə kodlaşdırdığı bu sərvətləri yaradılışın başlanğıcından son nöqtəyə çatdırmaq üçün çıxdığı yolculuğu ən səmərəli, ən asan yolunu da düşünüb daşınmış, vərəqlərə sığışdırdığı bu bilgiləri kitab halına salaraq, zaman qatarına yükləmiş, minillikdən-minilliyə, əsrdən-əsrə ötürməyi bacarmışdır.

Ancaq insan, insan zəkası, dərrakəsi bu yolçuluqda həmişə ən mühüm faktor olmuş, daşıyıcı olaraq ondan ali, ondan qiymətli bir əvəzedicinin tapılması mümkün olmamışdır.

Bəli İnsan.....

Sərvət yüklü kitabların gələcək nəsillərə ötürülməsində ən etibarlı, əvəzəilməz olmuş və olaraq qalacaqdır.

Üst-üstə qalansa, bəlkə də, göyün yeddinci qatına uluşa biləcək bu qədər kitabdakı bilgilərin hamısının insan beynində kodlaşdırmağın qeyri-mümkün olduğunu bilirik. Elm, bilik öyrənmək istərkən haradan başlamalı sualı qarşısında qalan insan oğlu saysız-hesabsız bilgilər içərisindən ən mühümlərini seçərək sistemləşdirmiş və onu bu bilgiləri daşımağa istedadı olan insanların istifadəsinə vermişdir.

Dahi rus pedaqoqu Uşinski: “Tərbiyənin ən vacib hissəsi insan xarakterinin yaranmasıdır”- deyir.

“Uşaq aləmi”, “Ana sözü”, “Vətən dili” adlandırdığı dərsləklərin adlarından başlayaraq yerinə yetirməyə başladığı bu missiyanın nəticəsidir ki, üstündən əsrlər keçsə də, bu dərsləklər nəinki öz milləti, hətta başqa millətlər üçün həmişə örnək olmuş və olmaqda davam edir.

Uşinskidən örnək götürən Azərbaycan maarifpərvər ziyalısı Həsən bəy Zərdabi dərsləyin mərkəzində Ana dilini qoymuş: “Bir millətin ki, dili batdı, onda o millətin özü də batar. Çünki bir millətin varlığına, isbatı-vücut etməsinə səbəb dilidir”- demişdir..

Özünü-tərbiyə, fərdi mənəvi həyat – kitabdan başlayır. Uşağın əlinə birinci sinifdən verdiyimiz ilk kitab, yəni dərslək elə tərtib edilməlidir ki, bu ağır missiyanı yerinə yetirməkdə uşağa düzgün yol göstərə bilsin. Dərslək hər bir şagird üçün dost, tərbiyəçi və müdrik müəllim olmalıdır. Dərslək uşağın mənəvi dünyasının yalnız tədrisə, oxumağa sığışdırmaq deyil, əksinə bu dünyanın gözəlliklərini onun qarşısında geniş şəkildə açılmasına səbəb olan bir vasitə olmalıdır.

Qabaqcıl millətlər hər bir sahədə daim dünya təcrübələrindən istifadə etmiş, eləcə də dərslək siyasətində də baş verən yeniliklərə diqqət yetirilmiş, milli xüsusiyyətləri nəzərə alaraq daim onu təkmilləşdirmişdir.

Müasir dərsləklər şagirdin nəzəri biliklərdən çox bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında, ailə, məişət, sosial mühitdə özünü necə aparması sahəsində bir mayak rolunu oynayır.

Dərsləklərdə verilmiş əxlaqi-tərbiyəvi, vətənpərvər ruhda mətnlər uşaqların mənəvi dünyasının formalaşmasına ciddi təkan verir.

Ancaq bəzən çətinliklərlə rastlaşmalı oluruq. Dərsləklərdə biliklərin araşdırılması şagirdlərin öz tədqiqatçılıq bacarığına buraxıldığından nəzəri biliklərə həddindən artıq az yer verilməsi bu sahədə şagirdlərin zəif məlumatlandırılmasına gətirib çıxarır. Sistemli elmi-nəzəri biliklərin kitabda çox məhdud dairədə verilməsi şagirdin tədqiqat sahəsində yığdığı pərakəndə biliklərin uşaq beynində bir dağınıqlıq yaratdığına şahidi olursan.

Şagirdin tədqiqat nəticəsində müxtəlif yerlərdən əldə etdikləri bilikləri dəftərdə, iş vərəqlərində qalır, təkrar üçün vasitəyə çevrilə bilmir. Halbuki şagird bu bilgilərə qiymətləndirmənin, eləcə də imtahanların müxtəlif növlərində böyük ehtiyac duyur.

Metodik vəsaitlərdə şagirdlər üçün hazırlanmış qiymətləndirmə materiallarının internet səhifələrində yerləşdirilməsi bəzi “oyanıq” şagirdlərin diqqətindən yayınmır. Bu da qiymətləndirmə aparən müəllimin real nəticələr əldə edə bilməməsi ilə nəticələnir.

Mən inanıram ki, dövlətimiz öz vətəndaşlarına göstərdiyi bu böyük qayğının təcrübədə qarşıya çıxardığı bəzi çətinlikləri aradan qaldıraraq daha keyfiyyətli dərslilər tərtib edilməsinə səbəb olacaq.

DƏRSLİK KONSEPSİYASININ TƏLƏBLƏRİ VƏ DƏRSLİKLƏRİN VƏZİYYƏTİNƏ DAİR BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Ümumi təhsil sistemində dərslik siyasəti Azərbaycan hökumətinin təhsil sahəsindəki vacib istiqamətlərindən biridir. Dərslik siyasətinin məqsədi məktəbliləri müasir standartlara uyğun bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələndirməkdir. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəblərinin bütün şagirdləri dərsliklərlə pulsuz təmin olunurlar. Dərsliklərin hazırlanmasında, qiymətləndirilməsində, təsdiqində və nəşrində Azərbaycan Respublikasının dövlət mənafeyi gözlənilməklə, alimlərin, mütəxəssislərin, müəlliflərin, müəllimlərin və valideynlərin rəyi nəzərə alınır.

Azərbaycan dövlətinin milli təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi, bu sahənin uzun illərdən bəri həllini gözləyən əsaslı problemlərinin həlli istiqamətində həyata keçirdiyi tədbirlərin nəticəsi olaraq son illərdə dərslik siyasətinə yeni yaradıcı baxış formalaşmışdır. Şübhəsiz, bu da ilk növbədə müasir dövrdə dərsliklərin milli təhsil və tədris sistemindəki həlledici rolu ilə şərtlənir. Dərsliklərin yüksək səviyyədə hazırlanması, məzmunca, formaca yeniləşdirilməsi, müasir təhsil standartlarına, kurikulum tədrisindəki tələblərə cavab verməsi şagirdlərin bilik və bacarıqlarının, dünyagörüşünün, yaradıcı təfəkkürünün inkişafı, habelə onların kamil insan, layiqli vətəndaş kimi formalaşması baxımından son dərəcə mühüm amillərdir. Məhz dərslik siyasəti vasitəsilə cəmiyyətin iqtisadi, mədəni və sosial inkişafının həlledici qüvvəsi olan şəxsiyyətin formalaşdırılmasının əsası qoyulur.

Mütəxəssislərin fikrincə, dərsliklərdə şagirdlərin Azərbaycan xalqının milli, mənəvi və mədəni dəyərləri ruhunda tərbiyəsinə, ailəsini, xalqını, vətənini sevməsinə, insan hüquqlarına, bəşəri dəyərlərə hörmətlə yanaşmasına çağıran ideyalar geniş əksini tapmalı, onların yaş psixologiyası, fizioloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Eyni zamanda, dünyəvilik prinsipinə riayət edilməli, elmin, texnikanın və mədəniyyətin müasir nailiyyətləri haqqında yoxlanılması mümkün olan, səlahiyyətli mənbələrdən götürülmüş məlumatlar göstərilməlidir. İllüstrasiyalar yığcam və mövzulara uyğun olmalı, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, qanunlarına, ölkənin qoşulduğu beynəlxalq hüquqi aktlara zidd olan fikirlərə yer verilməməlidir. Dərsliklərdə milli, dini, irqi, cinsi və siyasi ayrı-seçkiliyi təbliğ edən ideyalar, mübahisə doğuran məlumatlar olmamalıdır, onların kurikulumuna uyğunluğu, şagirdlərə müstəqil tədqiqatçılıq və yaradıcılıq vərdişləri aşılama, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirməsi, tətbiqi xarakter daşıyaraq integrativ xüsusiyyətə malik olması başlıca tələblərdəndir.

Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandıqdan sonra uğurla həyata keçirilməkdə olan təhsil islahatları, innovativ yeniləşmə və dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təhsil məkanına inteqrasiya prosesi təhsilin bütün pillələrində məzmun islahatlarının genişləndirilməsi zərurətini qarşıya qoyur. Elmi-texniki tərəqqi, innovasiyalar və modernləşmə nəticəsində praktik bilik və vərdişlərlə zənginləşməyən, sırf nəzəri xarakter daşıyan təhsil öz əhəmiyyətini itirməkdədir.

Dərsliklərin təhsil sistemimizin inkişafında rolunu nəzərə alaraq demək istəyirəm ki, hər hazırlanan dərslik komplekti həm təhsilverənlər, həm də təhsilənlər üçün işıq saçan mayak rolunu oynasın. Çünki uğurlu gələcəyimizin təminatı bu yoldadır.

BÖLMƏ 4.**Ümumi təhsili idarəetmənin və müəllim hazırlığının aktual problemləri**

Bölmə rəhbərləri: *dos. Rövşən Vəliyev, Əli Mehdiyev*

Rövşən Vəliyev

Riyaziyyat müəllimi hazırlığı: təhsilin pillələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və varislik probleminə dair (72-73)

Gülxanım Orucova

Müasir məktəb idarəçiliyində direktor üçün tələb olunan keyfiyyətlərə dair bəzi mülahizələr (74-75)

Əli Mehdiyev

Ümumi təhsilin idarə olunmasının aktual məsələləri: nəzəriyyədə və təcrübədə (76)

Orxan Babayev

Müasir dövrdə ümumi təhsilin idarə olunmasının elmi-pedaqoji əsaslarına dair (77)

Günay Quliyeva

İnkulziv təhsilin idarə olunmasının aktual problemlərinə dair (78-79)

Vurğun Əsgərli

Ümumi təhsilin idarə olunmasının aktual problemləri: nəticəyönlü və şəffaf idarəetmə (80)

Günel Qasımova

Ümumi təhsilin idarə olunması və məktəb fəaliyyətinin səmərəliliyi məsələlərinə dair (81)

Rufanə Abbasova

Təhsilin idarə olunmasının bəzi məsələləri (82)

Şahbaz Məhərrəmov

Ümumi təhsilin idarə olunmasının konseptual məsələləri zaman kontekstində (83)

Ülviyyə Cəfərova

Ümumtəhsil məktəbinin idarə olunması təcrübəsinin təhlili nəticələrinə dair bəzi mülahizələr (84-85)

İlahə Seyidova

Kurikulum islahatları şəraitində məktəbin idarə edilməsi təcrübəsindən (86)

Xədicə Sadiqova

Məktəb direktorunun iş üslubu və islahatların həyata keçirilməsində rolu (87)

Natiq Məmmədov

Təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin işinin təkmilləşdirilməsində İKT-dən istifadə məsələləri (88-91)

Aygül Məmmədova

Milli təhsilimiz və müəllim hazırlığının bəzi aktual məsələləri (92)

Nuranə Vəliyeva

Müəllim hazırlığı məsələləri keyfiyyət göstəricilərinə verilən tələblər kontekstində (93)

Elza Məmmədova

Müəllim hazırlığının bəzi məsələlərinə dair mülahizə və təkliflər (94-95)

RIYAZIYYAT MÜƏLLİMİ HAZIRLIĞI:TƏHSİLİN PİLLƏLƏRİ VƏ SƏVİYYƏLƏRİ ARASINDA QARŞILIQLI ƏLAQƏ VƏ VARİSLİK PROBLEMİNƏ DAİR

Riyaziyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyat təliminin əsas məqsədlərini təyin etməklə ümumi təlim nəticələrinə nail olmaq istiqamətində bütün fəaliyyətləri əks etdirən və hər bir şagirdin imkan və ehtiyaclarına yönəlmiş sənəddir. Bu sənəd müəllimlər, məktəb rəhbərləri, dərslük müəllifləri, valideynlər və geniş ictimaiyyət üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Riyaziyyat fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) dərslük və tədris vəsaitlərinin tərtib edilməsi, tədris materialının planlaşdırılması, təlim üsullarının müəyyənləşdirilməsi və müəllim hazırlığının həyata keçirilməsi üçün müvafiq təlimatlar formasında hazırlanacaq qaydaların əsasını təşkil edir.

Nəticəyönümlü məzmun standartları əsasında hazırlanmış bu təhsil proqramı standartların mənimsənilməsinə təmin etmək üçün şagird nailiyyətlərindəki irəliləyişlərin müntəzəm qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur və məzmun standartları müəyyən edilərkən şagird nailiyyətləri üzrə irəliləyişlərin sürətinin getdikcə artırılmasını əsas məqsəd kimi qarşıya qoymaqla, şagirdlərə gündəlik həyatda lazım olan zəruri bacarıqların aşılmasını ön plana çəkir.

Məzmun standartlarının müəyyənləşdirilməsi prosesində fənn üzrə əsas təlim nəticələrinin (hesablama prosedur bacarıqları, idraki dərk etmə və problemlərin həlli) balansının gözlənilməsi diqqət mərkəzində saxlanılır.

Bu təhsil proqramı şagirdlərin “nəyi bilməli” və “nəyi bacarmalı” olduğunu müəyyənləşdirmək üçün əsas təlim nəticələrini məzmun və fəaliyyət xətlərinin qarşılıqlı əlaqəsi vasitəsilə təqdim edir. Hər bir insan gündəlik həyatda, əməli fəaliyyətdə riyaziyyatla qarşılaşır. Riyazi bilik və bacarıqların olmasından faydalanır. Riyazi biliklərə malik olmaq müasir texniki vasitələrlə davranmağı, müxtəlif sosial iqtisadi və siyasi informasiyaların əldə edilməsini və qavranılmasını asanlaşdırır. Rasional ədədlər üzərində əməlləri, tənəsübü, sadə tənliklərin həllini, sadə həndəsi fiqurlar haqqında anlayışları, bucaqların və sahələrin ölçülməsini, cədvəl, diaqram və qrafik şəklində verilmiş məlumatları oxumağı, təsadüfi hadisələrin ümumi qanunauyğunluqlarını bilmədən müasir cəmiyyətdə normal yaşamaq mümkün deyil.

Ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyatın tədrisi vasitəsilə aşağıdakı vəzifələr həyata keçirilir:

- **ibtidai təhsil səviyyəsində** şagirdlərin hesab əməllərini yerinə yetirmələri, yazılı və şifahi hesablama alqoritmlərinə yiyələnmələri, ədədi ifadələri hesablamağı, mətnli məsələləri həll etmələri, ilkin ölçmə vərdişlərinə, fəza və həndəsi təsəvvürlərə malik olmaları, verilmiş məlumatları təsnif etmələri təmin olunur, onlarda riyazi bilikləri gündəlik həyatda tətbiq etmək vərdişləri formalaşır;

- **ümumi orta təhsil səviyyəsində** gündəlik həyati problemlərin həlli, digər müvafiq fənlərin öyrənilməsi, profilli siniflərdə təhsilin davam etdirilməsi, başqa formalarda orta təhsil almaq üçün zəruri riyazi biliklərin əldə edilməsi, şagirdlərin intellektual inkişafına, uğurlu praktik fəaliyyətinə zəmin yaradan təfəkkür tərzini formalaşdır, ümumbəşəri mədəniyyətin üzvi hissəsi kimi sivilizasiyanın və cəmiyyətin inkişafında riyaziyyatın müstəsna əhəmiyyəti haqqında dolğun təsəvvürlərin yaradılması, riyaziyyat sahəsi üzrə şagirdlərin öz yaş həddinə uyğun müvafiq bacarıqlar əldə etməsi, müxtəlif forma və məzmunla malik məlumatların məntiqi cəhətdən dərk və təhlil edilməsi, həyatda təsadüfi hadisələrin ehtimal xarakteri daşmasının mahiyyətə başa düşülməsi təmin olunur;

- **tam orta təhsil səviyyəsində** ümumi orta təhsil pilləsində müəyyən olunmuş fəaliyyətlərin genişləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi yolu ilə yeni anlayış və mahiyyətlərin, daha sistemli və tətbiqönümlü praktik vərdişlərin aşılınması, riyazi dili inkişaf etdirməklə nitqin zənginləşdirilməsi, gələcək təhsil və peşə fəaliyyətinin davam etdirilməsinə zəmin yaradan riyazi biliklərin mənimsənilməsi, alqoritm mədəniyyətinin formalaşdırılması təmin olunur.

Orta ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyat fənn kurikulumunun tətbiqi ilə əlaqədar olaraq ali pedaqoji təhsil müəssisələrində gələcək riyaziyyat müəllimlərinin hazırlanması məsələsi vacib bir məsələ kimi qarşıda durur.

Təhsilin pillələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və varislik problemini həll etmək məqsədilə 2020-ci ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən 050115-Riyaziyyat və informatika müəllimliyi ixtisası üzrə bakalavriat səviyyəsinin təhsil proqramı hazırlanmış və təsdiq olunmuşdur.

Hazırlanmış təhsil proqramının sonunda məzunun aşağıdakı peşə və ümumi kompetensiyalara yiyələnməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Riyaziyyat və informatika müəllimləri üçün tədris planının orta ümumtəhsil məktəbi ilə bağlı başqa fənlər əlavə olunmuşdur. Bu işə gələcəkdə öz işinin ustası olan müəllimlərin hazırlanması öz bəhrəsini verəcəkdir.

MÜASİR MƏKTƏB İDARƏÇİLİYİNDƏ DİREKTOR ÜÇÜN TƏLƏB OLUNAN KEYFİYYƏTLƏRƏ DAİR BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Dəyişən və inkişaf edən dünyamızda bir məktəb direktorunun əldə etməli olduğu xüsusiyyətlər də dəyişir. Səhərdən axşama qədər otağından çıxıb bilməyən, yeniliklərə qapılan, gücünü kabinetindən alan, cəzanı təzyiqlə vasitəsi kimi istifadə edən müəllimlər, məktəb işçiləri və şagirdlərlə müsbət ünsiyyət qura bilməyən məktəb direktorları üçün müvəffəqiyyət əldə etmək, uğurlu idarəçiliyi həyata keçirmək mümkün deyil. Məktəb direktorunun başqalarının təsiri altına düşməsi, şəxsi maraqları, yeniliklərə qapalı olması və zəif ünsiyyəti idarəçilikdə uğura mane olur. Müəssisədən faydalanan və müəssisənin imkanlarını başqalarına təklif edən məktəb direktoru yaxşı idarəçi ola bilməz.

Bir məktəb direktoru üçün tələb olunan keyfiyyətlər:

- direktor peşəsini və rəhbər vəzifəsini sevməlidir. Çalışdığı məktəbin missiyasını, baxışını, strateji hədəflərini, məktəbin mövcud vəziyyətini, obyektlərini, işçilərini və ehtiyaclarını yaxşı bilməlidir. Məktəb direktoru özünü və bacarıqlarını yaxşı bilməlidir;

- məktəb direktoru bacarıq, ləyaqət, özünəinam, özünü ifadə etmə və təmsil etmə qabiliyyətinə sahib olmalıdır. Məktəb direktoru texnologiyadan istifadə edərək, dünyada təhsil ilə bağlı inkişafı izləməyi, özünü yeniləməyi, idealist, çalışqan və fədakar olmağı bacarmalıdır;

- direktor müəllimlər, məktəb işçiləri, şagirdlər, ətraf mühit və valideynlərlə yaxşı ünsiyyət qurmağı bacarmalıdır. Gücünü kabinetindən yox, bilik və bacarığından almalı, komandasından üstün olmamalı, "mənim" əvəzinə "bizim" ifadəsini istifadə etməli, korporativ mədəniyyət yaratmalı bir sözlə, lider olmalıdır;

- müvafiq qanunları və qaydaları yaxşı bilməli, yeni qanunvericiliyi izləməli və həyata keçirilməsində heç bir problem yaratmamalıdır;

- məktəb direktorunun sözləri və davranışları eyni olmalıdır və verdiyi vədlərə əməl etməlidir. Direktor səhvləri üçün bəhanə axtarmamalı, əvvəlki idarəçiləri aşağılamamalı, keçmişdəki səhvlərdən dərs alaraq daha yaxşı işlər görməyə çalışmalıdır.

- məktəb direktoru ədalətli, dürüst və etibarlı olmalıdır. İnsanların səhvlərini araşdırmamalı, qəzəbinə qapılmamalı, vicdanı, mərhəməti, səbri olmalıdır və bələdçi olmalıdır. Əlçatan, hesabatlı və lazım olduqda üzr istəməyi bacaran olmalıdır.

Məktəb direktorunun müəllimlərlə əlaqəsi:

- direktor intizamlı bir mühit, məktəbində ixtisaslı və müvəffəq bir təhsil istəsə, müəllimlərlə ünsiyyəti yaxşı və müsbət olmalıdır. Məktəb direktoru sözləri, hərəkətləri, rəftarları və davranışları ilə müəllimlərin etibarını təmin etməlidir;

- direktor məktəbin mövcud vəziyyəti, ediləcək işlər, görüləcək işlər və hədəflər barədə müəllimləri məlumatlandırmalı və fikirlərini də almalıdır. Müəllimlər məktəb direktorunun ədalətinə, dürüstlüyinə, səmimiyyətinə və xoşməramlılığına inanarlarsa müvəffəqiyyətə daha çox kömək edirlər;

- direktor müəllimlərini yaxşı tanımalıdır. Müəllimlər istedadlarını və xüsusiyyətlərini bilməlidir, davranışları ilə onlara dəyər verdiklərini hiss etdirməlidirlər. Lazım olduqda müəllimini işi üçün təbrik etməli, görülən iş barədə fikirlərini almalı, lazım olduqda rəhbərlik etməli və ya üzr istəməlidir.

Məktəb direktorunun şagirdlərlə əlaqəsi:

- məktəblərimizdə şagirdlərimizə ehtiyac var, hansı ki, düşünən, araşdıran, sual verən, özünü ifadə edən, ən azı bir dildə danışan, texnologiyadan istifadə edə bilən, bilikdən məlumat istehsal edən, oxumaq vərdişinə yiyələnmiş, tədqiqat qabiliyyəti inkişaf etdirmiş şagirdlərə;

- direktor şagirdin zehni, fiziki və mənəvi olaraq ən yaxşı təhsil alması üçün çalışmalıdır. Akademik müvəffəqiyyətlə yanaşı, şagirdlərə müsbət münasibət və davranış bəxş etmək üçün də qayğı göstərməlidir. Şagirdlərə qabiliyyətlərinə görə idman, incəsənət və musiqi sahələrində əlavə məşğələlərə cəlb olunmalı təhsil verilməlidir;

- düşünməyən və analitik düşünən tələbələr hazırlanmalıdır. Şagird hansı yaşda və hansı qabiliyyətlərin inkişaf etdiyini bilməlidir, şagirdə yaşına və inkişafına uyğun təhsil verilməli və yaşına uyğun davranış göstərməlidir;

- intizam, cəza tədbirinə heç vaxt yol verilməməlidir. Şagird mənfi davrananda dərhal intizam tədbiri görülməməlidir. Şagird haqqında danışılmalı, mənfi davranışın səbəbləri araşdırılmalı, problem həll edilə bilmədiyi təqdirdə ailə ilə danışılmalı və cəza son müraciət yeri olmalıdır;

- məktəb direktoru şagirdlər üçün nümunə olmalıdır. Təhsil ictimaiyyətində bir deyim var: “Şagird müəllimini sevirsə, dərsi də bəyənir”. Müəllimlər və tələbələr müdirini sevirlərsə, bəyənəmədikləri davranışlardan çəkinirlər.

Məktəb direktoru işə diqqətlə qatılmalı, məktəbə erkən gəlməli, məktəbi və ərazini gəzməli, müəllimləri, vəzifəliyə yoxlamalıdır, müəllimlərin vaxtında dərslə daxil olub-olmamalarını, hər hansı bir problemin olub-olmamasını yoxlamalıdır. Praktika göstərir ki, təqib olunduqlarını bilən heyət, vəzifələrini yerinə yetirməkdə daha diqqətli olacaqlar.

ÜMUMİ TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ: NƏZƏRİYYƏDƏ VƏ TƏCRÜBƏDƏ

Müasir məktəb qarşısında duran vəzifələrin həlli onun necə idarə olunmasından çox asılıdır. Respublikamızda Təhsil islahatı ilə bağlı məktəbdə təlimin məzmunu və texnologiyasının yeniləşməsi, maddi-texniki bazanın möhkəmlənməsi istiqamətində xeyli iş görülmüş, ciddi dəyişikliklər aparılmışdır. Bu gün məktəblərin idarə edilməsi mexanizmi və demokratikləşdirilməsi istiqamətində də əsaslı təkmilləşməyə, yeniləşməyə böyük ehtiyac vardır. Bu məqalədə əsasən məktəbşünaslığın nəzəri əsaslarının, təşkilatı və praktik məsələlərinin şərhinə həsr edilmişdir. Burada məktəbi idarəetmənin mahiyyəti, funksiyaları, prinsip və metodları, strukturu, idarəetmə fəaliyyətinin sistemi, təlim-tərbiyə işinə rəhbərlik, məktəbdaxili nəzarət, metodik iş rəhbərlik və s. vacib məsələlər nəzərdən keçirilməyə çalışılcaqdır.

Məktəbi idarəetmənin mahiyyəti, vəzifələri və xüsusiyyətləri: Məktəbin idarəedilməsi pedaqogikanın vacib bir sahəsidir. Onun obyektı, məktəb və oradakı proseslər, mövzusu isə bu proseslərin qanunauyğunluqlarını və səmərəli təşkili yollarını öyrənməkdən ibarətdir. Hazırda cəmiyyətimizdə gedən sosial-iqtisadi, elmi-texniki və mədəni tərəqqi, hər sahədə olduğu kimi, məktəb qarşısında da yeni tələblər qoyur. Bu isə, öz növbəsində, məktəbi idarəetmənin yeni əsasda qurulmasını, dünya təhsil sisteminə inteqrasiyasını təmin etmək zərurətini irəli sürür. Məktəbdə pedaqoji fəaliyyətə başlayan gənc müəllim üzv olduğu kollektivdə öz yerini tapması və səmərəli fəaliyyət göstərməsi üçün idarəetmə nəzəriyyəsinə yaxşı yiyələnməlidir. Çünki hər bir müəllim, məktəb rəhbərləri, məktəb infrastruktur bölmələri, pedaqoji və şagird kollektivləri və valideynlərlə sıx əlaqə şəraitində işləməli olur.

İdarəetmənin struktur ünsürlərinə idarəetmə subyektləri və obyektləri, habelə onlar arasındakı qarşılıqlı münasibətlər daxildir. İdarəetmə subyektləri idarəetmə fəaliyyətini həyata keçirən, bu sahədə səlahiyyətlərə malik olan şəxslər, idarə və təşkilatlardır. Məsələn, Təhsil Nazirliyi, onun qurumları, yerli təhsil şöbələri, məktəb rəhbərləri, məktəb ictimai özünüidarə orqanları və s. idarəetmə subyektləri kimi çıxış edir. İdarəetmə obyektlərinə isə idarəedilən sahələr, şəxslər, kollektivlər, təşkilatı strukturlar, idarəedici orqanların qərar və sərəncamlarının icraçıları və b. daxildir. Məsələn, yuxarı orqanlara münasibətdə məktəblər, oradakı pedaqoji proses iştirakçıları, müəllim və şagird kollektivləri və s. idarəetmə obyektləri kimi çıxış edirlər. İdarəetmə obyektı kimi şəxsiyyət, kollektiv çıxış edilsə, bu halda idarəetmə rəhbərlik forması kəsb edir.

İdarəetmə subyektləri və obyektləri qarşılıqlı əlaqədə fəaliyyət göstərir; idarəetmənin məqsəd və vəzifələrinin həllində qarşılıqlı münasibətdə olurlar. İdarəetmə fəaliyyətinin özünəməxsus məqsəd və vəzifələri vardır. Məktəbi idarəetmənin başlıca məqsədi cəmiyyətin məktəb qarşısında qoyduğu məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq dərin bilikli, müstəqil və yaradıcı düşünən, zəngin mənəviyyətə, geniş dünyagörüşünə, milli və ümumbəşəri dəyərlərə yiyələnən, vətənpərvərlik və azərbaycançılıq ideyalarına sadıq vətəndaş və şəxsiyyətlər yetişdirməyi təmin etməkdən, habelə, bunun üçün əlverişli şərait yaratmaqdan ibarətdir. Bu məqsədəuyğun olaraq məktəbi idarəetmə qarşısında bir sıra vəzifələr durur:

- təlim-tərbiyə işinin və bütövlükdə məktəbin demokratikləşdirilməsi və humanistləşdirilməsi;
- idarəetmədə az vaxt, qüvvə və vəsait sərf etməklə yüksək nəticələrə nail olmaq;
- məktəbdaxili nəzarət yolu ilə işdəki nöqsan və çatışmazlıqları vaxtında aşkara çıxarıb aradan qaldırmaq, təlim-tərbiyə prosesinin səmərə və keyfiyyətini yüksəltmək;
- məktəbdaxilində baş verən mürəkkəb münasibətləri, pedaqoji, psixoloji, metodik, təşkilatı prosesləri elmi əsasda tənzim etmək;

- təlim-tərbiyə işində yeni ideya və texnologiyaları tətbiq etmək, müəllimlərin nəzəri-metodik hazırlığını artırmaq, təşəbbüs və yaradıcılığını stimullaşdırmaq və s. nəzərdən keçirilən vəzifələrin kompleks həlli məktəbin idarəedilməsinin təkmilləşdirilməsi, yenidən qurulması və məktəbdaxili münasibətlərin daha yaxşı tənzim edilməsi üçün vacib şərtidir.

MÜASİR DÖVRDƏ ÜMUMİ TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ ELMİ-PEDAQOJİ ƏSASLARINA DAİR

Ümummilli liderimiz, mərhum prezident Heydər Əliyev təhsil barəsində belə demişdir: “Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir. Cəmiyyət təhsilsiz inkişaf edə bilməz”. Bəli uzaqgörən, dahi siyasətçi Heydər Əliyev təhsilin bir cəmiyyət, xalq və dövlət üçün nə qədər əhəmiyyətli və vacib məsələ olmasını öz nitqlərində dəfələrlə vurğulamışdır. Ulu öndər Heydər Əliyevin 1969-cu ildən 1982-ci ilədək rəhbərlik etdiyi dövrdə təhsil, elm, mədəniyyət sahələri daha da inkişaf etdirilmiş, hərbi sahədə bir neçə məktəblər açılmış, gələcək müstəqil Azərbaycan üçün əməli və dəyərli kadrların hazırlanılması zəmini yaradılmışdır. Prezidentimiz İlham Əliyevin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi illər çağdaş təhsilimizin tarixində yüksək inkişaf, bütün sahələrdə islahatların daha da dərinləşməsi, təhsilin elmi əsaslara söykənən dövlət proqramları əsasında idarə olunması dövrü kimi xarakterizə edilir. “Mənim işim Heydər Əliyevin Naxçıvanda görmək istədiyi, ancaq zaman kəsiyinin yarımçıqlığı ucbatından gerçəkləşdirə bilmədiyi işləri tamamlamaqdan ibarət olmuşdur və bundan sonra da belə olacaq” - Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri Vasif Talıbov. Məhz 1995-ci ildən sonra Naxçıvanda demək olar ki, bütün sahələr kimi təhsildə də çox böyük irəliləmələr müşahidə olunmuşdur.

Ümumi təhsil prosesində idarəetmə mexanizması pedaqogikanın vacib bir sahəsidir. Əsas prinsip məktəb və oradakı proseslər, əlavə qanunauyğunluqlar və bunların səmərəli təşkili yollarını öyrənməkdən ibarətdir. Ümumiyyətlə idarəetmə nədir? İdarəetmə qarşıya qoyulmuş vəzifə və məqsədləri həll etmək üçün idarəetmə subyektlərinin müvafiq obyektlərə təsir göstərməsi ilə bağlı fəaliyyət növüdür. İdarəetmədə obyekt və subyekt arasında qarşılıqlı əlaqə və məsələlərin həllində qarşılıqlı münasibət olmalıdır. İdarəetmə prosesi o yerdə baş verir ki, orada adamların ümumi fəaliyyətini müəyyən nəticənin əldə olunması üçün səfərbər etmək lazım gəlir. Məktəbin qarşısında dayanan vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün idarəetmə fəaliyyətinin müxtəlif mərhələləri ayırd edilir. Bunun üçün də monitorunqların, diaqnostika və korreksiyanın olması əsas şərtidir. Pedaqoji monitoring idarəetmənin əsas mərhələsi sayılır. Monitoring əvvəlki dövrdə görülmüş işlərin pedaqoji təhlili və onun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsidir. Belə ki, məktəb rəhbərlərinin, müəllimlərin fəaliyyəti, pedaqoqların, siniflərin, şagirdlərin fəaliyyətində nə kimi yeniliklər özünü göstərmiş, şagirdlərdə milli özünü dərk, yüksək əxlaqi, mədəni keyfiyyətlər tərbiyə edilməsini nəzərdə tutan tərbiyə işi necə aparılıb, məktəb rəhbərlərini tərəfindən hansı səhvlər buraxılıb, məktəbdaxili nəzarət, növbətçilik rejimi nə dərəcədə səmərəli olub, proseslər tənzimlənməmiş və başqa bu kimi məsələlərə monitoring prosesi aydınlıq gətirir. Pedaqoji sahədəki monitorunqların əsas mərhələlərindən biri təlim pillələri üzrə təhsil keyfiyyətinin, təlim üzrə müvəffəqiyyət, keyfiyyət faizlərinin müəyyənləşdirilməsi və təhlilidir. Məktəbin pedaqoji kollektivinin işdəki uğur və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaq üçün fənlər üzrə keçirilən attestasiyaların səviyyələrinin təhlilinin də idarəetmə fəaliyyətində az əhəmiyyəti yoxdur. Müasir dövrdə məktəblərdə təhsilin ümumi orta və tam orta pillələrində ayrı-ayrı siniflərdə belə monitorunqların-yoxlama və qiymətləndirmələrin təşkili təcrübəsindən geniş istifadə edilir və yeni metod və üsullardan istifadə etməklə daha da müsbət nəticələr əldə etmək olar. Təhsildə mütəmadi yeniliklərin baş verdiyi müasir şəraitdə şəxsiyyətin təlim, tərbiyə və inkişafının idarə edilməsi prosesinin xarakter və xüsusiyyəti son nəticəyə istiqamətlənir. Bu da idarəetmənin prinsipləri, metod-üsulları və məzmununun daim yenilənməsi yollarının axtarışını zərurətə çevirir. Ümumi təhsil idarəetmə sahəsində rəhbər şəxslər bu istiqamətlərdə daim axtarış aparmalı, yenilik və yaradıcı yanaşma tərəfdarı olmalıdır.

İNKULİZİV TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ AKTUAL PROBLEMLƏRİNƏ DAİR

Transformasiya cəmiyyətin tələblərinə cavab verən təhsil sisteminin yaradılması dünya ölkələrinin qarşısında duran ən aktual problemlərdəndir. Ümummilli liderin təhsil siyasətinin davamçısı olan İlham Əliyevin ölkədəki təhsil məsələlərinə xüsusi qayğısı danılmazdır. Azərbaycanda təhsilin ümumtəhsil pilləsinə yeni çalarlar əlavə olunmaqla inkişafı göz önündədir. Ucqar kəndlərdə istifadəyə verilən yeni məktəb binaları təhsilə göstərilən qayğının bariz nümunəsidir.

Təhsilin pillələrindən biri olan ümumitəhsilin yeni mahiyyət kəsb edən qolu inkuliziv təhsil ölkəmizdə yeni inkişaf istiqaməti götürmüşdür.

İnkuliziv təhsil fransız dilinə latın dilindən keçib, mənası “daxil edirəm” deməkdir. İnkuliziv təhsil ümumi təhsilin hamı üçün əlçatan olmasının nəzərdə tutulan və bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşmasına əsaslanan inkişaf prosesidir. Bu sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilə cəlb olunmasında təmin edir. İnkuliziv təhsildə ümdə məsələ hər bir uşağa fərd kimi yanaşmaqla tədris zamanı uşağın müxtəlif ehtiyaclarının ödənilməsinə çalışmaqdır.

Nazirlər kabinetinin 3 fevral 2005-ci il tarixli, 20 nömrəli qərarı əsasən “Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsili”nin təşkili üzrə inkişaf proqramı təsdiq edilmişdir və 2005-ci ildən Azərbaycanda “İnkişafın təhsil layihəsi”nin icrasına start verilmişdir.

İnkuliziv təhsil uşaqların cəmiyyətə kollektivə inteqrasiyasını təmin etməklə yanaşı, özünə inamı, şəxsiyyət kimi formalaşmasını da təmin edir.

“Azərbaycanda sağlamlıq imkanları məhdud şəxslərin təhsili (xüsusi təhsil) haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 12-ci maddəsinin tələblərinə əsasən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumtəhsil müəssisələrində təhsil almalarını təmin etmək üçün “İnteqrasiya təlimli təhsil müəssisələrində təhsilin təşkili qaydaları” təsdiq olunmuşdur. Həmin qaydalara əsasən, inteqrasiyalı təhsil sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların ümumtəhsil məktəblərində xüsusi təhsil proqramları ilə xüsusi siniflərdə təhsilinin təşkili ilə bağlı məsələləri əhatə edir.

Dünya praktikasına nəzər saldıqda görürük ki, inklüziv təhsilin təşkili məsələləri 1970-ci illərdən başlayaraq xaricdə əlilliyi olan şəxslərin təhsil imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı normativ aktların hazırlanmasına başlanılmışdır. İnkuliziv təhsil sahəsində Avropa bir neçə yanaşmanın inkişafına nail olmuşdur: 1) təhsilin əlçatanlığının genişləndirilməsi (wide-ning participation); 2) hakim tendensiyaya çevrilmə (mainstreaming); 3) inteqrasiya (integration); 4) inklüziya (inclusion). Meynstriminq fikrinə əsaslanaraq deyə bilərik ki, əlilliyi olan uşaqlar öz yaşlıları ilə bayramlarda, məktəbdənkənar proqramlarda ünsiyyət saxlamalıdır. Ünsiyyət və özünü ifadə hər bir fərdin mənəvi tələbatları sırasına daxil olduğundan zəruridir. Bu həm də, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların əvvəl kollektivdə, sonra isə sossiumda özünü realizasiya məsələlərinə təkən verir.

İnkuliziv təhsilin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- insanın dəyəri onun qabiliyyət və nailiyyətlərindən asılı deyildir;
- hər bir kəs hiss etmək və düşünmək qabiliyyətinə malikdir;
- hər kəs ünsiyyət hüququna malikdir və o dinlənilməlidir;
- bütün insanlar bir-birinə lazımdır;
- həqiqi təhsil yalnız real münasibətlərin kontekstində mövcud ola bilər;
- bütün insanlara öz həmyaşıdlarının dəstək və dostluğu lazımdır;

- bütün şagirdlərin inkişafı onların bilik və bacarıqlarından asılıdır;
- insanların müxtəlifliyi həyatın bütün sahələrini inkişaf etdirir.

Haliyədə Azərbaycanda 60 minə (altmış min) yaxın sağlamlıq imkanları məhdud uşaq var. Onların cəmi 12000-i təhsilə cəlb olunmuşdur ki, onlardan 1105-i xüsusi məktəblərdə, 2664-ü xüsusi internat məktəblərində, 7750-i evdə, 268-i isə inklüziv təhsil alır. Qeyd edim ki, bu statistika 2021-ci ilin yanvar ayınadır.

Bir sözlə, inklüziv təhsil, həm də Azərbaycan xalqının milli mentalitetindən irəli gələn qayğıya ehtiyacı olanlara diqqət yetirməyi özündə ehtiva edir və ölkəmizdə bu sahəyə olan diqqət xüsusi gələcək vəd edir.

**ÜMUMİ TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ AKTUAL PROBLEMLƏRİ:
NƏTİCƏYÖNLÜ VƏ ŞƏFFAF İDARƏETMƏ**

“Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda təhsilin 5 əsas strateji inkişaf istiqaməti sırasında idarəetmə də xüsusi qeyd olunub. “Nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli tənzimləmə mexanizmlərinə malik, dövlət-ictimai xarakterli və dövlət-biznes partnyorluğuna əsaslanan təhsildə yeni idarəetmə sisteminin formalaşdırılması” hədəfə alınıb. Müasir şəraitdə təlim-tərbiyə məsələlərinin kompleks həllində məktəbin idarə olunmasının, ona rəhbərliyin rolu xeyli artıb və daha çox aktuallıq kəsb etməyə başlayıb. Bu ümumi təhsilin məqsədi, təhsilin bu pilləsinin reallaşdırıldığı təlim-tərbiyə müəssisələrinin qarşısında duran vəzifələrlə bağlıdır. Müasir məktəbin fəaliyyətinin əsas prioritetlərini məktəblilərdə həyat üçün vacib kompetensiyaların aşılması, fiziki cəhətdən sağlam şəxsiyyətin formalaşdırılması, təhsil alanların sağlam həyat tərzini sürməyə alışdırılması, məktəbin tərbiyə potensialının gücləndirilməsi, təhsil ocaqlarının maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi təşkil edir. Bütün bu məsələlərin həyata keçirilməsi prosesini idarə etmək məktəb rəhbərlərinin öhdəsinə düşür. Bunun üçün isə məktəb rəhbərləri ilk növbədə idarəetmə elminin əsaslarını dərinlən bilməli, bu sahədə yüksək səriştəyə, kollektivi məktəbin hədəflərinə doğru səfərbərliyə almaq üçün liderlik keyfiyyətlərinə malik olmalıdırlar.

Pedaqoji monitorinqin əsas mərhələlərindən biri təlim pillələri üzrə təhsilin keyfiyyətinin, məktəblərin təlim müvəffəqiyyətinin müəyyənləşdirilməsi və təhlilidir. Pedaqoji kollektivin işdəki uğur və çatışmazlıqlarını aşkara çıxarmaq üçün fənlər üzrə keçirilən aralıq və yekun attestasiyalarının səviyyələrinin təhlili də idarəetmə fəaliyyətində az əhəmiyyət kəsb etmir. Yeri gəlmişkən deyək ki, indi məktəblərdə təhsilin ibtidai, ümumi orta və tam orta pillələrində, ayrı-ayrı siniflərdə belə monitorinqlərin keçirilməsi təcrübəsindən geniş istifadə olunur və yaxşı da nəticə verir.

Məktəb fəaliyyətinin bütün sahələrində, xüsusən də şagirdlərin müvafiq təhsil pilləsi üzrə bilik səviyyələrini müəyyənləşdirmək üçün keçirilən monitorinqlər məktəbdə real vəziyyətin diaqnostik qiymətləndirilməsinə, buraxılan səhvlərin səbəblərinin aydınlaşdırılması məqsədi ilə müvafiq təhlillər aparılmasına imkan verir. Aparılan təhlillərə əsasən isə müvafiq korreksiya işləri planlaşdırılır və həyata keçirilir.

Müasir məktəbin əsas strateji vəzifəsi təhsilin şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin aktual və perspektiv tələblərinə uyğun yüksək keyfiyyətini təmin etməkdir. Bu, məktəbdə təhsilin keyfiyyətinin idarə olunması modelinin yaradılması ilə reallaşdırılır. Məktəbin idarə olunmasında ən vacib faktorlardan biri də planlaşdırmaadır. Təhsildə mütəmadi yeniliklərin baş verdiyi müasir şəraitdə şəxsiyyətin təlim, tərbiyə və inkişafının idarə edilməsi prosesinin xarakteri son nəticəyə istiqamətlənir. Bu da idarəetmənin prinsipləri, metodları və məzmununun daim yenilənməsi yollarının axtarışını zərurətə çevirir.

GÜNEL QASIMOVA

*Ordubad rayon Aşağı Əylis kənd tam orta
məktəbin coğrafiya müəllimi
gunelqasimova1994@inbox.ru*

ÜMUMİ TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASI VƏ MƏKTƏB FƏALİYYƏTİNİN SƏMƏRƏLİLİYİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

2008-ci ildən Azərbaycan təhsilində kurikulum təhsil proqramına keçid təhsildə yeni səhifə açdı. Dünyəvi tələblərə cavab verən nəsil yetişdirmək kurikulumun əsas vəzifəsi hesab olunmalıdır. Bunun üçün də ümumi təhsilin idarə olunmasının aktual prinsiplərinə diqqət artırılmalıdır.

Ümumi təhsilin idarə olunmasının ilkin mərhələsində hesabatlılığa nəzər yönəltmək lazımdır. Məktəbdə və məktəbdənkənar müəssisədə hər bir fərdin ona tapşırılmış işə cavabdehlik hesabatlılığın əsas meyarıdır. Hesabatlılıq meyarı tələb edir ki, hər hansı şəxs ona tapşırılmış işə məsuliyyətlə yanaşsın. Burada əsas məqsəd məsuliyyətin necə bölüşdürülməsidir. Bu prosesdə ilkin olaraq demokratizm həyata keçirilərkən, hər hansı bir müəssisədə tətbiq olunarkən qanunauyğunluq və şəffaflyq da özünü biruzə verəcəkdir. Hər hansı bir məsələnin hesabatında müsbət cəhətlərlə yanaşı, mənfi cəhətlər də şəffaf şəkildə öz əksini tapmalıdır. Hesabatların hazırlanmasından əvvəl monitorinqlər aparılmalıdır. Monitorinqlərin nəticəsi ümumiləşdirilməli və hesabatda öz əksini tapmalıdır.

Ümumi təhsilin idarə olunmasında ümumtəhsilin infrastrukturunu hər zaman digər məsələlərdən önə çəkməlidir. Bunun üçün dövlətin müəyyən etdiyi standartlara uyğun olan infrastruktur yaradılmalıdır ki, bu da Naxçıvan MR-da yaradılmışdır.

Ümumi təhsilin maddi-texniki bazası və tədris bazası daim yenilənməlidir. Dünya təhsilinə inteqrasiya olunmaq üçün daim yeniləşən maddi-texniki bazaya malik olmaq lazımdır. Maddi-texniki bazanı möhkəmləndirmək üçün elmin son nailiyyətlərindən, dünya təcrübəsindən yaradıcılıqla istifadə etmək lazımdır. Minilliklə yanaşı, dünyada tətbiq olunan yeni təhsil modellərinə xüsusi yer ayrılmalıdır. Təcrübə göstərir ki, bu sahədə Almaniya, Finlandiya və İsveç modellərinə üstünlük verilməlidir. Müasir dövrümüzdə maddi-texniki bazanın genişləndirilməsi, onun təhsilə tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bir ildir ki, dünyanı ağışuna alan pandemiya şəraitində maddi-texniki bazanın rolu daha intensiv olmuşdur. Məktəblərdə online və distant təhsillə əlaqədar olaraq maddi- texniki bazanın rolu təhsildə özünü daha qabarıq göstərir.

Ümumtəhsilin əsas problemlərindən biri olan təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricisi daim diqqət mərkəzində olmalıdır. Əslində, bütün dövrlərdə təhsilin səviyyəsi və səmərəsi təhsil verənlərin keyfiyyət göstəricisindən asılı olmuşdur. Ümumtəhsil müəssisələrində və məktəbdənkənar müəssisələrdə fəaliyyət göstərən təhsilverənlər milli-mənəvi keyfiyyətlərə daxil olan bütün prinsiplərə cavab verməlidirlər. Təhsilverənlər yüksək intellektə sahib olmalıdırlar. Hər şeydən əvvəl onlar vətənpərvərliyi ilə seçilməli, ətrafdakılara nümunə olmalıdırlar. Bunun bariz nümunəsini vətən müharibəsində əyani şəkildə gördük.

Təhsilalanlar həyatı bacarıqlara mükəmməl yiyələnmişdirlər. Həyatı bacarıqlar sayəsində gələcək peşə seçimində yüksək faydalılıq əlamətlərini özlərində və digərlərində əvəz edə bilsinlər. Həyatı bacarıqlarını fərdi olsa da, elmi bacarıqlarla uzlaşdırma bilsinlər. Gənc nəslin, yəni təhsilalanların əsas prinsipi güclü vətəndaş, onun sayəsində güclü dövlət olmalıdır. Təhsilalanların fiziki sağlamlığı ön plana çəkməlidir. "Sağlam bədəndə sağlam ruh olar" deyimi əsas qayə kimi hər zaman prioritet olmalıdır. Təhsilalanların sağlamlığı, gələcək genofondun inkişafına güclü stimulaşdırma olacaqdır. Gənclərin sağlam fiziki durumu sağlam ölkənin, güclü dövlətin qurulmasında əsas amillərdən hesab olunur.

TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Ulu öndərimiz gənc nəslin təlim-tərbiyəsinin vacibliyini diqqət mərkəzində saxlanılmasının, bu istiqamətdə fasiləsiz, məqsədyönlü fəaliyyət aparılmasını vurğulayarkən qeyd edirdi ki, “dünyanın gələcəyi elmi insanların çiyinləri üstündə qurulacaqdır”. Heydər Əliyevin gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə bu cür yanaşması Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin fəaliyyətində ön plana çəkilmiş və “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədi meydana gəlmişdir.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda hazırkı dövrdə təhsillə bağlı hədəflərdən biri də şəxsiyyətlərin formalaşmasına yönəlmiş milli-mənəvi, bəşəri dəyərlər ruhunda gənc nəslin tərbiyəsi öz aktuallığını saxlayır. Məktəb-valideyn, valideyn-müəllim əlaqələrini yeni müstəviyə gətirməklə pedaqoji, psixoloji əməkdaşlıq məktəbin fəaliyyət proqramlarında öz əkisini tapmışdır.

Təhsilin idarə edilməsi sahəsində, xüsusilə dünya təhsil sisteminə inteqrasiya ərəfəsində bir çox problemlər ortaya çıxmışdır. Bu problemlərin çoxu ənənəvi təhsil zamanından yığılıb qalmışdır. Respublikada təhsilin məzmununda milli xüsusiyyətlər kifayət qədər nəzərə alınmamış, bu işin elmi-pedaqoji strategiyası lazımı səviyyədə işlənməmişdir. Bütün bunları nəzərə almaqla, tarixi keçmişimizə sağlam düşüncə ilə nəzər salaraq, inkişaf etmiş ölkələrin təhsil sisteminin idarə edilməsini öyrənməklə respublikada təhsilin yeniləşməsində idarəetmənin daha faydalı strukturlarını müəyyən etməyə çalışmaq vacibdir. Azərbaycanda təhsil sisteminin idarə edilməsi strukturu milli zəminə, türk dünyasının və islam əxlaqının yaratdığı mənəvi sərvətlərə və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanmalıdır. Qloballaşan dünyada gənc nəsəl üçün milli-mənəvi dəyərlər xüsusi rol oynayır. Ölkəmizdə buna böyük əhəmiyyət verilir, təhsilin inkişafı üzrə “Dövlət Strategiyası”nda bu məsələ geniş və aydın şəkildə öz əksini tapmışdır. Cənab Prezident İlham Əliyevin milli-mənəvi dəyərlərimizlə bağlı gözəl fikirləri var. Vətənə bağlı olmayan, vətənpərvərlik hissindən kənar adamlar bu fikirləri heç zaman əxz edə bilməzlər.

Azərbaycanda təhsil sistemində olan aktual problemləri aşağıdakı kimi şərh etmək olar:

- ilk peşə-ixtisas və orta ixtisas təhsili kurikulumları müasir tələblərə cavab vermir;
- təhsil sistemində tənzimləmə, idarəetmə və nəzarət funksiyalarının müəyyən edilməmişdir;
- ali təhsil müəssisələrində Boloniya sistemi ilə yanaşı, köhnə tədris metodlarının da tətbiqi tədrisin aşağı keyfiyyətinin aşağı düşməsinə səbəb olur.

Məktəblərdə və ali təhsil müəssisələrində xarici dillərin tədrisinin aşağı səviyyəsi ölkədə təhsil alan tələbələrin dil biliyini inkişaf etdirməsi üçün əlavə kurslara üz tutmağa məcbur edir.

Beləliklə, ölkəmizdə təhsil sisteminin inkişaf etdirilməsi istiqamətində davamlı addımlar atılsa da, bu və ya digər problemlər hələ də öz həllini tapmamışdır. Lakin bu problemlərin həll olunması ölkənin davamlı inkişafı üçün vacibdir. Buna görə ölkə rəhbərliyi bu istiqamətdə ardıcıl tədbirlər həyata keçirir.

ŞAHBAZ MƏHƏRRƏMOV

Şahbuz şəhər 1 saylı tam orta məktəbin direktoru

meherremlisahbaz@gmail.com

ÜMUMİ TƏHSİLİN İDARƏ OLUNMASININ KONSEPTUAL MƏSƏLƏLƏRİ ZAMAN KONTEKSTİNDƏ

Ulu öndər Heydər Əliyev gənc nəslin təlim-tərbiyəsinin vacibliyini, onun həmişə diqqət mərkəzində saxlanılmasını, bu istiqamətdə fasiləsiz, məqsədyönlü fəaliyyətin aparılmasını vurğulayarkən deyirdi ki, “Dünyanın gələcəyi elmi insanların çiyinləri üstündə qurulacaqdır”. Ulu Öndərin gənc nəslin təlim-tərbiyəsinə bu cür yanaşması Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İ.Əliyevin fəaliyyətində ön plana çəkilmiş, nəticə etibarilə “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədi meydana gəlmişdir. Bu sənəd müəllim-valideyin, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni yanaşmanı zərurətə çevirdi. Təhsil müəssisələrində demokratikləşdirmə, inteqrasiya, humanistləşdirmə, fərdləşmə prinsiplərini əks etdirən yeni təhsil sistemi yaranmış və inkişaf etməkdədir. Bu prinsiplərin reallaşdırılması prosesi öz-özülüyündə cəmiyyətin inkişaf atmosferasında yeni şəraitdə problemlərlə üzləşməsi qanunauyğundur. Problemlərin çevik, nəticəyönlü həllində humanizm prinsiplərinə söykənən müəllim-şagird münasibətlərində dioloji mədəniyyət xüsusi yer tutur. Lakin təhsil qanunvericiliyində, təhsil sahəsində dövlət siyasətinin mahiyyətinə əsaslanan planlaşdırma və icra sistemində hər bir fərdin məsuliyyətlə yanaşması, rastlaşdığımız aktual problemlərin tam həllində ləngidici cəhətlər var. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda hazırki dövrdə təhsillə bağlı hədəflərdən biri də şəxsiyyətlərin formalaşmasına yönəlmiş milli-mənəvi, bəşəri dəyərlər ruhunda gənc nəslin tərbiyəsi öz aktuallığını saxlayır. Belə ki, məktəb-valideyn, valideyn-müəllim əlaqələrini yeni müstəviyə gətirməklə pedaqoji, psixoloji əməkdaşlıq məktəbin fəaliyyət proqramlarında öz əksini tapmışdır.

Son dövrlər məktəblilər üçün zərərli olan və asılılıq yaradan vərdişlərin ən geniş yayılanları onların sağlamlığına, mənəviyyətinə, psixologiyasına ən çox təsir edənləri – faydasız televiziya verilişləri, mobil telefonlar, siqaret çəkmək, həddindən artıq yemək, yüksək şəkər istehlakı, az hərəkətlilik və s. göstərmək olar. Məktəbin müvafiq iş planlarında şagirdlərin bu pis vərdişlərə “yoluxmağının” qarşısını almaq üçün bütün vasitələrdən istifadə etməsinə baxmayaraq onu yaradan ailə ilə bağlı və sosial səbəblər görülmüş tədbirlərin faydalı iş əmsalını aşağı salır. Bu işdə müəllim-valideyn münasibətlərinin düzgün qurulmasına əks təsir edən uşağa valideyn dəstəyinin kifayət qədər olmaması, uşaqlara həddindən artıq sərbəstlik verməsi, valideynlərlə uşaq arasındakı ünsiyyətin normal olmaması, lazımsız ailə intizamı və s. amilləri göstərmək olar. Valideyn ilk növbədə uşağın zərərli vərdişlərlə məşğul olan insanların əhatəsində olmamasına nəzarəti artırmalı, uşaq üçün ciddi faydalı məşğuliyyət yaratmalıdır. Təlim prosesinə mənfi təsir göstərən bu kimi vərdişlərin qarşısını almaqda tək müəllimlərin fəaliyyəti yetərli deyil. Yaxşı olardı ki, tibb işçiləri, həkimlər vaxtaşırı məktəblərdə görüşlər təşkil etsinlər, alkoqolizmə, narkomaniyaya, zərərli vərdişlərə aid maarifləndirici söhbətlər aparsın, müvafiq filmlər nümayiş etdirdirsinlər. Sağlam nəsil yetişdirmək hamının borcudur.

ÜLVİYYƏ CƏFƏROVA
*Ordubad rayon Kotam kənd tam
orta məktəbin direktoru
namiq-babayev@rambler.ru*

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBİNİN İDARƏ OLUNMASI TƏCRÜBƏSİNİN TƏHLİLİ NƏTİCƏLƏRİNƏ DAİR BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Ulu öndər Heydər Əliyev gənc nəslin təlim-tərbiyəsinin vacibliyini, onun həmişə diqqət mərkəzində saxlanmasını, bu istiqamətdə fasiləsiz, məqsədayönlü fəaliyyətin aparılmasını vurğulayarkən deyirdi, dünyanın gələcəyi elmi insanların çiyinləri üstündə qurulacaqdır. Bəli, ümummillə liderimizin də vurğuladığı kimi, bu gün bizlərin üzərində böyük bir məsuliyyət var. Bunun üçün də bizlər ümumi təhsilimizin qarşısında duran problemləri aradan qaldırmaq, gələcəyimizin inkişafı üçün çalışmalıyıq. Müasir mərhələdə təhsilin irəli aparılması istiqamətində əsaslı islahatlar həyata keçirilsə də, bütövlükdə tam inkişafa nail olmaq hələ mümkün olmamışdır. Ümumi olaraq təhsil sistemimizin idarə olunmasında olan problemləri aşağıdakı kimi şərh etmək olar:

- ilk-peşə ixtisas təhsili müəssisələrini bitirən şəxslərin sayı iqtisadiyyatın tələbatı ilə üst-üstə düşmür. Ümumtəhsil müəssisələrini bitirən məzunların az bir hissəsi ilk-peşə ixtisas müəssisələrini seçir. Bu da ilk-peşə ixtisas təhsilinə marağın aşağı olduğunu göstərir;

- son dövrdə ciddi problemə çevrilən internet aludəçiliyini də qeyd etmək istəyirəm. Bu da tədrisin keyfiyyətinə ciddi təsir göstərir. Xüsusən aqressiv döyüş səhnələri olan internet oyunları şagirdlərin psixologiyasına ciddi təsir edir və şagird ölümlərinin sayını artırır;

- təhsilimizdə bu və ya digər problemlərimizin azaldılması üçün aşağıdakı perspektiv tədbirlərin görülməsi təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına imkan yarada bilər;

- şagirdlərimizə peşə təhsil müəssisələrinin də önəmini dərk etməsi üçün onların həmin müəssisələrə ziyarətini təşkil edərək, orda hazırlanan sənət əşyaları ilə tanış edərək marağı artırmaqla;

- ali təhsil müəssisələrini bitirən gənc müəllimlərlə görüş keçirərək, onlara müəllimlik peşəsinin müqəddəsliyini bir daha vurğulayaraq, onların ucqar dağ kəndlərindəki fəaliyyətlərinə ehtiyacı olan şagirdlərimizin olduğunu bildirmək və eyni zamanda ucqar dağ kəndlərində fəaliyyət göstərən müəllimlərimizə dövlətimizin əlavə stimullaşdırıcı tədbirləri haqqında maarifləndirmək;

- təhsil müəssisələrində dərs deyən yerli müəllimlərlə yanaşı, xaricdə təhsil almış, eləcə də xarici dil müəllimlərinin peşəkarlıq səviyyəsini artırmaq üçün onlara müvafiq ölkələrdə kurs keçmələrinə imkanlar yaradılması;

- məktəb və ya rayon daxilində kurslar təşkil edərək müəllimlərimizi yeni tədris üsulları ilə maarifləndirdikdən sonra praktikanın daha yaxşı yadda saxlandığını nəzərə alaraq, onların öyrəndiklərini tətbiq etməsinə şərait yaratmaq və bunun sayəsində yeni təlim üsullarını və elektron resursların istifadəsini vərdiş halına gətirə bilərik. Bunun üçün də ən azından keçirilən "açıq dərslər" in mütləq elektron lövhədə keçirilməsini tələb etmək;

- müəllim-valideyn münasibətində birlik, valideyn-şagird münasibətində səmimiyyət, şagird müəllim münasibətində humanistlik əsas prinsip kimi qəbul edilərsə bu həlqələrdəki zəiflik aradan qalxaraq möhkəm bağ yaranar;

- məktəb psixoloqlarının işini düzgün qura bilməsi üçün onlara seminarlar təşkil olunub məlumatlar verilir. Onların bu öyrəndiklərini məktəbdə düzgün tətbiq etməsi üçün daim nəzarət etmək və onlara şagirdlərlə mütəmadi işlərin aparılması nəticəsində məktəb şagirdlərinin zərərli vərdişlərdən uzaqlaşdırmaq və şagird ölümlərinin sayının azaltmağın vacibliyini bildirmək olar. "Cəmiyyətə qazandırdığımız hər bir şəxsiyyət bizim sabahımızdır" şüarını qarşısına məqsəd qoymağı bildirmək və lazım gələrsə işini yaxşı bilən psixoloqlarla görüş keçirtmək də olar;

- vətənpərvər gənc nəsil formalaşdırmaq işində hərbi rəhbərin, Azərbaycan tarixi və Azərbaycan dili müəlliminin daha çox işləməsini təmin etmək, Vətən müharibəsi iştirakı ilə şagirdlərin görüşünü təşkil etmək, məkəbdən hərbi liseyə və ya akademiyağa daxil olan şagirdlərlə məktəbimizdəki şagirdlərin görüşünü keçirməklə bu problemi aradan qaldıra bilərik.

Müasir dövrdə ümumtəhsil aktual problemlərinin qısa zaman kəsiyində həllinə nikbinliklə yanaşıram. Sadalanan bu problemlərin və həlli yollarının həyata keçməsi üçün bütün təhsil işçiləri səylə çalışmalıdır ki, gələcəyimiz sağlam olsun. Sağlam gələcək və sağlam təhsil güclü bir dövlətin əsasıdır. Biz hər bir təhsil işçisi də Cənab Prezidentimiz İlham Əliyevin və Ali Məclisin sədri Vasif Talıbovun təhsil sahəsində göstərdiyi yüksək diqqət və qayğının dərinədən dərk etməli, öz üzərimizə düşən öhdəliklərin öhdəsindən layiqincə gəlməliyik.

KURİKULUM İSLAHATLARI ŞƏRAİTİNDƏ MƏKTƏBİN İDARƏ EDİLMƏSİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Müasir dövrdə təlimdə olan qlobal problemlərə elektron avadanlıqların məhdud sayda olması, müəllimlərin innovativ bacarıqlarının zəif olması, məktəblərdə psixoloq kadrlarının çatışmamazlığı, müəllim-valideyn, valideyn-şagird, müəllim-şagird münasibətlərinin zəifliyi və s. aiddir. Elektron avadanlıqların məhdud sayda olması hansı problemlərə gətirib çıxara bilər? Bildiyiniz kimi, informasiya texnologiyalarının tətbiqi təhsildə ən effektiv vasitədir. Çünki, informasiya cəmiyyətinin zəruri tələblərindən, ehtiyaclarındandır. Əgər bu tələblər olmasa, təhsilin inkişafı ləngiyər. Bu gün deyə bilərəm ki, qloballaşan dünyada ölkələr arasında olan rəqabət qabiliyyəti onların İKT-dən səmərəli istifadəsi ilə şərtlənir. Buna görə də təhsilin inkişafı üçün, elektron avadanlıqların sürətlə artması, onlardan tam istifadə olunması zəruridir. Hal-hazırda tədris olunan fənləri əhatə edən elektron resurslar məhduddur, əksər kənd məktəblərində isə heç yoxdur. İKT-nin tətbiqi, tədris prosesini xeyli canlandırır, təhsilin və biliyin səviyyəsi artırılır, dərslər şagirdlər üçün daha maraqlı və başa düşülən olur. Təhsildə idarəetmənin effektivliyi və şəffaflığı artır.

Məktəblərdə psixoloq kadrlarının çatışmazlığı təhsilə necə mənfi təsir göstərə bilər? Əgər bir məktəbin psixoloqu öz işini mükəmməl yerinə yetirirsə, belə məktəblərdə tədrisin keyfiyyət göstəricisi yüksək olur. Bizim çox məktəblərimizdə tədrisin keyfiyyəti yüksəkdir. Ancaq təəssüflə deyə bilərəm ki, bəzi məktəblərdə psixoloji xidmət yox dərəcəsidir. Belə hallar tədrisin aşağı səviyyədə inkişafının göstəricisidir. Məktəblərdə psixoloq kadrlarının olmaması səbəbindən təhsildə çətinliklə qarşılaşan, davranışında çatışmazlığı olan uşaqların üzə çıxarılmasında, siniflərdə sosial-psixoloji mühitin yaradılmaması təhsili ləngidir. Bəzən elə hallar olur ki, uşaq öz valideyninə deyə bilmədiyi sözləri psixoloqa deyir. Çünki, bəzi məqamlarda uşağa yanaşma tərzini nə müəllim, nə də valideyn edə bilməz. Bu zaman öz işində mütəxəsis olan psixoloqun olması çox vacibdir. Valideyn-şagird münasibətləri tam formalaşmasa, valideyn uşağını düzgün tərbiyə edə bilməz. Bildiyimiz kimi, son dövrlərdə şagirdlərdə pis vərdişlərə meyillilik vardır. Bunlara misal olaraq, bir neçəsini sadalamaq olar. Faydasız televiziya verilişləri, mobil telefonlardan ifrat dərəcədə istifadə edilməsi, həddindən artıq yemək, tənbellik və s. aid etmək olar. Bu pis vərdişlərə yoluxmaqlarının qarşısını almaq üçün, valideyn övladıyla olan münasibətlərini düzgün qurmalıdır. Valideyn dəstəyi tam təmin olunmalıdır. Uşaqlara həddindən artıq sərbəstlik verilməməlidir. Valideyn uşağın zərərli vərdişlərlə məşğul olan insanların əhatəsində olmamasına nəzarəti artırmalı, uşaq üçün ciddi faydalı məşğuliyyətlər yaratmalıdır. Müəllim-şagird münasibətlərindən danışarkən, deyə bilərəm ki, müəllim çalışmalıdır ki, hər bir şagirdin şəxsiyyətinə maraq göstərsin, onların hər birinin fikirlərinə hörmətlə yanaşsın. Ancaq elə müəllimlər var ki, müəllim-şagird münasibətlərinə laqeyd yanaşır. Bəzi şagirdləri digər şagirdlərdən fərqləndirir. Şagirdlərin bu ayrışdırıcı hissiyyətə səbəb olur. Bu günün bütün müəllimləri ədalətlə çalışsa, hər bir şagirdə bir şəxsiyyət kimi yanaşsa, hər bir şagirdə öz fikirlərini sərbəst ifadə etməkdə şərait yaratsa, şagirdlər arasında ayrışdırıcıya yol verməsə, bu həm şagirdlərin təhsilə olan maraqlarını artırır, həm də müəllimin nüfuzunu yüksəldər. Ümumilikdə, belə bir nəticəyə gələ bilərəm ki, müasir dövrdə təhsilimiz çox irəlidedir. Daim inkişaf edir. Bütün təhsil ocaqlarında tədbirlərin keçirilməsi, uşaqlarda olan istedadların, müsbət potensiallarının üzə çıxarılması bunlara bariz nümunədir. Mövzumuzla bağlı olan problemlərin aradan qaldırılması isə bizim təhsilimizi daha da irəliyə apararaq ən yüksək səviyyəyə qaldıracaqdır.

XƏDİCƏ SADIQOVA*Naxçıvan şəhər V.Zeynalov adına**3 saylı tam orta məktəbin müəllimi**xadis.leman@gmail.com***MƏKTƏB DİREKTORUNUN İŞ ÜSLUBU VƏ İSLAHATLARIN
HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ ROLU**

Müasir dövrdə məktəb direktorunun məktəbin idarə edilməsində rolu və vəzifələri, şübhəsiz ki, cəmiyyətin təhsil sahəsində qarşıya qoyduğu vəzifələrlə, bilavasitə bağlıdır. Demokratik cəmiyyətdə vətəndaş təhsili ailə, kütləvi informasiya vasitələri, həmkarlar ittifaqları, ictimai və qeyri-hökumət təşkilatları kimi müxtəlif institutlar tərəfindən həyata keçirilir. Bütün bunlarla yanaşı, vətəndaş təhsili sahəsində əsas rolu məktəb oynayır.

Vətəndaş təhsili - insanı dövlətin siyasi həyatında fəal iştirak edən və öz ölkəsi üçün çox şey etməyə qadir olan məsuliyyətli vətəndaş olmağa hazırlayan təhsildir. Vətəndaş təhsili siyasi, hüquqi və mənəvi təhsil elementlərindən ibarətdir. Məktəbdə şagirdlər dünya, cəmiyyət, onun siyasi və sosial strukturları, həmçinin əsas qanunları, vətəndaşın hüquq və vəzifələri haqqında biliklərə yiyələnirlər. Yeni təyin olunmuş rəhbər kadrlar fəaliyyətlərinə hazırlıqlı şəkildə başlayır, bu işə öz növbəsində keyfiyyət göstəricilərinin yüksəlməsinə real zəmin yaradır;

- yüksək hazırlıqlı menecerlər korpusunun yaranması idarəetmə funksiyalarının aşağı ötürülməsi prosesini mümkün edir və konkret pozitiv nəticələr əldə etmək üçün şərait yaradır;

- idarə edənlərlə idarə olunanlar arasında münasibətlər sadələşdirilir və təkmilləşdirilir;

Bir sıra mühüm sosial islahatların və cəmiyyətin demokratikləşdirilməsinin imkanları reallaşır, fərdi və kollektiv əmək mübahisələrinin həlli asanlaşır. Qarşıya qoyulan məqsədlərin reallaşdırılması üçün əsas komponentlər aşağıdakılardır:

- ixtisas proqramı üzrə təhsilini başa çatdıran və fəaliyyətə başlayan şəxslərin hazırlıq səviyyəsinə verilən tələblərin müəyyənləşdirilməsi və onlara əsasən attestasiyanın keçirilməsi.

Təhsil sahəsində aparılan islahatların tələbləri baxımından məktəb direktorunun rolu və fəaliyyəti pedaqoji ədəbiyyatda və cəmiyyətdə son zamanlar ciddi müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Haqlı olaraq qeyd olunur ki, məktəbin qarşısında qoyulmuş tələblərin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsində məktəb direktorunun vəzifələri xeyli artmışdır.

Müəllim o zaman şagirdləri üçün nümunə olur ki, öyrətmə və öyrənmə prosesində əməkdaşlıq, demokratik və komanda yönümlü yanaşmalardan istifadə etsin. Həyatlarını peşəsinə həsr edən savadlı müəllimlər birlikdə işlədikdə, bütün şagirdlər üçün geniş imkanlar yaradan “öyrənən cəmiyyət” yaradırlar.

Məktəb özü də müəllim olmalıdır. Şagirdlər yalnız təlim prosesində öyrənmirlər, eyni zamanda insanların bir-birinə göstərdikləri münasibətlərindən, qərar qəbul etməsindən, məqsədlərin müəyyən edilməsindən də özləri üçün nəticə çıxarırlar. Məqsəd, fəaliyyətin nəticəsinin əvvəlcədən proqnoz şəklində müəyyənləşdirilməsi və qarşıya qoyulmasıdır.

Məktəb rəhbəri yalnız müəllimlərin peşə səviyyəsinin artırılmasına nail olmamalı və öz liderlik vəzifələrini yalnız icra etməməli, onların bir hissəsini kollektivin digər üzvləri arasında paylaşdırmalıdır. Məktəb direktorlarının ilk növbədə tədris rəhbərliyinin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün onların məsuliyyətlərini, vəzifələrini tarazlaşdırmaq, qeyri akademik vəzifələr hər bir pedaqoji işçinin fəallığının yüksəldilməsi pedaqoji kollektivinin ideyası və mənəvi-psixoloji vəziyyətindən asılıdır. Məktəb direktoru kollektivin rəhbəri olmaqla yanaşı, o kollektivin üzvüdür, yəni o da müəllimdir. Ona görə də o, elmi-pedaqoji və metodiki cəhətdən, təlim-tərbiyə işlərinə yeniliklər gətirilməsində, şagirdlər və valideynlərlə münasibətdə hər bir işçiyə nümunə olmalıdır. Pedaqoji kollektivin rəhbəri işçilərlə müntəzəm əlaqə saxlamalı, söhbətlər aparmalı, onların arzu və istəklərinə, o cümlədən faydalı təkliflərinə diqqətlə yanaşmalıdır.

TƏLİM-TƏRBIYƏ İŞLƏRİ ÜZRƏ DİREKTOR MÜAVİNİNİN İŞİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNDƏ İKT-DƏN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ

TTİDM-nin işi dərs ili başa çatdıqdan dərhal sonra başlanır. TTİDM-nin ilk işi yeni dərs ilinə aid illik, aylar və həftələr üzrə iş planlarının hazırlanmasından ibarət olur. Avqustun axırında bütün müəllimlər işə qayıdanda (2020-2021-ci dərs ili üçün 28 avqustdan) təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin iş planları hazır olmalı və onları məktəb direktoru tərəfindən təsdiq edilməlidir.

Bundan əlavə artıq bu vaxtaca Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş **“Tədris planı”** və **“Tədris planına əlavələr”** də təlim-tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin əldə edəcəyi ilk sənədlərdir ki, bu sənəddə siniflər üzrə dərs yükü və tədris ili ərzində yarımil və tətil günləri öz əksini tapmış olur.

TTİDM **“Tədris planı”**na uyğun olaraq siniflər və ümumi məktəb üzrə dərslərin miqdarını müəyyənləşdirir ki, bunun əsasında **“Dərs bölgüsü”**nü apara bilsin. Yaxşı olar ki, TTİDM məktəb üzrə dərslərin miqdarını müəyyənləşdirmək üçün *Microsoft Office Excel* proqramından istifadə etsin. Həmin proqramda tərtib edilmiş cədvəldə dərslərin miqdarını həm üfüqi həm də şaquli istiqamətdə hesablamaq daha asan və praktik olur. Ümumi – **“Məktəb üzrə dərslərin miqdarı”** cədvəlini tərtib etdikdən sonra həmin cədvəl əsasında I-IV, V-IX və X- XI siniflərdə dərslərin miqdarını asanlıqla çıxarmaq mümkün olur. Bundan ötrü sadəcə ümumi cədvəli kopyalayıb üç əlavə səhifəyə yapışdırmaq və həmin cədvəllərdə lazımsız sütunları silmək kifayət edir. Üfüqi və şaquli xətlər üzrə hesablamalar *Microsoft Office Excel* proqramı tərəfindən avtomatik yerinə yetirildiyindən artıq vaxt itkisinə yol verilmir.

Cədvəlin yuxarı üfüqi sırasında siniflər üzrə şagird sayı göstərilməlidir ki, bölünən (Əsas və ikinci xarici dillər, Fiziki tərbiyə, Texnologiya) dərslərin hansı əsasla bölünməsi aydın görünsün.

Fənlər üzrə dərslərin miqdarı müəyyənləşdirildikdən sonra “Dərs bölgüsü”nə başlamaq olar. Keçən ilki dərs bölgüsü TTİDM-nin kompüterində hazır olmalıdır.

Cədvəl 1. Dərs bölgüsü

Müəllim	Sınıf	Fənn	Dərsin miqdarı	Ümumi dərs yükü
İsmayılova Nazlı	I ^A	Azərb. dili	9	
İsmayılova Nazlı	I ^A	Riyaziyyat	4	
İsmayılova Nazlı	I ^A	F.Tərbiyə	2	15
Babayev Murad	VI ^A	Coğrafiya	2	
Babayev Murad	VI ^B	Coğrafiya	2	

Mövcud – yəni keçən ilki dərs bölgüsündə sinifləri bir sinif yüksəldirik, I sinif -II sinif, II sinif-III sinif və s. olur. Bundan sonra IV sinif müəllimlərindən xarici dillər, informatika fənn müəllimləri saxlanılmaqla, ikinci xarici dil əlavə edilməklə V sinif keçirilir. Siniflər üzrə artan və azalan dərslər nəzərə alınmaqla əlavə edilir və ya çıxılır. Keçən il IX və XI siniflərdə dərs deyən və digər dərsləri azalmış müəllimlərin qarşısında boşluq yaranır. Bu həm dərs bölgüsündə varisliyin qorunmasına həm də dərs bölgüsünün obyektiv aparılmasına xidmət edir. Nəticədə dərsləri azalmış müəllimlər və “müəllimsiz” dərslər aydın görünür ki, bu dərs bölgüsünün asan həyata keçirilməsini təmin edir.

Dərs bölgüsü tamamlandıqdan sonra TTİDM “siniflər” sütununu **A-dan Z-yə** sıralamaqla siniflərdə dərs deyən müəllimlərin siyahısını əldə etmiş olur ki, bu da sinif rəhbərlərinə verilməklə “Sinif jurnalı”nın doldurulmasında istifadə edilir.

Cədvəl 2. Sınıflar üzrə dərslər deyən müəllimlər

Sınıf	Fənn	Saat miqdarı	Müəllim
VIII ^A	Azərbay. dili	3	Seyidova Təranə
VIII ^A	Ədəbiyyat	2	Seyidova Təranə
VIII ^A	İngilis-dili	3	Quliyeva Əfruz
VIII ^A	Fransız-dili	1	Zeynalova Xəyalə Z
VIII ^A	Riyaziyyat	5	Allahverdiyeva Nəzakət
VIII ^A	İnformatika	1	Məmmədova Mələk
VIII ^A	Azərbay. tarixi	2	Babayeva Aygün
VIII ^A	Tarix	1	Babayeva Aygün
VIII ^A	Fizika	2	Rüstəmov İlahə
VIII ^A	Kimya	2	Qasımova Rəqsanə
VIII ^A	Biologiya	2	Məmmədova Qənimət
VIII ^A	Coğrafiya	2	Babayeva Tərlan
VIII ^A	H. bilgisi	1	Vəliyeva Zəmfira
VIII ^A	Texnologiya	1	Hüseynova Günel
VIII ^A	F.Tərbiyə	2	Novruzov Fəxrəddin
VIII ^A	Musiqi	1	Məmmədov Natiq
VIII ^A	T.İncəsənət	1	Əliyeva Səbinə
VIII ^A	Şahmat	1	Cəfərova Mədinə

Dərs bölgüsü tamamlandıqdan sonra TTİDM fənn müəllimlərindən KSQ və BSQ qrafiklərini əldə etmək üçün hər müəllimə dərs deyəcəyi sınıflar üzrə bölgünü təqdim edir. Fənn müəllimləri həmin cədvəldə müvafiq tarixləri yazaraq qaytarır və TTİDM bu məlumatların əsasında KSQ və BSQ qrafiklərini hazırlayır.

Cədvəl 3. I yarımildə aparılacaq KSQ və BSQ qrafiki

Müəllim	Sınıf	Fənn	saat	Oktyabr	Novabr	Dekabr	Yanvar	BSQ - 1
Sevil	V ^C	Azərbay. dili	5	24		10	23	24.01
Sevil	V ^C	Ədəbiyyat	2	28		16	22
Sevil	VI ^C	Azərbay. dili	4	28		12	23	24.01
Sevil	VI ^C	Ədəbiyyat	2		25		15
Sevil	XI ^B	Azərbay. Dili	3	15	12	23	21	22.01
Sevil	XI ^B	Ədəbiyyat	2	22		12		21.01

Dərs saatlarının miqdarının əvvəlcədən göstərilməsi aparılacaq KSQ-lərin miqdarını izləməyə imkan yaradır.

Sınıflar üzrə dərslərin miqdarı, sınıflarda dərs deyən müəllimlərin adları məlum edildikdən sonra TTİDM sinif rəhbərləri ilə birlikdə sinif jurnallarının səhifələnməsini təmin edir. Sinif jurnallarının mündəricatı TTİDM tərəfindən hazırlanaraq sinif rəhbərlərinə verilir. Sinif rəhbərləri verilmiş mündəricata uyğun bölgünü həyata keçirir və fənn müəllimlərinin soyad və adlarını sinif jurnalında qeyd edir.

Cədvəl 4. Jurnalın səhifələnməsi (mündəricat)

V A			SƏHİFƏ	
	Fənn	Saat	Dərslər, səh.	Qiymətləndirmələr, səh.
1	Tədris dili (<i>Azərbaycan</i>)	5	6...24	200
2	Ədəbiyyat	2	26...32	202
3	Riyaziyyat	5	34...52	204
4	İnformatika	1	54...56	206
5	Azərbaycan tarixi	2	58...64	208

6	Həyat bilgisi	1	66...68	210
7	Xarici dil (İngilis) I qrup	3	70...80	212
8	Xarici dil (İngilis) II qrup	3	82...92	213
9	II Xarici dil (Rus) I qrup	1	94...96	214
10	II Xarici dil (Rus) II qrup	1	98...100	215
11	Təsviri incəsənət	1	102...104	216
12	Musiqi	1	106...108	218
13	Texnologiya I qrup	1	110...112	220
14	Texnologiya II qrup	1	114...116	221
15	Fiziki tərbiyə (Oğlanlar)	2	118...124	222
16	Fiziki tərbiyə (Qızlar)	2	126...132	223
17	Şahmat	1	134...136	
18	Praktik şahmat	1	138-140	
19	Mülki müdafiə	0,5	142	
20	Şagirdlər haqqında ümumi məlumat		238-239	
21	Şagirdlərin fiziki hazırlığının göstəriciləri		240-241	
22	Şagirdlər tərəfindən buraxılmış gün və dərslərin miqdarı		242-245	
23	Şagirdlərin təlim nailiyyətləri haqqında yekun məlumat		246-259	
24	Şagirdlər sağlamlıq vəziyyəti haqqında məlumat		260	
25	Sinif təşkilat saatının uçotu		261-262	
26	Sinif jurnalının aparılmasına aid qeydlər		263-264	

TTİDM “**Tədris planı**”na uyğun olaraq tətil günlərini və yarımilliklərin başlama və bitmə günlərini müəyyən etdikdən sonra “Tədris təqviminin hazırlanmasını həyata keçirə bilər

Məsələn, 2020-2021-ci dərs ili üçün yarımilliklərin başlama və bitmə vaxtları, həmçinin tətil günləri aşağıdakı qaydada idi.

I. birinci yarımil - 15 sentyabr - 26 yanvar;

II. ikinci yarımil - 1 fevral - 14 iyun.

1. Dərs ili ərzində aşağıdakı tətillər müəyyən edilir:

1.1. 5 gün payız tətili (16-20 noyabr);

1.2. 5 gün qış tətili (27-31 yanvar).

1.3. İbtidai siniflər üçün 5 günlük əlavə yaz tətili (1-5 may)

Tədris təqviminin tərtib edilməsi üçün “Əmək Məcəlləsi”nin **105-ci maddəsində “Bayram günləri” və 106-cı maddəsində “Ümumxalq hüzn günü”** haqqında məlumatlara baxmaqla təsbit edilmiş qeyri-ış günlərini müəyyənləşdirə bilərik. Müstəsna təşkil edən “**Ramazan bayramı**” günlərini isə keçən ilki təqvimdəki bayram günlərini on gün qabağa çəkməklə həll edə bilərik. Sevindirici və qürurverici haldır ki, növbəti dərs ilində bayram günlərimizə yeni bir gün 8 Noyabr “Zəfər Günü” daxil edildi ki, növbəti dərs ilində bu gün qeyri-ış günü kimi nəzərə alınmalıdır. Müstəsna hallarda il ərzində keçiriləcək “Bələdiyyə seçkiləri”, “Parlament seçkiləri” və “Prezident seçkiləri” günləri də nəzərdən qaçmamalı və bu seçkilərin günü təyin edilən kimi, tədris təqvimində öz əksini tapmalıdır ki, müəllimlər proqram materiallarını uyğunlaşdırma bilsinlər.

Bu təqvimin əsasında ibtidai siniflər və MHQ-lər üçün də təqvim tərtib edilir. İbtidai siniflərdə və MHQ-də may ayının 1-5 nəzərdə tutulmuş bayram günləri təqvimə əlavə edildikdə ibtidai siniflərin təqvimi, həmin təqvimdən V günlər silindikdə isə MHQ-lər üçün təqvim hazır olmuş olur. Hazırlanmış tədris təqvimi yarımillik və illik planlaşmanın tutulmasında xüsusi önəm daşıyır. Belə ki, təqvimin sağ tərəfindəki rəqəmlər vasitəsilə saatlar üzrə dərslərin yarımillik və illik miqdarı müəyyənləşdirilir.

2020-2021-ci dərs ili üçün saatlar üzrə dərslərin miqdarı aşağıdakı qaydada olmuşdur.

həftədə **1 saat** hesabı ilə **I yarımilə** 16-19 saat , **II yarımilə** 16-18 saat, **İllik** 32-37 saat ,
 həftədə **2 saat** hesabı ilə **I yarımilə** 33-36 saat, **II yarımilə** 33-35 saat, **İllik** 66-71 saat,
 həftədə **3 saat** hesabı ilə **I yarımilə** 50-53 saat, **II yarımilə** 50-53 saat, **İllik** 100–106 saat,
 həftədə **4 saat** hesabı ilə **I yarımilə** 67–70 saat, **II yarımilə** 68-70 saat, **İllik** 135-140 saat,
 həftədə **5 saat** hesabı ilə **I yarımilə** 86 saat, **II yarımilə** 86 saat, **İllik** 172 saat.

Bu məlumatlar fənn müəllimlərinə çatdırılır ki, onlar yarımillik və illik planlaşma apararkən istinad edə bildikləri ilkin sənəd olsun. Məsələn, iki saatlıq “Biologiya” fənni üçün **I yarımildə** 33-36 saat, **II yarımildə** 33-35 saat, **İllik** 66-71 saat dərs olacaqdır, yəni məktəb cədvəlindəki günlərdən asılı olaraq bu və ya digər siniflərdə dərs saatlarının miqdarı müxtəlif olacaqdır. Ona görə də I və II yarımildə proqram materialları sıra ilə 33-cü dərstdə yekunlaşmalıdır.

Yəni “Biologiya”dan illik planlaşmada I yarımildə 34, 35 və 36 –cı dərslər, II yarımildə isə 34 və 35-ci dərslər **“Ümumiləşdirici dərslər”** kimi saxlanılmalıdır ki, siniflər üzrə proqram materiallarının yerinə yetirilməsində fərqlər olmasın

Dərs bölgüsü başa çatdırıldıqdan sonra TTİDM dərs cədvəlinin tərtib edilməsi işinə başlayır. Dərs cədvəli **“Tədris planı”**na uyğun tərtib edildiyindən ilk növbədə siniflər üzrə dərs saatlarının miqdarı düzgün olmasına diqqət yetirməli və həmin fənləri tədris edən müəllimin adı fənnin qarşısında göstərilməlidir.

Dərs cədvəlinin yuxarı hissəsində siniflər üzrə şagird sayı, aşağı hissəsində sinif üzrə dərslərin miqdarı və sinif rəhbəri göstərsə bu həm obyektivlik baxımından düzgün olar , həm də TTİDM tədrisin idarə edilməsindəki işini asanlaşdırmış olar. Dərs cədvəlinin tərtibində pedoqoji və psixoloji prinsiplərə riayət edilməli və dərs cədvəlinin tərtibinə aid təlimatlar nəzərə alınmalıdır. Cədvəldə dərslərin toqquşmaması və müəllimlərin dərs saatlarının uyğunluğunu təmin etmək üçün kompüterdə **Ctrl+F** klavişlərini basmaqla ayrı-ayrı müəllimlərin günlər üzrə dərslərinin nizamlanmış oluruq. Bundan sonra “Müəllimlərin günlər üzrə dərs saatları” cədvəlinin qurmuş oluruq.

Tərtib olunmuş bu cədvəlin əsasında müəllimlərin gündəlik planlaşmasının (icmalların) qeydiyyatını aparmaq TTİDM-in işini asanlaşdırır. TTİDM müəllimlərin həftənin hər günü ərzində neçə saat dərsi olduğunu bilərək müəllimdən müvafiq sayda icmalın olmasını tələb edə bilər.

Dərs cədvəli tam hazır olduqdan sonra TTİDM-nin əsas vəzifələrindən biri də “Elektron lövhəli siniflər”də və “Laboratoriya”larda keçirilməsi nəzərdə tutulan dərslərin cədvəlinin tərtib etməkdir. Bundan örtü TTİDM əvvəlcə ümumi cədvəl üzərində qeydiyyat apararaq bu və ya digər dərsləri işarələyir və nəticəni müvafiq cədvəllərə köçürür.

Laboratoriyalarda keçirilməsi nəzərdə tutulan dərslərin cədvəli məktəbdə uyğun laboratoriyalara görə tərtib edilməlidir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tərtib olunmuş bütün cədvəllərin başlıqları yazılmalıdır. Cədvəllər TTİDM tərəfindən imzalandıqdan sonra məktəb psixoloqu tərəfindən baxılıb rəy yazılmalı və məktəb direktoru tərəfindən təsdiq edilməlidir. Məktəb direktoru tərəfindən təsdiq edilmiş cədvəl dövlət sənədidir və onun özbaşına dəyişdirilməsi və korlanması yolverilməzdir.

Bütün bu sadaladığımız işlər TTİDM üçün təhsilin idarə edilməsində ən vacib sənədlərdir. Təbii ki, 15 sentyabr tarixinə “Dərs cədvəli” hazır olmasa məktəbdə xaos baş verər. Tədris ilinin ilk günündən məktəbdə idarəetmənin yerində olması həm müəllim kollektivi, həm də şagird kollektivində nizam- intizamın yüksəlməsinə səbəb olur ki, nəticədə qazanan həm şagirdlər, həm valideynlər, həm məktəb, həm də gələcəyimizin təminatçısı olan təhsilimiz olur. Unutmayaq ki, Ulu öndər H.Əliyev “ Təhsil millətin gələcəyidir” demişdir.

MİLLİ TƏHSİLİMİZ VƏ MÜƏLLİM HAZIRLIĞININ BƏZİ AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Təhsil sahəsində atılan addımların keyfiyyətə yönəldiyini nəzərə alaraq cəmiyyətdə inkişafın təminatçısı olan təhsilin gücləndirilməsi üçün bu sistemdə əsrin tələbinə uyğun müasirləşmə davam etdirilməlidir. Bu əsasda bir neçə problem dayanır ki, onlardan biri gənc nəsli gələcək rəqəmsal texnologiyalar dövrünə hazırlamaq üçün onlara məktəb yaşından rəqəmsal səriştələrin aşılmasına diqqət yetirmək, indikindən əsaslı şəkildə fərqlənən yeni bacarıqlar, ixtisaslar və peşələr verməkdir. Şagirdlərin bu cür yüksək keyfiyyətli təhsil almaq imkanlarını genişləndirmək üçün də təbii ki, kadr hazırlığı əmək bazarının tələblərinə uyğunlaşdırılmalı və yüksək intellektli, yaradıcı peşəkarlar hazırlanmalıdır.

Müşahidələrimizdən görürük ki, bəzən müəllimlərin iş sistemi tələb olunan bu real vəziyyətlə ayaqlaşma bilmir. Buna səbəb müəllimlərin çoxu savadlı olduğu halda, bildiklərini təcrübədə tətbiq etməyi bacarmadığı üçün, ya da hələ də ənənəvi üsuldan çıxmaq istəməyən dırnaqarası “tənbəl” müəllimlərimizin olmasıdır. Fikrimcə, təhsilin inkişaf sürəti bu səbəbdən ləngiyir. Ona görə də müəllimlər ənənəvi təhsil üsulundan çıxaraq özü üçün sadəcə ixtisasına və elmi-metodiki işlərə dair məlumat toplamaqdan başqa ümumtəhsil məktəblərində istifadə edilən və istifadə imkanı olan informasiya kommunikasiya texnologiyalarının, (İKT) didaktik sistemlərin, proqramların iş mexanizmini öyrənməyə və öyrətməyə, yeni kəşflərə, yaradıcı işlərə daha çox maraq göstərməlidir. Bir müəllim, öz fənnini bilməklə yanaşı, pedaqoji prosesdə hər bir iştirakçının yerini görməli, şagirdlərin aktiv fəaliyyətini necə təşkil etməli olduğunu və onun nəticələrini qiymətləndirməyi, düzəlişlər etməyi bacarmalı, şagirdin əqli fəaliyyətinin təşkil olunmasının daha təsirli üsullarını aşkarlamağa və istifadə etməyə çalışmalıdır. Bu bir həqiqətdir ki, şagirdlərin fasiləsiz təhsilə yolu müəllimlərin fasiləsiz təhsilindən keçir. Ona görə də, İKT-nin məktəb praktikasında istifadəsi ilə bağlı olaraq müəllimin rolu dəyişilməlidir. Bu istiqamətdə qarşıda duran əsas vəzifələrdən birincisi bütün növ yeni informasiya texnologiyalarının təhsilə vaxtında və səmərəli tətbiqidir. Bununla əlaqədar olaraq, müəllimin rolu da dəyişir: onun məqsədi məktəblilərdə əzbərçiliyi deyil, qərar qəbuletmə bacarığını dəstəkləmək və inkişaf etdirmək, öyrənilən mövzuların məqsədini anlamaq və mühakimə etməkdir. Çünki biliyə həvəsin kökündə həyatı maraq dayanır: şagird bunu düşünməlidir ki, “hansı biliklər mənə daha çox lazımdır, hansı metodların köməyi ilə mən bu bilikləri əldə edə bilərəm?”. Əgər şagirdə bu və ya digər mövzunun məzmunu aydınsa, onda bunun sualı yaranacaqdır: məhz “Nəyi? və Nə üçün? öyrənmək lazımdır?..”

Başqa bir məsələ budur ki, artıq müxtəlif elm sahələrini inteqrasiya edən bacarıqlı müəllimlərin təcrübələrindən və bizim üçün yaradılan infraquruluşlardan faydalanmaq, daha əlverişli üsullarla əsrin qarşımıza qoyduğu texniki tələblərə cavab verən məktəblər yaratmaq üçün bəzi addımlar atmaq zərurəti yaranmışdır. Bunun üçün ilk növbədə müəllimlər arasında XXI əsr bacarıqları vasitəsilə problem həll etmək, tənqidi və müstəqil təfəkkür, təşəbbüskarlıq, liderlik, komanda işi, ünsiyyət, məhsuldarlıq, yaradıcılıq, rəqəmsal savadlılıq, sağlam rəqabət və s. kimi bacarıqları birləşdirən bir fəaliyyətin qurulmasıdır. Bu istiqamətdə görkəmli Amerika pedaqoqu Flipp Şlextinin “XXI əsrin məktəbi. Təhsil islahatının prioritetləri” əsərində çoxsaylı sorğularındakı bir suala istədiyi cavab diqqətimi çox çəkdi: “Siz məktəbdən nə istəyirsiniz?- cavab isə belə olmuşdur: “Bizə elə insanlar lazımdır ki, onlar müstəqil, sərbəst öyrənməyi bacarsınlar”. Bu sorğunun nəticəsindən onu başa düşürük ki, müasir cəmiyyətə müstəqil öyrənməyi, məqsədinə çatmaq üçün yollar tapmağı və problemin həlli üçün müxtəlif müasir informasiya mənbələrindən istifadə etməyi bacaran şəxsiyyətlər lazımdır. Bu da məhz məktəb yolundan keçir və nəticə etibarilə təhsilin bu ümumi uğuru yalnız müəllimin uğurudur. Müəllim nə qədər yaxşıdırsa, təhsil sistemi bir o qədər yaxşıdır.

NURANƏ VƏLİYEVƏ

*Ordubad rayon Nürqüt kənd tam orta**məktəbin ibtidai sinif müəllimi**Nur.valiyeva.94@bk.ru*

MÜƏLLİM HAZIRLIĞI MƏSƏLƏLƏRİ KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR KONTEKSTİNDƏ

90-cı illərin sonunda təhsilin yeniləşməsi, müasirləşməsi istiqamətində həyata keçirilən islahatlar təlim-təhsillə bağlı bir sıra məsələləri aktuallaşdırdı. İslahatların əsas məqsədi humanistlik, demokratiklik, millilik və dünyəvilik prinsipləri əsasında yüksək mənəvi və əxlaqi dəyərləri aşılaraq, bilik, bacarıq və vərdisləri dövlət standartlarına uyğun inkişaf etdirən təhsil mühitinin qurulması idi. İslahatların keçirilməsi müəllim hazırlığının müasir tələblərə cavab verəcək səviyyəyə çatdırılması, yeni pedaqoji texnologiyalarla işləməyi bacaran peşəkar kadrların hazırlanmasını bütün pedaqoji prosesin daha da optimallaşdırılmasını nəzərdə tuturdu. Günümüzdə dövlət standartlarının tələblərinə uyğun mükəmməl bilik və kommunikativ bacarıqları özündə cəmləşdirən pedaqoji kadrların hazırlanması prioritet məsələlərdən biridir. Dövrün tələbinə uyğun olaraq ali pedaqoji təhsil müəssisələrində kadr hazırlığı prosesinin məzmunu əhəmiyyətli surətdə dəyişir. Belə ki, gələcək müəllimlər yalnız ixtisası üzrə biliklərə deyil, eyni zamanda pedaqoji bacarıq, vərdiş, qabiliyyət və digər kompotensiyaların yüksək səviyyəli daşıyıcısı olmalıdır. Pedaqoji təhsil müəssisələrində təhsil alaraq gələcək müəllimlik fəaliyyətinə hazırlaşan tələbələr bu dövrdə yeni pedaqoji texnologiyaları fəallıqla mənimsəməli, təhsildə baş verən yenilikləri diqqətlə izləməlidir.

2020-ci il 29 sentyabr tarixində Nazirlər Kabinetinin 361 nömrəli qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartlarını" əvvəlki (3 iyun 2010-cu il tarixli) qərarla müəyyən dəyişiklik edilərək təsdiq edildi. Bununla da məktəbə hazırlıq, ibtidai təhsil, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil səviyyələrində dövlətin qoyduğu tələblər ümumi təhsil pilləsində təhsil alanlarda formalaşdırılacaq sərişlər, təhsilin təşkilinə verilən ümumi pedaqoji tələblər müəyyənləşdirildi.

Pedaqoji tələblərə:

- inklüzivlik;
- məktəb-valideyn əlaqələrinin tənzimlənməsi;
- şəxsiyyətyönümlülük prinsipləri əlavə edildi;

Bu tələblərə uyğun işini təşkil edəcək təhsil verənlər öncəliklə mövcud prinsipin mahiyyətini tam şəkildə dərk etməlidir:

- Inklüzivlik – fiziki, psixi, intellektual xüsusiyyətlərindən və sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq təhsilin bütün uşaqlar üçün əlçatan olması deməkdir. Sağlam uşaqlarla yanaşı görmə məhdudiyətli, eşitmə məhdudiyətli, autizmlə və digər psixi və fiziki məhdudiyətli uşaqlar da təhsilə cəlb edilməlidir. Bu zaman müəllimlərin üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Belə uşaqlar olan siniflərdə müəllimlər daha da həssas olmalı, diferensial təlim metodlarından istifadə edərək tədris materiallarının sinfə çatdırılmasına çalışmalıdırlar.

- Məktəb-valideyn əlaqələrinin tənzimlənməsi – təhsil müəssisələrinin idarə edilməsində, təlim-tərbiyə prosesinin təşkili ilə bağlı problemlərin aradan qaldırılmasında, müəssisənin inkişaf perspektivlərinin müəyyənləşdirilməsində valideynlərin rolunun təmin edilməsidir.

- Şəxsiyyətyönümlülük – təhsil alanın idrakı, ünsiyyət, psixomotor (hərəkət fəaliyyəti) fəaliyyətləri əsasında həyatı bacarıqlarını inkişaf etdirməklə onlarda milli və bəşəri dəyərlərin formalaşdırılmasıdır.

MÜƏLLİM HAZIRLIĞININ BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR MÜLAHİZƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Respublikamızda təhsilə göstərilən dövlət qayğısı təkcə yeni məktəblərin istifadəyə verilməsi, məktəblərin maddi-texniki bazasının zənginləşdirilməsi ilə yekunlaşmır. Müəllimlərə verilən müxtəlif fəxri adlar və digər həvəsləndirici vasitələr bugünün müəllimi üzərinə sözün əsl mənasında əlavə məsuliyyət qoyur.

Müəllimlərimiz də bu qayğını layiqincə qiymətləndirməli və şərəfli müəllim peşəsinə sadıq qalaraq öz üzərlərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirməlidirlər. Müəllimin əsas vəzifəsi isə tədris etdiyi fənni sevərək öyrətməyi bacarmaqdır. Müasir dərsin keyfiyyəti müəllimin dərsə necə hazırlaşmasından asılıdır. Bunun əsasında isə müəllimin öz fənnini mükəmməl bilməsi dayanır. Tədris etdiyi fənni bilməyən və ya səthi bilən müəllim dərsin elmi-nəzəri, metodiki və pedaqoji cəhətdən düzgün qura bilməz ki, bu da nəticə etibarı ilə dərsin keçirilmə və mənimsənilmə keyfiyyətini aşağı salar.

Keyfiyyətli dərs hazırlamaq üçün müəllim dərsə necə hazırlaşmalıdır?

Birincisi, müəllimin ümumi hazırlığı şərtidir. Kurikulum üzrə təhsil müəllimin hərtərəfli inkişaf etməsini tələb edən bir təhsil sistemi olduğuna görə müəllim daim axtarışda olan, müxtəlif və geniş dünyagörüşlü olmalı, daim öz üzərində çalışmalıdır.

İkincisi, müəllim dərsə gündəlik deyil, həmişə hazırlaşmalıdır. Yəni, yay tətili dövründə belə müəllim boş dayanmamalı, tədris etdiyi fənnin proqramına və dərslərinə uyğun hazırlığını qurmalı, fənnə aid yeniliklərlə tanış olmalıdır.

Üçüncüsü, müəllimin dərsə gündəlik hazırlaşması mərhələsidir. İllik planlaşdırmada (fənn proqramında) düzülmiş plan tarixlərinə uyğun olaraq müəllim hansı mövzunu nə vaxt tədris edəcəyini əvvəlcədən bilərək bu mövzuya aid materialları lazım gələrsə əvvəlcədən toplamalı və yeri gəldikcə onlardan istifadə etməlidir.

Müəllim həm öyrətməli, həm də durmadan biliyini artırmalıdır. Müəllim öz biliyini müntəzəm olaraq iştirak etdiyi elmi-praktik konfranslarda (yaxud elmi-praktik konfransların materiallarını oxumaqla) və ya müntəzəm müxtəlif yollarla artırma bilər.

Müasir dərs – müəllimin və şagirdin gündəlik həyatında məhdud vaxt ərzində baş verən əmək və yaradıcılıq axtarışları ilə dolu olan gündəlik prosesdir. Bu proses nailiyyət, bilik mənimsəmə sevinci ilə yekunlaşanda həm müəllim, həm də şagird məmnun qalır ki, bu da nəticə etibarı ilə birbaşa parlaq gələcəyə hesablanmış olur.

Müəllim daim öz fənninin tədrisində hazırlıq səviyyəsinə diqqət yetirməlidir. Hər bir müəllim dərsin gedişində və həmçinin, ayrı-ayrı fənnlər üzrə əvvəlcədən müəyyən edilmiş standart və altstandartlara uyğun bilik vermə məqsədinə nail olmaq, ümumi elmi və pedaqoji hazırlığa malik olmaqla yanaşı, gündəlik olaraq növbəti dərslərə ciddi hazırlaşmalıdır. 45 dəqiqəlik növbəti dərsə hazırlıq dərslərə hazırlaşmağın son mərhələsidir. Tədris etdiyi fənn üzrə biliyə və ümumi dünyagörüşə malik olan müəllim gündəlik dərsə hazırlaşarkən proqram və dərslər əsasında dərsin məzmununu, mövzudan asılı olaraq onun tipini, quruluşunu, şagirdlərə mövzunu lazımi səviyyədə mənimsədə bilmək üçün seçdiyi iş formalarını (frontal, qrup, fərdi) əvvəlcədən özü yaxşı mənimsəməlidir ki, təlim prosesində plansız hərəkət etməsin. Müasir təhsildə müəllim həmçinin, dərsin konkret təhsil, tərbiyə vəzifələri və şagirdlərin inkişafı məsələlərini, dərsə tətbiq edəcəyi üsulları özü üçün dəqiqləşdirir. Ona görə də, müəllim dərsləklə kifayətlənməməli, əlavə mənbələr tapmalı, araşdırma aparmalı, nəticədə mövzuya uyğun yeni və aktual faktlar tapmalıdır. Müəllim növbəti dərslərdə sinifdə görüləcək işlərə diqqət etməli və mövcud vəsaitlərdən necə istifadə edəcəyini planlaşdırmalıdır.

Fəal dərslər təhsilli, savadlı, həm də həyat yolunda müstəqil və düzgün addımlamağı bacaran bir vətəndaş yetirməyə xidmət edir. Bütün bunları dərindən fikirləşdikdə fəal təlimin gözəlliyini anlamaq və eyni zamanda da müasir bir müəllim kimi bu təlimi çox yüksək qiymətləndirmək hər müəllimin borcudur.

Ümummilli lider H.Əliyev “ Təhsil millətin gələcəyidir” deyirdi. Gəlin gələcəyimizi indidən nizamlayaq, şagirdlərimizin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında məşəl olmaq funksiyamızı unutmayaq və bundan ötrü ilk növbədə öz hazırlığımıza fikir verək.

BÖLMƏ 5.

Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində

Bölmə rəhbərləri: *dos. Lalə Allahverdiyeva, Ruhiyyə Cəfərova*

Lalə Allahverdiyeva

Müasir ibtidai sinif müəlliminin ixtisas kompetensiyaları (97-98)

Kəmalə Novruzova

Riyaziyyatın tədrisində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqində müəllim peşəkarlığı (99-100)

Fidan Əzizova

STEAM dərində müəllimlərin fasilitatorluq bacarığı (101-102)

Şəbnəm Əliyeva

Müəllimlərin pedaqoji texnologiyalardan istifadə bacarığı (103)

Ruhiyyə Cəfərova

Müəllimin peşəkar qabiliyyətləri pedaqoji təcrübə kontekstində (104-105)

İlkanə Mürşüdoğa

Yeni təlim metodlarının tətbiqində təhsilverənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinə dair psixoloji tələblər (106-107)

Gülənar Seyidova

Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinin təhlili məsələləri (108)

Tural Məmmədli

Təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinə aid tələblər və təcrübədən qaynaqlanan bəzi mülahizələr (109)

Zəminə Rzayeva

Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinin təhlili təcrübəsindən (110)

Lalə Həsənova

Əsl müəllim necə olmalıdır? (Elmi-nəzəri və elmi- təcrübi pedaqoji portretin cizgiləri) (111)

Ülvinaz Əliyeva

Məktəb müəllimi və pedaqoji tələblər (112)

Mehrriban Xudanova

Şagird-müəllim münasibətləri kurikulum islahatları kontekstində (113-114)

Aytəkin Əliyeva

Kurikulum islahatlarında müəllim amili (115)

Gülənar Zamanova

Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinə dair tələblərin inkişaf dinamikası (116)

LALƏ ALLAHVERDİYEVA
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
lale.allahverdiyeva.@bk.ru

MÜASİR İBTİDAİ SINIF MÜƏLLİMİNİN İXTİSAS KOMPETENSİYALARI

İctimai inkişafın hər bir mərhələsində cəmiyyət təhsillə üzvi bağlı olmuşdur. Yeni nəslin öyrədilməsi, maarifləndirilməsi, təhsillənməsi ən qədim fəaliyyətlərdəndir. Təhsil praktik fəaliyyət üçün gərəkli olan biliklərin və müvafiq bacarıq və səriştələrin məcmusudur. YUNESKO-nun müəyyən etdiyi beynəlxalq tərifə görə təhsil şəxsiyyətin bacarıq və davranışlarının təkmilləşdirilməsinin elə bir prosesi və nəticəsidir ki, bu zaman o, əqli yetkinlik və fərdi inkişafa nail olur. Tərifdən də aydın olur ki, burada konkret olaraq məktəb və ya ali təhsil nəzərdə tutulmur. Uzun müddətli və çoxşaxəli öyrənmə prosesi olmaqla həyatın müxtəlif çağırışlarına hazırlıq prosesi təhsillənmə hesab edilir.

Hazırda dünyada təhsil sistemində böyük dəyişikliklər təzahür edir. XXI əsr “Təhsil əsri” və “Kompüter əsri” adlanır. Bu mərhələdə ölkəmizin ali məktəblərinin dünya təhsil sisteminə inteqrasiya olunması və “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın tələblərinə uyğun yeni kadrların hazırlanması əsas məsələ kimi qarşıda duran vəzifələrdəndir.

Beynəlxalq miqyaslı və respublika əhəmiyyətli hüquqi-normativ bazada edilmiş dəyişikliklərin müasir günümüzə tətbiq edilməsi sürətli dəyişmələrə və yeniliklərə səbəb olur. Məhz bu səbəbdən tədris prosesi daim yeniləşmə və təkmilləşmə işlərinin həyata keçirilməsini tələb edir. Mədəni, sosial-iqtisadi, siyasi və digər sahələrdə şəxsiyyətin mənəvi cəhətdən inkişafı müəllimlərin və gələcək müəllimlərin əməkdaşlığı, ən mühümü isə yeni kompetensiyalara malik kadrların hazırlanması işi ali məktəbin qarşısına əsas məqsəd və vəzifə kimi qoyulur.

İbtidai sinif müəlliminin peşə fəaliyyətində şəxsiyyət mövqeyinin yer tutması, nəzəriyyə və təcrübənin vəhdətinin reallaşdırılması, tərbiyə işinin təşkilində ibtidai sinif müəlliminin peşəkarlığına istinad edilməsi, şəxsiyyət kimi özünüinkişafı və özünütəkmilləşdirilməsi, fərdi yaradıcılığını reallaşdırması üçün hərtərəfli şərait yaradılması, fasiləsiz pedaqoji təhsil ideyasının həyata keçirilməsi müasir mərhələdə peşə hazırlığı ilə bağlı vacib hesab edilən göstəricilərdir.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin bakalavriat səviyyəsinin “İbtidai sinif müəllimliyi” ixtisası üzrə Təhsil proqramında (2020) məzunun, yəni gələcək ibtidai sinif müəlliminin yiyələncəyi ümumi və ixtisası üzrə peşə kompetensiyaları qeyd olunmuşdur. Proqramda qeyd olunur ki, gələcək ibtidai sinif müəllimi aşağıdakı ümumi kompetensiyalara yiyələnməlidir:

- ixtisası üzrə Azərbaycan dilində şifahi və yazılı ünsiyyət bacarıqlarına;
- ixtisası üzrə ən azı bir xarici dildə ünsiyyət bacarıqlarına;
- Azərbaycan dövlətçiliyinin tarixi, hüquqi, siyasi, mədəni, ideoloji əsasları və müasir dünyadakı yeri və roluna dair sistemli və hərtərəfli bilikləri şərh etmək bacarığına, milli dövlətimizin perspektiv inkişafını proqnozlaşdırma qabiliyyətinə;
- milli dövlətimizin qarşılaşdığı tədbirləri və çağırışları müəyyən etmək bacarığına;
- informasiya texnologiyalarından istifadə etmək qabiliyyətinə;
- dinləmə, müşahidəetmə, yeni ideyalar irəli sürmək və əsaslandırmaq, qrupda işləmək, problemi birgə həll etmək, analitik tənqidi düşüncə bacarığına;
- yeni şəraitə uyğunlaşmaq, təşəbbüs irəli sürmək və uğur qazanmaq bacarığına;
- problemlərin həlli üçün əlavə məlumat resurslarını seçmək və ondan istifadə etmək bacarığına;
- peşəsinə aid məqsədlərə müvafiq məlumatı təhlil etmək, ümumiləşdirmək və tətbiq etmək bacarıqlarına;

- peşə fəaliyyətini planlaşdırmaq, təşkil etmək, gələcək təhsilini, mövcud bacarıqlarını təkmilləşdirmək, vaxtı idarə etmək və tapşırıqları vaxtında tamamlamaq bacarığına;
- fəaliyyətində sosial və ekoloji məsuliyyətə, vətəndaş şüuruna və etik yanaşmaya, keyfiyyətə üstünlük vermək bacarığına;
- vəziyyəti və özünü yenidən qiymətləndirmək və özünütənqid bacarığına;
- sağlam həyat tərzini qoruyub saxlamaq, dözümlülük və məsuliyyətlik nümayiş etdirmək bacarığına.

Bu proqrama əsasən, gələcək ibtidai sinif müəllimi aşağıdakı peşə kompetensiyalarına da malik olmalıdır:

- uşaqları birləşdirmək, işi planlaşdırmaq, vəzifələri bölüşdürmək, görülən işə yekun vurmaq bacarığına;
- fəaliyyət və ya təhsil sahəsi ilə bağlı fakt, nəzəriyyə, qayda və metodları təhlil etmək, bir-biri ilə əlaqəli olan sahələrdə çətin tapşırıqların yaradıcı şəkildə həlli üçün biliklərdən istifadə etmək;
- yeni yanaşma tətbiq etməklə, mürəkkəb tapşırıqları yerinə yetirmək bacarığına;
- tədris materialını, əyani vasitələri, avadanlığı seçmək və hazırlamaq, tədris materialını başa düşülən şəkildə, aydın, ifadəli, inandırıcı və ardıcıl şərhləmək, idraki maraqların və mənəvi tələbatların inkişafını stimullaşdırmaq, öyrənmə-irdrak fəallığını yüksəltmək bacarığına;
- təlim prosesində inkulziv təhsil texnologiyalarından istifadə etmək, uşaqların düşüncə tərzini başa düşmək, daxili aləmini görmək, onların emosional vəziyyətini obyektiv qiymətləndirmək, yaş, fərdi, psixoloji, anatomik-fizioloji xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək və təhsil-tərbiyə prosesində nəzərə almaq bacarığına;
- pedaqoji situasiyaları və prosesləri dərk etmək, obyektiv qiymətləndirmək, peşə fəaliyyətində informasiya texnologiyalarından istifadə etmək, ümumi və pedaqoji mədəniyyətə malik olmaq, öz təcrübəsini fərdi və qrup şəklində təhlil etmək bacarığına;
- şagirdlər, onların valideynləri, həmkarları və tədris müəssisəsinin rəhbərliyi ilə pedaqoji cəhətdən məqsədyönlü ünsiyyət yaratmaq bacarığına;
- sağlam və şəxsiyyətyönlü təhsil mühiti formalaşdırmaq, şagirdlərin sosial bacarıqları, hərtərəfli şəxsi inkişafı və özünü ifadəsi üçün münbit şərait yaratmaq bacarığına.
- fəaliyyət və ya təhsil sahəsi ilə bağlı yeni problemləri aşkar etmək, onların müxtəlif həll yollarını təhlil etmək, təhsilalanların irəliləyişinin, nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsini, tərbiyəlilik səviyyəsini müəyyənləşdirmək və onlara emosional-iradi təsir göstərmək bacarığına;
- fəaliyyətini diaqnozlaşdırmaq, proqnozlaşdırmaq və layihələşdirmək, layihələrin həyata keçirilməsi zamanı təşəbbüskarlıq, məsuliyyət, liderlik və komandada işləmək bacarığına;
- konkret çərçivədə fəaliyyət və ya təhsil sahəsi ilə bağlı məsələlərin həlli üçün müvafiq informasiyaların toplanması və emalında müasir texnologiyalardan istifadə etməklə elmi yenilikləri öyrənmək, verilən informasiya əsasında gözlənilən nəticələri müəyyənləşdirmək və qiymətləndirmək qarşıya müəyyən vəzifələr qoymaq, onların həlli üçün müvafiq metodlar seçmək və tətbiq etmək bacarığına;
- demokratik prinsiplərə hörmətlə yanaşmaq, insanlara, təbiətə, mənəvi-əxlaqi dəyərlərə həssas və ədalətli münasibət bəsləmək və bunu şagirdlərə də aşılamaq bacarığına;
- müxtəlif innovativ təlim resurslarından, texnologiyalarından istifadə etməklə ibtidai siniflərdə təlim prosesinin səmərəliliyini və keyfiyyətini yüksəltmək bacarığına.

Göründüyü kimi, cəmiyyəti daha işıqlı, daha firəvan günlərə apara bilən, nəsillər yetişdirən, tərbiyə edən müəllimin qeyd edilən kompetensiyaları mənimsəməsi, öyrənməsi və ən əsası, tətbiq edə bilməsi müasir dövrümüzün ən zəruri tələblərindən biridir.

RİYAZİYYATIN TƏDRİSİNDƏ YENİ TƏLİM TEXNOLOGİYALARININ TƏTBİQİNDƏ MÜƏLLİM PEŞƏKARLIĞI

Əhəmiyyətinə görə riyaziyyat ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan mühüm fənlərdən biridir. Nəinki elmi, təhsili, texnologiyani, gündəlik həyatımızı bir anlıq riyaziyyatsız təsəvvür etmək mümkün deyildir. Müasir dünyamızda ədədlər, əməllər, hesablamalar, riyazi qayda və qanunlar və sairədən bir an istifadə olunmazsa yaranmış xaosu düşünmək belə mümkün deyildir. Fənnin əhəmiyyətini nəzərə alaraq ölkəmizdə də ümumtəhsil məktəblərinin hər bir sinfində riyaziyyat fənni tədris olunur və ona ayrılan saatların miqdarı digər fənlərə nisbətən çoxluq təşkil edir. Riyaziyyat həm də şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün formalaşmasında, təfəkkür və təxəyyüllərinin inkişaf etdirilməsində, digər fənlərin mənimsənilməsində (fizika, kimya, biologiya, və s.), nitqlərinin inkişaf etdirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Riyaziyyat şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətlərin formalaşmasına da müsbət təsir göstərir. Ümumtəhsil səviyyəsində riyazi baza bilikləri olmayan adam təhsilin sonrakı pillələrində də uğur qazana bilməz. Riyaziyyat praktik tələbatdan yaranmış, öz daxili qanunauyğunluqları ilə inkişaf edən bir elmdir. Riyaziyyat dünya mədəniyyətinin tərkib hissəsidir.

Ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyatın tədrisi vəzifələri riyaziyyat kurikulumu vastəsi ilə tənzimlənir. Bu sənəd vasitəsilə riyaziyyat təliminin məzmun standartları müəyyən olunur. Buraya təhsil səviyyələri üzrə təlim nəticələri, məzmun xətləri, məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri, fəaliyyət xətləri və s. daxildir.

Riyaziyyat kurikulumunun müvəffəqiyyətli tətbiqi bir sıra amillərlə yanaşı, riyaziyyat müəlliminin peşəkarlığı və səriştəliliyinin səviyyəsindən, tətbiq olunan pedaqoji texnologiyaların yerinin düzgün müəyyən olunmasından asılıdır. Riyaziyyat təlimində ənənəvi və müasir təlim texnologiyaları paralel tətbiq olunmalıdır. Təlimdə yeni texnologiyalardan istifadə etməklə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə nail olmaq olar. Müasir riyaziyyat dərslərinin əsas mahiyyətini düşünmə, öyrənmə və danışma təşkil etməlidir. Müasir təlim metodlarından istifadədə fəal dərslərin mərhələlərinin yerində tətbiqi müəllim peşəkarlığından çox asılıdır. Fəal dərslərin mərhələləri dedikdə, motivasiya (problem situasiyanın yaranması, fərziyyələrin irəli sürülməsi, tədqiqat sualı), tədqiqat işi (qrup işi), məlumat mübadiləsi (şagirdlərin cavabları, qrupların cavablarının bir-birinə təqdimatı), məlumatın müzakirəsi və təşkili (hər alınan cavabdan sonra), ümumiləşdirmə və nəticə, qiymətləndirmə, yaradıcı tətbiqetmə (ev tapşırığının verilməsi) nəzərdə tutulur. Bu mərhələlərin hər biri üzrə vaxt bölgüsü müəllim tərəfindən müəyyən olunur. Dərslərin formasının düzgün müəyyən olunması öyrəniləcək materialın məzmunu qədər əhəmiyyətlidir. Təkcə dərslərdəki materialla kifayətlənməklə uğurlu nəticə əldə olunmasını gözləmək olmaz. Hər bir mövzunun əhəmiyyətini, praktik tətbiqlərini və s. açmaqla yüksək nəticələr əldə etmək olar. Sınıf-dərs prosesində ilk olaraq yaradıcı mühitin təmin edilməsi yolları müəyyən olunmalıdır. Bunun üçün şagirdlərdə mövzunu öyrənməyə həvəs yaratmalı, mövzunun tədrisinə başlamaq üçün problemlə suallar müəyyən etməyi bacarmalı, şagirdlərdə biliklərin əldə edilməsi prosesinə cəlb edilmə yollarını müəyyən etməli, öyrənmə prosesini düzgün planlaşdırmaq lazımdır. Yeni təlim texnologiyalarının tətbiq edildiyi dərslərdə qrup formasına üstünlük vermək lazımdır. Burada müəllim-şagird əməkdaşlığı əsas rol oynayır. Əgər passiv təlim metodunda müəllim əsas fiqur, əsas sima idisə, indi müəllim və şagird birlikdə dərslərin əsas qurucusu, təşkilatçılarıdır. Fəal təlimdə müəllim və şagird eyni səviyyədə, eyni dərəcədədirlər. Fəal təlimdə müəllim şagirdə təsir göstərdiyi kimi, şagird də müəllimə təsir göstərir. Fəal təlimdə müəllim şagirdə öyrətdiyi kimi, müəllim özü də şagirddən öyrənir. Fəal təlimdə qarşılıqlı dialoq, əməkdaşlıq hökm sürməlidir. Müəllim şagirdlər üçün müasir tələblərə cavab verən öyrədici mühitin yaradılması problemi üzərində daima axtarışda olmalıdır. Metodiki ədəbiyyatlarda təqdim olunan interaktiv təlim metodları üzərində müəllimlər daima işləməli, yeni metodlar müəyyən

etməli, olanların təkmilləşdirilməsi qayğısına qalmalıdırlar. Müasir ədəbiyyatlarda interaktiv təlim metodlarının aşağıdakı təsnifatına nəzər salmaq: Akvarium (bu üsulun məqsədi diskussiya vərdişlərini inkişaf etdirməkdir), qərarlar ağacı (bu üsul mürəkkəb və birmənalı olmayan vəziyyətlərdə qərar qəbulunu asanlaşdırır), əqli hücum (bu üsul şagirdlərin fəallığının həvəsləndirilməsi və ideyaların sürətli generasiyası üsuludur), rollu oyunlar (bu üsul təlim materialının qavranılmasını və dərk edilməsini asanlaşdırmaq, şagirdləri real təhsildə və həyatda baş verən vəziyyətlərə hazırlamaqdır), diskussiya (bu üsul müəllimin tələbi olmadan fikir mübadiləsinə kömək edir, dinləmək, növbə ilə danışmaq, tolerantlıq nümayiş etdirmək bacarıqlarını inkişaf etdirir), debatlar (çarpaz müzakirə) (bu hər bir kəsin müzakirədə iştirakını təmin edilməsi ilə nəticələnən xüsusi sxemdən istifadə edən strategiya formasıdır), BİBÖ cədvəli, klaster (şaxələndirmə) (bu hər hansı bir mövzu və ya fikrin mümkün qədər açılmasına, şagirdlərin bu ətrafda geniş, sərbəst düşünməsinə şərait yaradan metoddur), ziq-zaq metodu və sairə. Bu metod və üsulların hər biri haqqında müəllimlərin kifayət qədər məlumatı vardır. Fəal dərs, onun əlamətləri, xüsusiyyətləri, tipləri, quruluşu və s. hər zaman yazılır və deyilir. Lakin dərs və ona hazırlıq prosesində, ortaya çıxan yeni fikirlər daha faydalı olur. Şagirdyönümlü, nəticəyönümlü təlim praktikasından istifadəyə diqqətin artırılması, praktik müəllimlərin təcrübəsinə istinadların artırılması lazımdır. Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi zamanı pedaqoji nəzəriyyədən çox məktəb praktikasına istinadlar işin xeyrinə olar.

Eyni zamanda riyaziyyat kurikulumunun müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi müəllimlərin daima peşə və ixtisas hazırlığının təkmilləşdirilməsini tələb edir. Elmi və nəzəri biliyin artırılması qayğısına qalmayan, elmi yenilikləri izləməyən müəllimin pedaqoji texnologiyaların tətbiqində uğurlu nəticələr alması inandırıcı deyildir. Müəllim daim öz üzərində işləməklə peşəkar müəllim kimi formalaşmağa bilər.

STEAM DƏRSİNDƏ MÜƏLLİMLƏRİN FASILİTATORLUQ BACARIĞI

Təhsildə yeni yanaşma olan STEAM təhsil metodunun həyatımıza daxil olması ilə bərabər bu təlim metodunu həyata keçirəcək kadrlara, başqa sözlə desək, STEAM müəllimlərinə tələbat artır. STEAM müəllimi dedikdə kimi başa düşürük? STEAM müəllimi ənənəvi təhsil kurikulumunun “diktator” statuslu müəllimlərindən fərqlənməli, fəaliyyətini fasilitator olaraq quran bir əməkdaş olmalıdır. Yalnız təlimin və pedaqoji prosesin təşkili prinsiplərinə riayət edən və eyni zamanda yüksək inteqrasiya etmək bacarığına malik olan hərtərəfli inkişaf etmiş müəllim STEAM əsaslı dərsləri idarə edə bilər. Şagird fəaliyyətinin effektiv asanlaşdırılması, yəni fasilitasiya prosesinin qaydaları çərçivəsində təlimin həyata keçirilməsi STEAM müəllimləri üçün yeni paradıqma və peşəkar oriyentasiya təlimatıdır. Bu baxımdan, STEAM tərbiyəçisi artıq tədris zamanı öyrənmə üçün təsirli təhsil mühitinin yaradıcısı rolunu öz üzərinə götürür. Onun vəzifəsi müxtəlif tələbləri, strategiyaları, texnologiyaları, cəmiyyətləri və mövzuları birləşdirən təlimat strategiyasının çatdırılması ilə artır. Bu məqalədə müəllimlər üçün yeni paradıqma dəyişikliyi, tələbələrin fəaliyyətini təmin edən rollarını, təchiz olunmuş obyektlərə ehtiyaclarını və STEAM proqramlarında təsirli və az təsirli asanlaşdırmaya təsir edən amillərdən bəhs edəcəm.

Ölkə rəhbəri, ali baş komandan cənab İlham Əliyevin və Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri Cənab Vasif Talıbovun hər bir sahəyə olduğu kimi təhsil sahəsinə də qayğısı günbəgün artmaqda davam edir. Məhz bunun sayəsində ölkə daxilində yüksək maddi-texniki və tədris bazasına malik olan məktəblərin sayı yüksək dinamika ilə artır. Müasir tələblər çərçivəsində təchiz edilmiş məktəb, elm ocağı dünya təhsil sistemində inteqrasiyanın açarı rolunu oynayır.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin tapşırığı ilə muxtar respublikanın ümumtəhsil məktəblərində və ali təhsil müəssisələrində STEAM kabinələri yaradılmışdır. STEAM kabinələri elektron lövhə, kompüter, 3D printer, mikrobit, arduino setləri və digər öyrədici STEAM qurğuları ilə təmin olunmuşdur.

Ümumtəhsil məktəblərində və ali təhsil ocaqlarında yaradılan STEAM kabinələri bir sıra STEAM anlayışlarını təqdim edəcək yeni bir elm, texnologiya, mühəndislik və riyaziyyat (STEAM) təhsil proqramının tətbiqi üçün etibarlı zəmin yaradır.

STEAM əsaslı mühazirələrin hazırlanmasına kömək etmək üçün məktəblər və bu sahədəki mütəxəssislər birgə fəaliyyət göstərməlidirlər. STEAM müəllimləri, “vasitəçilər” kimi yeni bir paradıqma dəyişikliyinə inteqrasiyanı təmin etməli və şagirdləri layihə əsaslı öyrənməyə təşfiq etməli, həyati bacarıqları tədris etməlidirlər.

Müasir dünyaya nəzər salsaq təşkilat və müəssisə rəhbərlərinin STEAM proqramlarında öyrədilən bacarıqlara sahib olan işçilər axtardığını görürük. Onların fikrincə, işaxtaran insanlar yaradıcı və tənqidi təfəkkürə malik olmalı, gərgin və rəqabətədavamlı iş şəraitinə uyğunlaşmalı, komanda da işləmə bacarığına malik olmalıdırlar. Müasir dövrdə STEAM əsaslı dərslərin əsas vəzifəsi şagirdlərdə bu bacarıqların formalaşdırılmasıdır. Bu bacarıqların şagirdlər üzərində qurmağın bir çox yolu var. Bir modul, ali təhsil müəssisələrində karyera kursları təklif etməkdir. STEAM-da karyera quran məzunların sayını artırmaq məqsədi ilə ali məktəb iki istiqamətdə kurslar təşkil edə bilər: mühəndislik-dizayn və biyomedikal elmlər. Bu kursun proqramında elm, texnologiya, mühəndislik, riyaziyyat və eyni zamanda tələbələrin bu sahələrdə işə düzəlməsinə kömək edəcək seçmə fənlərə diqqət yetirilməlidir.

Bəs fasilitasiya nədir? Fasilitasiyaya bir çox müəllif tərəfindən müxtəlif təriflər verilmişdir. Bu ifadənin lüğəti mənalarını araşdırsaq görürük ki, fasilitasiya “asanlaşdırmaq, sürətləndirmək, düzəltmək, kömək etmək, bələdçilik etmək” deməkdir. Fasilitasiya prosesi bir

sıra qaydalar əsasında həyata keçirilir. Bu qaydalar əsasən fikrin təhrik edilməsi, psixoloji dəstək, məlumatla təmin etmə və təşkilati dəstək qaydalarıdır.

Fasilitator nədir? Fasilitator və ya STEAM təlimatçısı, şagirdləri sinifdə və ya laboratoriya şəraitində hər hansı bir təlim fəaliyyəti ilə məşğul olduqları zaman istiqamətləndirən və idarə edəndir. STEAM təlimatçısının bələdçi kimi hər hansı bir sinif fəaliyyətindən əvvəl tam hazır olması tələb olunur. Məhz bunun sayəsində tədrisə ayrılmış vaxt səmərəli təşkil ediləcək və keyfiyyətli öyrənmə baş tutacaqdır.

Müəllimin bilik sahibi olması, təkcə rəmzi simvolik vasitələrlə dərsi izah etməsi artıq qəbul edilmir. Müəllimlər problemləri mədəni, texnoloji və sosial cəhətdən inkişaf edən bir mühitdə həll etmək üçün şagird ilə əməkdaşlıq şəraitində çalışmalı, yalnız istiqamətverici funksiyasını həyata keçirməlidir.

Davamlı öyrənmə və problem həll etmə həyatın tələbləridir. Sinif fəaliyyətləri sinif otağının xaricində olan şərtlərlə daha çox əlaqəni əks etdirməlidir. Bu, STEAM proqramlarında fənlərarası və fənüstü inteqrasiyanın aktuallığını təsdiqləyir. Həyati bacarıqların tədris olunduğu fənlərlə inteqrasiya edilmiş STEAM təhsil proqramlarının formalaşdırılması günümüzün aktual problemlərindən biridir.

Tədrisin tələbə-şagird mərkəzli rejimə keçməsi təhsil sahəsində yeni bir paradigma dəyişikliyi. Bu rejim şagirdlərə, tələbələrə düşünmə bacarıqları, xarakter inkişafı, vətəndaş məsuliyyəti, şəxsiyyətlərarası ünsiyyət bacarığı, müxtəlifliyə dəyər vermək, şifahi təqdimat, təşkilat və araşdırma kimi arzuolunan öyrənmə nəticələrini əldə etmək imkanı verəcəkdir.

Potensiallı STEAM müəlliminin hazırlanmasına, investisiya qoyulmasına ehtiyac var. STEAM müəllimlərinin yüksək keyfiyyətli təhsil alması ilə yanaşı, ünsiyyət və psixomotor bacarıqlara da yiyələnməsi çox vacibdir.

STEAM sinifində və ya laboratoriyada tələbə fəaliyyətinin effektiv asanlaşdırılmasına təsir edə biləcək bir çox amil var. Bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək olar :

1. STEAM müəllimləri tədris etdiyi mövzularını kifayət qədər dərindən başa düşsələr, anlayışları və prosedurları bir çox perspektivdən izah edə bilsələr sinifdə daha mükəmməl olacaqlar və tələbələrin STEAM-ə olan marağını artırıcaqlar. Burada mən hörmətli rektorumuz Azad Novruzovun TEC yekun konfransında olan çıxışından sitat gətirmək istəyirəm: “Elm yüksək bir dağa bənzəyir. Əgər biz tələbənin əlindən tutaraq yavaş-yavaş, onu anlayaraq, ona lazım olan istiqaməti, dəstəyi verərək, bu dağa qalxmasına mane olan hədəfləri aradan qaldıraraq onunla yol yoldaşı olsaq tələbədən yüksək keyfiyyət ala bilərik.”

2. Elm, texnologiya, mühəndislik və riyaziyyatın tədris proqramına inteqrasiyası daha yüksək səviyyəli düşünmə bacarıqlarını işə salacaq və akademik sahələrin inteqrasiyasını və iqtisadi böyüməyə daha geniş diqqət yetirilməsini təşviq edəcəkdir. Effektiv tədris strategiyalarının tətbiqinə STEAM müəllimləri hazır olmalı, yaradıcı olmalı, başqalarının yaxşı fikirlərinə açıq olmalı və gözlənilməz problemlər ortaya çıxdıqca intuitiv düşüncə bilməlidir.

Heç bir xalq zəif təhsil yolu ilə gələcəyini məhv edə bilməz. Məktəb kurikulumlarındakı STEAM proqramlarının əhəmiyyəti və ehtiyacı ciddi qəbul edilməlidir.

ŞƏBNƏM ƏLİYEVƏ

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Azərbaycan dili və ədəbiyyat kafedrasının müəllimi**shebnemeliyeva27@gmail.com*MÜƏLLİMLƏRİN PEDAQOJİ TEXNOLOGİYALARDAN
İSTİFADƏ BACARIĞI

Müəllimlik peşəsi insan fəaliyyətinin çox mürəkkəb növünə aiddir. Pedaqoji funksiya müəllimə peşə bilikləri və bacarıqlarını tətbiq etmək istiqamətini göstərməkdir. Pedaqoji fəaliyyətin başlıca istiqamətlərini şagirdlərin təlimi, təhsili, tərbiyəsi, inkişafı və formalaşması təşkil edir. Bu işlərin hər birində müəllim çox konkret işlər görür. O, özü bu başlıca funksiyaları nə qədər dərindən başa düşsə öz şagirdlərinə də bir o qədər müstəqillik, təşəbbüskarlıq, sərbəstlik verir. Müəllimin pedaqoji qabiliyyətləri yeddi qrupa ayrılır:

1. Təşkilatçılıq qabiliyyəti – müəllimin uşaqları birləşdirmək, onları məşğul etmək, vəzifələri bölüşdürmək, işi planlaşdırmaq, görülən işə yekun vurmaq və s. bacarığında özünü göstərir.

2. Təlim (öyrətmək, didaktik) qabiliyyəti – tədris materialının əyani vasitələri, avadanlığı seçmək və hazırlamaq, tədris materialını başa düşülən şəkildə, aydın, ifadəli, inandırıcı nəql etmək, tədris-idrak fəallığını yüksəltmək, idrak maraqlarını və onların mənəvi tələbatlarını stimullaşdırmaq bacarığı daxildir.

3. Perseptiv qabiliyyət – şagirdlərin daxili aləmini görmək bacarığında onların emosional vəziyyətini obyektiv qiymətləndirməkdə, psixikasının xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaqda özünü göstərir.

4. Kommunikativ (ünsiyyət) qabiliyyəti – müəllimin şagirdlər, onların valideynləri, həmkarları, tədris müəssisəsinin rəhbərləri ilə pedaqoji cəhətdən məqsədyönlü münasibət qura bilməsində özünü göstərir.

5. Suqgestiv (təlqinedici) qabiliyyət – şagirdlərə emosional-iradi təsir göstərməkdən ibarətdir.

6. Tədqiqatçılıq qabiliyyəti – pedaqoji situasiyaları və prosesləri dərk etmək və obyektiv qiymətləndirmək bacarığıdır.

7. Elmi-idraki qabiliyyət – seçdiyi sahə üzrə elmi bilikləri mənimsəmə qabiliyyətidir.

Bu qabiliyyətlər içərisində aparıcı və köməkçi qabiliyyətlər vardır. Didaktik və təşkilatçılıq qabiliyyəti aparıcı qabiliyyətlərə aiddir. Qalanları isə köməkçi qabiliyyətlər hesab olunur.

“İdeal pedaqoq” anlayışının da öz mənası vardır. İdeal pedaqoq professional pedaqoqa nümunədir. İdeal pedaqoq ən yüksək səviyyədə formalaşmış vətəndaşlıq, istehsalat və şəxsiyyət funksiyalarının daşıyıcısıdır. İdeal pedaqoqun keyfiyyətləri 3 qrupa ayrılır:

- ideal pedaqoq bir mütəxəssis kimi;

- ideal pedaqoq bir işçi kimi;

- ideal pedaqoq bir insan kimi.

Pedaqoji ünsiyyətin üslubundan asılı olaraq müəllimlər 3 tipə bölünür: fəal, az fəal, çox fəal.

Fəal müəllim: ünsiyyətin təşkilində təşəbbüskardır, şagirdlərlə əlaqələrini fərdiləşdirir, onun mövqeyi, xətti, topladığı təcrübəyə uyğun dəyişir, o nə istədiyini bilir və öz hərəkətlərində nəyin məqsədə nail olmağa kömək göstərdiyini başa düşür.

Az fəal müəllim: öz xəttində, mövqeyində çevikdir, amma daxilən zəifdir. Onun siniflə ünsiyyətinin xarakterini özü yox, şagirdlər diktə edir.

Çox fəal müəllim: öz şagirdlərini yüksək qiymətləndirməyə və qeyri-real ünsiyyət modelləri qurmağa meyillidir.

Azərbaycanda interaktiv metodlarla, yeni texnologiyalarla işləyən müəllimlərin iş təcrübəsi demək olar ki, uğurlu alınır. Ancaq onu da qeyd edək ki, interaktiv təlim metodlarından həmişə istifadə etmək onun təsirini azalda bilər.

MÜƏLLİMİN PEŞƏKAR QABİLİYYƏTLƏRİ PEDAQOJİ TƏCRÜBƏ KONTEKSTİNDƏ

Kamilliyə can atan bəşər övladı yarandığı gündən müəllimə möhtacdır. Elə həyatın özü də ən böyük müəllimdir. Özünə inamın olması üçün hər bir insan ilk növbədə şəxsiyyət kimi formalaşmalıdır. Bu isə öyrədənsiz, sözün geniş mənasında müəllimsiz mümkün deyil. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında birinci strateji istiqamət olan “Səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması”nın əsas hədəflərindən biri kimi təhsilverənlərin peşəkarlıq səviyyəsinin daim yüksəlməsini təmin edən yeni sistemin yaradılması mühim əhəmiyyət kəsb edir. Müasir təhsil sistemində baş verən dəyişikliklər müəllimin təkmilləşməsinə, peşəkarlığının yüksəlməsinə tələb edir. Müəllimin peşəkarlığı və səriştəliliyi, yiyələndiyi peşənin bütün incəliklərini dərinlən bilməsi, müəllimlik fəaliyyətini ustalıqla yerinə yetirməsi, həll edəcəyi problemi elmi şəkildə, optimal metodlarla reallaşdırma bilməsidir. Təhsil bütün dünyada çətin bir vəzifədir. Bir problem olduqda şagird, məktəb rəhbərliyi və valideyinlər əvvəlcə müəllimə müraciət edirlər.

Bu səbəbdən müasir təhsil sistemində yaxşı müəllimin olması əsasdır. Müəllim özünün pedaqoji təcrübəsini müxtəlif istiqamətlərdə təkmilləşdirə bilər:

- peşə sahəsində (öz fənnini bilməsi);
- tədrisin metodikası sahəsində (müasir texnologiyaları, təlimin yeni metod və formalarını mənimsəməsi);
- pedaqoji psixologiya sahəsində.

Bunlara əməl etmək üçün müəllimdə bir sıra keyfiyyətlərin olması vacibdir. Bunlardan başlıcası həyat təcrübəsidir.

Həyat təcrübəsi - yaxşı müəllimin vacib keyfiyyətlərindən biridir. Dünyagörüşlü, digər sahələrdə iş təcrübəsi olan müəllimlər sinif fəaliyyətində daha bacarıqlı olurlar. Belə ki, eyni sinifdən olan şagirdlərin fərqli maraqları və bu səbəbdən fərqli motivləri var. Buna görə də şagirdlərin dərslə olan marağı bəzən tez itə bilər. Belə hallarda müəllim bu şagirdlərin maraqlarını ustalıqla öyrənməli və onlarda dərslə maraq göstərəcək fəaliyyətlər qura bilməlidir.

Peşəkar müəllimin nitqi, davranışı, mimikası, pantomimikası təsirlidir, verbal və qeyri-verbal ünsiyyət tərzləri bir-birini tamamlayır. Onun keçdiyi bütün dərslər şagirdlərin beyninə sanki daş üzərində yazı kimi həkk olunur, hətta yaxşı oxumayan və ya oxuya bilməyən şagirdlər də onun dərslərinə maraqla qulaq asır, fəallıq göstərməyə can atırlar.

Hər bir fənni, dərslə maraqlı etmək, sevdirmək o qədər də asan olmayan bir işdir. Bu iş müəllimin pedaqoji ustalıqından, fənni uşaqlara necə sevdirməsindən asılıdır. Hər bir fənnin özünə məxsus çətinlikləri olduğu kimi riyaziyyat fənninin də çətinlikləri az deyil.

Elm sahələri arasında riyaziyyatın özünəməxsus yeri vardır. Ən qədim elmlərdən biri olan riyaziyyat elmi biliklər sistemində mühüm yer tutur. O, dünyanın öyrənilməsində və dəyişdirilməsində, insanların praktiki fəaliyyətində çox böyük rol oynayır.

Təcrübə göstərir ki, riyaziyyatın bir hissəsi olan həndəsi anlayışların təlimi prosesində şagirdlər müəyyən çətinliklərlə qarşılaşır və bu da, əsasən, həndəsi materialın xüsusiyyətindən irəli gəlir. Şagirdlərin həndəsə ilə bağlı müəllimlərinə ən çox şikayət etdikləri bəzi məqamlar bu cümlələr ola bilər: “Həndəsə məsələlərini həll edə bilmirəm”, “Həndəsəni həll etmək üçün fitri istedad lazımdır”, “Həndəsəni görə bilmirəm!”. Sonra bu ifadələri müəllimlərinə aşağıdakı suallar kimi verirlər: Həndəsəni necə öyrənməliyəm və ya həndəsəni necə həll etmək lazımdır?

Bunun üçün müəllim şagirdə aşağıdakı tövsiyələri edə bilər:

- əvvəlcə sualların arasından mövzunun əsas xüsusiyyətlərini addım-addım öyrənməli;

- həll olunmuş sualları araşdırıb, sonra mövzu ilə bağlı sualları özü həll etməyə çalışmalı;

- çox çalışdıqdan sonra yenə də həll edə bilmədiyi suallar olduqda müəlliminə sual vermək üçün sualı işarələyib başqa suallara keçməli;

- sonda qeyd etdiyi sualları həndəsəni çox yaxşı həll edən deyil, həndəsəni çox yaxşı izah edən müəllimi ilə həll etməlidir.

İbtidai siniflərdə həndəsə materialı vahid bir sistem təşkil etməklə onun tədrisi prosesində vahidlik, varislik, ardıcılıq və sistematiklik prinsiplərinə əməl edilməlidir. I sinifdən başlayaraq həndəsə elementlərinin öyrədilməsi kimi məsuliyyətli vəzifə müəllimin üzərinə düşür. Burada ən mühim vəzifə - hər inkişaf səviyyəsinə müvafiq siniflər üzrə həndəsə materialının məzmununu və aparıcı məzmun xətlərinin metodikasını işləyib hazırlamaqdan ibarətdir. Bu işin həyata keçirilməsində əsas məqsəd aşağıdakı kimi müəyyən edilir:

- həndəsi təsəvvürlərin formalaşdırılması;

- şagird təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi;

- fəza təsəvvürlərinin formalaşdırılması;

- ibtidai siniflərdə həndəsə materialının digər riyazi materiallarla əlaqələndirilməsi;

- təlim prosesində həndəsi fiqurlardan əyani vasitə kimi və öyrənmə materialı kimi istifadə olunması;

- şagirdlərdə qrafik – ölçmə vərdişlərinin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi.

Bu metodiki xətlərin hər birinin məzmunu inkişaf səviyyəsinə, fərdi xüsusiyyətlər və imkanlar əsasında müəyyənləşdirilir. Burada fərdi yanaşmadan istifadə olunması daha əlverişlidir.

Müəllimin dərsi onun yaradıcılıq nümunəsi kimi özünü göstərir. Yalnız riyaziyyat fənni deyil digər fənlərdə də tədris prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması şagirdlərin yaradıcılıq bacarığını aydın şəkildə göstərir.

Ulu öndərin dediyi kimi, əsas vəzifəsi bizim cəmiyyətimizə, ölkəmizə dəyərli vətəndaşlar hazırlamaq olan məktəbin, müəllimlərin üzərinə böyük öhdəliklər düşür. Bunun üçün Vətəninə, xalqını sevən hər bir müəllim heç vaxt yorulmamalıdır, həmişə axtarışda və yaradıcı olmalıdır.

YENİ TƏLİM METODLARININ TƏTBİQİNDƏ TƏHSİL VERƏNLƏRİN BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRDIŞLƏRİNƏ VERİLƏN PSIXOLOJİ TƏLƏBLƏR

İllər ötdükcə və zaman dəyişdikcə insanların həyatdan və gələcəkdən gözləntiləri də dəyişir. Bu dəyişiklik özünü ən çox təhsil sistemində biruzə verir. Artıq ənənəvi metod yeni tələblərə cavab vermir. Təlimin yeni metodlarla təşkili bu işi həyata keçirən təhsilverənlərin bilik, bacarıq və vərdişləri ilə bilavasitə bağlıdır.

Dərsin əhəmiyyəti tək onun məzmununda deyil, həm də formasındadır. Keçirilən dərs şagirdlərdə canlı maraq, reaksiya yaratdıqda və diskussiyaya girməyə sövq etdikdə bu onlarda sərbəst düşüncə vərdişləri yaradacaq və təhsil aldıkları, eyni zamanda pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olduqları müddətdə onlara faydalı olacaqdır. Dərsi təşkil edən zaman daha çox uşaqları düşünməyə təhrik edən və eyni zamanda dərsi daha da əyləncəli edəcək fotosəkillər, video dərsilər, kompüter və digər materiallardan istifadə həm dərsin keyfiyyətini artıracaq, həm də düşünməyə təhrik olunmuş uşaqlar fərqli ideyalarla qarşımıza gələcəklər.

Təhsilə yeni təlim metodlarının gətirilməsi, şagird-müəllim münasibətlərinə də bir çox yeniliklər gətirmişdir. Şagirdlərinə qarşı yüksək inam, böyük səbr, valideyn nəvazişi göstərən, şəxsiyyətlərinə hörmət edən və daim humanist münasibətlər göstərən müəllim şagirdlərinin ən yaxın əməkdaşına çevrilir. Bu cür müəllimlər şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi yetişməsində ən böyük nümunələrdən biri hesab olunur.

Müəllimin pedaqoji fəaliyyəti cəmiyyət tərəfindən daim tələb olunan sağlam şəxsiyyət formalaşdırmasına yönəldilmiş peşə fəallığından ibarətdir.

Pedaqoji fəaliyyətin strukturunda bir çox cəhətlər göstərilir:

- pedaqoji fəaliyyətin motivləri - insan yetişdirməklə əlaqədar ictimai tələbat;
- pedaqoji fəaliyyətin məqsədi - cəmiyyət üzvlərinin tərbiyəsi;
- pedaqoji fəaliyyətin predmeti - insan;
- müəyyən iş və əməliyyatların məcmusundan ibarət olan fəaliyyətin özü - ayrı-ayrı öyrədici, inkişafetdirici və tərbiyələndirici iş və əməliyyatlar;
- pedaqoji fəaliyyətin vasitələri - məktəbdə təlim və tərbiyənin məzmunu, forması və metodları;
- pedaqoji fəaliyyətin şəraiti - cəmiyyətin böyüməkdə olan gənc nəslin tərbiyəsinə qayğısı, məktəbin maddi cəhətdən təchiz olunması;
- pedaqoji fəaliyyətin nəticəsi - şagird şəxsiyyətinin əlamət və keyfiyyətlərinin formalaşması.

Müəllim əməyində üç əsas cəhət xüsusi olaraq diqqət mərkəzində olur.

1. Pedaqoji fəaliyyət – şagirdlərə təsir.
2. Pedaqoji ünsiyyət - birgə fəaliyyətdəki əməkdaşlıq.
3. Müəllim şəxsiyyətinin xüsusiyyətləri.

Pedaqoji fəaliyyət zamanı müəllim bir neçə məqsəd və vəzifəni yerinə yetirir:

- cəmiyyətin sosial sifarişindən doğan ümumi ilkin məqsədlər;
- təlim fənninin spesifikliyindən irəli gələn konstruktiv məqsədlər;
- sinfin konkret tərkibi ilə bağlı olan operativ pedaqoji məqsədlər.

Təlim prosesində istifadə olunan bir çox cərəyanlar var ki, onlar həm yeni təlim texnologiyalarının metodoloji əsasıdır, həm də şagirdlərin inkişafında böyük rol oynayır. Bunlara misal olaraq Praqmatizm, Neopozitivizm, Ekzistensializm, Konstruktivizm və s. adını çəkmək olar. Təlim verən zaman şagird nə qədər fəal olsa da, əsas iş təhsilverənin üzərinə düşür. Müəllim nə qədər savadlı və peşəkar olsa şagirdlərdə bir o qədər nümunəvi olar. Müəllimin pedaqoji ustalığı ən başlıca vəzifələrdən biri hesab olunur. Bunun üçün də müəllimin üzərinə düşən bir çox vəzifələr, funksiyalar və tələblər vardır. Həmçinin, müəllimin şəxsi və peşə

keyfiyyətləri vardır ki, müəllim nə qədər savadlı olsa da, adı çəkilən keyfiyyətlər olmadığı halda əsl müəllim kimi fəaliyyət göstərə bilmir.

Funksiyalar - Müəllimin birinci funksiyası qarşıya məqsəd qoymaq və bu məqsədə çatmaq üçün də müəyyən işlər görməkdir. İlk olaraq diaqnostlaşdırma yolu ilə buna nail olmaq olar. İkinci layihələşdirmə funksiyasıdır ki, qoyulan vaxtda qarşıya qoyulmuş məqsədi hazırlamaqdan ibarətdir. Bundan sonra müəllimin qarşısında informasiyavermə, nəzarətmə və korreksiya funksiyaları dayanır.

Tələblər – Müəllimin qarşısında qoyulan ilkin tələb onun pedaqoji qabiliyyətləridir. Bu cür qabiliyyətlər müəllimin şəxsi keyfiyyətləri adlanır. Qabiliyyətlər aparıcı və köməkçi olaraq 2 yerə ayrılır. Didaktik qabiliyyətlər aparıcı, digərləri isə köməkçi qabiliyyətlər hesab olunur. Qabiliyyətlər 7 qrupda təzahür edir: 1) təşkilatçılıq; 2) təlim; 3) perseptiv; 4) kommunikativ; 5) suqgestiv; 6) tədqiqatçılıq; 7) elmi-idraki qabiliyyətlər.

Müəllimin bir sıra peşə keyfiyyətləri vardır ki, bu keyfiyyətlərə yiyələnmək onun fəaliyyətinin səmərəli təşkilinin əsas şərtidir. Bu keyfiyyətlərlə tanış olaq: əməksevərlik; intizamlılıq; məsuliyyətlilik; qarşıya məqsəd qoymaq və ona nail olmaq yolunu seçməyi bacarmaq; mütəşəkkillik; qətiyyətlilik; əzmkarlıq; humanizm; ədalətlilik.

Bütün bunlarla yanaşı müəllim öz fənninə dərinləndirən yiyələnməli, idrak nəzəriyyəsini və pedaqoji elmi mükkəməl əxz etməli, ayrı-ayrı anlayışlar arasındakı əlaqə və münasibətləri açmağı bacarmalı, şagirdləri fəallaşdırmaq məqsədilə müxtəlif kommunikativ vasitələrdən istifadə edə bilməlidir və s.

Müəllim şəxsiyyəti özünün istiqamət və motivasiyası, qabiliyyətləri, xarakteri, yaradıcı mövqeyi, fərdi üslubi və s. ilə seçilir. Müəllimlərlə şagirdlər arasındakı qarşılıqlı təsir dörd əsas psixoloji prinsipə ayrılır:

- pedaqoji qarşılıqlı təsirin dioloqlaşdırılması;
- pedaqoji qarşılıqlı təsirin problemləşdirilməsi;
- pedaqoji qarşılıqlı təsirin personallaşdırılması;
- pedaqoji qarşılıqlı təsirin fərdiləşdirilməsi.

Müəllimin yiyələnməli olduğu pedaqoji bacarıq və vərdişləri əsasən dörd qrupa bölürlər:

1. Məlumatverici bacarıq və vərdişlər.
2. Səfərbəredici bacarıq və vərdişlər.
3. İnkişafetdirici bacarıq və vərdişlər.
4. İstiqamətləndirici bacarıq və vərdişlər.

Müəllimin dizayner bacarığı olmalıdır. Kurikulumlara uyğun mövzular seçərkən şagirdlərin imkanlarını da nəzərə alıb, onların bilik səviyyəsinə uyğunlaşdırılmalıdır.

Müəllimin fasilitasiya bacarıqları müəllim və şagirdlərin birgə əməkdaşlığına, qarşılıqlı hörmət və etibara, onların qabiliyyətlərinə inama, təfəkkürün stimullaşdırılmasına, motivasiyasının yaradılmasına, sinif mühitinə uyğunlaşmaya təkan verməlidir.

Bütün bu sadalanan keyfiyyətlər əsasında müəllimin formalaşan bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi təlimin müasir tələblər baxımından qurulması və yeni metodların səmərəli tətbiqinə şərait yaradacaqdır.

ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏHSİLVERƏNLƏRİN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏHLİLİ MƏSƏLƏLƏRİ

Dahi öndərimiz Heydər Əliyev deyirdi: “Müəllim dünyada yeganə şəxsiyyətdir ki, cəmiyyət özünün gələcəyini, uşaqların tərbiyəsini yalnız ona etibar edir. Mən dünyada müəllim adından yüksək, şərəfli bir ad tanımıram”. Bəli, bu sözlərdə böyük həqiqət və məsuliyyət hissi var. Bu gün məktəblərdə işləyən hər bir müəllim üzərinə düşən bu şərəfli missiyanın fərqinə varmalıdır.

Təhsil elə bir sahədir ki, o cəmiyyət içərisində və beynəlxalq müstəvidə hər kəsin diqqət mərkəzindədir. Təhsilin inkişaf perspektivləri hamını – ölkə miqyasında idarəetmə qərarlarını qəbul edən nazirdən tutmuş, təhsil müəssisəsi rəhbərlərini, elmi işçiləri, dərslük müəlliflərini, metodistləri, praktik müəllimləri, bir sözlə, müxtəlif səviyyələrdə təlim-tərbiyə prosesini təşkil edənləri və nəhayət, valideynləri, bütün ictimaiyyəti narahat edir, düşündürür, çıxış yolları axtarmağa məcbur edir. Dünya təhsilinin sürətlə dəyişib inkişaf etməsi Azərbaycanda da təhsilə ümumi baxışın dəyişməsinə tələb edir. Dünya təhsilinin bir hissəsi kimi bizim də qarşımızda daha ciddi tələblər dayanır.

Günümüzdə hər bir təhsil müəssisəsində müasir şərait yaradılmışdır. Hərtərəfli maddi-texniki baza və güclü infrastrukturun dövlət tərəfindən yaradılması Azərbaycan təhsilinin inkişafına təkan verir. Bu da dövrün tələblərinə uyğun təhsilverənlərin olmasını vacib sayır. Bəs təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri dedikdə nə başa düşülür? Əvvəla, təhsilverənlər üçün dövlət tərəfindən təhsil standartları müəyyən olunmuşdur. Hər bir təhsilverən ixtisası üzrə dövrün tələbatına uyğun elmi-nəzəri biliklərə, uşaqlarla həssas ünsiyyət qurma və iş bacarığına, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə, pedaqoji etika və mədəniyyətə, əməkdaşlıq, tədqiqatçılıq, özünütəhsil və idarəçilik bacarıqlarına, yaradıcılıq və sağlam rəqabət tələb edən layihələrdə, müsabiqə və innovativ proqramlarda iştirak etmək qabiliyyətinə, öz fəaliyyətini təqdim etmək və qabaqcıl pedaqoji təcrübələrdən bəhrələnmək bacarığına, ədalətlik, məsuliyyətlik, cəvabdehlik keyfiyyətlərinə malik olmalıdır. Daha sonra isə müəllim iş fəaliyyəti zamanı uşaqların fərdi xüsusiyyətlərini öyrənir, onlarla necə davranmalı olduğuna diqqət yetirir ki, bunlar da onun işinin səmərəliliyinin artmasına xidmət göstərir.

Müəllim, həmçinin yaradıcılıq qabiliyyətinə malik olmalı, bütün məharətlərindən istifadə edərək xalqın və dövlətin gələcəyini təmin edəcək gənclərin formalaşmasında əlindən gələni əsirgəməməlidir. O, təkcə elm öyrətməklə kifayətlənməməlidir, həm də şagirdin inkişaf etməsində və tərbiyə almasında da böyük rol oynamalıdır. İlk növbədə müəllim özü şagirdləri üçün nümunə olmağı bacarmalı, öz hərəkətləri ilə də şagirdlərini istiqamətləndirməlidir. Təhsilimizin şəxsiyyətyönümlü standartlara əsaslanması təhsilverənlərin məsuliyyətini daha da artırır. Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi üçün qiymətləndirmə prosesinə də xüsusi diqqət yetirilməlidir. Təhsilverən işinin keyfiyyətli olması üçün düzgün diaqnoz qoymalı, formal olaraq il boyunca inkişafa nail ola bilməli və sonda biliklərin qiymətləndirilməsi zamanı obyektiv olmalıdır. Yekun qiymətləndirmələr təhsilalanlarla yanaşı, təhsilverənlərin də iş fəaliyyətinin izlənməsinə kömək edir.

Beləliklə, təhsilin keyfiyyəti təhsil müəssisəsinin kollektiv əməyinin nəticəsidir. Müasir dövrdə hər bir müəssisənin fəaliyyətinin keyfiyyəti həyata keçirilən təhsil xidmətlərinin nə dərəcədə təlim alanların şəxsiyyətinin inkişafını təmin etməsindən və cəmiyyətin məktəb qarşısında qoyduğu vəzifələrin yerinə yetirilməsindən asılıdır. Təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərinin artırılmasına xidmət edən tədbirlərdən biri də onların bilik və ünsiyyət səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi üçün aparılan sertifikatasiya imtahanıdır. Bununla muxtar respublikanın hər yerində - şəhər və kəndlərdə fəaliyyət göstərən müəllimlərin fəaliyyət səviyyəsi izlənilə bilmişdir. Bu da gələcəkdə qabiliyyətli müəllimlərin iş təcrübəsinin öyrənilməsinə, səviyyənin daha da yüksəldilməsinə öz töhfəsini verəcəkdir.

TURAL MƏMMƏDLİ

*Şahbuz rayon Yuxarı Qışlaq kənd tam ota məktəbin müəllimi
turalmemmedli91@gmail.com*

TƏHSİLVERƏNLƏRİN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ AİD TƏLƏBLƏR VƏ TƏCRÜBƏDƏN QAYNAQLANAN BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Təhsildə ən vacib amillərdən biri təhsili düzgün təşkil edən ixtisaslı müəllimdir. Müəllim şagirdlər üçün yoldaş olmalıdır. İxtisaslı müəllimlər yetişdirmək üçün ölkənin ən ağıllı şagirdlərini müəllim olmağa təşviq etmək lazımdır. Ən keyfiyyətli fakültələr müəllim hazırlayan fakültələr olmalıdır. Elə ölkəmizdə bu prinsip əsas olaraq götürülür. Yüksək nəticələrlə universitetlərdə pedaqoji ixtisas seçərək təhsil alan şagirdlər daim diqqət mərkəzində saxlanılır. Təhsil müəssisələrində çalışan elmi işçilər, dosentlər, professorlar layihə məktəblərində və liseylərində iştirak edərək, təhsilin həqiqi problemlərini görür və öz şərtlərimizə uyğun həllər gətirirlər.

1. İxtisası üzrə dövrün tələbatına uyğun elmi-nəzəri biliklərə malik olmalıdır.

2. Uşaqlarla həssas ünsiyyət qurma və iş bacarığına malik olmalıdır.

3. Əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlərə, pedaqoji etika və mədəniyyət bacarıqlarına malik olmalıdır.

4. Əməkdaşlıq, tədqiqatçılıq, özünütəhsil və idarəçilik bacarıqlarına malik olmalıdır.

5. Öz fəaliyyətini təqdim etmək və qabaqcıl pedaqoji təcrübələrdən bəhrələnmək bacarığına.

Müəllimlər şagirdlərə əsas məqsədin öyrənmə və bacarıq qazanmağı aşılmalıdır. Kurikulum proqramları ayrıca öyrənməyə yönəlməlidir, nəinki tədris.

6. İşlədiyi məktəbdə, ictimaiyyət arasında hörmətə və nüfuza.

Müəllimlər peşələrinə görə insanlarla davamlı qarşılıqlı əlaqədə və ünsiyyətdədirlər.

Müəllim peşəsinin bir hissəsi olaraq şagirdlər, valideynlər, digər məktəb işçiləri, ailə və cəmiyyət hamısı ondan təsirlənir. Müəllimliyin insanlarla əlaqəli bir peşə olması, yenə də insanlar arasındakı əxlaqi davranış prinsipidir.

Şagirdlər, ailələr, həmkarlar və cəmiyyətdə ünsiyyət qurduqları digər insanlarla ünsiyyətdə hörmət, dürüstlük, tolerantlıq və s. dəyərlərə sahib olmalıdır. Bu amilləri nəzərdə saxlayan və özünə simvol edən müəllimlərimiz ölkə təhsilinin inkişafında mühim rol oynayacaqdır.

7. Yaradıcılıq və sağlam rəqabət tələb edən layihələrdə, müsabiqə və innovativ proqramlarda iştirak qabiliyyətinə.

Dünyada keyfiyyətə görə bir ünü olan Yaponlar, keyfiyyəti “davamlı inkişaf” və ya Yapon dilində “kaizen” olaraq təyin etdilər. Keyfiyyət üçün daim özünü inkişaf etdirmək lazımdır.

Təəssüf ki, bir çox müəllimimiz yeniliklərə qapalıdır. Veriləcək seminarlara getməmək üçün hər cür bəhanə tapırlar. Seminara getsə də, oradakı təhsili əsasən tətbiq etmə mərhələsinə keçmir. Halbuki belə proqramlarda iştirak təhsilverənin keyfiyyətinə hər zaman müsbət təsir göstərmişdir.

Müəllim bir tərbiyəçi olaraq bir sıra rəsmi peşə səlahiyyətlərinə və vəzifələrinə malikdir. Tədrisin yanında şagirdlərə təhsilin hədəflərinə uyğun olaraq hazırlanmış tədris proqramı daxilindəki məzmunu vermək, həm də şagirdin xarakteri və şəxsiyyət quruluşu ilə məşğul olmaq və bəzi əməkdaşlıq tələb edən bir peşədir. Müəllim, tədrisi sinif daxilində və xaricində planlaşdırır, şagirdin həm model, həm də bələdçisidir.

ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏHSİLVERƏNLƏRİN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏHLİLİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Azərbaycanda sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni – bir sözlə, bütün sahələrdə əldə edilən yüksək nailiyyətlər və nəticələr ölkəmizin qüdrətini daha da artırmaqdadır. Azərbaycanda son illər hər sahədə olduğu kimi təhsil sahəsində də dəyişikliklər diqqət mərkəzindədir.

Təhsilə verilən müsbət dəyərlərdir ki, Azərbaycanda 3 minə yaxın yeni təhsil ocaqları tikilmiş və ya əsaslı təmir olunmuşdur. Bu da ümumtəhsil sistemində təhsilverənlərin və təhsil alanların bilik və bacarıqlarına göstərilən qayğıdır. Bu gün müasir və dünya standartlarına cavabverən təhsil sisteminə keçid prosesi bizim üçün əhəmiyyət kəsb edir .

30-cu illərin sonlarından Dünya Bankı təhsildə islahatların həyata keçirilməsində Azərbaycana dəstək olmuşdur.

Azərbaycanın təhsil sisteminin inkişafında ümummilli lider Heydər Əliyevin müstəsna rolu və xidmətləri olmuşdur. O, deyirdi: “Biz təhsil sahəsində yeniliklərin tərəfdarıyıq, bunun üçün dünya təcrübəsindən səmərəli istifadə etməyinizi sizdən tələb edirik”. Hesab edirəm ki, indiyə qədər yaranmış təməlin əsası üzərində Azərbaycan məktəbləri inkişaf edəcək. Ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəriciləri inkişafa doğru yönəlir. Bunun üçün dövlət standartlarına uyğun bilik və təcrübələrdən geniş şəkildə istifadə edilsin. Təhsildə baş verən islahatlar müəllimlərin də qarşısına yeni tələblər qoymuşdur. İşində daim uğur qazanmaq üçün müəllim yaradıcı olmalı, müasir təlim texnologiyalarından istifadə etməyi bacarmalı, bildikləri ilə kifayətlənməməli, daim yenilik axtarışında olmalı – bir sözlə, təhsilverən daim öz üzərində işləməlidir. Pedaqoji kadr hazırlığı üçün dövlət tərəfindən müxtəlif tədbirlər görülmüş, maddi vəsait ayrılmış, respublikada fəaliyyət göstərən müəllimlər təlimlərə göndərilmişdir. Tətbiq olunan yeniliklərin tədrisi prosesində müəllimlər müəyyən problemlərlə qarşılaşır. Təhsil islahatlarının əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatıdır.

Ümumi təhsilin həyata keçirdiyi müəssisələrə bir qayda olaraq, pedaqoji – ali təhsilli mütəxəssislər qəbul edirlər. Pedaqoji kadrlar təhsil müəssisələrində işə bilavasitə öz ixtisasları üzrə qəbul olunurlar. Zəruri hallarda ucqar yaşayış ərazilərində yerləşən ümumi təhsil müəssisələrinə pedaqoji orta-ixtisas təhsilli şəxslərin qəbuluna, habelə ixtisaslı pedaqoji kadr çatışmadığı hallarda məzmun mahiyyət etibarilə yaxın fənlərin müvafiq ixtisas müəllimi tərəfindən tədrisinə yol verilir.

Dövlət standartlarında dövlətin ümumi təhsil pilləsi üçün müəyyən etdiyi standartlar öz əksini tapmışdır. Bütün təhsil müəssisələrində təhsilin müvafiq dövlət standartlarına uyğun təşkili təmin olunur.

Ümumi təhsil sistemində fəaliyyət göstərən müəllimlər ixtisası üzrə dövrün tələbatına uyğun elmi-nəzəri biliklərə, uşaqlarla həssas ünsiyyət qurma və iş bacarığına, idarəçilik bacarığına, etik mədəniyyətə, ədalətlik, işlədiyi məktəbdə və ictimaiyyətdə hörmətə və nüfuza sahib olmalıdır.

Bu gün Şərur rayon Şəhriyar kənd tam orta məktəbində standartlara uyğun fizika, kimya, biologiya laboratoriyaları, STEAM kabinəsi, şahmat otağı, elektron lövhələr şagirdlərin öhdəsinə verilmişdir. Biz də təhsilverən kimi daima çalışmalı, dövlətimizin bizə göstərdiyi diqqət və qayğını doğrutmalıyıq. Şagirdlərimiz üçün yeniliklərdən istifadə etməliyik.

ƏSL MÜƏLLİM NECƏ OLMALIDIR? (ELMİ-NƏZƏRİ VƏ ELMİ-TƏCRÜBİ PEDAQOJİ PORTRETİN CİZGİLƏRİ)

Vaxtı ilə Azərbaycanda nəşr olunan və maarifçilik ideologiyasının carçısı olan “Füyuzat” jurnalında belə bir dəyərli fikir də öz əksini tapmışdır: “Mənəvi tərbiyəsini düzgün quran millət həqiqi mənliyə sahib olacaqdır”.

Məktəb yalnız o zaman əsl mədəniyyət ocağı olur ki, orada dörd pərəstiş olur: vətənə pərəstiş, insana pərəstiş, kitaba pərəstiş, doğma sözə pərəstiş. Bu sözlər Suxomlinskiyin sözləridir. O eyni zamanda demişdir: “Hər bir pedaqoq yalnız müəllim deyil, həm də tərbiyəçidir”. Müəllim və yeniyetmələr kollektivinin mənəvi ümumiliyi sayəsində təlim prosesi bilik verməklə bitmir, çox cəhətli münasibətlərə çevrilir. Kitab bilik mənbəyi, məktəb elm ocağı olsa da, öz təbiəti, etibarı ilə pedaqoji əmək – uşaqlarla gündəlik ünsiyyət, insana məhəbbəti, ona inamı dərinləşdirir.

Xalq məktəbi təkcə təhsil verməməli, həm də tərbiyə etməlidir. Xalqın gücü, onun bilikli, təhsilli, savadlı olması ilə yanaşı, insani keyfiyyətləri də üstünlük təşkil etməlidir. İnsanın əsl ölməzliyi – vətənə hədsiz məhəbbətdir! Və bunu da hal-hazırkı pedaqoqların yetişdirdiyi gənclər 44 günlük müharibədə özünü göstərdi və sözünü dedi. Müəllim və şagirdi mənəvi baxımdan bir-birinə bağlayan onlarca, yüzlərcə tellər insan qəlbinə aparıb çıxaran cığırlardır, bunlar müəllimin və şagirdin dostluğunun yoldaşlığının olduqca mühüm şərtləridir. Əsl müəllim şagirdlə dost, həmfikir olmalı, qələbə sevincini və uğursuzluğun məsuliyyətini onunla birlikdə yaşamalıdır. Şagirdi ilk baxışdan duymalı, hansı hisləri keçirdiyini anlamalı və nə istədiyini anlamalıdır. Jan Piojeyə görə uşaqlara öyrənməni özləri həyata keçirsinlər deyər, mümkün olan hər bir imkanı yaratmaq lazımdır. Xarakterlər müxtəlif olduğu üçün müəllim həssas, uzaqgörən, diqqətçil olmalıdır. Qapalı düşüncə tərzi olan uşaqlara fəal olmaq və inkişaf etmələri üçün tək akademik dərslər zamanı deyil, bunun üçün daim şərait yaratmaq lazımdır. Bərabər imkanlarla yanaşı, integrativlik və inkişafyönümlülük prinsiplərini paralel aparmaqla yüksək nəticə əldə etmək olar.

Nəsirəddin Tusi yazırdı, uşağın müəllimi ağıllı, idraklı, yüksək insani hislər ustası olmalıdır. O, uşaqların həvəs, meyl və əhvali-ruhiyyəsinə bələd olmaqla bərabər, özü şirindilli, vüqarlı, təmizkar və qabil olmalıdır. O, hər bir təriqət əhli ilə oturub-durmamalı, hər kəsin xüsusiyyət və əhvalına görə onunla ünsiyyət qurmalıdır. Təcrübəli və istedadlı pedaqoq yeni insan yetişdirməkdə tərbiyənin yüksək roluna inanaraq, belə bir nəticəyə gəlmişdi ki, elə xarakter yoxdur ki, onu tərbiyə etmək mümkün olmasın. Tusi müəllimlərə uşağın hər bir hərəkətini izləməyi, onu çətinliyə düşərsə, vəziyyətdən çıxış yolu tapmağı, çətin işləri həll etməyi, cəld hərəkətlərə, sakit oturmağı, yalan danışmamağı öyrətməyi məsləhət görürdü. Tusi danışığa, nitqə, ünsiyyətə üstünlük verərək qeyd edir ki, bu və ya digər xüsusiyyəti onun danışığı prosesində daha tez üzə çıxır. Tusi uşaqların oyun fəaliyyətinə fikir verməyi də müəllimin vəzifəsinə aid etmişdi. O, uşağa əziyyət verməyən, onun inkişafına köməklik göstərən, tərbiyə məqsədinə xidmət edən, oyunlar öyrətməyi tövsiyə edirdi. Onun fikrincə, belə oyunlar uşağı sərbəst böyüdür və onun zəhnini kütləşməkdən qoruyur.

Ümummillə lider Heydər Əliyevin müəllimlərə böyük hörməti və dəstəyi olmuşdur. O, hər zaman müəllim əməyini yüksək qiymətləndirmiş, “təhsil millətin gələcəyidir” demişdir. Ümummillə liderin bir çox kəlamları dillər əzbəri olmuş və müəllimlərin daim şüarı olmuşdur. Xalqın ən yüksək zirvəsi, ən yenilməz qalası, ən zərif teli, bir ümmandır müəllim!!!

Sözlərimi ümummillə liderimizin sözləri ilə bitirmək istərdim.!

Həyatını müəllimliyə həsr edən insanlar, həqiqətən, fədakar, xalqına, millətinə sədaqətli və eyni zamanda qəhrəmanlıq göstərən insanlardır. Biz hamımız həyatımızda əldə etdiyimiz nailiyyətlərə, bütün varlığımıza görə müəllimə borcluuyuq!

MƏKTƏB MÜƏLLİMİ VƏ PEDAQOJİ TƏLƏBLƏR

Son illər ərzində ölkəmizdə təhsil istiqamətində mühüm işlər görülmüş və bu işlərin inkişafı davam etdirilir. Bu gün dövlət tərəfindən ardıcıl atılan addımlar təhsil sistemində yüksək nailiyyətlərə təkan verir. Həyatda keçirilən təhsil islahatlarının məqsədi – yaradıcı və tənqidi düşünməyi bacaran, fəal, işgüzar şəxsiyyət yetişdirməkdir. Həmçinin, təlimdə yaxşı nəticələr əldə olunması üçün psixoloji xüsusiyyətləri də bilmək vacibdir. Müəllim-şagird münasibətlərinə gəldikdə isə bu münasibət düzgün qurulmalıdır. Bunun üçün müəllimin pedaqoji savadı xüsusi rol oynayır. Pedaqoji savad dedikdə - diqqətlik, qayğıkeşlilik, ədalətlik, səbirlilik, təmkinlilik, hörmət və tələbkərlilik inam, şərəf və ləyaqəti qorumaq, gülərimehriban ünsiyyət, xoşrəftar və s. nəzərdə tutulur. Müəllimlik məsuliyyətli peşədir, çünki əsas vəzifəsi uşağın şüurunu formalaşdırmaq və bu işdə səhvə yol verməməkdir.

Gənc nəslin tərbiyəsinə yönələn fəaliyyət pedaqoji fəaliyyətdir. Zəngin bilik, praktiki bacarıq müəllimin pedaqoji usta olduğunu sübut etmir. Əsas məqsəd iki tərəfin arasında öyrədən və öyrənən, yəni müəllim və şagirdin qarşılıqlı münasibətinin səviyyəsi ilə həll olunur. Yəni əməkdaşlıq pedaqogikasıdan bacarıqla istifadə olunmalıdır. Cəmiyyətin inkişafı şagirdlərin daha çox yeniliklərə meyli etməsi, məktəbdə aparılan təlim və tərbiyə işlərinin inkişafına uzlaşmasını tələb edir. Pedaqoji prosesin bütün incəliklərinə bələd olan müəllimlər şagirdlərlə işləməkdən yorulmurlar. Onlar bu işdən zövq alırlar. Pedaqoji əməkdaşlığı yüksək olan dərslər maraqlı və məzmunlu olmaqla şagirdləri sanki bir maqnit kimi özünə çəkir. Pedaqoji prosesin əməkdaşlıq əsasında təşkili zamanı müəllim monoloji nitqdə dioloji təlim formasına keçməklə şagirdlərin dərslər zamanı fəallığını təmin etmiş olur. Müəllimin pedaqoji peşə mədəniyyəti humanizmə əsaslanan humanist münasibətlərdən qaynaqlanan bir mədəniyyətdir. Pedaqogikanın banisi K.D.Uşinski yazırdı: “Müəllim zahirən təvazökər görünməklə tarixin ən böyük işlərindən birini görür”.

Müəllim həmişə fəal və yaradıcı şəxsiyyətdir. Sinif və uşaq kollektivi kimi mürəkkəb orqanizmə pedaqoji rəhbərliyi həyata keçirmək üçün müəllim inadlı, qətiyyətli olmalı, hər hansı bir situasiyanı müstəqil həll etməyə hazır olmalıdır.

Peşəkar müəllim ən gözlənilməz hallarda təhsil və tərbiyə prosesində öz mövqeyini saxlamağı bacarmalıdır.

MEHRİBAN XUDANOVA

*Babək rayon Nehrəm qəsəbə S.İsmayılov adına 1 saylı
tam orta məktəbin riyaziyyat-informatika müəllimi
s.xudanov@mail.ru*

ŞAĞIRD-MÜƏLLİM MÜNASİBƏTLƏRİ KURİKULUM İSLAHATLARI KONTEKSTİNDƏ

Əsası 1998-ci ildə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizin hər bir regionunda olduğu kimi, onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan qədimliyi və müasirliyi özündə cəmləşdirən Naxçıvanda da uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

2006-cı ildən ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən yeni bir sənəd – “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunmuşdur.

Milli Kurikulum demokratiya, humanizm kimi prinsiplərdən çıxış etməklə, şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına cavab verən, mütəxəssislərin elmi yanaşmalarına söykənən, dövlətin təhsil siyasətini əks etdirən bir sənəddir.

Söz yox ki, məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərslərin məzmunununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Belə olduqda şagird dinləyici deyil, fəal icraçı, bilikləri sərbəst və şüurlu şəkildə qəbul edən subyektə çevrilir.

Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu. Başqa sözlə, tələbyönümlülük;
- təlimin nəticələrinin, standartlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və təlimin nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi. Başqa sözlə, nəticəyönümlülük;
- şagirdlərin inkişafı, tələbatları, maraq və meyillərinin daim diqqət mərkəzində saxlanması. Başqa sözlə, şagirdyönümlülük;
- bütün şagirdlərə öz idrak potensialından istifadə etmək, şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək. Başqa sözlə, inkişafetdiricilik.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir.

1. Ənənəvi dərslərdə təlim müəllim-dərslərlik-şagird paradinamikası ilə qurulurdusa, müasir dərslərdə şagird-dərslərlik-müəllim paradinamikası üstünlük təşkil edir və şagirdlərin hərtərəfli inkişafı təmin edilir.

2. Müasir dərslərdə gözlənilən nəticə əsasən alınır.

3. Müasir dərslər şəxsiyyətyönümlü olur.

4. Müasir dərslərdə inkişafetdiricilik əsas meyar kimi nəzərdə tutulur və s.

Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərs formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Bu gün məktəbdənkənar mühitdə mövcud informasiya vasitələrindən fəal istifadə edən şagird dərsdə onlar üçün maraqlı olanları görmək istəyir. Bunun üçün müəllimin İKT-dən yüksək istifadə etmək bacarığı olmalıdır. Həm də bu texniki təminatı lazımi materiallarla zənginləşdirməyi bacarmalıdır. Müəllim dərsə yaradıcı yanaşmalıdır, məzmun standartlarına, əsasən dərsin məqsədini müəyyənləşdirməlidir. Bu zaman öyrədici, inkişafetdirici, tətbiqedici funksiyalar nəzərə alınmalıdır.

Beləliklə, müasir dərsdə haqqında bəhs etdiyimiz bu məsələlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olub, biri digərini tamamlayır. Bunların əsasında isə təlim nəticələri, məzmun standartları, təlim strategiyaları dayanır.

Bəli bu gün artıq hər şey dəyişir inkişaf edir, müasirləşir. Amma dövrün tələbindən asılı olmayaraq müəllim – yenə də müəllimdir. Müəllim səmimi, öz üzərində çalışan, intizamlı, təşəbbüskar olmalı, xarici görkəminə, geyiminə xüsusi diqqət verməli, hər zaman səliqəli olmalıdır.

Müasir dövrün öz tələbi var. Çağdaş insan dövrünün tələbi ilə uyğunlaşmalıdır. Müəllim zəkası, ağılı, mədəniyyəti, mənəviyyəti, əxlaqı ilə həmişə fərqlənməlidir. Bir sözlə, müəllim təhsilverən elə ilk növbədə özü tərbiyəli olmalıdır. Müəllim sözü yüksək addır. Ulu öndərimizin belə bir sözü var: “Müəllimdən yüksək ad tanımıram”.

Müəllim ilk növbədə bacarıqlı, işgüzar, ixtisasını dərinlən bilən, müəllimlik adını müqəddəs tutan, ideyaca saf, mənəviyyətcə pak, sənətinə ürəkdən bağlı olmalıdır. Məhz bu keyfiyyətlərə malik olan müəllim cəmiyyətimizə, xalqımıza layiq vətəndaş yetişdirə bilər.

Görkəmli pedaqoq F.Köçərli bildirirdi ki, əsl müəllim elm, bilik və zəhmətkeşlikdən əlavə, şagirdlərinə münasibətdə məhəbbət və qayğı dolu qəlbə malik olmalıdır.

Müəllim bütün hallarda, xüsusən müəllim-şagird münasibətlərinin qurulmasında, pedaqoji nəzakəti, psixoloji xüsusiyyətləri dərinlən bilməlidir. Düşünürəm ki, bütün bu keyfiyyətləri özündə birləşdirən müəllim zamanın tələbinə cavab vermiş olur.

AYTƏKİN ƏLİYEVƏ

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

*Xarici dillər və tədrisi metodikası kafedrasının müəllimi
memmedli.a93@mail.ru*

KURİKULUM İSLAHATLARINDA MÜƏLLİM AMİLİ

Qlobal dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir. Ağılın, intellektin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Dünyanın təhsil məkanında sadəcə bilik, bacarıqlar deyil, dəyərlər, səriştlər şəxsiyyətin inkişafında mühüm atributlar kimi qiymətləndirilir və bugünkü təhsilin keyfiyyət göstəriciləri kimi qəbul edilir. Belə bir zamanda Azərbaycan da müstəqillik əldə etmiş ölkələrdən biri kimi bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə islahatlar aparır. Müstəqil Azərbaycanın memarı ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın”.

Əsaslı 1998-ci ildə Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir. Milli Kurikulum demokratiya, humanizm kimi prinsiplərdən çıxış etməklə, şagirdlərin maraq və ehtiyaclarına cavab verən, mütəxəssislərin elmi yanaşmalarına söykənən, dövlətin təhsil siyasətini əks etdirən bir sənəddir.

Əlbəttə, məqsəd təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir. Bundan ötrü müasir dünyanın şəxsiyyətyönümlü təhsil sferasına daxil olmaq, tələblərə uyğun interaktiv məzmun, ən yeni təlim strategiyaları, qiymətləndirmə mexanizmləri, demokratik idarəetmə sistemi işləyib hazırlamaq üçün ənənəvi və mütərəqqi dünya texnologiyalarından istifadə edilməlidir.

Müasir kurikulum əsaslanaraq qurulan dərslərdə istifadə olunan fəal təlim üsulları bizə öz məqsədimizə daha sadə, daha səmərəli yolla nail olmağa imkan verir. Fəal təlim şagirdlərin yaddaşının yeni biliklərlə, informasiyalarla zənginləşdirilməsinə deyil, biliklərin müstəqil qazanılması, mənimsənilməsi vərdişləri və təfəkkürün müntəzəm şəkildə inkişaf etdirilməsinə əsaslanır. Bu növ dərslərdə qiymətləndirilmə zamanı yalnız vacib informasiyanın mənimsənilməsi deyil, həm də cəmiyyətin həyatında fəal vətəndaş mövqeyi və iştirakı üçün zəruri olan qabiliyyətlərin əldə edilməsi nəzərdə tutulur.

Müasir dərslərin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Müəllim dərslər formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Bu gün məktəbdənkənar mühitdə mövcud informasiya vasitələrindən fəal istifadə edən şagird dərslərdə onlar üçün maraqlı olanları görmək istəyir. Bunun üçün müəllimin İKT-dən yüksək istifadə etmək bacarığı olmalıdır.

Nəticə olaraq, kurikulum o zaman münasib hesab olunur ki, o şagirdin maraqlarına, fənlərin məzmununu, ümumən dünya haqqında olan sorğularına cavab verə bilsin. Kurikulum şagirdlər üçün münasib etməkdə məqsəd onların yeni maraqlarını stimullaşdırmaqdan, yeni biliklərə qapılar açmaqdan, şagirdlərin daha yüksək öyrənmə səviyyələrinə çatmalarına cəhdlər etməsini həyata keçirməkdən ibarətdir.

ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ TƏHSİL VERƏNLƏRİN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİNƏ DAİR TƏLƏBLƏRİN İNKİŞAF DİNAMİKASI

Təhsil sistemi və onun məzmunu ölkənin gələcəyinə xidmət edir. Bu fikrin xüsusi dəlillərlə sübuta ehtiyacı yoxdur, çünki insan cəmiyyətinin çoxəsrlik tarixi bunu sübut edir. Bütün əsrlərdə görkəmli alimlərin fəlsəfi-psixoloji məzmununda yazılmış əsərlərində, təhsil və tərbiyə məsələləri haqqında fikirlərində təlim-tərbiyə prosesinin gələcəyə istiqamətlənməsi haqqında maraqlı fikirlər irəli sürülmüşdür. Müasir dövrdə təhsil sistemi əsaslı şəkildə cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərir. Təsədüfi deyil ki, müxtəlif ölkələrin alimləri XXI əsrdə insanlıq qarşısında duran vəzifələrdən danışarkən, hər şeydən əvvəl, çalışırlar ki, təhsilin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirsinlər. Məktəbdə təhsil prosesi qarşısında duran məqsədlərdən ən mühümü və mürəkkəbi təhsildə keyfiyyətə nail olmaqdır. Təhsildə keyfiyyət müasir şəraitdə məktəbdə çalışan müəllimlərin metodik baxımdan ixtisaslarının artırılması və təkmilləşdirilməsi qarşısında yeni tələblər qoyur. Bununla yanaşı, müəllimin professional səviyyəsində onun öz peşəsinin incəliklərinə uyğunluğu da böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqsədlə o, öz ixtisasını artırmalı, müəllim kimi mütəmadi təkmilləşməli, təlim prosesinin təşkilində, inkişafında, yeniləşməsində və təlim prosesinin qiymətləndirilməsində ekspert səviyyəsinə yüksəlməlidir. O, bilməlidir ki, müəllim tədris prosesində şagirdlərin mənəvi, psixoloji və fiziki tələbatlarını öyrənməli, onları müasir elmə, mədəniyyətə yiyələnməyə istiqamətləndirməlidir. Onlar şagirdlərə öz həyatlarını gələcəyə doğru şüurlu və müstəqil şəkildə qurmağı öyrətməlidir. Buna görə də müəllim öz fənni sahəsində biliklərlə yanaşı, müasir dövrdə cəmiyyətimizdə baş verən ictimai, iqtisadi, ekoloji, həm də mədəni və texniki yenilikləri təhlil etməyi, qiymətləndirməyi bacarmalıdır. Müəllimlərin ixtisasının artırılması və təkmilləşməsi elə təşkil edilməlidir ki, müəllimdə müəllim peşəsinə elə münasibət aşılmalıdır ki, o ömür boyu oxumalı, innovasiya xarakterli texnologiyalara yiyələnməli və məktəb təcrübəsinə tətbiq etməlidir.

Müəllim həm cəmiyyətin, həm də ayrı-ayrı şəxslərin etibar etdiyi şəxsdir. Müəllim yeganə şəxsdir ki, ona hər şeyi – görkəmli rus pedaqoqu K.D.Uşinskinin dediyi kimi – uşaqlarımızın əxlaqını, aqlını, ruhunu və Vətənimizin gələcəyini etibar etmək olar. Bu etibar isə həmişə olmalı və hamı ona güvənməlidir. İkincisi, müəllim humanist olmalıdır, uşaqları sevən, sevməyi bacaran şəxs olmalıdır. V.A.Suxomlinski yazırdı: “Tərbiyəçinin ən qiymətli keyfiyyətlərindən biri insanlıqdır, uşaqlara dərin məhəbbətdir, atanın, ananın səmimi nəvəsi ilə müdrik ciddiliyini və tələbkərliliyini özündə birləşdirən məhəbbətdir”.

Görkəmli Şərqi mütəfəkkiri Əl-Fərabi müəllimin bir sıra pedaqoji qabiliyyətlərə, mənəvi və peşə keyfiyyətlərinə malik olmasına böyük əhəmiyyət verərək onların aşağıdakılardan ibarət olduğunu göstərmişdir:

- tamamilə sağlam olmalı, ona deyilənləri dərhal dərk etməyi bacarmalıdır;
- dərk etdiyini, gördüyünü, eşitdiyini, qavradığını yadında möhkəm saxlamalıdır;
- heç nəyi yaddan çıxarmamalıdır;
- iti, nüfuzədgici ağıla malik olmalıdır;
- ifadəli nitqə malik olmalı və düşüncələrinin hamısını bütün aydınlığı ilə şərh etməyi bacarmalıdır;
- təlimə maraqlı bəsləməli, bu əməyin doğurduğu yorğunluq əziyyətini hiss etməməlidir;
- düzlüyü və onun tərəfdarlarını sevməlidir;

Bu keyfiyyətlərin yüksək olması onu peşəkar, öz işinin ustası kimi tanıtdırır və belə müəllimlərdə yaradıcı pedaqoji tefəkkür, novatorluq, öyrətmək qabiliyyəti və həvəsi güclü olur. Müəllimin öyrədici vəzifəsi onun didaktik qabiliyyətini reallaşdırmasıdır. Müasir müəllim bələdçidir, istiqamət verəndir, öyrənməyin yollarını öyrədə biləndir, şagirdləri stimullaşdırmağı, onlarda öyrənmə motivlərini inkişaf etdirəndir.

BÖLMƏ 6.**Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər: reallıqlar və perspektivlər****Bölmə rəhbərləri:** *dos.Sahib Əliyev, Şəhla Süleymanova****Rövşən Həsənov***

Cəbr kursunun tədrisində mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılmasının bəzi üsulları (118-119)

Sahib Əliyev, Ceyhun Əliyev

Orta məktəb riyaziyyat kursunun tədrisində limitlərlə bağlı məsələlər (120-121)

Şəhla Süleymanova

Didaktik oyunların kurikulum tələbləri əsasında təşkilinin kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşmasına təsiri (122)

Nuray Sadiqova

Yeni təlim metodlarının tətbiqinin şagirdlərin idrak fəallığının artırılmasında rolu (123)

Aytən Axundova

Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər və reallıqlar (124)

Gülnarə Abdullayeva

Şagirdlərin oxu bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi (125-126)

Türkay Məmmədov

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərini səviyyəsinə verilən tələblər və pedaqoji fəaliyyətin nəticələri (127)

İlhamə Hüseynova

Təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblərin reallaşdırılması vəziyyəti və perspektivlər (128-129)

Şirin Mirzəyeva

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda bilik, bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması təcrübəsindən (130)

Turan Həsənova

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər və reallıqlar (131)

CƏBR KURSUNUN TƏDRİSİNDƏ MÜCƏRRƏD TƏFƏKKÜRÜN FORMALAŞDIRILMASININ BƏZİ ÜSULLARI

Tələbələrdə mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılması riyazi təlimin keyfiyyətinin xarakteristikası sayıla bilər. Mücərrəd təfəkkür prosesində fikri fəaliyyət əsasən ümumi və mücərrəd məfhumlara istinad edir. Kəmiyyət, funksiya, münasibət, cəbri struktur, homomorfizm, izomorfizm və s. haqqında fikirləşmək mücərrəd təfəkkürə misal ola bilər.

Ali pedaqoji məktəblərin riyaziyyat ixtisasına qəbul olunmuş tələbələrin çox hissəsi qəbul imtahanında heç də yüksək bal toplamır. Digər tərəfdən test üsulu ilə alı məktəblərə imtahan verənlərin əksəriyyəti “hansıdır?” sualına cavab axtarır, “niyə?”, “nə üçün?” suallarına diqqət vermir. Bütün bunlar tələbələrdə mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılmasında müəyyən çətinliklər yaradır, nəticədə fikri fəaliyyətin inkişaf etdirilməsinə sövq edən yolların, metodların axtarılmasını aktuallaşdırır. Müşahidə və təcrübədə müəyyən etmişik ki, mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılması üsullarından biri obrazlı materiala istinad edilməsidir. Fikrimizi “münasibət” anlayışının timsalında izah edək.

Ali məktəb cəbr kursunda A və B çoxluqlarında münasibət (binar münasibət) $A \times B$ çoxluğunun boş olmayan altçoxluğuna deyilir. Münasibətin bu tərifini tələbələr tərəfindən çətinliklə qavranılır. Bunu nəzərə alaraq aşağıdakı misala baxaq. $A = \{1,2,3,4\}$ və $B = \{2,3,4,5\}$ çoxluqlarının düz hasilini yazaq.

$$A \times B = \{\langle 1,2 \rangle, \langle 1,3 \rangle, \langle 1,4 \rangle, \langle 1,5 \rangle, \langle 2,2 \rangle, \langle 2,3 \rangle, \langle 2,4 \rangle, \langle 2,5 \rangle, \langle 3,2 \rangle, \langle 3,3 \rangle, \langle 3,4 \rangle, \langle 3,5 \rangle, \langle 4,2 \rangle, \langle 4,3 \rangle, \langle 4,4 \rangle, \langle 4,5 \rangle\}$$

$A \times B$ çoxluğunun aşağıdakı altçoxluqlarına baxaq:

$$\rho_1 = \{\langle 1,2 \rangle, \langle 1,3 \rangle, \langle 1,4 \rangle, \langle 1,5 \rangle, \langle 2,3 \rangle, \langle 2,4 \rangle, \langle 2,5 \rangle, \langle 3,4 \rangle, \langle 3,5 \rangle, \langle 4,5 \rangle\};$$

$$\rho_2 = \{\langle 3,2 \rangle, \langle 4,2 \rangle, \langle 4,3 \rangle\};$$

$$\rho_3 = \{\langle 2,2 \rangle, \langle 3,3 \rangle, \langle 4,4 \rangle\};$$

$$\rho_4 = \{\langle 1,2 \rangle, \langle 1,3 \rangle, \langle 1,4 \rangle, \langle 1,5 \rangle, \langle 2,2 \rangle, \langle 2,4 \rangle\};$$

Altçoxluqlara müxtəlif cütlər mənsudur. Məsələn, $\langle 1,3 \rangle \in \rho_1$. Bunu $1\rho_13$ və ya $1 < 3$ kimi yazmaq olar. ρ_1 –ə mənsud olan bütün cütlər üçün eyni münasibət “kiçikdir” münasibəti ödənilir, deməli ρ_1 “kiçikdir” münasibəti olur.

Oxşar mühakimə ilə ρ_2 – “böyükdür”, ρ_3 – “bərabərdir”, ρ_4 – “bölür” münasibəti adlanır. Bu misallardan sonra tələbələr “münasibət” $A \times B$ çoxluğunun altçoxluğudur müddəasını anlayırlar. Xətti cəbrin tədrisində matrislərin vurulması, matrisin elementar matrisə vurulması, determinantların hesablanması icra edilərkən böyük ölçülü matrislər, yüksəktərtibli determinantlar üçün, hər hansı mülahizənin doğruluğunun əsaslandırılması üçün obrazlı materiala (kiçik ölçülü matrislərə, aşağı tərtibli determinantlara) istinad edilməsi mücərrəd təfəkkürün formalaşmasına müsbət təsir edir. Riyaziyyatın, o cümlədən cəbrin tədrisində anlayışın ifadə edildiyi terminin anlayışın məzmununa uyğun olması, yaxud onun mahiyyətini tam və ya qismən əks etdirməsi mücərrəd təfəkkürün formalaşmasına təkan verir.

Məsələn, skalyar vurma \mathcal{V} vektor fəzasında inikasin indusurə etməsi ilə bağlı bir mülahizəyə diqqət yetirək. Tutaq ki, \mathcal{V} vektor fəzasında

$$V \times V \rightarrow F \tag{1}$$

inikası ilə verilən skalyar vurma əməli müəyyən edilmişdir, belə ki, aşağıdakı şərtlər ödənilir:

$$1) \text{ İstənilən } a, b \in V \text{ üçün } a \cdot b = b \cdot a \tag{2}$$

$$2) \text{ İstənilən } a, b, c \in V \text{ və istənilən } \alpha, \beta \in F \text{ üçün } (\alpha a + \beta b)c = \alpha(ac) + \beta(bc) \tag{3}$$

Əgər \mathcal{L} verilmiş \mathcal{V} fəzasının altfəzasıdırsa, onda (1) inikası $L \times L \rightarrow F$ inikasını indusurə edir, belə ki, \mathcal{L} üzərində də (2) və (3) şərtləri ödənilir. Başqa sözlə \mathcal{V} –də verilmiş skalyar vurma əməli \mathcal{V} -nin \mathcal{L} altfəzasında skalyar vurma əməlini irsən doğurur. Ona görə də

\mathcal{L} –ə skalyar vurmali vektora fəza kimi baxmaq olar. Bunu belə də ifadə etmək olar: vektor fəzanın skalyar vurmali olması münasibəti irsidir, yəni bu fəzanın istənilən hissəsinə də aiddir. Xətti cəbrdə irsilik xassəsinə malik olan münasibətlər az deyildir. Misal üçün vektor fəzanın

$$a_1, a_2, a_3, a_4, a_5 \quad (4)$$

vektorlar sistemi xətti asılı deyildirsə, onda onun ixtiyari altsistemi, məsələn

$$a_1, a_3, a_5 \quad (5)$$

vektorlar sistemi də xətti asılı deyildir. Xətti asılılıq münasibəti isə irsi deyildir. Doğrudan da \mathcal{V} fəzasının hər hansı

$$a_1, a_2, \dots, a_n \quad (6)$$

vektorlar sisteminin xətti asılı olmasından onun hər hansı alt sisteminin xətti asılı olması alınmaya bilər.

Başqa misala baxaq. B verilmiş sonlu A çoxluğunun altçoxluğudur. Onda B də sonlu çoxluqdur. Yəni sonluq münasibəti irsidir. Lakin çoxluğun sonsuz çoxluq olması münasibəti irsi deyildir. Yəni A çoxluğunun sonsuz olması münasibəti onun altçoxluğunun sonsuz çoxluq olmasını indusirə etmir.

Göstərilən izahlardan sonra tələbələrdə “indusirə etmək” haqqında mücərrəd təfəkkür formalaşır. Mücərrəd təfəkkürün formalaşdırılması təkcə anlayışların verilməsində yox, riyazi təkliflərin müəyyən edilməsi və əsaslandırılmasında həyata keçirilir. Bir məsələyə baxaq. $A_n = \{a_1, a_2, \dots, a_n\}$ çoxluğunun $P(A_n)$ –nin bütün altçoxluqları çoxluğunun elementləri sayını tapın. Riyazi induksiya metodundan istifadə edək. $P(A_1) = \{\emptyset, \{a_1\}\}$, onda $|P(A_1)| = 2 = 2^1$. İki elementli $A_2 = \{a_1, a_2\}$ çoxluğunun bütün altçoxluqları çoxluğunu belə qururuq. $P(A_1)$ –in elementi olan hər bir altçoxluğa a_2 elementini daxil edirik, onda $\{\{a_2\}, \{a_1, a_2\}\}$ çoxluğunu alırıq. Alınmış çoxluğun elementləri sayı $|P(A_1)|$ –ə, yəni 2-yə bərabərdir. $\{\{a_2\}, \{a_1, a_2\}\}$ çoxluğunu $P(A_1)$ çoxluğu ilə birləşdirsək, $P(A_2) = \{\emptyset, \{a_1\}, \{a_2\}, \{a_1, a_2\}\}$ və $|P(A_2)| = 4 = 2^2$ alırıq. Mühakiməni bu qayda ilə davam etdiririk. $P(A_{n-1})$ çoxluğunun hər bir elementinə (altçoxluq) a_n elementini də aid edirik. Alınmış çoxluq ilə $P(A_{n-1})$ çoxluğunu birləşdirsək, $P(A_n)$ çoxluğu alınır. Nəzərə alırıq ki, $P(A_{n-1})$ -ə birləşdirilən çoxluğun elementləri sayı $P(A_{n-1})$ çoxluğunun elementləri sayına, yəni 2^{n-1} –ə bərabərdir. Onda alırıq: $P(A_n) = 2^{n-1} + 2^{n-1} = 2^n$

Beləliklə, göstərdiyimiz izahda n elementli çoxluğun bütün altçoxluqlarının sayının 2^n –ə bərabər olması haqqında təklif, baza materialına istinad edilməklə əsaslandırıldı.

SAHİB ƏLİYEV

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
sahibali60@yahoo.com

CEYHUN ƏLİYEV

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Ali riyaziyyat və informatika kafedrasının müəllimi
ceyhunaliyevnmi@gmail.com

ORTA MƏKTƏB RİYAZİYYAT KURSUNUN TƏDRİSİNDƏ LİMİTLƏRLƏ BAĞLI MƏSƏLƏLƏR

Məlumdur ki, orta məktəb riyaziyyat kursu beş məzmun xəttindən ibarətdir. Onlardan biridə “Cəbr və funksiyalar” məzmun xəttidir ki, burada “Funksiyanın limiti”, “Funksiyanın kəsilməzliyi” mövzuları izah olunur.

“Funksiyanın limiti” riyazi analizin əsas mövzularından biridir və qeyri-müəyyən və müəyyən inteqralın hesablanması geniş istifadə olunur. Bu mövzuda misalların həllində bəzi elmi problemlərə rast gəlinir. Belə ki, “Çoxluğun limit nöqtəsi” mövzusu dərslikdə verilmədiyindən limitlərin hesablanması bəzi səhflərə yol verilir. Ona görə də “Funksiyanın limiti” mövzusu verilməmişdən öncə “Çoxluğun limit nöqtəsi” mövzusunə yer verilməlidir.

Şagirdlər buna diqqət etmədən funksiyanın limitini formal olaraq tapır və elmi səhifə yol verir. Nümunə olaraq aşağıdakı funksiyanın limitinə baxaq.

Şagirdlər $\lim_{x \rightarrow 1} [\sqrt{x-1} + \sqrt{1-x}]$ limitini formal həll edərək cavabın 0 olduğunu qeyd edir. Lakin bu cavab doğru deyil. Aydındır ki, bu funksiyanın $f(x) = \sqrt{x-1} + \sqrt{1-x}$ təyin oblastı $D(f) = \{1\}$ -dir. Lakin limit nöqtəsinin tərifinə görə $x = 1$ nöqtəsi limit nöqtəsi deyil. Məlumdur ki, çoxluğun limit nöqtəsi bu çoxluğa aid ola da bilər, olmaya da bilər.

Bundan başqa funksiyanın limitini hesablamadan öncə həmin limitin mənasının olub-olmadığını araşdırmaq lazımdır. Məsələn $\lim_{n \rightarrow 3} \frac{n^2+n}{n-1}$ limitinin mənası yoxdur. Çünki 3 nöqtəsi funksiyanın təyin oblastının limit nöqtəsi deyil.

Limitləri hesablayarkən çoxluğun limit nöqtəsinin bu çoxluğa aid olub-olmamasını qeyd etmək lazımdır. Məsələn: $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{1}{|x|}$ funksiyanın limiti $+\infty$ -a bərabərdir. Lakin 0 nöqtəsi bu çoxluğun limit nöqtəsinə aid deyil. Yaxud başqa nümunəyə baxaq. $\lim_{x \rightarrow 0} \frac{x^2+1}{x-1}$ funksiyanın limiti var və 0 bu çoxluğun özünə aid olan limit nöqtəsidir.

Elə limitlərdə rast gəlinir ki, burada cəmin limitindən funksiyanın limiti alınmaya da bilər. Başqa sözlə desək, cəmin limitinin mövcudluğundan, toplananların hər birinin mövcudluğu alınmayada bilər. Məsələn, $f_1(x) = \sin \frac{1}{x}$, $f_2(x) = 2 - \sin \frac{1}{x}$, $f(x) = f_1(x) + f_2(x) = 2$. Buradan $\lim_{x \rightarrow 0} 2 = 2$ lakin, $\lim_{x \rightarrow 0} \sin \frac{1}{x}$ və $\lim_{x \rightarrow 0} (2 - \sin \frac{1}{x})$ limitləri mövcud deyil.

Nöqtənin verilmiş funksiyanın və bu funksiyanın cəminin təyin oblastının limit nöqtəsi olması məcburidir. Məsələn, $f_1(x) = \sqrt{x}$, $f_2(x) = \sqrt{-x}$, $\lim_{x \rightarrow 0} \sqrt{x} = 0$, $\lim_{x \rightarrow 0} \sqrt{-x} = 0$, Lakin bu funksiyanın cəminin təyin oblastı yəni, $f(x) = \sqrt{x} + \sqrt{-x}$ funksiyanın təyin oblastı yalnız 0 –dir. Deməli mənası yoxdur.

Burada, həmçinin funksiyanın kəsilməzliyini araşdırarkən bəzi əsas məqamları da qeyd etmək vacibdir. Bunlardan biri funksiyanın cəminin kəsilməzliyi ilə bağlıdır.

Aydındır ki, cəmin kəsilməzliyindən toplananların kəsilməzliyi alınmaya da bilər. Məsələn. $f_1(x) = [x]$ və $f_2(x) = \{x\}$ funksiyaları verilmişdir. $f(x) = f_1(x) + f_2(x)$ $f(x) = [x] + \{x\} = x$, $f(x) = x$, $f(x)$ funksiyası istənilən nöqtədə kəsilməzdir. Yəni

$\lim_{x \rightarrow a} x = a$. Yəni cəmin funksiyası olan $f(x)$ funksiyası a nöqtəsində kəsilməz funksiya-
dır. Lakin tam nöqtələrdə $\lim_{x \rightarrow a} f_1(x) = \lim_{x \rightarrow a} [x]$ və $\lim_{x \rightarrow a} f_2(x) = \lim_{x \rightarrow a} \{x\}$ limitlərinin heç biri
mövcud deyil. Deməli tam nöqtələrdə $\lim_{x \rightarrow a} [x]$ və $\lim_{x \rightarrow a} \{x\}$ funksiyaları kəsiləndir.

Dərsləkdə verilən mövzularla yanaşı bu mövzular və qeydlər nəzərə alınmalı yaxud
şagirdlərdə bu biliklərin artırılması üçün əlavə dərs vəsaitlərindən izah edilməlidir.

DİDAKTİK OYUNLARIN KURİKULUM TƏLƏBLƏRİ ƏSASINDA TƏŞKİLİNİN KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN YARADICI QABİLİYYƏTLƏRİNİN FORMALAŞMASINA TƏSİRİ

Ölkəmizdə müvəffəqiyyətlə həyata keçirilən təhsil islahatlarına dair direktiv sənədlərdə, o cümlədən “Azərbaycanda təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda şəxsiyyət-yönümlü təhsilin məzmununun yaradılması ibtidai sinif müəllimlərinin qarşısında təxirəsalınmaz vəzifələr qoyulur. Bu vəzifələrin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi işində kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılması mühüm aktualıq kəsb edir. Bu direktiv sənədi isə 2006-cı ildə xüsusi istedadla, yaradıcı qabiliyyətlərə malik olan uşaqların inkişafı ilə bağlı proqram sənədinin məntiqi davamı kimi dəyərləndirmək lazım gəlir. Çünki həmin direktiv sənəddə görülməli işlərin əsas istiqamətləri dövlət tərəfindən xüsusi istedadla, yaradıcı təfəkkür və tədqiqatçılıq qabiliyyətinə malik olan uşaqlara diqqətin artırılması ilə səciyyələnir. Bunu isə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənablarının istedadlı uşaqların (gənclərin) aşkara çıxarılması, onların potensial imkanlarının inkişaf etdirilməsi və səmərəli təhsil almaları üçün lazımi şəraitin yaradılması barədə 17 aprel 2006-cı il tarixli, 1414 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Xüsusi istedadla malik uşaqların (gənclərin) yaradıcılıq potensialının inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda görmək olar .

Bu Dövlət Proqramının tələblərinə uyğun olaraq məktəblərdə xüsusi istedadla malik olan uşaqların yaradıcı potensialından məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil yararlanmaq vacib sayılır.

Şübhəsiz bütün məktəblərdə istedadlı şagirdlər vardır. Sadəcə olaraq onları aşkar etmək, düzgün istiqamətləndirmək və yaradıcılıq qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək lazımdır. Orta ümumtəhsil məktəblərinin ibtidai siniflərində didaktik oyunlar bütün fənlərin tədrisi üçün məqbul hesab edilir. İbtidai siniflərdə tədris olunan istər hümanitar fənlərin, istər təbiət fənlərinin, istərsə də dəqiq elmlərlə bağlı olan fənlərin tədrisi üçün müvafiq didaktik oyunlar təşkil etmək olar. Məhz bu məqsədlə təşkil olunan didaktik oyunlar kiçik yaşlı məktəblilərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşmasında, istedadlı şagirdlərin üzə çıxarılmasında vasitə ola bilər. Bu sahədə həyata keçirilən işlərin kurikulum tələbləri əsasında olması isə indiki dövrdə daha aktualıq kəsb edir. Nəzərə alsaq ki, kurikulumda fəaliyyətin növlərindən psixomotor fəaliyyətə rəqs etmək, qaçmaq, yazmaq, rəsm çəkmək, yapmaq, quraşdırmaq daxildir. Deməli, bu yolda müəllimin köməyinə didaktik oyunlar çata bilər. Bu baxımdan ibtidai siniflərdə didaktik oyunlara daha geniş yer vermək, qabiliyyətli və istedadlı uşaqların maraq və meyillərini məhz kiçik məktəbyaşlı dövrlərdən araşdırmaq və inkişaf etdirmək, düzgün istiqamətləndirmək onların yaradıcılıq qabiliyyətlərinin formalaşmasına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək vacibdir ki, məktəbdə şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra vasitələrdən, müxtəlif yollardan, ümumpedaqoji üsullardan istifadə olunur. Bu gün təlim-tərbiyə prosesi yeni tədris proqramları, yəni yeni fənn kurikulumlarının tələbləri əsasında qurulur. Bu mənada qeyd olunan tələblərə əsasən tədris prosesində şagirdlərin yaradıcı düşüncəsinin və yaradıcı qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi məsələləri də önə çəkilir.

Ona görə də, ibtidai siniflərdə təcrübəli müəllimlərin dərstdə öz kompetensiyalarına əsaslanaraq, didaktik oyun situasiyalarına müraciət etmələri təlim prosesinin intensivliyini artırır, sinfi fəallaşdırır və bu prosesdə şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərini formalaşdırır. Şagirdlərin yaradıcı qabiliyyətlərinin formalaşdırılması onların şəxsiyyətyönümlü inkişafını təmin edir. Deməli ibtidai siniflərdə fənlərin təlimi prosesində didaktik oyunların kurikulumun tələbləri əsasında təşkili kiçikyaşlı məktəblilərin yaradıcı qabiliyyətlərinin günün tələbləri səviyyəsində formalaşdırılmasını təmin etmiş olur.

YENİ TƏLİM METODLARININ TƏTBİQİNİN ŞAGİRDƏLƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ ARTIRILMASINDA ROLU

Özünütəhsil müasir dövrdə hər bir insanın həyat tərzinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Əslində təhsilin fasiləsizliyi, ömür boyu davamlılığı özünütəhsil fəaliyyəti ilə reallaşır və tamamlanır. Ona görə də orta məktəbdən başlayaraq gəncləri özünütəhsil fəaliyyətinə məqsədyönlü, ardıcıl və sistemli şəkildə hazırlamaq böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Məlumdur ki, tələbə gənclərin bir şəxsiyyət kimi formalaşması, onun intellektual sferasının inkişafı ali məktəbin üzərinə düşür. Cəmiyyət həyatının ehtiyaclarını təmin etmək, yüksək professional, ümummədəni dünyagörüşü, təşkilatçılıq və idarəçilik fəaliyyəti ilə seçilən mütəxəssislər, ixtisaslı kadrlar məhz ali məktəbdə hazırlanır.

Özünütəhsil tələbələrin idrak fəallığının artırılmasında mühüm vasitələrdən biridir.

Yeni informasiyanı mənimsəyərkən kublaşdırma və təqdimat metodu xüsusilə mövzunu dərk etmək baxımından çox məqsədə uyğundur.

Təbii ki, tələbələrin idrak fəallığının artırılmasında mühazirələrin imkanları və potensial təsir gücü kifayət qədərdir.

Mühazirəni dinləməyə hazırlıq, onu dinləmək, mənimsəmək, qeydlər aparmaq, bilikləri möhkəmləndirmək və dərindən mənimsəmək tələbədən gərgin əqli yaradıcılıq tələb edir.

Mühazirəyə hazırlıq, əvvəlki mühazirənin məzmunu ilə bir daha diqqətlə tanışlıq, öyrəndiklərini bir daha yaddaşında bərpa etmək, tədris proqramları vasitəsilə qarşıdakı mühazirənin mahiyyəti, məzmunu üzərində düşünmək, hər hansı bir mövzunun dərslikdə necə verildiyini tutuşdurmaq, müqayisələr aparmaq, çətin sualların və problemlərin qeyd olunması, onların mühazirənin gedişində aydınlaşdırılmasına səy göstərmək geniş özünütəhsil priyomları olmaqla bərabər, həm də idrak fəallığını təmin dən səmərəli bir metoddur. Aparılan araşdırmalar və tələbələrlə aparılan söhbətlər göstərir ki, seminar, praktik, laborator məşğələlər və fərdi işlər onlarda özünütəhsilə stimül yaradır, idrak fəallığını artırır. Seminar məşğələsinə hazırlıq, planın tutulması, öyrənilməsi, lazım olan vacib məsələlərin aydınlaşdırılması, əsas ədəbiyyatlar, köməkçi vasitələrlə tanışlıq, onun öyrədilməsi, mövzu üzrə müstəqil işlərin təşkil edilməsi tələbələrin idrak fəallığını artırır.

Müzakirə metodu vasitəsilə mövzu ətrafında ideya, məlumat, təhlil və təkliflərin qarşılıqlı mübadiləsindən istifadə edərək, öyrənilən mövzu haqqında daha dərin biliklərə yiyələnmək olar.

Həmçinin, problemi vəziyyət üsulu da öz növbəsində tənqidi təfəkkürü, idrak fəallığını inkişaf etdirir.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, tələbələrin özünütəhsil fəaliyyəti ilə tədris-elmi fəaliyyətləri arasında qarşılıqlı əlaqə və asılılıq vardır. Hər iki fəaliyyət biri digəri üçün şərtidir.

Ali məktəbdə təlim fəaliyyətinin müxtəlif forma və metodlarının imkanları daxilində tələbələrin idrak fəallığını formalaşdıran özünütəhsil priyomlarından səmərəli istifadə etmək lazımdır.

Tələbələrdə təlim-idrak fəallığının formalaşmasında mühüm olan özünütəhsil bacarığının tərbiyə edilməsi gələcək müəllimin tədris və tərbiyə proseslərinə adaptasiyasını təmin edir.

Tələbələrin özünütəhsil fəaliyyətinə hazırlığı sadə məsələ olmayıb mürəkkəb bir mexanizmdir. Yeni təlim metodlarının tətbiqi ilə birgə özünütəhsil və idrak fəallığı birgə inşaf edir.

TƏHSİLƏLƏNƏN BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRDİŞLƏRİNİN SƏVİYYƏSİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR VƏ REALLIQLAR

Hazırkı dövr həyatımızın bütün sahələrində olduğu kimi elm, təhsil və biliklərin tədrisində də yeni metodların tətbiqini aktual bir vəzifə kimi qarşıya qoymuşdur. XX əsrin sonlarında müstəqilliyini qazanan respublikamız artıq dar, qapalı çərçivədə deyil, dünyaya inteqrasiya edən gənc bir dövlət kimi, gələcək nəslin elmi biliklərinə daha dərinlən yiyələnmələri, onların dünya elminə inteqrasiya olmalarının qayğısına qalaraq ardıcıl olaraq yeni təhsil metodlarının həyata keçirilməsini əsas vəzifə kimi qarşıya qoyaraq dövlətin gələcəyinin bu günkü məktəblərin necə təhsil almalarında olduğunu, pedaqoji kadrların əsas vəzifəsi olduğunu daim diqqətdə saxlamaqla təhsil işçilərinin hər zaman öz bilik və bacarıqlarını yeniləşdirməyə çalışmışdır. Respublikamızda təhsil sisteminin dalında təkmilləşdirilməsi və yeni texnologiyalara uyğun yenilənməsi günün tələbi kimi qarşıya qoyulmuş və bu məqsədlə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 2020-ci il 23 sentyabr tarixində 361 nömrəli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil dövlət standartları” haqqında yeni sərəncamı imzalanıb və qəbul edilmişdir. Qəbul edilmiş qərarın həyata keçirilməsi üçün ilk növbədə standart anlayışının geniş mənada izah olunmasına ehtiyac vardır. Bunun üçün ilk növbədə standart sözünün meyar kimi qəbul edilməsi və təkcə təhsildə deyil həyatın hər sahəsində meyarların müəyyənəndirilməsi əsas amillərdən olduğunu qəbul edib bu meyarları ayrı-ayrılıqda aydınlaşdırılıb həyata keçirilməlidir.

Belə ki, qəbul edilmiş təhsil standartlarda özlüyündə ayrı-ayrı sahələrə bölünərək bütövlükdə yeni təhsil sisteminin tam şəkildə əhatə edir.

Hazırkı standart sahələri aşağıdakı kimi təsdiqlənmişdir.

- ümumi təhsilin məzmunu;
- ümumi təhsilin idarə olunması;
- ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını;
- ümumi təhsilin infastrukturunu;
- ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricisidir;
- ümumi təhsil sistemində təhsil alanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini.

Ümumi təhsil pilləsində dövlət təkcə təhsilverənlərinin deyil eyni ilə təhsiləlanın qarşısında vacib tələblər qoyur:

Təhsiləlanın bilik bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini müəyyən edən təlim nəticələri və məzmun standartları aşağıdakı tələbləri ehtiva edir.

- fərdin, cəmiyyətin maraq və tələbatının ödənilməsi;
- Təhsilin nəticəyönümlülük, inteqrativlik prinsipləri əsasında qurulmasına didaktiv zəmin yaradılması;
- təhsiləlanların həyati bacarıqlarına yiyələnməsinin prioritet hesab edilməsi;
- təhsil səviyyələri üzrə təhsil proqramlarında (kurikulumlarda) varisliyin təmin olunması;
- şagird naliyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə müvafiq standartların müəyyən edilməsi üçün etibarlı əsas yaradılması;
- təhsiləlanların sağlamlığının qorunması məqsədilə ağırlaşdırıcı tədris materiallarının təlim prosesinə gətirilməsinin qarşısının alınması.

Ümumi təhsil təhsiləlanlara elmlərin ümumi əsaslarının öyrədilməsini, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin aşılmasını, onların həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlanmasına təmin edən təhsil pilləsidir. Müəllim şagirdlərə bərabər imkanlar və etibarlı zəmin yaratmalıdır ki, daha çox bilik əldə edilsin. Əgər beş dövlət standartı tam şəkildə təmin olunarsa təhsil alanların bilik bacarıq və vərdişlərə yiyələnmələri daha sürətlə həyata keçmiş olar.

GÜLNARƏ ABDULLAYEVA

*Naxçıvan şəhər C.Naxçıvanski adına 11saylı
tam orta məktəbin ingilis dili müəllimi*

ŞAĞIRDLƏRİN OXU BACARIQLARININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİ

Oxu şagirdlərimizin emosional və əqli inkişafının görünməyən mühüm hissəsidir. Oxu 4 dil bacarığından biridir: oxu, yazı, dinləmə və danışma. Şagirdlərin ingiliscə mətnləri əldə edib oxumasının bir çox səbəbi var, bu müəllimin işinin mühüm hissəsidir. İlk növbədə şagirdlərin çoxu ya öz karyerası, təhsili, məqsədləri və ya sadəcə əyləncəsi üçün ingilis dilində mətnləri oxumaq istəyirlər.

Oxu dilə yiyələnmək üçün faydalıdır. Oxunun, həmçinin şagirdlərin lüğət anlayışına, orfoqrafiya və hüsnxətt bacarıqlarına müsbət təsiri var. Mətnin oxunması ingilis dilində yazmaq üçün yaxşı nümunələrdə verir. Yaxşı oxu materialları maraqlı mövzularla tanış olmağa imkan verir, müzakirə aparmağa stimül verir, yaradıcı cavablar verməyə sövq edir və dərslərin son dərəcə gözəl olmasını təmin edir.

Hazırda şagirdlərin çoxu öz dünya görüşlərini oxu vasitəsilə inkişaf etdirməyə üstünlük verir. Əgər şagirdlərin oxumaq istəkləri, materialı seçmək imkanı olsa, onlar müəllim tərəfindən oxumağa həvəsləndirilsə və onlara oxu təcrübələrini paylaşmaq üçün bəzi imkanlar verilsə, bu zaman bütün şagirdlər oxu prosesində uğur əldə edə bilər. Oxu prosesində maksimum üstünlük əldə etmək üçün şagirdlərin geniş mənada intensiv oxu proseslərinə cəlb olunmasına ehtiyac duyulur. Geniş mənada və intensiv oxu oxunun üsullarıdır. Geniş mənada oxu bəzən həzz almaq üçün oxu adlanır. Məsələn: hekayə və ya məqalə kimi uzun həcmli mətnin oxunmasına sövq edir. Bəzən, xüsusilə dil dərslərində biz şagirdlərin dil bacarıqlarını yoxlamaq üçün mətnlərin oxunmasını istəyirik. Məsələn: biz şagirddən müəyyən mövzu ilə bağlı olan mətndəki bütün sözlərin axtarılmasını və ya müəyyən cümlədə qrammatik qaydanın işlənməsini istəyə bilərik. Bu fəaliyyətlərin məqsədi şagirdləri dilin necə istifadə olunması ilə tanış etməkdir. Bu fəaliyyətlər bəzən intensiv oxu adlanır. Oxu mənimsəmə bacarığı ola bilər, lakin o şübhəsiz passiv bacarıq deyil. Dərk edirik ki, oxu mürəkkəb prosesdir. O, hərfləri, sözləri və cümlələri, onlar arasındakı əlaqələri, müxtəlif mətn növlərini başa düşməyə səbəb olur. Əgər şagirdlər öz doğma dillərində necə oxumağı bilirsə, öz oxu bacarıqlarını ingilis dilində oxumaq bacarığı ilə əvəz edə bilər. Bəzən bu onlar üçün çətin olur, xüsusilə əgər onların dil səviyyəsi yüksək deyilsə, bu halda onlar bu bacarıqları əvəz etmək üçün köməyə ehtiyac duyurlar. Biz şagirdlərimiz üçün düzgün mətnlər seçə bilərik. Şagirdləri motivasiya etmək üçün mətnlər maraqlı olmalıdır. Mövzu haqqında kifayət qədər məlumatları olmadıqları halda mətn şagirdlər üçün çətin ola bilər. Dərslərdə və ya dərslərdənənar geniş mənada oxu materialı üçün şagirdlərə bir sıra imkanların verilməsi onlara oxu prosesində öz cəldliklərini inkişaf etdirməyə kömək edir.

Oxu, həmçinin müxtəlif oxu bacarıqlarının istifadəsinə səbəb olur. Bura daxildir.

1. Xüsusi məlumat əldə etmək üçün oxu.
2. Müfəssəl oxu.
3. Məzmunadakı mənadan nəticə çıxarma.
4. Mətnin quruluşunun anlaşılması.
5. Mahiyyəti anlamaq üçün oxu.
6. Nəticə çıxarma.
7. Proqnozlaşdırma.

Oxu şagirdlərin təkcə dil və oxu bacarıqlarını deyil, onların bütün mövzuları öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Hekayələrin dinlənilməsi və oxunması şagirdlərin məntiqi, tənqidi anlayışlara yiyələnməsinə və onlar arsındakı qarşılıqlı əlaqələri həyata keçirməsinə kömək edir. Oxu şagirdlərimizə öz bacarıqlarını inkişaf etdirməyə, diqqətini uzun müddət toplamağa və inkişaf etdirməyə kömək edir. Biz şagirdlərimizin sözü dərk etmə bacarığının inkişafında və oxucuların hərtərəfli təkmilləşməsi üçün geniş oxunun əhəmiyyətini müzakirə etdik. Geniş

mənada oxu materialları uğurlu geniş mənada oxu proqramının başlıca şərtlərindən biri ondan ibarətdir ki, şagirdlər başa düşə biləcəyi materialı oxumalıdır. Əgər onlar hər bir sözü başa düşməyə səy göstərərsə, onlar çətin ki, bunu həzz üçün oxusun bu fəaliyyətin əsas məqsədidir. Bu o, deməkdir ki, bizim şagirdlərimizi ya təsadüfən, ya da müəyyən səbəbdən xüsusilə onlar üçün yazılmış və əl çatan kitablarla təmin etməyimizə ehtiyac var. Lakin bu şagirdlərə “çox oxu” demək üçün kifayət deyil, bizim onlara sabit və yığcam olmaqla, uyğun materialların, tapşırıqların və ləvazimatların daxil edildiyi proqram təklif etməyimizə ehtiyac duyulur. Bizim şagirdlərə oxumağın məqsədini dəqiq başa salmağımıza və buna necə nail olmaq üçün onlara başa düşülən təlimatlar verməyimizə və onlara bunu nə qədər müddətə etməli olduqlarını öyrətməyimizə ehtiyac var. Şagirdlərdən müstəqil şəkildə oxumaqlarını istədiyimiz zaman onlara vaxt verməyimizə ehtiyac var. Şagirdlər oxuyan zaman biz onların inkişafını müşahidə edə bilərik ki, buda bizə onların fərdi və kollektiv şəkildə bunu necə etmələri haqqında dəyərli məlumat verir.

Məruzənin sonunda mən nəticəyə gəldim ki, həyatımızı kitablar olmadan təsəvvür edə bilmərik.

Kitablar haqqında belə bir atalar sözü var: “Kitabsız otaq ruhsuz bədən kimidir” bu həqiqətən belədir. Məhşur filosof Sokrata görə - mütaliə cəmiyyətin gündəlik vərdişinə çevrilərsə, həmin cəmiyyət xoşbəxt olar. Ona görə də biz, mütaliəni sevməli və təkcə sevməli yox, ona vərdiş etməyi bacarmalıyıq. Ona görə də, “Gəlin oxuyaq, dünyamızı, tariximizi, özümüzü kəşf edək”.

TÜRKAY MƏMMƏDOVA

*Şahbuz rayon A.Hüseynov adına Ağbulaq kənd tam orta məktəbi
agbulaq.mekteb@mail.ru***ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLALANLARIN BİLİK, BACARIQ VƏ
VƏRDİŞLƏRİNİN SƏVİYYƏSİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR VƏ PEDAQOJİ
FƏALİYYƏTİN NƏTİCƏLƏRİ**

Müasir dövr müəllimlərinin hər biri çalışmalıdır ki, şagirdləri öyrədərkən onların bilik, bacarıq səviyyələrini nəzərə alsın. Düşünürəm ki, bu istiqamətdə çalışsaq gələcəyimiz üçün yararlı, yaxşı, savadlı kadrlar yetişdirəcəyik. Tədris materialını qavramaq və anlamaq onu hələ tam mənimsəmək demək deyil. Bundan ötrü əlavə işlər görüb, addımlar atmalıyıq. Bu məqsədlə biz müəllimlər şagirdlərin şüurunu hərəkətə gətirməli, onları düşünməyə, sərbəst fikir ifadə etməyə vadar etməliyik və maraqları olan yönə yönəldib, diqqətlərini öyrədilən hadisələrdə səbəb-nəticə əlaqəsinə istiqamətləndirməliyik. Əgər belə etsək, uşaqlar müəllimin rəhbərliyi ilə müəyyən əqli nəticələr çıxardar, öz fikirlərinin doğruluğunu isbat edərlər. Təlimin bu mərhələsində şagirdlər idrak fəallıqlarını müqayisəyə, təhlilə, ümumiləşdirməyə, mücərrədləşdirməyə daha çox müraciət edəcəklər.

Ataların belə bir deyəmi var; "Göz görmək, ağıl başa düşmək üçündür". Təlimdə əsas məqsəd alınmış məlumatı ancaq yadda saxlamaq deyil, həm də onu əvvəlki məlumatla qarşılıqlı əlaqəsinə başa düşməkdir. Şagirdləri təhrik etmək lazımdır ki, müəllimin qoyduğu suala cavab tapmağı öyrənsinlər. Bu şagirddən fəal, yaradıcı iş, alınmış məlumatı təhlil etmə bacarığı tələb edir. Bunun üçün dərsi keçərkən həmişə problem-situasiya yaratmalıyıq. Bu şagirdi dərsi düşünülmüş şəkildə qavramağa, yaradıcılığı inkişaf etdirməyə məcbur edəcək. Dərsdə problem-situasiyanın yaradılması dərsin gedişində şagirdləri düşünməyə, təlimdə müəyyən çətinliklərin yaradılmasına səfərbər edir, onların iradəsini inkişaf etdirir. Müəllim həmin çətinlikləri tədrisən mürəkkəbləşdirməlidir. Çətinlik elə olmalıdır ki, şagirdlər tərəfindən aradan qaldırıla bilsin. Biliklərə yiyələnmək işində çətinliklərin aradan qaldırılması şagirdin praktikasına yaxşı təsir göstərir, öz qüvvələrinə inam yaradır, əmək vərdişləri formalaşdırır, onları müstəqilliyə və yaradıcı olmağa şövq edir.

Savadlı, vətəninə, millətinə yararlı şagirdlərin yetişməsi, biz müəllimləri düşündürdüüyü kimi dövlətimizin də daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Elə bunun nəticəsidir ki, 3 iyun 2010-cu ildə ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları təsdiq olundu.

**TƏHSİLƏLƏNƏLƏRİN BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRƏDİŞLƏRİNİN SƏVİYYƏSİNƏ
VERİLƏN TƏLƏBLƏRİN REALLAŞDIRILMASI VƏZİYYƏTİ VƏ
PERSPEKTİVLƏR**

Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində “İslahat proqramı”nda deyildiyi kimi təhsil, gənc nəsli həyata hazırlamalı, cəmiyyətin hər bir üzvünü əsl vətəndaş kimi formalaşdırmalıdır. Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsil sistemini milli maraqlara uyğun qurmaq imkanı əldə etdi. Təhsilələnələrin bilik, bacarıq və vərədişlərinin səviyyəsini müəyyən edən təlim nəticələri və məzmun standartları aşağıdakı tələbləri ehtiva edir:

- fərdin, dövlətin, cəmiyyətin maraq və tələbatının ödənilməsi;
- təhsilin nəticəyönümlülük, şagirdyönümlülük, integrativlik prinsipləri əsasında qurulmasına didaktik zəmin yaradılması;
- təhsilələnələrin həyati bacarıqlara yiyələnməsinin prioritet hesab edilməsi;
- keyfiyyətli təhsil almaq üçün hamıya bərabər imkanların yaradılması;
- təhsil səviyyələri üzrə təhsil proqramlarında varisliyin təmin olunması;
- şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə müvafiq standartların müəyyən edilməsi üçün etibarlı əsas yaradılması;
- təhsilələnələrin sağlamlığının qorunması məqsədi ilə ağırlaşdırıcı tədris materiallarının təlim prosesinə gətirilməsinin qarşısının alınması.

Dövlətimiz bütün bunların həyata keçirilməsini, qabiliyyətli gənclər yetişdirməyi biz müəllimlərin öhtəsinə buraxmışdır. Bu çətin işin ilkin bünövrəsini sinif müəllimləri qurur, yaradır. Bu baxımdan ibtidai sinif müəllimləri daha dərin və hər tərəfli biliyə malik olmalıdır. Bunun üçün hər bir müəllim öyrətməklə yanaşı, həm də özü öyrənməlidir. Hər bir müəllim dövlətimizin təhsil sahəsində apardığı dəyişiklikəri dərinədən öyrənməli, öz işində həmin prinsipləri həyata keçirməlidir.

Təhsil-təhsilələnələrin bilik, bacarıq və vərədişlə silahlanmasıdır. Bu da müəllimin rəhbərliyi altında həyata keçirilir. Yəni, təlim prosesində müəllimin rəhbərliyi altında şagirdlərə təhsil verilir. Deməli, təhsil təlim prosesinin nəticəsi kimi, bu prosesdə qazanılmış bilik, bacarıq və vərədişlər sistemidir. Təlim prosesi isə təhsilverənin fəaliyyəti ilə təhsil alanın fəaliyyəti kimi iki tərəfin birliyindən ibarətdir. Bu prosesdə təhsil verən bələdçi, təhsilələnə isə bilikləri kəşf edən tədqiqatçı rolunu oynayır. Təhsilverənin bələdçi olması dərş prosesində nəinki onun rolunu aşağı salır, əksinə müəllimdən dərşdən əvvəl yüksək səviyyədə hazırlanmasını tələb edir. Nəticədə şagird biliyə yiyələnir, onun bacarıq və vərədişləri formalaşır. Bacarıq biliyi tətbiq edə bilmək, biliyə uyğun hərəkət edə bilməkdir. Vərədişlər isə bacarığın dönə-dönə təkrarı nəticəsində formalaşır. Deməli, təhsilələnələr öyrəndiyi bilikləri tətbiq etmə bacarığına malik olmalıdırlar.

Təhsilələnələrin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında təlim və tərbiyə əsas rol oynayır. Əgər təlim şagirdləri bilik, bacarıq və vərədişlərə yiyələndirirsə, tərbiyyə isə şagirdlərin həyata münasibətini formalaşdırır. Məktəbdə təhsilələnələrin hərtərəfli inkişafı təkcə təlim prosesində deyil, sinifdənkənar tədbirlərdə də həyata keçirilir.

İbtidai təhsil şagirdlərin bilik bacarıq və vərədişlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Təhsilələnələr həyati bacarıqlara, təbiət və onun hadisələrinə aid biliklərə, düzgün oxu, bədii ifaçılıq qabiliyyətinə aşağı siniflərdə yiyələnirlər. Təhsilələnələrin formalaşmasında ibtidai siniflərdə keçirilən “Azərbaycan dili” dərşliyi çox geniş imkanlara malikdir. Dərşlikdə vətənimizin coğrafiyası, tarixi, həmçinin ədəbiyyatımız haqqında ilkin biliklər verilir. Təbiətlə, canlı və cansız aləmlə, vətənimizlə, tariximizlə bağlı mətnlər saysız-hesabsızdır. Lakin burada söhbət mətni necə öyrənməkdən getmir, söhbət ondan gedir ki, mətnin materialı

əsasında şagirdlər ətraf aləmə necə daxil olurlar, onlarda necə təəssürat yaradılır. Bu həm də şagirdlərin bilik bacarıq və vərdişlərinin formalaşmasına güclü təsir göstərir. Təhsilalanlar başa düşürlər ki, vətəni sevmək, tarixi abidələri qorumaqla bərabər, ətraf aləmə, təbiətə heç vaxt qəsd etmək olmaz.

Bütün bu deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsində təhsilverən əsas rol oynayır. Əsil peşəkar müəllim şagirdlərdə olan qabiliyyətləri axtarıb üzə çıxarmalı və onların qabiliyyətlərinə görə inkişaf etdirməlidir.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNLƏRDƏ BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRDIŞLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI TƏCRÜBƏSİNDƏN

Ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə verilən tələblər aşağıdakılardır:

- fərdin, cəmiyyətin, dövlətin maraq və tələbatlarının ödənilməsi;
- təhsilin nəticəyönümlülük, şagirdyönümlülük, inteqrativlik prinsipləri əsasında qurulması;
- təhsilənlərin həyati bacarıqlara yiyələnməsinin əsas hesab edilməsi;
- keyfiyyətli təhsil almaq üçün hamıya bərabər imkanların yaradılması;
- təhsil səviyyələri üzrə təhsil proqramlarında varisliyin təmin olunması;
- şagird nəliyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə müvafiq standartların müəyyən edilməsi üçün etibarlı əsas yaradılması;
- təhsilənlərin sağlamlığının qorunması məqsədilə ağırlaşdırıcı tədris materiallarının təlim prosesinə gətirilməsinin qarşısının alınması.

Bu tələblərin əsas məqsədi Azərbaycan xalqının gələcəyi üçün xeyirli vətəndaşlar yetişdirməkdən ibarətdir. Təlimin bilik, bacarıq və vərdiş mərhələlərini təhsilənlərdə formalaşdırmaq üçün müəllimin düzgün istiqaməti əsas rol oynayır. Bilik, bacarıq və vərdişlər qarşılıqlı əlaqədədir.

Tədris materialını qavramaq və anlamaq onu tam mənimsəmək üçün kifayət deyil. Perspektiv planlaşdırma zamanı əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələrə nail olmaq üçün müəllimlərin əlaqələndirici, istiqamət verici, məsləhətçi, şagirdlərin işə tədqiqatçı, yaradıcı subyektlər kimi əməkdaşlıq fəaliyyətləri əsasında qurulan dərstdə buna nail olmaq olar.

Dərs o zaman mükəmməl olar ki, şagirdlərdə canlı maraq, kəskin reaksiya daşsın, onları müzakirəyə daxil etməyə, mövzuya uyğun hərəkətə sövq etsin. Bu cür dərs canlı və maraqlı keçməklə kifayətlənməyəcək hətta təhsilənlərə bütün ömürləri boyu onlara faydalı olacaq sərbəst düşüncə vərdişləri aşılayacaqdır. Şagirdlər o zaman yeni bilikləri mənimsəyib tətbiq edərlər ki, onlar öyrəndikləri məlumatdan nəyi işə yaratsınlar. Əsaslı şəkildə dərk edilən bilik, bacarıqlar sonradan möhkəmləndirilir və vərdişə çevrilir. Məlumdur ki, şagirdlər tədris materiallarını anlayır hətta dərk edir, lakin bir müddət sonra onu unuda bilir. Biliyin yaddan çıxması təfəkkür prosesini, mühakiməni çətinləşdirir. Biliyin vərdiş halına salınması biliyin uzun müddət hafizədə qalmasına və təfəkkürün zənginləşməsinə imkan verir. Təlim zamanı biliyin möhkəmliyini, dərinliyini və şüurluluğunu təmin etməklə kifayətlənmək olmur. Bununla yanaşı, bilik həm də əməli səciyə daşmalıdır; lazım gəldikdə mövcud bilikdən təlimdə və ictimai-iqtisadi həyatda istifadə edilməlidir. Biliklər hafizədə toplanıb qaldıqda, ondan istifadə edilmədikdə əhəmiyyətini itirir.

Müşahidələrim onu göstərdi ki, dərs zamanı müəllimin yeni mövzunu hazır şəkildə şagirdlərə mənimsətməsi heç bir nəticə vermir. Müəllim dərs zamanı problem vəziyyəti yaradan suallarla şagirdlərə istiqamət verməklə onları tədqiqata sövq etməsi onlarda böyük maraq yaradır və araşdırma apararaq öz üzərlərində çalışırlar öyrəndikləri yeni bilikləri həvəslə təqdim edirlər. Bu zaman şagirdlərdə idrak fəallığının inkişafı ilə yanaşı onların nitqi inkişaf edir. Təhsilənlər məlumatı özləri araşdırıb tapdıqda onlarda fərəh hissi oyanır və yaratmağa meyilli olurlar.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNƏN BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRDIŞLƏRİNİN SƏVİYYƏSİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR VƏ REALLIQLAR

XXI əsr insan həyatında kəskin dəyişikliklərlə müşayiət olunur. Bu dəyişikliklər biz istəsək də istəməsək də gündəlik həyat tərzimizə, iş həyatımıza, düşüncələrimizə təsir edir. Dəyişən dünyaya uyğunlaşmaq insanların qarşısına bir sıra tələblər qoyur. Bura ömür boyu öyrənmə, tənqidi təfəkkür və problem həll etmə, yaradıcı təfəkkür, əməkdaşlıq etmək, qarşılıqlı anlayış və tolerantlıq göstərmə, informasiya kommunikasiya texnologiyalarından effektiv şəkildə istifadə və s. xüsusiyyətlərinə sahib olmaq daxildir. Təhsil cəmiyyətin mədəni inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsində və uğurlu iqtisadiyyatın formalaşmasında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Hər bir müəllim cəmiyyətdə baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmaq üçün davamlı olaraq öz üzərində çalışmalı ömür boyu öyrənmə xüsusiyyətini özünün həyat tərzinə çevrilməlidir.

Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununa əsasən hazırlanmışdır. Dövlət standartlarının ən vacib olanlarından biri də ümumi təhsil sistemində təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsidir. Ümumi təhsil pilləsində təhsilənlərin hər bir səviyyəsi üzrə təsdiq olunmuş təlim nəticələri və fənlər üzrə məzmun standartları ilə müəyyən edilir.

Təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini müəyyən edən təlim nəticələri və məzmun standartları aşağıdakı tələbləri özündə birləşdirir. Şagirdlər tam orta təhsili başa vurarkən nələri bacarmalıdırlar. Dinlədikləri və oxuduqlarına tənqidi və yaradıcı münasibət bildirməyi bacarmalı yeni məlumatlarla biliklərini zənginləşdirməlidirlər. Düzgün nitq mədəniyyətinə yiyələnəli və nitqin müxtəlif formalarından yerində istifadə etməyi bacarmalıdır. Fikirlərini yazılı formada istifadə etməyi, yaradıcı yazılar yazmağı bacarmalıdır. İctimai həyatda baş verən hadisələrə və sosial-mədəni sahələrdəki yeniliklərə yaş səviyyəsinə uyğun olaraq münasibət bildirməlidir. Xarici dildə ünsiyyət saxlamağı icraçılıq, təşkilatçılıq və idarəetmə ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirməyi və bu proseslərdə liderlik xüsusiyyətlərini nümayiş etdirməyi. Öz ölkəsinin tarixini, coğrafiyasını, ədəbiyyatını və s. bilməlidir. Təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsinə qoyulan tələbləri reallaşdırmaq üçün təhsil verənlərin də üzərinə böyük iş düşür. Təhsil verənlər öz üzərinə düşən vəzifəni layiqincə yerinə yetirməlidirlər ki, bu bacarıqları şagirdlərdə formalaşdırmağa bilsinlər.

Bunun üçün əyanilikdən istifadə etmək bilikləri həyatla əlaqələndirmək lazımdır. Artıq yeni nəslə köhnə üsül və yanaşmalarla öyrətmək mümkün deyil. Müasir dövrdə yeni bir şey öyrənmədiyimiz hər gün geri qalırıq.

Sözsüz ki, mühitin şagirdlərə təsiri də çox böyükdür. Bunun üçün həm ailədə, həm də məktəbdə sağlam psixoloji mühit yaradılmalı, həm müəllimlər, həm də valideynlər şagirdlərə örnək olacaq davranışlar sərgiləməlidirlər.

BÖLMƏ 7.

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda formalaşdırılmalı səriştələr və məktəb təcrübəsi

Bölmə rəhbərləri: *Zeynab Mehdiyeva, Tərifə Kərimova*

Zeynab Mehdiyeva

İbtidai sinif şagirdlərinin həyati bacarıqlarının formalaşmasında kurikulum islahatlarına praktik baxış (133-134)

Həsən Həsənov

Ümumi təhsil pilləsində şagird səriştələrinin formalaşdırılmasında robototexnikanın rolu (135-136)

Təranə Allahverdiyeva

Ümumtəhsil müəssisələrində şagirdlərin mənəvi dəyərlər əsasında şəxsiyyət kimi formalaşması islahatların tələbi kimi (137)

Günay Əliyeva

Təhsilalanlarda formalaşdırılan zəruri səriştələrin səciyyəsinə dair bəzi mülahizələr (138-139)

Nərgiz Məmmədova

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanların səriştələrinə verilən tələblər və onların məktəb təcrübəsində reallaşdırılması vəziyyəti (140)

Pərvin Hacıyev

Təhsilalanlarda formalaşdırılmalı olan səriştələrin təhlili və konkret məktəb təcrübəsinin təsviri (141-142)

Tərifə Kərimova

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda formalaşdırılan səriştələrin səciyyəsi (143-144)

Nənəxanım Əliyeva

Ümumi təhsil pilləsində təhsilalanlarda tələb olunan səriştələrin formalaşdırılması məktəbin əsas fəaliyyət nəticələrindən biri kimi (145)

Bəyim Tarverdiyeva

Kurikulumların tətbiqinin şagird şəxsiyyətinin inkişafında rolu (146-147)

ZEYNAB MEHDİYEVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Pedaqogika və psixologiya kafedrasının baş müəllimi*

İBTİDAI SINIF ŞAĞİRD LƏRİNİN HƏYATİ BACARIQLARININ FORMALAŞMASINDA KURİKULUM İSLAHATLARINA PRAKTİK BAXIŞ

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2010-cu 3 iyun tarixli 103 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” adlı sənəddə ibtidai təhsil üzrə ümumi təlim nəticələrində kiçikyaşlı şagirdlərin tədqiqatçılıq qabiliyyətlərinin inkişaf məsələsi birbaşa olmasa da, məntiqi şəkildə aşağıdakı kimi qeyd edilir:

“İbtidai təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- məntiqi düşünməyi, fikir irəli sürməyi, başqasının fikrinə münasibət bildirməyi;
- müşahidə etdiyi obyekt və hadisələri təsvir etməyi, onları səciyyəvi əlamətlərinə görə fərqləndirməyi;
- ünsiyyət qurmağı, əməkdaşlıq etməyi, komanda, kollektiv tərkibdə fəaliyyət göstərməyi;
- öz hüquqlarını müdafiə etməyi, başqasının hüquqlarına hörmət etməyi” .

“Ölkədə həyata keçirilən təhsil islahatları faktiki olaraq, yeni Milli Təhsil Sisteminin yaradılmasına yönəlmişdir və onun əsasında müasir zamanda ən çox üstünlük verilən demokratikləşdirmə, hümanistləşdirmə, hümanitarlaşdırma, inteqrasiya, differensiallaşma, fərdiləşdirmə və bir neçə digər vacib prinsiplər durur. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi şagirdin təlim-tərbiyə prosesinin əsas subyektinə çevrilməsi, onun şəxsiyyət kimi formalaşmasını, cəmiyyətdə mövcud olan təhsillə bağlı bir çox qurumların söylərinin şagirdin mənafeyi istiqamətinə yönəlməsini nəzərdə tutur”. Bunun üçün təlim prosesində şagirdlərə bir sıra zəruri həyati bacarıqların qazandırılması, sonra isə həmin bacarıqların inkişaf etdirilərək formalaşdırılması vacib sayılır. Məhz ona görə fənlərin tədrisində belə bacarıqların aşılmasını həyata keçirmək lazım gəlir.

Ölkəmizin ümumtəhsil məktəblərində həyata keçirilən kurikulum təlimi ilə bağlı materiallar da araşdırılır. Məlum oldu ki, kurikulum təlimi materiallarında ibtidai sinif şagirdlərinə həyati bacarıqlar aşılmaq üçün istənilən qədər elmi-pedaqoji ideyalar, metodik göstərişlər və istiqamətlər mövcuddur. Lakin bu elmi-pedaqoji ideyalar, metodik istiqamət və göstərişlərdə həyat bilgisi fənninin tədrisində şagirdlərə həyati bacarıqların aşılması yolları barədə heç bir məlumat verilmir. Doğrudur, müvafiq bacarıqlar aşılmaq üçün şəxsiyyət-yönümlülük, tələbyönümlülük, nəticəyönümlülük prinsiplərindən istifadə etməyin vəzifələri, məqsədləri açıqlanır. Lakin bu prinsiplərə istinad etməklə şagirdlərə həyati bacarıqların aşılması yolları göstərilir. Kurikulum təliminə praktik baxışı özündə səciyyələndirən metodik ədəbiyyatları nəzərdən keçirərkən aydın olur ki, göstərilən prinsiplərə istinad etməyin yolları ümumi şəkildə təsvir olunur. Məsələn, həmin ədəbiyyatlardan birində göstərilir ki, “ünsiyyət bacarıqları hər bir insana lazım olan əsas bacarıqdır. Şagirdlərdə ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması müəllimin qarşısında duran mühüm məqsədlərdən biridir. Şagird yerinə yetirdiyi tapşırıqları təqdim edərkən, hər hansı bir stasiyaya reaksiya verərkən, xatırladığını və ya gördüyünü təsvir edərkən, qrupla və ya cütlərlə iş zamanı problemləri həll edərkən, seçimini izah edərkən, müxtəlif müzakirələrə cəlb olunarkən və s. onun ünsiyyət qurma qabiliyyəti formalaşır.

Şəxsiyyətin formalaşması üçün mühüm olan psixomotor bacarıqlar isə hərəki bacarıqları əhatə edir. Şagirdin rəsm çəkə bilməsi, rəqs edə bilməsi, danışarkən jest və mimikalardan istifadə etməsi, qaçması, yazı yazması və digər bu cür fəaliyyətləri onlarda psixomotor bacarıqların inkişafını təmin edir.

Şagirdyönümlülük – təhsil sahəsində fəaliyyətlərin təhsilalanların mənafeyinə, maraq və təlabatlarının ödənilməsinə, potensial imkanlarının inkişafına xidmət etməsidir”.

Göründüyü kimi, kurikulum materiallarında həyati bacarıqlardan biri olan ünsiyyət bacarıqları ilə bağlı verilən elmi ideyalar ümumi şəkildə şərh olunur. Hansı ki, həmin ideyaların şəxsiyyətyönümlük səviyyəsi açılmaz. Güman etmək olardı ki, kurikulum materiallarında nəticəyönümlülük prinsiplərinə istinad etməklə şagirdlərin həyati bacarıqlarının formalaşdırılması üçün ibtidai sinif müəllimlərinə metodik göstərişlərin verilməsi vacib hesab olunur. Lakin kurikulum materiallarını nəzərdən keçirdikdə məlum olur ki, haqqında danışılan məsələnin müvəffəqiyyətli həlli baxımından nəticəyönümlülük prinsipinə də ümumi şəkildə yanaşılmışdır.

Respublikamızda uğurla həyata keçirilən Milli Kurikuluma dair proqram xarakterli sənədlərdə fənlərin tədrisində ibtidai sinif şagirdlərinin həyati bacarıqlarının formalaşdırılması ilə bağlı tövsiyələrin verilməsi, elmi-pedaqoji müddəaların irəli sürülməsi yaxşı hal kimi qeyd olunmalıdır. Milli kurikulumla dair həmin sənədlərdə göstərilir ki, hümanitar fənlərin tədrisində, o cümlədən həyat bilgisi dərslərində hər hansı bir mövzunun öyrədilməsi zamanı şagirdlərə ən zəngin həyati bacarıqların aşılması çox faydalıdır. Çünki həyati bacarıqlara yiyələnən ibtidai sinif şagirdləri gələcəkdə xalq təsərrüfatının müxtəlif sahələri üzrə səriştəli mütəxəssislər kimi yetişdirilməklə yanaşı, öz ölkələrinin hərtərəfli inkişafını təmin etməyə qadir olan şəxsiyyətlər kimi formalaşmalıdırlar.

Ona görə də, ibtidai sinif şagirdlərinə həyati bacarıqların aşılması zamanı digər didaktik əsaslara da istinad etməyin, onlardan bəhrələnməyin əhəmiyyəti böyükdür. Şübhəsiz “hər bir dərs, yəni hər bir təlim forması tipindən asılı olmayaraq, müəyyən didaktik əsaslara malik olmalıdır. Başqa sözlə desək, hər bir dərs müəyyən didaktik tələblərə cavab verməlidir. Dərsə verilən didaktik tələblər, əslində təlim işinin təşkilindən, keçirilməsindən, onun məzmununun müəyyənləşdirilməsindən sonra aparıcı rol oynayır. Məhz didaktik tələblərin gözlənilməsi, ona ciddi əməl edilməsi dərslərin daha effektiv, daha canlı qurulmasına səbəb olur, onun qarşısında qoyulan vəzifələrin, bütövlükdə isə təlimin bütün funksiyalarının müvəffəqiyyətli həllini təmin edir”. Xüsusilə ibtidai siniflərdə həyat bilgisinin tədrisi prosesində hər hansı mövzunun öyrədilməsi zamanı şagirdlərə müvafiq həyati bacarıqların aşılması dərslərin daha canlı təşkilinə səbəb olur ki, bu da interaktiv dərslərin ərsəyə gəlməsini təmin etmiş olur. Unutmaq olmaz ki, bu gün bütün inkişaf etmiş ölkələrdə interaktiv dərslərin təşkilinə böyük üstünlük verilir. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, interaktiv dərslərdə şagirdlər daha çox fəallaşdırılır. Belə fəallıq isə onlarda yeni həyati bacarıqların formalaşmasına kömək etmiş olur.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ ŞAĞIRD SƏRİŞTƏLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASINDA ROBOTOTEXNİKANIN ROLU

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” konsepsiyası təhsilalanların yaradıcılıq potensialının inkişafına və şagird şəxsiyyətinin inkişafı yönündə idraki, fəaliyyət və dəyərlərlə bağlı bacarıqlarının formalaşmasına diqqət yetirməklə formalaşdırılıb. Yetişməkdə olan nəslin texniki hazırlığının təkmilləşdirilməsi və yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsi ideyası dövlət əhəmiyyəti kəsb edir.

“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları” konsepsiyasına görə ümumi təhsil pilləsində formalaşdırılacaq tərəkürlə bağlı sərişتلər - yaradıcılıq (kreativlik), tənqidi tərəkür, problem həllətmə, qərar qəbuletmə, müstəqil öyrənmə; fəaliyyətlə bağlı sərişتلər – ünsiyyət, əməkdaşlıq, rəqəmsal savadlılıq, informasiya savadlılığı, maliyyə savadlılığı; dəyərlər - milli kimliyin dərkı və milli iftixar hissi, fəal vətəndaş mövqeyi, şəxsi və sosial məsuliyyət, demokratiya və insan hüquqlarına hörmət, mədəni müxtəlifliyə hörmət kimi sərişتلərin formalaşmasında robototexnikanın tədrisinin böyük imkanları var.

Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin tapşırığı ilə 2020-2021-ci tədris ilindən Muxtar Respublikada STEAM layihəsinin tətbiqinə başlanılıb. Ümumtəhsil müəssisələrində STEAM kabinələri yaradılır, kabinələr lazımi avadanlıqlarla təchiz olunur. Haliyədə muxtar respublikanın 13 məktəbində STEAM kabinələri, Heydər Əliyev adına tam orta məktəbdə STEAM Tədris Mərkəzi yaradılıb.

Robototexnika robotların layihələndirilməsi, istehsalı və tətbiqi üçün elmi və texniki bazadır. “Robot” sözündən ilk dəfə 1921-ci ildə Çex dramaturqu Karl Çapek “Rossun universal robotları” kitabında istifadə etmişdir.

Robot texnikası əsasları istiqamətində təhsil fəaliyyətinin aşağıdakı növləri və üsulları var:

- * şagirdlərin idrak fəallığını stimullaşdıran axtarış və tədqiqat xarakterli üsullar;
- * şagirdlərin yaradıcılıq təşəbbüsünü inkişaf etdirən eksperimental tədqiqatlar, layihə-tədqiqat fəaliyyəti;
- * modellərin interaktiv elementlərinin yaradılmasına yaradıcı yanaşmanı nəzərdə tutan praktiki tapşırıqların fəal növləri;
- * həm şagirdlərin fərdi konstruktiv fəaliyyət forması, həm də qrup fəaliyyəti.

Bu istiqamət uşaqların intellektual inkişafı üçün əla vasitədir, təhsil və tərbiyəni birləşdirməyə imkan verir, müxtəlif fəaliyyət növlərində təşəbbüskarlıq və sərbəstlik nümayiş etdirməyə imkan verir. Robototexnika elmi-texniki sahədə bilik və bacarıqların formalaşdırılmasına imkan verir. Bir tərəfdən, şagird özünü istənilən şəraitdə rahat hiss edə, digər tərəfdən isə yeni texnologiyalardan yaxşı baş çıxara bilər. Gələcəkdə əldə olunan bilikləri təcrübədə tətbiq etməklə uşaqlar və yeniyetmələr cəmiyyət üçün faydalı olan məhsullar hazırlayır və proqramlaşdırırlar.

Robototexnika uşaq və gənclərin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi üçün mühüm üsul və vasitə olub, texniki və mühəndislik tərəkürünün formalaşdırılmasını təmin edir.

Robototexnika məktəbdə şagirdlərin interaktiv düşünməsini təmin edir, fənlərarası və fənn üstü inteqrasiya problemlərini tam şəkildə həll edə bilər. Fizika, informatika, riyaziyyat və texnologiya fənlərinin öyrəndiyi obyektlərinin yaxınlığı, bu mövzuların inkişafının əsasını təşkil edən ümumi empirik tədqiqat metodlarının və nəzəri konsepsiyaların ümumiliyinin üstünlük təşkil etməsi buna şərait yaradır. Robototexnika şagirdin tərəkür məkanı üzərində işləməyə imkan verir. Bu, təhsil və əmək fəaliyyətinin böyük hissəsinin qurulduğu əsasdır.

Uşaq fiqurların qurulması prinsiplərini başa düşəndə, onun qabiliyyətləri sürətlə inkişaf etməyə başlayır. Robot texnikasının müasir məktəb məkanına daxil edilməsi bir çox problemləri həll edir:

1. İnformasiya axtarışı, zəruri informasiya resurslarının mənimsənilməsi, sadə robot-texniki konstruksiyalarla tanışlıq.

2) Robot texnikasının əsaslarının mənimsənilməsi, layihə-texnoloji fəaliyyətin inkişaf etdirilməsi.

3) Robot texnikası, proqramlaşma, layihələndirmə, modelləşdirmənin müxtəlif tədris fənnlərindəki mövzularla interaktiv öyrənilməsi.

4) Təhsil alanların proqram-konstruktor fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi.

Robototexnikanın tədrisində proseslərin sadədən mürəkkəbə doğru düzülməsi şagirdlərdə hərtərəfli yanaşma bacarığı və konvergent düşünmə qabiliyyətlərinin formalaşmasına geniş imkanlar açır. Bu prosesin sadə bir ardıcılığına nəzər salaq:

1. Nümunəyə görə konstruksiya.

Şagirdlər oyuncağı nəzərdən keçirir, əsas hissələri ayırır. Sonra pedaqoqla birlikdə konstruktorun ölçü, forma, rəng üzrə lazımlı detallarını seçirlər və yalnız bundan sonra bütün detalları birlikdə yığırlar.

2. Model üzrə konstruksiya.

Bu modeldə bir çox komponent elementləri gizlidir. Şagirdlər robotun hansı hissələrdən yığılmasını müstəqil müəyyən etməlidir. Model üzrə layihələşdirmə zamanı analitik və obrazlı düşüncə fəallaşır.

3. Verilən şərtlərə görə konstruksiya.

Şagirdlərə iş üsullarını göstərmədən yerinə yetirməli olduğu şərtlər kompleksi təklif olunur. Şagirdlər hazır məmulatların nümunələrini təhlil etməyi, onlarda əhəmiyyətli əlamətləri ayırmağı, əsas əlamətlərin oxşarlığına görə onları qruplaşdırmağı, forma və ölçü üzrə əsas əlamətlərin fərqliliyinin konstruksiyanın təyinatından (verilmiş şərtlərdən) asılı olduğunu anlamaqda davam edirlər. Bu halda şagirdlərin məntiqi təfəkkürü, yaradıcılıq qabiliyyəti inkişaf edir.

4. Sadə təsvirlər və sxemlər üzrə konstruksiya.

Sxemlərin köməyi ilə şagirdlərdə yalnız qurmaq bacarığı deyil, həm də hərəkətlərin düzgün ardıcılığını seçmək bacarığı formalaşır. Sonradan şagirdlər yalnız sxem üzrə deyil, həm də əksinə, əyani konstruksiyaya görə sxem çəkməyi öyrənir.

5. Plan üzrə konstruksiya.

Robototexnikanın şagirdlərdə formalaşdırdığı hadisə və əşyalara hərtərəfli yanaşma, konvergent düşüncə, innovativ fəaliyyət, proqnozlaşdırmaq, problemi konstruktiv şəkildə həll etmək, ideyaları qısa müddətdə həyata, istehsalata tətbiq etməklə dəyəərə çevirmək bacarığına imkan verən mühəndis-texniki qabiliyyətlər, qrup və kollektivlə düşünmə, şəxsi və sosial məsuliyyət hissəsinin möhkəmlənməsi ilə yaranan fəal vətəndaş mövqeyi ölkənin gələcək inkişafında mühüm amilə çevriləcək. Unutmaq olmaz ki, ölkələrin maddi və mənəvi həyatının gələcək inkişafının əsasını artıq təbii sərvətlərin, xammalın bolluğu deyil, texnoloji nailiyyətlər, texnologiyalar istehsalı və ixracı təşkil edir.

TƏRANƏ ALLAHVERDİYEVA*Naxçıvan şəhər 16 №-li tam orta məktəbin**Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi***ÜMUMTƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR
ƏSASINDA ŞƏXSİYYƏT KİMİ FORMALAŞMASI İSLAHATLARIN TƏLƏBİ
KİMİ**

Bütün millətlər haqlı olaraq, həm taledən bəxtlərinə düşən milli dəyərlərlə, həm də min illər boyu qazanmış olduqları milli dəyərlərlə fəxr edirlər. Yarandığı gündən bütün millətlər və xalqlar, bütün bəşəriyyət eyni bir məqsədlə yüksək mənəviyyətə çatmaq məqsədi ilə səfərbərdirlər.

Hər bir cəmiyyətdə tərbiyə onun başlıca vəzifəsidir. Ümumtəhsil müəssisələrində şagirdlərin mənəvi dəyərlər əsasında şəxsiyyət kimi formalaşmasında tərbiyənin məqsədi hərtərəfli və harmonik inkişafı bir şəxsiyyət yetişdirməkdir. Bu mühüm vəzifənin həyata keçirilməsində müəllimlərin üzərinə böyük bir vəzifə düşür.

Pedaqogikanın başlıca kateqoriyalardan biri olan tərbiyə - milli və bəşəri dəyərlərlə əlaqədar davranış və mənəvi keyfiyyətlərin məqsədyönlü, planlı və mütəşəkkil şəkildə aşılanması prosesidir. Tərbiyənin mərkəzində şəxsiyyətin mənəvi özəyini formalaşdıran əxlaq tərbiyəsi durur. Əxlaq normaları, davranış qaydaları, onların mahiyyəti haqqında nəzəri məlumatlar vermək və əxlaqi adətlər formalaşdıran bir prosesdir. Bu prosesdə onlarda cəmiyyətə, insanlara, ailəyə hər kəsin özü-özünə münasibəti formalaşdırılır.

Məktəbli dərslərini yaxşı oxumalı, məktəbin ictimai işlərində fəal, tərbiyəli, əxlaqlı, savadlı və bacarıqlı olmalıdır. Əgər şagirdə bu keyfiyyətlər formalaşdırılmışsa, demək, həmin təhsil ocağında təlim-tərbiyə prosesi düzgün qurulub. Eyni zamanda hər hansı mənəvi keyfiyyəti formalaşdırmaq üçün müəllimin seçdiyi üsul tərbiyə olunanın həmin keyfiyyət üzrə tərbiyəlilik dərəcəsinə uyğun gəlməlidir. Çünki tərbiyənin məqsədi həqiqi insan yetişdirməkdir. Y.A.Komenski deyirdi ki, biz insanın tərbiyəsi ilə məşğul oluruqsa, bu sahədə uğur qazanmaq istəyiriksə, insanın mahiyyətini düzgün öyrənməliyik.

Xalqın tərbiyə sahəsində tarix boyu irəli sürdüyü fikir və ideyaların bir qismi onun adət və ənənələrində, etnoqrafik və tarixi sənədlərində, folklor materiallarında ifadə olunmuşdur. Xalq müdrikliyi bizim ulu babalarımızın təcrübəsi ilə yaranaraq dərin mənaya malik olub insan əqlinin, təfəkkürünün, zövqünün və mənəviyyətinin formalaşmasında, təbiət və cəmiyyət hadisələrini düzgün dərk etməsində, adamları doğru yola çəkməkdə, onları pis əməllərdən uzaqlaşdırmaqda mühüm rol oynamışdır. Pedaqoji fikir tariximizin görkəmli nümayəndəsi, professor Əhməd Seyidov bu barədə belə yazırdı: “Bizim mədəniyyət tariximizin ümumi nəzəriyyəsinə gənc nəslin təlim və tərbiyə məsələləri mühüm yer tutur. Atalar sözü, zərbi-məsəllər, nağıllar xalqımızın bütün folklor materialı buna parlaq misaldır. Xalq yaradıcılığı Azərbaycanda pedaqoji fikrin ilk carçısı olmuşdur”.

Məruzəmin sonunu Məhəmməd Peyğəmbərin bu kəlamları ilə bitirmək istəyirəm. O, deyirdi ki, uşaqların yaxşı insan kimi böyüməsi bizim verdiyimiz düzgün tərbiyədən asılıdır. Onun necə insan olması, necə yaşaması tərbiyədən asılıdır.

Ölkənin gələcək taleyi onun gənclərindən asılı olduğu üçün təhsildə aparılan islahatlar milli ənənələrə və dəyərlərə söykənərək şəxsiyyətin formalaşmasına xidmət edir.

TƏHSİLƏLƏNLƏRDƏ FƏRMLƏŞDİRİLƏN ZƏRURİ SƏRİŞTƏLƏRİN SƏCİYYƏSİNƏ DƏİR BƏZİ MÜLƏHİZƏLƏR

Hər bir ölkənin təhsil sistemi həmin ölkədə həyata keçirilən ictimai-iqtisadi siyasətin və mədəni inkişafın səviyyəsi ilə bilavasitə əlaqədə təşəkkül tapır və inkişaf edir. Bu baxımdan Azərbaycan hökuməti ilə Dünya Bankının Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası arasında bağlanan sazişə əsasən ölkəmizdə 15 iyun 1999-cu ildə qəbul olunmuş Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı çərçivəsində həyata keçirilən islahatların əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatlarıdır. Hazırda ölkəmizdə tətbiq olunan şəxsiyyətyönümlü kurikulumda insanın gələcək həyat fəaliyyətində ona lazım olacaq praktik bacarıq, səriştə və vərdişlər əhatə edilir. Bacarıq-biliklərə əsaslanaraq hər hansı əməliyyatları yerinə yetirmək qabiliyyətinə deyilir.

ABŞ-ın 16-cı prezidenti Avraam Linkolnun oğlunun müəlliminə yazdığı məktubun məzmununa nəzər saldıqda onun, oğlunun biliklərlə yanaşı məhz ona həyatda lazım olacaq bacarıq, səriştə və vərdişlərə yiyələnməsinə necə böyük önəm verdiyinin şahidi oluruq. Məktubda yazılır: “Bütün insanlara qulaq asmağı, qulaq asdıqlarını həqiqət ələyhindən keçirib ancaq yaxşılarını özünə götürməyi öyrədin.”

Kurikulumun əsas prinsiplərindən biri olan şəxsiyyətyönümlülük təhsil alanın idraki, ünsiyyət, psixomotor bacarıqlarını inkişaf etdirməklə milli və bəşəri dəyərlərin formalaşdırılmasıdır. Şagirdin şəxsiyyət kimi formalaşması üçün bu bacarıqlara yiyələnməsi zəruridir. İdraki bacarıqların inkişafı dedikdə şagirdin təkəkkürünün, idrak fəaliyyətinin inkişafı, onun əldə etdiyi informasiyanı anlaması, hər hansı baş vermiş hadisəni təhlil edib qərar qəbul edə bilməsi, rastlaşdığı situasiyanı, oxuduğu mətnin məzmununu dərk edib dəyərləndirə bilməsi və s. kimi idraki bacarıqlar nəzərdə tutulur. Ünsiyyət bacarıqları isə hər bir insana lazım olan bacarıqlardır. Şagirdlərdə ünsiyyət bacarığının formalaşdırılması müəllimin qarşısında duran mühüm məsələlərdən biridir. Şagirdlər tapşırıqları təqdim edərkən, istənilən situasiyaya reaksiya verərkən, təsvir edərkən, qrupla və ya cütlərlə iş zamanı problemin həlli yollarını müzakirə edərkən, mövzu ilə bağlı təqdimat edərkən onun ünsiyyət qurma qabiliyyəti, səriştəsi formalaşır. Hərəkət bacarıqları isə şəxsiyyətin formalaşması üçün mühüm olan psixomotor bacarıqlardır. Rəsm çəkmək, rəqs etmək danışarkən jest və mimikalardan düzgün istifadə etmək, qaçmaq, yazı yazmaq kimi fəaliyyətlər şagirdlərdə psixomotor bacarıqların inkişafını təmin edir.

Kurikulumun nəticəyönümlülük prinsipi hər bir müəllimə əvvəlcədən tədris prosesinin sonunda şagirdlərini hansı nəticəyə uyğun formalaşdıracağını bilmək imkanı verir.

Dövlətin təhsil sahəsində həyata keçirdiyi islahatlar fonunda ümumi təhsil pilləsi üçün müəyyən etdiyi standartlar Nazirlər Kabinetini 2010-cu il 3 iyun tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları”nda öz əksini tapmışdır.

Hər bir fərdin şəxsiyyət kimi formalaşmasında aldığı təhsil əhəmiyyətli yer tutur. Məhz bu səbəbdən ümumi təhsil pilləsində erkən yaş dövründə şagirdlərin intellektual, fiziki və psixi inkişafı, sadə əmək vərdişlərinə yiyələnməsində məktəbhazırlıq səviyyəsi xüsusi yerlərdən birini tutur. Bu dövrdə əsas məqsəd uşaqlara gigiyena qaydalarına əməl etməyi öyrətmək, vətəninə, millətinə qarşı sevgi aşılamaq, onlarda danışmaq mədəniyyətini, fiziki inkişafı ilə bağlı müəyyən olunmuş müxtəlif hərəkətləri yerinə yetirmək bacarıqlarını formalaşdırmaq olmalıdır.

İbtidai təhsil səviyyəsində uşağın şəxsiyyəti formalaşmağa və inkişaf etməyə başlayır. Biz müəllimlər çalışmalıyıq ki, bu mərhələdə təhsilənlərdə bilikli olmaqla yanaşı yaradıcılıq, tənqidi yanaşma, qərarların müstəqil qəbul olunması, müxtəlif mənbələrdən istifadə etməklə təqdimatların hazırlanması kimi səriştələri formalaşdıraraq. Ümumi orta təhsil üzrə təlim nəticələrinin məqsədi təhsilənlərdə təhsil proqramına daxil olan fənlər üzrə və eləcə də

dünya sivilizasiyasının inkişafı haqqında bilik və təsəvvürlərin yaradılması ilə yanaşı təlim prosesində yaradıcılıq tələb edən işləri müstəqil yerinə yetirməyi, bunun üçün müasir informasiya mənbələrindən istifadə etmək, müxtəlif fakt və mülahizələri müqayisə, təsnif və təqdim etmək kimi bacarıqları təmin etməkdən ibarətdir.

Ümumi təhsil pilləsinin son səviyyəsi olan Tam orta təhsildə şagirdlərin istedad və qabiliyyətlərinin reallaşmasında onlara doğru istiqamət verməklə fəal vətəndaş mövqeyinin formalaşması, milli və ümumbəşəri dəyərlərə hörmətlə yanaşmasını təmin etməliyik. Eyni zamanda şagirdlərdə qarşılaşdığı həyati problemləri qiymətləndirmək və onların həlli istiqamətində optimal qərarlar qəbul etmək, xarici dildə (dillərdə) ünsiyyət qurmaq bacarıqlarını formalaşdırmalıyıq. Biz ümumi təhsil pilləsində dövlət standartlarını reallaşdırmaqla vətənimizə layiqli, vətənpərvər şəxsiyyətlər formalaşdırmalıyıq. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev təhsilin əhəmiyyətini vurğulayaraq demişdir: “Təhsil millətin gələcəyidir.”

2008-ci ildən etibarən məktəblərdə dərslər yeni tədris kurikulumları əsasında təşkil olunur. Müasir təhsil sisteminə əsasən şagirdlər şəxsiyyət kimi formalaşır, azad düşüncə sahibi, sərbəst qərar verə bilən, özünə inamı olan, yalnız biliyə deyil, həmçinin həyatda ona lazım olan bacarıqlar, səriştə, vərdiş və keyfiyyətlərə yiyələnən, rahatlıqla ünsiyyət qura bilən, sağlam düşüncəyə sahib, humanist gənc nəsil formalaşır.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNƏN SƏRİŞTƏLƏRİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR VƏ ONLARIN MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ REALLAŞDIRILMASI VƏZİYYƏTİ

Təhsil davamlı inkişaf strategiyasının ən mühüm istiqamətlərindən biridir. Ölkəmizdə təhsilin inkişafına yönəlmiş kompleks islahatlar, qabaqcıl ideyalar və layihələr cəmiyyətimizin inkişafına böyük töhfələr verir.

“Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında ənənəvi iqtisadiyyatdan “bilik iqtisadiyyatı”na keçidin əsasının qoyulması, bunun üçün həlledici amil olan insan kapitalının adekvat inkişafının ön plana çəkilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

“Millətimizin gələcəyi” dediyimiz uşaqların inkişafı üçün əlavə təhsil, ömür boyu təhsil kimi komponentlər artıq zərurətə çevrilir.

İnsan kapitalının düzgün inkişafında məktəbin xüsusi yeri vardır. V.A.Suxomlinski bu haqda belə demişdir: “Məktəb yalnız o zaman əsl mədəniyyət ocağı olur ki, orada dörd pərəstiş olur: Vətənə pərəstiş, insana pərəstiş, kitaba pərəstiş və doğma sözə pərəstiş”.

Kurikulum islahatının gətirdiyi yeniliklər sərişlərin qazanılmasına müsbət təsir göstərir.

Sərişlə-təhsil prosesində və həyatda mənimsənilmiş hər hansı fəaliyyət sahəsi, eləcə də şəxsi inkişaf, sosiallaşma, cəmiyyətə inteqrasiya, məşğulluq, ömürboyu təhsil üçün zəruri olan bilik, bacarıq, yanaşma və dəyərlər məcmusudur.

Sərişlələr tədris olunan fənlər və dərslərkənər məşğələlər vasitəsilə formalaşdırılır. Sərişlələrin qazanılmasında ibtidai təhsilin, məktəbə hazırlıq səviyyəsinin də üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Belə ki, şagirdin məktəblə ilk tanışlığında yiyələndiyi vərdişlər mükəmməl olmalıdır. Müəllimlik təcrübəmizdə hər zaman şahid oluruq ki, hansı şagird məktəb həyatında savadlı, intizamlı tanınarsa, o hər hansı bir müəssisədə çalışarkən də hörmət və etibar qazanır. Sınıfda, məktəbdə ictimai fəallığı ilə tanınmış şagird gələcək həyatında da sosiallaşmağa meylli olur, mükəmməl təşkilatçılıq qabiliyyətinə malik olur.

Sərişlələr müxtəlifdir:

- təfəkkürlə bağlı sərişlələr;
- fəaliyyətlə bağlı sərişlələr;
- dəyərlərlə bağlı sərişlələr.

Ümumitəhsil pilləsində şagirdlərdə formalaşdırılmalı sərişlələrdən biri və hətta mən deyərdim birincisi nitq vərdişləridir. İnsan fərd kimi dünyaya gəlsə də, nitq vasitəsilə formalaşmış şəxsiyyətə çevrilir. Şəxsiyyət yetişdirmək məktəbin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biridir. Bəs insan nə zaman şəxsiyyət kimi sevilir, hörmət və etibar qazanır?

Əlbəttə, özünü düzgün ifadə etdikdə.

Özünü ifadə etməyin yolu nitq mədəniyyətindən keçir. Nitq mədəniyyətinin əsası məktəbə hazırlıq və ibtidai təhsil pilləsində qoyulur. Şagirdə sual verdikdə tam cavab verməsinə diqqət edilməlidir. Məsələn. “Nəçə əsas nitq hissəsi var?” sualına “6” deyil, “Altı əsas nitq hissəsi var.” kimi cavab verilməsinə nail olmaq nitqin düzgün inkişafına təkan verir. Həmçinin, ahəng qanununa tabe olmayan sözlərin düzgün tələffüzünə nail olmaq, məşqlərlə şagirdin bəzi hərfləri düzgün tələffüz etməsinə, sözlərin yerində işlədilməsinə nail olmaq nitqin düzgün inkişafına köməklik göstərir. Şagirdə nitqində dilimizin zəngin lüğətinin müxtəlif çalarlarından məharətlə istifadə etməyi öyrətmək müəllimin qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir.

İnanırıq ki, yaxın gələcəkdə təhsilənlərdə müasir dövrün tələblərinə cavab verəcək bütün sərişlələr müvəffəqiyyətlə formalaşacaqdır.

TƏHSİLƏNƏN LƏR DƏ FƏRQLƏNƏN ÖLKƏLƏR DƏ İSTİFƏDƏ EDİLƏN VƏ MÜSBƏT NƏTİCƏ VERƏN MÜASİR TƏLİM MƏTODLƏR DƏN BİZ DƏ İSTİFƏDƏ ETMƏYƏ BAŞLAMİŞIÇ.

Hamımıza məlumdur ki, XXI əsrin əvvəllərindən müasir təlim təhsil sistemimizə və həyatımıza daxil olmuşdur. İnkişaf etmiş qərblə ölkələrində istifadə edilən və müsbət nəticə verən müasir təlim metodlarından biz də istifadə etməyə başlamışıq.

Yeni təlim dünyanın inkişafına görə fərqlənən ölkələrində istifadə edilməkdədir. Müasir təlim bir sıra xüsusiyyətlərinə görə ənənəvi təlimdən fərqlənir. Müasir təlimin əsas məqsədləri təhsilimizin keyfiyyətini yüksəltmək və gələcəyə müstəqil şəxsiyyət yetişdirməkdir.

Ümumi təhsil pilləsində formalaşdırılan səriştələr aşağıdakı təsnifata uyğun yerinə yetirilir.

I. Təfəkkür

Kreativlik (yaradıcılıq) – məktəbəqədər hazırlıqdakı şagirdlərdə bu səriştə əşyalardan qeyri-adi formada istifadə etməyi aşılayır, ibtidai təhsil səviyyəsindəki şagirdlərdə mövcud olanlara orijinal əlavələr və düzəlişlər etməyi aşılayır, ümumi orta təhsil səviyyəsindəki şagirdlərdə qeyri-standart yanaşmanın nümayişini öyrədir, tam orta təhsil səviyyəsindəki şagirdlərə isə innovativ layihələrin hazırlanmasını öyrədir.

Tənqidi təfəkkür - məktəbəqədər hazırlıqdakı şagirdlərdə bu səriştə bildiyi və yeni informasiya arasında eyniliyi və fərqləri müəyyənləşdirir, ibtidai təhsil səviyyəsindəki şagirdlər fikrini əsaslandırmağı bacarır, ümumi orta təhsil səviyyəsindəki şagirdlər təhlil edilən məsələlərdə uyğunsuzluqları və ziddiyyətləri müəyyən edir, tam orta təhsil səviyyəsindəki şagirdlər qiymətləndirmə zamanı dəlillərə və dəyərlərə əsaslanır.

Problem həlletmə səriştəsi - məktəbə hazırlıq səviyyəsində şagirdlər problemin həlli ilə bağlı ehtimallar irəli sürə bilir, ibtidai təhsil səviyyəsində problemin həlli üçün alqoritmlər qurur, ümumi orta təhsil səviyyəsində problemin optimal həlli yollarını müəyyən edir, tam orta təhsildə problemlə situasiyalarda emosional sabitlik nümayiş etdirir, problemi konstruktiv şəkildə həll edir.

Qərar qəbuletmə - bu səriştəyə malik məktəbə hazırlıq səviyyəsindəki şagirdlər qərar qəbuletmədə iştirak edir, ibtidai təhsil səviyyəsində qərarlarının müsbət və mənfi nəticələrini proqnozlaşdırır, ümumi orta təhsil səviyyəsində qərar qəbulunda prioritetlərə əsaslanır, tam orta təhsildə əsaslandırılmış qərarlar qəbul edir və nəticəsi üçün məsuliyyət daşıyır.

Müstəqil öyrənmə - məktəbə hazırlıq səviyyəsində şagirdlər müstəqil öyrənməyə maraqlı nümayiş etdirir, ibtidai təhsil səviyyəsində öyrənmə mənbələrini ayırd edir, ümumi orta təhsil səviyyəsində öz öyrənmə fəaliyyətini müəyyənləşdirir, istiqamətləndirir, tamamlaya bilir, tam orta təhsildə öz öyrənmə fəaliyyətinin keyfiyyətini qiymətləndirir.

II. Fəaliyyət

Ünsiyyət – fəaliyyətinə malik şagirdlər məktəbə hazırlıq səviyyəsində ünsiyyət etiketlərinə riayət edir, ibtidai təhsil səviyyəsində öz fikirlərini ifadə etməyi və digərlərini dinləməyi bacarır, ümumi orta təhsil səviyyəsində ana dilində və xarici dildə ünsiyyət qurur, tam orta təhsildə ana dilində və xarici dildə fikirlərə münasibət bildirir, mülahizələrini əsaslandırır.

Əməkdaşlıq - fəaliyyətinə malik şagirdlər məktəbə hazırlıq səviyyəsində kollektiv fəaliyyətdə iştirak qaydalarına bələddir, ibtidai təhsil səviyyəsində kollektivdə işləməyi bacarır, ümumi orta təhsil səviyyəsində kollektivin ortaq məqsədləri üçün çalışır, tam orta təhsildə kollektivdə birgə fəaliyyət və liderlik bacarıqları nümayiş etdirir.

Rəqəmsal savadlılıq - fəaliyyətinə malik şagirdlər məktəbə hazırlıq səviyyəsində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarını (İKT) tanıyır və fərqləndirir, ibtidai təhsil səviyyəsində İKT-dən ilkin istifadə bacarıqları nümayiş etdirir, ümumi orta təhsil

səviyyəsində İKT-nin imkanlarından məqsədyönlü istifadə edir, tam orta təhsildə cəmiyyətin həyatında İKT-nin əhəmiyyətini dəyərləndirir, fəal istifadəçi bacarıqları nümayiş etdirir.

İnformasiya savadlılığı - fəaliyyətinə malik şagirdlər məktəbə hazırlıq səviyyəsində informasiya barədə ilkin biliklərə malikdir, ibtidai təhsil səviyyəsində informasiya axtarmağın və toplamağın yollarını bilir, ümumi orta təhsil səviyyəsində informasiyanın xassələrini nəzərə almaqla, onu emal və istifadə edir, tam orta təhsildə informasiya fəaliyyətindən məqsədyönlü istifadə edir.

Maliyyə savadlılığı - fəaliyyətinə malik şagirdlər məktəbə hazırlıq səviyyəsində pul və qənaət barədə məlumatlıdır, ibtidai təhsil səviyyəsində şəxsi büdcəsindən səmərəli istifadə edir, ümumi orta təhsil səviyyəsində səmərəli istehlak davranışı nümayiş etdirir, resurslardan qənaətlə istifadə edir, tam orta təhsildə iqtisadi layihələr qurur, sahibkarlıq ideyaları irəli sürür.

III.Dəyərlər

Milli kimliyin dərki və milli iftixar hissi – bu dəyərlə böyüyən ümumi təhsil pilləsindəki şagirdlərdə dövlət rəmzlərini tanıyır, hörmət edir, azərbaycançılıq təbliğ etməyi bacarır və bunların önəmini mənimsəyir.

Fəal vətəndaş mövqeyi – dəyəri formalaşan şagirdlər yaşadığı bölgə və ölkə haqqında məlumatlı olur, dövlət və dövlətçilik ənənələrini mənimsəyir, dövlət qarşısındakı məsuliyyətini dərk edir, dövlətin maraqlarını müdafiə edirlər.

Şəxsi və sosial məsuliyyət – dəyəri şagirdlərdə davranış mədəniyyətini formalaşdırır, cəmiyyət qarşısındakı məsuliyyətini dərk edir, könüllülük fəaliyyəti ilə məşğul olur.

Demokratiya və insan hüquqlarına hörmət – dəyərinə sahib şagirdlər insan hüquq və azadlıqlarını müdafiə edir, öz hüquqlarını bilir.

Mədəni müxtəlifliyə hörmət – bu dəyərlərə malik şagirdlər dini, irqi, dil ayrı seçkiliyin yolverilməz olduğunu bilir və mədəni ayrı seçkiliyə hörmətlə yanaşır.

Fəal təlimlə irəliləyən şagirdlərimiz, tələbələrimiz gələcəkdə öz hüquqlarını, vəzifələrini, millli dəyərlərini bilən, vətənimizin adını yüksək tutan şəxsiyyətlər olacaqdır.

TƏRİFƏ KƏRİMOVA

*Şərur rayon Mahmudkənd tam orta məktəbinin
tərbiyə işləri üzrə direktor müavini*

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNLƏRDƏ FORMALƏŞDİRİLƏN SƏRİŞTƏLƏRİN SƏCİYYƏSİ

“Azərbaycan Respublikasının gələcək inkişafı təhsillə bağlıdır”. Bu sözlər ölkə Prezidenti İlham Əliyevin təhsillə bağlı fikirlərindən biridir. O, təhsili ən yüksək zirvəyə çatdırmağı təhsil işçilərinin qarşısına mühim bir vəzifə kimi qoymuşdur. Buna görə də təhsilin keyfiyyətni yaxşılaşdırmaq üçün Beynəlxalq və Ümum Avropa təhsil sisteminin prinsiplərinə uyğunlaşdıraraq təhsil proqramları, maddi-texniki baza, infrastruktur, informasiya resursları və s. aparılır. Beynəlxalq standartlara cavab verən islahatların əsas məqsədi cəmiyyətin ehtiyac və tələbləri nəzərə almaqla təhsilin keyfiyyətini yüksəltməkdir. Ümumtəhsil pilləsində təhsilənlərdə formalaşdırılmalı sərişdələr və məktəb təcrübəsindən müəllim nümunəsinin, müəllim nüfuzunun böyük rolu vardır. Müəllim pedaqoji fəaliyyəti elə qurmalıdır ki, o nəinki şagirdlərə, hətta ətrafındakı insanlara da nümunə olsun. Əgər müəllim həm peşəsini, həm də şagirdləri sevirsə o, müəllim əsil müəllimdir. Böyük pedaqoq Uşinski demişdir: “Müəllimin tərbiyəsinin şagirdlərə, gənc nəsələ tərbiyəsinin təsiri elə bir qüvvədir ki, müəllim canlı nümunəsi görünür, görünməsi isə yaddan çıxır. Müəllim gənc nəslin tərbiyəsində sükançı rolunu oynayır. Onun ən böyük ustalığı, şagird mənəviyyatını düzgün formasını bilsin, onun nöqsanlarını aradan qaldırmaqda yollar axtara bilsin. Müəllim dedikdə öz elmi savadı, biliyi ilə gənc nəsələ bilik, tərbiyə verən, düzgün yol göstərən şəxslər nəzərdə tutulur. Müəllimin cəmiyyətdə özünü necə aparması, onun danışığı, ailədə, məhlədə davranışı şagird üçün örnəkdir. Müşahidələrim əsasında deyə bilərəm ki, əksər şagirdlərin oturuşu, danışığı, əl hərəkətləri müəlliminə bənzəyir. Hətta məktəbi bitirən şagirdlər belə müəllimləri kimi danışır, əl-mimiki hərəkətləri də, gülüşü də müəlliminə bənzəyir. Əgər kişi müəllimi siqaret çəkirsə, bunu şagirdlərin arasında və ya tənəffüsdə edirsə şagird də özünü həmin müəllimə bənzədir, hətta siqaretin əldə tutmaq qaydasını belə, o cür edir.

Qadın müəllimə necə geyinirsə şagird də özünü ona bənzədir. Qadın müəllimə rəngarəng sırğa, qolbaq və s. taxarsa şagirdlərdə ona bənzəmək istəyəcək. Qadın müəllimlər həm ana, həm də müəllimdir. Onlar şagirdlərin yetkinlik dövründə onlarla dost olmalı, onlara düzgün yol göstərməlidirlər. Qadın müəllimə gənc qızlarla tez-tez ünsiyyətdə olmalı lazım gəldikdə onların problemlərini həll etməyə çalışmalıdır.

Müəllim şagirdin şəxsiyyətini aşağılamamalı, onlarla hirsələ danışmamalı, ələ salaraq uşaqlara-şagirdlərə yuxarıdan aşağı baxmamalı, onların şəxsiyyətini alçaldıcı şit zarafatlar etməməlidir. Biz gələcək nəslin formalaşmasında elm, savad, biliklə yanaşı şagirdlərimiz üçün “mayak” rolunda oynamalıyıq. Belə nəticəyə gəlmək olarki, müəllim şagirdlərlə ünsiyyət zamanı diqqətli olmalı, həssas yanaşmalı, şagirdin əhval-ruhiyyəsini üzündən oxumalıdır. Əgər müəllim sinfə gəlib-gedən müəllim yoldaşının dalınca danışır və mimiki hərəkətlər (narazılıq) edirsə bu şagirdin gözündən yayınır.

Əgər müəllim şagirdin yanında yalan danışarsa, bunun yalan olduğunu şagird bilirsə hansı nəslin formalaşmasından danışmaq olar.

Əgər iki müəllim dərs üstə məktəbdə şagirdin yanında dava edirsə hansı nəsil formalaşır.

Əgər müəllim incidilən aşağı sinif şagirdini saçını sığallamırsa, hadisəni araşdırmırsa, uşaqları barışdırmırsa hansı nəsil formalaşacaq?

Əgər şagird dərsə bir gün hazır gəlmirsə “müəyyən səbəbdən” müəllim onun şəxsiyyətini alçaldan sözlər deyirsə.

Əgər şagirdin ailəsində daxili problemlər varsa müəllim onu uşaqların içərisində soruşursa.

Əgər şagirdin ailəsi imkansızsa paltarı köhnə, qələm və ya dəftəri yoxdursa müəllim uşaqların içində ona aşağılayıcı sözlər söyləyirsə və s. hansı nəslin formalaşmasından danışmaq olar. Mən inanıram ki, belə müəllimlər aramızda yoxdur.

Ulu öndər Heydər Əliyev 1998-ci ildə Azərbaycan müəllimlərinin Qurultayında müraciətində belə demişdir: Azərbaycan müəlliminin bir amalı olmalıdır. Azərbaycanımız çiçəklənən, inkişaf edən, fırvan qüdrətli bir ölkəyə çevirməyə qadir, müstəqillik ideyalarına sadıq, özünü vətənin azadlığı naminə fəda etməyə hazır, yeni təfəkkür tərzini qavrayaraq müasir tələblərə cavab verən sağlam əqidəli, milli ruhlu nəsil yetişdirməlidir”.

Hələ 1998-ci ildə Ulu öndərin söylədiyi ideyalara sadıq qalan müəllim ordusudur ki, bu gün minlərlə şagirdi milli ruhda tərbiyə edərək Vətən sevgisi, “Qarabağ nisgili” hissi aşılamişdır ki, 30 illik həsrətə 44 gündə son qoyuldu. 3000 minə yaxın igid oğullarımız Ulu öndərin dediyi kimi “özünü vətənin azadlığı yolunda fəda etdi”. Yüzlərlə müəllim öz şagirdlərinə nümunə olub, döyüşə gedərək şəhidlik zirvəsinə ucaldı. Minlərlə gənc Hərbi Komissarlığı qarşısında dayanaraq Ali Baş Komandanın ətrafında birləşirb “Qarabağ Azərbaycandır” deyirdilər.

Bəli, o, gəncləri müəllimləri vətənpərvər ruhda tərbiyə etmişdir. Onun bəhrəsini də bütün dünya gördü. Mən təcrübəmdə gördüm ki 10-11-ci sinif şagirdləri, hətta aşağı sinif şagirdləri hər gün II vətən müharibəsini izləyirdilər. “Müəllim bizi də aparsınlar” deyirdilər. Qələbə xəbərinə böyükrlə yanaşı bu şagirdlər, gənclərdə sevinirdi.

Budur müəllim əməyi, budur gənclərdə yetişdirilən vətən sevgisi, vətənpərvərlik ruhu.

Müəllim fəaliyyəti gələcəyə yönələn fəaliyyət olub, fəal, müasir dövlətin tələblərinə cavab verən şəxsiyyətlərin formalaşması ilə səciyyələnir.

Təhsilə böyük qiymət verən Ulu öndər demişdir: “Müəllimin vəzifəsi ona görə şərəflidir ki, o cəmiyyət üçün ən dəyərli, bilikli, tərbiyəli, vətənpərvər hazırlayır, şübhəsiz ki, birinci növbədə müəllimin özü bu xüsusiyyətlərə malik olmalıdır”.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ TƏHSİLƏLƏNLƏRDƏ TƏLƏB OLUNAN SƏRİŞTƏLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI MƏKTƏBİN ƏSAS FƏƏLİYYƏT NƏTİCƏLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ

Bu gün yaşadığımız demokratik cəmiyyət özünün xarakterik xüsusiyyətləri, tələb və ehtiyacları ilə dünənindən daha çox fərqlənir. Bu baxımdan mövcud təhsil proqramının yeniləşməsi, yeni dərsləklərin hazırlanması, öyrədilən mövzuların şagirdləri həyata hazırlamaqda daha çox faydalı olması təhsil sisteminin əsasını təşkil edir.

Şagirdlərin elmi dünyagörüşünün formalaşdırılmasında təlim-tərbiyə prosesinin differensiallaşdırılması və fərdi yanaşma prinsiplərinin tətbiq olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, məktəb şagirdlərə yalnız elm, bilik vermir, əldə etdikləri biliklərdən həyatda lazımınca istifadə etmək yollarını da öyrədir. Şagirdləri həyata hazırlayır.

Məlumdur ki, təhsiləlinin savadlı və səriştəli şəxs kimi formalaşması müəllimin akademik bacarıqlarından, tədris-təcrübəsindən və peşəkarlıq səviyyəsindən asılıdır. Müəllimin bütün bu keyfiyyətləri ilə təhsiləlinin nailiyyətləri arasında sıx əlaqə mövcuddur.

Müəllim – şagird münasibətləri müasir dövrdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu münasibətlər yalnız müəllimin elm, bilik verməsi, öyrətməsi, öyrənməsinə istiqamət verməsi təhsiləlinin bilikləri mənimsəməsi, öyrənməsi prosesindən ibarət olmayıb, şagird şəxsiyyətinin və şagirdlərdə bacarıqların düzgün inkişafına, onlarda yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin yaranıb formalaşmasına xidmət edir.

Müəllim şagirdlərin təlim tərbiyəsi zamanı nəzərə almalıdır ki, şəxsiyyətin formalaşdırılması uzun prosesdir. Və bunun əsas istiqamətverici qüvvəsi müəllim və cəmiyyətdir.

İbtidai təhsil səviyyəsində təhsiləlinlərdə artıq formalaşma daha sürətli gedir. Öyrəndiyi yeni bilikləri dərk edir və fikrini əsaslandırmağı bacarır. Ünsiyyət qurmaqda daha fəal olur, nitq qabiliyyətləri inkişaf edir. Daha məntiqli cümlələr qurmaqla fikrini izah edir. Problemlə qarşılaşdığı zaman həlli yollarını axtarıb tapır. Hadisələrə məntiqli şəkildə münasibət bildirməyə cəhd edir. Artıq sərbəst şəkildə öyrənməyə başlayır, öyrənmək üçün mənbələr aşıdırır və istifadə edir. Qərar qəbul edən zaman mənfə və müsbət cəhətlərini aşıdırmağı bacarır. Dövlət rəmzlərini tanıyır, vətənpərvərlik hissləri formalaşır, milli kimliyini dərk edir. İnsan hüquqlarına aid ilkin təsəvvür yaranır. Öz hüquqlarını və vəzifələrini öyrənir. Qruplarla iş zamanı əməkdaşlıq etməyi öyrənir, kollektivdə işləməyi bacarır. Dinləmə bacarığı formalaşır. Danışanların fikrinə hörmət edib, fikir bildirməyi öyrənir.

İbtidai sinifdə formalaşan bacarıqlar artıq ümumi və orta təhsil səviyyəsində şagirdlərdə daha da irəli səviyyədə inkişaf edir. Belə ki, artıq problemin həlli zamanı daha məntiqli qərarlar qəbul edir və qəbul etdiyi qərarın nəticəsini əvvəlcədən dərk etməklə məsuliyyət daşıyır.

Sübut olunmuşdur ki, elmi və savadlı insanlar cəmiyyətdə daha çox özünə layiq yer tutur. Məhz müəllim də bunları nəzərə almalı, öz yetirmələrinə elmin sirlərini öyrətməli, onu cəmiyyətə hazırlamalıdır. Bu gün Azərbaycan vətənpərvər insanları, elm xadimləri, görkəmli şəxsiyyətləri ilə dünyada tanınır. Elm bir çıraqdır. Bu çıraqın işığı ətrafı işıqlandırır. Zülmət qaranlıqlar isə yalnız işıqla nurlanır!

KURİKULUMLARIN TƏTBİQİNİN ŞAĞIRD ŞƏXSİYYƏTİNİN İNKİŞAFINDA ROLU

Bugünkü təhsil şagirdlərə təkcə bilik verməyi deyil, onlarda müəyyən bacarıq və vərdisləri formalaşdırmağı və inkişaf etdirməyi tələb edir. Şəxsiyyətyönümlü təhsilin əsas məqsədi şagirdi müstəqil həyata hazırlamaqdan ibarətdir. Şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında təfəkkürün inkişafı çox mühüm amildir. Bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edən fəal təlimin əsas üstünlüyü ondan ibarətdir ki, o şagirdlərin idrak fəallığını artırır, onları düşündürür, müstəqil qərarlar qəbul etməyə yönəldir. Təhsilə müasir yanaşmalardan məlum olur ki, o sadəcə bilik, bacarıq və vərdislərin məcmusu deyil, təfəkkür prosesinin nəticəsidir. Elmə çoxdan məlumdur ki, dərk etmə ağıl sayəsində baş verir və təlim ağıl inkişafına köməklik göstərir. Təlim ağılı yaratmır. Bir sıra psixoloqların və tədqiqatçıların fikrincə, insan o zaman düşünməyə başlayır (təfəkkürü işləyir) ki, müəyyən çətinliklərlə üzləşsin və bu çətinliklərin aradan qaldırılmasının onun üçün mühüm əhəmiyyəti olsun. Əgər şagird öz bilik, bacarıq və vərdislərinə, təfəkkür imkanlarına inanırsa, qarşıya çıxan çətinliklərdən qorxmur, müvəffəqiyyət qazanmaq üçün səy göstərir, verilən tapşırığı tələsmədən, inamla icra edir. Təlim prosesi elə təşkil edilməlidir ki, qarşıya sual çıxsin, şagird fikirləşsin, mühakimə yürütsün. Bir sözlə təfəkkürünü işə salsın. Əgər sual yeni biliyi tapmağa yönəlsə onda təfəkkürün fəallığı üçün zəmin yaranır. Düşündürücü suallar təfəkkürün fəallaşdırılması prosesində xüsusi əhəmiyyətə malik məsələdir. Şagirdlərin bilik səviyyəsi, dünyagörüşü, ünsiyyət təcrübəsi artdıqca müəllimlərə verilən sualların sayı azalır. Təfəkkür körpə yaşdan başlayaraq ömrün sonuna qədər inkişaf edir. Uşaqların təfəkkürü emosional xarakter daşıyır və bu zəmində inkişaf edir.

Pedaqoji əməyin obyektini insandır, onun mənəvi həyatı, əqli, hissi, iradəsi, özünüdərk, müəllim və şagirdin qarşılıqlı fəaliyyəti, əməkdaşlığı zəminində formalaşır. Təlim prosesində istinad edilən prinsiplərin (şəxsiyyətyönümlülük, differensiallaşdırma və fərdiləşmə, idrak fəallığı, əyanilik, əməkdaşlıq, nəticəyönümlülük) həyata keçirilməsi ilk növbədə müəllimin peşəkarlığı ilə şərtlənir. Şəxsiyyətyönümlülük şagirdlərə bütöv bir şəxsiyyət kimi yanaşmağı tələb edir. Yəni, müəllim tərəfindən şagirdə şəxsiyyət kimi yanaşılmalı, onun fərdi cəhətləri nəzərə alınmalı və ona hörmət əsasında münasibət göstərilməlidir. Çünki müəllim-şagird münasibətləri yüksək pedaqoji ustalıqla qurulduqda o təlim-tərbiyə və inkişafın rəhni olur.

Azərbaycan Respublikasının Təhsil Qanununda təhsil sisteminin başlıca vəzifələri belə müəyyənləşdirilir:

- dərin və hərtərəfli biliyə, bacarığa, yüksək mədəniyyətə, məsuliyyət hissəsinə və demokratik dünyagörüşünə malik;
- soykökünə və Azərbaycan xalqının azadlıq və demokratik ənənələrinə bağlı olan;
- xalqın milli, əxlaqi, humanist, mənəvi və mədəni dəyərlərinə dərinliklə yiyələnən, onu qoruyan və daim inkişaf etdirən;
- ailəsini, vətəninə, millətini sevən və daim ucaltmağa çalışan;
- türk dünyasının və islam əxlaqının yaratdığı dəyərlərə yiyələnən;
- müstəqil və yaradıcı düşünən;
- biliyinə, yüksək mənəvi keyfiyyətlərinə, demokratikliyinə görə dünyanın ən qabaqcıl vətəndaşları səviyyəsində dura bilən sağlam vətəndaşlar yetişdirmək;
- Azərbaycanı dünyanın ən inkişaf etmiş demokratik dövlətlərindən birinə çevirməyə qadir olan insan tərbiyə etmək.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra demokratik, müstəqil ölkənin əsas prinsiplərinə uyğun yeni, müasir tələblərə cavab verən təhsil sisteminin qurulmasına

başlandı. Ənənəvi təhsil sistemi artıq dövrünü başa vurmuş, təkamül yolu ilə yeni keyfiyyət dəyişiklikləri aparmaqla öz yerini **kurikulum** təhsil sisteminə vermişdir. Azərbaycan təhsil sistemində “Kurikulum” yeni bir anlayışdır və o təlim prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərin təşkilini və həyata keçirilməsini əks etdirən konseptual sənəd kimi başa düşülür. “**Kurikulum**” latın sözü olub, lüğəti mənası “*kurs*”, “*elm*” deməkdir. Bu söz ingiliscə-rusca lüğətlərdə “*təlim kursu*”, “*tədris planı*”, “*proqram*” kimi izah olunur. Bəzi alimlərin qeyd etdiyi kimi 1876-cı ildən etibarən ondan bir termin kimi istifadə olunmağa başlanmışdır. İlk fənn kurikulumları 1918-ci ildə ABŞ-da meydana gəlmişdir. Ötən əsrin 70-ci illərindən sonra kurikulum nəzəriyyəsi formalaşmışdır. Azərbaycanda keçən əsrin 90-cı illərinin sonlarından başlayaraq istifadə olunmaqdadır. Kurikulumun həyata keçirilməsində şagird nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi və stimullaşdırılmasının təmin edilməsi üçün milli, ümumbəşəri dəyərin nəzərə alınması, ümumi inkişafı, meyli və maraqları nəzərə almaqla şagirdlərə əlverişli təlim şəraitinin yaradılması zəruridir. Bu zaman şagirdlər aktiv, tədqiqatçı mövqeyi tutur, müəllim tərəfindən şagirdlər üçün yeni biliklərin müstəqil olaraq əldə olunması, mənimsənilməsi şəraiti yaradılır. Bu cür fəal təlimdə şagirdlərdə aktiv, yaradıcı düşüncə qabiliyyəti və yeni biliklərə sərbəst yiyələnmək yolları birləşdirilmiş olur. Belə iş forması şagirdlərə problemin birgə həll edilməsini, bir-birinin fikrinə hörmətlə yanaşmağı, müstəqil öyrənməyi, sərbəst söyləməyi öyrədir. Bizim nə üçün kurikulum islahatına keçmək zərurətində qalacağımızın qısa şərhə aşağıdakı kimidir:

- cəmiyyətdə yeni ictimai münasibətlərin yaranması;
- planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid;
- dünya təhsil sistemində inteqrasiya;
- informasiya əsrinin tələbləri;
- təhsilin məqsəd və vəzifələrinə yeni baxış və yanaşmaların formalaşması;
- mövcud ümumi təhsil proqramlarının müasir tələblərə cavab verməməsi.

Beləliklə, Azərbaycan təhsil sistemində milli və ümumbəşəri dəyərlər nəzərə alınaraq ilk dəfə “Azərbaycan Respublikasında Ümumi Təhsilin Milli Kurikulumu” hazırlandı. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 oktyabr 2006-cı il tarixli 233 №-li qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasında Ümumtəhsil Konsepsiyası” (Milli Kurikulumu) konseptual xarakterli sənəd təsdiq edildi. Bu sənəd çərçivə sənədi olub, ümumtəhsil üzrə məzmun standartlarını və təlim nəticələrini, pedaqoji prosesin təşkili, təlim nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi üzrə əsas prinsipləri, fənn kurikulumlarının strukturlarını əhatə edir. 2008-ci ildə I siniflər kurikulum tələblərinə uyğun təlim prosesinə başladı. Növbəti illərdə isə digər siniflər kurikulum üzrə təlim fəaliyyətini davam etdirdi. 2016-cı ildən isə IX siniflərdə kurikulumun tətbiqi davam etdirilir.

Beləliklə, fənn kurikulumlarında öz əksini tapan bütün nəticələr şagirdlərə. onların inkişafının izlənilməsinə yönəldilmişdir. Fənnin ümumi məsələlərindən biri kimi məqsəd və vəzifələrin müəyyən edilməsində şagird şəxsiyyətinin formalaşması və inkişafı diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır.

Adətən cəmiyyət özünün ən çətin problemlərini həll etmək üçün özünə qayıtmalı, daxili aləmini, milli-mənəvi dünyasını təzələməli olur. İlk növbədə insan resurslarının təkmilləşdirilməsi üçün potensial imkanlarını səfərbər edir. Gənc nəslin yetişdirilməsini, geniş mənada ağıllı vətəndaş tərbiyəsini böyük uğurlarının bünövrəsinə gətirir. Bununla mənəvi təkamülə nail ola bilir. Müasir dünyamızın inkişaf dinamikasına xas olan bu məntiq yalnız təhsil müstəvisində böyük uğurlarla nəticələnir. Təbii ki, hazırkı dövrün təhsili olan kurikulum özünün koqnitiv (idraki) xarakteri ilə insanın şəxsiyyət kimi formalaşmasında daha çox rol oynayır. Bu gün bizim qarşımızda çox mühüm vəzifələr durur. Beləki, qlobal dünyanın insanları kimi özümüzün milli varlığımızı saxlamaqla yanaşı, həm də ümumi düşüncə tərzinə, inteqrativ təfəkkürə sahib olmalı, inkişafı daha geniş miqyasda, ən azı Avropa kontekstində görməyi bacarmalıyıq. Əks halda dünyada aparılan beynəlxalq şəxsiyyəti qiymətləndirmənin tələbləri, bizim üçün əlçatmaz bir səviyyəyə çevrilər.

BÖLMƏ 8.

Məktəbəhazırlıq, ibtidai təhsil, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil səviyyələrində tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübələrində

Bölmə rəhbərləri: *prof. Yaqub Məmmədov, Leyla Qurbanova*

Yaqub Məmmədov

İKT-dən istifadə etməklə IV sinifdə həndəsə məzmun xətti üzrə təlimin nəticələrinin formalaşdırılması (149-150)

Abdulla Həsənov

Riyaziyyat dərslərində klasterlərdən istifadə yolları (151-152)

Həbib Məmmədov

İbtidai siniflərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılmasında fiziki tərbiyənin rolu və əhəmiyyəti (153)

Afaq Əliyeva, Əzizə Novruzova

Məktəbəqədər təhsilin böyük qruplarında “İlin fəsilləri” mövzusunda məşğələnin mərhələlərinin təşkilinə dair (154-155)

Aysel Quliyeva

Tam orta təhsil səviyyəsində tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində (156-158)

Günəl Məmmədova

Ümumi təhsil pilləsində ümumi təlim nəticələri: mövcud vəziyyət və perspektivlərə baxış (159)

Vüsalə Hümbətova

Tədris edilən fənlər üzrə ümumi təlim nəticələri Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində (160-161)

Mətanət Nağıyeva

Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində ümumi təlim nəticələri məsələləri (162)

Leyla Qurbanova

Təlimin təşkilinə verilən tələblərin məktəb təcrübəsində reallaşdırılması vəziyyətinə dair (163)

Günay Novruzova

Ədəbiyyat fənni üzrə məzmun xətləri və təlim nəticələrinin reallaşdırılması məsələləri (164)

Həsən Nəcəfov

İnformatika fənni üzrə məzmun xətlərinin tədrisində bəzi aktual mövzulara dair (165)

YAQUB MƏMMƏDOV

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Riyaziyyat üzrə elmlər doktoru, professor**yagubmammadov@yahoo.com*

İKT-DƏN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ IV SİNİFDƏ HƏNDƏSƏ MƏZMUN XƏTTİ ÜZRƏ TƏLİMİN NƏTİCƏLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI

IV sinif riyaziyyat dərsləyinə nəzər yetirsək, görürük ki, həndəsə məzmun xətti üzrə materiallar dördüncü bölmədə ayrıca verilmişdir. Bu bölmədə şagirdlərin öyrənəcəkləri həndəsə materialı əsasən aşağıdakı kimi təsnif edilmişdir:

- bucaqları transportirle ölçməyi və çəkməyi;
- təpə nöqtələrini işarələməklə çoxbucaqlıları adlandırmağı;
- şəkillər üzərində dönmə, əksətmə və sürüşmə hərəkətlərini yerinə yetirməyi;
- perimetri və sahəni hesablamağı;
- fəza fiqurlarının açılış şəkillərini müəyyən etməyi;
- şəkildəki ölçülərə görə real ölçüləri (və ya əksinə) tapmağı;
- konstruksiyalar quraşdırmağı və müxtəlif tərəflərdən onların görüntülərini çəkməyi.

Bölmənin tədrisinə başlayarkən şagirdlərdə yeni təsəvvürlər formalaşdırmaq məqsədi ilə kompüterdə *Power Point* proqramında hazırlanmış slaydları təqdim etmək lazımdır. Bu təqdimatın birinci sahifəsində yuxarıda qeyd etdiyimiz bölmədə öyrədiləcək materialın siyahısını yerləşdirmək lazımdır (IV bölmə, slayd-1). Bölmənin hər bir mövzusunun tədrisi zamanı bu slayd elektron lövhədə işıqlandırılır, müəllim hər dərstdə hansı bəndlərin öyrəniləcəyinə şagirdlərin diqqətini cəlb edir. Beləliklə, dərslin qiymətləndirilməsi meyarlarını seçərkən və nəticə çıxararkən şagirdlərlə birlikdə müəllim bundan istifadə edir.

Bölmənin sonrakı hər bir dərslə üçün də ayrılıqda kompüterlə təqdimatların hazırlanması və 3 - 5 dəqiqə nümayişi şagirdləri fəallaşdıracaq, onlarda təsəvvürləri canlandıracaqdır.

İkinci slayd bucaqların növləri və adlandırılmasına həsr olunur. Burada hər bir növ bucaq əks etdirilməklə şagirdlər onların necə adlandırılmasını dərhal deməlidir. Bu təsəvvürləri daha da inkişaf etdirmək məqsədilə ondan istifadəyə aid şəkillər göstərilir. Beləliklə, şagirdlərə sual-cavab şəklində düşünmək imkanı verilir və alınan cavablar dəqiqləşdirilir. Sual-cavabda fəal olan qrupların şagirdləri meyarlar üzrə nəzərdə tutulmuş yüksək balla qiymətləndirilir.

Üçüncü slayd praktik olaraq şagirdlərdə bucaqların adlarını və növlərini müəyyən etmək vərdişlərini inkişaf etdirmək məqsədi ilə hazırlanır. Burada dərsləkdə həmin mövzu üzrə verilmiş 1-nömrəli çalışmada olan şəkillərdən istifadə edilir. Slaydın yuxarı hissəsində “Bucaqların adlarını və növlərini yaz” şərti işıqlandırılır. Hər bir şəklın altında rəngli çərçivədə “adı” və “növu” qeyd edilməklə qarşısı boş saxlanılır. Şagirdlərin verdikləri cavablar müvafiq olaraq həmin hissəyə yazılır. Şagirdləri fəallaşdırmaq məqsədi ilə həvəsləndirici sözlər də slayda əlavə etmək olar.

Dördüncü slayd dərsləkdəki 2-nömrəli çalışmanın məzmununa uyğun hazırlanır. Belə ki, şərt ekranında işıqlandırılır: “Aysel iti bucaq çəkib və <RST kimi işarə edib. Bu hansı bucaqdır?”

Düzgün cavab verən şagirdlər qiymətləndirmə cədvəlində daha bir balla qiymətləndirilir.

Beşinci slaydda isə bucaqlar çəkilir, həmin şəkildəki bucaqların növünü təyin edib yazmağı şagirdlərdən tələb edilir. Burada şagirdlərin görmə qabiliyyətlərini mərhələ-mərhələ inkişaf etdirmək məqsədilə əvvəlcə neçə bucağın göründüyünü, sonra isə növünü müəyyənləşdirməyi təklif etmək lazımdır.

Altıncı slayd qruplarla işin təşkilinə aid olmalıdır. Belə ki, şagirdlər hər qrupda 5 şagird olmaqla kiçik qruplara ayrılır. Hər qrupun adı və onu əhatə edən şagirdlərin siyahısı, qarşılarında qiymətləndirmə üzrə cədvəl düzəldilir. Slaydda şagirdlərə izah edilir ki, hər qrup

sinifdəki əşyalar və onların hərəkətləri üzərində müxtəlif bucaqları göstərilir. Qrupun hər bir üzvü ən azı bir bucağı əşya üzərində əli ilə cızmaqla və ya əşyanı təqdim edir. Bu şəkillər də slaydda nümayiş etdirilir, nümunə üçün slaydda bir əşya üzərində bunun necə yerinə yetirilməsi nümayiş etdirilir. Sonda qruplar üzrə işlər yığılır, şagirdlərin köməyi ilə ballar hesablanır və nəticələr müqayisə edilməklə qalib gələn qrup elan edilir. Beləliklə, hər dəfə günün qalibi, həftənin qalibi, ayın qalibi və sair ardıcılıqla nəticələr növbəti slaydda diaqramlar şəklində sinifdə əks etdirilir və çap olunaraq divardan asılı vəziyyətdə saxlanılır.

Bu qaydada sonuncu slaydda qalib şagirdin və ya qrupun adı qeyd edilməklə təşəkkür edilir.

Sahə üzrə iş apararkən parça üzərindəki işlə müqayisə aparmaq faydalı olar. Oxşar və ümumi cəhətlər sadalandıqdan sonra şagirdlərə öyrədilir ki, sahə müstəvi əşyalarının (fiqurlarının) xüsusiyyətləridir. Uşaqlar hələ məktəbə gəlmədən müqayisə edə bilirlər ki, stadiondakı, yoxsa həyətdəki futbol meydançası böyükdür.

Power Point proqramında ayrı-ayrı slaydlarla müxtəlif fiqurlar əks etdirilir. Onlardan hansının böyük yer tutması şagirdlərdən soruşulur. Fiqurlar eyni olduqda şagirdlər bu suala asanlıqla cavab verəcəklər. Növbəti slaydların birində müxtəlif fiqurlar nümayiş etdirilir. Şagirdlər bu suala müxtəlif cavablar verəcəklər. Beləliklə, dərstdə problem situasiya yaradılır və kimin düz dediyini aydınlaşdırmaq üçün sahələrin ölçülməsi anlayışına ehtiyacın yarandığını onlara hiss etdirmək olur. Növbəti slaydda şagirdlər kvadrat santimetrlərə bölünmüş fiqurun sahəsini hesablamaq üçün paleti əvəz edən bərabər kvadratlara bölünmüş şəffaf lövhə ilə tanış olurlar.

“Dördbucaqlılar” mövzusunun öyrədilməsi zamanı yeni slayd hazırlanır (dördbucaqlılar, slayd-1). Bu slaydda əvvəlcə müxtəlif rəngdə dördbucaqlılar çəkilir və onlar ayrı-ayrı rənglənmiş olur. Şagirdlərdən bu fiqurların fərqli cəhətləri soruşulur. Hər dəfə şagirdin düzgün cavabı 1 balla, səhv cavabı 0 balla qiymətləndirilir. Sonda iki fiqur müqayisə edilir. Məsələn, kvadrat və düzbucaqlının oxşar və fərqli cəhətlərini sadalaya bilən şagird daha 1 balla qiymətləndirilir. Beləliklə, dördbucaqlının bütün növləri nümayiş etdirilir, fərqli və oxşar cəhətləri qabardılır.

Növbəti mərhələdə yeni məlumat ekrana gətirilir və nəzəri məlumat verilir (Dördbucaqlılar, slayd-2).

Düzbucaqlılar təpə nöqtələri hərflərlə işarələməklə adlandırılır. Düzbucaqlını istənilən tərəsindən başlayıb digər tərələri ardıcıl sadalamaqla adlandırmaq olar.

“Hərəkətlər. Dönmə, əksetmə, sürüşmə” anlayışlarının öyrədilməsi zamanı da kompüterin imkanlarından faydalanmaq məsləhətdir. Məsələn, dönmə anlayışının öyrədilməsi zamanı əvvəlcə ixtiyari bir əşyanın şekli çəkilir, sonra tapşırıqlar çərçivəsində «Рисование» düyməsinin qarşısındakı oxu mausla vurmaqla “Повернуть” alt əmri ilə istənilən əməliyyat aparmaq olar.

Mövzuya aid slayd nümayiş etdirildikdə şəkil göstərilir və yuxarı hissəsində aşağıdakı məlumat əks etdirilir: Fiqurun bir nöqtəsini sabit saxlamaq və fiquru bu nöqtə ətrafında döndərməklə yerini dəyişmək olar. Sonra həmin slaydda ardıcıl olaraq “əksetmə” və “sürüşmə” anlayışları haqqında təsəvvür yaratmaq məqsədi ilə şəkillər nümayiş etdirilir.

Dərslərdə tapşırıqlar elə tərtib olunmuşdur ki, şagird fərdi, cütlərlə, kollektivdə iş, oyun və məşğələlər prosesində bir sıra sosial bacarıqlara yiyələnir, informasiya toplayır, yeni anlayışı özü araşdırır, nəticələri qeyd edir, sistemləşdirir və təqdim edir. Ümumiyyətlə, həndəsə materialı ilə işləyərkən anlayışların təqdimatı əyani şəkildə verilməlidir. Ənənəvi metoddan fərqli olaraq bizim təqdim etdiyimiz metod məhz əyaniliyə, yeni informasiya texnologiyalarından ən əsası – kompüterdən istifadəyə əsaslanır. Bu milli kurikulum sənədlər və təlimatına əsaslanan yeni təhsil sisteminin tələblərindən biridir.

ABDULLA HƏSƏNOV

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

Riyaziyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

hesen.1955@mail.ru

RİYAZİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ KLASTERLƏRDƏN İSTİFADƏ YOLLARI

2006-cı ildən ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən yeni bir sənəd-“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunub. Milli Kurikulumun əsas prinsipləri müasir cəmiyyətin tələblərinə cavab verən insanların yetişdirilməsindən ibarətdir. Müasir cəmiyyət isə bu gün insanlar qarşısında böyük tələblər qoyur: o, yalnız savadlı bir mütəxəssis deyil, həm də həyatı boyunca müstəqil öyrənməyi bacarmalıdır. Hal-hazırda sistemli şəkildə düşünməyə, təhlil etməyə, müqayisə etməyə, müxtəlif peşəkar problemləri həll etməyə qadir olan insanlara ehtiyac var.

Qeyd olunan tələblərə cavab verən insanların yetişdirilməsində əsas amillərdən biri isə şagirdlərdə məntiqi təfəkkürün inkişaf etdirilməsindən ibarətdir. Riyaziyyat fənni məntiqi təfəkkürün əsasını qoyur və onun inkişafında mühüm rol oynayır. Riyaziyyat dərslərində şagirdlərə nəyi öyrətmək lazımdır? Fikirləşməyi, müşahidə etməyi, müqayisə etməyi, fərziyyə irəli sürməyi, onun düzgün olub-olmadığını yoxlamağı, ümumiləşdirib nəticə çıxartmağı, alınmış nəticələrdən real həyatda istifadə etməyi bacarmalıdır.

Riyaziyyat dərslərində tədris materialını öyrənərkən, şagirdlər müstəqil şəkildə mətnləri analiz edə bilmir, anlayışların, təriflərin, teoremlərin ifadələrini anlama və yadda saxlaya bilmir. Çünki uşaqların yaddaşı dəyişgəndir və ona görə də öyrənilən materialı tez unudurlar. İnteraktiv təlim üsulları olan “Klaster”, “İnsert”, “BİBÖ”-dan riyaziyyat dərslərində intensiv şəkildə istifadə olunması dərslərin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, şagirdlərin fəallığına, materialın yadda saxlanmasına imkan yaradır.

Bu məqalədə şagirdlərdə məntiqi təfəkkürünün formalaşdırılması üçün riyaziyyat dərslərində, həmçinin digər fənlərin tədrisində yeni təlim texnologiyalarından olan klasterlərin istifadə yollarına diqqət edilmişdir. Onlardan istifadə şagirdlərə təhsil prosesində fəal iştirak etməyə imkan verir, lazımi məlumatların yadda saxlanılmasını asanlaşdırır.

Klaster təlim materialının sxem (şaxələndirmə) şəklində sistemləşdirməsinin qəbuludur. Riyaziyyat mövzularına aid klaster yaratmaq şagirdlərə tədris olunan mövzu ilə bağlı düşünməyi, əsas xüsusiyyətləri seçməklə obyektləri təhlil etməyi, səbəb-nəticə əlaqələrini yaratmağı, analogi cədvəllər, müqayisələr və müəyyən meyarlara uyğun təsnifləşdirməyi öyrədir.

Riyaziyyat dərslərində klasterlərdən istifadə şagirdlərdə öyrənilən materiallar üzrə öz biliklərini qiymətləndirməyə, yaddaşı inkişaf etdirməyə imkan verir, proqnozlaşdırma və onları əsaslandırmaq qabiliyyətini, analogiyalar aparmaq, əlaqələr qurmağı, həyatda lazım olan bir sıra variantları nəzərə alaraq eyni vaxtda analiz etmək bacarığını inkişaf etdirir.

Klasterin qurulması qaydaları sadədir. Günəş sisteminin planetləri və peykləri ilə bir modelini çəkirik. Ulduzun mərkəzində mövzu var. Planetlər böyükdürlər, planetlərin peykləri daha kiçikdir. Planetlərin mərkəzi ulduzla düz birləşir. Birinci mərhələdə mövzunu klasterin mərkəzində yazırıq. Onun ətrafında şagirdlər bildikləri bütün faktları yazırlar. Bu zaman heç bir şey atılmır. Ortaq bir müzakirədə təklif olunan ideyalar və faktorlar analiz edilir və sistemləşdirilir, yanlış olanlar çıxarılır. Son mərhələdə seçilmiş faktlar əsas anlayış ilə düz xətlərlə birləşdirilir. Gələcəkdə hər bir peyk öz peykinə sahib ola bilər. Nəticədə, mövzu öyrənildikdən sonra, öyrənilən məlumatları əks etdirən bir qrafik quruluş əldə edirik.

Klaster bir çox mövzunu əhatə edə bilər. Onlardan, tətbiqi məsələni tədqiq etməzdən əvvəl düşünməyə təşviq etmək üçün, həm də yekunda tədqiq olunan materialın anlaşma səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün mənimsəmə mərhələsində istifadə edilə bilər. Dərslərin məqsədi və mövzusunun asılı olaraq, fərdi və ya kollektiv işi təşkil edilir. Ortaq müzakirədən sonra buraxılan səhvlər düzəldilir. Bəzi klasterlər bir dərstdə materialın öyrənilməsi zamanı

yaradılır və müəllimin izahı ilə paralel olaraq digəri böyük bir mövzu öyrənilir. Mürəkkəb olmayan mövzuların müstəqil öyrənilməsində də klasterlər tərtib etmək olar. Bu, şagirdə oxuduğunu anlamağa, müəllimə isə səbəb-nəticə əlaqələrinin qurulmasının düzgünlüyünü müəyyən etməyə imkan verəcəkdir. Yoxlama mərhələsində yoxlanan material əsasında müəllim tərəfindən hazırlanmış sxemi doldurmağı təklif etmək olar. Belə klasterin doldurulması şagirddən möhkəm bilik tələb edir.

Klasterlərin sistematik tərtibi və tətbiqi zamanı şagirdlər xüsusi bir qovluqda riyaziyyat kursunun, həmçinin digər fənlərin əsas mövzuları haqqında informativ material toplayır və sonra istinad kitab kimi istifadə olunur.

İBTİDAI SINIFLƏRDƏ MƏNƏVİ KEYFİYYƏTLƏRİN AŞILANMASINDA FİZİKİ TƏRBIYƏNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Fiziki tərbiyə prosesində bir çox müsbət keyfiyyətlər aşılandığı kimi, həm də mənəvi keyfiyyətlər aşılır. İbtidai siniflərdə də fiziki tərbiyə müəyyən şərtlərə uyğun aparılır. İbtidai siniflərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılanması üçün həm də fiziki tərbiyə prosesində əxlaq, əqli, estetik və əmək tərbiyəsi aşılanmalıdır. Bu tərbiyələr fiziki tərbiyə prosesində ibtidai siniflərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılanmasına imkan yaradır. Əxlaq tərbiyəsi fiziki tərbiyə ilə məşğul olan şagirdlərdə müstəsna bacarıqların aşılanmasına imkan yaradır. Müstəsna bacarıqların aşılanması da öz növbəsində mənəvi keyfiyyətlərin aşılanması üçün zəmin yaradır. Buna görə də fiziki tərbiyə prosesində xüsusi ilə də ibtidai siniflərdə mütəhərrik oyunların tədrisində əxlaqi tərbiyənin tətbiqi üçün xüsusi qaydalar tələb edilir. Müəllimlər mütəmadi olaraq bu qaydaların tətbiqinə nail olmalıdırlar.

Şagirdlərdə əxlaqi keyfiyyətlər olaraq qarşılıqlı yardım və dostluq münasibətləri aşılır ki, bu şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətləri artırmaqla, idman fəaliyyətlərini artırır. Müəllimlər də bu idman fəallığından istifadə edərək şagirdlərin müntəzəm fiziki sağlamlığı üçün imkanlar yaradır.

İbtidai siniflərdə proqrama daxil olan gimnastika, atletika, mütəhərrik oyunlar üzrə nəzəri məlumatların tədrisi zamanı müəllim idman növlərində fəallıq üçün mənəvi keyfiyyətlərin müntəzəm tətbiqinə nail olma yollarını aşılamağa çalışmalıdır.

İbtidai sinif yaşlarında müvafiq fiziki tərbiyə hərəkətlərinin köməyi ilə uşaqlarda əzələ qüvvəsini artırmaq mümkündür, bu isə oğlan uşaqlarında əsgəri xidmət üçün əsaslı mənəviyyət yaradır.

Gimnastika dərslərində xüsusi ilə estetik tərbiyə aşılır ki, bu da şagirdlərdə əsaslı görünüş yaradır. Bu zaman şagirdlər özünün və sinif yoldaşlarının zövqlü fəaliyyətinə uyğun olaraq davranış xüsusiyyətlərinə mənəvi baxış aşılır.

Şagirdlərdə fiziki tərbiyə zamanı aşılanan cəldlik, çeviklik, sürət və elastiklik fiziki keyfiyyətləri onlarda həm həyat fəaliyyətinin sağlam olmasına və həm də mənəvi keyfiyyətlərin aşılanmasına zəmin yaradır.

Fiziki tərbiyə ilə mənəvi keyfiyyətlərin əlaqə formaları aşağıdakı kimi tövsiyə olunur.

1. Dərs prosesində fiziki tərbiyə ilə mənəvi keyfiyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi.
2. Dərs prosesində fərdi və kollektiv formada fiziki tərbiyə ilə mənəvi keyfiyyətlərin əlaqələndirilməsi.
3. İdman yarışları zamanı fiziki tərbiyə ilə mənəvi keyfiyyətlərin əlaqələndirilməsi.
4. İdman yarışlarında iradi keyfiyyətlərin nümayişi.
5. Kütləvi idman tədbirlərində iradi keyfiyyətlərin fiziki tərbiyə ilə əlaqələndirilməsi.

Yuxarıda nəzərdə tutulmuş əlaqə formalarının tətbiqi ilə şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılanması xüsusi ilə məqsədə uyğundur. Bu zaman şagirdlərdə mənəvi keyfiyyətlərin aşılanması həm davranış və həm də idman hazırlığına müsbət təsir edir.

Şagirdlər yüksək mənəvi hazırlığa malik olduqları zaman, həm yarışlarda həm də məşğələlərdə dözümlü və dəyanətli olurlar. Çətinlikləri dərhal aradan qaldıra bilirlər və cəsarətli olurlar. Bu da onların idman nəticələrini yaxşılaşdırır.

İbtidai sinif şagirdləri üçün mənəvi keyfiyyətlər xüsusi keyfiyyət kimi aşılanmalıdır. Bu həm şagirdlərin ümumi fəaliyyəti üçün və həm də idman fəaliyyətləri üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLİN BÖYÜK QRUPLARINDA “İLİN FƏSİLLƏRİ” MÖVZUSUNDA MƏŞĞƏLƏNİN MƏRHƏLƏLƏRİNİN TƏŞKİLİNƏ DAİR

Məktəbəqədər müəssisələrin böyük qruplarında “Ətraf aləmlə tanışlıq” məşğələsinin maraqlı mövzularından biri də “İlin fəsilləri” mövzudur. Bu mövzu üçün aşağıdakı inkişaf sahəsi, məzmun və alt standartlar müəyyənləşdirilmişdir:

İnkişaf sahəsi - “İdrakın inkişafı”

Məzmun standartı - “2.1.-Nitqi dinləyib anlayır, rabitəli danışır və nitq etiketlərindən istifadə edir”

Alt standartlar:

2.1.1. Dinləyib-anladığını verdiyi sual və cavablarla nümayiş etdirir;

2.1.2. Danışığında 2-4 sözdən ibarət sadə cümlələrdən istifadə edir;

2.1.5. Əlamət, keyfiyyət hiss bildirən sözlərdən istifadə edir;

Məzmun standartı - 2.3. - Əşya və hadisələr haqqında ilkin təsəvvürə malik olur və anlayışları izah edir

Alt standart - 2.3.3. - Canlı və cansız aləmin obyektlərini (insan, heyvan, quş, bitki, qum, daş, torpaq, işıq) əlamətinə görə fərqləndirir

İntegrasiya:

1.3.3. - Əşyalardan (karandaş, fırça, qayçı, təbaşir, rəngli boya, mozaika, top, oyuncaqlar, plastilin, gil, quraşdırma materialları) istifadə edir;

1.3.4. - Müxtəlif məsafələrdə olan əşyaları sensor və emosional xüsusiyyətinə (forma, rəng, hərəkət, ölçü, səs, dad və iyinə) görə müqayisə edir və qruplaşdırır;

2.1.1 - Dinləyib-anladığını verdiyi sual və cavablarla nümayiş etdirir

Bu mövzuda tərbiyəçi məşğələni apararkən təhsil islahatından irəli gələn müəyyən prinsipləri tətbiq etməlidir. Belə ki, tərbiyəçi differensiallaşdırma və fərdiləşmə prinsipini tətbiq etməklə uşaqların maraqlarını, psixoloji və fizioloji xüsusiyyətlərini, əqli inkişaf səviyyələrini nəzərə almalıdır. İdrak fəallığı prinsipinin tətbiqi nəticəsində tərbiyəçi uşaqların qoyulan problemin həlli yollarını tapmaq bacarığı və idrak proseslərinin fəallaşmasına nail olmalıdır. Didaktikanın aparıcı prinsipi hesab olunan əyanilik prinsipinin tətbiqi mütləqdir. Belə ki, uşaqlar daha çox və asan əyani vasitələr üzərində öyrəndikləri bilikləri yadda saxlayır. Əyani vasitələrlə qazanılmış bilik uşaqların duyğu üzvləri vasitəsilə mənimsənilməsi üçün daha dərin yadda qalır. Məşhur pedaqoq Y.A.Komenski əyanilik prinsipini əbəs yerə “Didaktikanın qızıl qaydası” adlandırmamışdır. Qədim Çin müdriki Konfutsinin isə əyanilik haqda fikirləri belədir: “Oxudum, unudum, gördüm, xatırladım, etdim, öyrəndim”. Bundan başqa digər məşhur pedaqoqlar da əyanilik prinsipi haqqında gözəl fikirlər söyləmişlər.

Bu mövzuda məşğələnin apararkən qruplarla və kollektiv iş forması seçilə bilər. İş üsulu olaraq tap-tapmaca, əqli hücum, klaster, nağıl etmə, rollu oyun və digərləri istifadə oluna bilər. Məşğələ zamanı istifadə olunacaq resurs olaraq fəsillərə aid şəkillər, boyama, qlabus, rəngli karandaşlar, rəngli boya, fırça, rəngli kağız, plastilin, pozan, yapışqan, qayçı, təbaşir, mulyaj və s. müəyyənləşdirilməlidir.

Məşğələnin ilkin-motivasiya mərhələsində tərbiyəçi mövzuya dair lövhəyə klaster üsulunu tətbiq etmək üçün bir dairə çəkir və içərisində fəsillər sözünü yazır. Dairənin kənarlarından ilin fəsillərinə aid şəkillər asılır. Uşaqların diqqəti lövhədəki şəkillərə yönəldilərək suallarla müraciət olunur:

Uşaqlar, bu şəkildə günəşli hava, hər yer yaşıllıq təsvir olunub. Sizcə, bu hansı fəslə aid şəkildir?

Uşaqlar, bu şəkilimizdə də yağış yağır, insanlar çətir tutub gedirlər. Bu hansı fəsildir?

Bu şəkilimizdə isə hər tərəf qarla örtülüb, uşaqlar qar topu oynayırlar. Bəs bu hansı fəslimizdir?

Və bu şəkildə də ağaclar çiçəkləyib, təbiət oyanıb. Deyə bilərsinizmi, bu hansı fəslin əlamətləridir?

Uşaqların suallara dair fərziyələri dinlənilir.

Bu mövzuda məşğələnin motivasiya mərhələsinin tap-tapmaca üsulundan istifadə edərək də təşkil etmək olar. Belə ki, bunun üçün tərbiyəçi lövhəyə bir üzündə sual işarəsi, digər üzündə 4 fəslə aid şəkillər olan kart asır. Kartın sual işarəsi olan üzə uşaqlara görünür. Sonra tərbiyəçi uşaqlara fəsillərə aid bir neçə açar sözlər söyləyir: uşaqlar, o nədi ki, ildə 4 dəfə olur. Biri çox isti, biri çox soyuq, biri yağışlı, birində isə ağaclar çiçəkləyir. Hərəsi 3 ay davam edir. Uşaqların fərziyələri dinləndikdən sonra tərbiyəçi kartın digər üzünü çevirir və şəkilləri göstərir.

Tərbiyəçi motivasiyanı suallarla da təşkil edə bilər. Əyanilik olsun deyə mulyajlar üzərində sualları qurur: Tərbiyəçi ərik, gilə, gilənar, qarpız, qovun, xiyar, pomidor mulyajlarını nümayiş etdirərək müraciət edir:

Uşaqlar, sizcə bu meyvə və tərəvəzlər hansı fəsildə yetişir?

Sonra nar, qoz, mulyajlarını nümayiş edir:

Uşaqlar bəs bunlar hansı fəsildə yetişir?

Məşğələnin ikinci-dərk etmə mərhələsində tərbiyəçi uşaqlara ilin fəsillərinə aid geniş və ətraflı məlumat verir:

Uşaqlar, bir ildə 4 fəsil olur: yaz, yay, payız və qış. Hər fəsil 3 ay davam edir, sonra digər fəsil başlayır. Gəlin, birlikdə fəsillərin əlamətlərini araşdıraraq. Tərbiyəçi uşaqların diqqətini lövhədəki şəkillərə yönəldərək fəsillərin əlamətləri haqda məlumatları verir: yaz fəslində təbiət oyanır, canlanır. Bitkilər yaz fəslində çiçəkləməyə başlayır. Hamımızın çox sevdiyi “Novruz” bayramını yaz fəslində qeyd edirik. Yazda havalar istinməyə başlayır. Havaların daha çox istindiyi fəsil yaydır. Yay fəslində uşaqlar tətillə çıxır. Bu fəsildə günəşin şüaları sayəsində insanlar bol-bol “D” vitamini mənimsəyir. İnsanlar tətillə üçün digər şəhər və rayonlara gedir. Tərəvəzlər, meyvələr yetişir. Payız fəslində havalar soyumağa başlayır. Tez-tez yağışlar yağır. Bəzi quşlar isti ölkələrə uçub gedir. Bir çox meyvələr məhz bu fəsildə yetişir. Bitkilərin yarpaqları saralıb tökülür. Bitkilərin yarpağının tökülməsi hadisəsi xəzan adlanır. Amma şam, küknar, sərvi, və başqa bitkilər isə yarpaqlarını tökmür. Çünki onlar həmişəyaşıl bitkilərdir. Payız fəslində insanlar və bəzi heyvanlar qışa tədarük görür. Qış fəslində isə tez-tez qar yağır. Bəzi heyvanlar qış yuxusuna gedir. Havalar soyuq olur. Sonra tərbiyəçi qlobusu göstərərək qeyd edir ki, bu Yer modelidir. Fəsillər Yer kürəsinin günəşin ətrafında fırlanmasından əmələ gəlir. Yer kürəsi günəşin ətrafında getdiyi yol onun orbiti adlanır. Yer kürəsinin günəşin ətrafında tam dövr etməsi 365 gün çəkir ki, bu da 1 il olur. Deməli, bir ildə 4 fəsil olur.

Məşğələnin növbəti, mənimsənilmiş bilik və bacarıqların yaradıcı tətbiqi olan-düşünmə mərhələsində uşaqlara yerinə yetirmək üçün tapşırıqlar verilir. Tərbiyəçi tapşırığı verərkən uşaqların fərdi və fiziki imkanlarını da nəzərə almalıdır. Həmçinin tapşırıq uşaqların maraq və istəklərinə uyğun gəlməlidir. Tərbiyəçi iş formasından asılı olaraq uşaqlara tapşırığı onları ya qruplara ayıraraq və ya kollektiv şəkildə verməlidir. Belə ki, tərbiyəçi uşaqlara ən çox sevdiyi fəslin şəklini çəkməyi və ya plastinlə, rəngli kağızlarla (istəyə görə) hazırlamağı tapşırır. Uşaqlar verilən tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra tərbiyəçiyə təqdim edirlər.

Məşğələnin sonuncu-təqdimatların dinlənilib, nəticələrin çıxarıldığı, nəticə və ümumiləşdirmə mərhələsidir. Bu mərhələdə tərbiyəçi uşaqların təqdimatlarına baxıb, nəticə çıxarır. Tapşırıqların düzgün yönlerini dəyərləndirir, yanlış yönləri barədə isə istiqamət verir.

Sonra tərbiyəçi uşaqları müxtəlif qiymətləndirmə vasitələrindən (smaylik, stiker və s.) istifadə edərək fəaliyyətlərini dəyərləndirir.

TAM ORTA TƏHSİL SƏVIYYƏSİNDƏ TƏDRİS EDİLƏN FƏNLƏR ÜZRƏ ÜMUMİ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ DÖVLƏT STANDARTLARINDA VƏ MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ

Cəmiyyətin inkişafında mühüm bir istiqamətin-təhsilin əsas daşıyıcılarından biri müəllimlərdir. Cəmiyyətə yararlı vətəndaşların yetişdirilməsində, təhsil sistemi qarşısında qoyulan vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsində ibtidai təhsilin, eləcə də ibtidai sinif müəllimlərinin rolu böyükdür.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda ümumi təhsil sisteminin müasir dövrün tələb və çağırışlarına uyğun inkişafı ilə bağlı müəyyənləşdirilmiş hədəflərdən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsi daim diqqətdə saxlanılıb, onların reallaşdırılması istiqamətində məqsədyönlü təşkilati və əməli tədbirlər həyata keçirilib.

Məktəbəqədər təhsil uşaqların erkən yaş dövrlərində əqli, fiziki, yaradıcı potensialının və mədəni səviyyəsinin inkişafının, psixoloji dayanıqlığının, estetik tərbiyəsinin, sadə əmək vərdislərinə yiyələnməsinin, ətraf aləmə, şəxsi sağlamlığın qorunmasına, həssas və şüurlu münasibətinin, zəruri həyati bacarıqlara yiyələnməsinin, şəxsiyyətinin formalaşdırılmasının əsası qoyulur.

“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nda uşaqların erkən yaş dövründə inkişafının səmərəli təhsil modelinə əsaslanan standartların hazırlanması strateji hədəflərdən biri kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı məktəbəqədər təhsil sahəsində vahidliyi, təhsil proqramları və təhsil pillələri arasındakı varisliyi təmin edir.

Hər bir standart hər yaş qrupuna uyğun olaraq alt-standartlarla müəyyən edilir. Alt-standartları aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- alt-standartlarda ümumi məzmun konkret məzmunla bölünür;
- alt-standartlar təlim məqsədlərinin müəyyən olunması üçün zəmin olan komponentləri əks etdirir;
- yaş qrupları artdıqca alt-standartlar dəyişir.

Alt-standartların yaş qrupları üzrə sadədən mürəkkəbə doğru dəyişməsi uşaqların inkişafının düzgün getməsinə, eyni zamanda uşaqların inkişafının hər yaş qrupu üçün standart təlim nəticəsi kimi ifadə olunur və hər yaşın sonunda həmin nəticələrə nail olunmalıdır. Hər bir yaş dövrünün təlim nəticələri inkişaf sahələri üzrə təqdim edilir, izlənilməsi və dəyərləndirilməsi üçün imkan yaradır.

İbtidai təhsil - uşaqların ümumi təhsilinin birinci mərhələsidir. İbtidai təhsil alan uşaqlar ətraf mühit haqqında ilkin biliklər əldə edir, ünsiyyət və tətbiqi məsələləri həll etmək bacarıqlarına yiyələnirlər. Bu mərhələdə uşağın şəxsiyyəti formalaşmağa və inkişaf etməyə başlayır ki, bu da ibtidai təhsilin cəmiyyət və ölkə üçün əhəmiyyətinin ifadəsidir. İbtidai təhsilin məqsədi uşaqlarda oxu, yazı və hesablama vərdisləri yaratmaq və möhkəmləndirməkdir. Bundan başqa uşaqlara insan, cəmiyyət, təbiət və onlar arasındakı qanunauyğunluqlar haqqında ilkin həyati biliklərin verilməsini təmin etmək, onlarda məntiqi və yaradıcı təfəkkür elementlərini formalaşdırmaq, istedadlı olanların erkən yaşdan üzə çıxarılmasını və inkişafını təmin etmək, həssaslıq, estetik və bədii zövq, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər, fiziki mədəniyyət və özünəxidmət bacarıqları aşılamaqdır.

Müasir şagirdə bilikli olmaqla yanaşı yaradıcılıq, tənqidi təfəkkür, təşəbbüskarlıq, riskin qiymətləndirilməsi, qərarların müstəqil qəbul olunması, hisslərin konstruktiv idarə olunması kimi bilikləri aşılamaq lazımdır.

İbtidai təhsili başa vurmuş şagird aşağıdakıları bacarmalıdır:

- yaşına uyğun bədii, elmi-kütləvi və məlumat xarakterli mətnləri müəyyən edilmiş qaydada oxumağı;
- oxuduğu mətndəki əsas məzmunu ayırmağı və ona öz fikrini bildirməyi;
- lüğətlərdən, məlumat xarakterli vəsaitlərdən, kompüter texnikasından istifadə etməyi;
- öz fikirlərini şifahi və yazılı formada aydın ifadə etməyi;
- məntiqli düşünməyi, fikir irəli sürməyi, başqasının fikrinə münasibət bildirməyi;
- zəruri riyazi bilikləri həyatda tətbiq etməyi, sadə alqoritmləri yerinə yetirməyi;
- müşahidə etdiyi obyekt və hadisələri təsvir etməyi, onları səciyyəvi əlamətlərinə görə fərqləndirməyi;
- ünsiyyət qurmağı, əməkdaşlıq etməyi, komanda, kollektiv tərkibində fəaliyyət göstərməyi;
- sadə mədəni davranışı, şəxsi gigiyena və zəruri təhlükəsizlik qaydalarına əməl etməyi;
- müəyyən olunmuş normativlər çərçivəsində fiziki hərəkətləri, bədii-estetik qabiliyyətini nümayiş etdirməyi, sadə əmək vərdişlərini tətbiq etməyi;
- öz hüquqlarını müdafiə etməyi, başqasının hüquqlarına hörmət etməyi;
- insanlara, təbiətə, şəxsi və dövlət əmlakına, başqasının əməyinə həssas, qayğıkeş və ədalətli münasibət göstərməyi;

Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün fənn kurikulumu təliminin əsas məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirməklə ümumi təlim nəticələrinə nail olmaq istiqamətində bütün fəaliyyətləri əks etdirən, cəmiyyətin ehtiyac və tələbləri nəzərə alınmaqla hər bir şagirdin imkan və maraqlarına yönəlmiş sənəddir. Bu sənəd fənnin əhəmiyyətini, məqsəd və vəzifələrini, ümumi təlim nəticələrini, məzmun xətləri və onların əsaslandırılmasını, məzmun xətləri üzrə standartları, fəaliyyət xətlərini, təhsil pillələri üzrə ümumi təlim nəticələrini, hər bir sinif üzrə məzmun standartlarını əhatə edir. Bunlardan əlavə, orada təlim strategiyaları və qiymətləndirmə məsələləri öz əksini tapır.

Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramlarının (kurikulumları) ümumi müddəaları bunlardır:

1.1. Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən hazırlanmışdır.

1.2. Dövlət standartları aşağıdakıları müəyyən edir: - ümumi təhsilin məzmununu; - ümumi təhsilin idarə olunmasını;

- ümumi təhsilin maddi-texniki və tədris bazasını;

- ümumi təhsilin infrastrukturunu; - ümumi təhsil sistemində təhsilverənlərin keyfiyyət göstəricilərini;

- ümumi təhsil sistemində təhsilalanların bilik, bacarıq və vərdişlərinin səviyyəsini.

1.3. Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları 5 il müddətinə qüvvədədir.

Beynəlxalq qiymətləndirmə ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, artıq bu sahədə konkret tədbirlərə başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikası Təhsil Sektorunun İslahatı Layihəsi çərçivəsində PISA-2006 Proqramında iştirak edir.

Beynəlxalq qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və qiymətləndirilməsi funksiyalarını yerinə yetirir. Burada müqayisətmə tədqiqatları, monitorinqlər vasitəsilə aparılır, ölkədə təhsilin vəziyyəti haqqında məlumat əldə etmək, həlli tələb olunan daha əhəmiyyətli problemləri üzə çıxarmaq, onları araşdırmaq, nəticələri xarici ölkələrlə müqayisə etmək imkanı yaradılır. Bu qiymətləndirmə şagirdlərin qazanılmış bacarıqlardan istifadə etmə imkanlarının qiymətləndirilməsinə yönəldilmişdir, üç ildən bir həyata keçirilir, iştirakçı ölkələrin şagirdlərinin nəticələri arasındakı fərqləri izah edən amilləri (şagirdlərin və onların

ailələrinin, təhsil müəssisələri və tədris prosesinin xüsusiyyətlərini) öyrənməyə, riyazi savadlılıq, oxu savadı, təbiət elmləri savadlılığı və əlavə olaraq müxtəlif tipli problemləri hələtmə bacarıqlarını qiymətləndirməyə xidmət edir.

ÜMUMİ TƏHSİL PİLLƏSİNDƏ ÜMUMİ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ: MÖVCUD VƏZİYYƏT VƏ PERSPEKTİVLƏRƏ BAXIŞ

Bizlər müəllim olmaqla ən şərəfli peşənin daşıyıcısı olduğumuzu və üzərimizə düşən məsuliyyəti başa düşür və bunu qürurla daşıyıq. Xüsusən ibtidai siniflərlə işləmək onların qayğısına qalmaq və körpə fidanların gözlərimizin önündə elm və biliklə qol-qanad açdığını görmək ən gözəl duyğulardandır. Təhsil pillələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və varislik təmin olunur.

Mən öz təcrübəmdə fənləri tədris edən zaman-bunlar Azərbaycan dili, riyaziyyat, həyat bilgisi daha çox əyani vasitələrə üstünlük verməklə dərsi qurmağa çalışıram. Məsələn: Əgər mövzum “Mübtədə və xəbərin uzlaşması”dırsa mən buna aid elektron lövhədə əks etdirdiyim şəkillərdən istifadə edirəm. Hansı ki, bunlar ailə, saray, şahmat şəkilləri ola bilər. Burada ailə başçısı, sarayı idarə edən və s. kimi əlaqələndirmək olar ki, eyni zamanda mübtədə və xəbər də cümlənin baş üzvləridir. Bu əlaqələndirmələrlə şagirdlərdə dərslə daha da maraq yaratmaq mümkündür. Bununla da şagirdlərdə düşünmə bacarığını artırmaq üçün əsas vasitədir.

Məktəbəqədər təhsil isə təhsilalanlara elmlərin ümumi əsaslarının öyrədilməsini, zəruri bilik, bacarıq və vərdişlərin açılmasını, onların həyata və əmək fəaliyyətinə hazırlanmasını təmin edən təhsil pilləsidir. Məktəbəqədər təhsilin dövlət standartı-uşaqların, ailənin, cəmiyyətin və dövlət tələbatına uyğun olaraq elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan məktəbəqədər təhsil sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə xidmət edən ümumi normalar məcmusudur.

Ulu öndər Heydər Əliyevin **“Cəmiyyətin gələcək tərəqqisi indi gənclərimizə nəyi və necə öyrətməyimizdən asılıdır”** fikrinə istinadən deyə bilərik ki, şagirdlərdə yeni keyfiyyətlərin formalaşmasında həlledici amil kimi təhsilin rolu danılmazdır. Kurikulum təhsili şagirdlərdə əzbəçilik deyil, sərbəst düşünmə, öyrəndiklərini tətbiq etmə bacarığını, məntiqi təfəkkürünü inkişaf etdirir. Azərbaycan təhsil sistemində “kurikulum” yeni bir anlayışdır və o, təlim prosesi ilə bağlı bütün fəaliyyətlərin təşkilini və həyata keçirilməsini əks etdirən konseptual sənəd kimi başa düşülür. Milli kurikulum bilavasitə aşağıdakı funksiyaların reallaşdırılmasına xidmət edir:

- ümumi təhsilin pillələri, bu pillələrdə tədris olunan fənlər arasında əlaqələrin və ardıcılığın təmin edilməsi;
- fənlərin məzmununun cəmiyyətin tələbatına uyğun daim təkmilləşdirilməsi və yeniləşdirilməsi;
- təlim texnologiyalarının çevikliyi və interaktivliyinin təmin olunması;
- nəticəyönlü fənn kurikulumlarının hazırlanıb tətbiq olunması;
- təlim mühitinin, təhsil fəaliyyətinin səmərəliliyinin, təlimin inkişafetdirici və qabaqlayıcı xarakterinin, bilik, bacarıq və vərdişlərin təhsil pillələri üzrə konsentrik prinsip əsasında müəyyənləşdirilməsinin təmin olunması;
- şagird nailiyyətlərinin obyektiv qiymətləndirilməsi və stimullaşdırılmasının təmin edilməsi.

Hər hansı bir elm haqqında anlayış bu elmin obyektini, predmentini, metod və prinsipini öyrənməkdən başlayır. Elm obyektiv, sistemli və əsaslandırılmış biliklərin əldə edilməsinə, dəqiqləşdirilməsinə və yayılmasına yönəlmiş insan fəaliyyəti növüdür.

Hər bir müəllim təcrübəsinə əsaslanaraq düzgün şəkildə dərslərini quraraq gözəl nəticələr əldə edə bilər.

Mən də öz növbəmdə çalışıram ki, ümumi təhsilin və elmin mahiyyətini şagirdlərə dərk etdirəm və yaxşı nəticə əldə edəm.

VÜSALƏ HÜMBƏTOVA
Şahbuz rayon Badamlı qəsəbə
tam orta məktəbin müəllimi
vusalehumbetova3@gmail.com

TƏDRİS EDİLƏN FƏNLƏR ÜZRƏ ÜMUMİ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ DÖVLƏT STANDARTLARINDA VƏ MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ

Elmi pedoqoji prosesin effektivliyini yüksəltmək məqsədi ilə yeni məcmuələrin yaranmasına hər zaman ciddi ehtiyac olmuşdur. “Məktəbəqədər və ibtidai təhsil” məktəbəqədər və ibtidai təhsil sahəsində elmi-nəzəri məqalələrin, jurnalların nəşr olunmasına ehtiyac yarandı. Bunun üçün müəllimlər üçün metodiki vəsait və şagirdlər üçün materiallar hazırlandı. Bunun üçün Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi tərəfindən

1. İbtidai sinif müəllimləri üçün metodiki vəsait
2. Uşaq bağçalarında, məktəblərində və məktəb liseylərində məktəbəqədər-məktəbsünaslıq
3. Məktəbsünaslıq qrupları üzrə dərsləyin III və IV hissələri üçün metodiki vəsait (II hissə) hazırlandı

Hətta gözdən əlil uşaqlar üçün də bu cür dərsləklərin və materialların hazırlanması bu sahədə görülən uğurlu işlərin bariz nümunəsidir. İbtidai təhsil-uşaqların ümumi təhsilinin birinci mərhələsidir. İbtidai təhsil alan uşaqlar ətraf mühit haqqında ilkin biliklər əldə edirlər, ünsiyyət və tətbiqi məsələləri həll etmək bacarıqlarına yiyələnirlər. Bu mərhələdə uşağın şəxsiyyəti formalaşmağa və inkişaf etməyə başlayır ki, bu da ibtidai təhsilin cəmiyyət və ölkə üçün əhəmiyyətinə sübutdur. Məqsəd uşaqlarda məntiqi və yaradıcı təfəkkür elementini formalaşdırmaq, istedadlı uşaqların erkən yaşdan üzə çıxarılmasını və inkişafını təmin etmək, uşaqlara həssaslıq estetik və bədii zövq, əxlaqi-mənəvi keyfiyyətlər, fiziki mədəniyyət və özünə xidmət bacarıqları aşılamaqdır.

Azərbaycanda və əksər dünya ölkələrində ibtidai təhsil icbaridir. İbtidai təhsilə başlama yaşı adətən 5 və 7 yaşdan yuxarı deyil. Dərsləklərin rəngarəngliyi şagirdlərin daha yaxşı nəticə almasına şərait yaradır. Şagirdlərdə rəngli şəkillər üzrə danışmaq nitq qabiliyyətini gücləndirir. İbtidai təhsilini uğurla başa vuran şagirdlər ümumi orta təhsil pilləsinə keçirlər. Mən burada ibtidai təhsil səviyyəsi üzrə tədris olunan fənlərin məzmun standartları haqqında qısa məlumat vermək istəyirəm.

Azərbaycan dili fənni üzrə şagird: Dinlədiyi fikirləri anladığını nümayiş etdirir.

Riyaziyyat fənni üzrə şagird: 0 -da daxil olmaqla milyon dairəsində natural ədədlər üzərində hesab əməlləri yerinə yetirir.

İnformatika fənni üzrə şagird: Hərəkətlər ardıcılığında buraxılmış addımı müəyyən edir.

Həyat bilgisi fənni üzrə şagird: İnsan və onun sağlamlığının qorunması ilə bağlı zəruri təhlükəsizlik qaydalarını şərh edir.

Xarici dil fənni üzrə şagird: Ana dili ilə müqayisədə öyrəndiyi dilin fərqli səslərini ayırır və tələffüz edir.

Texnologiya fənni üzrə şagird: Sadə məişət xidmətlərini yerinə yetirir.

Musiqi fənni üzrə şagird: Musiqinin emosional qavranmasını onun xarakterinə uyğun ritmik hərəkətlər etməklə nümayiş etdirir.

Təsviri incəsənət fənni üzrə şagird: Yaş səviyyəsinə uyğun təsviri sənət nümunələrini izah edir. Onları fərqləndirir.

Fiziki tərbiyə fənni üzrə şagird: Fiziki tərbiyə prosesində intizam və rejim qaydalarına əməl edir, birgə fəaliyyət bacarıqlarını nümayiş etdirir.

Ümumi orta təhsil üzrə ümumi təlim nəticələri bunlardır. Yəni hər bir şagird bu bacarıqlara yiyələnəməlidir. Dinlədiyi və oxuduğu müxtəlif üslubda və janrda olan mətnləri təhlil etməlidir. Və onun qısa və ya geniş məzmununu başqasına çatdırmalıdır.

Nitqin monoloq və dialoq formalarında istifadə etməlidir. Plan, tezis, layihə, rəy hazırlamağı bacarmalıdır. Hesablamalar və proqnozlaşdırma aparmağı, riyazi dildən istifadə etməyi, alqoritmlər qurmağı, ehtimallar irəli sürməyi.

Ətraf aləmi dərk etmək üçün müşahidə, ölçmə, hesablama, təcrübə, qiymətləndirmə üsul və vasitələrdən istifadə etməyi.

Təlim tapşırıqlarını yerinə yetirmək üçün müxtəlif informasiya mənbələrindən (lüğətlər, ensiklopediyalar, kompüter, internet, dövrü mətbuat və.s) istifadə etməyi.

İbtidai davranış, habelə müvafiq təhlükəsizlik və tibbi- gigiyena qaydalarına əməl etməlidir.

Ana dilində yazılı və şifahi ünsiyyət bacarıqlarına yiyələndiyini, ölkəsinin ədəbiyyatı, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, görkəmli şəxsiyyətləri barədə habelə vətəninə qarşı əks mövqedə dayanan qüvvələr haqqında məlumatla malik olduğunu nümayiş etdirməyi.

İbtidai, ümumi orta təhsil və tam orta təhsil səviyyələri üzrə şagirdlərin keçdikləri fənlərin məzmunu onların inkişaf səviyyələrinə tam uyğundur. Dərslərdəki mövzuların konkretliyi və məzmunu hər yaş səviyyəsinə uyğunluğu şagirdlərin həmin fənni daha yaxşı mənimsəməsinə səbəb olur.

DÖVLƏT STANDARTLARINDA VƏ MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ ÜMUMİ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyevin 24 oktyabr 2013-cü il sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” təhsilin inkişafında əsas dövlət sənədidir.

Strategiyanın məqsədi müasir dövrə uyğun hərtərəfli inkişaf etmiş şəxs yetişdirmək, dərin bilikli, geniş dünyagörüşlü, yüksək əxlaq və mənəviyyata sahib insanlar yetişdirməkdir. Elə bir insanlar ki, keçmiş irsi yaşada bilir, bu günün reallığını görə bilir, gələcəyi planlaşdırır. Yetişdirdiyimiz insan bu gün dünənkindən, sabah isə bu gündən daha bilikli və daha hazırlıqlı olmalıdır. Dövlət Təhsil Standartları təhsil sahəsində sınaq olmuş mütərəqqi beynəlxalq meyarlar, milli və ümumbəşəri dəyərlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir. Azərbaycan Respublikasında Təhsil pillələri ardıcıl həyata keçirilir. Məlumdur ki, 2016-2017-ci il tədris ilindən məktəblərdən məktəbhazırlıq qrupları tədris olunur.

Məktəbhazırlıq və ibtidai təhsil arasında varisliyə təhsilin hər bir komponenti (məqsəd, məzmun, metodlar, vaistələr, təşkilat forması) kimi baxılmalıdır. Bu, uşağın onun müvəffəqiyyətlə tərbiyəsini və təhsilin effektiv inkişafını təmin edir. Məktəbhazırlıq müəllimlərinin əksəriyyəti məktəbə yenidən gedən uşaqlarla sıfırdan başlayır. Bu zaman təcrübəli müəllim onlarla elə rəftar etməlidir ki, təlim uşaqları üçün, can sıxıcı ağır olmasın. Məktəbhazırlıq qrupunu tədris edən müəllim onların nitqinin düzgünlüyünə fikrinin rabitəli ifadə etməyinə, sual və cavabda iştirakına, həriflərin çap şəklini tanımağına, ilkin yazı vərdişlərinə, onların dairəsində hesablama bacarıqlarına, ətraf aləmi dərk etməyinə, təbiət hadisələri və s. bələd olur. Həmçinin, müəllim məktəbhazırlıq qruplarında şagirdlərin böyüklərə müraciət formasını da öyrətməlidir. Səriştəli müəllim məktəbhazırlıq qruplarında çoxlu şeirlər, yanılmaclar, tapmacalar, əqli inkişaf etdirən oyunlardan geniş istifadə edir. Böyük rus pedaqoqu Uşunski demişdir: “Uşaqlar həyatı oyun vasitəsilə dərk edir”. Bu nöqtəyi nəzərdən müəllim oyunlardan da geniş istifadə etməlidir.

Məktəbhazırlıq qrupları ilə ibtidai sinif arasında varislik prinsipi olduğunda I sinifdə müəllim artıq şagirdin nəyə qadir olduğunu bilir. I sinifdə müəllim şagirdlərdə nağıl personajları, məntiqi kvadratları, didaktik oyunlardan istifadə etməsi, onların fiziki, əqli, estetik, mənəvi tədris əməyində vərdişlərin biliyə məktəbdə oxumağa möhkəm marağın formalaşmasında mühüm rol oynayır. İbtidai siniflə ümumi orta təhsil arasında varislik prinsipi var. Belə ki, əsas ibtidai sinifdə qoyulan bilik və vərdişlər yuxarı siniflərdə daha da təkmilləşir. İbtidai sinifdə müəllimə şagirdin şəxsi, didaktik, təşkilatçılıq, kommunikativ qabiliyyətləri məlumdur. Yuxarı siniflərdə bu qabiliyyətlər inkişaf edir və aşkar olunur. Şagirdlər yeni fənlər-tarix, ədəbiyyat, coğrafiya, kimya və s. öyrənir. Siniflər üzrə məktəbdaxili və DİM-in keçirdikləri sınaq-test imtahanlarında şagirdin nəyə və hansı fənnə marağı olduğu, daha yüksək nəliyyətdə etməsi mümkün olur. Bunun üstün cəhətləri ilə yanaşı mənfi cəhətləri də vardır. Belə ki, yuxarı siniflərdə şagirdlər qruplar üzrə seçim edərək müəyyən fənlərə üstünlük verirlər. III qrup seçimi ilə şagirdlər humanitar fənlərə, I qrup seçimi isə dəqiq elmlərə üstünlük verirlər. Buda müəyyən qədər bilikləri aşağı salır. Təhsil sahəsində dövlət standartları fərdin, cəmiyyətin, dövlətin tələbatına uyğun olaraq, elmi-pedaqoji prinsiplər əsasında hazırlanan və müəyyən dövr (5 ildən az olmayaraq) üçün vahid dövlət tələblərini əks etdirən ümumi normalar məcmusudur. İbtidai sinifdə müəllim sadə riyazi əməlləri yerinə yetirirsə o gələcəkdə riyaziyyatçı ola bilər, ibtidai sinifdə təsviri-incişənət fənnindən yaxşı rəsm çəkən şagird gələcəkdə memar, mühəndis, rəssam da ola bilər. Fənnlərin tədrisinin nəzəri və praktik istiqamətlərdə yeniləşdirilməsi, müasirləşdirilməsi, şəxsiyyətə istiqamətlənmiş təhsilin yeni modelini qurmalıdır.

LEYLA QURBANOVA

*Şərur rayon Çəmənli kənd tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi
leylaqurbanova7979@gmail.com*

TƏLİMİN TƏŞKİLİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏRİN MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ REALLAŞDIRILMASI VƏZİYYƏTİNƏ DAİR

Müəllimin təlim nəticəsinə çatmaq üçün müəyyənləşdirilmiş yol xəritəsi təlim strategiyasıdır. Dərsin təlim məqsədinin müəyyənləşdirilməsi işin 50%-nin görülməsi deməkdir. Növbəti addım dərsin məqsədinə çatmaq üçün düzgün təlim strategiyasının müəyyənləşdirilməsi, təfəkkürü inkişaf etdirən tapşırıqların verilməsi, iş formasının məqsədəuyğun seçilməsidir ki, bu da vacib bir faktordur.

Burada əsas məqamlardan biri müəllimin tədris prosesinə yanaşmasıdır. Belə ki, tədris prosesi iki parametrdə - müəllimə yönəlmiş və şagirdə yönəlmiş model əsasında qurulur.

Müəllimə yönəlmiş təlim modelində şagird passivdir. Müəllim şagirdə informasiyanı hazır şəkildə ötürür, dərs daha çox məruzə şəklində, təlimatların verilməsi yolu ilə keçirilir. Müəllim mərkəzli metodda təlimdə şagirdlərin nəyi nə qədər və necə müəyyənləşdirdiyi şəkildə olur. Bu metodda alternativ təlim metodundan fərqli olaraq praktik tapşırıqlardan az istifadə olunur.

Şagirdə yönəlmiş təlim modelində şagirdlər artıq passiv dinləyici deyillər və təlim prosesində fəaldırlar. Bu modeldə müəllimin əsas rolu materialın anlaşılması üçün şagirdi yönəltməkdən, ona yaxından kömək etməkdən, şagirdin hər fəaliyyətini qiymətləndirməkdən, bir sözlə, şagirdə materialı hazır şəkildə verməkdən yox, öyrənməyi öyrətməkdən ibarətdir.

Dərslər texnologiyaların tətbiqi ilə (yüksək texnologiyalı dərs) və ya müəllim-şagird münasibətinin bilavasitə qurulması (aşağı texnologiyalı dərs) ilə keçirilə bilər. Hər iki dərs modelində (müəllim mərkəzli, şagird mərkəzli) yüksək və aşağı texnologiyaları tətbiq etmək olar. Yüksək texnologiyaları tətbiq edən müəllimlər kompüter, planşet və smartfonları tədris məqsədi ilə dərs otaqlarında və evdə istifadə edirlər. Texniki cəhətdən daha da şəraitli məktəblərdə internet üzərindən onlayn şəkildə görüş-dərslər keçirərək, distant dərslər apararaq yüksək texnologiyalardan istifadə edirlər. Aşağı texnologiyaların tətbiq edildiyi dərslərdə müəllimlərin virtual, distant deyil, fiziki mövcudluğuna üstünlük verilir. Yüksək texnologiyaların tətbiq edildiyi dərslər üçün nəzərdə tutulmuş tərs sinif təlim metodu hazırda ən geniş istifadə olunan modeldir. Tərs sinif modeli (flipped classroom)-bu ideya o zaman yarandı ki, müəllimlər texnologiyalar vasitəsi ilə öz mühazirələrini yazıb, şagirdlərə əvvəlcədən göndərmək fikrinə düşdülər.

Beləliklə, tərs sinif modelində dərs əvvəlcədən şagirdlərə göndərilir. Göndərilən video həm müəllimin özünün çəkdiyi video, həm də internet resursu ola bilər. Şagirdlər evdə dərsi dinləyirlər onun əsasında ev tapşırığını sinifdə yerinə yetirirlər. Bu metodun üstünlükləri şagird biliyi müəllimdən alsada, məcbur olduğu mühitdə deyil, ona rahat olan bir mühitdə alır və təlim daha çox şagirdi əhatə edir. Aşağı texnologiyaların tətbiq edildiyi dərslərdə ekspedisiya, birbaşa tədris, diferensial təlim metodlarından istifadə olunur.

İnsan nə vaxt əldə etdiyi məlumatları daha yaxşı xatırlayır:

Məruzə - dinləyərkən səmərəsizdir, lakin məruzənin deyilməsi məruzəçi üçün ən yaxşı qavrama və xatırlama vasitəsidir.

Məqalə yazmaq - hər hansı bir mövzu ilə bağlı məqalə yazmaq, qeydlər aparmaq da yadda saxlamayı və qavramayı yüksək səviyyədə tutur. Bundan əlavə çalışmaq lazımdır ki, müzakirəni bu mövzunu sizdən daha yaxşı bilənlə aparasınız ki, müzakirə və mübahisə elmi əsaslı və maraqlı olsun. Özünüz icra edin - insanları öyrətməzdən əvvəl özünüz icra edin ki, yerində qarşılaşa biləcəyiniz problemlərə suallara hazır olasınız.

ƏDƏBİYYAT FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN XƏTLƏRİ VƏ TƏLİM NƏTİCƏLƏRİNİN REALLAŞDIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Ədəbiyyat fənni kurikulumu ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat təliminin məqsəd və vəzifələrini, ayrı-ayrı təlim pillələri üzrə məzmun xətlərini və standartlarını, onların reallaşdırılması üçün fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirən konseptual sənəddir. Ədəbiyyat fənninin məqsədinə və gözlənilən nəticələrə uyğun olaraq məzmun aşağıdakı şəkildə müəyyənləşdirilir:

1. Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri; 2. Şifahi nitq; 3. Yazılı nitq;

1. Ədəbiyyat və həyat həqiqətləri məzmun xətti bədii ədəbiyyatda əksini tapan milli-bəşəri dəyərlərin, mənəvi-estetik problemlərin qavranılması, təhlili, onlara əsaslandırılmış münasibətin formalaşdırılması, mürəkkəb həyat hadisələrinin, ziddiyyətli situasiyaların dərk edilməsinə və qiymətləndirilməsinə zəmin yaradır.

2. Şifahi nitq məzmun xətti ədəbi nümunələrlə bağlı fikirlərin obrazlı sözlərdən, bədii təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə etməklə aydın, ardıcıl, məqsədyönlü və yığcam ifadə edilməsinə imkan yaradır.

3. Yazılı nitq məzmun xətti mövzu, problemlə bağlı müxtəlif mənbələrdən informasiyaların, fakt və dəlillərin seçilməsini, ümumiləşdirilməsini, fikrin aydın, dəqiq çatdırılmasında onlardan istifadə olunmasını təmin edir. Müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) və forma (inşa, esse, hekayə) yazılara dair bacarıqların formalaşmasına imkan yaradır.

Müasir həyatımızda hər şey inkişaf və təkamülə doğru getdiyi bir zamanda təhsildə də fənlərin bir-birinə inteqrasiyasına yaranan ehtiyac özünü aydın göstərir. Fənlərarası inteqrasiya ədəbiyyat fənni üçün də vacib və əhəmiyyətlidir. Hər şeydən əvvəl, ədəbiyyat həyatı bədii sözlə əks etdirən öz sənəti olduğu üçün bütün elm sahələri ilə ya birbaşa, ya da qismən əlaqəsi vardır. Belə ki, ədəbiyyat bəşər və mədəniyyət arixinin mühüm qolu olmaqla tarixə, elmə, mədəniyyətə dair bədii, elmi və fəlsəfi əsərləri özündə əks etdirir.

Ədəbiyyat fənninin digər fənlərlə inteqrasiyasından bəhs edərkən, məntiqli olaraq onun ilk əlaqəsi Azərbaycan dili fənni ilə düşünülür. Nəzərə alsaq ki, bu iki fənnin məzmun xətlərinin ikisinin mahiyyəti eynidir, onda bu fənlərin bütün siniflərdə və mövzulardakı daimi inteqrasiyasını təxmin etmək çətin deyil. Ədəbiyyat özündə tarixi yaşadır və eyni zamanda, özü tarixdə yaşayır. Ədəbiyyat fənninin coğrafiya fənni üzrə inteqrasiyasını əsərlərdə adı göstərilən, hadisələrin baş verdiyi məkanlarla əlaqədar vermək olar. Ədəbiyyat fənni milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərin aşılındığı əsərləri tədris etdiyinə görə həyat bilgisi fənni ilə əlaqəsini qurmaq olar. Biologiya fənni üzrə əlaqəsini də təbiət, bitki və heyvanlardan bəhs edən əsərlərlə əlaqədar vermək olar. Ədəbiyyatın tədrisi zamanı hər bir gənc bədii ədəbiyyatı, digər mənbələri oxumağı, həll etməyi, qiymətləndirməyi, öz biliklərini müstəqil şəkildə artırmağı öyrənir. Fənnin tədrisi yüksək ideya-bədii dəyərə malik əsərlərin öyrədilməsi əsasında şagirdlərdə mütailə formaları, onların ədəbi təhsili, tərbiyəsi və inkişafı təmin olunur.

**İNFORMATİKA FƏNNİ ÜZRƏ MƏZMUN XƏTLƏRİNİN TƏDRİSİNDƏ
 BƏZİ AKTUAL MÖVZULARA DAİR**

Məlumdur ki, müasir dünyada texnoloji kompüter şəbəkələri adlandırılan sənaye şəbəkələri sürətlə inkişaf etməkdədir və bu şəbəkələr korporativ şəbəkələrlə inteqrasiyaya girmədən fəaliyyət göstərə bilmir. Müasir dövrdə texnoloji korporativ kompüter şəbəkələrinin (TKKŞ) əsas xüsusiyyətlərindən biri şəbəkədə yaranan və şəbəkənin rabitə xətləri ilə ötürülən məlumatların həcmnin sürətlə artmasıdır. Şəbəkə daxili trafik belə sürətli artımı TKKŞ-lərin daxili problemlərini şərtləndirən əsas mənbələrdən biri kimi qiymətləndirilməlidir.

Bir çox hallarda texnoloji şəbəkədə korporativ şəbəkələrdə istifadə edilən serverlərdən və şəbəkə avadanlıqlarından istifadə edilir. Texnoloji şəbəkələrdə bu avadanlıqlar geniş ərazidə səpələnmiş ola bilər. Bu avadanlıqlara xidmət zamanı uzun məsafələr qət etmək lazım gəldiyindən sistem və şəbəkə administratorları uzaqdan qoşulmağa imkan verən vasitələrdən istifadə etməyə üstünlük verirlər. Bu zaman əgər korporativ və texnoloji şəbəkələr bir-birindən ayrılmış olarsa şəbəkə arası ekranda uzaqdan administrator fəaliyyətinin maneəsiz yerinə yetirilə bilməsi üçün keçidlər yaradılır. Bu zaman administratorların əsasən öz kompüterləri ilə birlikdə korporativ şəbəkədə olduqlarını və internetdən aktiv istifadə etdiklərini nəzərə alsaq texnoloji şəbəkə üçün təhlükələrin necə yarandığını başa düşmək olar. Belə ki, ziyanvericilik fəaliyyəti ilə məşğul olan korporativ şəbəkəyə girə bilər və administratorun kompüterindən texnoloji şəbəkəyə girmək üçün şlüz kimi istifadə edə bilər. Burada zəif parollar sisteminin və zəif müdafiə tədbirlərinin rolu olduğu aşkardır. Bu özünü xüsusi olaraq uzaqdan qoşulma hallarında göstərir. Aparılmış bəzi yoxlamalar bu variantın istifadə edildiyini göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, texnoloji kompüter şəbəkələrinin korporativ şəbəkələrlə və internet ilə inteqrasiyasından bu şəbəkələrdə əvvəllər mövcud olmayan yeni problemlər yaranır. Belə ki, texnoloji kompüter şəbəkələrinin əsas problemləri texniki avadanlıqların daxili rabitə xətlərinin nasazlıqları olmuşdur ki, bu nasazlıqların diaqnostikası və aradan qaldırılmaları üçün metodlar, alqoritmlər, texnologiyalar və proqram vasitələri işlənilmişdir. Yeni problemlər isə internet üzərindən gələn reklam materialları, viruslar və ziyanverici proqram məhsulları ilə əlaqədardır.

Ümumiyyətlə desək, texnoloji şəbəkələr üçün aşağıdakı dörd növ təhlükə mənbələri vardır:

1. Xakerlər: Məqsədli olaraq qarşılıqlı zərərverici fəaliyyət qoymuş olan fərdi və ya qrup şəklində hərəkət edən və öz qarşılıqlı texnoloji şəbəkələrin əsas, əhəmiyyətli komponentlərinə daxil olmaq məqsədi qoymuş insanlardır. Bu xakerlər həmçinin kiber müharibə aparan dövlət qurumlarının üzvləri ola bilərlər. Xakerlərin fəaliyyəti nəticəsində kompüter şəbəkələrində əməliyyat sistemləri ciddi ziyan görə bilər.

2. Ziyanverici proqram məhsulları: Belə proqram məhsullarına virusları, məlumat oğurluğu üzrə ixtisaslaşmış proqramları və texnoloji şəbəkədə olması nəzərdə tutulmayan proqramlar aid edilə bilər. Bu proqramlar xüsusi olaraq texnoloji şəbəkəni hədəfə almasalar da onlar texnoloji şəbəkədə nəzərdə tutulmuş əsas əməliyyatların yerinə yetirilməsinə maneə ola bilər.

3. Terroristlər: Məlumdur ki, xakerlər ziyanverici məqsədlə texnoloji şəbəkəyə giriş əldə etməyə çalışa bilərlər, onların motivi bu zaman çirkli gəlir əldə etmək olur. Terroristlər isə sistemlərə və xidmətlərə mümkün qədər daha çox ziyan vurmaq, sıradan çıxartmaq məqsədi güdürülər.

4. Daxili təhlükələr: Texnoloji proseslərin və uyğun kompüter şəbəkələrinin istismar heyəti bu şəbəkələr üçün hamı tərəfindən qəbul edilmiş təhlükə mənbələridir. İstismar heyətinin aşağı kvalifikasiyalı olması və ya ehtiyatsız davranışı şəbəkədə səhvlərin yaranmasına səbəb ola bilər. Belə ki, istismar heyəti sistemə nəzarət üçün az əmək sərf etmək məqsədi ilə müxtəlif uzaqdan nəzarət və rejim dəyişmə vasitələrindən istifadə edirlər.

BÖLMƏ 9.
Humanitar fənlər üzrə təlim strategiyaları

Bölmə rəhbərləri: *dos. Samirə Həsənova, dos. Qızıltac Şahbazova*

Sədaqət Həsənova

Sintaksisin tədrisi məsələləri kurikulum islahatları işığında (167)

Qızıltac Şahbazova

Kiçikyaşlı məktəblilərdə şüurlu oxu vərdişlərinin yaradılması yolları (168-169)

Samirə Həsənova

İbtidai siniflərdə çoxmənalı feyllərin tədrisi məsələləri (170-171)

Tamara Baxşəliyev

Şagirdlərin təfəkkürünün inkişafında strategiyalı oxudan istifadə məsələləri (172-173)

Əhruz Mahmudova

İbtidai siniflərdə morfolojiya üzrə dil qaydalarının öyrədilməsi təcrübəsindən (174-176)

Günay Şirəliyeva

Ədəbiyyat dərslərində fənlərarası inteqrasiyanın tətbiqi təcrübəsindən (177-178)

Rəşad Rüstəmli

İslahat şəraitində təlimin təşkilinin bəzi məsələlərinə dair (179-180)

Elnar Cəfərova

Ümumi təhsildə kurikulum islahatları və təlimin təşkilinin aktual məsələləri (181)

Aygün Rüstəмова

Kiçik yaşlı məktəblilərin təlimə adaptasiyasında intellektin rolu (182-183)

SƏDAQƏT HƏSƏNOVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor***SİNTAKSİSİN TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ KURİKULUM
İSLAHATLARI İŞİGİNDƏ**

Qrammatikanın sintaksis bölməsinin tədrisi pedaqoji prosesin maraqlı məsələlərindəndir. Məlumdur ki, cümlə haqqındakı biliklər bütün elmlərin mənimsənilməsində gərəklidir. Cümlə qurmağı bacaranlar öz fikirlərini mükəmməl şəkildə çatdırmaqda çətinlik çəkmirlər. Sintaktik biliklərin öyrənilməsi təkcə fikir söyləmə deyil, cavabvermə qabiliyyətini də inkişaf etdirir. İnsan özünü nitqi ilə ifadə edir. Bu mənada, sintaksisin öyrənilməsi aktual problemlərdən biridir.

Bütün elmlərdə olduğu kimi, sintaksisin tədrisində də bir sıra problemlə məsələlərlə qarşılaşmaq mümkündür. Bu mənada, sintaksisin tərifindəki məsələlərdən başlamaq yerinə düşər. Belə ki, bütün dilçilik ədəbiyyatlarında sintaksisin söz birləşməsi və cümlə haqqında elm olması göstərilir. Lakin bu sıraya sintaktik əlaqələri də daxil etmək lazımdır. Çünki sintaksisin tədqiq obyektlərindən biri də bu əlaqələrdir. Sintaktik əlaqələrsiz birləşmə və cümlə yaratmaq mümkün deyil.

Bütün sintaktik vahidlərdə bu əlaqələr mühüm rola malikdir. Ona görə də sintaksisə belə bir tərifin verilməsi daha uyğundur: Sintaksis qrammatikanın sintaktik əlaqələr, söz birləşmələri və cümləni öyrənən bölməsidir.

Sintaksisin tədrisində qarşıya çıxan problemlərdən biri cümlənin baş üzvlərindən olan xəbərlə bağlıdır. Belə ki, dilçilik ədəbiyyatlarında xəbər haqqındakı elmi fikirlərdə dəqiqlik prinsipinə əməl olunmayıb. Xəbərin mübtədaya aid iş, hal, hərəkət bildirməsi ilə bağlı bilgiler geniş yayılsa da, tədris zamanı ona aydınlıq gətirməyə ehtiyac duyulur. Belə ki, sözügedən fikirlər yalnız mübtədali cümlələrdəki xəbərə aiddir. Dilimizdə bir sıra mübtədasi olmayan, yəni mübtədasi təsəvvür edilməyən cümlələrlə (məsələn, şəxssiz cümlə) qarşılaşırıq. O zaman belə bir sual meydana çıxır: əgər xəbər mübtədaya aid iş, hal, hərəkət bildirirsə, bəs mübtədasi cümlələrdə nəyi bildirir? Bu tipli suallar müəllimdən diqqətli olmağı tələb edir. Müəllim dərs prosesində xəbərin əsas funksiyasını izah etməli və onun cümlədəki əsas informasiyanı daşıyan baş üzv olduğunu xüsusi olaraq vurğulamalıdır. Doğrudan da, cümlədəki əsas fikir xəbərlə ifadə olunur. Bu baxımdan, xəbər cümlənin əsas fikir mənbəyi kimi tədris edilməlidir.

Sintaksisin öyrədilməsi zamanı tələbələri maraqlandıran suallara tez-tez rast gəlmək olur ki, bu, problemlərin nədən ibarət olduğunu aydınlaşdırır. Məsələn, “söz-xəbər” və “söz-cümlə” terminləri açıqlama tələb edən mövzulardandır. Sintaksisdə bir sıra ismi xəbərlərin suala cavab verməməsi qeyd olunur və belə xəbərlər “söz-xəbər” adlandırılır. Buradan belə bir sual meydana çıxır: Məgər digər xəbərlər sözlə ifadə edilmir? Bütün xəbərlər söz və birləşmələrdən ibarət olduğundan “söz-xəbər” termini yerinə düşür. Və ya “söz-cümlə”yə də eyni münasibətlə yanaşmaq olar. Yəni bütün cümlələrin qurulmasında sözlər iştirak edir. Sadəcə olaraq, müəllim bildirməlidir ki, belə cümlələr köməkçi nitq hissələri ilə ifadə olunur.

Mürəkkəb cümlə sintaksisində də bir sıra problemlər ortaya çıxır. Bunlardan biri tabeli mürəkkəb cümlə mövzusu ilə bağlıdır. Əvvəla, tabeli mürəkkəb cümlənin öyrənilməsinə onun tərkib hissələrinin (baş və budaq cümlə) əsas xüsusiyyətlərinin mənimsənilməsi ilə başlanılır. Budaq cümləni baş cümləyə bağlayan vasitələrin öyrədilməsi diqqət və məsuliyyət tələb edir. Bağlayıcı vasitələrdən olan modal sözlərə xüsusi fikir vermək lazımdır. Ona görə ki, belə sözlər hər zaman bağlayıcı vasitə ola bilməz. Onlar yalnız tabeli mürəkkəb cümlədə güzəşt bağlayıcılarının (hərçənd, hərçənd ki) yerində işlədikdə bu mövzunu yetəri səviyyədə öyrənə bilsinlər. Tabeli mürəkkəb cümlə sintaksisində çaşdırıcı məqamlardan biri də $-sa^2$ şərt şəkilçisinin bağlayıcı vasitə kimi rolu ilə bağlıdır. Təəssüf ki, bu şəkilçi yalnız şərt şəkilçisi kimi göstərilir. Halbuki bağlayıcı vasitə olaraq isə hissəciyinin qısaldılmış forması da işlənir. Ona görə də bu vasitə “ $-sa^2$ şərt şəkilçisi” deyil, “ $-sa^2$ şəkilçisi” adlandırılmalı, dəqiq olar.

Beləliklə, sintaksisin tədrisindəki problemlərin aradan qaldırılmasında nəzəri məlumatlara dəqiqlik gətirdikdən sonra praktik işlərin həyata keçirilməsi önəmlidir.

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ ŞÜURLU OXU VƏRDIŞLƏRİNİN YARADILMASI YOLLARI

Oxu-mətnin vasitəsilə düşünmək deməkdir. Oxucu mətnlə qarşılıqlı fəaliyyət nəticəsində mənanı dərk edir. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, oxunan mətnin şüurlu başa düşülməsi üzrə işləri əsasən üç növə ayırmaq olar.

- a) sözün mənasının anlaşılması;
- b) cümlənin mənasının anlaşılması;
- c) eyni mövzuya həsr olunmuş ayrı-ayrı abzasların mənasının anlaşılması.

Məna müəllimin izahı və yazılı mətn kimi başa düşülməməlidir. Məna dinlənən və ya oxunan məlumatlarla qarşılıqlı fəaliyyət əsasında yaranır. Mənalı olmayan məlumat tezliklə unudulur. Şagird təlim materialının öyrədilməsində marağı olanda və ya hər hansı məlumatı almağa ehtiyac duyanda mənanı dərk edir. Mənanı dərk etmək üçün şagird məzmunu əlaqələndirməli, nəticə çıxarmalıdır və məzmunla bağlı şərhlər verməlidir. Suallar tərtib etmək, məsələ ilə bağlı digərləri ilə söhbət etmək, düşündürücü yazılar yazmaq mənanı dərk etməyin yollarıdır. Sözün mənasının müxtəlif əlaqələrdə anlaşılması təsvir obyektlərinin müəyyən elementlərini mənimsəməyə imkan verir. Cümlənin mənasının anlaşılması sözlərin kontekst daxilindəki mənasının açılmasını təmin etməklə, obyektin daha geniş əlamət və hisslərini, faktorlarını müəyyənləşdirməyə, onları yeni əlaqələr sistemində dərk etməyə imkan verir. Ayrı-ayrı abzasların açılması üçün zəmin yaradır. Abzasların anlaşılması isə fikrin ayrı-ayrı hissələrinin dərk olunmasına şərait yaradır.

Məlumdur ki, oxu qavrama prosesi və informasiya mənbəyidir. Ona görə də təlim prosesində oxunacaq mətnin mürəkkəbliyinə (çətinlik dərəcəsinə), şagirdlərin yaş və bilik səviyyəsinin uyğunluğuna, həyatımızın, məişətimizin müxtəlif sahələrini əhatə etməsinə, mümkün qədər məzmunun əyaniləşdirilməsinə diqqət yetirilməlidir.

Məktəb təcrübəsi və metodik ədəbiyyatlarda göstərilir ki, oxunun şüurluluğunu təmin edən əsas vasitələrdən biri onun düzgünlüyüdür. Oxucu mətndəki sözləri düzgün oxumadıqda onun mənasını da anlamır, onda səhv, yanlış təsəvvür yaranır. Məsələn şagird sözləri oxuyarkən “qabil idi” əvəzinə “qabiliyyətli idi”, “surət” əvəzinə “sürət”, “əsir” əvəzinə “əsir” kimi işlədir.

Oxunun şüurluluğunda ikinci əsas vasitə sürətdir. Şagirdlərlə iş zamanı aparılan təcrübələrdən görünür ki,oxunun şüurluluğu ilə sürəti arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur. Oxunun sürəti çox aşağı olduqda şagird fikrini bir yerə toplaya bilmir, oxuduğunun mənasını başa düşmür və yaxud əksinə şagird mətni çox sürətlə oxuduqda təfəkküründə mətnin obrazını yarada,oradakı fakt və hadisələri, onlar arasındakı əlaqələri ayıra, təhlil-tərkib edə bilmir. Beləliklə, mətnin məzmunu açılmır. Şüurlu oxunmayan mətndə isə sürət dəyişir. Burada əsas diqqət məzmunun mənimsənilməsinə yönəlir. Şagird hər bir söz, ifadə və cümlənin, bütövlükdə mətnin məzmununun öyrənilməsinə çalışır. Sürətli oxuya bilmir. Bu cəhətdən oxunun şüurluluğu ilə sürəti arasındakı əlaqə hər ikisinin inkişafına təkan verir. Biri digəri üçün əsas olur. Odur ki, oxu prosesində bunlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə nəzərə alınmalıdır.

Təlim prosesində oxunun şüurluluğu ilə ifadəliliyi arasındakı qarşılıqlı əlaqələrə də diqqət yetirilməlidir. Təbiidir ki, ifadəli oxu prosesində mətnin məzmunu, yazıçının məqsədi, qəhrəmanların hərəkəti və s. şifahi nitqin müxtəlif ifadə vasitələri ilə (mimika, jest, intonasiya, ton, vurğu, fasilə və s.) canlı şəkildə verilir. Mətdəki, sözlər, ifadələr, cümlələr, oxuyanın canlı səs və hərəkəti, qəhrəmanın əhvali-ruhiyyəsi, həyəcanı, xarakteri göstərilir, onun “şəkli çəkilir”. Beləliklə, şagirdlər mətnin məzmununu dərindən mənimsəyirlər. Deməli, oxunun şüurluluğu ifadəlik üzrə aparılan işlərin nəticəsi kimi meydana çıxır.Burada ən maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, şüurlu oxunmayan materialı dərk etmək, onun əsas məzmu-

nu, ideyasını mənimsəmək mümkün olmadığı kimi onu ifadəli oxumaq da çətindir. Deməli, məzmunu şüurlu başa düşmək üçün onu ifadəli oxumaq, ifadəli oxumaq üçün də şüurluluğa əməl etmək zəruridir. Bu zaman əsərin məzmununu mənimsənilməklə bədiilik, obrazlılıq, axıcılıq, şagirdlərin bədii zövqünün, dünyagörüşünün, nitq və təfəkkürünün inkişafına təsir göstərir.

Oxunun şüurluluğu mətnin məzmununun açılmasına qoyulan suallardan çox asılıdır. Bu zaman müəllim düşündürücü suallardan istifadə etməlidir.

Necə oxudunuz?

Müəllifin nə demək istədiyini başa düşdünüz mü?

Öz təsəvvür və yanaşmalarınızı müəllifin təsəvvür və yanaşmaları ilə müqayisə edərkən əvəzlilərə fikir verdiniz mi?

Sualların bu şəkildə qoyulması şagirdləri oxunan mövzu ətrafında bir daha düşünməyə sövq edir.

Oxunu şüurluluğuna müəyyən tələblər verilir.

1. Məzmunun müxtəlif vasitələrlə əyaniləşdirilməsi;
2. Məzmunun şagirdlərin müşahidələri, şəxsi təcrübələri ilə əlaqələndirilməsi, onların aldıkları biliklərin dairəsinin genişləndirilməsi və tədricən ayrı-ayrı cümlələrin emosional-ekspressiv mənə çalarlığının şagirdlərin şüurunda tam mənası ilə əks olunması;
3. Mətdəki söz və ifadələrin, ayrı-ayrı cümlələrin, ekspressiv mənə çalarlığının şagirdlərin şüurunda tam mənası ilə əks olunması;
4. Mətdəki fakt və hadisələrin, obrazların konkretləşdirilməsi və abstraktlaşdırılması üçün situasiyanın yaradılması;

Kiçikyaşlı məktəblilərdə mətn üzərində bu priyomları tətbiq etməklə məzmunun tam açılmasına, ayrı-ayrı personojların xarakterinin başa düşülməsinə, onlar arasındakı münasibətlərin meydana çıxarılmasına, hər birinin əhval-ruhiyyəsinin öyrənilməsinə, ədalətli və ədalətsiz hərəkətlərinin qiymətləndirilməsinə imkan verir; məzmunun emosional-ekspressiv təsir gücünü, müəllifin öz qəhrəmanına münasibətini aydınlaşdırmağa köməklik göstərir. Təlimlə həyat arasında vəhdət yaratmağa imkan verir. Şagirdlərdə yaradıcılıq qabiliyyətlərinin, müstəqil fikir söyləmək, fakt və hadisələrə obyektiv münasibət bəsləmək, düzgün qiymət vermək bacarıqlarını formalaşdırır.

İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ ÇOXMƏNALI FEİLLƏRİN TƏDRİSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Müasir təlimin əsas vəzifələrindən biri təlim-tərbiyə işinin keyfiyyətini yüksəltməkdən ibarətdir. Təlimdə vacib sayılan maddələrdən birinə nəzər salsaq onun əsas mahiyyətinin nədən ibarət olduğunu anlamaq olar: “Müasir məktəbin ən mühüm, daimi vəzifəsi böyüməkdə olan nəsle elmlərin əsasları üzrə dərin və möhkəm biliklər vermək, həmin bilikləri təcrübədə tətbiq etmək vərdişləri və bacarığı aşılamaq və elmi dünyagörüşü formalaşdırmaqdır”.

Müasir təlimdə “Hər bir fənn və sinif üzrə şagirdlərin yiyələnməli olduqları bacarıq və vərdişlərin optimal həcmi müəyyən etmək” tələbi xüsusi olaraq qeyd edilmiş, təlimin səmərəliliyinin artırılması müəllimlər qarşısında əsas vəzifələrdən biri kimi qoyulmuşdur.

Şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafını göstərən ən mühüm əlamətlərdən biri onun gözəl nitq mədəniyyətinə malik olmasıdır. Zəngin lüğət ehtiyatı olan şəxs öz fikrini ardıcıl, düzgün, sərbəst şəkildə yazılı və şifahi ifadə etməkdə çətinlik çəkmir. Şagirdlərdə sözə həssas münasibət hissinin tərbiyə edilməsi, onların lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi bütün təlim fənləri ilə bağlıdır. Bu cəhətdən Azərbaycan dili və ədəbiyyat fənləri əvəzənməz imkanlara malikdir.

Xalq şairi B.Vahabzadə məqalələrinin birində yazır: “Söz fikrin ifadə vasitəsi olduğu üçün fikir kimi, sözün də məna dərinliyi, məzmun rəngarəngliyi hədudsuzdur. Söz müxtəlif tərəflərdən, müxtəlif rəngdə görünə bilər”.

Dilimizin üslubi rəngarəngliyi, obrazlılığı, emosionallığı birinci növbədə sözlərin çoxmənalılığında özünü göstərir. Çoxmənalılıq ən çox sözün mətn daxilində məcazi mənada işlənməsi vasitəsilə yaranır. Sözün çoxmənalılığı onun elə bir xüsusiyyətidir ki, eyni bir söz ümumi dayaq mənası ilə birləşən bir neçə mənaya malik olur. Çoxmənalılıq tarixi hadisədir. Cəmiyyətin inkişafı ilə bağlı olaraq dilimizdəki sözlərin əksəriyyəti yeni-yeni mənalar qazanmışdır.

Çoxmənalı sözlərin dildəki rolu təlim prosesində də onlara diqqət yetirməyi tələb edir. Ayırı-ayrı nitq hissələrinin tədrisi zamanı bu işi nəzərdən qaçırmaq olmaz. Çünki sözlərin məna incəlikləri çoxmənalılıq vasitəsilə üzə çıxır. Şagirdlərin lüğət ehtiyatı çoxmənalı sözlərdə ifadə olunan yeni-yeni mənalar hesabına zənginləşir. Bunun üçün də dərstdə lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi üzərində iş aparmaq lazımdır. Şagirdlərə artıq məlum olan sözlərin çoxmənalılığını açıb göstərmək çox vacibdir.

Çoxmənalı sözlərə dilimizin, demək olar ki, bütün əsas nitq hissələrində təsadüf edilir. Bunların içərisində kəmiyyət etibarilə isimlər və feillər çoxluq təşkil edir.

Dilimizin nitq hissələri sistemində feillər xarici təsirlərə az məruz qalan nitq hissəsi kimi diqqəti çox cəlb etmiş, geniş tədqiq olunmuşdur. Bu nitq hissəsinə daxil olan sözlərin bir qismi məna tutumlarının zənginliyi, üslubi rəngarənglikləri ilə seçilir. Feillərdə çoxmənalılıq başqa nitq hissələri ilə müqayisədə daha çox təzahür edir. “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”ndə **açılmaq** feilinin 33, **buraxmaq** feilinin 28, **bağlamaq** feilinin 21, **düşmək** feilinin 43 və s. mənası nümunələr vasitəsilə izah edilir. Dilimizdəki digər feillərin də əksəriyyəti çoxmənalıdır.

Feillərin leksik-semantik təhlili göstərir ki, şagirdlərin lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək üçün bu nitq hissəsinin tədrisində çoxmənalılıq üzrə işə də diqqət yetirilməlidir.

Feillərin çoxmənalılığı üzərində iş üçün birinci növbədə sözlərin seçilməsi prinsipi müəyyənləşdirilməlidir. Bu zaman seçilən leksik vahidlərin məna tutumunun zənginliyi, yəni daha çox mənada işlənmə bilməsi əsas götürülməlidir. İzah etməyə ehtiyac yoxdur ki, dildə söz nə qədər çox məna bildirməyə malikdirsə, bu, onun nitqdə işlənmə dairəsinin genişləndiyini göstərir.

İlk mərhələdə şagirdlərdə çoxmənalı feillərin ifadə etdikləri mənaları bir-birindən fərqləndirməyi bacarmaq vərdişi aşılamaq lazımdır. Çünki onlar çox vaxt eyni sözü ilkin, daha çox işlənən mənasında müxtəlif cümlələrdə işlətməklə, bunu çoxmənalılıq hesab edir. Lüğət işi ilə əlaqədar qarşımızda duran əsas məqsəd isə əlavə mənaların mənimsənilməsidir. Ona görə də ilkin mərhələdə mənaların fərqləndirilməsinə xidmət göstərən cümlələrdən, mətnlərdən istifadə faydalıdır.

Çoxmənalı feillər işlədilmiş cümlələr üzərində işi əvvəlcə şifahi şəkildə aparmaq, tərtib edilən mətndən müşahidə materialı kimi istifadə etmək məsləhətdir. Şifahi çalışmalar vaxtdan səmərəli istifadə üçün əhəmiyyətlidir. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün aşağıdakı çalışmaya nəzər salaq:

Verilmiş cümlələrdə feillərin ifadə etdikləri mənaları aydınlaşdırmağa çalışın.

1. Bu gün yenə Qaraca çoban dağa qalxıb sürüsünü örüşə **yaymışdı**.
2. Külək onun ipək tellərini oynada-oynada üzünə **yaymışdı**.
3. Poçtalyon təzə xəbəri kəndə **yaymışdı**.
4. Səhər mehi bağçadakı rəngarəng çiçəklərin xoş ətrini ətrafa **yaymışdı**.
5. Kübra xala kiçik xəmir kəndəsini təzəcə **yaymışdı**.
6. Şiddətli külək narın qumu meydançaya **yaymışdı**.

Şagirdlər ayrı-ayrı cümlələri oxuduqca onların diqqətini **yaymaq** sözünün çoxmənalılığına cəlb etmək lazımdır.

Bu tipli çalışmalarda çoxmənalılıq söz birləşmələri tərkibində aydın görünsə də, şagirdlər onları cümlələrdə işlətməklə həmin feillərin mənə fərqlərini konkret şəkildə müəyyənləşdirir, daha yaxşı dərk edirlər.

“Feilin indiki zamanı”nın öyrədilməsində şagirdləri aşağıdakı çalışma üzərində işlətmək daha faydalıdır:

Verilmiş çoxmənalı feillərin hər birini ifadə etdiyi mənalarına görə müxtəlif cümlələrdə indiki zamanda işlədin. Məsələn: **açmaq** feilini;

1. Nailə başındakı örpəyi **açır**.
2. Ağaclar çiçək **açır**.
3. Buldozerçi dağın döşündən yol **açır**.
4. Əli pəncərəni **açır**.
5. Nənə sandığın qıfılını **açır** və s.

Çoxmənalı feillərin ifadə etdiyi ən incə mənaları, üslubi çalarları aydınlaşdırmaqda onların sinonimlərindən istifadənin də rolu böyükdür. Bu tipli çalışmaları şagirdlər həvəslə yerinə yetirir; feilin hər bir mənasına uyğun tapılmış sinonimlər onların lüğət ehtiyatını artırır.

Sinonim feillərin ümumi və fərqli cəhətinin müəyyənləşdirilməsi şagirdlərdə sözün mənə çalarlığına diqqət tərbiyə edir, ifadə edəcəyi fikirdən, məqsəddən asılı olaraq dəqiq mənə verən söz işlətməyi öyrənir.

Bununla yanaşı, müəllim şagirdlərə sözlərdən istifadə dairəsini başa salır: **qaçdı** ədəbi dildə hamı tərəfindən qəbul edildiyi halda, cırdı adı danışq dilinə məxsusdur. Şagirdlər sözə diqqətlə yanaşmaq vərdişinə yiyələndikdə “işdən azad etdilər”, “işdən çıxardılar”, “işdən qovdular”; gülmək-hırıldamaq; danışmaq-söyləmək-çərənləmək-sayıqlamaq və s. kimi söz və ifadələrin işlədilmə yerini bilirlər.

Dilimizin izahlı lüğətində **atmaq** sözünün onlarla mənə çaları verilmişdir: daş atmaq, kitabı stolun üstünə atmaq, lövbəri dənizə atmaq, damın qarını atmaq, ev-əşiyini atmaq, papirosunu atmaq (tərgitmək), tufəng atmaq, üstünə yorğan atmaq (örtmək) və s.

Feilin tədrisində çoxmənalılıqla əlaqədar aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar:

a) feillərin çoxmənalılığı üzərində iş hər bir mövzunun verdiyi imkan nəzərə alınmaqla aparılmalı, bundan şagirdləri daha da fəallaşdıran bir vasitə kimi istifadə olunmalıdır;

b) bu işlər şagirdlərin təfəkkür fəaliyyətini inkişaf etdirir. Feillərin leksik-semantik mənaları dərinlən dərk olunmaqla, həmin nitq hissəsi üzrə lüğət işlərinin həcmi genişlənir, keyfiyyəti yüksəlir, üslubi və orfoqrafik vərdişlərin formalaşdırılması intensivləşir.

ŞAĞIRDLƏRİN TƏFƏKKÜRÜNÜN İNKİŞAFINDA STRATEGİYALI OXUDAN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Strategiya ilə oxu nədir? Strategiya ilə oxu ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bəzi mütəxəssislər hesab edirlər ki, strategiya ilə oxu düşünərək oxudur. Bəziləri düşünürlər ki, strategiya ilə oxu şagirdə daha məharətlə düşünməyi öyrədən oxudur. Üçüncülər isə hesab edirlər ki, strategiya ilə oxu təhsilin məqsədidir, yəni oxu təlimə, tətbiqə və təhlilə aparan əsas yoldur. Bununla oxucu çevik düşünmək, sual vermək, keçmiş biliklərə əsaslanan yeni biliklər əldə etmək, fikir mübadiləsinə nail olmaq, nəticədə fikri dəqiq müəyyənləşdirmək və onlardan həyati problemlərin həllində bəhrələnmək kimi bacarıqlar əldə edir. Bütün bunlardan çıxış edərək mütəxəssislər strategiyalı oxunu üç mərhələdə təsnif etmişlər.

Strategiya ilə oxu şagirdlərin öz oxu fəaliyyətini təşkil və idarə etməsidir. Yəni, şagirdlər oxu üçün təqdim edilən mətnin mənasını dərk etməyi problem, mətnin oxusunu isə problem həll etmə forması kimi dəyərləndirərək məqsədə nail olmaq üçün fəaliyyətini düşünülmüş şəkildə təşkil edir - strategiyasını qurur. Oxunun təşkilinə strategiya ilə yanaşma ona xidmət edir ki, şagird gözlənilən nəticəni mətnin oxusuna başlamazdan əvvəl aydın təsəvvür edir. O dəqiq bilir:

- Hansı suallar cavablandırılmalıdır?
- Hansı plana əsasən oxu təşkil edilməlidir?
- Bu haqda artıq nələri bilir?
- Uğura nail olmaq üçün nələr etmək lazımdır?.

Strategiya ilə oxu şagirdlərə müstəqil olaraq öz oxu nəticəsini yoxlamaq imkanı verir. Şagirdlər oxu zamanı gəldikləri qənaətlər üzərində düşünürlər. Bu zaman onların mühüm idraki bacarıqları inkişaf etdirilir: əsas məsələnin aşkar edilməsi, onların oxudan əvvəl mövcud biliklərlə əlaqələndirilməsi, digər mətn materialları ilə müqayisə edilməsi, mətnin ssenarisinə uyğun xəyalların qurulması. Bu təfəkkürün inkişafının yüksək mərhələsi olaraq təxəyyülə doğru atılan ilk addım kimi dəyərləndirilə bilər. Bu zaman şagirdlər yalnız mətndəki mənanı dərk etmir, həm də mənanın dərk edilməsi prosesini şüurlu təşkil edir.

Strategiya ilə oxu materiallar əsasında oxunun təşkil, idarə edilməsi və nəticənin qiymətləndirilməsi mərhələlərindən sonra məzmununda əldə edilən qənaətlərin müxtəlif həyati problem və tapşırıqların həllində istifadə edilməsinə və şagirdin dünyagörüşünün zənginləşdirilməsinə xidmət edən vasitə kimi dəyərləndirilə bilər.

Yuxarıda göstərilənlər belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, strategiyalı oxu “oxu qaydaları”nın praktik tətbiqi ilə düşünmə mühitinin yaradılması kimi dəyərləndirilə bilər.

Şagirdyönümlü sinfin yaradılması. Təhsildə şagirdyönümlülük strategiyalı oxucuların inkişafında xüsusilə əhəmiyyətli məsələdir. Strategiyalı oxunun inkişafı o deməkdir ki, şagirdlər zehinlərindəki ilkin düşüncələrini təlimlə əlaqələndirməyi öyrənməlidirlər.

Hər fənn üzrə oxunun özünəməxsus cəhətləri olduğundan şagirdlərə öncə fənlər üzrə materialları oxumağın yolları öyrədilməlidir. Müəllimlər uşaqlara sadəcə: “Kitablarınızı açın və mətni oxuyun!” deməməli, onları oxudan əvvəl, oxu zamanı və oxudan sonra mühüm təlim strategiyalarının tətbiqinə istiqamətləndirməlidir.

Şagirdyönümlü sinifdə təlimin səmərəliliyinə nail olmaq öyrənənlərin mətnlə, başqa şagirdlərlə, müəllimlə qarşılıqlı fəaliyyəti böyük əhəmiyyət daşıyır. Təlimin təşkilində müəllimin vəzifəsi fərqli şəkildə təqdim edilir. Müəllim şagirdin əvəzinə mətnin məzmununu başa düşə bilməz. Şagird bunu özü etməlidir. Tədqiqatlar göstərir ki, şagirdyönümlü sinifdə müəllim mühüm səkkiz prinsipdən çıxış edərək təlimi təşkil edərsə, təlim üçün məsuliyyəti şagirdlərin öz üzərlərinə götürməsinə şərait yaratmış və onları mühüm vəsaitlərlə təmin etmiş olur.

Tədqiqatçılar strategiya ilə oxunu təlimin səkkiz prinsipi ilə əlaqəli şəkildə təqdim etmişlər. Yəni strategiya ilə öyrənən:

1. İdraki və yüksək idraki bacarıqları əlaqələndirir;
2. Məqsədləri müəyyənləşdirir və inkişaf haqqında düşünür;
3. Yeni məlumatları mövcud bilikləri ilə əlaqələndirir;
4. Mətnin mənasının dərk edilməsində fəal iştirak edir;
5. Təşkilati işarələrdən istifadə edir;
6. Fərdi oxu üslubunu faydalı hesab edir;
7. Təlim zamanı özgələri ilə əməkdaşlıq edir;
8. Düşünmənin üç mərhələsinə cəlb edilir.

Oxu prosesinin istiqamətləndirilməsi üçün təlimin göstərilən səkkiz prinsipinin düşünülmüş şəkildə əlaqələndirilməsindən şagirdlər əhəmiyyətli dərəcədə faydalana və strategiya ilə oxuyan oxucuya çevrilə bilərlər.

Beləliklə, strategiyalardan yararlanan oxucu məqsədləri müəyyənləşdirir və inkişaf haqqında düşünür. Strategiyalardan yararlanan öyrənənlər məqsədlərini müəyyənləşdirməyi bacarırlar və öz təlimlərini idarə edirlər. Onlar bilirlər ki, məqsədləri müəyyənləşdirən öyrənənlər həyatda daha çox müvəffəqiyyət qazananlardır. Məqsədləri dəqiq müəyyənləşdirən insanın həmin tapşırığı yerinə yetirmək ehtimalı yüksəkdir, yəni məqsədlər nə qədər dəqiq müəyyənləşmiş olarsa, tapşırıqların da keyfiyyəti o qədər yüksək olar.

Məqsədin müəyyənləşməsində seçmək bacarığı mühüm şərtədir. Şagirdlər dəqiq biləndə ki, əsas fikri nəyə yönəltməlidirlər, onlar daha maraqla və daha ruh yüksəkliyi ilə tapşırıqların icrasını həyata keçirirlər. Məqsədlər şagirdlərin ehtiyac və maraqlarına uyğun olan zaman şagirdlər onların reallaşması üçün daha gərgin çalışır, qoyulan səylər ilə nəticələr arasında əlaqəni görürlər. Məqsədlərə də o zaman nail olunur ki, strategiyalı öyrənənlər ardıcıl şəkildə öz inkişafı üzərində işləyir, lazım gəldikdə müvafiq düzəlişlər aparırlar.

Strategiyalardan yararlanan oxucular məqsədi müəyyənləşdirdikdən sonra oxu fəaliyyətinə başlayırlar. Strategiyalı oxucular oxu materialının məqsədindən asılı olaraq nəyin və necə oxunmasının səmərəli olduğunu müəyyən edirlər. Bu zaman BİBÖ və digər məqsədləri müəyyənləşdirmə strategiyaları intensiv şəkildə istifadə edilir. Kollektiv sinif məqsədləri əməkdaşlıq şəraitində oxuya şərait yaradır. Şagirdlər təlim qrupunun üzvü olduqda onların təlim prosesində iştirakı daha da fəallaşır.

İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ MORFOLOGİYA ÜZRƏ DİL QAYDALARININ ÖYRƏDİLMƏSİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Azərbaycan dili kurikulumunda dilin tədrisi dörd məzmun xətti ilə müəyyənləşdirilmişdir ki, dördüncü məzmun xətti dil qaydalarının öyrədilməsidir. Dil qaydalarının mənimsədilməsi sisteminin əsası hələ I sinifdə savad təlimi dövründən qoyulur. Bu mərhələdə aparılan dərslərdə dil qaydalarına aid anlayışlar heç bir nəzəri qayda olmadan ümumi şəkildə şagirdlərin özlərinin müstəqil şəkildə əldə etdikləri nəticələr əsasında qurulur. Hələ məktəbəqədər dövrdə hərfləri azacıq tanıyan, sözləri və cümlələri oxuya bilməyən birincilərin nitqi müxtəlif məqsəd və məzmunlu şəkillərlə inkişaf etdirilir, cümlə, söz birləşməsi, əşya, əlamət, say və hərəkət bildirən sözlər, səs, hərf və heca haqqında onlarda ilkin təsəvvürlər formalaşdırılır. Nitq inkişafına xidmət edən bu prosesin gedişində şagirdlərə nitqlərinin cümlələrdən, cümlələrin sözlərdən, sözlərin hecalardan, hecaların səslərdən təşkil olunduğu anladılır.

Bu mərhələdən başlayaraq şagirdlərlə şəkillər üzərində iş aparılaraq onların şifahi nitq verdişləri formalaşdırılır. Onlar ilkin müşahidələr əsasında bu nəticəyə gəlirlər ki, müxtəlif funksiya və mənalı sözlər bir bütöv halında birləşərək cümləni yaradırlar.

II sinifdə morfologiyaya dair biliklərə 3-cü bölmənin “Söz və onun mənası” mövzusu ilə başlanılır. Mövzuya giriş kimi şagirdlərə belə bir nəzəri məlumat verilir: “Sözlər nəyinsə və ya kiminsə adını, əlamətini, sayını və ya hərəkətini bildirir”. Bundan sonra şagirdlərə tərkibində ad, əlamət, say və hərəkət bildirən sözlər iştirak edən bir cümlə təqdim edilir: “Böyük qardaşım iki maraqlı kitab almışdı”. Şagirdlər cümlədəki sözlərə müvafiq suallar verməklə buradakı sözləri tələb edilən qruplara bölürlər və müəyyən edirlər ki, cümlədəki

- *qardaşım və kitab* (kim?, nə?) – ad bildirən sözlərdir.
- *böyük və maraqlı* (hansı?, necə?) - əlamət bildirir.
- *iki* (neçə?) – say bildirən sözdür.
- *almışdı* (nə etmişdi?) hərəkət bildirən sözdür.

Göründüyü kimi, mövzunun öyrədilməsi induktiv metodla həyata keçirilir. Yəni gələcəkdə tamdan hissələrə doğru inkişaf nəzərdə tutulduğundan, hər bir qrammatik məna növü ayrılıqda daha dərin və əhatəli öyrədiləcəyindən dərslərin məqsədini ilkin anlayış yaratma mərhələsi kimi nəzərdə tutmaq lazımdır. Cümlədəki əlamət, hərəkət və say bildirən sözlər ad bildirən sözlərə aid olub onu izah edir: böyük (hansı?) qardaşım (kim?); maraqlı (necə?) kitab (nə?); iki (neçə?) “*Almışdı*” sözü isə *qardaşım* sözünə aid hərəkəti bildirir.

Bildiyimiz kimi, ibtidai siniflərdə nitq hissələri elmi terminlərlə deyil, öz məzmun və mahiyyətinə uyğun adlarla tanınır və tədris olunur. Yalnız üçüncü sinifdə 5-ci bölmədən başlayaraq nitq hissələri müvafiq elmi normalar əsasında təqdim edilir: İsim-ad bildirən söz, sifət-əlamət, keyfiyyət bildirən söz, say -miqdar və sıra bildirən söz, fəel-hərəkət bildirən söz, zərflər-hərəkəti izah edən söz, əvəzlilik-nitq hissələrini əvəz edən söz və s. 1-ci və 2-ci siniflərdə “əlamət bildirən söz” anlayışı həm sifət, həm də zərf nitq hissəsinə aid sözlərə şamil olunur. Lakin bu başlıq altında verilən nümunələr və öyrədilən dil qaydaları dərslərdə göründüyü kimi, yalnız sifətləri nəzərdə tutur. Ona görə də müəllim şagirdlərin əvvəlcədən düzgün nəticəyə yönəlmələri üçün sifətin (əlamət bildirən sözlərin) isimlə (əşya bildirən sözlə) bağlılığını xüsusi diqqətə çatdırmalı, belə sözlərin elmi dildə **isim** və **sifət** adlanmasını aydınlaşdırmalıdır.

Say bildirən sözlər haqda biliklərə şagirdlər hələ məktəbəqədər yaşdan sahibdirlər. İkinci sinifdə say bir nitq hissəsi kimi öyrədilərkən onlar bu mövzunun qavranılmasında elə bir problemlə üzləşmirlər. Əvvəlcə say bildirən sözləri digər sözlərin içərisindən seçərək

ayırır, ona suallar verirlər və yadda saxlayırlar ki, say bildirən sözlər varlığın miqdarını, nə qədər olduğunu bildirdiyi üçün neçə?, nə qədər? suallarına cavab olur. Sonra şagirdlərin diqqətinə bir müəyyən, bir qeyri-müəyyən say işlənmiş iki cümlə verilir:

1. Nənəmin əlli beş yaşı var.
2. Bağçamızda xeyli ağac əkilmişdi.

Şagirdlər bu cümlələrdəki sayların aid olduğu varlıqların miqdarı haqda öz mülahizələrini bildirirlər: Nənəmin yaşı necədir?-əlli beşdir, Adam nə qədərdir?-sayı dəqiq bilinmir. Şagirdlər deduktiv üsulun köməyi ilə nəticə çıxarırlar: bəzi saylar varlığın *dəqiq* (müəyyən), bəzi saylar isə *qeyri - dəqiq* miqdarını bildirir. Hərəkət bildirən sözlər-fel haqda biliklərə də elmi əsaslarla 2-ci sinifdən başlanılır. Məktəb təcrübəsi göstərir ki, şagirdlər *hərəkət bildirən sözlərə* aid nümunələri nitqdə daha asan fərqləndirməyi bacarırlar. Bu əsasda hərəkət bildirən sözlərə aid dil qaydalarının mənimsədilməsinə onları digər söz qrupları arasından seçib ayırmaqla başlanılır. Şagirdlər söylədikləri sözlərə suallar verərək hərəkət bildirən sözlərin *nə etmək? nə eləmək?* suallarına cavab olduğunu yadda saxlayırlar: görmək-nə etmək?, işləmək-nə eləmək? və s.

Artıq birinci sinifdən şagirdlər hərəkət bildirən sözlər-fellər haqda ilkin təsəvvürlərə malikdirlər. II sinifdə bu iş kifayət qədər genişləndirilib dərinləşdirildiyi üçün üçüncülər fellə aid sözləri digər nitq hissələrindən fərqləndirməkdə heç bir çətinlik çəkmirlər. Ona görə də “Fel-hərəkət bildirən söz” mövzusunda giriş kimi verilən “Hərəkət bildirən sözlərə fel deyilir” ifadəsi onlara heç də yeni görünmür, lakin bu dərstdə şagirdlər fellə bağlı bir sıra yeni dil qaydaları ilə də tanış olurlar. Bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- 1) Felin kökü əmr formasında olur: oxu, gəl, get, inan və s.
- 2) Lüğətlərdə fellər-maq,-mək şəkilçisi ilə birgə göstərilir: oxumaq, gəlmək.
- 3) Bu şəkilçilərlə (-maq2) işlənən fellərə məsdər forması deyilir.
- Məsdər felin ilkin formasıdır, yəni hərəkətin adıdır.
- 4) Məsdərlər nə etmək? nə olmaq? sualına cavab verir.
- 5) Fellər təsdiq və ya inkar formasında ola bilər.

6) İnkər fellər təsdiq fellərə-ma,-mə şəkilçisi artırmaqla düzəlir (Bu müddəə şagirdlərin təsdiq və inkar fellər üzərində müşahidələrinin yekunu kimi ortaya çıxır: get+-getmə, yaz-yazma və s. Fel mövzusunun tədrisi gedişində çalışmalar üzrə iş zamanı şagirdlər fellərin omonim səciyyəli olması haqda da biliklər əldə edirlər: qat (isim və fel), yaz (isim və fel), düz (isim, sifət və fel) və s. Felin zamanları və cümlədə zamanlar üzrə dəyişməsinə aid dil qaydalarının mənimsədilməsi “Felin zamana görə dəyişməsi” mövzusunun tədrisinin əsas məqsədini təşkil edir. Şagirdlər öyrənirlər ki, fellərdə hərəkət və ya işin icrası üç zaman üzrə dəyişə bilər: keçmiş, indiki və gələcək zamanlar.

Felin şəxsə görə dəyişməsinə aid dil qaydaları felin şəxslərə görə dəyişməsi və bu zaman müxtəlif şəkilçilər qəbul etməsi fonunda mənimsədilir. 3-cü sinifdən başlayaraq şagirdlər ilk dəfə olaraq zərfi bir nitq hissəsi kimi tanıyırlar. Dil qaydalarına aid biliklər sistemində “Zərfin” də öz yeri olduğunu dərk edirlər. Bizə belə gəlir ki, zərfin mahiyyətini daha asan və dəqiq başa salmaq üçün onu sifət və sayla müqayisəli şəkildə şərh etmək metodiki cəhətdən daha uyğun olardı: sifət, say varlığa (ismə) aid olub onu izah etdiyi” kimi, zərf də hərəkətə (felə) aid olub onu izah edir. Bu cür asan yolu qoyub zərf haqqında biliklərə “Hər bir varlığın adı, əlaməti, keyfiyyəti, sayı var. Onlar nitqdə isim, sifət və sayla ifadə olunur” kimi bəsit və mücərrəd (“ifadə olunur”) sözlərlə başlamaq şagirdlərin bildiklərinə yeni heç nə əlavə etmir.

Şagirdlər “Əvəzlik” nitq hissəsi haqqında ilkin təsəvvürlərə “Nitq hissələri” mövzusunun tədrisi gedişində yiyələniblər. Bu bəhsin öyrədilməsi ilə bağlı verilən 3-cü çalışmada qara hərflərlə yazılan, **onların** sözünün **uşaqlar** sözünü əvəz etdiyini müşahidə edərək bunu yeni bir söz qrupu kimi yadda saxlamışdılar. “Əvəzlik -nitq hissələrini əvəz edən söz” mövzusunun tədrisi zamanı əvəzliyə aid biliklər daha da dəqiqləşdirilir və genişləndirilir. Şagirdlər bu dərslərin tədrisi nəticəsində əvəzliyin əsas nitq hissələrindən biri olduğunu, digər nitq hissələrini əvəz edən sözlərdən yarandığını ətraflı qavrayırlar. III sinifdə əvəzliyə dair dil

qaydalarının mənimsədilməsi daha çox əməli xarakterli işlər hesabına gerçəkləşdirilir ki, təcrübədə bu üsulun daha uyğun olması özünü doğruldur. Əvəzliyin məna növləri ilə bağlı dil qaydaları şəxs, işarə və sual əvəzlərinə aid bilikləri əhatə edir. Dərslərdə sual əvəzliyi barədə deyilənlər aydın və asan anlaşılındır: “Sual bildirə sözlər sual əvəzliyi adlanır”. Bu fikri şəxs və işarə əvəzləri haqqında deyilənlərə şamil etmək olmur: “O” əvəzliyi kim?, nə suallarına cavab verəndə şəxs əvəzliyi, hansı sualına cavab verəndə işarə əvəzliyidir”. Məsələ burasındadır ki, Azərbaycan dili qrammatikasında “şəxs” anlayışı yalnız insanlara şamil edildiyində şəxs əvəzləri bir qayda olaraq kim? sualına cavab verir: mən (kim?), sən (kim?), biz (kim?), siz (kim?). 3-cü şəxsin əvəzliyi o (bu) ikili xüsusiyyətə malikdir; insana aid olduqda şəxs, digər canlı və cansızlara aid olduqda isə işarə əvəzləri funksiyası daşıyır.

Beləliklə, ibtidai siniflərdə “Morfologiya” bölməsinə aid dil qaydalarının öyrənilməsi prosesində şagirdlər bir çox təlim nəticələri əldə edirlər.

GÜNAY ŞİRƏLİYEVƏ

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**shiraligunay@gmail.com*

ƏDƏBİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ FƏNLƏRARASI İNTEQRASIYANIN TƏTBİQİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Müasir həyatımızda hər şey inkişaf və təkamülə doğru getdiyi bir zamanda təhsildə də fənlərin bir-birinə inteqrasiyasına yaranan ehtiyac özünü aydın göstərir. Məlumdur ki, qədim zamanlardan fənlər və elmlər bir-biri ilə sıx əlaqədə olmuşdur və onlar arasındakı əlaqə bu gün üçün də aktuallığını saxlamaqdadır. Bəşər tarixi elm və texnikanın məhz elmlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində çox uğurlar əldə etdiyinin şahidi olmuşdur və bu uğurlar elmlərin bir-birinə daha da yaxınlaşmasına zəmin yaratmışdır. Bu əlaqə bu gün təhsildə daha vacibdir, çünki kurikulumda əsas prinsip kimi verilən fənlərarası inteqrasiyanın təlimin keyfiyyətinin yüksəldilməsində çox böyük rolu vardır.

Ədəbiyyat özündə tarixi yaşadır və eyni zamanda, özü tarixdə yaşayır. Tarix fənni ilə inteqrasiyasını (keçilən əsərlərin mövzusunda asılı olaraq Azərbaycan tarixi və ümumi tarix) bu prinsip əsasında qurmaq olar. Ədəbiyyat fənninin coğrafiya fənni üzrə inteqrasiyasını əsərlərdə adı göstərilən, hadisələrin baş verdiyi məkanlarla əlaqədar vermək olar. Ədəbiyyat fənni milli-mənəvi və bəşəri dəyərlərin aşılındığı əsərləri tədris etdiyinə görə həyat bilgisi fənni ilə əlaqəsini qurmaq olar. Biologiya fənni üzrə əlaqəsini də təbiət, bitki və heyvanlardan bəhs edən əsərlərlə əlaqədar vermək olar. Xarici dil fənni üzrə əsərlərdə işlənən xarici sözlərin istifadəsi zamanı qurmaq olar. Təsviri incəsənət fənni üzrə təsviri xarakter daşıyan əsərlərin rəng və boyalarla ifadə edilməsi bu inteqrasiyanı da yaratmağa yaxşı vasitədir. İnformatika fənni ilə əlaqəsini mövzuya görə bütün məlumatların, informasiyaların araşdırılması, ötürülməsi, təqdimatların, məlumatların hazırlanması zamanı istifadə etmək olar.

Təqdirəlayiq haldır ki, ədəbiyyat dərslərində mövzularla bağlı fənlərarası inteqrasiya göstərilib. Bu, bir tərəfdən müəllim üçün bir nümunədirsə, digər tərəfdən müəllim özü də fənlərarası inteqrasiyanı yarada bilər. Çünki mövzuların tədrisi zamanı şagirdlərdə yaranan suallarla əlaqədar verilən əlavə məlumatlar digər fənlərdə keçilən mövzularla qarşılaşdırılır. Təcrübəli müəllim şagirdlərinin əsərlərdə daha çox hansı məqamlara diqqət yetirdiyini və bu məqamların hansı fənn ilə onların bilik və bacarıqlarının yüksəldilməsində daha yaxşı təsir göstərəcəyini bildiyi üçün inteqrasiyanı da özü təyin edir.

Fikirlərimi ədəbiyyat dərslərində mövzularla bağlı müxtəlif fənlərlə inteqrasiyasını yarada biləcək bir

“Qazan bəyin oğlu Uruz bəyin dustaq olduğu boy” əsərinin inteqrasiyasını belə təşkil etmək olar. Adı çəkilən ərazilərin göstərilməsi və bu gün dünyanın siyasi xəritəsindəki yerini təyin etməklə (Cızıqlar, Ağlağan, Göyçə dağı, Dərbənd, Ağca qala Sürməli) coğrafiya, dastandakı hadisələrin Məhəmməd peyğəmbərə (s) yaxın zamanda, Bükdüz Əmənin varıb Peyğəmbərin (s) üzünü görməsi məqamını dinin meydana gəlməsi ilə əlaqələndirib həyat bilgisi, həmin dövrdə böyük imperiyalar yaratmış türk xalqlarının tarixi ilə əlaqələndirib ümumi tarix fənləri ilə inteqrasiyasını təşkil etmək olar (8-ci sinif).

Şah İsmayıl Xətəinin “Bahariyyə” əsərinin tədrisində şeyrdə o dövr üçün səciyyəvi, lakin bu gün çətin anlaşılan sözlərin işlənməsinə görə Azərbaycan dili, Şah İsmayılın görkəmli dövlət xadimi və tarixi şəxsiyyət olaraq Azərbaycan tarixindəki mövqeyi və roluna görə Azərbaycan tarixi, bahar fəslində bitki və heyvanların oyanışı ilə təbiətdə baş verən hadisələrin təsvirinə görə biologiya və bu təsvirlərin şagirdlərin rəsmlərdə əks etdirmələrinə görə təsviri incəsənət ilə fənlərarası inteqrasiyasını təşkil etmək olar (8-ci sinif).

Belə nümunələr çoxdur. Qeyd etdiyimiz kimi, ədəbiyyat fənni özündə həyati hadisələri ehtiva etdiyinə görə, digər fənlər ilə asanlıqla qarşılıqlı əlaqəsini vermək olur. Ancaq o da qeyd edilməlidir ki, fənlərarası inteqrasiya müəllimin özündən də dərin bilik, zəngin

dünyagörüş, güclü bədii təxəyyül, tədris etdiyi fənnə sonsuz sevgi və daim öz üzərində işləmək məsuliyyəti tələb edir. Düşünürəm ki, bu keyfiyyətlərə sahib olmadan fənlərarası inteqrasiya və fənlərin qarşılıqlı əlaqəsini qurmaq münkün deyil.

Göründüyü kimi, fənlərarası inteqrasiyanın şagird təfəkküründə və yaradıcı tətbiqetmə sahəsində əhəmiyyəti çox vacibdir. Bununla o, şagirdlərdə digər fənlərə də olan marağı artırır, yeni biliklərin əldə edilməsinə zəmin yaradır, dərslə daha yaradıcı yanaşmanı və tədqiqatçılıq xüsusiyyətlərini formalaşdırır.

RƏŞAD RÜSTƏMLİ*Babək rayon Cəhri qəsəbə 2 saylı**tam orta məktəbin direktoru**resad_cehrili@inbox.ru***İSLAHAT ŞƏRAİTİNDƏ TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR**

Bu gün təhsil dünyanın hər yerində cəmiyyətin mühüm atributlarından biri kimi dəyərləndirilir. Hər kəs bir insan olaraq gələcəyinin bütün uğurlarında təhsilin əvəzsiz yerini aydın dərk edir. Onun tələblərinə uyğun olaraq inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

Həç kimə gizli deyil ki, xüsusilə ümumi təhsil insanın bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında həlledici rol oynayır. Cəmiyyətdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək üçün həyatı dəyərlərin əsası məhz bu təhsil pilləsində qoyulur. Ona görə də ümumi təhsilin hər hansı bir səviyyəsi üçün müəyyən olunmuş məzmununda, eləcə də müxtəlif pedaqoji texnologiyalarda potensial imkanın yaradılması həmişə aktual olaraq diqqəti cəlb etmişdir.

Bu gün də həmin məsələ aktual olaraq qalmaqdadır. Respublikamızda aparılan təhsil islahatları dövründə bu imkanlar daha çox genişlənməmişdir. Artıq səriştələrə əsaslanan yeni təhsil məzmununun yaradılması dövlətin strateji hədəflərindən biri kimi qəbul olunmuşdur. Standart və kurikulumların yaradılması əsas vəzifələr kimi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda təhsil sahəsində yeni texnologiyaların hazırlanmasına başlanılmışdır. Bütün bunlar yeni təhsil innovasiyaları kimi qəbul olunmaqla həm də özünün mühüm təhsil hadisəsi kimi öyrənilməsini aktuallaşdırmışdır.

Təhsil ictimai həyatın bir sahəsi olub cəmiyyət üzvlərinin vətəndaş, şəxsiyyət kimi yetişdirilməsi, sosial həyata və səmərəli əmək fəaliyyətinə mütəxəssis-kadr kimi hazırlanması ilə məşğul olur. Təhsil müxtəlif məktəb pillələrində, müxtəlif səviyyələrdə verilir. Bu mənada məktəbəqədər təhsil, ümumi təhsil, ilk peşə-ixtisas təhsili, orta ixtisas təhsili, ali təhsil bir-birindən fərqlənir. Hər sonrakı pillədəki təhsil əvvəlki pilləyə əsaslanır.

Təhsil dedikdə, tədris müəssisələrində verilən, tərbiyə və inkişaf imkanlarına malik olan bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi başa düşülür. İnsanın öz təhsilini artırması yollarından asılı olaraq özünü təhsil, fasiləsiz təhsil, ixtisasartıma təhsili ifadələri işlədilir. Ümumiyyətlə, cəmiyyət inkişaf etdikcə təhsil anlayışı barədə fikirlər də dəyişir. Bir vaxt təlim-tərbiyə prosesinin nəticəsi kimi dəyərləndirilən təhsil bu gün daha geniş və müasir mənalarda başa düşülür. Ona pedaqogika elminin başlıca predmeti kimi yanaşılır. Sosial fenomen olan təhsil iki mənada anlaşılır.

Birinci- insanların, ümumiyyətlə, bilik, bacarıq və vərdişlərə yaxud elmi-texniki biliklərə yiyələnməsi kimi geniş mənada başa düşülür.

İkinci-təlim prosesinin nəticəsi olaraq qazanılmış bilik, bacarıq və vərdişlər sistemə yiyələnmək kimi dar mənada şərh olunur. Lakin müasir zamanda təhsil bir anlayış kimi daha geniş mahiyyət daşıyır. Ona həm dəyər, həm proses, həm sistem, həm də nəticə kimi yanaşılır. Bu isə onun mənə tutumuna görə, daha geniş mahiyyət daşımaqla digər pedaqoji anlayışları tərbiyə, təlim inkişafı əhatə etdiyini göstərir. Təhsil bütün mənalarda özünü aşağıdakı xüsusiyyətlərlə büruzə verir:

1. Təhsil cəmiyyətin mənafeyinə xidmət edir;
 2. Təhsil şəxsiyyətin intellektual, emosional iradi keyfiyyətlərini inkişaf etdirir, onu ictimai və şəxsi həyata hazırlayır.
 3. Təhsilin məzmunu müasir dünya standartlarına uyğun olaraq müəyyənləşdirilir;
 4. Təhsilin məzmunu təhsil müəssisələrində həyata keçirilən pedaqoji prosesdə reallaşdırılır
 5. Təhsil prosesində mənimsəmənin səviyyəsi müəyyən olunmuş meyarlarla yoxlanılır
 6. Təhsil müəyyən hüquqi sənədlərin verilməsi ilə başa çatır.
- Təhsilin yeni məzmunu dedikdə nə başa düşülür?

Təhsilin məzmunu didaktikanın əsas problemlərindən biridir. Bəşəriyyətin əldə etdiyi biliklər xəzinəsindən nələri seçib, ayrı-ayr; yaş dövrlərində və təhsil müəssisələrində öyrətmək lazımdır. Təlimin müvəffəqiyyəti bu problemin düzgün həllindən çox asılıdır. Uzun illər məktəblər üçün fənn proqramlarında tövsiyə olunan təlim materialları, onların şərhli təlimin məzmunu hesab edilirdi. Təlim prosesi üçün müəyyən olunan forma və vasitələr nəzərdə tutulan həmin materialların mənimsənilməsinə yönəldilirdi. Hazırda isə təlimin yeni məzmunu təhsil prosesində gözlənilən nəticələrdən ibarət formalaşdırılır. Həmin nəticələr şagirdlərin inkişaf səviyyəsini ifadə etdiyindən və onların əsasında müvafiq qiymətləndirmənin aparılması mümkün olduğundan həm də məzmun standartları adlandırılır. Hər bir standartda həm şagirdin mənimsəyəcəyi bilik, həm də yiyələncəyi fəaliyyət nəzərə alınır.

Təhsildə məzmunun nəticələr formasında təqdim olunması həm dərslük müəllifləri və resurslar hazırlayanların, həm müəllimlərin, həm məktəb rəhbərlərinin, həm də valideynlərin fəaliyyətlərinin konkret istiqamətə yönəlməsini təmin edir. Təhsilin məzmunu müasir dünya standartlarına uyğun olaraq müəyyənləşdirilir, təhsil müəssisələrində həyata keçirilən pedaqoji prosesdə reallaşdırılır. Mənimsəmənin səviyyəsi müəyyən olunmuş meyarlarla yoxlanılır. Təhsil öyrənənlərin və öyrədənlərin marağını təmin edir, onların əməkdaşlığını tənzimləyir. Təhsil pillələrinin ardıcılığını müəyyən edir.

Təhsil sisteminin səmərəli fəaliyyətini təmin edən məktəbdaxili qiymətləndirmə sisteminin yaradılması məqsədi ilə müasir məzmun standartlarına cavab verən yüksək keyfiyyətli qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanması, təhsil pillələri üzrə buraxılış imtahanları üçün müvafiq prosedurların daha ədalətli və şəffaf tətbiq edilməsi və bu məsələlərin tənzimlənməsi üçün strategiya yaradılmışdır.

Strategiyanın uğurlu həyata keçirilməsinin əsas şərtləri onun məqsədi və məzmunu haqqında aydın təsəvvürün yaradılması, ictimai dəstək qazanması və reallaşmasını təmin edən effektiv icra mexanizminin formalaşdırılmasıdır.

Strategiyanın məqsədi və məzmunu kütləvi informasiya vasitələri və digər üsullarla əhaliyə, təhsil müəssisələrinin pedaqoji heyətinə və digər hədəf qruplarına çatdırılır. Strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə fəaliyyət planı beynəlxalq ekspertlər cəlb olunmaqla hazırlanır və təhsil sisteminin hazırlığı nəzərə alınaraq, islahatların məqsədini və strateji istiqamətləri, seçilmiş prioritetləri, onların reallaşdırılması üçün qəbul olunmalı dövlət proqramlarını, icraya rəsul və tərəfdaş qurumları, yekun hədəfləri və icra dövrünü müəyyən edir.

ELNAR CƏFƏROVA*Culfa rayon Yaycı kənd 2 saylı tam orta məktəbin**Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi**elnarceferova@gmail.com*

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ KURİKULUM İSLAHATLARI VƏ TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Təhsilin inkişafı ilə bağlı dövlət başçısının təsdiq etdiyi müvafiq dövlət proqramları hazırda Azərbaycan hökuməti tərəfindən uğurla icra edilir. Bu proqramlar orta məktəblərdə kurikulum, təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması, texniki peşə təhsili, Azərbaycanın ali təhsil sisteminin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyasını və s. sahələri əhatə edir. Bu gün məhz Ulu öndər Heydər Əliyevin miras qoyduğu, özündə yüksək norma və dəyərlər sistemini ehtiva edən ənənələr Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlət başçısının yüksək diqqəti və effektiv göstərişləri əsasında atılan addımlar, icra edilən dövlət proqramları təhsil sistemində keyfiyyətə yeni inkişaf meyillərinin əldə edilməsinə, yüksək nəticələrin qazanılmasına xidmət edir. Bu da, şübhəsiz, ölkəmizin milli kadr potensialının kəmiyyət və keyfiyyət baxımından yetişdirilməsi və təkmilləşdirilməsi işinə mühüm töhfələr verir. Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərslin məzmununun təkmilləşdirilməsi, yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu islahatlar əvvəlki dövrlərdə aparılmış təhsil tədbirlərindən ciddi şəkildə fərqlənirdi. Bu islahatlarla Azərbaycanda demokratik, humanist prinsiplərə söykənən inteqrativ xarakterli təhsil sisteminin yaradılmasına başlandı. İdraki inkişafın parametrlərini nəzərə almaq, ona imkan və şərait yaratmaq bu sistemdə əsas amil hesab olunur. Müstəqil Azərbaycan təhsil sisteminin beynəlxalq sistemə inteqrasiyası üçün bu sahədə çoxlu dəyişikliklər, islahatlar gedib və gedir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, yeni əsrdə cəmiyyətin və insanların inkişafı üçün yaradıcı, müstəqil düşünən və inkişaf edən şəxsiyyət formalaşmalı, yetişdirilməlidir. İndi biz hər birimiz bilir ki, Azərbaycan təhsilinin qarşısında duran ən əsas məsələlərdən biri yüksək mədəniyyətli, dünyagörüşlü, müstəqil, yaradıcı qabiliyyətə malik, vətənpərvər şəxsiyyət yetişdirməkdir. Bunun üçün ilk növbədə müəllim özü keyfiyyətə dəyişməlidir. Deməli, müəllim yeni təlim texnologiyalarını dərindən bilməlidir ki, şagirdə də mükəmməl şəkildə bələdçilik edə bilsin. Ölinə jurnal alıb sinfə girən hər bir müəllim öz fəaliyyətini üç aspektdən qurmalıdır. Birinci təşkilati, ikinci tərbiyəvi, üçüncü təlimə əsaslanan fəaliyyətdir. Müəllimin təşkilatçılıq qabiliyyəti onun icmalında öz əksini tapır. Yaxşı müəllim dərslə əyanilik prinsipini tətbiq edir. Təlim prosesində elmlilik əsas götürülür. Müəllimin dərslə izah edərkən, suala cavab verərkən buraxdığı hər hansı səhv belə şagirdin diqqətində olur. Ona görə də müəllimin mövzunu dərindən bilməsi, təlim metodlarını düzgün seçməsi o dərslə uğurlu olmasına zəmin yaradır.

Məktəb elə bir məkandır ki, burada biz uşaqlarımızın mənəviyyatının əsasını qoyuruq. Bizim verdiyimiz təhsil şagirdin gələcək yoluna, mənəvi dəyərlərinə, əqidələrinə və vətəndaşlıq hisslərinə birbaşa təsir edir. Müasir dərslə əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərslə formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Azərbaycanda təhsilin məzmun, texnologiya, qiymətləndirmə, idarə olunma, maliyyələşmə və sair sahələrində aparılan islahatlar nailiyyətlərlə nəticələnir. Yeniliklər daim izlənilir, yeni anlayışlarla, terminlərlə təzahür edir.

Dövrümüzün müstəqil, ardıcıl və sistemli inkişaf prinsipləri olan ölkələrdən biri kimi Azərbaycanda təhsil üzrə aparılan işlər bu gün də davam edir.

KİÇİK MƏKTƏBLİLƏRİN TƏLİMƏ ADAPTASIYASINDA İNTELLEKTİN ROLU

Müasir təhsil sistemində kiçik məktəb yaşı təxminən altı yaşdan on-on bir yaşa qədər olan dövrü əhatə etməklə uşağın və ailənin həyatında vacib mərhələni təşkil edir. Çünki, təlim fəaliyyətinə başlamaqla şagirdin alışdığı mühit dəyişir. Oyun intizamlılıq, mütəşəkkillik və iradi səy tələb edən təlim fəaliyyəti ilə əvəz olunur. Əlbətdə ki, təlim fəaliyyətinə düzgün münasibətin formalaşması kiçik məktəblilərdə dərhal baş vermir. Bunun səbəbi uşaqların hələ nə üçün öyrənməli olduqlarını anlamamaları ilə bağlıdır. Əgər kiçik məktəbli diqqətini, intellektini aktivləşdirə bilmirsə və səy göstərməyə vərmiş etsə bu hal onda təlim fəaliyyətinə mənfi münasibətin yaranmasına səbəb ola bilər. Bunun baş verməsinin qarşısını almaq üçün müəllim uşaqlara təlimin oyundan fərqli olaraq ciddi fəaliyyət olduğunu, məhz bu fəaliyyətin onlara çox maraqlı yeni, vacib və lazımlı bilikləri öyrənmələrinə imkan yaradacağı fikrini çatdırmalıdır. Təlim fəaliyyəti, ilk növbədə, bütün psixi proseslərin inkişafını aktivləşdirir.

Uşağın öyrənməyə hazırlığının və təlim fəaliyyətinə uğurlu adaptasiyasının əsas göstəricilərindən biri intellektual qabiliyyətlərin inkişafıdır. Ətrafdakı gerçəkliyi müstəqil olaraq təhlil etmək, ümumiləşdirmələr və nəticələr çıxarmaq, həmçinin nitqin inkişafı: lüğət fondunun zənginliyinə sahib olmaq və bütün bunlar insanın intellektual inkişafının əsas hissəsini təşkil edir. Kiçik məktəb yaşı intellektin intensiv inkişafı ilə xarakterizə olunur. Bir çox müəllif 8-12 yaşlı intellektual inkişafın kritik dövrü hesab edir. Qeyd edək ki, intellektual inkişaf, nitq, sosial-emosional və motor inkişafı təlim fəaliyyətinə uğurlu adaptasiyanı təşkil edən əsas meyarlardır. Bütün bu inkişaf sahələrinə aid bir çox bacarıqların məktəbəqədər dövrdən inkişaf etdirilməsi lazımdır. Məhz bu bacarıqların inkişafı nəticəsində 6-7 yaşlı uşaqlar tədricən təlim fəaliyyətinə hazır vəziyyətdə olurlar. Bununla yanaşı, təlim fəaliyyətinə hazırlıq uşaqların fərdi fərqlərinə görə dəyişə bilər. Belə ki, inkişaf addımları bütün uşaqlar üçün eyni olsa da, bəzi uşaqlar bu pillələrə digərlərindən daha yavaş və ya daha sürətli qalxa bilərlər. İntellektual inkişaf uşağın öyrəniləcək mövzunu başa düşmə qabiliyyəti və çoxsaylı inkişaf proseslərinin axıcılığını reallaşdırması kimi müəyyən edilir. Uşağın yerimək, qaçmaq, tullanmaq, qayçı ilə kəsmək, dostları ilə oynamaq, növbələrini gözləmək, dinləmək, səsləri ayırmaq, oxşar və fərqli cəhətləri göstərmək, uyğunlaşdırmaq, çeşidləmək kimi bacarıqları, təsnifat və diqqətin, bir sözlə intellektin inkişafı uşağı məktəbə hazırlamaqla onların təlim fəaliyyətinə müvəffəqiyyətlə adaptasiyasına da şərait yaradır. Məktəb təliminə yeni başlayan uşağın intellektual inkişafının əsas əlaməti kimi onun söz ehtiyatının iki mindən çox olması, müəllimin təlimatlarını yerinə yetirməsi və müstəqil olaraq tapşırıqları həll edə bilməsi təşkil edir. Uşaq məktəbə daxil olduqda, onun təlim fəaliyyəti ilə bağlı bilik, bacarıqları ortaya çıxır, ibtidai təhsilin əsas vəzifəsi şagirdə öyrənməyi öyrətməkdir. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, bu zaman kiçik məktəblilər yalnız bilik, bacarıq və vərmiş əldə etmir, həm də hədəf qoymağı, bilikləri mənimsəməyin və tətbiq etməyin yollarını tapmağı, hərəkətlərinə nəzarət etməyi və qiymətləndirməyi də öyrənirlər. Demək olar ki, bu dövrdə bütün psixi proseslərin inkişafı baş verir. Hələ məktəbəqədər yaş dövründən başlayaraq uşağın idrak, nitq və qavrayış-motor bacarıqları inkişaf etdirilir ki, bu da ona gələcəkdə təlim prosesinin mənimsənilməsinə və uğurlu adaptasiyasına əhəmiyyətli dərəcədə kömək edir. İbtidai sinin şagirdlərinin intellektini qiymətləndirərkən bunun uşağın idrak proseslərinin inkişafından, ünsiyyət təcrübəsindən asılı olduğunu qeyd etmək lazımdır. Kiçik məktəb yaşında intellektin intensiv inkişafı hafizənin, qavrayışın, təxəyyüllün, təfəkkürün, nitqin, diqqətin keyfiyyətcə yenidən formalaşmasına gətirib çıxarır. Uşağın intellektinin formalaşması, idrak proseslərinin, xüsusilə təfəkkürün fərqli inkişafını tələb edir. Müasir tədqiqatçılara görə, intellekt də daxil olmaqla əsas psixi funksiyalar həyatın ilk ilində inkişaf edir. Kiçik məktəblinin intellektinin inkişafı nitqin

təfəkkür vasitəsi kimi mənimsənilməsi və aktiv istifadəsi; bütün təfəkkür növlərinin (əyani-əməli, əyani-obrazlı və sözlü-məntiqi) bir-biri ilə əlaqəsi və qarşılıqlı təsiri və.s kimi bir neçə fərqli istiqamətdə gedir. Kiçik məktəblilər təfəkkürləri sayəsində cisim və hadisələrin vacib xüsusiyyətlərini və əlamətlərini əks etdirməyə başlayırlar ki, bu da onlara ümumiləşdirmək, bənzətmələr aparmaq, ilkin nəticələr çıxarmaq imkanı verir. Bundan başqa kiçik məktəblinin intellektual inkişafı iki mərhələdə həyata keçirilir: hazırlıq və icra. Hazırlıq mərhələsində problemin həll olunması üçün hazırlıqlar görülür, göstərilən şərtlər təhlil edilir və plan hazırlanır. İcra mərhələsində formalaşmış plan praktik olaraq həyata keçirilir.

Kiçik məktəblilərdə psixi proseslər intensiv, lakin qeyri-bərabər inkişaf edir. Belə ki, bu yaşdakı uşaqlar müşahidə etdikləri obyekt və hadisələrin məqsədyönlü təhlilini apara bilmirlər, onlar müşahidə olunan obyektin məqsədyönlü analizini necə aparacaqlarını, qavradıqları obyektin əsas xüsusiyyətlərini necə vurğulamaq lazım olduğunu bilmirlər. Bununla birlikdə, tədricən qavrayış nəzarətə alınır və mütəşəkkil müşahidə genişlənir. Bu yaşın xarakterik xüsusiyyəti ixtiyari diqqətin zəifliyi, qeyri-ixtiyari diqqətin üstünlüyüdür. Belə ki, gözlənilməz, parlaq cisim və obyektlər kiçik məktəblinin diqqətini özünə yönəldir. İxtiyari diqqətin zəifliyi şagirdin diqqətinin iradi tənzimlənməsini və nəzarət imkanlarını məhdudlaşdırır. Ancaq buna baxmayaraq yaxşı qiymət almaq, əlaçı olmaq, təriflənmək kimi istəklər diqqətin ixtiyariləşməsinə kömək edir. Təlimin təsiri altında kiçik məktəblilərdə yaşla bağlı hafizə də inkişaf edir. Məntiqi, sözlü yadda saxlamanın rolu artır və uşağın yaddaşını şüurlu şəkildə idarə etmək və təzahürünü tənzimləmək qabiliyyəti inkişaf edir. Qeyd edək ki, kiçik məktəblilərdə əyani obrazlı hafizə sözlü hafizədən daha yaxşı inkişaf etmiş olur. Bu, birinci siqnal sisteminin fəaliyyətinin yaşa görə üstünlük təşkil etməsi ilə əlaqədardır. Belə ki, uşaqlar konkret hadisələri, məlumatları, obyektləri, üzləri, faktları təsvirlərdən, izahatlardan, təriflərdən daha sürətli və daha möhkəm xatırlayırlar. Kiçik məktəblilər üçün öyrəndikləri materialın mexaniki yadda saxlanması onun məntiqi əlaqələrini qurmaqdan daha asandır. Bu yaş dövründə bərpaedici təxəyyül də inkişaf edir. Kiçik məktəblilərdə bərpaedici təxəyyül reallığın daha düzgün və tam əks olunması sayəsində təkmilləşdirilir. Bərpaedici təxəyyül əvvəllər qəbul edilmiş materialın təqdimatı və ya müəyyən bir sxem, təsvir, rəsm və s. ilə bağlı şəkillərin yaradılması ilə əlaqələndirilir. Qeyd etdiyimiz bütün bu amillər uşağın intellektual inkişafına və təlim prosesinə uğurlu adaptasiyasına kömək etməklə aşağıdakı əlamətlərin formalaşmasına təkan verir:

- Mürəkkəb təlimatları anlamaq və tətbiq etmək;
- Müstəqil şəkildə tapşırıqlarını yerinə yetirə bilmək;
- Davranışlarını tənzimləmək;
- Akademik bacarıqlara (oxumaq-yazmaq) sahib olmaq;
- Gözəl koordinasiyasına yiyələnmək; (Qayçı ilə fiqurlar kəsmək, qələm tutaraq sadə həndəsi fiqurlar çəkmək).
- Maraqlar dairəsinə uyğun olaraq sərbəst suallar vermək;
- Adekvat özünüqiymətləndirməyə yiyələnmək.

BÖLMƏ 10.

Təbiət fənləri üzrə təlim strategiyaları

Bölmə rəhbərləri: *dos. Vüsalə İsmayılova, Gülxarə Tarverdiyeva*

Vüsalə İsmayılova

Müasir təhsil sistemində biologiya dərslərində kurikulum
islahatının spesifik xüsusiyyətləri (185-186)

Nurlanə Novruzı

XXI əsr biologiyasının tədrisində İKT, riyaziyyat və mühəndisliklə
əlaqənin qurulmasına dair (187-188)

Gülxarə Tarverdiyeva

I siniflərdə riyaziyyat fənnindən “Pullarımız” mövzusunda dərs nümunəsi (189-190)

Şəhla Mehdiyeva

İbtidai siniflərdə riyaziyyatdan əyləncəli
və qeyri-standart məsələ həllinin tədrisi təcrübəsindən (191)

Aytən Əliyeva

Biologiya fənni üzrə təlim strategiyaları və müəllimin iş təcrübəsi (192)

Aytən Kərimova

Kurikulum islahatları və ümumtəhsil məktəblərində fizika fənninin
tədrisinin bəzi məsələlərinə dair (193)

Gülmira Əsgərova

Kurikulum islahatı və müasir dərs problemi (194)

Samirə Həsəni

Kompüterdən istifadə etməklə II-III siniflərdə həndəsə məzmun
xətti üzrə təlimin nəticələrinin təhlili (195-196)

Şəhla Quliyeva

Biologiya fənninin “İnsan və onun sağlamlığı” məzmun xəttinə aid
olan mövzularının tədrisinə dair (197-198)

VÜSALƏ İSMAYILOVA

*Naxçıvan Dövlət Universiteti**Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent**ivusala@inbox.ru*

MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ BIOLOGIYA DƏRSLƏRİNDƏ KURİKULUM İSLAHATININ SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Müasir dövrdə həyata keçirilən kurikulum islahatları tədris prosesinin təşkilinə, müəllim-şagird münasibətlərinə yeni məzmun gətirir, müəllim-şagird münasibətlərinin tamamilə dəyişdirilməsini, onlar arasında əməkdaşlığa, qarşılıqlı hörmətə, bir-birinin ləyaqətinə, hüquq və azadlıqlarına hörmət etməyə əsaslanan yeni münasibətlərin yaradılmasını tələb edir. Kurikulum mənşəcə latın sözü olub lüğəti mənası “yol”, “istiqaqət”, “kurs”, “elm” deməkdir. Adından da görüldüyü kimi kurikulum bir elmi istiqamətdir.

Təhsil kurikulumları xarakterinə görə iki yerə ayrılır. Onlardan birincisi fənyönümlü, ikincisi isə şəxsiyyətyönümlü kurikulum adlanır. Fənyönümlü kurikulumlar məzmun etibarilə elm sahəsini, onun mükəmməl anlayışlar sistemini əhatə etməklə bilavasitə bu anlayışların mənimsənilməsinə istiqamətləndirilir.

Biologiyadan yeni məzmunun nəticələr (məzmun standartları) formasında verilməsi yeni təhsil proqramının (kurikulumun) demokratik xarakterindən irəli gəlir. Müəllimlərə nəticələrin bir standart tələb kimi verilməsi onlara fəaliyyətində sərbəst olmağa, müvafiq təlim strategiyaları seçməyə, yaxud öz imkan və şəraitlərinə uyğun təlim strategiyaları hazırlamaqla yanaşı, müasir dərslərlərin, digər resursların hazırlanmasını istiqamətləndirir.

Biologiya fənninin məqsədi şagirdlərə canlılara dair zəruri bilik və bacarıqlar mənimsətməklə onlarda ekoloji mədəniyyət, estetik zövq, humanist və vətənpərvərlik keyfiyyətləri formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu məqsədin həyata keçirilməsi üçün ümumi orta təhsil səviyyəsində biologiya fənni kurikulumunun məzmun xətləri aşağıdakı kimi müəyyənləşmişdir:

1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi.
2. Bioloji proseslər.
3. İnsan və onun sağlamlığı.
4. Canlılar və ətraf mühit.

Təbiətə dərs, ekskursiya, səyahət və gəzintilərlə, turizm vasitəsilə mənəvi kateqoriyanı mənimsəyirlər, norma və qaydalara münasibət göstərilir, ətraf aləmə şagirdin mənəvi mühakimələri formalaşır, düzgün davranış, bacarıq və vərdişləri mənimsəyirlər, təbiəti estetik dəyər kimi dərk edirlər, yaradıcı münasibət zamanı mənəvi, estetik hiss və duyğularını ifadə etdirməklə rəsm, foto, kamera, şeir, mahnı, hekayə və s. vasitələrlə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər, həmçinin şagirdlər canlıların quruluşu, müxtəlifliyi, vahidliyi, əhəmiyyəti və təşkili səviyyələrini şərh edir, canlıların bir-birilə və ətraf aləmlə qarşılıqlı əlaqəsini izah edirlər, regional ekoloji problemləri öyrənirlər, canlılar aləminin müxtəlifliyinin qorunması ilə bağlı faktlar toplayaraq təqdimatlar hazırlayırlar.

Tam orta təhsil səviyyəsində biologiya fənni kurikulumunun məzmun xətləri:

1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi
2. Bioloji proseslər
3. İnsan sağlamlığı
4. Canlılar və ətraf mühit

Dünya təcrübəsində fəal təlim üsulları onlardır. Biologiyanın tədrisində əsasən klaster, Beyin həmləsi, müzakirə, anlayışın çıxarılması, karusel, BİBÖ, auksion, Venn diaqramı, ziqzaq, assosiasiya kolu və s. üsullardan geniş istifadə oluna bilər.

Beyin həmləsi. Bu üsul əqli hücum da adlandırılır. Şagirdlərdə yeni mövzuya maraqlı oyaqlamaq, habelə onların nəyi yaxşı (və ya pis) bildiklərini aydınlaşdırmaq məqsədilə bu üsuldən istifadə olunur. Hazırlanmış sual lövhədə yazılır, yaxud şifahi şəkildə şagirdlərin diqqətinə çatdırılır. Şagirdlər suallara əsasən fikirlərini bildirirlər.

BİBÖ-bilirəm/istəyirəm bilim/öyrəndim. Bu zaman şagirdlərin əvvəlki bilik və təcrübələri ilə yeni bilikləri arasında əlaqə yaratmaqla şagirdlərin müstəqil düşünməsinə nail olmaq nəzərdə tutulur. BİBÖ aşağıdakı mərhələlər üzrə aparılır:

1. Problem müəllim tərəfindən elan edilir.
2. Müəllim lövhədə 3 sütundan ibarət cədvəl qurur və aşağıdakı bölmələri qeyd edir:- bilirəm/istəyirəm bilim/öyrəndim.
3. Şagirdlər problemlə bağlı bildiklərini söyləyir və cavablar birinci sütunda qeyd olunur.
4. Həmin məsələ ilə bağlı bilmək istədikləri isə ikinci sütuna yazılır.
5. Dərsin sonunda bir daha həmin cədvələ diqqət yetirilir və mövzu ilə bağlı öyrəndikləri üçüncü sütunda qeyd edilir. Sonda şagirdlər əvvəlki bilikləri ilə sonradan əldə etdikləri fikirləri müqayisə edir və ümumiləşdirir.

Auksion. Müəllim öyrənilən məsələni müəyyən edərək şagirdləri auksionun keçirilmə qaydaları haqqında təlimatlandırır. Öyrənilən əşya və ya hadisənin xüsusiyyətləri ardıcıl şəkildə adlandırılır. Hamı növbə ilə əşya və ya hadisə haqqında fikir söyləyir: hər bir fikirdən sonra müəllim sayır. “Bir, iki”. Bu zaman başqa iştirakçı tez təklif verə bilər. Sonuncu təklif verən qalib sayılır. Fikirlər bir-birini təkrarlamamalıdır. Bunun üçün hamı bir-birini dinləyir.

Klaster (şaxələndirmə). Müəllim tərəfindən lövhədə və ya iş vərəqlərində dairə çəkilir və onun mərkəzində yazılmış anlayış ilə bağlı söz və ya ifadələr söyləmək şagirdlərə tapşırılır. Mərkəzdə yazılmış anlayışdan başlayaraq hər növbəti söz onunla əlaqəli sözlərlə, xətlərlə birləşdirilir. Vaxt bitənə qədər imkan daxilində çox fikir yazmaq və onları əlaqələndirmək tövsiyə olunur. Vaxt bitəndən sonra alınan klaster müzakirə edilir və ümumiləşdirmə aparılır.

Göründüyü kimi, tədris prosesində dərslərin daha mükəmməl şəkildə qavranılması üçün müasir dövrdə bioloji təhsilin imkanlarına bir tam kimi baxmaq tələb olunur:

1. Müasir təhsil fəlsəfəsi anlayışının mahiyyəti şagirdlərin sosial-pedaqoji təsirlər sistemində humanistlik tərbiyəsi ilə müşayiət olunur ki, bu tərbiyə istiqaməti milli dəyər və ənənələrlə, humanist və ümumbəşəri ideallara bağlıdır.

2. Canlı təbiətin vəhdəti və onun məzmununun müasir bioloji təhsildə əks olunması məktəblilərin şəxsiyyətini formalaşdırmaq üçün məqsədyönlü konsepsiyanın hazırlanmasını və ona tam yanaşma mövqeyinin müəyyənəndirilməsini diqqət edir.

3. Bioloji anlayışlar, biliklər təkmilləşdirilməli və onların öyrənilməsi prosesinin yetişən nəslin emosional vəziyyətinə, intellektual səviyyəsinə, iradi keyfiyyətlərinin inkişafına verəcəyi fayda və səmərəli təsiri üzə çıxarılmalıdır.

4. Biologiya dərslərində şagirdlərlə aparılan tədris məşğələləri və sinifdən xaric işlər prosesində humanist dünyagörüşünün formalaşdırılmasına müasir məktəbin müəllimi öz pedaqoji fəaliyyətində uğurla rəhbərlik etməyi bacarmalı, bu istiqamətdə işləri dərslərin əsas komponentinə çevirməlidir.

XXI ƏSR BİOLOGİYASININ TƏDRİSİNDƏ İKT, RİYAZİYYAT VƏ MÜHƏNDİSLİKLƏ ƏLAQƏNİN QURULMASINA DAİR

XXI əsr elmi və XXI əsr şagirdini müasir vəziyyətə uyğun şəkildə təlim tərbiyə prosesinə yönəltmək şərtidir. Burada əvvəlki illərin təcrübəsi və fənlərin tətbiqindən söz gedə bilməz. Əvvəla qeyd etmək lazımdır ki, ənənəvi təlim metodlarında fənlərin ayrı-ayrı əlaqəsiz təşkili onların bir növü şikəst formada konkret məlumat yönümlü tədrisinə yönəlmişdir. Biologiya fənninin digər bütün fənlərlə əlaqəsinə nəzər yetirdikdə, burada kənar qalan heç bir fənnin olmaması bunu bir daha sübut edir. Bildiyimiz kimi biologiya fənni bütün yer üzündəki canlılardan bəhs edir. Və canlıları maraqlandıran bütün proseslərin biologiya ilə yaxından və sıx əlaqəsi vardır.

Bu məqalədə biologiya fənninin bir-neçə istiqamətdə fənlərarası əlaqəsindən bəhs edəcəyik. Fənlərarası əlaqə bir-neçə fənnin birlikdə əlaqələndirilməsi ilə nəticələnən aktiv dərş prosesidir. Fənlərarası yanaşmada istifadə olunan tipik strategiyadan biri problem mərkəzli, mürəkkəb real həyat problemlərini araşdırmaq üçün bir neçə fəndən olan bilikləri birləşdirir. XXI əsrin biologiyası mühəndislik, kompüter elmləri, fizika, kimya və riyaziyyat kimi fərqli fənlər üzrə fənlərarası yanaşmaları tələb edir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, müasir dünyada digər fənlərdən asılı vəziyyətə düşən sağlamlıq, qida, enerji və ətraf mühitlə əlaqəli daha yüksək səviyyəli problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün yeni fikir, metod, texnika və yeni vasitələrin təmin edilməsi üçün müasir əməkdaşlara ehtiyac vardır. XXI əsrin biologiya müəlliminin qarşısında duran əsas məsuliyyət biologiya ilə yanaşı digər elmlərdən dərin məlumatı olmalı, perspektiv yanaşmalı, materiallar və pedaqoji metodlara yiyələnməlidir. Fənlərarası əlaqənin tətbiqi üçün yalnız biologiya biliyi kifayət etmir və biologiya məzmunlu biliklərdən kənar çıxmaları tələb olunur. Müəllim fənlərarasında hansı əlaqənin olduğunu, bu əlaqənin necə qurulacağını və gələcəkdə insan həyatına təsir edən istənilən bir sahədə necə tətbiq olunacağı istiqamətini anlamaları üçün şagirdlərə yol göstərməlidir.

XXI əsr şagirdini İKT-siz təsəvvür etmək mümkün deyil. Texnologiya şagirdlərin həyatının bir hissəsi kimi qəbul edilib. Onların keçmiş nəsillərdən fərqli olaraq “ikinci dünya-virtual dünya”sı vardır. İlk olaraq biologiya fənnini informasiya kommunikasiya texnologiyaları ilə birgə əlaqəsi qurulmalıdır. Burada əsas olaraq şagirdlər müvafiq məlumatlar əldə etmək üçün internetdə gəzmək, ünsiyyət məqsədli elektron vasitələrdən istifadə etmək və Microsoft ofisi tərəfindən təqdim olunan tətbiqetmə vasitələri (MS WORDS, MS POWER point, MS EXCEL və s.) kimi biliklərə yiyələnməlidirlər. İnformasiya texnologiyalarındakı sürətli irəliləyişlər Şəbəkə Nəslinin (Net Generation) əksər tələbələrinin öyrənmə tərzini dəyişdirdi. Bu şagirdlər texnologiyanın özləri üçün ikinci təbiət olduğu bir dünyada böyüyürlər. Şagirdlərin anlayışını və biologiyaya marağını artırmaq üçün onlayn sosial şəbəkə və elektron əsaslı mənbələrdən daha çox istifadə olunmalıdır. İKT konstruktiv bir kontekstdə öyrənməyi də təşviq edir. Daha açıq desək konstruktiv təlim şagird təfəkkürünün yardımı ilə qazanılmış, qazanımaqda olan və qazanılaq yeni biliklərin bütövlüyü və möhkəm əlaqəli dərin biliyə yiyələnməyə sövq edir.

Biologiya və riyaziyyat fənninin ayrı-ayrı əlaqəsiz tədrisi fənlərin inteqrasiyasına mane olmuşdur. Biologiya ilə riyaziyyat arasındakı əlaqəni qurmaq fənlərin inkişafı və gələcəkdə tətbiqi üçün ən vacib nüanslardan biridir. Bu iki fənn arasındakı əlaqələrin qurulması aşağı sinflərdən başlanmalıdır. Riyaziyyatın biologiya tədris planına daxil edilməsi müasir biologiyada tələb olunan kəmiyyət prosesi bacarıqlarının inkişafı üçün vacibdir. Çünki müasir dünyada biologiya və texnologiyalardakı son nailiyyətlər riyaziyyatın biologiyaya tətbiqi üçün yeni bir fürsət yaratmışdır. Yeni nəsillərin müntəzəm şəkildə riyazi modellərdən və

hesablama yanaşmalarından fərziyyələr hazırlamaq, təcrübələr hazırlamaq və nəticələri təhlil etmək üçün istifadə edəcəklər.

Şagirdlərə problemi həll etmək üçün “ixtiraçı” rolunda çıxış etmək bacarığını öyrətmək uzun müddətdir ki, elm və təhsilin hədəfindədir. Lakin hələ də elmi problemin həllində yarıdıcı düşüncəni təşviq edən metodlar təlim-tərbiyə prosesində tətbiq edilmir. Mühəndisliyin əsasında ixtiraçılıq qabiliyyəti dayanır. İxtiraçılıq qabiliyyəti isə sorğu və kəşf istiqamətinə əsaslanır.

Biologiya, İKT, Riyaziyyat və Mühəndisliyin dominant fəaliyyəti sorğu-kəşfidir. Biologiya, İKT, Riyaziyyat və Mühəndislik, şagirdlər tərəfindən bioloji biliklərin aktiv şəkildə kəşf edilməsini vurğulayan sorğu-kəşf tədrisi üçün bir çərçivə hədəfləyir. Beləliklə, müəllim bir vasitəçi kimi, tələbə isə muxtar şagird kimi fəaliyyət göstərməlidir. Müəllim şagirdlərdən tez-tez düşünməyi, əməkdaşlıq etməyi, özlərinə sual verməyi və nəticələrini əsaslandırmasını tələb edir. Sorğu-kəşf prosesi şüurlu, meta-idrak, psixomotor və sosial bacarıqların inkişafı yolu ilə baş verir. Şagirdlər təcrübələr həyata keçirərkən sual soruşmaq, fərziyyə qaldırmaq, fərziyyəni yoxlamaq üçün bir təcrübə planlaşdırmaq, məlumatlara daxil olmaq və təhlil etmək, nəticə çıxarmaq, hesabat vermək və tədqiqat hesabatı yazmaq kimi fərqli araşdırma bacarıqlarını tətbiq edirlər. Şagirdlər, öyrənmə mərhələləri boyunca yansıtıcı düşüncə ilə məşğul olaraq meta-idrak bacarıqlarını tətbiq edirlər. Tələbələr laboratoriya aparatlarının manipulyasiyası və kompüterdən istifadə edərək psixomotor bacarıqlara yiyələnirlər. Sorğu prosesi həm də işbirlikli sosial bacarıqları inkişaf etdirir.

GÜLXARƏ TARVERDİYEVA

Naxçıvan şəhər A.Cəlilov adına 12 saylı tam orta məktəbin

Təlim tərbiyə işləri üzrə direktor müavini

gulxare.t@gmail.com

I SİNIFLƏRDƏ RİYAZİYYAT FƏNNİNDƏN “PULLARIMIZ” MÖVZUSUNDA DƏRS NÜMUNƏSİ

Dərs nümunəsində I sinifdə riyaziyyat fənnindən “Pullarımız” mövzusunun interaktiv metodla öyrədilməsinin üstünlüklərindən söhbət gedir.

Mövzu: Pullarımız. Alış-

Məqsəd: Pulun alış-veriş zamanı malın qiymətini ödəmə vasitəsi olduğunu izah edir.

Cəmi 20-yə qədər olan bir neçə qəpik və kağız pulun cəmini hesablayır. Alış -veriş məsələlərində 20-yə qədər toplama -çıxma bacarıqlarını tətbiq edir.

Dərsin tipi: induktiv

İş forması: qruplarla

İnteqrasiya: Azərbaycan dili 1.2.1. həyat bilgisi 3.1.1 riyaziyyat 1.3.

Resurslar: kassa, kağızdan kəsilmiş qəpik və manat pullar, iş vərəqləri, proyektor, oyuncaqlar

İş üsulu: beyin həmləsi, klaster, BİBÖ, rollu oyunlar

Dərsin gedişi:

Motivasiya: Proyektor vasitəsi ilə aşağıdakı slayd nümayiş etdirilir.

Əşyalar adlandırılır.

M:-Biz ərzaqları, geydiyimiz paltarları, dərs ləvazimatlarını haradan alırıq?

Ş:-Mağazadan.

M:-Bunları almaq üçün biz nə ödəyirik?

Şagirdlərin cavabları dinlənilir.

Klasterdə “?” işarəsinin yerində “Pul” sözünün yazılmalı olduğu müəyyən olunur.

Növbəti slaydda müxtəlif peşə sahiblərinin şəkilləri göstərilir

və onlar adlandırılır. Şagirdlərə bildirilir ki, şəkildəki bu peşə sahibləri gördükləri işin müqabilində pul alırlar. Pul xidmət qarşılığında ödənilir.

“Pullarımız haqqında nə bilirsiniz?” sualı verilir. Şagirdlər bildiklərini söyləyirlər.

Proyektor vasitəsi ilə pullar göstərilir və adlandırılır.

BİBÖ cədvəlində şagirdlərin pullarımız haqqında bildikləri və bilmək istədikləri qeyd olunur.

Pullar haqqında bilirik	Pullar haqqında bilmək istəyirik	Pullar haqqında öyrəndik
1.Azərbaycan Respublikasının pullarını (manat,qəpik) tanıyıırıq. 2.Qəpik pullar metaldan hazırlanır. 3.Manat pullar kağızdan hazırlanır. 4.Manatlarımız: 1man,5man,10 man, 20man,50 man,100 man,200 man 5. Qəpiklərimiz: 1qəp, 3qəp, 5qəp, 10qəp, 20 qəp,50 qəp	1.Pullardan necə istifadə edək? 2. Pulun qalığını necə hesablayaq?	

Tədqiqat sualı: Alış-veriş zamanı aldığımız əşyaların ödənişini necə aparaq? Pulun qalığını necə hesablayaq?

Tədqiqatın aparılması: Şagirdlər 4 qrupa bölünürlər. Onlara iş vərəqləri və içərisində kağızdan hazırlanmış kiçik ölçülü pullar olan zərflər paylanılır. Qruplar tapşırıqları icra etdikdən sonra onların işi lövhədən asılır. Qrup liderləri tərəfindən təqdimat edilir.

İnformasiya mübadiləsi: Təqdimatlar dinlənilir. Pullar mövzusunun yeni öyrənmə iki məktəblinin meşədə azdıqlarından və evə gəlib çatmaq üçün müxtəlif tapşırıqları həll etməli olduqlarından bəhs edən nağıl şagirdlərin dərəcə marağını artırır. Şagirdlər verilən tapşırıqları yerinə yetirərək məktəblilərə evin yolunu tapmağa kömək edirlər.

İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili: Köməkçi suallar vasitəsilə müəyyənləşdirilmiş faktların, cavabların təhlilinin müzakirəsi təşkil edilir.

BİBÖ cədvəlinin III sütununda nələrin öyrənilməsi qeyd olunur.

Nəticə: Azərbaycan Respublikasının pul vahidləri qəpik və manatdır. Pul ödəniş vasitəsidir. Pul xidmət qarşılığında insanlara verilir. Pulun qalığının düzgün qaytarıldığını yoxlamaq üçün aldığımızın qiymətini toplayıb verdiyimiz puldan çıxaraq hesablayırıq.

Hər qrupdan bir nəfər alıcı, bir nəfər isə satıcı rolunu ifa edir. Oyun zamanı şagirdlər pulları çatan əşyalardan almalı, pulun qalığının düzgün qaytarılıb-qaytarılmadığını yoxlamalıdır. Şagirdlər alış-veriş etdikdən sonra hər qrup təqdimat edir və nə üçün məhz bu əşyaları aldıklarını əsaslandırırlar.

Qiymətləndirmə dərəcəsinin bütün mərhələlərində aparılır. Qruplar meyarlara əsasən qiymətləndirilir. Qiymətləndirmə meyarları. 1.Malı alarkən onun qiyməti qədər pul ödəmək lazım olduğunu izah edir. 2.Pulqabında təsvir olunmuş pulların ümumi sayını toplamaqla cəmini tapır. 3.Malın qiymətini qəpik, yaxud kağız pullarla göstərir. 4.Müxtəlif malların ümumi qiymətini və verdiyi pulun qalığını hesablayır. Təcrübə göstərir ki, dərəcənin bu formada tətbiq edilməsi şagirdlərdə dərəcə marağının artırılmasına, mövzunun daha dərinləndirilməsinə, bilik və bacarıqların səmərəli şəkildə formalaşmasına səbəb olur. Eyni zamanda həyatı situasiyaların təlim prosesində canlandırılması şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında pozitiv rol oynayır.

ŞƏHLA MEHDİYEVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Riyaziyyat və onun tədrisi metodikası kafedrasının baş laborantı**sehlamehdyeva@gmail.com*

İBTİDAI SINIFLƏRDƏ RIYAZIYYATDAN ƏYLƏNCƏLİ VƏ QEYRİ-STANDART MƏSƏLƏ HƏLLİNİN TƏDRİSİ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Məktəb riyaziyyat kursunda məsələ həlli xüsusi yer tutur. Məsələ həll etmək bacarığı şagirdlərin riyazi bilik və anlayışlarının mənimsənilmə göstəricisi kimi də qəbul edilə bilər. İbtidai sinif şagirdlərinin riyazi və məntiqi təfəkkürlərinin formalaşması, öyrəndikləri nəzəri biliklərin real həyatla əlaqələndirilməsi, əsasən, məsələ həlli vasitəsilə həyata keçirilir. İbtidai siniflərdə məsələ həlli əsas təlim vasitələrindən biri hesab olunur. Məsələ həllində şagirdlərin rast gəldiyi çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün məsələlərin müxtəlif əsaslar üzrə təsnif edilməsi və təlim prosesində onlardan səmərəli istifadə əsas məsələlərdən biridir. Təlimdə yüksək keyfiyyətin əldə olunması üçün müəllimdən öz ixtisasını yaxşı bilmək bacarığı deyil, eyni zamanda pedaqoji-psixoloji yanaşmaları mükəmməl bilməsi tələb olunur. Müəllim çalışmalıdır ki, sinifdə təklif olunan məsələlərin məzmunu real həyatdan götürülsün və məsələnin məzmunundakı kəmiyyətlərin ədədi qiymətləri reallığı əks etdirsin. Müəllim müasir pedaqoji texnologiyaları tətbiq etməklə məsələ həlli vasitəsilə təlimdə şagirdlərə yalnız elmi biliklərin verilməsini deyil, eyni zamanda onların idrakı fəallığına, müstəqil düşünmə və alınan informasiyaları məntiqi təhlil etmə qabiliyyətlərinin inkişafına nail olmalıdır.

Riyaziyyatda məsələ həlli zehnin inkişafında əvəzedilməz vasitədir. Məktəb riyaziyyat kursunda nəzəri materiallar, əsasən, məsələ həlli vasitəsilə reallaşdırılır. Məsələnin şərtini oxumaqla uşaqlar problemlə situasiya ilə rastlaşır və onun həlli yolunu tapmaq üçün məntiqi düşüncəsindən istifadə edir. Lakin standart məsələlərlə yanaşı riyaziyyatda əyləncəli və qeyri-standart məsələ anlayışı da mövcuddur ki, burada şagirddən daha çox düşünmək tələb olunur. Bu məsələlər şagirdlərdə məntiqi-təfəkkürü inkişaf etdirir, onlarda düşünmə və analiz etmə bacarığını yaradır.

Məsələ həllində şagirdlərin rast gəldiyi çətinliyi aradan qaldırmaq üçün müəllim müxtəlif praktik metod və vasitələrdən istifadə edə bilər. Məsələ, məsələnin məzmununun şəkillər, illüstrasiya, diaqramlar, cədvəl və sxemlər vasitəsilə əyaniləşdirilməsi; sualsız məsələlərin təqdim edilməsi; məsələnin qruplar şəklində müzakirəyə qoyulması və s. Xüsusən də sualsız məsələlərin tərtib edilməsi və bu tip məsələlərin suallarının şagirdlər tərəfindən müəyyən edilməsinə imkan yaratmaq lazımdır. Çünki şagird məsələnin sualını qoymaq üçün onun məzmununu, kəmiyyətlər arasındakı asılılıqları, verilənləri ayırd etməlidir. Deməli, sualsız məsələnin verilməsi və sualı tapmaq, şagirdləri düşünməyə və analiz etməyə təhrik edir. Bu üsul həm də məsələ qurmağın yollarını öyrədir. Şagird məsələ tərtib etməklə məsələnin riyazi strukturunu, yəni nəzəri materialları şüurlu şəkildə dərk edir.

Təlim prosesində problemlə vəziyyətin, şəraitin yalnız siniflər üçün deyil, eyni zamanda şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərinin müxtəlif səviyyədə olması ilə əlaqədardır. Psixoloji nöqteyi-nəzərdən problem situasiya dedikdə bu və ya digər məsələni həll etmək üçün lazım olan biliklərlə şagirdin bilikləri arasında olan çatışmazlıq və uyğunsuzluq nəticəsində meydana çıxan, az və ya çox dərəcədə aşkar dərk olunan çətinlik başa düşülür.

Məzmun xətlərinin ardıcıl və əlaqəli şəkildə daxil edilməsi məsələ həlli təliminin nəzəri və praktik problemlərinin birgə həll olunmasına şərait yaradır.

BİOLOGİYA FƏNNİ ÜZRƏ TƏLİM STRATEGİYALARI VƏ MÜƏLLİMİN İŞ TƏCRÜBƏSİ

Fənn kurikulumu-fənn üzrə təlimin məzmunu, qiymətləndirmə mexanizmlərini, təlim strategiyalarını əhatə edən konseptual sənəddir.

Məzmun, pedaqoji strategiyalar, qiymətləndirmə növləri və üsulları iki məqsədə xidmət edirlər:

1. Şagirdlərin idrak və digər psixoloji proseslərin inkişafına.
2. Şagirdlərin şəxsiyyətinin inkişafına.

Biologiya fənn kurikulumu ölkəmizdə aparılan təhsil islahatının yerinə yetirilməsi istiqamətində görülmüş işlərdən biri kimi meydana çıxmışdır. Özündə dünyanın mütərəqqi ölkələrinin təhsil təcrübələrini ümumiləşdirən bu sənəd bilavasitə şagirdlərin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına özünün humanist, demokratik və integrativ xarakterinə görə fərqlənir. Orada məzmun standartlarının, təlim strategiyalarının, qiymətləndirməyə dair məzmun, vasitə və mexanizmlərin verilməsi onun həm də kompleks bir sənəd olduğunu göstərir.

Biologiyadan yeni məzmunun nəticələr formasında verilməsi kurikulum sənədinin demokratik xarakterindən irəli gəlir. Müəllimlərə nəticələrin bir standart tələb kimi verilməsi onlara fəaliyyətində sərbəst olmağa, müvafiq təlim strategiyaları seçməyə, yaxud öz imkan və şəraitlərinə uyğun təlim strategiyaları hazırlamağa imkan yaradır. Yaxud müasir dərsləklərin, digər resursların hazırlanmasını istiqamətləndirir.

Biologiya fənni üzrə yeni məzmununda insan, onun sağlamlığı, insanın sosial mahiyyəti, insan və təbiət münasibətləri, insanın psixoloji xüsusiyyətlərinə aid həyati əhəmiyyəti olan ən zəruri bilik və bacarıqlar əhatə olunur.

Biologiya fənn kurikulumunda şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün, fənlə bağlı həyati bacarıqların inkişaf etdirilməsi, sadədən mürəkkəbə doğru inkişaf, məzmun və fəaliyyətin qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili, fənnin tədrisində yeni texnologiyaların tətbiqinin təmin edilməsi məsələləri nəzərdə tutulur.

Canlılar aləmi insanın iqtisadi həyatında mühüm yer tutur. Bu baxımdan təsərrüfat sahələrində bitkilərin, heyvanların və digər canlıların rolu haqqında biliklərlə yanaşı, şagirdlərin genetikə, seleksiya, biotexnologiya, bionika, həmçinin başqa sahələrə aid elmi yeniliklərin çatdırılması zərurəti yaranır.

Yaxud şagirdlər təbii mühitin qorunmasının zəruriliyini dərk etməklə vətənpərvərlik, bəşərlik və humanizm ruhunda təbiyə almaqla global ekoloji problemləri başa düşürlər. İnsanın qorunmasının Yer kürəsinin bütövlükdə qorunması ilə bağlı olması qənaətinə gəlməlidir. Onlar təbiətin gözəlliklərindən zövq almalı, vətənə, torpağa daha doğma münasibət bəsləməlidirlər.

Həmçinin, şagirdlərə aşılmalıdır ki, erməni işğalçıları otuz il ərzində işğal altında qalan ərazilərimizdə ekoloji terror törətmişdir. Nadir fauna və floraya malik meşə sərvətləri, çox qiymətli su mənbələri amansızcasına dağıdılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Ermənistan faktiki olaraq Azərbaycana qarşı ekoloji terror törədib. Biz o torpaqları yenidən həyata qaytarmalıyıq.

Bütün bunlar şagirdlərin intellektual inkişafı, vətəni sevən yetkin şəxsiyyət kimi formalaşması baxımından əhəmiyyət daşıyır.

KURİKULUM İSLAHATLARI VƏ ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ FİZİKA FƏNNİNİN TƏDRİSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Fizika fənninin bu günə qədər daim riyazi əsaslı olduğu düşünülmüş, bu səbəblə də qavranılması və izah edilməsi çətin olan fənn hesab olunmuşdur. Fizikada hər bir mövzu şərh edilərkən riyazi formul və riyazi təfəkkürə əsaslanan fikirlərə istinad edilərək deyil, real (və yaxud virtual) eksperiment apararaq dərk edilməlidir. Son zamanlarda fizika sahəsinə yönəlmiş təsirli öyrənmə mühitinin qurulmasında informasiya və kommunikasiya texnologiyalarından intensiv istifadə olunur. Xüsusilə kompüter və internet imkanlarının artması ilə birlikdə informasiyanın əlçatanlığı zaman və məkan sərhədini aşmış, dərslər müxtəlif visual materiallarla təchiz olunmuş formaya keçirilmişdir. Kompüter şəbəkələri sayəsində məlumatların kompüter mühitində saxlanması və əlçatanlığı olduqca asanlaşmışdır. Təhsil sahəsində kompüter texnologiyalarının istifadə məqsədlərini bu formada sıralaya bilərik:

1. Şagirdlərdə motivasiyanı artırır;
2. Şagirdlərin elmi düşüncə tərzini inkişaf etdirir;
3. Şagirdlərin öz-özünə öyrənmə imkanlarını inkişaf etdirir;
4. Şagirdlərdə yüksək səviyyədə düşüncə qabiliyyətini formalaşdırır;
5. Məntiqi yolla məsələlərin həll yolunun tapılmasında vasitə rolunu oynayır.

Fizika-texnoloji təkamülün əsası və həyat elmidir. Həyatın bir sıra qanunları, qanunauyğunluqları bu elmin tədqiqat obyektini kimi araşdırılır. Şagirdlərin hələ məktəb yaşlarından bu qanun və qanunauyğunluqlara, müxtəlif fiziki hadisələrə yaxından bələd olması onların həyat, təbiət haqqında dünyagörüşünü artırmaqla yanaşı, cəmiyyətdə yaşamaq üçün bir sıra həyati bacarıqları mənimsəmələrinə imkan yaradır. Fizikanın qanunauyğunluqları təbiətdə baş verən bütün hadisələrin, cansız və canlı materiyanın qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsində, elmi-texniki tərəqqinin inkişafında aparıcı rol oynayır. Fizikanı öyrənmək şagirdlərin məntiqi təfəkkürünü formalaşdırır, nitqini inkişaf etdirir və dərk etmə qabiliyyətini yüksəldir. Bu fənn şagirdlərdə dünyagörüşü, bilik, bacarıq, əməksevərlik, iradə, vərdiş, qabiliyyət kimi şəxsi keyfiyyətləri formalaşdırır. Şagirdlərə ölçü cihazları və laboratoriya avadanlıqları ilə işləməyi öyrətmək lazımdır. Xüsusilə VI siniflərdə fənnin təməlini möhkəm atmaq üçün ən sadə cihazlarla belə əyani formada tanış etmək vacibdir. Hər yeni dərstdə adı keçən cihazları normal həyatda görüb görmədikləri, onlar haqqında əvvəldən nə qədər məlumatları olduğunu soruşaraq motivasiya yaradılmalıdır. Kitabda mürəkkəb formada ifadə olunan ölçü cihazlarını və qurğularını “şagirdin yaddaşına daha yaxşı həkk etmək” üçün daha sadə materiallarla həmin cihaz və ya qurğunu hazırlamaq ev tapşırıqlarına əlavə edilməlidir. Əks halda ölçü cihazları və qurğular sadəcə şagirdlər üçün nəzəriyyədən ibarət olacaqdır. Hazırlanması mümkün olmayanlar isə elektron lövhədə video görüntülərlə göstərilməlidir.

Fizika fənninin əsas hissələrindən biri fiziki qanunları isbat edən təcrübələrdir. Dərslərdə mövcud olan təcrübələrin izahını şagirdlərdən soruşmalı və bütün şagirdlərin təcrübə haqqındakı fikirləri dinlənilməlidir, hətta təcrübələrin izahını tapmaq ev tapşırığı olaraq da verilə bilər. Mövzular öyrənilərkən müxtəlif anlayışlar müqayisə yolu ilə yaxşı mənimsənildiyindən, dərsi əksərən müqayisə edərək keçmək lazımdır. Məsələn, VII sinif “Təzyiq” öyrənilərkən ardıcıl olaraq bərk, maye və qaz üçün baxılmalıdır.

Dərslərdə həmişə fizikanın digər fənlərlə əlaqəsindən danışılmalıdır. Məsələn, IX sinif Optika bölməsi öyrənilərkən işığın bitkilərin böyüməsinə və inkişafına, onlarda üzvi birləşmələrin toplanmasına xidmət etdiyi qeyd edilməlidir.

KURİKULUM İSLAHATI VƏ MÜASİR DƏRS PROBLEMİ

Əsası 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

2006-cı ildən ölkəmizdə mütərəqqi dünya təcrübəsini özündə əks etdirən yeni bir sənəd-“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil Konsepsiyası (Milli Kurikulum)” qəbul olunmuşdur.

Qlobal dünyanın informasiya bolluğu şəraitində məktəbin, təhsilin vəzifələri dəyişir. Ağılın, intellektin inkişaf etdirilməsi ön plana keçir. Dünyanın təhsil məkanında sadəcə bilik, bacarıqlar deyil, dəyərlər, sərişələr şəxsiyyətin inkişafında mühüm atributlar kimi qiymətləndirilir və bugünkü təhsilin keyfiyyət göstəriciləri kimi qəbul edilir. Belə bir zamanda Azərbaycan da müstəqillik əldə etmiş ölkələrdən biri kimi bütün sahələrdə, o cümlədən təhsildə islahatlar aparır. Müstəqil Azərbaycanın memarı ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: “İndi təhsil sistemində islahatların əsas məqsədi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan təhsil sistemi dünya təhsil sisteminin standartlarına uyğunlaşsın”.

Hazırda Azərbaycan özünün təhsil sistemini dünyanın ən mütərəqqi ölkələrinin təhsil prinsiplərindən istifadə etməklə təkmilləşdirir, məzmun və struktur dəyişiklikləri aparır. Ən başlıcası, dünyanın əsrəfi sayılan insanın həyatı bacarıqlara malik bir şəxsiyyət kimi formalaşması istiqamətində səmərəli fəaliyyət göstərir.

Azərbaycanda təhsil sahəsində islahatlar məhz bu məntiqə uyğun olaraq pillə-pillə aparılır. Son dövrlərdə beynəlxalq miqyasda əldə olunan nailiyyətlərimiz, şagirdlərimizin böyük uğurları apardığımız təhsil islahatlarının qlobal xarakterini, milli köklər üzərində formalaşmış bəşəri mahiyyətini göstərir. Bütün bunlar isə müasir Azərbaycan məktəbinin simasının dəyişdiyini ifadə edir. Aparılan ilkin araşdırmalar da bu dəyişikliklərin məhz müəllimin, şagirdin, valideynin, ümumiyyətlə, təhsildə marağı olan bütün iştirakçıların fəaliyyətində özünü göstərdiyini təsdiq edir.

Kurikulum islahatlarında əsas prinsiplər aşağıdakılardır:

- Təhsilin məzmununun və təlim strategiyalarının zamanın və cəmiyyətin tələblərinə uyğunluğu. Başqa sözlə, tələbyönümlülük;
- Təlimin nəticələrinin, standartlarının əvvəlcədən müəyyənləşdirilməsi və təlimin nailiyyətlərinin onlara istiqamətləndirilməsi. Başqa sözlə, nəticəyönümlülük;
- Şagirdlərin inkişafı, tələbatları, maraq və meyillərinin daim diqqət mərkəzində saxlanması. Başqa sözlə, şagirdyönümlülük;
- Bütün şagirdlərə öz idrak potensialından istifadə etmək, şəxsi qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək. Başqa sözlə, inkişafetdiricilik.

Təhsildə yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadə daha yüksək nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır, şagirdlərdə müstəqillik, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Yeni təlim texnologiyalarının tətbiqi ilə keçirilən müasir dərslər ənənəvi dərslərdən bir çox üstün cəhətləri ilə fərqlənir.

Müasir dərsin əsas cəhətlərindən biri şagirdlərin fəallığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütlərlə, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Şagird ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə də cütlərlə işdə fəallıq, şagirdlərin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərs formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalıdır. Müəllim dərsə yaradıcı yanaşmalıdır, məzmun standartlarına əsasən dərsin məqsədini müəyyənləşdirməlidir. Bu zaman öyrədici, inkişafetdirici, tətbiqedicisi funksiyalar nəzərə alınmalıdır.

KOMPÜTERDƏN İSTİFADƏ ETMƏKLƏ II-III SİNİFLƏRDƏ HƏNDƏSƏ MƏZMUN XƏTTİ ÜZRƏ TƏLİMİN NƏTİCƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

II sinif riyaziyyat kursunun tədris proqramına daxil olunan həndəsi mövzulara 3-cü bölmədə “Həndəsi fiqurlar” (kvadrat, düzbucaqlı, üçbucaq, dairə) adı altında başlanılır. Bu dərslərdə əsas məqsəd şagirdlərin 1-ci sinifdə həndəsi fiqurlar haqqındakı biliklərini bir qədər də artırmaqdır. İkinci sinif riyaziyyat kursunun tədris proqramındakı əsas materiallar I sinifdə keçilənlərin təkrarı ilə başlayır. Buna görə də bu mərhələdə təkrar və möhkəmləndirmə üçün istifadə oluna biləcək həndəsi tapşırıqlar I sinifdə tətbiq olunan məsələ və tapşırıqlarla eyni tipli ola bilər. Lakin 2-ci sinifdə şagirdlərin mənimsədikləri biliklərin çətinlik səviyyəsi artdığından istifadə oluna biləcək məsələlərin spektri genişlənir. Bu baxımdan II sinif üzrə qeyd edəcəyimiz ümumi məsələləri əsasən 3-cü siniflərdə daha yüksək səviyyədə təqdim etməyi zəruri hesab edirik.

III sinifdə riyaziyyat dərslərində hər bir həndəsi elementlərin öyrənilməsi məsələlərinin tətbiqi üçün geniş imkanlar açılır. Beləki, artıq şagirdlər III sinifdə 3-cü bölmədə həndəsə elementlərini öyrənməyə başlayırlar, mürəkkəb məsələlərin həlli ilə tanış olurlar. Bu da öz növbəsində onların təfəkkürünün inkişafına təkan verir. Müəkkəb məsələlərin hər biri düşündürücü olduğundan bunları yaxşı qavrayan, yəni verilənlərlə axtarılan arasındakı əlaqəni, asılılığı anlaya bilən şagirdlər həndəsi fiqur və elementlərin müyyənləşdirilməsində çətinlik çəkmirlər. III sinif riyaziyyat kursuna daxil edilmiş həndəsə məzmun xəttində öyrəncəyi anlayışlar bunlardır: Çoxbucaqlılar, onların adları, tərəflərinin və bucaqlarının sayı; çoxbucaqlıların tərəflərinin ölçülməsi və onun tərəflərinin uzunluqları cəminin (perimetrin) hesablanması; düzbucaqlı və kvadrat, onların perimetrlərinin hesablanması üsulları; hissə anlayışı; uzunluq vahidi-kilometr, kilometrə metr arasında əlaqə və s.

Bu bölmədə qazanacaqları söz ehtiyatı - nöqtə, düz xətt, parça, şüa, bucaq, paralel düz xətlər, kəsişən düz xətlər, perpendikulyar düz xətlər, üçbucaq, bərabərtərəfli üçbucaq, bərabəryanlı üçbucaq, müxtəlif tərəfli üçbucaq, çoxbucaqlı, dördbucaqlı, trapesiya, paraleloqram, düzbucaqlı, kvadrat, romb, kub, düzbucaqlı prizma, pramida, konus, silindr, kürə, üz, til, təpə, perimetr, kvadrat vahidi kimi anlayışlar olacaqdır.

“Çoxbucaqlılar” mövzusunun tədrisi zamanı kompüterdən istifadə qaydasını verək. Dərsin ənənəvi təşkilatı məsələlərindən sonra öyrənmə mərhələsində əvvəlcədən hazırladığım slaydı nümayiş etdirirəm

Sonra şagirdlərə izahat verirəm ki, müstəvi fiqurları açıq və qapalı olur. Şəkildə gördüyünüz birinci iki fiqur qapalı, üçüncü fiqur isə açıq fiqurdur. Çoxbucaqlı da qapalı fiqurdur. Onun tərəfləri düz xətt parçalarından ibarət olur. Çoxbucaqlının ən azı üç tərəfi olur. Tərəflərinin sayı ilə bucaqlarının sayı eyni olur. Çoxbucaqlılar bucaqlarının sayı ilə adlandırılır.

Sonra 2-ci hazırladığım və üzərində fiqurlar əks olunmuş slaydı nümayiş etdirirəm. Hər birinin altında adı, tərəflərinin və bucaqlarının sayı göstərilir. Sonrakı mərhələdə altındakı yazılar pozulur, sırası pozulmaqla şəkillər göstərilir, adları ayrı-ayrı şagirdlərdən soruşulur.

Hər birinin altında adı, tərəflərinin və bucaqlarının sayı göstərilir. Sonrakı mərhələdə altındakı yazılar pozulur, sırası pozulmaqla şəkillər göstərilir, adları ayrı-ayrı şagirdlərdən soruşulur.

3-cü slaydda içərisində çoxbucaqlılar olan müxtəlif şəkillər nümayiş etdirilir. Onlardan hansılarının çoxbucaqlı olduğu soruşulur.

Sonra sinifdəki şagirdləri cütlərə ayıraraq, onlara tapşırıq ki, hər bir şagird öz yanındakı yoldaşına şəkildəki çoxbucaqlıların tərəfləri, bucaqları və təpələrinə aid suallar versinlər. Bu mərhələdə şagirdlərin verdiyi suallar və cavablar qeyd edilir. Sonradan onların qiymətləndirilir.

məsində və qruplaşdırılmasında bu cavablar nəzərə alınır. Beləliklə, dərslikdəki tapşırıqların yerinə yetirilməsi davam etdirilir.

Sonrakı dərslərdə çoxbucaqlının ən sadə növündən başlayaraq öyrədilməsi davam etdirilir.

Təcrübə göstərir ki, kəmiyyətlərin ölçülməsi ilə bağlı məsələlərin həllində şagirdlər çətinlik çəkirlər. Ona görə də bu anlayışların öyədilməsi zamanı mütləq kompüterin imkanlarından istifadə etmək lazımdır. Əvvəlcədən hazırlanmış slaydda müxtəlif fiqurların şəkilləri nümayiş etdirilir. Digər cədvəldə isə yazı taxtasında qiymətləndirmə cədvəli verilir.

Keçmiş bilikləri yada salmaq məqsədi ilə induktiv metoddan istifadə etmək istəyirəm, çünki bu metod ayrı - ayrı əşya və hadisələrdən ümumi nəticələr çıxarmağa hesablanıb və şagirdlər üçün ən optimal metoddur. Ona görə də əvvəlcədən hər hansı ekstremal hal vəziyyətində aciz qalmamaq üçün inernetdən bir sıra əşyaların (məsələn; tərəzi. dərəcəölçən və s.) şəkillərini kompüterdə slayd şəklində yerləşdirirəm.

Yuxarıda verilmiş şəkilləri bir- bir uşaqlara göstərib soruşuram.

Şagirdlərin verdiyi cavabları səliss formaya saldıqdan sonra əlavə edirəm.

Müəllim: Uşaqlar, gördüyünüz bütün əşyalar bizə həyatda lazım olur. Ona görə də onları ölçmək mütləq lazımdır və biz bunu edirik.

Uşaqların diqqətini əsas hədəfdən yayındıran hərəkətlər baş verməsin deyər qrupların fəaliyyətinə nəzarət edirəm. Tapşırıqların yerinə yetirilməsi sona yaxınlaşanda yazı taxtasında bilikləri qiymətləndirməyə start verildiyini elan edirəm və bunu yazı taxtasında qeyd edirəm.

Dərslikdə tapşırıqlar elə tərtib olunmuşdur ki, şagird fərdi, cütlərlə, kollektivdə iş, oyun və məşğələlər prosesində bir sıra sosial bacarıqlara yiyələnir, informasiya toplayır, yeni anlayışı özü araşdırır, nəticələri qeyd edir, sistemləşdirir və təqdim edir. Ənənəvi metoddan fərqli olaraq təqdim edilmiş metod məhz əyaniliyə, yeni informasiya texnologiyalarından ən əsası – kompüterdən istifadəyə əsaslanır. Bu milli kurrikulum sənədlər və təlimatına əsaslanan yeni təhsil sisteminin tələblərindən biridir.

BİOLOGİYA FƏNNİNİN “İNSAN VƏ ONUN SAĞLAMLIĞI” MƏZMUN XƏTTİNƏ AİD OLAN MÖVZULARININ TƏDRİSİNƏ DAİR

Canlılardan bəhs edən biologiya fənninin mövzuları 4 məzmun xəttində toplanmışdır. Bu məzmun xətləri aşağıdakılardır:

1. Canlıların quruluşu və müxtəlifliyi
2. Bioloji proseslər
3. İnsan və onun sağlamlığı
4. Canlılar və ətraf mühit

6-cı sinif biologiya fənninin “İnsan və onun sağlamlığı” məzmun xəttininə insanın psixoloji xüsusiyyətləri, orqanizmin bəzi funksional anormallıqları, ona səbəb olan amillər və bu problemin həlli yolları, sağlam həyat tərzini, zədələnmə və xəstəliklər zamanı özünə, ətrafdakılara yardım göstərmək kimi məlumatları özündə əks etdirən mövzular aiddir.

“İnsan və onun sağlamlığı” məzmun xəttinin məzmun standartlarından biri “3.2 Sağlamlığın qorunmasına dair bacarıqları nümayiş etdirir”dir. Bu məzmun standartı özündə aşağıdakı alt standartları birləşdirir:

- 3.2.1. Bitki və heyvanların insan sağlamlığında rolunu izah edir;
- 3.2.2. Dərman bitkilərini fərqləndirir;

6-cı sinif biologiya dərslərində yuxarıdakı alt standartları özündə reallaşdıran 2 mövzu – “Dərman bitkiləri” və “Canlıların insan sağlamlığında rolu” vardır. “Dərman bitkiləri” mövzusu üçün aşağıdakı alt standartlar müəyyən edilmişdir:

- 2.1.2. Maddələr mübadiləsinin pozulma hallarını izah edir;
- 3.2.1. Bitki və heyvanların insan sağlamlığında rolunu izah edir;
- 3.2.2. Dərman bitkilərini fərqləndirir;

Mövzunun motivasiya mərhələsini müəllim Loğman və onun şagirdi – Çaraki arasındakı bitkilərlə bağlı söhbəti ilə başlayır. Sonra müəllim sinfə sualla müraciət edir:

– Bitkilərin insan həyatında faydası haqqında nə bilirsiniz?

Şagirdlərin verilmiş suallara dair fərziyələri dinlənilir.

Müəllim nəticə və ümumiləşdirmə mərhələsində mövzuya aid aşağıdakı məlumatları verir:

Alimlər dünya xalqları tərəfindən 21 min növ bitkinin müalicə məqsədilə istifadə edildiyini müəyyənləşdirmişlər. Dərman bitkilərinin müalicəvi xüsusiyyəti tərkibindəki fəal maddələrin – alkaloid, flavonoid, vitamin, aşı maddəsi, efir yağları, mikroelementlər, fermentlər və digərlərinin olması ilə əlaqədardır. Çağdaş dövrümüzə kimya-əczaçılıq sənayesində istehsal olunan dərman maddələrinin 40%-i dərman bitkilərinin xammalı tərəfindən ödənilir. Müəyyən olunmuşdur ki, ürək-damar, sinir sistemi, mədə-bağırsaq, böyrək, qaraciyər xəstəliklərinin müalicəsində istifadə olunan dərmanların 80-90% xammalını bu bitkilər təşkil edir. Dərman bitkiləri həm elmi, həm də xalq təbabəti üçün qiymətlidir.

Dərman bitkilərini mədəni və yabanı kimi qruplara ayıraraq məlumatlar verilir. Belə ki, mədəni dərman bitkilərindən nanə, heyva, albalı, limon, xurma, feyxoa, badam, naringi, nar, zoğal, tərşun, boranı, zəfəran, gülümbahar, qarğıdalı və digərlərinə dair bilgilər verir. Yabanı dərman bitkilərinə moruq, yemişan, boymadərən, dazotu, qantəpər, dərman şahtərə, üzərrik, itburnu, kəkliotu, andız, çobanyastığı, solmazçiçək, pişikotu, bağayarpağı, sürvə və s. misal göstərmək olar. Bu bitkilərin, böyrək, soyuqdəymə, hipertoniya, diabet, qaraciyər, ishal, qıcolma, göy öskürək, allergiya və göz xəstəlikləri, o cümlədən iltihab əleyhinə, qankəsici, qurduqovucu vasitə kimi istifadəsinin əhəmiyyətli olduğunu qeyd edilir.

Bundan başqa zəhərli dərman bitkiləri də təbiətdə yayılmışdır. Bunlara dəlibəng, murdarça, xanımotu, quşüzümü, dəmrovotu və digər bitkiləri göstərmək olar. Bu məlumatlar verildikən qeyd etmək lazımdır ki, bu bitkilərdən istifadə zəhərlənmələrə səbəb olur. Zəhərli növləri tanıyıb ehtiyatlı olmaq və onlara əl vurduqdan sonra əlləri yumaq lazımdır.

Dərman bitkilərinin müxtəlif orqanlarından – kök, gövdə, yarpaq, çiçək, yarpaq, toxumlarından istifadə olunur.

Ölkəmizin fərqli relyefi, torpaq, iqlim şəraiti sayəsində meşələrimiz zəngin bitki örtüyünə malikdir ki, bunların da arasında dərman bitkilərinin özünəməxsus yeri var.

“3.2. Sağlamlığın qorunmasına dair bacarıqları nümayiş etdirir” məzmun standartını reallaşdıran digər mövzu “Canlıların insan sağlamlığında rolu” haqqındadır. Bu mövzu üçün aşağıdakı alt standartlar müəyyən edilmişdir:

2.1.2. Maddələr mübadiləsinin pozulma hallarını izah edir;

3.2.1. Bitki və heyvanların insan sağlamlığında rolunu izah edir;

4.1.1. Canlıların ətraf mühitlə və bir-birilə əlaqəsini izah edir;

Mövzunun tədrisi prosesində fəal təlimin ilkin mərhələsi – motivasiyada orqanizmin sağlamlığına müsbət təsir edən vərdişlər barədə biliklər mənimsədir. Mövzu zəhərlənmələr, parazitlər, xəstəliklərə yoluxmanın profilaktikasıdan bəhs olunur. Belə ki, müəllim mövzunun əhatə edən başlıqlar haqqında aşağıdakı bilikləri mənimsədir:

Kənd təsərrüfatı bitkilərin məhsuldarlığının bol olması üçün normadan artıq verilən gübrələr zəhərlənmələrə yol açır. Bundan başqa zəhərli göbələk növləri də orqanizmin zəhərlənməsinə səbəb olur. Zəhərli göbələklərə yalançı tülküqulağı, solğun əzvey, milçəkqıran və digərlərini misal göstərmək olar. Bu zəhərli növlərdən başqa, çoxdan toplanmış yeməli göbələklərdən də istifadə zəhərlənmə verə bilər. Xəstəliktörədən mikroskopik göbələklər dəridə göbələk xəstəliklərinin yaranmasına səbəb olur. Və bu dəri xəstəliyi olan insanın şəxsi əşyasını digər insan istifadə etsə xəstəlik həmin adama da keçər.

Parazitlərin iki qrupu var: xarici və daxili parazitlər. Xarici parazitlərə misal olaraq bit, birə, gənələri göstərmək olar. Bu orqanizmlər insanda xəstəliklər yayır. Məsələn, bitlər səpgili yatalaq, qayıdan yatalaq, Volin qızdırması; birələr taun, qarayara, cüzam, tulyaremiya, bruselyoz; gənələr dəridə “qoturluq” xəstəliyini yayır. Daxili parazitlərdən olan – öküz soliteri, uşaq bizquyruğu, insan askaridi, ankilostoma və digərləri insanlarda parazitlik edərək xəstəlik törədirlər. Bunlardan qorunmaq üçün gigiyena və digər qaydalara əməl olunmalıdır. Parazitlərin birhüceyrəli növlərindən olan malyariya paraziti insanda ağır malyariya xəstəliyini törədir. Bundan başqa Afrikada geniş yayılan birhüceyrəli parazit – tripanosom yuxu xəstəliyinə səbəb olur. Digər birhüceyrəli parazitlərdən dizenteriya amöbü isə dizenteriya xəstəliyini törədir. Xəstəliklərə yoluxmanın qarşısını almaq üçün şəxsi gigiyena qaydalarına əməl etmək lazımdır. Həmçinin parazitlərin daşıyıcılarına qarşı mübarizə üçün bataqlıqların qurudulması, ərazinin dezinfeksiyası kimi tədbirlər görülür.

Tədris zamanı didaktikanın elmilik, biliklərin möhkəmləndirilməsi, ölkəşünaslıq, sistemlilik və ardıcılıq, əyanilik kimi prinsiplərinin tətbiq olunması əhəmiyyətlidir. Belə ki, mövzunun tədrisi zamanı əvvəl sadə, sonra daha mürəkkəb biliklər verilməklə sistemlilik və ardıcılıq prinsipi, dərəcəli məlumatları əyani vasitələr üzərində izah etməklə əyanilik prinsipinin, dərəcəli məlumatlara dair suallar verilməklə biliklərin möhkəmləndirilməsi prinsipinin tətbiqini həyata keçirmiş oluruq ki, bu da tədrisin keyfiyyətinə müsbət təsir edir.

Əyani tədris vasitəsi olaraq dərman bitkiləri, göbələklərə, parazitlərə, xəstəliklərin profilaktikasına aid şəkillər, slaydlar, dərman bitkilərinə aid herbarilər, parazit və göbələklərə aid modellər, parazit kolleksiyaları, gigiyena qaydalarının əməl olunmasına aid tabloda istifadə etmək səmərəli olar. Didaktikanın “qızıl qaydası” hesab olunan əyanilik prinsipi mövzunun daha dərinlən mənimsənilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. Çünki əyani vasitələrlə tədris prosesi şagirdlərin yaddaşında daha dərinlən həkk olunur və uzun müddət saxlanılır. Ona görə ki, burada obrazlı yaddaş növü fəaliyyət göstərir. Obrazlı yaddaş funksiyasını analizatorlar vasitəsilə həyata keçirir. Bu isə nümayiş olunan vasitələrin obrazını görmə analizatoru vasitəsilə mənimsənilməsi üçün daha dərinlən yaddaşda qalır. Öyrədilən materialın mənimsənilməsində nə qədər çox analizator iştirak edərsə, tədrisin keyfiyyətinə bir o qədər də müsbət təsir edər.

BÖLMƏ 11.**Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələləri**

Bölmə rəhbərləri: *dos. Südabə Məmmədova, p.ü.f.d. Qızıllı Əliyeva*

Qızıllı Əliyeva

Təhsildə keyfiyyət amilləri və düzgün qiymətləndirmənin tədrisin keyfiyyətinə təsiri (200-201)

Südabə Məmmədova

Fənn kurikulumu əsasında qiymətləndirmə: təhlillər və təkliflər (202-204)

Tələh Xəlilov

Təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsinə tarixi-nəzəri baxış (205-206)

Ülviyyə Nağıyeva

Müasir təhsil sistemində monitorinq və qiymətləndirmə: standartlar və reallıqlar (207)

Pərvanə Mahmudova

Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqinin təcrübi məsələləri (208)

Nəzmiyə Qurbanlı

“Texnologiya” dərslərində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi meyarları Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsində (209-210)

Təhmin Əsgərli

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələlərinin təhlili: təklif və tövsiyələr (211)

Türkan Salayeva

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə dair bəzi mülahizələr (212)

Təhminə Əhmədova

Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi məsələlərinə dair mülahizə və təkliflər (213-214)

Şafəq Seyidova

Şagirdlərdə dərsə marağın artırılmasında müəllim-şagird münasibətinin rolu və əhəmiyyəti (215-216)

TƏHSİLDƏ KEYFİYYƏT AMİLLƏRİ VƏ DÜZGÜN QIYMƏTLƏNDİRMƏNİN TƏDRİSİN KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

Respublikamızda həyata keçirilən təhsil islahatının məqsədi yaradıcı və tənqidi düşüncəni bacaran, fəal, ağıllı, xalqını və vətənini sevən şəxsiyyət yetişdirməkdir. Fəal şəxsiyyəti yetişdirən müəllim isə savadlı olmalıdır. Həmçinin müəllim ixtisasını dərindən bilməli, ümumi dünyagörüşə sahib olmalıdır. Müəllimin yüksək mənəvi keyfiyyətlərə, nümunəvi davranış və rəftara, səlist və aydın nitqə, natiqlik məharətinə sahib olması vacibdir.

İş prosesində müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün qurulması şagirdlərin təhsilə marağının artmasında, tədris olunan fənlərin sevdirməsində, şagirdlərin mənəvi keyfiyyətlərinin yüksəldilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu gün Azərbaycan təhsilinin qarşısında duran önəmli məqsədlərdən biri təhsildəki problemləri müəyyənləşdirmək, onların həlli istiqamətində müəyyən fəaliyyət tərtib etməkdir. Eyni zamanda təhsil sistemindəki yeniliklərin Azərbaycan təhsilinə inteqrasiyasını düzgün şəkildə həyata keçirməkdir. İndiki təhsil sistemində aparılan təqdirəlayiq islahatlar elmin tərəqqisidir. Azərbaycan təhsilində məqsədyönlü islahatların aparılmasında, təhsil sisteminin yeniləşməsində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin böyük xidmətləri var. Azərbaycanda son illərdə təhsilin inkişafı ilə bağlı verilən mükəmməl qərarlar təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edir. Təhsil ocaqlarının müasir elektron avadanlıqlarla təchiz edilməsi, yeni məktəb binalarının inşa olunması, müəllimlərin elmi-pedaqoji mövzularda keçirilən kurslara, seminarlara cəlb olunması və s. elmə, təhsilə verilən yüksək qiymətin nəticəsidir. Dünya təcrübəsi göstərir ki, İKT-dən düzgün istifadə etməklə qurulan təhsil modeli müəllimlərin qarşısında yeni tələblər qoyur. Müəllim biliklərin əldə edilməsi yolunda bələdçi rolunu qəbul etməlidir. Müəllim təlimin yeni texnologiyasını bilməli, yeni proqram və dərsliklərdən istifadə etməlidir. Müəllim daima öz bilik və bacarığını artırmaq qayğısına qalmalıdır. Gözəl dərs tədris etmək üçün dərsin təşkilatı fəaliyyəti haqqında əvvəlcədən düşünülməlidir. Müəllim keçəcəyi dərsin “senarisini”, yəni icmalını düzgün hazırlamalıdır. Həmçinin, nəticəni əvvəlcədən görməyi bacarmalıdır. İstənilən mövzunun daha yaxşı mənimsənilməsi üçün əyani vəsaitdən istifadə etməlidir.

Müəllimin təşkilatı fəaliyyətinə dərsdə əməkdaşlıq şəraitinin yaradılması da daxildir. Şagird müəllim üçün “robot” deyildir. O, dərs prosesinin bərabər hüquqlu iştirakçısıdır. Müəllim şagirdi şəxsiyyət kimi görməlidir. Dərsdə əməkdaşlıq şəraitinin düzgün qurulması şagirdlərin hərtərəfli inkişafına, özünə inanmasına, nitq qabiliyyətinin artmasına, xalq üçün, cəmiyyət üçün layiqli vətəndaş olmasına gətirib çıxarır.

Müəllim vaxt bölgüsündən düzgün istifadə etməlidir. Bəzi müəllimlər vaxtı düzgün bölə bilmirlər. 45 dəqiqədə proqram materialını yerinə yetirə bilməməsinin səbəbini də proqramın ağırlığı ilə əlaqələndirirlər. Müəllimin nitqi aydın, səlist, fikrini ifadə etmək qabiliyyəti yüksək olarsa vaxta qənaət etməklə bərabər, həm də şagirdlərin materialı daha asan qavramasına səbəb olar. Vaxtdan səmərəli istifadə etmək pedaqoji ustalıqdır.

Müəllim özünün təlim fəaliyyətində yüksək elmlilik prinsipi həyata keçirməlidir. Dərs prosesində fənlərarası və fəndaxili əlaqədən də istifadənin əhəmiyyətini dəyərləndirməlidir. Öz üzərində çalışmalı, yeniliklərdən xəbərdar olmalı, onları dərs prosesində daim tətbiq etməli, keçdiyi mövzunun əhəmiyyətini şagirdlərə mənimsətməlidir.

Bilik müəllimin əsas silahıdır. Y.A.Komenski biliksiz müəllimi işıqsız lampaya bənzədirdi. Savadlı müəllim savadlı şagird, zəif müəllim isə zəif şagird yetişdirər. Savadlı müəllim tədrisin keyfiyyətini yüksəltmək üçün yeni metodiki modellərdən məharətlə istifadə etməyi bacarır.

Savadlı müəllimə bütün şagirdlər rəğbətlə yanaşırlar. Bu zaman şagird ona inanır, ondan öyrənir. Öz dərslərini məharətlə tədris edən müəllim yeni dərsləri sinifdə mənimsətmək bacarığına malik olur. Çünki, təlim fəaliyyətinə daxil olan şərtlərdən biri də yeni dərsləri sinifdə mənimsətməkdir. Sinifdə mənimsədilən dərslər yadda qalan olur, növbəti mövzuların mənimsənilməsi asanlaşır, şagird əzbərçilikdən azad olur, qavrama prosesi asanlaşır. Müəllim ən çətin mövzunu dərslərdəki kimi başa salsın, şagird heç nə anlamayacaqdır. Yaxşı mənimsənilən dərslər müəllim məharətinin məhsuludur.

Şagirdlərin qruplarla, cütlərlə yarışması ən effektiv metodlardan biridir. Qruplar arası yarışların təşkilini şagirdlər daha maraqla qarşılayırlar. Növbəti dərslər əvvəlkindən daha maraqlı keçir. Şagirdlər arasında yaranan müsbət rəqabət təhsilin keyfiyyətinin artmasına səbəb olur. Məktəb kurikulumunun şagirdlərin inkişaf dinamikasına göstərdiyi təsiri aydınlaşdırmaq üçün müəyyən testlərin keçirilməsi müsbət sərəfə verir. Bu zaman şagirdlərin həmin fənni necə mənimsədikləri, materialın çətinlik dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi müəyyən olunur. Şagirdlərin mənimsəmə faizinin yüksək olması müəllimin metodundan, tədris etdiyi mövzunun asan mənimsənilməsi üçün seçdiyi üsuldan asılıdır. Müəllim maraqlı və müasir təlim metodlarından istifadə etdikdə dərslər sərəfəsi daha da artır.

Müəllimin təlim fəaliyyəti şagirdlərin qiymətləndirilməsindən çox asılıdır. Qiymətləndirmə meyarları düzgün seçilməli, şagirdlərin biliyi düzgün qiymətləndirilməlidir. Müəllim şagirdlərin qiymətləndirilməsinə çox həssas münasibət göstərməlidir. Müəllimin gözəl keyfiyyətlərindən biri də bütün şagirdlərə obyektiv yanaşması, həm də onların düzgün qiymətləndirilməsidir. Şagirdlərə obyektiv münasibət və həssas yanaşma müəllim nüfuzunun artmasına səbəb olur. Şagirdlərin aldığı qiymətlər müəllimin təliminin nəticəsidir. Təhsilin keyfiyyətini müəyyən etmək və şagirdlərin hazırlıq səviyyəsi haqqında obyektiv məlumat əldə etmək üçün təhsil meyarlarından düzgün istifadə edilməli, qiymətləndirmə meyarları düzgün seçilməlidir. Qiymətləndirmə düzgün aparılmadıqda şagirdlər arasında kəskin narazılıqlar yaranır, Bu zaman həm də həvəsdən düşmə, dərslər marağın azalması halları baş verir.

Müasir dövrdə təhsilin inkişaf dinamikasının izlənilməsi və real vəziyyətin öyrənilməsi vacib hesab edilir. Əsas pedaqoji vasitə olan qiymətləndirmə təlim prosesinin keyfiyyətini yüksəltməklə bərabər şagirdlərin hansı bilik və bacarıqlara malik olması haqqında obyektiv şərait yaradır. Eyni zamanda qiymətləndirmə mərhələsində təhsilə alan və təhsil verənlərin fəaliyyəti haqqında məlumat almaq olur. Qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin bilik səviyyəsini araşdırmaqla müvafiq tədbirlər həyata keçirmək olar. Təhsil sahəsində aparılan eksperimentlərin sərəfəliliyinin artırılması üçün təhsildə qiymətləndirilmə mexanizmi tətbiq olunmağa başlanılmışdır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 yanvar 2009-cu il tarixli qərarı ilə “Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası” təsdiq olunmuşdur. Konsepsiyada təlim-tərbiyə işlərini müasir dövrün tələblərinə uyğun qurmaq məqsədilə qiymətləndirmədən düzgün istifadə olunması üçün əsas qiymətləndirmə növləri, qiymətləndirmə standartlarının hazırlanması məsələləri əks olunmuşdur. Təhsildə o zaman müsbət dəyişikliklər baş verir ki, şagirdin təlim nəticəsi haqqında verilən məlumat etibarlı olsun. Təəssüf ki, bəzən bu yoxlamalar yetərincə şəffaf aparılmır. Şəffaf olmayan qiymətləndirmə zamanı şagirdlərin bilik səviyyəsinin araşdırılması mümkün olmur. Şagirdlərin biliklərinin düzgün qiymətləndirilməməsi müəllimlərin işində olan müəyyən çatışmazlıqlar və müəllimin pedaqoji işi düzgün bilməməsi nəticəsində baş verir. Nəticələr yoxlanan zaman dəqiqliyə yol verilməməsi nəticəsində şagirdlər arasında müəyyən narazılıqlar yaranır. Nəticədə tədrisdən geri qalma, zəif oxuma, həvəsdən düşmə halları yaranır. Dəqiq aparılmayan qiymətləndirmə nəticəsində şagirdlərin təlim materiallarını necə qavraması haqqında məlumat almaq olmur. Məktəbdə aparılan təlim işləri müasir dövrün tələbləri səviyyəsinə çatdırılmalı, təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq məqsədilə müəllimlərin bilik və bacarıqlarını artırmaq vacib məsələ kimi qarşıya qoyulmalıdır. Metodiki mövzularda seminarlar təşkil edilməli, tövsiyələr hazırlanmalı, təcrübəli müəllimlərin iş prinsipindən istifadə olunmalıdır. Düzgün qiymətləndirmənin tədrisin keyfiyyətində əhəmiyyətli rolə malik olduğu işıqlandırılmalıdır.

**FƏNN KURİKULUMU ƏSASINDA QIYMƏTLƏNDİRMƏ:
TƏHLİLLƏR VƏ TƏKLİFLƏR**

Təlim və qiymətləndirmə təhsilin qarşılıqlı əlaqədə olan iki tərəfi hesab olunur. Təhsil Sektorunun İnkişafı layihəsində yeni qiymətləndirmə sisteminin hazırlanması prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən olunmuşdur. Təhsilin əsas keyfiyyət göstərici şagirdin təlim nəticələrinin ölçülməsi hesab olduğundan, obyektiv qiymətləndirilməyə bu prosesin üzə çıxarılması üçün ən etibarlı mənbə kimi baxılır. Qiymətləndirmə təlimin nəticələri ilə təhsilalanlar arasında səmərəli əks-əlaqə vasitəsi kimi sistemli proses olaraq aşağıdakı komponentləri əhatə etməklə qurulur:

1. Qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilir və onu idarə edən vacib amildir.

2. Cari qiymətləndirmənin aparılması obyektivliyi təmin etməklə bütövlükdə məzmun standartlarının mənimsənilməsinə təkan verir.

3. Qiymətləndirmə tədris prosesinin bütün mərhələlərində tətbiq edilir.

4. Şagirdin inkişafı sistemli şəkildə izlənərək nailiyyətləri (qazandığı dəyərlər) qiymətləndirilir.

5. Qiymətləndirmə standartları məzmun standartlarının mənimsənilmə səviyyəsini ölçmək üçün müəyyənləşdirilmişdir.

6. Qiymətləndirmə standartlara əsasən qurulur, daha obyektiv, dəqiq, adekvat, münasib və sistemlidir. Daha çevik və daha müxələfdir (müsahibə, söhbət, tapşırıqlar, valideyinlərlə və digər fənn müəllimləri ilə əməkdaşlıq, şagirdlərin yazı işlərinin təhlili, test tapşırıqlarının nəticələri, şagirdlərin şifahi cavabları).

7. Diaqnostik, Formativ (Holistik və Analitik), Summativ (BSQ, KSQ) kimi növləri var.

Qiymətləndirmə meyarları əsasında müəllim tərəfindən müəyyən təlim mərhələsinin əvvəlində və sonunda şagirdin tədris proqramının mənimsənilməsi üzrə irəliləyiş və geriləməsi barədə hesabatlar verilir.

Bu inkişafın monitorinqi 3 komponenti əhatə edir:

- *Biliyin ilkin səviyyəsini müəyyənləşdirmək üçün aparılan Diaqnostik qiymətləndirməni;*

- *Şagird fəaliyyətinin daim izlənməsini təşkil edən Formativ qiymətləndirməni;*

- *Təlim prosesində müəyyən mərhələlərə yekun vurmaqla standartlar əsasında yerinə yetirilən Summativ- kiçik summativ(KSQ) və böyük summativ(BSQ) qiymətləndirmələri:*

$$\bar{i} = \frac{Y1 + Y2}{2}$$

Yarımillik KSQ-nin 40% ilə BSQ-nin 60%inin cəmi kimi hesablanır.

Summativ qiymətləndirmə-təhsilin hər hansı mərhələsində (tədris vahidinin, yarımillin və ilin sonunda) şagirdlərin əldə etdikləri nailiyyətlərin qiymətləndirilməsidir. Summativ qiymətləndirmə məzmun standartlarının mənimsəmə səviyyəsinin etibarlı göstəricisidir. Summativ qiymətləndirmənin üç növü var: şifahi təqdimatlar, testlər və nailiyyətlərin nümayişi.

Summativ qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir və nəticələri keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur. Summativ qiymətləndirmə şagirdlərin məzmun standartlarına nə dərəcədə nail olduqlarını ölçmək və qazanılmış bacarıqlar üzrə yekun (summativ) qiymətləndirmələr aparmağa xidmət edir. Summativ qiymətləndirmə dəqiqdir, geriye dönmə xüsusiyyətinə malik deyil. Yəni şagirdin uğur qazana bilməməsinin səbəblərini araşdırmır. Bu səbəbləri araşdıran *diaqnostik və formativ* qiymətləndirmələrdir.

Toplanılmış məlumatların keyfiyyətə müvafiqliyinin və etibarlılığının təmin edilməsi *etibarlılıq* prinsipidir. Məlumatların keyfiyyəti qəbul edilmiş qərar və fəaliyyətlərin münasibliyinə təminat verir. Qiymətləndirmənin məqsədləri real seçilir və ölçülə bilən xüsusiyyətlər qiymətləndirilir. Şagirdin nailiyyətləri ona yaradılmış imkan daxilində yerinə yetirdiyi konkret tapşırığın səviyyəsinə görə qiymətləndirilir.

Müəyyən sahədə, müəyyən məqsəd üçün aparılan qiymətləndirmə *relevantlıq* adlanır. Qiymətləndirmə əvvəlcədən planlaşdırılır, onun xidmət edəcəyi məqsədlər müəyyənləşdirilir, şagird haqqında toplanılan zəruri məlumatların mahiyyəti, xüsusiyyətləri göstərilir, məlumatların toplanılması və təhlili üsulları seçilir, veriləcək qərarın mahiyyəti təsvir edilir.

Qiymətləndirmə prosesinin tətbiqi ilə bağlı məsələlər *praktiklik* adlanır. Buraya: qiymətləndirmənin düzgün təşkili, qiymətləndirmə üzrə vaxtın müəyyən edilməsi, qiymətləndirmə materiallarının hazırlanması, testlərin şagirdlərin nailiyyətləri ilə uyğunluğu, testlərdəki sualların şagirdlərə müsbət təsiri, testləşmənin metod və formaları, *şərait*, keyfiyyətin ölçü prosesi, ölçü metodları, cavabları, növləri aiddir.

Qiymətləndirməni dəyərləndirmə-mənfi və müsbət olur. Mənfi qusurları aradan qaldırmağa, müsbət şagirdi həvəsləndirməyə xidmət edir.

Bu qiymətləndirmədə əsas məqsəd şagird nailiyyətlərinin müasir kurikulumla və bəzi təlimatlara uyğun aparılmasıdır. *Müsbət rəy və dəyərləndirmə* şagirdləri daha çox *çalışmağa* həvəsləndirir, *mənfi rəy və təkliflərlə* isə şagirdin nələrdə *nöqsan və səhv* etdiyi, bunları *aradan qaldırmaq* yolları təsvir edilir.

Autentik qiymətləndirmə (Qrjinallıq) şagirdlərin qazandığı nailiyyətlərin real həyatla əlaqəsini yaratmaqdır. Bu qiymətləndirmə növü *tənqidi təfəkkür* bacarıqlarını inkişaf etdirir, *test* tapşırıqlarının nəticələri şagirdləri *real həyat* hadisələri ilə tanış edir və problemlərin həllində onlara kömək edir.

Üsul və vasitələr qiymətləndirmənin növünə və məqsədinə görə müəyyən olunur. Bu proses onu göstərir ki, hər hansı üsuldan və ya vasitədən istifadə edərək qiymətləndirməni həyata keçirmək mümkündür. Rəğbətləndirmə, təcrübə, inşa, yoxlama işləri, yaradıcı tapşırıqlar, test, müşahidə, müsahibə, layihə, yarış, şifahi sorğu.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə milli kurikulumun məzmun standartlarına əsaslanır, şagird nailiyyətlərinin və irəliləyişlərinin monitorinqinə, şagirdin fəaliyyətinin təhsil standartlarına uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsinə və ümumtəhsil pillələri üzrə buraxılış imtahanlarının aparılmasına xidmət edir. Məktəbdaxili qiymətləndirmənin üç növü var:

1. Diaqnostik, 2. Formativ, 3. Summativ.

Diaqnostik Qiymətləndirmə: İlkin baxış, ilkin qiymətləndirmədir. Açar sözü rolunda **təlimi istiqamətləndirir və təlim strategiyalarını müəyyənləşdirir**. Yəni, müəllim ilkin qiymətləndirmədən sonra sinfi hansı istiqamətdə yönəldəcəyini, sinfə necə yanaşacağını bilməlidir. Fənn üzrə təlimin hər hansı bir mərhələsində **şagirdlərin ilkin bilik və bacarıq səviyyəsinin qiymətləndirilməsidir**. Yəni ki, “Şagirdlər əsas bilik və bacarıqlara müəyyən dərəcədə malikdirlərmi?”, “Şagirdlər tədris edilmiş materialın hansı hissəsini bilirlər?” kimi suallara cavab tapır.

Diaqnostik qiymətləndirmənin **üstün cəhəti** odur ki:

- şəraitə görə təlim məqsədləri və strategiyalarında şevik dəyişikliklər aparılmasını təmin edir;
- fərdi yanaşmaya və differensial təlimə imkan yaradılmasını təmin edir;
- şagirdlərin maraq dairəsi, dünyagörüşü, yaşadığı mühit haqqında məlumatlar almağa imkan yaradır.

Diaqnostik qiymətləndirmənin **məqsədi** odur ki:

- Hər bir şagirdin bilik və bacarığının ilkin səviyyəsini müəyyən edir;
- Təlim prosesinin planlaşdırılmasında şagirdin fərdi inkişaf xüsusiyyətlərini nəzərə alır;
- Təlim strategiyalarını müəyyənləşdirir;
- Şagirdlərin sinfdəki fəaliyyətini müqayisə edir;
- Sonrakı inkişafını qiymətləndirmək üçün ilkin məlumat bazası yaradır.

Diaqnostik qiymətləndirmənin usulları	Diaqnostik qiymətləndirmənin vasitələri
Müsahibə	Müəllimin qeydiyyat vərəqi
Müşahidə (davamlı diaqnostik qiymətləndirmədə öz əksini tapır)	Müşahidə vərəqi
Tapşırıqlar (tapşırıqvermə)	çalışmalar, praktiki tapşırıqlar, imlalar, inşalar, rəsm və s.
Söhbət	
Validəynlərlə və digər fənn müəllimlərlə əməkdaşlıq	Söhbət və sorğu vərəqləri (validəyn iclasında sorğu vərəqlərinin doldurulması)

Diaqnostik qiymətləndirmə dərslərin, tədris vahidinin, bəhs və bölmələrin əvvəlində, sinfi dəyişdikdə, zəruri vəziyyətdə yarandıqda, şagirdin ümumi təhsil müəssisəsindən digərinə gəldikdə və s. hallarda şagirdə fərdi yanaşmanı təmin etmək məqsədilə bilik və bacarıqları haqqında ümumi məlumat toplamaq üçün aparılır.

TEST-(İngiliscə - nümunə, sınaq, yoxlama) əsasən psixoloqların diaqnostik məsləhətləri həll etmək üçün istifadə etdiyi bir vasitə olub məhdud vaxt ərzində cavablandırılan və nəticələrindən şəxsiyyətin özünəməxsus psixoloji xüsusiyyətlərini, bilik, bacarıq və vərdişlərini, həmçinin fəallıq dərəcəsini kəmiyyət və keyfiyyət baxımından qiymətləndirmək üçün tətbiq olunan standartlaşdırılmış tapşırıqlardır.

Testin etibarlılığı-testin eyni şəraitdə **dəfələrlə** keçirilməsindən alınan balların təxminən eyni olması, aparılan ölçmələrin nəticələrinin bir-birindən çox az fərqlənməsi ilə təyin olunmaqla, özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir:

1. Test standartlar baxımından müəyyən *tədris materialını* yoxlamaq üçün bir vasitədir. Testlə öyrənilən bütün məzmunu əhatə etmək və qiymətləndirmək mümkündür;

2. Test mühüm anlayışların, tədris materialının mənimsənilmə səviyyəsini dəqiq ölçməyə imkan verir;

3. Test, aparılma məqsədlərindən asılı olaraq, müəyyən standart üzrə şagirdin nailiyyətlərinin ölçülməsini həyata keçirən bir vasitədir.

Testlər bir-birindən səviyyəcə fərqlənməklə 4 (dörd) səviyyə üzrə-asan, orta, çətin və istedadlı şagirdlər üçün *nisbətən çətin* səviyyədə tərtib edilir.

Summativ qiymətləndirmə-təhsilin hər hansı mərhələsində şagirdlərin əldə etdikləri nailiyyətlərin ölçülməsidir. Summativ qiymətləndirmə məzmun standartlarının mənimsəmə səviyyəsinin etibarlı göstəricisidir. Summativ qiymətləndirmənin üç növü var: **şifahi təqdimatlar, testlər və nailiyyətlərin nümayişi**. Summativ qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir və nəticələri keçirildiyi tarixdə sinif jurnalında qeyd olunur. Summativ qiymətləndirmə şagirdlərin məzmun standartlarına nə dərəcədə nail olduqlarını ölçmək və qazanılmış bacarıqlar üzrə **yekun (summativ) qiymətləndirmələr aparmağa xidmət edir**. Summativ qiymətləndirmə dəqiqdir, geriye dönmə xüsusiyyətinə malik deyil. Yəni şagirdin uğur qazana bilməməsinin səbəblərini araşdırmır. Bu səbəbləri araşdıran *diaqnostik və formativ* qiymətləndirmədir.

Qiymətləndirmə standartları şagirdin **nailiyyət** səviyyəsinə qoyulmuş dövlət tələbidir, məzmun standartlarının hansı səviyyədə reallaşdığını yoxlamaqla baş vermiş dəyişikliklərin dərəcəsini müəyyən edir. Təhsilin hər hansı bir mərhələsində müəyyən olunmuş səviyyələr üzrə şagirdin yiyələnəli olduğu bilik və bacarıqların **kəmiyyət və keyfiyyət göstəricisidir**. Şagirdləri hər bir fənnin məzmun standartlarında göstərilən əsas bilik və bacarıqların əldə edilməsinə yönəlmiş fəaliyyət istiqamətləri ilə təmin edirlər. Kiçik və böyük summativ qiymətləndirmə təlim prosesində müəyyən bəhs və ya bölməyə yarımilin və ya ilin sonunda yekun vurmaqla, müvafiq məzmun standartlarına uyğun, qiymətləndirmə standartları əsasında müəyyən vasitələrlə şagirdin nailiyyət səviyyəsini ölçmək məqsədilə aparılır.

TALEH XƏLİLOV

*Naxçıvan Dövlət Universiteti
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
x.taleh@gmail.com*

TƏLİM NƏTİCƏLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNƏ TARİXİ-NƏZƏRİ BAXIŞ

Təhsil prosesinin tərkib hissələrindən biri olan qiymətləndirmə keşməkeşli yollar keçərək günümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Qiymətləndirmənin tarixinə nəzər salsaq görərik ki, onun tarixi qədim dövrlərə qədər gedib çıxır. Mənbələrə nəzər salsaq qiymətləndirmənin tarixinin Çinə qədər gedib çıxdığını görərik.

Qeyd edək ki, ilk qiymətləndirmə Çində tətbiq olunmuşdur. Qiymətləndirmə “Çin imperiya imtahanları” adı altında ilk dəfə olaraq 587-ci ildə keçirilmişdir. Bu imtahanlar əsasən dövlət məmuru kimi, çalışmaq istəyən vətəndaşlara tətbiq olunmuşdur. Əvvəlcə şifahi, daha sonralar isə yazılı şəkildə aparılan bu imtahanlar 1905-ci ilədək qüvvədə qalmışdır.

Tarixə nəzər salsaq onda görərik ki, Avropada ilk dəfə olaraq yazılı imtahanlar 1792-ci ildə Kembriç Universitetində keçirilmişdir. XVIII əsrin əvvəllərindən isə başlayaraq digər Avropa ölkələrində də tətbiq olunmağa başlanmışdır. İlk olaraq qiymətləndirmə yüksək, orta və aşağı olmaqla üç səviyyədə aparılmışdır. Daha sonralar qiymətləndirmədə rəqəmlərdən də istifadə olunmuşdur.

XIX əsrin əvvəllərində Rusiya təhsil sistemində ilk dəfə olaraq beş ballıq qiymətləndirmə şkalası tətbiq edilmişdir. Bundan əvvəl isə Rusiyada fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində qiymətləndirmə rəqəmlə deyil, sözlə (“əla”, “yaxşı”, “kafi” və “qeyri-kafi”) aparılmışdır. Demək olar ki, SSRİ Nazirlər Sovetinin 1944-cü ilin birinci yarımilində verdiyi qərardan sonra Rusiya və SSRİ məkanında fəaliyyət göstərən bütün təhsil müəssisələrində beş ballıq qiymətləndirmə sistemi tətbiq olunmağa başlanmışdır.

Qeyd edək ki, Amerika Birləşmiş Ştatlarında kolleclərə qəbulda şagirdlərin intellektual bacarığını yoxlamaq məqsədi ilə ümumfederal testlərdən istifadə olunmuşdur. Bu testlərin tətbiq olunmasında əsas məqsəd şagirdlərin intellektual qabiliyyətinin, həmçinin konkret fənlər üzrə bilik və bacarıqlarının səviyyəsinin ölçülməsi və üzə çıxarılması idi.

Bundan başqa Böyük Britaniya Krallığının təhsil müəssisələrində də müəllimlər tərəfindən tədris planına uyğun olaraq şagirdlərin diaqnostik və formativ qiymətləndirilməsi aparılmışdır. Təlim nəticələrinə müsbət təsir etmiş hər iki qiymətləndirmə Böyük Britaniya təhsil müəssisələrində bir növ hazırlıq vəzifəsini yerinə yetirmişdir. Qeyd edək ki, bu ölkədə fəaliyyət göstərən bütün təhsil müəssisələrində uşaqlara müstəqil şəkildə kitabxanalarda və laboratoriyalarda işləmək, öyrəndikləri bilikləri isə sərbəst şəkildə praktikaya tətbiq etmək bacarığı öyrədilirdi.

Daha bir Avropa ölkəsi olan Fransa Respublikasında qiymətləndirmə bir qədər fərqli olmuşdur. Belə ki, bu ölkədə ali məktəblərə qəbulda imtahanlar tətbiq edilmirdi. Qəbul əsasən orta məktəb təhsilinin nəticələrinə görə aparılırdı.

İnkişaf etmiş Avropa ölkələrindən olan Almaniya Federativ Respublikasında fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində şagirdlərin bilik səviyyəsi müəllimlər tərəfindən ilboyu monitoring vasitəsilə izlənilir və nəzarətdə saxlanılırdı. Əsasən üçüncü sinifdən başlayaraq şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişləri testlər vasitəsi ilə yoxlanılırdı. Bu ölkədə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində şagirdlərə əvvəlcədən fərdi qaydada olaraq bütün fənlər üzrə təlim nəticələrinin qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulan qiymətləndirmə kartları paylanılırdı. Altı aydan bir bu kartlar məktəb rəhbərliyi tərəfindən toplanılır və şagirdlərin təlim nəticələri barəsində valideynlərə məlumat verilir.

Qeyd edək ki, Yaponiyada fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrinin buraxılış siniflərinə daxil olmaq üçün qəbul əsasən doqquzuncu sinifdə aparılırdı. Buna qədər isə Yaponiya təhsil müəssisələrində heç bir qəbul imtahanı və ya digər rəsmi qiymətləndirmə tətbiq olunmurdu.

Almaniyada olduğu kimi, Yaponiyada da şagirdlərin inkişafı məktəb rəhbərliyi tərəfindən fərdi qaydada izlənilir və rübbün sonunda təlimin nəticələri haqqında hər bir şagirdin validey-ninə ayrıca olaraq hesabat kartları göndərilirdi.

Yaponiyadan fərqli olaraq Hollandiyada məktəblərə yüksək özünüidarə hüquqları verilmişdir. Həmçinin, Hollandiya təhsil müəssisələrində Milli Kurikulum üzrə fənlərin tədris edilməsində və şagirdlərin qiymətləndirilməsində məktəblərə müstəqillik hüququ verilmişdir. Qeyd edək ki, Hollandiyada ibtidai təhsildə rəsmi qiymətləndirmə tətbiq olunmamışdı. Bunun əvəzinə isə şagirdlərin nailiyyətləri formativ qiymətləndirmə vasitəsi ilə yoxlanılırdı.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Hollandiyada fəaliyyət göstərən məktəblərdə təlimin keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində əsasən CİTO təşkilatı tərəfindən hazırlanmış çoxvariantlı testlərdən də istifadə olunmuşdur. Bu testlər şagirdlərin növbəti təhsil pilləsinə keçməsinə önəmli rol oynayır.

Türkiyə Cümhuriyyətində isə daha çox formativ qiymətləndirmədən istifadə olunmuşdur. Bu ölkədə fəaliyyət göstərən məktəblərdə təhsil alan şagirdlərin təlim keyfiyyətinin monitorinqi məqsədilə türk dili, riyaziyyat və həyati bacarıqlar fənləri üzrə mütəmadi olaraq test imtahanları keçirilirdi. Bundan başqa Türkiyədə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində ibtidai təhsildən orta təhsilə keçmək üçün yekun qiymətləndirmədən də istifadə olunur.

Azərbaycan Respublikası hal-hazırda üç beynəlxalq qiymətləndirmə proqramına (PİSA, TİMSS və PİRLS) qoşulmuşdur. Ölkəmizdə fəaliyyət göstərən təhsil müəssisələrində şagird nailiyyətlərinin yekun qiymətləndirilməsi imtahanlar vasitəsilə həyata keçirilir. İmtahanadək isə diaqnostik, formativ və summativ qiymətləndirmə mərhələlərindən istifadə olunur.

Qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının təhsil müəssisələrində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi hökumət tərəfindən 2006-cı ildə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)” və 2009-cu ildə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil sistemində qiymətləndirmə Konsepsiyası” adlı sənədlərdə öz əksini tapmışdır.

Sonda onu qeyd edək ki, yuxarıda adlarını sadaladığımız dövlətlərin təhsil müəssisələrində qiymətləndirmə müxtəlif istiqamətlərdə aparılmışdır. Bütün qiymətləndirmə formalarında ilkin olaraq şagirdlərin bacarıqları müəyyənləşdirilmiş, daha sonra bütün tədris ili boyunca şagirdlərin nailiyyətləri izlənilmiş və sonda alınan nəticələrə uyğun olaraq yekun qiymətləndirmə aparılmışdır. Qiymətləndirmə vasitəsi ilə təhsil müəssisələrinin rəhbərləri məktəblərdə təlim-təربiyə işinin səviyyəsilə bağlı, həmçinin müəllim və şagirdlərin fəaliyyəti ilə əlaqədar məlumat toplamışdır. Toplanmış bu məlumatların əsasında təhsil müəssisələrində təlimin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün müvafiq qabaqlayıcı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MONİTORİNG VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏ: STANDARTLAR VƏ REALLIQLAR

Müasir təhsil sistemində biliyin yoxlanması və qiymətləndirilməsi əhəmiyyətli təlim proseslərindən biri hesab edilir. Bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi monitoring anlayışı ilə sıx bağlıdır. Monitoring-təlim, təhsil prosesinin mövcud vəziyyəti və səviyyəsinin öyrənilməsi, əldə olunan nəticələrin qarşıya qoyulmuş məqsədlər baxımından təhlil edilib qiymətləndirilməsi, keyfiyyəti yüksəltmək yollarının müəyyən edilməsi və bu məqsədlə zəruri işlərin aparılmasını özündə birləşdirən əhəmiyyətli anlayışdır. Ümumilikdə monitoring bir anlayış kimi nəzarət, qiymətləndirmə, korreksiya və proqnozlaşdırma kimi elementlərin vəhdəti kimi çıxış edir. Monitoringin aşağıdakı funksiyaları var:

- Yoxlama funksiyası: mənimsəmə səviyyəsini üzə çıxarır.
- Təhsilverici funksiya: biliklərin genişləndirilməsini həyata keçirir.
- Diaqnostik funksiya: mənimsəməni təkmilləşdirmək yollarını müəyyən edir.
- İnkişafetdirici funksiya: tələbələrin tərəkürünü inkişafetdirmə problemlərini araşdırır. Tədrisin gedişində monitoring müxtəlif formalarda həyata keçirilir.

Açıq məşğələlər-müəllimin iş metodikası öyrənilməsi və qiymətləndirilməsi məqsədilə aparılır.

Ekspert nəzarəti-məşğələnin mütəxəsislər tərəfindən müşahidəsi və qiymətləndirilməsi məqsədilə aparılır

Anket sorğusu-məşğələnin keyfiyyəti haqqında tələbələrin rəyini öyrənmək məqsədilə aparılır.

Monitoring təhsil və təlimdə səmərə və keyfiyyəti yüksəltməyə, əks əlaqə yaratmağa, tələbələrin bilik və bacarıqlarındakı güclü və zəif cəhətləri aşkara çıxarmağa kömək edir. Qiymətləndirmə tələbələrin biliklərinin səviyyəsini necə dərk edilməsini öyrənməyə şərait yaradır. Ümumiyyətlə qiymət anlayışı incə bir pedoqoji hadisədir. O, tələbəni həvəsləndirə bilər və ruhdan sala da bilər. Neqativ halların baş verməməsi üçün isə təhsildə qiymətləndirmə zamanı müəyyən şərtləri gözləmək lazımdır:

- Qiymət obyektiv və ədalətli olmalıdır.
- Tələbəyə verilən qiymət onun özü tərəfindən dərk olunmalıdır.

Bilik və bacarıqların qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif meyarlardan istifadə olunur. Tələbənin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi üçün dünya təcrübəsində müxtəlif bal meyarlarından istifadə olunur. Bu tələbənin təlim və təhsil prosesinə şüurlu yanaşmasında mühüm rol oynayır. Boloniya prosesinə daxil olan ölkələrdə vahid qiymət meyarı -100 bal tətbiq olunur. Azərbaycan müasir təhsil sistemində də ali məktəblərdə çoxballı qiymət sistemə keçirilmişdir. Demək olar ki, müasir dövrdə bir çox inkişaf etmiş qabaqcıl ölkələrin təhsil sistemində qiymətləndirmə və nəzarət boloniya meyarları əsasında aparılır.

Müasir təhsil sistemində qiymətləndirmə bir neçə istiqamətdə həyata keçirilir. Bu istiqamət üç yerə ayrılır:

- məktəbdaxili qiymətləndirmə;
- milli qiymətləndirmə;
- beynəlxalq qiymətləndirmə.

Məktəbdaxili qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir və şagirdin, tələbənin bir təhsil pilləsindən digərinə keçirilməsinə xidmət edir. Milli və beynəlxalq qiymətləndirmələr isə təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etmək və təhsildə perspektivləri müəyyənləşdirmək üçün xüsusi qurumlar tərəfindən həyata keçirilən qiymətləndirmə meyarlarıdır.

ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ ŞAĞIRD NAİLİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ MONİTORİNQİNİN TƏCRÜBİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən islahatların əsas məqsədi cəmiyyətin ehtiyac və tələbləri nəzərə alınmaqla təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək və onun inkişafını təmin etməkdir. Bununla əlaqədar təhsilin keyfiyyətini şərtləndirən amillərdən biri də qiymətləndirmə sistemidir. Burada əsas göstərici şagirdin təlim nəticələri olduğundan həmin nəticələrin obyektiv qiymətləndirilməsi də keyfiyyəti üzə çıxaran ən etibarlı mənbə hesab olunur. Düzgün qiymətləndirmə praktikası effektiv öyrətmə və öyrənmənin əsas elementlərindən biridir. Əgər şagirdlərə fəaliyyətləri barədə düzgün istiqamət verirsə, öyrənmə üçün aydın standartlar müəyyənləşdirirsə, şagirdin inkişafını izləmək davamlı şəkildə aparılırsa, qiymətləndirmə şagird nailiyyətinə müsbət təsir edir. Qiymətləndirmə həm də müəllimin fəaliyyətinin effektivliyini təhlil etməsinə, gələcək fəaliyyətini planlaşdırmasına, şagirdlərin inkişafını və təlim nailiyyətlərinin izlənməsinə, şagirdin qarşıya qoyulmuş təlim nəticələrinə nə dərəcədə yiyələnməsinə şərait yaradır.

Şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdin biliklərə yiyələnmək, onlardan istifadə etmək, nəticə çıxarmaq bacarıqları haqqında məlumatların toplanması prosesi kimi qəbul edilir və aşağıdakı məqsədlərə xidmət edir:

Şagirdin nailiyyətinin izlənilməsi (monitorinqi);

Təlim prosesində qərarların qəbulu.

Qiymətləndirmə və təlim proseslərinə təhsilin qarşılıqlı əlaqədə olan iki tərəfi kimi baxılır. Sistemli proses olan qiymətləndirmə təlim nəticələri ilə maraqlı tərəflər arasında səmərəli əks-əlaqə vasitəsi kimi müəyyən komponentləri əhatə etməklə qurulur:

Məlumatların toplanması: bu prosesdə testlərin keçirilməsi, şagird tapşırıqlarının yoxlanılması, sinifdə müsahibələrin aparılması, şagird fəaliyyətinin müşahidəsi kimi üsullar həyata keçirilir;

Qiymətləndirmə nəticələri: həmin nəticələrdən tədris prosesinin planlaşdırılması, qiymət ballarının hesablanması, müqayisələrin aparılması, təhsilin bir pilləsindən digərinə keçirilməsi zamanı istifadə olunur

Qiymətləndirmə standartları: bu standartlar təhsilin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün əsas meyarları təyin edir, qiymətvermə prosesinin qanuniliyinə zəmanət verir.

Qiymətləndirmənin həyata keçirilməsində əsasən iki prinsipdən istifadə olunur:

1. Uyğunluq, validlik;

2. Etibarlılıq

Əgər qiymətləndirmə zamanı verilən tapşırıqların müəyyən hissəsi keçirilməyən mövzularla bağlıdırsa, demək ki, qiymətləndirmə validlik prinsipini pozur.

Etibarlılıq dedikdə isə, qiymətləndirmə nəticələrindəki davamlılıq nəzərdə tutulur. Davamlılıq şagirdlərin eyni qiymətləndirmə tapşırıqlarının fərqli zamanlarda etdiyində aldığı nəticələrin yüksək dərəcədə eyniliyidir.

Zənnimcə, bu cür yanaşma kökündən dəyişməli, müəllimlər şagirdlərlə, valideynlərlə bu istiqamətdə mütəmadi olaraq söhbətlər aparmalıdır.

Cəmiyyətdə bu dəyişikliyin rahatlıqla baş verməsi üçün təhsil ictimaiyyəti cəmiyyətə düzgün qiymətləndirmənin şagirdin inkişafındakı əhəmiyyətini anlatmalı və bu işin lazımınca həyata keçirilməsinə dəstək verməlidir.

Yuxarıdakı qeyd olunanları ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi zamanı həvəsləndirici kriteriyalardan-təltifnəmələrdən, hədiyyəlik nağul kitabçalarının verilməsindən və s. istifadə edilməsi, fikrimizcə, məqsədəuyğun olardı.

**“TEKNOLOGIYA” DƏRSLƏRİNDƏ ŞAĞIRDLƏRİN BİLİK VƏ
BACARIQLARININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ MEYARLARI DÖVLƏT
STANDARTLARINDA VƏ MƏKTƏB TƏCRÜBƏSİNDƏ**

Ölkəmizdə ümumi təhsildəki kurikulum islahatlarının və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları”nın tələblərinin reallaşdırılması üzrə aparılan elmi-əməli təcrübə mübadiləsində-kurikulum islahatlarına həsr olunmuş bu elmi-praktik konfransda iştirak etmək, öz fikirlərimi ümumi təhsilimizin aktual məsələləri ilə maraqlananlarla bölüşmək istəyimi bildirirəm.

Məlum olduğu kimi, “Texnologiya” dərslərində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi meyarları aşağıdakı növlərə ayrılır:

- 1.Şagirdlərin şifahi cavablarının qiymətləndirilməsi meyarları;
- 2.Şagirdlərin praktik işlərinin qiymətləndirilməsi meyarları;
- 3.Şagirdlər layihələrinin qiymətləndirilməsi meyarları;
- 4.Şagirdlərin bilik və bacarıqlarının test üzrə qiymətləndirilməsi meyarları.

Direktiv sənədlərdə qeyd olunduğu kimi, “Texnologiya“ fənnindən verilmiş mövzu üzrə hər bir şagirdin şifahi cavabı bir-biri ilə əlaqəli, məntiqi cəhətdən ardıcıl məlumat formasında olmalı, konkret hallarda qanun və qanunauyğunluqları tətbiq etmək bacarığını əks etdirməlidir. Şagirdlərin şifahi cavablarının qiymətləndirilməsi zamanı cavabın düzgünlüyü və tamlığı, öyrənilən materialın başa düşülmə və dərkedilmə dərəcəsi və cavabın dil nöqtəyi cəhətdən səlisliyi kimi ümumi meyarlar əsas götürülməlidir.

Metodik ədəbiyyatda belə qəbul olunmuşdur ki, qiymət müəllim və şagird arasında “əks əlaqəni” ifadə edir. Başqa sözlə desək, qiymətləndirmə təlim prosesinin elə bir mərhələsidir ki, bu mərhələdə müəllim sanki şagird tərəfindən öyrənilən mövzunun nə dərəcədə səmərəli olması haqqında müəyyən məlumat əldə edir. Şagirdlər isə onu başa düşməlidirlər ki, müəllim daimi olaraq onların müvəffəqiyyətini, əldə etdikləri biliklərin keyfiyyətini nəzarətdə saxlayır.

“Texnologiya” fənnindən şagirdlərin şifahi cavablarının qiymətləndirilməsi məktəbimizdə aşağıdakı meyarlar üzrə aparılır:

Əgər şagird öyrənilən nəzəri materialı tam şərh edərsə, dərslərdə verilən materialla yanaşı müstəqil tədqiq etdiyindən misal çəkirsə, ədəbi dil normaları nöqtəyi-nəzərindən materialı ardıcıl və düzgün şərh edərsə ona “5” qiymət verilir. Əgər şagird 5 qiymətin tələblərinə (1-2 səhv buraxmaqla, lakin onu eyni zamanda düzəltməsi) əsasən cavab verirsə, materialın şərh zamanı onun ardıcılığında və dilində cuzi səhvlərə yol verirsə ona “4” qiymət, bilikləri təyin edə bilir, lakin materialı tam şərh edə bilmirsə, anlayışların və qaydaların ifadə və təyin edilməsində dəqiqliyə yol verirsə, öz mülahizələrini əsaslandırmaqda və dərslərdəkindən fərqli misallar gətirməkdə çətinlik çəkirsə, materialı qeyri-ardıcıl şərh edir və şərh zamanı ədəbi dil nöqtəyi-nəzərindən səhvlərə yol verirsə ona “3” qiymət verilir. Direktivlərə görə, “2” qiymət şagird o halda verilir ki, o öyrənilən materialın böyük bir hissəsini bilmir, qaydaları və bir çox fikirləri ifadə edərkən onların mənasını təhrif edən çoxlu sayda səhvlərə yol verir, materialı inamsız və systemsiz şərh edir. Bu arzuolunmaz meyarların tətbiqi hallarına məktəbimizdə, demək olar ki, az-az rast gəlinir.

Məlum olduğu kimi, “Texnologiya” dərslərində şagirdlərin praktik işlərinin qiymətləndirilməsində müəllim tərəfindən nəzərə alınacaq texnoloji tələblər sırasında

- 1) şagirdlərin yerinə yetirdikləri praktiki işin keyfiyyəti,
- 2) praktik işin yerinə yetirilmə müddəti,
- 3) praktik işin icrası zamanı müxtəlif texnologiyaların yerinə yetirilmə səviyyəsi və
- 4) praktik işi icra etdikdə təhlükəsizlik texnikası və sanitariya-gigiyena qaydalarına əməl etmələri xüsusi yer tutur. Məktəbimizdə praktik işlərin yerinə yetirilməsində texnoloji

tələblər üzrə şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi fənn kurikulumunda nəzərdə tutulmuş meyarlara əsasən aparılır. Belə ki, praktik işin keyfiyyəti üzrə meyarlarına əsasən, şagirdin hazırladığı məmulat çertyoja, məmulatda tamamlama işləri nümunədə göstərilənə tam uyğun olduğu halda ona “5” qiymət; şagirdin hazırladığı məmulat çertyoja tam uyğun, lakin məmulatda tamamlama işlərinin keyfiyyəti tələb olunandan aşağı olduğu halda “4” qiymət; şagirdin hazırladığı məmulat çertyoja bəzi kənara çıxıntılarla uyğun, məmulatda aparılan tamamlama işləri kafi olduğu halda ona “3” qiymət verilir. Praktik işin yerinə yetirilmə müddəti üzrə meyarlara görə, “5” qiymət şagird praktik işin yerinə yetirilmə müddətinə tam riayət etdikdə və ya tələb olunan müddətdən az müddət sərf etdikdə; “4” qiymət-şagird praktik işin yerinə yetirilməsinə ayrılan müddətdən artıq vaxt sərf etmədikdə, “3” qiymət isə şagird praktik işin yerinə yetirilməsinə ayrılan müddətdən artıq vaxt (ümumi vaxtın 25%-dən artıq olmadığı) sərf etdikdə verilir. Son iki meyar üzrə “2” qiymət şagirdin hazırladığı məmulat çertyoja, məmulatın keyfiyyəti isə nümunədə göstərilənlərə uyğun olmadığı hallarda, və yaxud, şagirdin praktik işin yerinə yetirilməsinə sərf etdiyi vaxt normaya görə ayrılan vaxtı 25%-dən çox olduğu halda verilməlidir. Növbəti meyarlar praktik işin icrası zamanı müxtəlif texnologiyaların yerinə yetirilmə səviyyəsi üzrə müəyyən edilmişdir. Müəllim çalışır ki, praktik iş onun şagirdləri tərəfindən əməliyyatların icrası ardıcılığına uyğun olaraq yerinə yetirilsin; iş prosesində göstərilən ardıcılıqdan kənara çıxıntılar olsa da prinsipal mənə daşmasın; praktik iş tələb olunan texnologiyalardan kənara çıxıntılar sonda məmulatın tam yararsız olmasına gətirib çıxarmasın. Bu zaman müvafiq olaraq şagird fəaliyyəti “5”, “4” və ya “3”-lə qiymətləndirilir.

Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, yerinə yetirilən praktik işin məzmunundan asılı olmayaraq təhlükəsizlik texnikası və sanitariya-gigiyena qaydalarına riayət etmək bütün şagirdlər üçün mütləqdir. Bu qaydaların pozulması əsla yolverilməzdir!

Fənn kurikulumuna görə, “Texnologiya” dərslərində şagirdlərin təqdim etdikləri layihələrin qiymətləndirilməsində bu meyarlar əsas götürülür:

- 1) Layihənin ideya və mövzusunun orijinallığı;
- 2) Konstruksiya parametrləri (məmulatın quruluşunun uyğunluğu; möhkəmliyinin davamlı olması; istifadə rahatlığı);
- 3) Texnoloji meyarları (sənədlərin uyğunluğu; tətbiqinin orijinallığı və materialların uyğunluğu; təhlükəsizlik texnikası qaydalarına riayət);
- 4) Estetik meyarlar (kompozisiya bitkinliyi, məmulatın dizaynı; xalqın mədəniyyət ənənələrindən istifadə);
- 5) İqtisadi meyarlar (məmulata tələbatın olması; iqtisadi əsaslandırılması, istifadə olması, kütləvi istehsal imkanlarının olması);
- 6) Ekoloji meyarlar (məmulatın istehsalı zamanı onun ətraf mühitə vuracağı zərərin nə dərəcədə olması, ikinci xammaldan və ya istehsalat tullantılarından istifadə imkanının olması, ekoloji təhlükəsizliyi);
- 7) İnformasiya meyarları (layihə sənədlərinin standartlara uyğunluğu, əlavə məlumatdan istifadə). Çoxillik pedaqoji fəaliyyət zamanı apardığımız müşahidələr göstərir ki, bu sadalanan meyarlara tamamilə və bütünlüklə əməl etmək çətin olur. Bu isə bir sıra obyektiv və subyektiv amillərlə şərtlənir.

Məktəb təcrübəsində tez-tez rast gəlinən haldır ki, bəyənilmiş işlər dərslərdə bir vəsait kimi istifadə edilir. Məktəb, şəhər və muxtar respublika səviyyəli texniki və dekorativ-tətbiqi yaradıcılıq sərəgilərinə şagirdlərimizin əl işləri müntəzəm olaraq göndərilir. Sərgi təşkilatçıları tərəfindən işlərimiz yüksək yerlərə layiq görülür. Həmçinin, bu işlər şəxsi məqsədlərə: evi bəzəməyə, valideynlərə hədiyyə və sairəyə xidmət edə bilər. Nəticədə olaraq qeyd edək ki, müşahidələrimiz və araşdırmalarımıza görə, “Texnologiya” dərslərində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının qiymətləndirilməsi meyarları Dövlət standartlarında və məktəb təcrübəsinə əsasən uyğun gəlir. Bununla belə, ümumiyyətlə gələcəkdə uyğun standartların hazırlanması zamanı ümumi təhsilin əsas məqsəd və vəzifələri ilə yanaşı, zəngin və qabaqcıl məktəb təcrübəsinin də nəzərə alınması məqsəduyğun olardı.

ŞAĞIRD NƏİLİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ MONİTORİNGQIYMƏSƏLƏLƏRİNİN TƏHLİLİ: TƏKLİF VƏ TÖVSİYƏLƏR

Kurikulum konseptual sənədinin qəbul olunması ilə Azərbaycan təhsil sistemində müasir qiymətləndirmədən istifadə olunmağa başlandı. Müasir qiymətləndirmənin ənənəvi qiymətləndirmə ilə müqayisədə bir sıra üstünlükləri nəzərə çarpır. Müasir qiymətləndirmənin üstünlükləri aşağıdakılardır:

1. Müasir qiymətləndirmədə qiymətləndirmə təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönəldilir və onu idarə edən vacib amil kimi meydana çıxır.

2. Müasir qiymətləndirmədə cari qiymətləndirmənin aradan qaldırılması qiymətləndirmənin obyektivliyini təmin edir.

3. Müasir qiymətləndirmədə şagirdin nəiliyyəti qiymətləndirilir, inkişafı sistemli şəkildə izlənilir.

4. Müasir qiymətləndirmədə məzmun standartlarının mənimsənilməsi səviyyəsini demək üçün qiymətləndirmə standartları müəyyənləşdirilmişdir. Ötən əsrin 90-cı illərindən başlayaraq təhsil sahəsində aparılan eksperimentlərin, tətbiq olunan yeniliklərin səmərəliliyinin artırılması, nəticələrin izlənilməsi, proqnozlaşdırılması və korreksiya işlərinin vaxtında həyata keçirilməsi məqsədi ilə təhsildə monitorinq və qiymətləndirmə mexanizmi tətbiq olunmağa başlanmışdır. Hazırda nəinki Azərbaycanda, hətta dünyanın inkişaf etmiş bir sıra digər ölkələrində də təhsildə monitorinq və qiymətləndirmə sistemi kifayət qədər mükəmməl qurulmayıb əksər hallarda bu, lokal xarakter daşıyır. Konsepsiyada təlim-tərbiyə işlərini müasir dövrün tələblərinə müvafiq qurmaq məqsədilə qiymətləndirmə fəaliyyətinin aşağıdakı tələbləri təmin etməsi qeyd edilir:

- təhsildə müsbət dəyişikliklərin aparılması üçün mühüm vasitə rolunun yerinə yetirilməsi;

- qiymətləndirmə vasitəsilə şagirdin bilik və bacarıqları haqqında kifayət qədər məlumat əldə edildikdən sonra fənn kurikulumlarında və dərsliklərdə müvafiq dəyişikliklərin aparılması;

- təhsildə olan bəzi neqativ hallara qarşı mübarizə vasitəsi funksiyası,

- qiymətləndirmədə yeni yanaşmaların yaddaşa əsaslanan qiymətləndirmənin əksinə olaraq, məntiqi təfəkkür vərdişlərinin inkişafına xidmət etməsi.

Aparılmış araşdırmalar zamanı müəyyən edilmişdir ki, ümumtəhsil məktəblərində sistemli, məqsədyönlü, elmi-pedaqoji cəhətdən əsaslandırılmış qiymətləndirmə sisteminədən istifadə təmin edilmədiyindən məktəbdə təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyət göstəriciləri getdikcə aşağı düşmüşdür. Bu baxımdan ümumtəhsil məktəblərində keyfiyyətin daha dəqiq, obyektiv ölçülməsi, bütövlükdə müəssisənin fəaliyyətinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün elmi cəhətdən əsaslandırılmış yeni, etibarlı bir mexanizmin yaradılması zərurətə çevrilmişdir.

Göründüyü kimi, təhsildə qiymətləndirmə sistemi təhsil işçisinin səmərəli fəaliyyətinin üzə çıxarılması və pedaqoji prosesin təkmilləşdirilməsi üçün vaxtında tələb olunan tədbirlərin görülməsi məqsədini daşmalıdır. Çünki qiymətləndirmə pedaqoji prosesi tənzimləməyə, keyfiyyətini yüksəltməyə, həm də mövcud çatışmazlıqlar barədə təhsili idarə edənlərin və valideynlərin məlumatlandırılmasına xidmət edən yeganə pedaqoji vasitə olduğundan, qiymətləndirmənin düzgün təşkili və qiymətləndirmə aparılarkən məqsədin aydın olması təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində mühüm rol oynayır. Ona görə də ümumtəhsil məktəblərində elmi, pedaqoji və psixoloji cəhətdən əsaslandırılmış monitorinq və qiymətləndirmənin aparılması təhsil prosesinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinin ən mühüm şərtlərindən biridir. Təlim-tərbiyə prosesinin keyfiyyətinin, şagirdlərin təlim nəticələrinin mütəmadi monitorinqi təhsilin məzmununun yenilənməsi, təhsil standartlarının tətbiqi, dərs yükünün normallaşdırılması, təhsilalanların sağlamlığının qorunması və möhkəmləndirilməsi mənəvi tərbiyə problemlərinin kəskinləşdiyi şəraitdə də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

ŞAĞIRD NAİLİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİNƏ DAİR BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

XXI əsr həyatımızda kəskin dəyişikliklərlə müşayiət olunur və bu dəyişikliklər biz istəsək də istəməsək də iş həyatımıza baxış və yanaşmalarımızın dəyişməsinə səbəb olur. Hər bir təhsil verən öz dərslərini müasir standartlar əsasında qurmalı daim təhsildə baş verən yeniliklərlə tanış olmalıdır. Təhsilimizin inkişaf istiqamətləri “Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” sənədində ətraflı şəkildə verilmişdir. Təhsilin inkişaf səviyyəsinin yüksəlməsində hər bir tələbə və müəllim öz üzərində çalışmalıdır.

Nəzərə alsaq ki, texnologiya dövrünün uşaqlarının maraqları ehtiyacları fərqlidir, o zaman müəllimlərin özlərini inkişaf etdirməsi labüddür. Artıq yeni nəslə köhnə üsul və yanaşmalarla öyrətmək mümkün deyil. Müasir dövrdən yeni şey öyrənmədiyimiz hər gün geri qalırıq. İnnovativ dərslər yeni təhsil standartlarına əsaslanır. Təhsil standartlarına nəzər salsaq.

Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən hazırlanmışdır.

Dövlət standartları aşağıdakıları müəyyən edir.

- Ümumi təhsilin məzmunu
- Ümumi təhsilin idarə olunmasını
- Ümumi təhsilin maddi texniki və tədris bazasını
- Ümumi təhsilin infrastrukturunu
- Ümumi təhsil sistemində təhsil verənlərin keyfiyyət göstəricilərini
- Ümumi təhsil sistemində təhsil alanların bilik bacarıqlarının və vərdişlərini səviyyəsini.

Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi və monitorinqi yüksək keyfiyyətli təhsil nəticələrinə çatmaq üçün keçirilən islahatların mərkəzində dayanır.

Qiymətləndirmə zamanı müəllim şagirdlərin təlim nəticələrinə nail olub olmadığını, nə ilə və necə ölçə biləcəyini qeyd edir. Qiymətləndirmənin məqsədi şagirdlərin təlim nəticələri ilə nisbətə nəyi öyrənib mənimsədiklərini müəyyənləşdirməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, burada ölçülən qiymətləndirilən bilik və bacarıqlar planda göstərilən təlim nəticələri ilə eyni olmalıdır.

Düzgün qiymətləndirmə praktikası effektiv öyrətmə və öyrənmənin əsas elementlərindən biridir. Araşdırmalara görə qiymətləndirmə şagird nailiyyətinə müsbət təsir edir. Qiymətləndirmə müəllimin öz fəaliyyətinin effektivliyini təhlil etməsinə, gələcək fəaliyyətinin planlaşdırılmasına şərait yaradır.

Təhsil sistemində və eləcə də cəmiyyətdə qiymətləndirməyə münasibət dəyişməlidir. Qiymətləndirmə məzmun standartlarının səmərəliliyini müəyyən etməlidir. Hazırda şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsində ən əsas çatışmamazlıq müəllimlərin, valideynlərin və onların təsiri ilə şagirdlərin öyrənmə prosesinə deyil son nəticəyə, yəni qiymətə maraqlı olmasıdır. Şagirdin həqiqi inkişafı qiymətlə deyil, nəticəni əldə edəndə qədər keçdiyi proseslə ölçülür.

Qiymətləndirmə sxemləri qiymətləndirmənin daha ədalətli, obyektiv, etibarlı və ardıcıl həyata keçirilməsinə imkan verir, tədrisin səmərəliliyi ilə bağlı müəllimləri faydalı məlumatlar ilə təmin edir və tələb edir ki, hər bir müəllim müvafiq şərtlər üzrə öz meyarlarını müəyyənləşdirsin.

ÜMUMİ TƏHSİL SİSTEMİNDƏ ŞAĞIRD NAILİYYƏTLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ VƏ MONİTORİNQİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR MÜLAHİZƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Azərbaycanda həyata keçirilən təhsil islahatlarının mühüm istiqamətlərindən birini qiymətləndirmə sahəsində görülmüş işlər təşkil edir. Ümumi təhsil pilləsində şagirdlərin qiymətləndirilməsi ilə bağlı əldə olunmuş nailiyyətlər onların içərisində xüsusi olaraq fərqlənir.

Ölkəmizdə aparılan təhsil islahatlarında şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsinə üstün yer ayrılması bu zərurətdən meydana gəlmişdir. İlk dəfə 2006-cı ildə “Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin Konsepsiyası (Milli Kurikulumu)” dövlət sənədi hazırlanmış və onun “Ümumi təhsil sistemində şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi” bölməsində qiymətləndirmə məsələlərinin ilkin qaydaları təsbit edilmişdir. Artıq 2009-cu ildə ölkənin təhsil tarixində birinci dəfə “Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil sistemində Qiymətləndirmə Konsepsiyası” Azərbaycan hökuməti tərəfindən təsdiq olunaraq istifadəyə verilmişdir.

Qiymətləndirmə Konsepsiyasının hazırlanması nələri reallaşdırdı?

Bu Konsepsiyanın meydana gəlməsi Azərbaycanda ümumi təhsilin inkişafına təkən vermiş, ümumi təhsilin idarə olunması sisteminin humanist və demokratik prinsiplər əsasında qurulmasına zəmin yaratmışdır. Təhsilin məzmun, eləcə də texnologiyalar baxımından inkişaf etməsini, müəllim-şagird münasibətlərində yeni yanaşma tərzinin formalaşmasını stimullaşdırmışdır.

İlk növbədə bu konsepsiya heç bir vaxt Azərbaycanda mövcud olmayan, yeni bir idarəetmə mexanizminin formalaşdığını meydana çıxardı. Bu mexanizmdə dünyanın mütərəqqi ölkələrinin təhsil sahəsindəki qiymətləndirmə ənənələri ümumiləşdirilməklə yanaşı, Azərbaycanın mövcud təhsil durumu, onun idarəetmə və qiymətləndirmə sahəsindəki özünəməxsus cəhətləri mühüm amil kimi nəzərə alındı. Məktəb rəhbərlərinin, eləcə də müəllimlərin qiymətləndirmə sahəsində mütərəqqi yanaşmalarına istinad olundu.

Qiymətləndirmə Konsepsiyasında başlıca məqsədlərin, fəaliyyət istiqamətlərinin müəyyən olunmasına ümumi məsələlər kimi baxılmış, onun yaradılmasını zəruri edən şərtlər izah edilmişdir. Demokratik və humanist xarakterə malik bir təhsil sistemi kimi Azərbaycan təhsilinin özəllikləri, inkişaf istiqamətləri, qiymətləndirmə mexanizmlərinin bu prosesdəki əhəmiyyəti və faydası, özünəməxsus cəhətləri açıqlanmışdır.

Qiymətləndirmə Konsepsiyasında qarşıya qoyulmuş məqsədlərin mahiyyəti nədən ibarətdir?

Konsepsiyada qiymətləndirməyə dünyanın qlobal təhsil problemi kimi yanaşılır, onun hazırlanmasını şərtləndirən səbəblər göstərilir. Bu qiymətləndirmə mahiyyət etibarilə dünyanın siyasi, iqtisadi, sosial dəyişiklikləri ilə əlaqələndirilir. Elə dəyişikliklər ki, onlar cəmiyyətdə idarəetmənin daha demokratik üsullarına keçilməsi, ölkədə açıq vətəndaş cəmiyyətinin qurulması, inkişaf etmiş ölkələrlə səmərəli əməkdaşlığın təmin edilməsi, beynəlxalq bazar münasibətlərinin və iqtisadi rəqabət şəraitinin yaradılması və milli özünəqayıdış hisslərinin aşılınması məqsədlərinə yönəlməklə özündə dünyəvi cəhətləri ümumiləşdirir.

Konsepsiyada qiymətləndirmənin hansı növlərindən bəhs olunur?

Qiymətləndirmə Konsepsiyasında məzmun standartlarının mənimsənilməsi istiqamətində istifadə olunan qiymətləndirmə növləri sadalanır və onlar aşağıdakı kimi ifadə edilir:

- * ilkin səviyyənin qiymətləndirilməsi (diaqnostik qiymətləndirmə);
- * irəliləyişlərin monitorinqi (formativ qiymətləndirmə);
- * yekun (summativ) qiymətləndirmə.

Diaqnostik qiymətləndirmə, ümumiyyətlə, hər hansı pedaqoji fəaliyyətin başlanğıc mərhələsində aparılır. Mahiyyət etibarilə nəzərdə tutulmuş fəaliyyətə başlamazdan əvvəl

diaqnoz qoyulur, hər hansı müvafiq istiqamət müəyyənləşdirilir. Bu mərhələdə müəllimin fəhmi, intuisiyası, bir pedaqoq kimi peşəkarlığı onun köməyinə gəlir. Düzgün diaqnostik qiymətləndirmə düzgün istiqaməti müəyyənləşdirir. Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, diaqnostik qiymətləndirmə özünün prosedur qaydaları ilə mövcud ola bilər. Bu qiymətləndirmənin düzgünlüyü qəbul olunmuş prosedur qaydalara əsasən müəyyənləşir. Həmin prosedur qaydaların isə hazırlanması vacib hesab edilir.

Formativ qiymətləndirmə öyrənmə prosesində tətbiq olunur. Təlim, tədris prosesinin istiqamətini müşahidə etməyə, onun məqsədyönlü olub-olmaması barədə qərara gəlməyə imkan verir. Başqa sözlə, təlimin, tədrisin düzgün istiqamətləndirilməsini təmin edir.

Konsepsiyada formativ qiymətləndirmə barəsində ancaq ümumi məlumat verilir. Onun əhəmiyyəti şərh edilir, haqqında ümumi təsəvvür yaradılır. Bu isə ona məxsus prosedur qaydaların, yaxud müvafiq təlimatın hazırlanmasını zəruri tələb kimi qarşıya qoyur.

Summativ qiymətləndirmə yekun qiymət kimi ifadə edilir. Bəzən məktəblərdə bu növ qiymətləndirmə ilə ənənəvi yekun qiymət arasında fərq görmür, onları eyni anlayış kimi izah edirlər. Belə bir yanaşma ənənəvi və yeni qiymətləndirmə arasındakı fərqi aydın dərk olunmamasından irəli gəlir. Ümumiyyətlə, kurikulumların tətbiqi vəziyyətinin öyrənilməsi göstərir ki, müəllimlər müxtəlif növ qiymətləndirmələrin aparılmasında, onlara aid vasitələrin hazırlanmasında çətinliklərlə rastlaşırlar.

Ölkəmizdə həyata keçirilən təhsil islahatları çərçivəsində qiymətləndirmə siyasəti mükəmməl normativ-hüquqi bazaya əsaslanmaqla məqsədəuyğun şəkildə davam etdirilir. Onun yeni təhsil texnologiyalarından biri kimi öyrənilməsi və tətbiq olunması bu gün təhsil sahəsində fəaliyyət göstərən hər bir pedaqoji işçidən tələb olunur.

ŞAGİRD LƏRDƏ DƏRSƏ MARAĞIN ARTIRILMASINDA MÜƏLLİM-ŞAGİRD MÜNƏSİBƏTİNİN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Müasir ibtidai təhsil prosesi şagirdlərin maraq və istəklərinə yönəldilmişdir. Bu proses şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdislərinin inkişafına şərait yaradır. Onların intellektual inkişafına böyük imkanlar yaradır, düşünüb yaratmaq, müstəqil fikir yürütmək, dərk etmə prosesini formalaşdırır. Şagirdlər gördükləri haqqında öz təxəyyüllərinə uyğun fikir yürüdür, söz azadlıqlarından istifadə edə bilirlər. Bu isə onlarda ətraf mühit ilə insan arasında olan əlaqəni dərk etməyə kömək edir. Ancaq bunu da bilir ki, bu yolda onların ən yaxın yoldaşı-yol göstərənə məhz biz müəllimlərik. Şagirdlərin bu yolda düzgün istiqaməti seçməsi üçün onlara yoldaşlıq etməli, əlimizdən gələn köməyi əsirgəməməliyik. Məhz bütün bunlar müəllimlik peşəsinin əsas istiqamətidir. Uşaqlar yaşamağı, yaratmağı öyrənməlidirlər. Uşaqlar kiçik yaşlarından ətraf aləmi tanımağa, kəşf etməyə çalışırlar. Əllərinə nə keçsə onu incələyir, rəngini, dadını, formasını tanımağa can atırlar. Onlar bu zaman həmçinin ətrafda baş verən hadisələrin səbəbini öyrənmək istəyirlər. Buna görə də tez-tez suallar verir, onun cavabını alana qədər dayanmırlar. Bəzən onları dinc tutmaq, sakit oturmalarına nail olmaq belə çox çətin olur. Bu onların daxili aləmləri ilə əlaqədardır. Bunu bilməliyik ki, davranışlar daxili motivasiya nəticəsində yaranır. Daxili motivasiyaya çox kiçik yaşlardan başlayır və davamlı inkişaf edir. Buna görə də, onları izləməli, qadağalar əvəzinə onlara yön göstərməyə çalışmalıyıq. Müasir təlim bizə bir çox yenilikləri kəşf etməyə xüsusi imkanlar yaradır. Hətta biz şagirdlərin yeni qabiliyyətlərini üzə çıxarıb, onlara bu istiqamətdə öncülük edirik. Artıq şagird bu mühitdə daha yaradıcı və daha fəal çalışmağa başlayır. Müəllim məhz elə bir təlim mühiti yaratmalıdır ki, öyrənmək şagirdin tələbatına çevrilsin.

Təhsil sahəsində aparılan araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, şagirdlər konkret bir mövzuya maraq göstərir. Bu zaman daha fəal, yaradıcı olurlar. Belə ki, şagird daha həvəslə çalışır, suallara ətraflı cavab verir, tapşırıqları düzgün və ətraflı yerinə yetirir. Öz fikirlərini sərbəst və açıq şəkildə ifadə edir. Bu zaman əsas məsələlərdən biri də müəllim şagird münasibətidir. Məhz şagirdlərin həvəslə çalışması müəllimdən yüksək iş bacarığı tələb edir. İbtidai təhsil mənə görə təhsilin təməli daşdır. Əgər onu düzgün qurmasaq bünövrə zəif və gücsüz olar. Tez məhv olar. Bunu möhkəmləndirmək üçün nələrlə etməliyik? İlk əvvəl bunu bilməliyik ki, şagirdlər çox balaca yaşlardan başlayaraq dinləməyi bacarırlar. Biz onlarla düzgün ünsiyyət qurmağı bacarmalı, yaxşı işlərini mükafatlandırmalıyıq. I-IV siniflərdə müəllimlər mükafatlandırma üsulu kimi sözlərdən tez-tez istifadə edirlər. Şagirdləri tərifləyir, digər şagirdlərə nümunə olaraq göstəriirlər.

Mən ibtidai sinif müəllimi kimi sinif şagirdlərimin dərs zamanı sərbəst olması, susmaları, dərs prosesində daha fəal iştirak etmələrinə şərait yaradır. Onlarla mehriban, səmimi olmağa daha çox can atıram. Şagirdlərin güvənini qazanmaq mənə ünsiyyətin təməlidir. Şagird müəllim arasında dostluq, yoldaşlıq onların dərsə marağını artırır, sərbəstliyini təmin etmiş olur. Hətta araşdırmalar zamanı onların "səs-küy" salmalarına imkan verirəm. Məhz müasir dövrün tələbi budur. Mən yalnız onların yol göstəricisiyəm. Şagirdlərin suallar verməsi, fikir yürütməsi, digər yoldaşlarının fikrinə münasibət bildirmələri, fikirlərini "sübut" etməyə çalışmaları, yeni kəşflər etmələri mənim əsas amalı-məqsədimdir. Həmçinin onların bu çalışmalarını qiymətləndirən zaman diqqətli olur, hər birinin fəaliyyətinə uyğun sözlər seçir və öz təşəkkürümü bildirirəm. Müəllim hər zaman yeniliklərə açıq olmalıdır. Təhsildə baş verən dəyişikliklərlə maraqlanmalı, özü də yeniliklər gətirməli, şagirdlərin fikir və düşüncələrini nəzərə almalıdır. Müəllim şagirdlərin dərs zamanı fəaliyyət istiqamətini hər zaman göz önündə saxlamalıdır. Ancaq unutmamalıyıq ki, öncəlik hər zaman şagirdlərə verilməlidir. Araşdırmalar nəticəsində məlum olmuşdur ki, şagirdlərin maraq dairəsi müxtəlifdir. Bəziləri riyaziyyata, bəziləri dil qaydalarına, bəziləri şəkil çəkməyə həvə

göstərir. Bu zaman onlara diqqətlə yanaşmalı şəxsiyyətinə toxunmadan digər fənlərə də həvəs yaratmağa çalışmalıyıq. Mükafatlandırma bu zaman çox böyük rol oynayır. Çünki şagird mükafatlandırma zamanı daha həvəslə çalışır və fənnə marağı artmış olur.

Mənim iş təcrübəmdə əsas yeri mənim şagirdlərim, onları istəkləri, maraqları tutur. Onlarla həm müəllim, həm də bir yoldaş kimi olmuşam. Müasir dövr bizdən məhz bunu tələb edir. İbtidai sinif müəllimləri şagirdlərin yetişdirilməsində ən əsas vəzifəni oynayır. Mən də bu vəzifəni layiqincə yerinə yetirməyə çalışıram. Şagirdlərin hər bir uğuru bizim müvəffəqiyyətimiz, fərəhimiz, sevincimizdir.

BÖLMƏ 12.**Fənn kurikulumu və müəllimin iş təcrübəsi**

Bölmə rəhbərləri: *dos.Həsənəli Eyvazov, dos.Ələkbər Cabbarlı*

Həsənəli Eyvazov

Təhsil islahatı və ədəbiyyatı üzrə fənn kurikulumuna dair tələblər (218-219)

Afaq Əliyeva, Nuranə Quluzadə

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin “Ətraf aləmlə tanışlıq” məşğələlərində tətbiq olunan prinsiplərə dair (220)

Ələkbər Cabbarlı

Tarix dərslərində yeni texnologiyalardan istifadə: təcrübə, təhlil və təkliflər (221-222)

Fəxriyyə Cəfərova

Azərbaycan dili dərslərində İKT-dən istifadə təcrübəsindən (223-224)

Aygün Əfəndiyeva

Fənn kurikulumu: bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşdırılması məsələləri (225-226)

Leyla Əliyeva

Fənn kurikulumu və ibtidai sinif müəlliminin iş təcrübəsi (227-228)

Nişanə Hüseynova

Kurikulum islahatı və ibtidai sinif müəlliminin iş təcrübəsi (229)

Rəfayə İbrahimova

Fənn kurikulumu və ibtidai sinif müəlliminin fəaliyyətinin səmərəli təşkili təcrübəsi (230-231)

Bulud Bağırılı

Fənn kurikulumu və tədrisin təşkili təcrübəsi (232)

Şəhla Əliyeva

Fənn kurikulumu və tarix müəlliminin iş təcrübəsindən (233)

Aygün Sultanova

Ümumtəhsil məktəblərində fizika təlimi: reallıqlar və perspektivlər (234-235)

Sevda Xəlilova

Ümumtəhsil məktəblərində müasir musiqi dərsi (236-237)

**TƏHSİL İSLAHATI VƏ ƏDƏBİYYAT ÜZRƏ FƏNN KURİKULUMUNA
DAİR TƏLƏBLƏR**

Cəmiyyətin inkişafına təkan verən sosial proseslər şəxsiyyətin inkişafına da xüsusi təsir göstərir və mühüm tələblər irəli sürür. Hər bir demokratik cəmiyyət şəxsiyyətin müstəqil düşünmə qabiliyyətini, söz və fikir azadlığını, məsuliyyətli və tənqidi düşünmə, öz hüquq və vəzifələrini dərk etmə bacarığını formalaşdırır. Cəmiyyətin inkişafının istiqamətverici qüvvəsinə çevriləcək gənclərdə belə bir düşüncə tərzinin formalaşdırılması üçün isə milli maraqlara cavab verə biləcək təhsil sisteminin yaranması da günün aktual problemi kimi qarşıda durur. Dəyişən dünyanın reallıqlarından kənar qalmamaq prinsipinə əsaslanmaqla müasir tələblərə cavab verən yeni təlim metodlarının tətbiqi də öz aktuallığını daim qoruyub saxlayır.

Bu səbəbdən də təlim, müasir şagirdi dövrünün həyatına hazırlamalıdır. Hər bir cəmiyyətin tam halda mövcudluğunu və inkişafını onun təlim sistemi təmin edir. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən sonra təhsil sistemini milli maraqlara uyğun qurmaq imkanı əldə etdi. Lakin keçid dövründə formalaşan yeni ictimai mühit, yeni dəyərlər sistemi öyrənilmədən, yeni meyarlar formalaşdırılmadan müasir tələblərə cavab verən təhsil sistemindən, təlim-tərbiyə prosesindən danışmaq mümkün deyildir. Bütün bu prosesləri nəzərə alaraq, hər zamanki kimi real vəziyyəti vaxtında və düzgün qiymətləndirən ümummilli lider Heydər Əliyev 15 iyun 1999-cu il tarixli, 168 sayılı sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasının təhsil sahəsində islahat proqramı”nı təsdiq etdi.

Proqramda göstərilir ki, “Təhsil sahəsində islahatın əsas məqsədi məktəbəqədər, orta, ali təhsildən sonrakı peşə və ona uyğun əlavə Təhsil pillələrində toplanmış potensialı saxlamaq və inkişaf etdirmək, təhsil sistemini tənzimləyən müvafiq normativ-hüquqi bazanı yaratmaq, cəmiyyətin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında, Təhsil Qanununda təsbit olunmuş tələbləri, siyasi, iqtisadi və sosial həyatının demokratikləşməsinə əsaslanan dövlət siyasətini həyata keçirməkdən ibarətdir”.

Təhsil əslində iki şəxs arasındakı fərdi təlim-tərbiyə prosesindən başlayaraq, beynəlxalq təhsil şəbəkəsinədək genişlənən çoxşaxəli və mürəkkəb bir sistem olub, təlimin zəruri şərti və nəticəsi kimi özünü göstərən bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusudur.

Pedaqoji ədəbiyyatlarda təhsilə verilən təriflər bir-birindən fikir etibarilə fərqli olsa da ümumi nəticədə təhsil bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusu və ya təlimin nəticəsi kimi izah olunur.

Təhsil haqqında söylənilən bu fikirlər doğru olsa da, lakin təhsilə tək bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusu kimi baxmaq doğru deyildir. Çünki təhsil təkəcə bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusu və ya təlimin nəticəsi olsaydı, onda təlim prosesində iştirak edənlərin hamısının biliyi, bacarığı və vərdişləri eyni olmalı idi. Təlim zamanı aparılan iş hamı üçün eyni səviyyədə həyata keçirilir. Lakin təcrübə göstərir ki, bilik, bacarıq və vərdişlər keyfiyyət etibarilə müxtəlif səviyyədə meydana çıxır.

Beləliklə, məlum olur ki, təhsil sadəcə bilik, bacarıq və vərdişlərin məcmusu deyil, təfəkkür prosesinin nəticəsidir.

Elmə çoxdan məlumdur ki, dərk etmə aydın səviyyədə yaranıb və təlim prosesi ağıl inkişafına köməklik göstərir. Təlim ağılı yaratmır. Təlim fərddə olan ağıla təsir etməklə bilik, bacarıq, vərdişləri formalaşdırır.

Pedaqoji prosesin mühüm tərkib hissəsi olan təhsil spesifik xüsusiyyətinə görə yeganə anlayışdır ki, həm təlimin, həm də tərbiyənin məzmununu təşkil edir.

Artıq bir neçə ildir ki, ibtidai siniflərdə fənn kurikulumlarının tətbiqi sahəsində xeyli təcrübə əldə olunmuşdur. Eyni zamanda ümumtəhsil məktəblərinin yuxarı sinifləri üçün fənn

kurikulumları üzərində aparılan işlər hələ neçə il bundan əvvəl yekunlaşdırılmış və təsdiq olunmuşdur.

Ədəbiyyat fənni üzrə olan məzmun standartları hər bir şagirdin ümumi inkişafını, maraq və meyillərini nəzərə alaraq onun ədəbi təhsili, tərbiyəsi və inkişafı üçün optimal şəraitin yaradılmasını nəzərdə tutur.

Hələ neçə il bundan əvvəl “Kurikulum” jurnalında ədəbiyyat müəllimlərinin qabaqcıl təcrübəsinə əsaslanaraq göstərilirdi ki: “Ədəbiyyat kurikulumunda müəyyən olunmuş məqsəd onun əsas mahiyyətini, cövhərini təşkil edir. Burada aydın və konkret şəkildə göstərilir ki, ümumtəhsil məktəblərində ədəbiyyat təliminin məqsədi bədii ədəbiyyat nümunələrini, tarixi-ədəbi prosesi öyrənmək, təhlil etmək, qiymətləndirmək bacarığını formalaşdırmaqla şagirdin dünyagörüşünü zənginləşdirmək, mənəvi estetik inkişafını təmin etmək, nitq mədəniyyətinə nail olmaqdır. Göründüyü kimi, ədəbiyyat təliminin başlıca məqsədində üç mühüm zəruri məsələ qeyd edilmişdir:

-şagird dünyagörüşünün zənginləşdirilməsi;

-mənəvi-estetik tərbiyəsinin inkişaf etdirmək;

-şagirdlərin nitq qabiliyyətinin və mədəniyyətinin inkişafına nail olmaq”.

Bu proseslər təkcə ədəbiyyat fənninin deyil, ümumiyyətlə təhsil prosesinin əhatə etdiyi bir çox fənlərin tədrisinin həyata keçirilməsində mühüm amil kimi qarşıda durur. Kurikulumun tələbinə uyğun olaraq təqdim olunan materialların hər biri təhsilənlərin mühakiməsinə verilir. Bu zaman mühüm nəticənin əldə olunması şagirdlərin yürütdüyü mühakimələrin məzmunundan əmələ gəlmiş olur. Belə əlaqələrin yaradılması təhsilənlərin müstəqil fəallaşmasına xidmət edir.

“Ədəbiyyatda yeni məzmun dedikdə sadəcə təlim materialları yox, əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələr başa düşülür. Bu nəticələr yeni ədəbiyyat kurikulumunda məzmun xətti adı ilə 3 qrupa ayrılır: Şifahi nitq, yazılı nitq və ədəbiyyat və həyat həqiqətləri. Şifahi və yazılı nitq məzmun xətlərində nitq fəaliyyəti üzrə işlərdən gözlənilən nəticələr ümumiləşdirilməsi nəzərdə tutulursa, ədəbiyyat və həyat həqiqətləri bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə bağlı fəaliyyətlərin nəticəsini əhatə edir”.

Buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, ədəbiyyat fənni kurikulumunu yeni təhsilin inkişafının müasir mərhələsində müasir pedaqoji yanaşma kimi dəyərləndirmək olar. İnkişaf etdirmək və müvəffəqiyyətlə təbii etmək isə bu günümüzün ən təxirəsalınmaz vəzifələrindən biridir.

AFAQ ƏLİYEVƏ

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

NURANƏ QULUZADƏ

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Məktəbəqədər təlim və tərbiyə ixtisasının III kurs tələbəsi*

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL MÜƏSSİSƏLƏRİNİN “ƏTRAF ALƏMLƏ TANIŞLIQ” MƏŞĞƏLƏLƏRİNDƏ TƏTBİQ OLUNAN PRİNSİPLƏRƏ DAİR

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin “Ətraf aləmlə tanışlıq” məşğələlərində fəal təlimin bir sıra prinsipləri tətbiq olunur: şəxsiyyətyönümlülük, differensiallaşdırma və fərdiləşmə, idrak fəallığı, əyanilik, əməkdaşlıq, nəticəyönümlülük.

Məşğələ zamanı şəxsiyyətyönümlülük prinsipinin tətbiqi üçün uşaqlara bütöv bir şəxsiyyət kimi yanaşılmalıdır. Bu prinsipdə uşaqların maraq və ehtiyacları əsas götürülür. Tərbiyəçi şəxsiyyətyönümlülük prinsipini tətbiq etmək üçün uşaqlarda dəyərlərin formalaşdırılmasını qarşısına məqsəd qoymalıdır. Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərinin tətbiqetmə mərhələsində bu prinsipin həyata keçmə imkanları genişdir. Belə ki, tərbiyəçi uşaqların yerinə yetirməli olduğu tapşırıqları verərkən onların maraqlarını da nəzərə almalıdır. Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərinin mövzuları əsasən təbiətlə bağlı olduğundan təlimin düşünmə mərhələsində uşaqlar bununla bağlı tapşırıqları yerinə yetirməyi emosional qarşılayırlar. Uşaqlar yaradıcı tətbiqetmədə müxtəlif vasitələrlə-rəngli karandaşla, oyun xəmiri ilə, rəngli kağızlarla və s. işləməyi özləri seçərsə, prinsipin həyata keçməsi daha məqsədəuyğun olar. Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərində ekologiyaya aid mövzuların tədrisində tərbiyəçi uşaqlara ekoloji tərbiyəni də aşılayır. Ekoloji tərbiyə də uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Differensiallaşdırma və fərdiləşmə prinsipində uşaqların marağı, fiziki və əqli inkişaf səviyyələri, psixofizioloji, fərdi xüsusiyyətləri əsas götürülür. Tərbiyəçi uşaqların fərdi imkanlarını nəzərə alaraq təlimi həyata keçirməlidir. Təlimin düşünmə mərhələsində öyrənilmiş biliyin möhkəmlənməsi məqsədilə yerinə yetirmək üçün tapşırıq verilərkən uşaqların fərdi, əqli, fiziki imkanları nəzərə alınmalıdır. Həmçinin, öyrədilən biliklər uşaqların əqli, psixofizioloji imkanlarına uyğun olmalıdır.

İdrak fəallığı prinsipinin tətbiqində uşaqların qoyulan problemin həlli yollarını tapmaq bacarıqları və idrak proseslərində fəal iştirakı əsas götürülür. Bu prinsipin tətbiqinin keyfiyyəti ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərinin düşünmə mərhələsində uşaqların yaradıcı tətbiqetməsində üzə çıxır. Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərinin sujetli-rollu oyunlar, klaster, tap-tapmaca və digər üsullarla təşkili bu prinsipin uğurlu həyata keçməsində mühüm rol oynayır.

Əyanilik-təlimin ən vacib prinsipidir. Pedaqoqların bu prinsip haqqında dəyərli fikirləri var. Didaktikanın əyanilik prinsipinin tətbiqi uşaqlara bilikləri daha dərin mənimsəmə imkanı verir. O cümlədən tərbiyəçi təlimin keyfiyyətinin yüksəlməsinə də nail olur. Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərinin mövzuları əsasən canlı və cansız təbiətə dair bilikləri özündə əks etdirir. Məhz bu baxımdan da tərbiyəçi əyanilik prinsipini tətbiq etmək üçün müxtəlif tədris vasitələrindən istifadə edə bilər: herbari, müqəvva, model, mulyaj (meyvə, tərəvəzlərə aid), tablo, şəkil, torpaq və faydalı qazıntı nümunələri və s.

Ətraf aləmlə tanışlıq məşğələlərində tətbiq olunan nəticəyönümlülük prinsipində mövzuların dərindən mənimsənilməsinə, tətbiqetmə mərhələsində tapşırıqları icra etmə qabiliyyətinin inkişafına, müzakirələrdə, sualların cavablandırılmasında idrak fəallığına nail olmaq əsas götürülür. Tərbiyəçi nəticəni düşünərək müxtəlif üsullarla motivasiya mərhələsini təşkil etməlidir. O cümlədən, dərk etmə mərhələsində bilikləri geniş, əyani vasitələr üzərində verməklə məşğələnin yüksək keyfiyyətli, əvvəldən müəyyən olunmuş nəticə ilə sonlanmasına nail olmalıdır.

TARİX DƏRSLƏRİNDƏ YENİ TEXNOLOGİYALARDAN İSTİFADƏ: TƏCRÜBƏ, TƏHLİL VƏ TƏKLİFLƏR

Eramızın bütün əsrlərində təhsil, təlim, tərbiyəçinin təkamül və inkişafı əsas vasitə hesab edilmişdir. Tərbiyəçi-müəllim öyrədən, şagird isə öyrənəndir. Bu mənada yaxşı müəllim şagirdlər üçün ideallıq rəmzinə çevrilməlidir. Onlar üçün əsl nümunə, örnək olmalıdır. Hər bir ölkənin özünəməxsus təhsil sistemi, təhsil siyasəti, təhsil və inkişaf konsepsiyası vardır. Demokratizm və prularizmin hökm sürdüyü müstəqil Azərbaycan hökumətinin isə özünəməxsus təhsili və təhsil konsepsiyası vardır. Məktəblərin yenidən qurulması ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Təhsil Qanunu və Təhsil Haqqında İslahat proqramları qəbul edildi. İstər Təhsil Qanunu, istərsə də təhsil haqqında İslahat proqramlarının tələblərinə uyğun olaraq respublika pedaqoji ictimaiyyətinin qarşısına aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

1. Yeni insan şəxsiyyətinin hərtərəfli və ahəngdar inkişafını təmin etmək.
2. Şəxsiyyətin formalaşması qanunauyğunluqlarını aşkara çıxarmaq.
3. Qabaqcıl pedaqoji təcrübəni ümumiləşdirmək və yaymaq.
4. Müəllimin təlim-tərbiyə fəaliyyətini nəzəri metodika əsasında işləyib hazırlamaq.
5. Gənc nəslin təlim-tərbiyə işini təşkil etmək.

Müasir təhsil sisteminin əsas tərəfi təhsilə subyekt kimi yanaşmaqla yeni insanın formalaşmasını cəmiyyətin əsas məqsədinə çevirməkdir. Bu isə insanların öz bacarıq və qabiliyyətlərinin reallaşması üçün maksimum şərait yaratmağı tələb edir. Müasir şəraitdə ölkələrdə tərbiyə işinin əsas məqsədi böyüyən nəsildə əsil vətəndaşlıq keyfiyyətlərini formalaşdırmaqdan ibarət olmalıdır. Çünki, təhsil insanın özünü və dünyanı dərk etməsinin təminatçısı rolunda çıxış edir. Təhsilin hərtərəfli və ahəngdar inkişafına təkan verir. Buna görə də, təlim-təhsil vasitəsilə şəxsiyyətin yetkinləşməsi prosesində daha üzvi amilə çevrilir.

Müasir təhsil sistemində insanlara subyekt kimi yanaşmaq onun unikal, fəal, daxilən azad və mənəviyyətli bir şəxsiyyət kimi tanınması əsas faktor kimi qəbul olunur. Cəmiyyət müstəqil düşünən, kamil, rəqabətə qabil şəxsiyyət, yaradıcı insan yetişdirməyi problem kimi təhsil müəssisələrinin qarşısında qoymuşdur. Bu gün hərtərəfli insan yetirmək istəyiriksə təlimin keyfiyyətini artırmalı, onu müasir tələblərə cavab verən səviyyəyə qaldırmalıyıq.

Müəllimlər yeni texnologiyalardan istifadə etməklə dərsləri daha maraqlı edən, şagirdləri, əsasən, sağlam mühakimələr irəli sürməyə, sonradan real həyata tətbiq edəcəkləri məzmunu başa düşməyə yardım edən mühüm vasitələrə çevirə bilirlər. Deməli, yeni təlim metodları təhsilin məzmununu daha yaxşı mənimsəmək və şagirdlərin müstəqil cavab vermək məqsədi ilə tələb olunan təfəkkür prosesini inkişaf etdirmək üçün çox faydalıdır.

Yeni təlim texnologiyalarının üstün cəhətlərini prof. Ə.Ə. Ağayev belə göstərir: “dərs tam fəallıq şəraitində keçir, təkcə müəllim deyil, şagirdlər də yaradıcılıq axtarışında olurlar, müstəqil düşüncə tərzini formalaşdır, təşəbbüskarlıq, yeniliyə meyillilik güclənir”.

Təlim prosesini aktivləşdirmək üçün düşünmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək, yaradıcılığa həvəsləndirmək və öyrənməyə maraqla yaratmaq məqsədini güdən müəllim, şagirdi təlimə cəlb edəcək müəyyən metod, texnika və proseduralardan istifadə etməlidir. Şagird təliminin fəal iştirakçısı olmaq üçün hazırlanmalıdır. Müəllim şagirdə dünyanı başa düşməkdə və qazandığı bilikləri real həyat şəraitinə tətbiq etməkdə yardım göstərməlidir. Yeni texnologiyalar tədris strategiyasının yerinə yetirilməsinə istiqamətləndirildiyindən, onlar nəzərdə tutulmuş təlim məqsədlərinə nail olmaqda əsas alət rolunu oynayır.

Yeni texnologiyalar bir sıra xüsusiyyətləri ilə ənənəvi təlim metodlarından fərqlənir: şagirdlərin tədqiqat fəaliyyətinə cəlb edilmələri, müəllim tərəfindən problemləli şəraitin yaradılması, biliklərin şagirdlər tərəfindən müstəqil əldə edilməsi və s. Qeyd edilən xüsusiyyətlər bəzi ənənəvi təlim metodlarında da olmuşdur, lakin yeni təlim metodları bütövlükdə

göstərilən xüsusiyyətlərə əsaslanır. Araşdırmalar göstərir ki, yeni təlim texnologiyaları aşağıdakı prinsiplərə əsaslandıqda şagirdlərin yaradıcılıq qabiliyyətini inkişaf etdirməyə imkan verir:

- təfəkkürün inkişafına səbəb olacaq konstruktivizmə;
- şagirdlərin sosial inkişafına səbəb olacaq kooperativ təlimə;
- biliklərin müstəqil əldə edilməsi üçün şəraitin yaradılmasına;
- bilik və bacarıqların müstəqil şəkildə əldə edilməsinə;
- müəllimin təşkilatçı, koordinator, bəzi hallarda arbitr rolunda çıxış etməsinə.

Tarix fənninin tədrisində müasir dərsin imkanları çox genişdir. Bu imkanlardan mükəmməl yararlanıb tətbiq etmək üçün müəllim lazımı qədər fənnin tədris metodikasına, dərsin quruluşuna, mərhələlərin tam və doğru əks olunmasına diqqət yetirməlidir. Təbii ki, eyni zamanda bu vacib məsələlər müəllimin hazırladığı dərs resursunda da öz əksini tapmalıdır.

Onu da qeyd etmək ki, müasir təhsil şəxsiyyətyönlü təhsildir. Müasir tədris prosesində şagirdlər fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə edir, düşündüklərini söyləyirlər. Nəticədə şagirdlərin təfəkkürü inkişaf edir. Bu təfəkkür prosesində şagirdin özü də bir şəxsiyyət kimi formalaşır. Ona görə də bu günkü təlim şagirdlərin fəallığının tələb edilməsini bir məqsəd kimi qarşıya qoyur.

Eyni zamanda, hər bir dərsin səmərəli və maraqlı keçməsinə təmin edən vasitələrdən biri də təlimdə yeni texnologiyalardan istifadə edilməsidir. Bu gün biz informasiya məkanında yaşayırıq. Bəs belə olan bir şəraitdə nəyə görə bu texnologiyalardan istifadə etməyəək?

İnformasiya texnologiyaları fənnin öyrənilməsinə marağı artırmağa, informasiya sahəsini genişləndirməyə, informasiyanın alınması və istifadə edilməsini sürətləndirməyə, şagirdlərin idrak qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyə imkan yaradır. Abstrakt düşüncəyə keçid mühitdən, tərbiyə və təlimdən asılıdır, əgər düşünmək üçün obyektlər yoxdursa, onda “intellektin inkişafı dayanır. Kompüter məhz belə obyektlərin daşıyıcısıdır”.

Təlim texnologiyaları təlimin gedişində olduqca zəruridir, çünki bəzi mövzular şagirdlərə tək mühazirə vasitəsi ilə tədris olunsa, bu məlumat onların hafizəsində ya qalar, ya qalmaz. Amma təlim texnologiyaları vasitəsilə öyrənilən mövzular praktik xarakter daşıyır: şagirdlərdə nəinki biliklər, eyni zamanda bacarıqlar formalaşdırır. Bu isə onları ictimai həyatda fəal vətəndaş olmağa hazırlayır.

FƏXRİYYƏ CƏFƏROVA
Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Filologiya üzrə fəlsəfə dokturu, dosent
ceferova.fexriyye@mail.ru

AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ İKT-DƏN İSTİFADƏ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Əsası 1998-ci ildə ümummilli liderimiz Heydər Əliyev tərəfindən qoyulan təhsil islahatları ölkəmizdə uğurla həyata keçirilməkdədir. İslahat proqramı ölkəmizin inkişafının yeni dövründə təhsil siyasətinin əsas istiqamətlərini müəyyən etməklə bu sistemin inkişafının, keyfiyyətinin və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsini təmin edir.

Qloballaşan, daim irəliyə-yeniliyə doğru can atan dünyamızı bu gün ən müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyaları-internet, elektron poçt və qlobal rabitə imkanları olmadan təsəvvür belə etmək mümkün deyil. Yeni minillikdə bəşər sivilizasiyasını düşündürən ən aktual və təxirəsalınmaz məsələ-telekommunikasiya və informasiya texnologiyaları sahəsində “inqilabi” dəyişikliklər yolu ilə əlçatmaz zirvələri fəth etmək, dövlətlər və xalqlararası zaman və məkan fərqlərini aradan qaldırmaqdır.

Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin islahatları ilə bağlı ən aktual məsələlərdən biri İKT tətbiq etməklə təhsilin idarə olunmasının təkmilləşdirilməsidir. Bu gün ölkənin təhsil sisteminin yüksək İKT bilik və bacarıqlarına malik pedaqoji və inzibati kadrlarla təminatının müasir standartlar səviyyəsinə çatdırılması təxirəsalınmaz məsələ kimi qarşıda durur. “2008-2012-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı” (bundan sonra-Dövlət Proqramı) qeyd olunan məsələlərin səmərəli və kompleks şəkildə həllinə yönəlmişdir. Dövlət Proqramı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2003-cü il 17 fevral tarixli 1146 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə milli strategiya (2003-2012-ci illər)” əsasında hazırlanmışdır (1). Dövlət Proqramının əsas məqsədi təhsilin bütün pillələrində müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının səmərəli tətbiqi və istifadəsi ilə vahid ümummilli təhsil mühitinin formalaşdırılması və bu zəmində əhalinin bütün təbəqələri üçün keyfiyyətli təhsil almaq imkanlarının təmin edilməsi, habelə ölkənin təhsil sisteminin dünya təhsil məkanına inteqrasiya olunması üçün şərait yaradılmasıdır.

Bu mənada Azərbaycan dilinin tədrisində interaktiv metodlarının tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu metodların tətbiqi müəllimin peşəkarlıq səviyyəsinə yeni və kifayət qədər yüksək tələblər qoyur. Müəllimlər dərs formasını seçərkən şagirdlərin marağını nəzərə almalı, İKT-dən istifadə etmək bacarıqları yüksək səviyyədə olmaları üçün texniki təminatı lazımı materiallarla zənginləşdirməli, dərsə yaradıcı yanaşmalı, məzmun standartlarına əsasən dərslərin məqsədini müəyyənləşdirməli, şagirdlərin biliyi tədqiqat yolu ilə əldə etmələri üçün interaktiv təlim prosesi qurmalıdır. O, elmdə təsdiqlənmiş ideyaları, həm də bu və ya digər məsələ üzrə elmi idrak metodologiyası, onun metodları, problemin həllinin ümumiləşdirilmiş üsulları haqqında dərin məlumata malik olmaqla bərabər, müəllim şagird qarşısında problemi ustalıqla qoymağı, onun idrak və tədqiqat fəaliyyətinə rəhbərlik etməyi bacarmalıdır. Müəllim məktəblinin daxili aləmini görməyi, şagirdlərinin qarşılaşdığı vəziyyətin problemliliyini dərinlən hiss etməyi, təlim prosesində təşkilatçı, əlaqələndirici və tərəfdaş funksiyalarını yerinə yetirməyi, həll yollarını axtararkən uşaqların buraxdıqları səhvlərə qarşı dözümlü olmağı bacarmalıdır.

İnternet şəbəkələrindən istifadə edərək humanitar fənnlərin tədrisini genişləndirmək və rəngarəng etmək olar. İnternetdən məqsədyönlü istifadə ilə şagirdlər üçün maraqlı məlumatlar, şəkillər, sxemlər, fotosəkillər, audio-video fraqmentlər təqdim etmək olar.

Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimləri dərslərini hazırlayarkən üzləşdikləri problemlər şagirdlərin dərslərlə, bədii mətnlərlə bərabər, elmi, elmi-kütləvi mətnlər üzrə tapşırıqların hazırlanmasında daha çox yararlıdır.

Dilimizi və ədəbiyyatımızı sevdirmək bu fənnin tədrisində qarşıda duran əsas vəzifə və tələblərdəndir. Bu vəzifə və tələbləri yerinə yetirmək üçün İKT müəllimlər üçün çox uğurlu vasitədir. Müəllimlərin İKT-nin malik olduğu üstün keyfiyyətlərdən dərslərini hər bir mərhələsində istifadə etmək imkanı var.

- yeni mövzunun öyrənilməsi;
- internet vasitəsi ilə lazım olan mövzunun axtarışa verilməsi;
- mövzu plan konspektin tutulması;
- mətnin analizi və sxem və cədvəllərin hazırlanması;
- mətnlər üzrə sualların hazırlanması;
- müəllim tərəfindən qoyulan suallara cavabların axtarılması;
- mövzu üzrə videofraqların tapılması, baxılması və müzakirə edilməsi;
- mövzu üzrə təqdimatlar baxılması və müzakirə edilməsi;
- statistik məlumatların tapılması və analiz edilməsi;
- biliyin yoxlanılması.

Müasir təlim metodlarından və İKT-dən istifadə tədris mühitində dəyişiklik etməyə və müəllimlə şagird arasında, şagirdlərin öz aralarında baş verən qarşılıqlı əlaqələr qurmağa imkan yaradır. Son zamanlar Azərbaycanda tətbiq olunan müasir təlim metodlarından biri olan interaktiv təlim üsullarından və İKT-dən geniş istifadə olunur. Hər bir müəllim, diqqətlə və ağılla, həmin nəzəriyyələrdən irəli gələn tədris üsullarından istifadə edərək səmərəli öyrənmə və şagirdlərin təhsildə təşəbbüskarlıq göstərməsi üçün təlimat proqramı hazırlaya və tətbiq edə bilər.

Azərbaycan dili dərslərində İKT-nin tətbiqinin əsas məqsədi dərslərdə İKT-ni tətbiq etməklə tədris prosesini xeyli canlandırmaq, təhsilin və biliyin səviyyəsini artırmaq, dərsləri şagirdlər üçün daha maraqlı və başa düşülən etmək, təhsildə idarəetmə sisteminin effektivliyini və şəffaflığını artırmaq, universitetin vahid informasiya məkanını yaratmaq, müəllim, şagird və valideyn arasında rahat ünsiyyət forması qurmaqdır.

Prezident Cənab İlham Əliyev 21 avqust 2004-cü ildə tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin informasiya və kommunikasiya texnologiyaları ilə təminat proqramı (2005-2007-ci illər)” təhsilin qarşısına yeni və əhəmiyyətli vəzifələr qoydu. Sərəncamın həyata keçirilməsi ilə informatlaşdırma geniş vüsət almış və bununla bağlı çoxlu dövlət proqramları qəbul edilmiş və uğurla həyata keçirilmişdir.

Bu gün informasiyalaşdırma uğurla həyata keçirilir. Belə ki, Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı kompüterdən istifadə etmək interaktiv modellərlə, illüstrasiyalı materiallarla, multimedia ilə aparılan tədris-təhsil prosesini yüksək səviyyəyə qaldırmaqla bərabər, həm də ənənəvi sxem və cədvəllərlə verilən dərslərdən daha maraqlı və rəngarəng edəcək. Nəticədə şagirdlərin dərslə marağı artacaq və növbəti dərslərdə o özünü tədqiqatçı olacaq, yəni o, internetdən sərbəst istifadə etməyə lazım olan materialları əldə etməyə çalışacaqlar.

İKT vasitəsilə keçirilən dərslər tədrisində şagird subyekt olması təmin ediləcək, müəllim, əsasən, şagirdin köməkçisi, məsləhətçisi, onun fərasətini bilik və bacarıqlarını qiymətləndirən, şagirdi aktivliyə, müstəqilliyə, təşəbbüskarlığa həvəsləndirən şəxs rolunda çıxış edəcək.

Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərslər məzmununun təkmilləşdirilməsi Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır. Müəllimlərin dərslərdə cütlərlə, qruplarla iş aparması Azərbaycan dilinin tədrisində texnologiyalardan istifadə zamanı şagirdlər üçün daha əlverişli şərait yaradır. Belə ki, hər şagirdə bir kompüter vermək çətinlik yaradırsa, hər qrupun bir kompüterdə işləməsini təşkil etmək daha əlverişlidir.

AYGÜN ƏFƏNDİYEVA

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

Ali riyaziyyat və informatika kafedrasının baş müəllimi

aygunefendiyeva1961@gmail.com

FƏNN KURİKULUMU: BİLİK, BACARIQ VƏ VƏRDIŞLƏRİN FORMALAŞDIRILMASI MƏSƏLƏLƏRİ

Bilik, bacarıq və vərdişlərin formalaşması. Tədris materialını qavramaq və anlamaq hələ onu tam mənimsəmək üçün kifayət deyil. Bundan ötrü əlavə addımlar atılır, tədris materialının şagirdlər tərəfindən əsaslı dərk olunması təşkil edilir. Bu məqsədlə müəllim şagirdlərin şüurunu hərəkətə gətirir, onları düşünməyə, fikir yürütməyə vadar edir; onların diqqətini öyrənilən hadisələrdə və cisimlərdə səbəb-nəticə əlaqələrinə yönəldir. Təlimin bu mərhələsində uşaqlar müəllimin rəhbərliyi ilə müəyyən əqli nəticələr çıxarır, öz fikirlərinin doğruluğunu isbat etməyə meyl göstərirlər, onlarda əqidə ünsürləri yaranır, öyrəndikləri hadisələrə müəyyən mövqedən yanaşmağa başlayırlar. Təlimin bu mərhələsində şagirdlər idrak əməliyyatları olan müqayisəyə, təhlilə, ümumiləşdirməyə, mücərrədləşdirməyə daha çox müraciət etməli olurlar. Bu səbəbdən də, şagirdlərin bilik və bacarıqları intensiv şəkildə formalaşır. Şagirdlər öz bacarıqlarını işə salırlar, bilik ehtiyatından vəziyyətin tələb etdiyi bilikləri seçib istifadə edirlər. Mənimsəmənin bu mərhələsində formalaşan yeni bilik şagirdin malik olduğu biliklərə qovuşur. Fərəhli hal kimi göstərməlidir ki, idrak prosesində nəzəri təfəkkür, məfhumlar səviyyəsində fikir yürütməyin vacibliyini görkəmli Azərbaycan filosofu Bəhmənyar xüsusi qeyd etmişdir. O, isbat edirdi ki, hadisəni görmək hələ onu dərk etmək, başa düşmək demək deyil. Atalar yaxşı demişdir: “Göz görmək, ağıl başa düşmək üçündür”. Təlimdə başlıca məqsəd alınmış məlumatı ancaq yadda saxlamaq deyil, həm də onun əvvəlki məlumatla qarşılıqlı əlaqəsini başa düşməkdir. Şagird müəllimin qoyduğu suallara cavab tapmağı öyrənməlidir. Bu, şagirddən fəal, yaradıcı iş, alınmış məlumatı təhlil etmək bacarığı tələb edir. Bunun üçün müəllim dərs keçərkən həmişə problem situasiya yaratmalıdır. Bu isə şagirdi dərsi düşünülən şəkildə qavramağa, yaradıcılığını inkişaf etdirməyə məcbur edir. Dərsdə problem situasiyasının yaradılması dərsin gedişində şagirdləri düşünməyə vadar edir, təlimdə müəyyən çətinliklərin yaradılması şagirdləri səfərbər edir, onların iradəsini inkişaf etdirir. Müəllim həmin çətinlikləri də tədricən mürəkkəbləşdirməlidir. Çətinliklər elə olmalıdır ki, onlar şagirdlər tərəfindən aradan qaldırıla bilsin. Biliklərə yiyələnmək işində çətinliklərin aradan qaldırılması şagirdin praktikasına yaxşı təsir göstərir, şagirdlərdə öz qüvvəsinə inam yaradır, əmək vərdişləri formalaşdırır, onu müstəqilliyə və yaradıcılığa alışdırır. Məlumatın mexaniki mənimsənilməsi, formul və təriflərin şüurun iştirakı olmadan əzbərlənməsi biliklərin formal mənimsənilməsinə səbəb olur. Formal mənimsəmə isə insanın əqli inkişafına kömək etmir, yaradıcılığa deyil, doqmatizmə gətirib çıxarır. Hazırda psixoloq və pedaqoqlar şagirdlərin bütün fəaliyyətini əhatə edən biliklərin dörd səviyyəsini müəyyən-ləşdirmişlər:

- 1) tanışlıq səviyyəsi;
- 2) biliklər səviyyəsi;
- 3) bacarıqlar səviyyəsi;
- 4) vərdişlər səviyyəsi.

Əlbəttə, ümumtəhsil məktəblərində təkcə tanışlıq səviyyəsi tələb edilmir. Aydın məsələdir ki, bu və ya digər fənn müəyyən səviyyədə öyrənilməlidir. Belə ki, təbiət və riyaziyyat fənləri, həmçinin dil dərsləri bilik və bacarıqlar səviyyəsində, ədəbiyyat, tarix, ictimaiyyət, coğrafiya fənləri əsasən biliklər səviyyəsində, əmək təlimi isə bilik, bacarıq və vərdişlər səviyyəsində öyrənilməlidir. Məsələn, həndəsəni öyrənmək üçün təkcə teoremləri bilmək kifayət deyildir, eyni zamanda həmin teoremi isbat etmək bacarığına yiyələnmək lazımdır.

Tədris materialını qavramaq və anlamaq hələ onu tam mənimsəmək üçün kifayət deyil. Bundan ötrü əlavə addımlar atılır, tədris materialının şagirdlər tərəfindən əsaslı dərk olunması təşkil edilir. Bu məqsədlə müəllim şagirdlərin şüurunu hərəkətə gətirir, onları düşünməyə, fikir yürütməyə vadar edir; onların diqqətini öyrənilən hadisələrdə və cisimlərdə səbəb-nəticə əlaqələrinə yönəldir. Təlimin bu mərhələsində uşaqlar müəllimin rəhbərliyi ilə müəyyən əqli nəticələr çıxarır, öz fikirlərinin doğruluğunu isbat etməyə meyl göstərirlər, onlarda əqidə ünsürləri yaranır, öyrəndikləri hadisələrə müəyyən mövqedən yanaşmağa başlayırlar. Təlimin bu mərhələsində şagirdlər idrak əməliyyatları olan müqayisəyə, təhlilə, ümumiləşdirməyə, mücərrədləşdirməyə daha çox müraciət etməli olurlar. Bu səbəbdən də, şagirdlərin bilik və bacarıqları intensiv şəkildə formalaşır. Şagirdlər öz bacarıqlarını işə salırlar, bilik ehtiyatından vəziyyətin tələb etdiyi bilikləri seçib istifadə edirlər. Mənimsəmənin bu mərhələsində formalaşan yeni bilik şagirdin malik olduğu biliklərə qovuşur. Fərəhli hal kimi göstərilməlidir ki, idrak prosesində nəzəri təfəkkür, məfhumlar səviyyəsində fikir yürütməyin vacibliyini görkəmli Azərbaycan filosofu Bəhmənyar xüsusi qeyd etmişdir. O, isbat edirdi ki, hadisəni görmək hələ onu dərk etmək, başa düşmək demək deyil. Atalar yaxşı demişdir: **“Göz görmək, ağıl başa düşmək üçündür”**.

Təlimdə başlıca məqsəd alınmış məlumatı ancaq yadda saxlamaq deyil, həm də onun əvvəlki məlumatla qarşılıqlı əlaqəsini başa düşməkdir. Şagird müəllimin qoyduğu suallara cavab tapmağı öyrənməlidir. Bu, şagirddən fəal, yaradıcı iş, alınmış məlumatı təhlil etmək bacarığı tələb edir. Bunun üçün müəllim dərs keçərkən həmişə problem situasiya yaratmalıdır. Bu işə şagirdi dərsi düşünölmüş şəkildə qavramağa, yaradıcılığını inkişaf etdirməyə məcbur edir. Dərsdə problem situasiyasının yaradılması dərsin gedişində şagirdləri düşünməyə vadar edir, təlimdə müəyyən çətinliklərin yaradılması şagirdləri səfərbər edir, onların iradəsini inkişaf etdirir. Müəllim həmin çətinlikləri də tədrisən mürəkkəbləşdirməlidir. Çətinliklər elə olmalıdır ki, onlar şagirdlər tərəfindən aradan qaldırıla bilsin. Biliklərə yiyələnmək işində çətinliklərin aradan qaldırılması şagirdin praktikasına yaxşı təsir göstərir, şagirdlərdə öz qüvvəsinə inam yaradır, əmək vərdişləri formalaşdırır, onu müstəqilliyə və yaradıcılığa alışıdır. Məlumatın mexaniki mənimsənilməsi, formul və təriflərin şüurun iştirakı olmadan əzbərlənməsi biliklərin formal mənimsənilməsinə səbəb olur. Formal mənimsəmə işə insanın əqli inkişafına kömək etmir, yaradıcılığa deyil, doqmatizmə gətirib çıxarır. Hazırda psixoloq və pedaqoqlar şagirdlərin bütün fəaliyyətini əhatə edən biliklərin dörd səviyyəsini müəyyən-ləşdirmişlər:

- 1) tanışlıq səviyyəsi;
- 2) biliklər səviyyəsi;
- 3) bacarıqlar səviyyəsi;
- 4) vərdişlər səviyyəsi.

Əlbəttə, ümumtəhsil məktəblərində təkcə tanışlıq səviyyəsi tələb edilmir. Aydın məsələdir ki, bu və ya digər fənn müəyyən səviyyədə öyrənilməlidir. Belə ki, təbiət və riyaziyyat fənləri, həmçinin dil dərsləri bilik və bacarıqlar səviyyəsində, ədəbiyyat, tarix, ictimaiyyat, coğrafiya fənləri əsasən biliklər səviyyəsində, əmək təlimi işə bilik, bacarıq və vərdişlər səviyyəsində öyrənilməlidir. Məsələn, həndəsəni öyrənmək üçün təkcə teoremləri bilmək kifayət deyildir, eyni zamanda həmin teoremi isbat etmək bacarığına yiyələnmək lazımdır.

LEYLA ƏLİYEVƏ

Naxçıvan şəhər Ə.Sultanlı adına 10 sayılı tam orta
məktəbin ibtidai sinif müəllimi
leylaeliyeva@gmail.com

FƏNN KURİKULUMU VƏ İBTİDAI SİNİF MÜƏLLİMİNİN İŞ TƏCRÜBƏSİ

Müxtəlif bacarıqların öyrənilməsini nəzərdə tutan fənn kurikulumları balanslaşdırılmış və əhatəli yanaşmanı özündə saxlayır. Təlimin fəal üsullarından istifadə olunmaqla məzmun standartlarının səviyyəsinə çatmağa imkan yaradır. Şagirdlərin bilik və anlayışlarının daim qiymətləndirilməsini, tədris ili ərzində düzəlişlərin edilməsini nəzərdə tutur. Şagirdlərin təlimlərə cəlb olunmasını, davamlı təhsilə hazırlanmasını və həvəsləndirilməsini təmin edir. Şagirdlərin təhsil alarkən, bilikləri qiymətləndirilərkən, savadı artırılarkən müasir texnologiyalardan istifadə edilməsini nəzərdə tutur. Yeni olan fənn kurikulumları həm də özünün səciyyəvi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Azərbaycan təhsilinin müasir durumu baxımından daha çox əhəmiyyət daşıyan həmin xüsusiyyətlər aşağıdakı məzmununda olması ilə diqqəti cəlb edir.

1. *Fənn kurikulumları nəticəyönümlü xarakterə malikdir.*

Bu xüsusiyyət onu əvvəlki proqramlardan kəskin şəkildə fərqləndirir.

Nəticəyönümlülük müasir kurikulumların hazırlanmasında nəzərə alınan didaktik prinsiplərdən biri hesab edilir. Təlim prosesindən əldə olunacaq nəticələrin əvvəlcədən müəyyən edilməsi və onun məzmununa gətirilməsi bu prinsipin başlıca cəhətlərindən biri kimi dəyərləndirilir.

Nəticəyönümlülüğün olması ilk növbədə, təlim fəaliyyətlərinə əsaslanır, bütövlükdə təlim prosesinin mahiyyətini təşkil edən son nəticəni görməyə imkan verir.

2. *Fənn kurikulumları şagirdyönümlülüğü ilə seçilən sənəddir.*

Fənn kurikulumlarında öz əksini tapan bütün nəticələr şagirdlərə, onların inkişafının izlənməsinə yönəldilmişdir. Şagird fəaliyyətlərinin təmin olunması və formalaşması, onun bir subyekt kimi inkişaf etməsi üçün müvafiq təlim şəraitinin yaradılması mühüm amil kimi nəzərə alınmışdır. Şagirdin idraki, hissi və psixomotor bacarıqlarının müəyyən olunmuş həddə çatması üçün humanist və demokratik prinsiplərə söykənən iş üsulları və formalarının seçiləcəyi, ən müasir texnologiyalardan istifadə olunacağı göstərilmişdir.

Fənn kurikulumlarında şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə işin məzmunu bilavasitə bir subyekt kimi təlim alanlarına yönəlmişdir.

3. *Fənn kurikulumları konseptual sənəddir.*

“Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin konsepsiyası (Milli Kurikulumu)” sənədindəki müddəalar respublikada hər hansı fənn üzrə fəaliyyətlər sistemini müəyyənləşdirmək baxımından konseptual xarakter daşıyır. Ona görə də fənn kurikulumları öz növbələrində həm də çərçivə sənədi hesab edilir. Ondan sonra hazırlanacaq məktəb və sinif kurikulumlarının ümumi prinsiplərini əks etdirir. Standartlar səviyyəsində təqdim olunmuş siniflər üzrə nəticələrin sərhədi standartlar və alt-standartların (bençmarkların) hüdudunda müəyyənləşdirilir.

4. *Fənn kurikulumları integrativ xarakter daşıyır.*

Bu, ilk növbədə, onun ümumtəhsil məktəbləri üçün hazırlanması və şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına imkan yaratması, şagirdlərdə həyati bacarıqların formalaşdırılması, onların davamlı fəaliyyəti üçün hazırlanması ilə bağlıdır. Ona görə də kurikulumlarda əks olunmuş təlim nəticələri biri digərini tamamlamaq, möhkəmləndirmək, davam etdirmək baxımından elə ardıcılıqla verilir ki, onların vasitəsilə şagird şəxsiyyətinin formalaşması və inkişafını izləmək mümkün olur.

Bu əlaqələr məzmun və istiqamətinə görə iki yerə ayrılır: şaquli inteqrasiya, üfüqi inteqrasiya.

Şaquli inteqrasiya daha çox fənnin siniflər və mərhələlər arasındakı əlaqəsini, üfüqi isə müxtəlif, lakin uyğun gələn fənlərin əlaqəsini ehtiva edir.

5. Fənn kurikulumları qabaqlayıcı xarakter daşıyır.

Bu, onun konseptuallığından irəli gəlir. Kurikulumlar bütün təlim nəticələrini əks etdirməklə sondakı nailiyyətləri fərz etməyə imkan yaradır.

Bu işləri yerinə yetirərkən müəllim peşə səriştəliliyinə və peşəkarlığına malik olmalı, əsas atributlarından biri olan peşə mədəniyyətinə yiyələnəlidir. Pedaqoji peşə mədəniyyəti müəllimin ümumi mədəniyyətinin tərkib hissəsi olub, onun şəxsi keyfiyyətlərini, nüfuzunu, peşəkarlığını, pedaqoji ustalığını və s. özündə birləşdirən keyfiyyətlərin məcmusundan ibarətdir. Ümumi mədəniyyət olmadan peşə mədəniyyəti mümkün olmadığı kimi, peşə mədəniyyətinin də olmaması ümumi mədəniyyətdə müəyyən boşluqların nəticəsi kimi meydana çıxır.

Müəllimin şəxsiyyəti ilə fəaliyyətini bilavasitə əlaqələndirən həm vəzifələr, həm də proses kimi kompleks halda müəllim şəxsiyyətini xarakterizə edir. Bunların hər birini ayrılıqda nəzərdən keçirək.

1. Müəllimin öyrədici (təhsilverici) vəzifəsi.

Bu vəzifə müəllim fəaliyyətinin mərkəzində dayanır və onun müəllimlik peşəkarlığını xarakterizə edir. Müəllim öyrədəndir və öyrədə-öyrədə özü də öyrənəndir. Müasir dövrdə müəllim bir çox funksiyaları yerinə yetirir. Onun öyrətmək funksiyasının reallaşması peşəkarlığının səviyyəsini üzə çıxarmaqla yanaşı, özünütəqdim və özünütəsdiq kimi vəzifələri də yerinə yetirmiş olur.

Şagirdlərə dərsi nə qədər maraqlı öyrətsən dərslər bir o qədər yadda qalan olur və həmin dərslər şagirdlər daha tez mənimsəyirlər. Onlar belə dərslərin formalarını daha çox sevir.

Mən bir müəllim kimi bunları nəzərə alaraq uşaqların dərslərə marağını oyatmaq üçün bir çox üsullardan istifadə edirəm. Azərbaycan dili dərslərində “Ad, hərəkət, əlamət bildirən sözlər” mövzusunda şagirdlərin daha yaxşı anlaması üçün üzərində ad, hərəkət, əlamət bildirən sözlər yazılmış zərfləri lövhəyə bərkidirəm. Şagirdlər qutudan çıxan hər hansı sözü uyğun olan zərfdə yerləşdirirlər. Bu üsul şagirdlərdə həmin dərslərə marağını oyadır və dərslər daha tez mənimsəyirlər.

Riyaziyyat dərslərində isə “Saat” mövzusunda keçəndə əvvəlcə şagirdlərə iri halqadan düzəldilmiş saat üzərində izah edirəm. Saat 08⁰⁰ olduqda sağ əlimizi 8-in üzərində, sol əlimizi isə 12-nin üzərinə qoyuruq. Və ya saat 07³⁰ olduqda sağ əlimizi saatın üzərində yerləşən 7 ilə 8-in arasına, sol əlimizi isə 6-nın üzərinə qoyuruq. Əllərimiz saatın əqrəb rolunu oynadı. Başqa bir üsulla riyaziyyat dərslərində hesablama aparırıq. Belə ki, lövhəyə misallar yazılır. Misalların cavabları əvvəlcədən hazırlanmış rəngli yapışqanlı vərəqlərdə qeyd olunur və qutunun içinə qoyulur. Şagirdlər qutudan yapışqanlı vərəqi alıb lövhədə uyğun misalın cavab hissəsinə yapışdırırlar.

1. Müəllimin tərbiyəçilik vəzifəsi.

Müəllim həm də tərbiyəçi, tərbiyə verəndir. Bu onun ən əsas funksiyalarından biridir. Müəllimin tərbiyəvi təsiri çox güclüdür. Xüsusən ibtidai siniflərdə şagirdlər müəllimi qeyd-şərtsiz qəbul edir, onun bütün tapşırıqlarını yerinə yetirməyə çalışır və onun dediklərini ən düzgün, ən ağıllı hesab edirlər. Əslində bu belə də olmalıdır. Müəllimin tərbiyəçilik vəzifəsi başlıca olaraq onun apardığı dərslər prosesində, təlim zamanı reallaşır.

3. Müəllimin sosial-pedaqoji vəzifəsi.

Müəllimin fəaliyyəti təkcə siniflə, məktəblə, şagirdlərlə məşğul olmaqla məhdudlaşmır. Onu digər ziyalılardan fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri onun daim əhali arasında olması, onlarla ünsiyyət saxlamasıdır. Bu baxımdan müəllim həm də sosial pedaqoqdur. Əhali arasında pedaqoji biliklərin və dövlət siyasətinin təbliğatçısıdır. Müəllim peşəsinin bu xüsusiyyəti onun hər yerdə - məktəbdə də, geniş sosial arenada da, əhali arasında da öz nüfuzunu qoruması, özünün hörmətini qoruyub saxlamasını zərurətə çevirir.

KURİKULUM İSLAHATI VƏ İBTİDAI SINIF MÜƏLLİMİNİN İŞ TƏCRÜBƏSİ

Azərbaycanda sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni bir sözlə, bütün sahələrdə əldə edilən yüksək nailiyyətlər və nəticələr ölkəmizin qüdrətini daha da artırmaqdadır. Azərbaycanda son illər hər sahədə olduğu kimi təhsil sahəsində də köklü dəyişikliklər göz önündədir. Cənab Prezidentimiz İlham Əliyev təhsil haqqında belə demişdir: “Təhsil hər bir ölkənin gələcəyini təmin edir. Hər bir ölkənin inkişafını onun insanları, insanların bilikləri, istedadları müəyyən edir. Təhsil bizim gələcəyimizdir, təhsil sahəsində səviyyə ən yüksək zirvədə olmalıdır.”

Ənənəvi təhsil sistemindən müasir və dünya standartlarına cavab verən təhsil sistemində keçid prosesi 90-cı illərə təsadüf etmişdir.

I-IV-siniflər üçün fənn kurikulumu 2007-ci ildə ilk dəfə hazırlanaraq təsdiq olunması respublikamızın təhsil həyatında hadisəyə çevrilmişdir. Bu Konsepsiya 2020-ci ildə “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları” adı ilə təkmilləşdirilmişdir.

Təhsil islahatlarının əsas istiqamətlərindən biri də kurikulum islahatıdır. Kurikulum latın sözü olub “kurs”, “yol”, “elm”, “istiqamət” deməkdir. Kurikulum təhsilin məzmunu, təşkil və qiymətləndirilməsi ilə bağlı bütün məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənətdir.

Fənn kurikulumu şagirdlərin bilik və anlayışlarının daim qiymətləndirilməsini, tədris ili ərzində düzəlişlərini nəzərdə tutur. Şagirdlərin təlimə cəlb olunmasını, həvəsləndirilməsini təmin edir.

Kurikulumun tərkibi 3 hissədən ibarətdir.

1. Məzmun
2. Strategiya (metod)
3. Qiymətləndirmə

Məzmun, strategiya, qiymətləndirmə növləri və üsulları əsas 2 məqsədə xidmət edir.

- 1) Şagirdlərin idrak və digər psixoloji proseslərin inkişafına.
- 2) Şagird şəxsiyyətinin inkişafına.

İlk olaraq fənnin məzmunu ilə tanış oluruq. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq təhsil səviyyələri, siniflər və fənlər üzrə təlim nəticələri vardır ki, həmin nəticələr şagirdin təlimin sonunda əldə edəcəyi nailiyyətləri əvvəlcədən müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Yəni hər bir müəllim əvvəlcədən tədris prosesinin sonunda şagirdlərini hansı nəticəyə uyğun formalaşdıracağını bilir. Məs: İbtidai sinif üzrə təlim nəticələri bunlardır.

1) yaşına uyğun bədii, elmi-kütləvi və məlumat xarakterli mətnləri müəyyən edilmiş qaydada oxumağı;

2) lüğətdən, məlumat xarakterli vəsaitlərdən istifadə etməyi;

3) öz fikrini şifahi və yazılı formada aydın istifadə etməyi;

4) məntiqi düşünməyi, fikir irəli sürməyi;

5) öz hüquqlarını müdafiə etməyi;

6) xarici dildə sadə ünsiyyət bacarıqlarına yiyələndiyini nümayiş etdirməyi və s.

Pedaqoji prosesdə təlim məqsədləri kompleks həyata keçirilir. Öyrədici inkişafedici və tərbiyəedici şəkildə. Təlim zamanı bütün şagirdlərə eyni təlim şəraiti yaradılır və onların potensial imkanları nəzərə alınmaqla tənzimlənir.

Təhsilin hər hansı bir mərhələsində müəyyən olunmuş səviyyələr üzrə şagirdin yiyələnməli olduğu bilik və bacarıqların kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri qiymətləndirmə standartları adlanır.

Şagirdlərin hər biri fərqli qavramaya sahibdir, qiymətləndirmə standartı şagirdin mövcud nailiyyət səviyyəsini müəyyən etməyə imkan yaradan mexanizimdir.

FƏNN KURİKULUMU VƏ İBTİDAI SİNİF MÜƏLLİMİNİN FƏALİYYƏTİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ TƏCRÜBƏSİ

“Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” əsasında hazırlanmış “Fənlər üzrə təhsil proqramları (kurikulumları)” 2008-2009-cu tədris ilində I siniflərdə tətbiq olunmağa başlamışdır.

Dünya təhsil sistemində “Məktəb kurikulumu” anlayışı mövcuddur ki, onun məzmununa fənn kurikulumlarının tətbiqi mexanizmi və məktəbin idarə olunması ilə bağlı sənədlərin hazırlanması daxildir. Respublikamızda fənn kurikulumlarının tətbiqi ilə bağlı dövlət tərəfindən qəbul olunmuş vahid standartların reallaşdırılması üçün müəllimlərə metodik kömək göstərmək baxımından fənlər üzrə məktəb kurikulumunun (FMK) hazırlanması daha məqsədəuyğun hesab edilmişdir. Fənn üzrə məktəb kurikulumu müəllimin təlim fəaliyyətini istiqamətləndirən sənəd olub təşkilati tədbirlər və yaradıcı innovasiyalar sistemidir. “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” ölkədəki bütün məktəblər, müəllimlər və şagirdlər üçün eynidir. Aparılan tədqiqatlar bunu deməyə əsas verir ki, məktəbdəki şəraitdən (məktəbin maddi-tədris bazası, şagirdlərin inkişaf səviyyəsi, məktəbi əhatə edən icma və s.) və müəllimlərin peşəkarlıq səviyyəsindən asılı olaraq yeni kurikulumların tətbiqinin səmərəliliyi müxtəlif olur. Hər bölgə, hər məktəb, hər sinif, hər təhsilalanın özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik olması hər məktəbin FMK-nın hazırlanmasını zəruri edir.

FMK “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)” və “Fənlər üzrə təhsil proqramları (kurikulumları)” əsasında hazırlanır.

2013-cü ildə Təhsil Problemləri İnstitutunun Kurikulum Mərkəzində FMK-nın hazırlanması ilə bağlı tədqiqat aparılmışdır. Tədqiqat nəticəsində FMK-nın məzmununda aşağıdakı məsələlərin öz əksini tapması məqsədəuyğun hesab edilmişdir.

Müəllim illik fəaliyyətini planlaşdırarkən Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş tədris planı, “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramları (kurikulumları)”, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiq edilmiş Qiymətləndirmə Konsepsiyası, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş dərslük və müəllim üçün vəsaitə istinad edir. Tədris planında fənlərə ayrılan saatların miqdarına əsasən bölgü aparır, illik fəaliyyət planını tərtib edir. İllik planlaşdırma tərtib edərkən məktəbin şəraitini və şagirdlərin inkişaf səviyyəsini nəzərə almaqla tədris vahidlərini məzmun standartlarına əsasən müəyyən edir. Bu zaman tədris vahidlərinin ardıcılıq prinsiplərini (sadədən mürəkkəbə, xronoloji, məntiqi) əsas götürür. Hər tədris vahidinin əhəmiyyətliliyi və mürəkkəbliliyi baxımından vaxt müəyyən edilir. İllik planlaşdırma cədvəlinin xanalarında reallaşacaq məzmun standartları, təlim məqsədləri, tədris vahidi, mövzu, inteqrasiya, layihə dərslər, resurs, qiymətləndirmə növləri, saat, tarix göstərilir.

İlkin araşdırmalar göstərir ki, bu məzmununda FMK-nın hazırlanması:

- “Ümumtəhsil pilləsinin dövlət standartları və proqramlarının (kurikulumlarının)” və “Fənlər üzrə təhsil proqramları (kurikulumları)” sənədlərindən bəhrələnməklə müəllimin təlimin təşkili ilə bağlı öz fəaliyyətinə yaradıcı yanaşmasına;

- planını sərbəst şəkildə tərtib etməyə;

- illik və cari planlaşdırma zamanı standartların düzgün seçilməsinə;

- standartlara əsasən mövzuların müəyyən edilməsinə;

- mövzuların tədrisinə ayrılan saatların, təlimin təşkili ilə bağlı forma və üsulların, inteqrasiya imkanlarının, müvafiq resursların, qiymətləndirmə vasitə və üsullarının sinfin səviyyəsinə uyğun müəyyən edilməsinə;

- təhsilalanların layihələrdə iştirakına;

- müəllimlərin peşəkarlıq səviyyələrini inkişaf etdirmələrinə;

- müəllimlər arasında təcrübə mübadiləsinin aparılmasına;
- şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşması üçün dərskənənər tədbirlərin keçirilməsinə;
- valideynlərlə maarifləndirmə işlərinin sistemli şəkildə aparılmasına zəmin yaradacaqdır.

Yeni fənn kurikulumlarının prinsiplərinin müəllimlər tərəfindən daha dərindən mənimsənilməsi və təlim prosesinin keyfiyyətinin artırılması baxımından FMK-nın hazırlanması mühüm əhəmiyyətə malikdir

FƏNN KURİKULUMU VƏ TƏDRİSİN TƏŞKİLİ TƏCRÜBƏSİ

Artıq 15 ilə yaxındır ki, ölkəmizdə bir çox uğurlu islahatların bir hissəsi kimi milli təhsilimizdə bünövrəsi atılan kurikulum təhsil konsepsiyası tətbiq edilməyə başlanmışdır. Özlüyündə bir çox kefiyyəti daşıyan kurikulum təhsil forması ənənəvi üsuldən fərqli olaraq yeni əsrin yeni problemləri ilə üzləşən, qloballaşan dünyada bütün sahələr üzrə inteqrasiya etməli olan cəmiyyət üçün demokratik dəyərlərin dəstəklənməsi və təbəqələşmə tabusunun yırtılması üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Təbii ki, kurikulum bu deyilənlərin sistemli şəkildə yerinə yetirilməsi üçün bir mexanizmdir. Bu obyektin arxasındakı qüvvə, həmin mexanizmi işə salan subyekt isə müəllimdir. Məhz buna əsaslanaraq fənn kurikulumları:

- müxtəlif bacarıqların öyrənilməsini nəzərdə tutan balanslaşdırılmış və əhatəli yanaşmanı özündə saxlayır; təlimin fəal üsullarından istifadə olunmaqla məzmun standartlarının səviyyəsinə çatmağa imkan yaradır;

- şagirdlərin bilik və anlayışlarının daim qiymətləndirilməsini, tədris ili ərzində düzəlişlərin edilməsini nəzərdə tutur;

- şagirdlərin təlimə cəlb olunmasını, davamlı təhsilə hazırlanmasını və həvəsləndirilməsini təmin edir;

- şagirdlərin təhsil alarkən, bilikləri qiymətləndirilərkən, savadı artırılarkən müasir texnologiyalardan istifadə edilməsini nəzərdə tutur;

- uyğun təlim resurslarına və inzibati yardıma malik olur.

Bildiyimiz kimi, fənn kurikulumları şagirdyönümlülüüyü ilə seçilən sənəddir. Fənn kurikulumlarında öz əksini tapan bütün nəticələr şagirdlərə, onların inkişafının izlənməsinə yönəldilmişdir. Fənnin ümumi məsələlərindən biri kimi məqsəd və vəzifələrin belə müəyyənləşdirilməsində şagird şəxsiyyətinin formalaşması və inkişafı diqqət mərkəzində saxlanılmışdır. Onların sinifdən-sinfə, bir təhsil pilləsindən digərinə keçməsinin tənzimlənməsi, inkişafının istiqamətləndirilməsi ön planda saxlanılmışdır. Şagirdin idrakı, hissi və psixomotor bacarıqlarının müəyyən olunmuş həddə çatması üçün humanist və demokratik prinsiplərə söykənən iş üsulları və formalarının seçiləcəyi, ən müasir texnologiyalardan istifadə olunacağı göstərilmişdir. Fənn kurikulumlarında şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi üzrə işin məzmunu bilavasitə bir subyekt kimi təlim alanlara yönəldilmişdir.

Fənn kurikulumları inteqrativ xarakter daşıyır. Bu, ilk növbədə, onun ümumtəhsil məktəbləri üçün hazırlanması və şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına imkan yaratması, şagirdlərdə həyati bacarıqların formalaşdırılması, onların davamlı fəaliyyət üçün hazırlanması ilə bağlıdır. Ona görə də, kurikulumlarda əks olunmuş təlim nəticələri (təlim standartları) biri digərini tamamlamaq, möhkəmləndirmək, davam etdirmək baxımından elə ardıcılıqla verilir ki, onların vasitəsilə şagird şəxsiyyətinin formalaşmasını və inkişafını izləmək mümkün olur.

Həmçinin, fənn kurikulumları qabaqlayıcı xarakter daşıyır. Bu, onun konseptuallığından irəli gəlir. Kurikulumlar bütün təlim nəticələrini əks etdirməklə sonrakı nailiyyətləri fərz etməyə imkan yaradır. Öyrənmə prosesində əldə edilən nailiyyətin hansı səviyyədə olmasını müəyyənləşdirmək üçün şərait əmələ gəlir. Bəzən yeni kurikulumların izahedici xarakterə malik olduğu göstərilir. Təbii ki, belə bir yanaşma yeni kurikulumların nəticəyönümlü xarakterini, onun qabaqlayıcı funksiyasını zəiflədir.

Təlim zamanı müəllimin peşə təcrübəsinin olması, təlimin, təhsilənlərin daha tez və əhatəli şəkildə məzmunu mənimsəmələrinə birbaşa təsir göstərir. Beləki, istənilən halda müəyyən müddətli təcrübəyə malik bir təhsilverənlə yeni pedaqoji təcrübəyə malik müəllim arasında olan fərqlər, həmçinin şagirdlərin nəticəyə gəlməsində, motivasiyasında, fikirlər mübadiləsində, ən sadə şəkildə ifadə etsək dünyagörüşündə və məsələləri əhatəli öyrənməsində özünü bariz şəkildə göstərməkdir.

FƏNN KURİKULUMU VƏ TARİX MÜƏLLİMİNİN İŞ TƏCRÜBƏSİNDƏN

Fənn kurikulumu ayrı-ayrı fənlərin bütövlükdə xüsusiyyətlərini əhatə edir. Hər bir fənnə uyğun kurikulum tərtib olunmuşdur. Fənn kurikulumu təlimin məzmunu, təlim strategiyalarını və qiymətləndirmə mexanizmləri ilə bağlı məsələləri özündə əks etdirən konseptual sənəddir. Fənn kurikulumunda təhsil səviyyələri və siniflər üzrə təlim nəticələri öz əksini tapmışdır. I-IV siniflər üçün fənn kurikulumlarının 2007-ci ildə ilk dəfə hazırlanaraq təsdiq olunması respublikamızın təhsil həyatında çox mühüm bir hadisə idi. 2008-ci ildən etibarən məktəblərdə dərslər fənn kurikulumlarına uyğun şəkildə təşkil olundu. Müasir təhsil sistemində əsasən şagirdlər şəxsiyyət kimi formalaşır, azad düşüncə sahibi, sərbəst qərar verə bilən, özünə güvəni olan, yalnız biliyə deyil, həmçinin həyatda ona lazım olan bacarıqlara, vərdislərə, keyfiyyətlərə yiyələnən, rahatlıqla ünsiyyət qura bilən, sağlam düşüncəyə sahib və humanist olan gənc nəsillər formalaşır. Bu sahədə isə müəllimin iş təcrübəsi çox mühüm rol oynayır. Əvvəlcə fənn kurikulumunun nə olduğundan danışaq. Tərifindən də göründüyü kimi fənn kurikulumu fənnin məzmunu, təlim strategiyalarını, şagird nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsini əhatə edir. İlk olaraq fənnin məzmununa diqqət yetirək. Fənnin məzmunu ümumi təlim nəticələri, məzmun xətləri, məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri məzmun standartları, fəaliyyət xətti, inteqrasiyanı əhatə edir.

Məzmun xətti fənn üzrə ümumi təlim nəticələrini reallaşdırmaq üçün müəyyən olunmuş məzmunun zəruri hissəsidir. Məzmun xətti dəyişməzdir. Hər bir fənnin özünün müəyyən sayda məzmun xətti var. Fənn kurikulumuna standartlar da daxildir. Məzmun standartları əsas və alt standartlara bölünür. Əsas standartın 2 funksiyası var:

1. Fənlər üzrə müəyyən olunan təlim nəticələrini məzmun xətləri üzrə ümumi şəkildə ifadə edir.

2. Sınıf və fənlər üzrə summativ qiymətləndirmənin aparılmasını təmin edir.

Əsas standart əsasən dəyişməzdir.

Alt standartın 4 funksiyası var:

1. Təlim məqsədlərini dəqiq müəyyən olunması üçün etibarlı zəmin yaradır.

2. Təlim strategiyalarının düzgün seçilməsində mühüm rol oynayır.

3. Təlimdə inteqrativliyi təmin edir.

4. Təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir.

Alt standart daim dəyişir.

Fənn kurikulumunun tərkib hissələrindən biri də qiymətləndirmədir. Məktəbdaxili qiymətləndirmə rəsmi qiymətləndirmədir. Şagirdlərin sinifdən sinfə, bir təhsil səviyyəsindən digər təhsil səviyyəsinə keçirilməsinə xidmət edir. Tədris ilinin əvvəlində, yeni bölməni tədris etməzdən əvvəl müəllim şagirdin bilik, bacarıq səviyyəsinin hansı səviyyədə olduğunu müəyyən etməlidir. Bunun üçün diaqnostik qiymətləndirmə şagirdin bilik və bacarıqlarının ilkin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsinə və bunun əsasında hər bir şagirdin potensial imkanlarını nəzərə alan təlim strategiyalarının seçilməsinə xidmət edir.

Məktəbdaxili qiymətləndirmənin əsas mahiyyətini formativ qiymətləndirmə təşkil edir. Formativ qiymətləndirmə dərsi müşayiət edən prosesdir. Dərs ilinin əvvəlindən başlayaraq təlim prosesində müntəzəm olaraq aparılır.

Yekun qiymətləndirmə isə summativ qiymətləndirmədir. Summativ qiymətləndirmə təhsilin hər hansı mərhələsində şagirdlərin əldə etdiyi nailiyyətlərin qiymətləndirilməsidir.

ÜMÜMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ FİZİKA TƏLİMİ: REALLIQLAR VƏ PERSPEKTİVLƏR

Öz məzmunu və elmi-tədqiqat metodu ilə fizika orta məktəbdə şagirdlərə təhsil və tərbiyə vermək üçün qüdrətli bir vasitə olub, onlarda idrak qabiliyyətinin və elmi dünyagörüşünün müəyyənləşməsinə, iradə və xarakterin tərbiyə edilməsinə güclü yardım göstərir. Riyaziyyat, biologiya, kimya və digər fənlərlə yanaşı, fizika elmi də cəmiyyət üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir. Fizika müasir texnikanın elmi əsasını təşkil edir. Elektrotexnika, radioelektronika, avtomatika, kompüterləşdirmə, kosmonavtika və bir sıra texniki sahələri fizika elminin uyğun sahələrinin inkişafı nəticəsində yaradılmışdır.

Elmin və texnikanın gələcək inkişafı fizikanın nailiyyətlərindən daha çox asılıdır, sürətlə inkişaf edən fizika elmi texnikanın və istehsalatın müxtəlif sahələrinə daha dərin nüfuz edir və onun yeni sahələrini yaradır. Fizikadakı bu zəruri biliklər məhz orta məktəbdə tədris edilən fizika kursu vasitəsi ilə verilir.

Fizika kursunun orta məktəbdə tədrisi prosesində şagirdlərdə elmi dünyagörüşünü formalaşdıran və tərbiyə edən biliklər sistemi yaradılır, onlar bu biliklərin sənaye və kənd təsərrüfatına, nəqliyyat və rabitəyə, məişət və təbabətə, mədəniyyətin müxtəlif sahələrinə tətbiqi ilə tanış edilir. Şagirdlər fizikanın tədrisi prosesində müxtəlif ölçü cihazları və alətləri, avtomatika və telemexanika qurğuları ilə işləmək və s. praktiki işləri yerinə yetirmək vərdişləri əldə edirlər. Fizikanı öyrənərkən şagirdlər təbiətin müxtəlif hadisələri və onların elmi izahı ilə tanış olurlar, onlarda dünyanın maddiliyinə inam yaranır. Şagirdlər fizika və texnikanın inkişaf tarixi ilə tanış olmaqla başa düşürlər ki, insanlar elmi biliklərə əsaslanaraq təbiət üzərində hökmranlıq edə və hətta onu dəyişdirə də bilər.

Orta məktəbdə fizika fənninin tədrisi qarşısında duran məqsəd məktəb qarşısında qoyulan əsas məqsəddən irəli gəlir. Orta təhsil elmlərin əsasını möhkəm bilməyi, elm və texnikanın yüksək səviyyəsinə müvafiq olan və cəmiyyətin tələbatını, şagirdlərin qabiliyyətini və arzularını nəzərə almaq əsasında təlim verilməsini, həmçinin sağlam gənc nəslin əxlaq tərbiyəsini, estetik və bədii tərbiyəsini təmin etməlidir.

Azərbaycan Respublikasında “Təhsil haqqında” qanunda fizika fənninin əsasən iki mərhələdə öyrənilməsi qeyd edilmişdir. Ümumi orta təhsil səviyyəsində fizika kursu üzrə biliklər standartların tələbinə uyğun VI-IX siniflərdə tamamlanır.

İkinci mərhələdə tam orta təhsil səviyyəsində X-XI siniflərdə öyrənilən fizika kursu sisteməlik xarakter daşıyır. Bununla əlaqədar olaraq, hazırda respublikamızda fizika təhsili əsasən 4+2 sistemi üzrə həyata keçirilir.

Məktəb fizika kursunun bu sistemlə öyrənilməsi ilə əlaqədar bir sıra tədris plan və proqramları (kurikulumlar) mövcuddur. Bunlardan biri də “Bazis” tədris planıdır. Bu plana müvafiq olaraq fizika təhsil sisteminin birinci pilləsi ibtidai siniflərdə, ikinci pilləsi isə V-IX siniflərdə tədris olunan fənlərin köməyi ilə həyata keçirilir. Fizika təhsilinin bu mərhələsində şagirdlər Azərbaycan Respublikasında “Ümumi təhsil pilləsinin dövlət standartı və proqramları”nda (Kurikulumda) verilmiş məzmun standartlarının tələbinə uyğun VI-IX siniflərdə öyrənilir. Burada məzmun xətləri üzrə hadisə, qanun, qanunauyğunluq, maddə və sahə, qarşılıqlı təsir, əlaqəli sistemlər haqqında biliklər mənimsənilir. Eyni zamanda fizika elminin görkəmli nümayəndələri və elmi nailiyyətləri barədə məlumatların mənimsənilməsi təmin edilir.

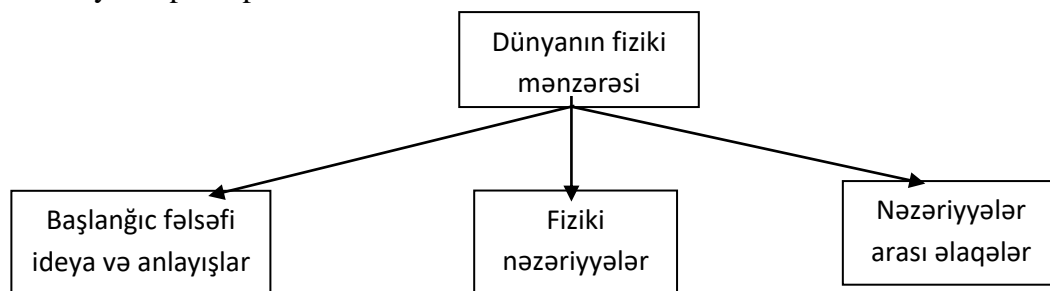
Ümumtəhsil orta məktəbin fizika kursu tamamlanmış xarakter daşımaqla, buraya klassik fizika ilə yanaşı müasir fizikanın bir sıra məsələləri də daxil edilmişdir. Beləliklə, təhsilin orta məktəb pilləsində fizika kursunun ümumi quruluşu əvvəlki proqramlardan fərqli olaraq iki

deyil, üç fundamental nəzəriyyənin-klassik mexanika, molekulyar kinetik və elektron nəzəriyyələrin təsəvvürləri əsasında qurulmuşdur.

Məktəb fizika kursunun məzmununu fizika elminin əsasını təşkil etməklə, ətraf aləm haqqında biliklər sistemini əks etdirir. Özündə ümumi anlayışları, prinsipləri, fiziki fərziyyələri, qanun və nəzəriyyələri birləşdirməklə, onların müəyyən inkişaf mərhələlərini xarakterizə edən təbiətin ideal modeli dünyanın fiziki mənzərəsi (DFM) adlanır.

DFM dünyanın təbii elmi mənzərəsinin bir hissəsi olub, öz növbəsində bütün təbii elmi bilikləri ümumiləşdirərək sistemləşdirir.

DFM-nin quruluşu və əsas komponentləri: materiya, məkan və zaman, hərəkət və qarşılıqlı təsir haqqında təsəvvürlərin ilkin fəlsəfi ideyası; fiziki nəzəriyyələr və onların xarakteristikası (əsas, başlıca postulatların və prinsiplərin, başa düşülən aparatın, empirik bazisin və s), həmçinin fiziki nəzəriyyələr arasındakı qarşılıqlı əlaqəni əks etdirən fundamental fiziki ideya və prinsiplərdir.

Sxem-1

Fizikanın tarixində dünyanın üç fiziki mənzərəsi mövcud olmuşdur: mexaniki (DMM), elektrodinamik (DEDM) və kvant-sahə (DKSM). Bunların hər biri materiya, məkan və zaman, hərəkət və qarşılıqlı təsir haqqında müəyyən təsəvvürləri xarakterizə edir, müəyyən qanun və nəzəriyyələr sistemində daxildir. Dünya mənzərəsinin keyfiyyətə əvəz olunması bu təsəvvürləri kökündən dəyişir.

Fizika təhsilinin məzmununu müəyyənləşdirən təhsil standartları məzmunun mütləq minimumunu tələb edir. Respublikamızın ümumi orta təhsil məktəblərində fizika fənni 6 il tədris olunur. İstənilən halda ümumtəhsil məktəblərində (VI-IX) fizikanın öyrənilməsi fiziki hadisə (mexaniki, istilik, elektrik, elektromaqnit, işıq) və qanunlara həsr edilmiş tədris materiallarını fiziki hadisələr ətrafında qruplaşdırmaqla kursda onların yerləşdirilməsi materiyanın hərəkət formasının mürəkkəbləşmə ardıcılığı üzrə həyata keçirilir. Orta məktəbin fizika kursunda bəzi nəzəriyyələr də öz yerini tapır, lakin bunlar nəzəri sxemlər şəklində deyil, əsasən fiziki hadisə və qanunların izahında və şərhində istifadə olunur. Bu işə şagirdləri təfəkkür fəaliyyətlərinə uyğun riyaziyyata hazırlamaqla, onların mücərrəd təfəkkür səviyyələrini inkişaf etdirir. Bir qayda olaraq orta məktəbdə ancaq klassik mexanika nəzəri sxem əsasında öyrədilir.

Orta məktəbdə fizika fənninin tədrisi qarşısında duran məqsəd məktəb qarşısında qoyulan əsas məqsəddən irəli gəlir. Orta təhsil elmlərin əsasını möhkəm bilməyi, elm və texnikanın yüksək səviyyəsinə müvafiq olan və cəmiyyətin tələbatını, şagirdlərin qabiliyyətini və arzularını nəzərə almaq əsasında təlim verilməsini, həmçinin sağlam gənc nəslin əxlaq tərbiyəsini, estetik və bədii tərbiyəsini təmin etməlidir.

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ MÜASİR MUSIQI DƏRSİ

Ümumtəhsil məktəbində müasir musiqi dərslərinin əsas vəzifələri məktəblilərdə musiqi sənətinə maraq və sevgi aşılamaq, onlarda musiqi mədəniyyətinin estetik meyarlarını formalaşdırmaq, onlara qulaq asmağı, dinləməyi və müxtəlif janrlı musiqi əsərlərini ifa etməyi öyrətməkdir. Məktəbdə musiqi dərsləri üçün həftədə cəmi 1 saat vaxt ayrılmasına baxmayaraq, bu tapşırıqları yerinə yetirmək çox çətindir. Buna görə uşaqların musiqi tərbiyəsi yalnız məktəbdəki musiqi dərslərini deyil, dərsdənkənar musiqi təhsili fəaliyyətinin bütün formalarını da əhatə edir. Eyni zamanda, məktəbdənkənar və dərsdənkənar musiqi tərbiyəsi zamanı əldə edilən müxtəlif formalı, hər hansı uşaq ifaçılıq kollektivlərinin uğurlarına baxmayaraq, ümumtəhsil məktəbi kütləvi musiqi mədəniyyətinin təməli olaraq qalır.

Bu gün məktəb təhsilinin mərkəzində insan şəxsiyyəti, onun fərdiliyinin açıqlanması, bənzərsizliyi, özünü cəmiyyətdə və ətrafda tapmaq bacarığı durur. Müasir dərslər uşaqlarla müəllimin birgə fəaliyyətində həqiqətin axtarışı və aşkarlanmasıdır. Müasir dərslər uşaq həyatının bir hissəsidir və bu həyat yaşanmalı, yüksək ümumdünya bəşər mədəniyyəti səviyyəsində həyata keçirilməlidir. Məktəb təhsilinin məzmununun həyata keçirilməsinin prioritet vasitələri arasında uşağın özünün həyatının yeni tərəflərini kəşf etmə prosesində bilavasitə iştirak etməsinə imkan yaradılmalı, dünyanın təzahürlərinin başa düşülməsinə kömək edilməlidir. Bu cür vasitələr müəllim və şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyətinə əsaslanır. Musiqi dərslərinin məqsədi, metodları, üsulları, quruluşu, musiqi mədəniyyətinin, əxlaqın formalaşdırılması müasir musiqi pedaqogikası üçün səciyyəvidir.

Uşağın musiqi fəaliyyətinin quruluşu aşağıdakı elementləri özündə cəmləşdirir: məqsədvasitə-proses-nəticə. Bu elementlər şagirdlərin musiqi fəaliyyətini məhsuldar təşkil etməyə imkan verən əsas şərtlərdir. Bu, ilk növbədə şagirdlərin dərslərdəki fəaliyyətidir. Dərslərin məqsədini təyin edərkən müəllim öz fəaliyyətinin və şagirdlərin dərslərdəki fəaliyyətinin istiqamətini müəyyənləşdirir, onların fəaliyyətinə dair tələbləri müəyyənləşdirir və nəticənin doğru alınmasına kömək edir. Hədəfə çatmağın nəticəsi şagirdlərin musiqi mədəniyyətinin tərkib hissələrindəki dəyişikliklər olmalıdır.

- Musiqi təcrübəsində bunlar tələblər, həvəslər, maraqlar, quraşdırmalardır;
- Musiqi savadında musiqini qavramağa, ifa etməyə, musiqi haqqında fikir söyləməyə kömək edən vasitələr bunlardır – təcrübələr, təqdimatlar, hisslər, zehni əməliyyatlar (təcrid, müqayisə, təhlil, ümumiləşdirmə və s.);

- Musiqi yaradıcılığında bunlar təcrübə hisslər, obyektiv əməliyyat və hərəkətlərdir.

Pedaqogika nəzəriyyə və təhsili təcrübəsində musiqi dərslərində şagirdin məqsədinin formalaşmasına kömək edən didaktik texnika işlənib hazırlanmışdır:

- Problemlə məsələ;
- Təcrübə tapşırığı;
- Təhsil tapşırığı;
- Problem tapşırığı;
- Yaradıcı tapşırığı.

Problemlə məsələ məktəblilər üçün intellektual çətinliklər yaradır, çünki bunun cavabı nə məktəblinin əvvəlki biliklərində, nə də müəllimin təqdim etdiyi məlumatlarda əks olunur. Problemlə məsələ hər hansı bir problemi, məlum olmayan bir sahəni, yeni bilikləri ehtiva edir, bunun üçün bir növ intellektual fəaliyyətə, məqsədyönlü bir zehni prosesə ehtiyac var. Çətin bir məsələ ilə problemlə bir məsələ arasındakı fərqi aydınlaşdırmaq. Məsələn, uşaqlara çətin bir sualla müraciət etdikdə onlar bu suala cavab verə bilməyəcəklər, çünki belə bir sualın mahiyyətini anlamaq belə çətindir. Problemlə sual şagirdlər üçün çətinlik yaradacaq qədər

çətin olmamalı və eyni zamanda təkbaşına cavab tapmaq üçün mümkün olmalıdır. Problemlə sualın ifadəsi məntiqi olaraq şagirdlərin əvvəlki bilikləri ilə əlaqələndirilməlidir. Cavab mövcud bilikləri yeni məlumatlarla müqayisə, qarşılaşdırma, ümumiləşdirmə, təcrid və s. ilə əlaqələndirilərək tapılır. Problemlə suallar üçün bir neçə mümkün variantları təqdim edək:

• Əgər musiqi səsləri hər yerdə yaşayırsa, onda musiqinin doğulduğu yerin harada olduğunu necə müəyyənləşdirmək olar?

• Musiqi səslərdən ibarətdir, musiqini görə bilərsinizmi?

• Müxtəlif xalqların musiqisi arasındakı sərhədləri müəyyənləşdirmək mümkündürmü?

Burada tədris tapşırığı nəticə əldə etməyin yollarını tapmağa yönəlib. Məqsəd isə uşaqlarda öyrənmə, mənimsəmə, inkişaf etdirmə, ehtiyacını ödəməkdir. Nəticə musiqi materialındakı bir dəyişiklik deyil, bu materialla işləmə tərzindəki bir dəyişiklik olmalıdır.

Yaradıcı tapşırıqlar şagirdlərdə yaradıcı düşüncəni aktivləşdirir. Məsələn:

-Səsin köməyi olmadan insan hansı şəkildə bir mahnını ifa edə bilər?

Müasir musiqi dərslərində aşağıdakı əsas musiqi fəaliyyət formalarından istifadə etmək məqsəduyğun hesab oluna bilər:

- musiqiyə qulaq asmaq;

- yaradıcılıq fəaliyyəti, performans;

- idrak fəaliyyəti;

- musiqi sənətinin şüurlu və aktiv təbliğində ifadə olunan ictimai faydalı fəaliyyət.

Dərslərdə istifadə edilən metod və üsullar diqqətlə seçilməlidir. Beləliklə, “musiqini müşahidə etmək”, “musiqi haqqında düşünmək”, müasir metodlarından, əsasən musiqi dinləyərkən və fəaliyyət göstərərkən istifadə etmək dərslərin keyfiyyətini artırır. “Fənlərarası qarşılıqlı təsir”, “irəli getmək və keçmişə qayıtmaq”, “aktiv dinləmə”, “düzgün intonasiya” kimi metodlar dərslərdəki proqram materialının açılma məntiqini müəyyənləşdirir və şagirdlərin idrak fəaliyyəti zamanı istifadə olunur.

Dərslərdə istifadə edilən metodların məzmununa görə uşaqların musiqi fəaliyyətinin kollektiv formalarının (xor və ansambl oxuması, çalğı alətləri, “musiqi viktorinası”, test tapşırıqları, melodiyların təyin edilməsi və s.) inkişafına cəlb olunmasına kömək edən üsullar da mövcuddur. Bütün metodlar və metodoloji texnika proqramla yaxından əlaqəlidir. Proqram üzərində işləmə təcrübəsi göstərir ki, bu metodlardan istifadə müəllimə məktəbdəki musiqi dərslərinin əsas məqsədinə - məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin bütün mənəvi keyfiyyətlərinin vacib və ayrılmaz hissəsi kimi formalaşmasına kömək edir.

BÖLMƏ 13.

Ümumi təhsildə məsafədən təlimin aktual məsələləri

Bölmə rəhbərləri: *dos. Elşad Ağayev, Günel İbrahimova*

Elşad Ağayev

Orta məktəbdə riyaziyyatın tədrisində kompüter texnologiyası
və internet resurslarının rolu (239-240)

Günel İbrahimova

Distant təhsilə yeni prizmadan baxış (241-242)

Aygün Əsgərova

Müasir dövrdə onlayn təhsilin aktual məsələlərinə dair (243-244)

Elnurə Qənbərova

Ümumi təhsildə məsafədən təlimin bəzi aktual məsələləri (245-246)

Asudə Məmmədova

Ümumi təhsildə məsafədən təlimin rolu, əhəmiyyəti və problemləri (247)

Qoşqar Elmanoğlu

Ümumi təhsildə məsafədən təlim: üstünlükləri və çatışmazlıqları (248)

Gülnar Hüseynova

Distant təlimdə istifadə olunan proqram texnologiyaları (249)

Sevinc İsmayılova

Təhsil sistemində distant təlimin əhəmiyyəti (250)

Xanım Əliyeva

Ümumi təhsildə məsafədən təlimin təşkilinin bəzi məsələlərinə dair (251)

Günel Heydərova

Ümumi təhsildə distant təlim: aktuallıq və keyfiyyət məsələlərinə dair (252)

ORTA MƏKTƏBDƏ RİYAZİYYATIN TƏDRİSİNDƏ KOMPÜTER TEXNOLOGİYASI VƏ İNTERNET RESURSLARININ ROLU

Müasir dövrdə təhsil qarşısında yerinə yetiriləsi bir çox məsələlər var ki, bunlardan ən vaciblərdən biri gənc nəsli bu günki informasiya cəmiyyətindəki həyata hazırlamaqdır. Yeni informasiya texnologiyaları ilə tanışlıq şagirdlərə sabah yaşayacaq işləyəcəkləri informasiya dünyasına daxil olmağa və bu dünyada baş verən informasiya inqilabının gətirdiyi dəyişikliklərə asanlıqla adaptasiya olmağa imkan verilməlidir. Müasir texniki vasitələr, xüsusilə kompüter texnikası, təhsilin xarakter və məzmununa təsir edərək onun keyfiyyətini prinsiplial dəyişir. Bu dəyişikliklərin mahiyyəti nədən ibarətdir? Müasir texniki vasitələrin riyaziyyatın tədrisində tətbiqi zamanı təlim innovativ təlimə çevrilir. Belə ki, pedaqoq və şagird arasında qarşılıqlı təsirin xarakteri dəyişir, müəllim öz funksiyasının bir hissəsini kompüterə ötürür. Kompüter texnikası müəllimə təlimin məqsədini və şagirdlə ünsiyyəti daha adekvat etməyə imkan yaradır və tədris motivasiya səviyyəsini qaldırır. Təlim prosesinin belə təşkili spesifik bilik və bacarıqların həm inkişafına, həm də üzə çıxmasına imkan yaradır. Burada kompüterdə yerinə yetirilən çoxlu sayda işlər və dərslərin konstruktivləşməsi üzrə həm müəllim, həm də şagirdlər üçün metodik tövsiyələr, bir sıra kompüter modelləri üçün praktik tapşırıqların nümunələri və həmçinin yoxlama işləri üçün testlər vardır. Hal hazırda internet şəbəkəsində mövcud olan resurslar texniki proqresin tarixi ilə tanış olmağa və çoxlu sayda qurğu və mexanizmlərin iş prinsipi ilə tanış olmağa imkan verir. İnternet bu gün təhsilə elə aktiv daxil olub ki, müəllimlər dərslərə hazırlaşarkən ondan konkret suallara aid yeni illyustrativ, qrafiki və s. xarakterli materiallar tapmaq üçün istifadə edirlər. Qeyd edək ki, hazırda internet saytlarında çoxlu sayda riyaziyyatdan virtual və distansion dərslər nümunələri yerləşdirilib. Bu cür dərsləri iki növə ayırmaq olar: Müəllim (lokal koordinator) və şagirdlər bir birindən uzaqdadırlar. Beləliklə, şagirdlər əvvəlcədən internetdə yerləşdirilmiş materiallardan istifadə edirlər. Belə dərslərin keçirilməsində yaxşı illyustrativ nəzəri materiallardan və həll edilmiş məsələlərdən istifadə etmək olar. Bura ədəbiyyat siyahısını, kompakt diskləri, müxtəlif saytları əlavə edə bilərik. Müəllim və şagirdlər bir sinifdədir, onların dərslər zamanı istifadə etdikləri informasiya resursları başqa yerdə yerləşdirilir. Distansion dərslər şagirdlərin kütləvi tədrisi üçün nəzərdə tutulmayıb, ənənəvi tədrisdən fərqli olaraq, bu dərslərin tədris oblası gündüz məktəblərinə gedə bilməyən şagirdlər üçündür, həmçinin distansion dərslərdən əlavə təhsil və kompüter otağında şagirdlərlə individual işin təşkilində istifadə edə bilərlər. İnternet vasitəsilə şagirdlər nəinki yeni biliklər əldə edə bilərlər, həmçinin, öz biliklərini də yoxlaya bilərlər. Bunun üçün müəyyən saytların səhifələrində biliyin distant yoxlanılması üçün verilən testlərdən istifadə etmək olar. Qeyd edək ki, müəllim riyaziyyat dərslərində kompüter texnologiyalarından istifadə edərək aşağıdakıları edə bilər:

1. Şagirdlərin individual interaktiv tədrisini təşkil etmək olar.
2. Biliyin qiymətləndirilməsi üçün testlərdən istifadə etmək olar.

Tədris elektron resurslarından istifadənin effektivliyi. Tədrisin kompüter vasitələrindən effektiv istifadənin vacib şərti onların sadə və etibarlı olmasıdır. Müəllim proqram təminatını mənimsəmək üçün minimum vaxt sərf etməli və əmin olmalıdır ki, bu vasitələr onu dərslərdə pis vəziyyətdə qoymayacaq. Bu zaman müəllim tədris elektron resurslarından istifadə edərkən az əmək və vaxt sərf etməklə ənənəvi vasitələrlə müqayisədə daha effektiv nəticə əldə edir. Lakin bu cür istifadə üstün xarakter daşıyamalıdır, köməkçi rolunu oynamalıdır. Bununla yanaşı istifadə edilən material dərslərin ümumi planı və məqsədi ilə uyğunlaşmalıdır. Tədrisdə kompüterdən istifadə zamanı meydana çıxan çətinlik və problemlər. Metodist alimlərin fikrinə görə, internet-texnologiyaları və TEÜR-in tədrisə daxil edilməsi prosesi, müəyyən və hərdən

isə obyektiv çətinliklərlə üzləşir. Bir sıra üstünlüklərlə yanaşı, bu texnologiyaların çatışmazlıqları da var:

1) Kompüterin şagirdlərin sağlamlığına hər şeydən əvvəl gözlərə ziyanı. Kompüter o vaxt tətbiq etmək lazımdır ki, bütün bunlar ənənəvi texnologiya ilə müqayisədə doğrudan da yeni effekt əldə etməyə imkan verir. Kompüterdən çox istifadənin təhlükəli olması real aləmdən ayrılmaq və belə desək, virtual reallığa keçiddir. Bu nəinki şagirdlərin, həmçinin müəllimlərin də başına gəlir. Elə müəllimlər var ki, belə hesab edirlər ki, tamamilə təbii eksperimentdən imtina edib, kompüter stimulyasiyasına və modelləşməyə keçmək olar. Bizim fikrimizə görə, real və kompüter eksperimentlərinin müqayisəsini aparmaq lazımdır ki, bir tərəfdən kompüter modellərinin məhdudluğunu, digər tərəfdən imkan və üstünlüklərini göstərə bilsinlər.

2) Şagirdlərin kompüterin hər şeyə qadir olmasına inamı.

Dərslərdən, sorğu kitabçalarından və digər informasiya mənbələrindən istifadə etməmək təhlükəsi. Şagirdlər belə hesab etməməlidirlər ki, onda bu onları əsas predmetləri öyrənməkdən, hesablamaq bacarığından və s. azad edir, belə ki, bütün bunları onların əvəzinə kompüter yerinə yetirə bilər. Deməli, müəllim tədris prosesində kompüterdən istifadə edərkən, işini elə qurmalıdır ki, şagirdlərin malik olduqları biliklərin rolunu göstərə bilsin. İnternet-texnologiyalarından TER-dən istifadə tədris prosesində materialların öyrənilmə tempini artırmağa yardım edir, ancaq bu artım çox böyük olmamalıdır. Kompüter vasitələrinin tətbiqi məktəbdə tədris müddətini köklü dəyişəcəyini fikirləşmək səhv olardı. Bəzi metodistlər hesab edirlər ki, internet səhifələrində yerləşdirilən saytlar riyaziyyat müəllimi üçün əvəzəlməzdir. Bizim fikrimizcə isə bütün bunlar konkret dərslərin bütün suallarına cavab vermir. Müəllim üçün qısa vaxt ərzində konkret mövzu üzrə optimal material seçmək elə də asan deyil. Bu problemi həll etmək üçün müəllimə internetdə olan uyğun səhifələrin ünvanı, kompüter proqramlarının adı, kompakt disklər lazımdır. Kompüter texnikası müəllimə təlimin məqsədini və şagirdlə ünsiyyəti daha adekvat etməyə imkan yaradır. Tədrisin motivasiya səviyyəsini qaldırır. Həmçinin, təlim prosesinin belə təşkili spesifik bilik və bacarıqların inkişafı üçün əlverişli şərait yaradır. Dərslərdə kompüterdən istifadənin neqativ faktorları da mövcuddur:

1. Təlimin həddən çox individuallaşması.
2. Düşüncə fəaliyyətinin alqoritmləşmə oriyentasiyası.
3. Sağlamlığa təsiri

Riyaziyyatı öyrənərkən təbiətin kompüter versiyasını deyil, real hadisələri öyrənmək lazımdır. Beləliklə, aşağıdakı nəticəyə gəlmək olar:

1. Tədrisin kompüter vasitələrindən effektiv istifadənin vacib şərti onların sadə və etibarlı olmasıdır. Lakin bu cür istifadə üstün xarakter daşımamalıdır, öməkçi rolunu oynamalıdır.

2. Müəllim tədris prosesində kompüterdən istifadə edərkən, işini elə qurmalıdır ki, şagirdlərin malik olduqları biliklərin rolunu göstərə bilsin. Şagirdlər belə hesab etməməlidirlər ki, kompüter və internet resursları onları əsas predmetləri öyrənməkdən, hesablamaq bacarığından və s. azad edir.

3. Kompüter texnikası müəllimə təlimin məqsədini və şagirdlə ünsiyyəti daha adekvat etməyə imkan yaradır. Tədrisin motivasiya səviyyəsini qaldırır.

GÜNEL İBRAHİMOVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Ümumi fənlər kafedrasının baş müəllimi
ibrahimligm@mail.ru*

DİSTANT TƏHSİLƏ YENİ PRİZMADAN BAXIŞ

Qloballaşan cəmiyyətin və pandemiyanın müasir tələblərindən olan distant təhsil yeni-yeni imkanlar açmaqdadır. Pandemiya şəraiti təhsil institutlarını yeni bir istiqamətin inkişaf etdirilməsi barədə düşünməyə vadar etdi. Təhsil cəmiyyətin, iqtisadiyyatın və mədəniyyətin inkişafının təkan verici qüvvəsi olduğu üçün onun fasiləsizliyini təmin etmək ən aktual problemlərdəndir. Təhsilin vacibliyi faktı danılmazdır və o hər şəkildə davam etməlidir.

“Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 19 iyun tarixli 833-IIIQ nömrəli Qanununun 13-cü maddəsində qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasında aşağıdakı təhsiləmə formaları müəyyən edilir:

1. əyani;
2. qiyabi;
3. distant (məsafədən);
4. sərbəst (eksternat).

Azərbaycan Respublikasında müəyyən edilmiş təhsiləmə formaları çərçivəsində evdə təhsil və fərdi təhsil təşkil oluna bilər.

Zəruri hallarda, müasir təhsil texnologiyalarından istifadə etməklə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada digər təhsiləmə formaları da tətbiq edilə bilər.

Qeyd edək ki, distant təhsil anlayışı yeni termin deyil. Distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi İssak Pitmana məxsusdur o, 1840-cı ildə Birləşmiş Krallıqda poçt vasitəsilə məktub yazaraq tələbələrə stenoqrafiyanı öyrətməyə başlamışdır. Onu da qeyd edim ki, stenoqrafiya işgüzar görüşlərdə, məhkəmə proseslərində istifadə olunan bir yazı üsuludur. Keçən dövr ərzində texnoloji yanaşmalar və tələblər dəyişmişdir. Distant təhsil yeni təhsil modeli kimi bir çox fəaliyyət sahələrini özündə ehtiva edir.

Dünyada gedən qlobal proseslər, biliyə əsaslanan iqtisadiyyatın sürətli inkişafı keyfiyyətli insan kapitalının formalaşmasını, təhsil problemlərini diqqətdə saxlamağı tələb edir.

Regionda İKT sahəsində lider dövlət olmaq, həmçinin təhsilin modernləşdirilməsi üçün virtual təhsil sistemini inkişaf etdirmək zəruridir:

- təhsilin bu formasının əyani təhsil almaq imkanları olmayan şikəst uşaqlar və bu kateqoriyadan olan digər şəxslər üçün əhəmiyyəti xüsusi qeyd olunmalıdır;
- bəzən iri yaşayış məntəqələrində peşə-ixtisas təhsili müəssisəsinin olmaması və ya mövcud peşə-ixtisas təhsili müəssisəsində hazırda ehtiyac duyulan peşələrin hazırlanması mümkün olmadığı hallarda distant təhsilin köməyiylə problemi həll etmək olar;
- distant təhsil işdən ayrılmadan peşə səriştəliyini artırmaq və ya yeni peşələrə yiyələnmək üçün imkanlar açır;
- müasir təlim vasitələrindən və texnologiyalarından istifadə olunması hesabına təlimin keyfiyyətini artırmaq olur;
- materiallar interaktiv formada təqdim edildiyi üçün onun daha keyfiyyətli mənimsənilməsinə imkan yaradır.

Distant təhsil verən müəllim qabaqcıl dünya təcrübəsini əldə rəhbər tutmaqla, yeni elmi kəşfləri, elmi nailiyyətləri və pedaqoji təcrübə ilə yanaşı, elektron tədris texnologiyalarından istifadə etməklə təlim prosesinin düzgün təşkilini əsas götürməli, elektron təlimin didaktik xüsusiyyətlərini və metodikasını da bilməlidir.

Elektron təlim (e-Learning) dedikdə, hər hansı bir elektron təlim mühitindən istifadə etməklə təlim nəzərdə tutulur. Online təlim internet üzərindən həyata keçirilən sinxron zamanlı təlimdir. Bu cür təlimdə qarşılıqlı interaktiv əlaqə yaradılır. Müasir dövrün tələblərinə cavab verən, fəaliyyətini çox müxtəlif fərqli elektron platformalar vasitəsilə qura bilən yüksək peşəkar kadrların hazırlanması distant təhsilin çox aktual problemlərindəndir.

Distant təhsil sistemində dərslər televiziya kanalları, müxtəlif proqramlar, multimedia vasitələri, internet şəbəkəsinin köməkliyi ilə həyata keçirilir.

Distant təhsil sisteminin funksiyaları da genişdir.

1. Yaş qrupları arasında təhsil balansının təmin edilməsi,
2. İkinci dəfə təhsil almaq imkanının təmin edilməsi,
3. Geniş kütlələr üçün məlumat və təhsil kampaniyalarının həyata keçirilməsi,
4. Hədəf qruplara treyninqlərin verilməsi,
5. Hədəf qrupların digər ehtiyaclarının təmin edilməsi,
6. Yeni sahələrdə təhsilin verilməsi,
7. Təhsili geniş coğrafiyada əldə etmənin təmin edilməsi,
8. Təhsilin işlə və ailə həyatı ilə kombinasiyasının təmin edilməsi,
9. Bacarıqların inkişaf etdirilməsi,
10. Transmilli proqramların təklifi və s.

Distant təhsil sistemi müəllim və tələbənin eyni məkanda olma məcburiliyini ortadan qaldırır.

Ali və orta ixtisas təhsili məktəblərində qiyabi təhsilin ləğv olunması və onun distant təhsillə əvəzlənməsi də günün tələbinə uyğundur. Belə ki, Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrində qiyabi təhsil üzrə qəbul 2015-ci ildən dayandırılıb. Bununla bağlı qanunvericiliyə dəyişiklik ediləcək və o vaxta kimi qiyabi təhsil tədrisən distant (məsafədən təhsil) təhsillə əvəz olunacaq.

İllərdir Azərbaycanda mövcud olan qiyabi təhsil sisteminin ləğv olunması və distant təhsillə əvəzlənməsi tələbələrə nə qazandıracaq, hansı yenilikləri verəcək və nəhayət ali təhsil müəssisələrimiz buna hazırdırlarmı? Bu yöndə fikirlər müxtəlifdir. Mütəxəssislər bildirir ki, qiyabi təhsilin ləğv olunması ən yaxşı üsuldur. Avropanın qabacıl ölkələri ilə rəqabət apara bilmək üçün distant təhsilə keçilməsi vacibdir. Distant təhsil sisteminin ölkəmiz üçün nə dərəcədə uğurlu olacağını isə zaman göstərəcək.

AYGÜN ƏSGƏROVA

*Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu**Xarici dillər və tədrisi metodikası kafedrasının baş müəllimi
askerova_a@hotmail.com***MÜASİR DÖVRDƏ ONLAYN TƏHSİLİN AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR**

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı təhsil sisteminə də öz təsirini göstərir. Bunun nəticəsidir ki, distant, yəni müəyyən məsafədən keçirilən təlim-tədris sistemi yaranıb. Distant təhsil müasir təhsilin iki əsas prinsipini reallaşdırmağa imkan verir: “hamı üçün təhsil” və “ömür boyu təhsil”.

Distant təhsil-tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, program-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma formasıdır. Distant təhsil-müəllim və tələbələrin bir-biriləri ilə məsafədən qarşılıqlı əlaqəsidir ki, burada təhsil prosesinə xas olan bütün komponentləri (məqsədləri, məzmunu, metodları, təşkilati formaları, tədris vasitələri) əks etdirən və internet texnologiyalarının xüsusi vasitələri və ya interaktivliyini özündə cəmləşdirən digər vasitələrdən istifadə olunur. Hesab olunur ki, distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-cı ildə edilib. Həmin vaxt İsaak Pitman poçt məktubları vasitəsilə Birləşmiş Krallıqda tələbələrə stenoqrafiyanı öyrətməyə başlamışdı.

Məsafədən təhsildən ilk dəfə Wisconsin Universitetinin 1892-ci ilin kataloğunda bəhs edilmişdir. Yenidən “distant təhsil” (Distant Education) termini 1906-cı ildə direktoru William Lighty tərəfindən yazılmış bir məqalədə istifadə edilmişdir. Daha sonra bu müddət (Fernunterricht), Alman pedaqoqu Otto Peters Almaniyada 1960-70-ci illərdə tanındı və bir ad olaraq (Teleenseignement) Fransadakı distant təhsil müəssisələrinə tətbiq edildi. Azərbaycanda isə distant təhsilin rəsmi yaranma tarixini “Təhsil haqqında” Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu ili hesab etmək olar. Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, əyani və qiyabi təhsil formaları ilə yanaşı, distant təhsil forması da qəbul olunub.

Prezident İlham Əliyevin çıxışlarının birində qeyd etdiyi kimi, “İndi biz XXI əsrdə yaşayırıq. XXI əsr yüksək texnologiyalar əsridir. Bu əsrdə hansı ölkə biliyə, savada, yeniliyə daha meyillidirsə, o ölkə öz maraqlarını təmin edəcəkdir”- deməklə, müasir təhsil vasitələri və onlardan istifadə etməklə bilik və bacarıqların əldə olunmasının zəruriliyini bizlər üçün vurğulayıb.

Distant təhsil öyrədən və öyrənən arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsilə operativ, müntəzəm dialoq, əks əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirir. Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə çeviklik, modulluluq, iqtisadi səmərəlilik, müəllimin yeni rolu, təhsilin keyfiyyətinə xüsusi nəzarət, müasir texnologiyalardan istifadə və s. aiddir. Distant təhsildə informasiyalar öyrənənlərə elektron materiallar, elektron dərslik, audio-video disklər və s. Formalarda təqdim edilir. Distant təhsildə tədris metodik kompleksdən, kompüter, audio-video maqnitofon, multimedia texnikası və s. kimi təlim vasitələrindən istifadə olunur.

Hazırda internetdə təhsil məqsədləri üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif çoxsaylı materiallar, program və sistemlər mövcuddur. Distant təhsilin onu qarşılıqlı əlaqəli komponentlərin sistemi kimi təsəvvür edən bir neçə modeli mövcuddur. Tədris və öyrənmə texnologiyasının seçilməsi üçün daha az əhəmiyyətlidir, lakin texnologiya onların öyrənmə prosesində istifadə edilməsi üçün vacibdir, çünki texnologiya öz təqdimat xüsusiyyətlərinə görə fərqlənir.

Distant təhsilin çatışmazlıqlarını öyrənənlər və öyrədənələr arasında birbaşa canlı ünsiyyətin olmaması, praktik məşğələlərdə çatışmazlığın hiss olunmasıdır. Distant tədrisi reallaşdıran tədris müəssisələrinin çoxunda axşam və ya istirahət günlərində əyani məşğələlər də keçirilir. Bu məşğələlər məcburi deyil, amma təhsilənlərin praktik bacarıqlarının formalaşması üçün çox faydalıdır.

Bu gün elektron tədris texnologiyalarını tətbiq etməyi bacarmayan, elektron təlimin təşkilinin əsaslarını mənimsəməyən müəllim özünün rəqabətə davamlılığını itirir, həm də

müasir ünsiyyət üsullarında mobilliyinin olmaması səbəbi ilə tələbələr üçün maraqsız və arzu edilməz olur. Bu tip bilik, bacarıq və motivasiyaya sahib olmayan bir müəllim təhsil alanlarla qarşılıqlı ünsiyyət üçün virtual tədris mühitini qurmaq imkanlarından məhrumdur. Müasir müəllim qabaqcıl tədris təcrübələrini, elmi nailiyyətləri və pedaqoji təcrübəsini əsas götürərək elektron tədris texnologiyalarından istifadə etməklə təlim prosesinin təşkili xüsusiyyətlərini, elektron təlimin didaktik funksiyalarını və metodikasını bilməlidir.

Qloballaşma prosesləri və iqtisadi rəqabət ölkələr arasında texnoloji və elmi cəhətdən rəqabətə, eyni zamanda kvalifikasiyalı işçi qüvvəsinə tələbatın artmasına gətirib çıxarıb. Unutmayaq ki, təhsil sahəsi dövlət və özəl strukturların investisiya prioritetləri içərisində əsas yerlərdən birini tutur. Təcrübə göstərir ki, müasir dövrdə təhsil həm siyasi, həm də iqtisadi xarakter almaqla aparıcı dövlətlərin önəm verdiyi sahələrdəndir. Və biz qloballaşan dünyanın bir parçası kimi milli mənəvi və bəşəri dəyərlərə, zəngin təcrübəyə əsaslanan təhsil strategiyasını millətin və dövlətin gələcəyinə, dünyadakı yerinin müəyyənlişməsinə hesablanmış şəkildə həyata keçirməliyik.

Distant təhsil əhalinin kütləvi savadlanmasını genişləndirir. Xərcləri minimallaşdırmaqla aşağı səviyyəli kursların keçirilməsi də öyrənənlərin sayının sürətlə artmasına səbəb ola bilər. Hamı professional kurslarda təhsil almaq bacarığına malik deyil. Distant təhsil sisteminin maksimal dərəcədə interaktiv olması onun inkişafına böyük təsir edə bilər. Tədris o zaman tam dəyərli olur ki, müəllimlə real ünsiyyət imitasiya olunur. Elektron kommunikasiyaların müxtəlif birliyindən istifadə edərək virtual ünsiyyət yaratmaqla şəxsi kontaktın olmaması, çatışmazlığı məsələsini həll etmək distant təhsil kurslarının daha da təkmilləşdirilməsinə müsbət təsir göstərir. Multimediyalılıq, video, slayd, filmlərin səsləndirilməsi, animasiya, qrafika, yoxlama və test tapşırıqlarının müxtəlifliyi, audio və videonun axın tiplərindən istifadə, multimediyanın köməyi ilə asanlıqla mənimsənilən böyük həcmdə tədris materialı, dinləyicilərin öz aralarında ünsiyyəti, birgə, qrup şəklində işi, kursların müxtəlif üsullarla kombinə edilmiş formada təqdim olunması: İnternet, optik disk daşıyıcılarında olan proqramlar və s. məsafəli təhsil kurslarının təkmilləşdirilməsinə təsir edən faktorlardandır.

Distant təhsilin əsas üstünlüyü vaxt itkisinə yol verməməkdir. Uzaqdan təhsil proqramı təhsil almaq istəyən hər kəs üçün işini boş buraxmadan, olduğu yerdən ayrılmadan, müəyyən bir gəlir itkisi olmadan müəyyən bir sahəni öyrənib inkişaf etdirmək üçün yaxşı bir fürsətdir. Son illərdə telefon xəttinin, fərdi kompüterlərin, kompüter tətbiqlərinin, video vasitələrin, CD-ROM və internet üzərindən həyata keçirilən online kursları istifadəsinin yayılmasıyla uzaqdan təhsil interaktiv, dinamik və olduqca canlı bir ölçü qazanmışdır.

Bu gün məsafədən təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün üç əsas məsələnin həlli vacibdir: əlçatanlıq (öyrənənlərin və ya təlim iştirakçılarının internetə sərbəst çıxışı), kompetensiya (təhsilənlərin və təhsilverənlərin informasiya resurslarından və texnologiyalarından istifadə bacarığı) və motivasiya (bu resurslardan istifadə etmək cəhdi və arzusu). Müasir dövrdə keyfiyyətli təhsil verilməsi ənənəvi təlim metodları ilə onlayn təlim vasitələrinin optimal (uğurlu) vəhdəti hesabına mümkündür.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ MƏSAFƏDƏN TƏLİMİN BƏZİ AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ

Təhsilin keyfiyyəti səmərəli təhsil və təlim mühitinin yaradılması işindən xeyli asılıdır. **Təhsil** öyrənmənin, yaxud başqa sözlə bilik, bacarıqlar, dəyərlər, inanclar və vərdişlər qazanılmasının asanlaşdırılması prosesidir. **Təlim** şagirdlərin bilik, bacarıq, vərdiş və dəyərlərə yiyələndiyi pedaqoji prosesdir. **Pedaqoji proses** öyrədən və öyrənlərin inkişafına yönəlmiş təhsil fəaliyyətidir. Təhsil fəaliyyətləri ölkə üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. 2019-2020-ci tədris ilinin ikinci yarısında dünyada yayılan COVID-19 epidemiyası səbəbi ilə dünyada və bütün sahələrdə olduğu kimi, ölkəmizdə də təhsil fəaliyyəti dayandı. Koronavirus pandemiyası heç aqlımıza gəlməyəcək yeni bir yaşam tərzini formalaşdırmaqla yanaşı təhsil sahəsində çox böyük yeniliklərə səbəb oldu. Epidemiyaya davam edərkən qarşılıqlı əlaqəni azaltmaq, öyrənmə itkilərini minimuma endirmək və öyrənmənin davamlılığını təmin etmək üçün inkişaf, problemləri və həll yolları nəzərdən keçirildi. Radio, televiziya, kompüter, peyk, internet kimi texnologiyaların inkişafı təhsilin simasını kökündən dəyişdi. Tamamilə yeni təhsil modeli qarşımıza çıxdı. Təhsildə internet texnologiyalarının istifadəsi ilə birlikdə “məsafədən təhsil” adlı əhatəli bir tədris xidməti ortaya çıxdı. Nəticədə məsafədən təhsil vasitələri və imkanlarından istifadə edərək öyrənmə itkilərini azaldaraq tədrisin davamlılığı təmin edildi. Belə ki, İKT sahəsindəki inkişaf təhsildə yeni tətbiq etmələrin ortaya çıxmasına səbəb oldu. Əksər ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da ilk növbədə əhatə dairəsinə görə ən geniş olan ümumi təhsil pilləsində tələmələrin təşkili ilə bağlı işlərə başlandı. Dərslərin nümayişi üçün televiziyanın seçilməsi təsadüfi deyildi. Belə ki, ölkənin bütün regionlarında, xüsusilə də ucqar kəndlərdə şagirdlərin fasiləsiz və sürətli internet bağlantısı ilə təmin edilməsi sahəsində çətinliklər olduğu üçün onların müəyyən hissəsinin dərslərdən yararlanma bilməməsi ehtimalı var idi. Dövlət televiziyasının bütün ölkəni əhatə etdiyi nəzərə alınaraq, televiziya vasitəsilə “Mədəniyyət”, “ARB Günəş”, Naxçıvanda əlavə olaraq “Kanal 35” televiziya kanallarında dərslərin yayımlanmasına başlandı. Bütün vərdişlərimiz dəyişdi, texnologiyadan daha aktiv istifadəyə başladığımız. Poçtla başlayan məsafədən təhsil yeni sima almağa başladı. İllərdir inkişaf etmiş ölkələrdə tətbiq olunan və yeni ölçmə və qiymətləndirmə metodlarından istifadə olunan müasir avadanlıqlara sahib bir təhsil sistemi-məsafədən təhsil bizə ənənəvi təhsildən daha böyük imkanlar təklif etdi.

- məsafədən təhsil fasiləsiz təhsil imkanları yaratdı.
- məsafədən təhsil vaxtdan istifadəni artırdı.
- məsafədən təhsil vaxt və yer məhdudlaşdırılmadan, təhsil ala bilməni təmin etdi.
- məsafədən təhsildə şagirdin vəziyyətini qiymətləndirmək və müqayisə etmək daha asandır.
- məsafədən təhsildə şagird öyrənmə fəaliyyətini öz iradəsi ilə müəlliminin və psixoloji amillərin, təzyiqi altında qalmadan həyata keçirir.
- məsafədən təhsildə müəllim və şagirdi bir araya gətirəcək fərqli ünsiyyət yolları istifadə olunur.
- məsafədən təhsil vasitəsilə müəllim, şagird və təlim materialları asanlıqla birləşdirilə bilər.
- məsafədən təhsil şagird mərkəzlidir.
- məsafədən təhsil fürsət bərabərliyi təklif edir.
- məsafədən təhsil fiziki qüsurlu şagirdlər üçün təhsil imkanları təmin edir.
- məsafədən təhsil geniş şagird kütləsinə təhsil xidməti göstərə bilən bir təhsil sistemidir.
- məsafədən təhsil zamandan və məkandan asılı deyil. Coğrafi və regional maneələri aradan qaldırır.

- məsafədən təhsil qabaqcıl alətlərlə tədris imkanı verir.
- məsafədən təhsil, ənənəvi təhsildən faydalana bilməyənlər üçün əvəzolunmazdır.
- məsafədən təhsil, təhsil və təlim mühitinə 7/24 çıxış imkanı verir.

Hazırda ölkədə təhsil həm onlayn, həm televiziya üzərindən, həm də ənənəvi formada həyata keçilir. Hibrid təhsil də, əslində budur. Belə görsənir ki, gələcəkdə təhsil öz-özünə öyrənmək şəklində olacaq. Öyrənmə işi şagirdin təkbaşına edə biləcəyi hala gələcək. Lakin pandemiya məktəb mühitinin və müəllim peşəsinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bir daha təsdiq etdi və cəmiyyət bir daha əmin oldu ki, Azərbaycan müəllimləri hər zaman öz missiyalarını layiqincə yerinə yetirir, şagirdlərə bilik verməklə yanaşı onları vətənpərvərlik ruhunda, milli-mənəvi dəyərlər əsasında yetişdirirlər. Bu isə sübut edir ki, müəllimlik alternativ olmayan peşə, məktəb isə əvəzsiz bilik və mədəniyyət mərkəzidir. Sadəcə, bu sistem bizlərə zəif yerlərimizi görüb onları inkişaf etdirməyin, müasir təlim texnologiyaları ilə ayaqlaşa bilən şəxslər olaraq formalaşmağın və sağlam, müasir, milli ruhlu, vətənpərvər, intellektual nəsillə formalaşdırmağın vacib olduğunu göstərdi.

Ümid edirik ki, həm valideynlərin, həm müəllimlərin, həm də şagirdlərin bu mövzuda narahatlıqları əsaslı həllini tapacaqdır. Çünki ölkəmizdə dövlət siyasətinin mərkəzində insan amili-Azərbaycan xalqı dayanır və bütün bu problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün müxtəlif tədbirlər görülür.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ MƏSAFƏDƏN TƏLİMİN ROLU, ƏHƏMİYYƏTİ VƏ PROBLEMLƏRİ

Qloballaşan dünyamız informasiya əsrinə keçdikdən sonra təhsil də yeni forma əldə etməyə başladı. Yeni yaranmış texnologiyalar məsafədən təhsilin imkanlarını genişləndirdi. XXI əsrdə distant təhsil dedikdə bu, təhsilə öyrədilən məlumatın informasiya və kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə operativ çatdırılması, eyni zamanda öyrənilən materiallara testlər, məntiqi sxemlər, test-məşğələlər vasitəsilə nəzarətin artırılmasını və online imtahanların götürülməsi kimi başa düşülür. Distant təhsilin tətbiqinin uğurlu nəticələri təhsil almanın bu formasına dövlətimizin dəstəyinin yerinə yetirilməsindən asılıdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli sərəncamı ilə “Azərbaycan Respublikasında Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası” təsdiq edilmişdir. Bu strategiya əsasında təlim metodologiyasına uyğun infrastrukturun yaradılması, təhsil müəssisələri şəbəkəsinin rasionallaşdırılması və digər tədbirlərlə yanaşı, distant təhsil kimi tədbirləri də əhatə etmişdir. Beləliklə, məsafədən (distant) təhsilin inkişafına dövlət dəstəyi strategiyada da öz əksini tapmışdır.

Distant təhsil – tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunması formasıdır. Distant təhsil – müəllim və tələbələrin bir-biri ilə məsafədən qarşılıqlı əlaqəsidir ki, burada təhsil prosesinə xas olan bütün komponentləri (məqsədləri, məzmunu, metodları, təşkilati formaları, tədris vasitələri) əks etdirən və internet texnologiyalarının xüsusi vasitələri və ya interaktivliyini özündə cəmləşdirən digər vasitələrdən istifadə olunur.

COVID-19 pandemiyası təhsil almanın bu formasına, məzmununa yenidən nəzər salmağın aktuallığını ortaya çıxardı. **Bu böhran təhsilinin özəlliklərini qabartmaqla həm də distant təhsili həyatımızın ən önəmli hissəsinə çevirdi.**

Naxçıvan Muxtar Respublikası koronavirus pandemiyasının zərurətə çevirdiyi bu təhsilə formasından uğurla istifadə edir. Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 18 dekabr 2020-ci il tarixli sərəncamı ilə muxtar respublikada təhsillə bağlı teleradio proqramlarının hazırlanması və yayımını təmin etmək, eləcə də sistemli maarifçilik işinin aparılması məqsədilə Televiziya və Radio Verilişləri Redaksiyası Naxçıvan Muxtar Respublikası Təhsil Nazirliyinin tabeliyinə verildi. 2021-ci il yanvar ayından etibarən Naxçıvan Muxtar Respublikası Təhsil Nazirliyi və “Kanal 35” televiziyaının əməkdaşlığı sayəsində televiziya tele-dərslər həyata keçirildi və öz layihələrini davam etdirir.

Distant təhsilə forması bir sıra üstünlükləri ilə digər təhsilə (əyani, qiyabi, sərbəst) formalarından seçilir. Təhsilin sürəti tənzimlənərək sərbəstlik, eyni zamanda əlavə təhsil alma imkanı yaradır. Distant təhsildə hər kəs vaxt itirmədən təhsil ala bilər. Burada öyrənənin sərbəst öyrənmə prinsipi vardır. Məsafədən təhsil sahəsi də elə qurulub ki, təhsil alan təhsil verəndən vaxt və ya məsafə ilə ayrılrsa da, onlar istədiyi vaxt telekommunikasiya vasitələri ilə əlaqə saxlaya bilərlər.

Distant təhsil bütün dünyada təhsil sistemini düşdüğü vəziyyətdən xilas etdi. Mənfi və ya müsbət tərəflərinə baxmayaraq biz bu təhsilə formasını tətbiq etməklə cəmiyyətin bütün təbəqələrinin təhsil almaşına şərait yarada bilərik. Artıq yaşından, fiziki problemlərindən, iqtisadi və sosial durumundan asılı olmayaraq hər kəs təhsil ala biləcəkdir. Ən böyük qazancımız cəmiyyətimizi pis vərdislərdən, kənar meyillərdən uzaq etməklə, onun üçün əlçatmaz sayılan arzuların reallaşmasına, müasirləşməsinə, dünyagörüşünün artmasına, əmək bazarının tələblərinə uyğun yetişməsinə, İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının imkanlarını yalnız əyləncə vasitəsi deyil, eyni zamanda elmin və təhsilin inkişafına xidmət edən vasitə kimi qəbul etməsinə şərait yaratmaqdır. Ən nəhayət, bu istiqamətdə aparılan ardıcıl və məqsədyönlü prosesləri dövlətin qüdrətlənməsinə, iqtisadi, siyasi, sosial gücünün artmasına, təhsil strategiyasının uğurlu tətbiqinə yönəldə bilərik.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ MƏSAFƏDƏN TƏLİM: ÜSTÜNLÜKLƏRİ VƏ ÇATIŞMAZLIQLARI

Qloballaşma şəraitində distant təhsilin məqsədi müasir informasiya texnologiyalarından istifadə etməklə təhsilalanın ixtisasının artırılmasıdır. Distant təhsil formasını ilk yaratmaq cəhdi 1840-cı ilə təsadüf edir. Həmin vaxt İsaak Pitman poçt məktubları vasitəsilə Birləşmiş Krallıqda tələbələrə stenoqrafiyanı öyrətməyə başlamışdır. Uzun illər keçən dövr ərzində texnoloji yanaşmalar və tələblər dəyişmişdir. Distant iş yeni növ ünsiyyət modeli kimi bütün fəaliyyət sahələrini əhatə etməyə təminat verir. Tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma forması distant təhsil adlanır.

Pedaqoji prosesdə distant təhsildə hər iki tərəf arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsi ilə operativ, müntəzəm dialoq, əks-əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirilir. Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə müəllimin yeni rolu, tədrisin keyfiyyətinə nəzarət, təlimdə fərqli vasitə və texnologiyalardan istifadə aid edilir.

Müasir dövrdə texnologiyanın inkişafı təhsil sisteminə öz təsirini göstərərək distant, yəni müəyyən məsafədən keçirilən təlim-tədris sistemi yaranıb.

Beynəlxalq statistikaya görə, distant təhsildə “tələbələrin” əksəriyyəti yaşı 25-i ötmüş, işləyən və işdən ayrılmadan peşəkar biliklərini genişləndirmək istəyən şəxslər təşkil edir. Distant təhsil forması hamı üçün əlverişlidir.

Distant təhsil sistemində dərslər, təlimlər televiziya kanalları, multimedia diskləri, internet şəbəkəsinin imkanları vasitəsi, proqram paketləri ilə həyata keçirilir. 2020-ci ildən başlayan pandemiya səbəbi ilə distant təhsilin vacibliyi bir daha təhsil sistemində öz əksini tapmışdır. Ali və orta ixtisas məktəblərində qiyabi təhsilin ləğvi, onun distant təhsillə əvəz olunması mütəxəssislərdə bu sahəyə marağı artırmışdır.

Pandemiya dünyada gözlənilməyən problemlər meydana gətirdi. İnsanların birbaşa ünsiyyəti və müəssisələrin idarə edilməsində çətinliklər yarandı. Ölkəmizdə və muxtar respublikada distant iş və onlayn təlimin tətbiqinə maraq artmaqdadır. Artıq bu sahədə uğurlu distant və onlayn texnoloji əsaslara uyğunlaşan əməli işlər həyata keçirilir.

Distant təhsil sistemi tədris prosesinin onlayn formasıdır. Hazırda dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlərin çoxu “açıq universitet” adı altında fəaliyyət göstərir. Distant formatda keçilən dərslər adi universitetlərdə tədris olunan dərslərdən ciddi fərqlənir. Distant təhsil zamanı tələbə və müəllim arasında ünsiyyət üz-üzə deyil, virtual olaraq məsafədən həyata keçirilir.

Əlbəttə, bu tədris üsulu son dövr texnologiyaların təhsilə göstərdiyi təsirin nəticəsidir və onun metodoloji və pedaqoji tərəfləri təhlil olunmalıdır. Bu tədris vasitəsilə:

- * öyrənmə və öyrətmə prosesinin ardıcılığı müəyyənləşdirilməli;
- * öyrənmə və ya təhsil prosesinin pillələri aydınlaşdırılmalı;
- * biliklərin qiymətləndirilməsi metodları müəyyənləşdirilməli;
- * üz-üzə tədrisdən kifayət qədər fərqli olduğundan elektron təhsildə təhsilverənlərin və təhsilalanların etik davranış məsələləri müəyyənləşdirilməli;
- * və nəhayət, məsafədən təhsil üçün yeni metodologiyalar formalaşmalıdır.

DİSTANT TƏHSİLDƏ İSTİFADƏ OLUNAN PROQRAM TEXNOLOGİYALARI

Distant təhsil-tədris prosesinin elektron telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunma formasıdır.

Distant təhsil alma metodu olduqca dərin tarixə malikdir. Distant təhsil konsepsiyası 1728- ci ildən formalaşmağa başlayıb. Distant təhsilin tarixində poçt xidmətinin əvəzsiz rolu var. 1800-cü illərdə Amerikada poçtalyonlar müəllimlərin notlarını şagirdlərə və əksinə çatdırmağa başladı. Distant təhsilin yaranmasında İsaak Pitmanın əvəzsiz rol oynayıb. O, 1840- cı ildə Birləşməş Krallığın tələbələrinə stenoqrafiya öyrədirdi. Bu gün də distant təhsil konsepsiyası dəyişməz qalıb. Sadəcə olaraq kommunikasiya kanalları dəyişib. Radio, televizor, telefon və hal-hazırda internet üzərindən onlayn dərslər həyata keçirilir. Virusların yaranması dünyanı distant təhsilə daha da yaxınlaşdırdı. Hazırda koronavirus səbəbi ilə ölkəmizin bir çox məktəblərində dərslərin tədrisi distant təhsil vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Distant təhsilin keçirilməsi məqsədi ilə aşağıdakı texnologiyalardan istifadə olunur:

Telekonfranslar: audiokonfranslar, videokonfranslar, kompüter telekonfransları;

İnternet səbəkəsinə əsaslanan texnologiyalar: MOO (Multi-user Object Oriented), MUD (Multi User Domain), IRC, WWW, FTP, Elektron poçt (e-poçt) və Paylanma (listserv) texnologiyaları.

Audiokonfranslar - Bu iştirakçıların səsli konfransları keçirilən telekonfrans növüdür. Audiokonfransları rəqəmli və ya analoqlu əlaqə xətləri ilə təşkil etmək olar.

Videokonfranslar – Video əks, səs və verilənlərin aparatura və müvafiq proqram təminatları olan iki və ya daha artıq nöqtədə mübadiləsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Onun iştirakçıları real vaxtda bir-birlərini görə və eşidə, həmçinin verilənlər mübadiləsi apara bilirlər.

Kompüter telekonfranslar - Bu tip konfranslarda internetin yüzlərlə istifadəçisi iştirak edə bilər. Konfransda iştirak etmək çox sadədir, belə ki, ünvanı yığaraq ona qoşulmaq kifayətdir. İstifadəçilərin kompüterlərinin ekranında bütün istifadəçilərin qeyd və yazıları əks olunur.

MOO texnologiyaları – Multi-user Object Oriented (obyektyönümlü çox istifadəçilər) deməkdir. İnternet vastəsi ilə real vaxtda əlaqələri təşkil edən sistemdir. MOO-nun köməkliyi ilə istifadəçinin kompüterini virtual otaqları (virtual rooms) olan əsas (host) masına çevrilir.

MUD texnologiyaları - MUD texnologiyaları (Multi User Domain –çox istifadəçili domen) MOO texnologiyalarına oxşayır. MUD texnologiyalarının köməkliyi ilə qrupla və fərdi görüşlər yaratmaq olar. MUD həmçinin situasiyalı modellər də yaratmağa imkan yaradır. **IRC texnologiyaları** - IRC (Interactive Relay Chat – İnteraktiv ötürülən söhbət) texnologiyaları real vaxtda yüzlərlə istifadəçiyə mətn məlumatlarını göndərməyə və baxmağa imkan verən proqram təminatıdır.

WWW texnologiyaları - WWW (Ümumdünya hörümçək toru)–nun əsasında http protokolu və hipermetnləri yazmaq üçün HTML dili durur. Qeyd etmək lazımdır ki, CGI protokolu, Java, Java Script, Active X, Real Audio, MPEG və digər texnologiyaların köməkliyi ilə səsin ötürülməsi kimi üstün imkanlarına görə WWW distant təhsil kurslarında məhdudiyyətsiz üstünlüklərə malikdir.

FTP texnologiyaları - (File Transfer Protocol – faylların köçürülmə protokolu) təhsil sistemlərində köməkçi xarakter daşıyır. FTP serverlərdə böyük ölçülü dərslük məzmunlu fayllar yerləşdirilir: video filmlər, böyük ölçülü çəkillər, proqram modelləri, sənədlər (əsasən PDF formatda) və s saxlanılır.

Elektron poçt (e-poçt) texnologiyası - Elektron poçt internet səbəkəsinin daha məşhur və vacib servsidir. Praktiki olaraq internetin hər bir istifadəçisi elektron poçt ünvanına malikdir. Elektron poçt vastəsi ilə mətn, səkil, proqram, multimedia faylları göndərmək və qəbul etmək mümkündür.

TƏHSİL SİSTEMİNDƏ DİSTANT TƏLİMİN ƏHƏMİYYƏTİ

Distant təhsil sistemi tədris prosesinin onlayn formasıdır. Hazırda dünyada tələbələrə distant təhsil təklif edən universitetlərin çoxu “açıq universitet” adı altında fəaliyyət göstərir. Distant formatda keçilən dərslər adi universitetlərdə tədris olunan dərslərdən ciddi fərqlənir. Distant təhsil zamanı tələbə və müəllim arasında ünsiyyət üz-üzə deyil, virtual olaraq məsafədən həyata keçirilir.

İqtisadi cəhətdən distant təhsil proqramları ənənəvi sistem üzrə aparılan analoji kurslardan ucuzdur. Bu təhsil müəssisələri icarə haqqına, elektrik enerjisinə və bahalı texnikaya qənaət edir. Təhsil üçün ayrıca otaqlar və kompüterlər tələb olunmur. Ayrılan vaxtın çox hissəsini tələbələr müstəqil şəkildə məşğul olurlar. Müəllimlər eyni zamanda, daha çox tələbəni öyrədə bilirlər. Buna görə də distant təhsilin maliyyə xərci münasib olur. Əlçatanlığı ilə diqqət çəkən distant təhsil hər hansı təhsil almaq imkanları olmayan şəhər və ölkələr üçün əvəzilməz sayıla bilər. İnsanın utancaqlıq və auditoriya qarşısında çıxış etmək fobiyası kimi kommunikasiya keyfiyyətləri ilə bağlı psixoloji maneələri aradan qaldıran distant təhsil internet təchizatı olmaqla mobildir, öyrənmənin daim aktual məsələlərə çıxışını mümkün edir. Vaxtının çoxunu işdə və ya ailəsi ilə keçirən insanlar üçün yeni biliklər və bacarıqlar əldə etmək istiqamətində yeganə mümkün vasitə kimi dəyərləndirilən distant təhsildə hər hansı şəxs işindən ayrılmadan ixtisasını artırmaq imkanı əldə edir. Distant təhsil müasir təhsilin iki əsas prinsipini reallaşdırmağa imkan verir: “hamı üçün təhsil” və “ömür boyu təhsil” Azərbaycanında distant təhsil “Təhsil haqqında” yeni Qanunun təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu il sənədində təsbit olunur. Qanunun 13-cü maddəsinə əsasən, əyani və qiyabi təhsil formaları ilə yanaşı, Azərbaycanında təhsil almanın dörd - əyani, qiyabi, distant (məsafədən) və sərbəst (eksternat) təhsil formaları vardır. Məsafəli təhsil (distant) proqramı, təhsil müəssisələrinin, öyrənmələrin təkbaşına təhsili reallaşdırmasıdır. Mütəxəssislərin fikrinə görə, bu sistemdən istifadə etmək istəyən tələbələr faks, poçt və ya e-poçt kimi üsullarla, şagirdlərə isə, ixtisaslı bir müəllim tərəfindən hazırlanan dərslə əlaqədar tapşırıq mövzuları verilir. Daha sonra tapşırıqlar və sınaqlarla bağlı qiymətləndirmələr edilir.

Bu gün məsafədən təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün üç əsas məsələnin həlli vacibdir: əlçatanlıq (öyrənmələrin və ya təlim iştirakçılarının internetə sərbəst çıxışı), kompetensiya (təhsilənlərin və təhsil verənlərin informasiya resurslarından və texnologiyalarından istifadə bacarığı) və motivasiya (bu resurslardan istifadə etmək cəhdi və arzusu). Müasir dövrdə keyfiyyətli təhsil verilməsi ənənəvi təlim metodları ilə onlayn təlim vasitələrinin optimal (uğurlu) vəhdəti hesabına mümkündür. Bu gün elektron tədris texnologiyalarını tətbiq etməyi bacarmayan, elektron təlimin təşkilinin əsaslarını mənimsəməyən müəllim özünün rəqabətə davamlılığını itirir, həm də müasir ünsiyyət üsullarında mobilliyinin olmaması səbəbi ilə tələbələr üçün maraqsız və arzu edilməz olur. Bu tip bilik, bacarıq və motivasiyaya sahib olmayan bir müəllim təhsilənlərlə qarşılıqlı ünsiyyət üçün virtual tədris mühitini qurmaq imkanlarından məhrumdur. Müasir müəllim qabaqcıl tədris təcrübələrini, elmi nailiyyətləri və pedaqoji təcrübəsini əsas götürərək elektron tədris texnologiyalarından istifadə etməklə təlim prosesinin təşkili xüsusiyyətlərini, elektron təlimin didaktik funksiyalarını və metodikasını bilməlidir. Elektron təlim (e-Learning) dedikdə, müəllim və tələbənin hər hansı elektron təlim mühitindən istifadə etməklə təlim prosesinin təşkili nəzərdə tutulur. Online təlim internet üzərindən real zamanda həyata keçirilən tədris fəaliyyətidir. Bu cür təlim müəllim və tələbənin qarşılıqlı interaktiv əlaqəsidir.

Müasir dövrün tələblərinə cavab verən, fəaliyyətini müxtəlif elektron tədris-metodik platformalar vasitəsilə qura bilən, yüksək peşəkarlığa malik müəllim kadrlarının hazırlığı günümüzün tələbidir.

XANIM ƏLİYEVƏ

*Kəngərli rayon Qıvraq qəsəbə tam orta məktəbin ibtidai sinif müəllimi
zumrayelizade34@gmail.com*

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ MƏSAFƏDƏN TƏLİMİN TƏŞKİLİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Təlim-şagirdlərin bilik, bacarıq, vərdiş və dəyərlərə yiyələndiyi pedoqoji prosesdir. Həmin pedoqoji prosesdə bilik, bacarıq, vərdiş və dəyər şagirdlərə müxtəlif formalarda çatdırılır. Bu gün günümüzün ən aktual və vacib məsələsi distant yəni məsafədən təhsil və onun keçirilmə yollarıdır. Bütün dərslərin, məşğələlərin və təlimlərin televiziya və internet şəbəkəsi vasitəsilə həyata keçirildiyi distant təhsil sistemi Azərbaycanda “Təhsil haqqında yeni qanun”un təsdiq edildiyi 19 iyun 2009-cu il sənədində təsdiq olunmuşdur. Lakin bu təhsil sistemindən əvvəllər geniş istifadə olunmurdu. Bu illər ərzində dünyanı cənginə alan pandemiya ilə əlaqədar olaraq artıq bu təhsildən geniş istifadə olunmağa başladı. İstifadə olunduğu üçün təbii ki, bu təhsil sistemi ilə bağlı bir çox vacib məsələlər meydana gəldi.

İstər ənənəvi təhsildə, istərsə də müasir kurikulumda təlim və təhsil həmişə şagird və müəllimin qarşılıqlı əlaqəsi ilə həyata keçirilmişdir. Kurikulum təhsil sistemində əsas funksiyalardan biri dialoq və əməkdaşlığın zəruriliyidir. Ətrafında kifayət qədər müzakirələr aparılan məsafədən təhsil problemi bu gün aktuallaşmaqla yanaşı, həm də reallığa çevrilib. Ölkəmiz məsafəli təhsil prosesinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımlar atmışdır. Şagird-müəllim kollektivi bu çətin vəziyyətdə prosesin fəal iştirakçısına çevrilmiş və bu təhsil formasından bəhrələnmişlər. Məsafədən təhsil həm müəllimlər üçün, həm də şagirdlər üçün geniş imkanlar yaratmışdır. Uzaq məsafələrdən məktəbə gələn şagirdlər üçün bu təhsil sistemi əvəzilməz rola malikdir. Şübhəsiz ki, distant təhsilin təşkili bağlı problemlər kifayət qədərdir. Bu problemlərin həlli isə beynəlxalq təcrübələrin öyrənilməsindən və elmi-konfransların təşkil olunmalarından asılıdır. Məsafədən təhsil sisteminin həm müsbət həm də mənfi cəhətləri vardır. Müəllim və şagird birliyinin ən başlıca vəzifəsi məsafədən təhsilin mənfi cəhətlərinə müsbət çevirməkdən ibarətdir. Məsafədən təhsilin ən vacib amili internetdir. Ölkəmizdə internet sahəsində lazımi tədbirlər görülmüş və görülməyədə davam edir. Bu təhsil sistemi, həmçinin müəllimin yaradıcılığını, peşəkarlığını ortaya çıxaran təhsil sistemidir. Elektron resurslar kompüter, telefon vasitəsilə hazırlanan hər bir təqdimat müəllimin qabiliyyətini ortaya çıxarır. Mənfi cəhəti və ən vacib cəhəti isə şagirdlərlə məktəbdəki kimi ünsiyyət qura bilməməkdir. Şagirdin fikrini dərəcəyə yönəltmək nisbətən çətinləşir. XXI əsr yeni texnologiyalar əsri olduğu üçün hər bir təlim modelindən istifadə olunur. Distant təhsil tətbiq olunduğu ilk gündən yaranan məsələlər zaman-zaman öz həllini tapır. Çünki həm şagirdlər, həm də müəllimlər artıq məsafədən təhsilin geniş istifadəsinə başlamış və öz töhvələrini vermişlər. Məsafədən təhsilin müsbət cəhətləri əlbəttə ki, daha çoxdur. Bu təhsil sistemi xaricdə təhsil ala bilməyən tələbələrə geniş imkanlar yaratdı. Son zamanlar distant təhsilin əsas xüsusiyyətləri qarşıya çıxan çətinliklər, bu çətinliklərin aradan qaldırılması yolları kimi aktual problemlər meydana çıxmışdır. Bu problemlərin aradan qaldırılması isə bütün cəmiyyətin başlıca vəzifəsinə çevrilmişdir.

Bu gün məsafədən təhsilin uğurla həyata keçirilməsi üçün üç əsas məsələnin həlli vacibdir. Əlçatanlıq, kompetensiya, və motivasiya bu proseslərin uyğunluğu məsafədən təhsilin keyfiyyətini daha da artırır. Müasir dövrdə keyfiyyətli təhsil verilməsi ənənəvi təlim metodları ilə onlayn təlim vasitələrinin uğurlu vəhdəti hesabına mümkündür.

Fikrimcə, məsafədən təlimin müsbət cəhətləri daha çoxdur. Uşaqlar dərslərə daha maraqlı olurlar, müxtəlif videolar, şəkillər, linklər uşaqların marağını daha da artırır. Hətta zəif uşaqlar belə dərslərə məsuliyyətlə yanaşırlar. Sinif modelindən fərqli olaraq günün istənilən saatında uşaqlar öyrənmək istədiklərini soruşurlar, maraqlanırlar və bütün bunlar şagirdləri daha da irəli aparır. Özləri sərbəst texnologiya sistemlərindən, internet resurslarından istifadə etməyi öyrənirlər. Hazırda distant təhsil inkişaf edir və inanırıq ki, zaman keçdikcə digər təhsil formaları arasında öz layiqli yerini tutacaq.

ÜMUMİ TƏHSİLDƏ DİSTANT TƏLİM: AKTUALLIQ VƏ KEYFİYYƏT MƏSƏLƏLƏRİNƏ DAİR

Artıq ikinci ildir ki, bütün dünyanı ağuşuna almış yeni növ koronavirus (Covid-19) pandemiyası bir çox sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də əsaslı çətinliklər yaratmışdır və bu proses bugün də davam etməkdədir. İnsanlar prioritet kimi sağlam qalmaq üçün gözə görünməz düşmənlə - virusla mübarizə aparmaqla yanaşı, iflasa uğramaq ərəfəsində olan dünya iqtisadiyyatını xilas etməkdən ötrü bəşəriyyət yeni ictimai, iqtisadi və sosial münasibətlərlə üz-üzə gəlmişlər.

Sosial bir varlıq kimi mövcud olan insanlar bir-biri ilə canlı ünsiyyət qurmaqdan ehtiyat edir, həyat dolu günlərindən uzaq düşürlər, bir-birindən qaçdığı bir dövrü yaşamağa məcbur olurlar. 2020-ci ilin martın 3-də Covid-19 pandemiyasının yayılması səbəbi ilə ölkədə rəsmi karantin rejimi elan edildikdən sonra, o cümlədən bütün təhsil müəssisələri bağlandı. Bir müddət şagird səsini həsrət qalan məktəblərdə, boş sinif otaqlarında qismən səssizlik hökm sürməyə başladı. Pandemiya təhsil sisteminə də təsirsiz ötüşmədi. Lakin bu çətinliklərin aradan qaldırılması istiqamətində Təhsil Nazirliyinin reallaşdırdığı layihələr, həyata keçirdiyi tədbirlər nəticəsində yaranan problemlərin həllinə qismən müvəffəq olundu. Belə ki, bir ilə yaxındır ki, nazirlik tərəfindən 2 telekanalda teledərslərə start verilmiş, "Virtual Məktəb" layihəsi həyata keçirilmişdir. Bu tədbirlərin təhsilin davamlılığında, təhsilalanların təhsildən kənar düşməsinin qarşısının alınmasında əhəmiyyətli rolu danılmazdır.

Bildiyimiz kimi, mart ayından bütün dünyanı bürüyən Covid-19 səbəbi ilə bir çox ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da tədris ənənəvi formadan onlayn tədrisə keçmişdir. Bu, məcburiyyətdən yaranan çıxış yolu idi ki, bunu da Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri çox layiqincə yerinə yetirir. Çünki tədrisin həm onlayn, həm də teledərslər vasitəsilə əlçatan olmasını həll etmək, şagirdləri tədrisə cəlb etmək, bundan əlavə qısa zamanda virtual məktəb layihəsini həyata keçirmək o qədər də asan bir iş deyil.

Görülən iş cəmiyyət tərəfindən bəyənilib. Lakin bu dövr bizə onu da sübut etdi ki, istər teledərslər, istər onlayn dərslər məktəblilər üçün əyani təhsilin yerini verə bilmir. Burada bir vacib faktı da qeyd etmək lazımdır ki, bir qisim məktəblilər xüsusilə onlayn dərslərə qoşulmaqda çətinliklər çəkirdilər. Buna səbəb kimi evdə kompüterin olmamasını, internetə çıxışın olmamasını və ya zəif olmasını göstərmək olar. Bundan başqa teledərslər nə qədər yaxşı hazırlansa da, şagird ilə müəllim (teledərs zamanı teledərsi aparan müəllim) arasında əks əlaqənin olmaması da işin səmərəliliyini aşağı salırdı.

Çünki xüsusilə çox uşaq ailələrdə kompüterin, telefon və digər lazımı avadanlığın, evdəki otaqların sayı bu prosesə xeyli mənfi təsir göstərir.

Böyük Britaniyada hesab edirlər ki, uşaqların məktəblərə qayıtmamağı, onlara koronavirusdan daha çox zərər verə bilər.

Pandemiyanın tüğyan etdiyi bu dövrdə ən böyük zərbəni təhsil mühiti alıb. Təhsilin əlçatanlığının tam təmin oluna bilinməməsi əlavə problemlər yaradırdı. Belə halda valideynlər övladlarının təhsili ilə bağlı əlavə imkanlar axtarmağa çalışırdılar. Bəzi valideynlər evlərinə özəl müəllim dəvət edirdi, uşaqları repetitor yanına göndərirdi. Yenə də bu imkandan əksər valideynlər yararlanı bilmirdilər.

Əlbəttə ki, bu problemlərin həlli üçün dövlət əlindən gələn bütün vasitələri işə salaraq onların həllinə çalışır. Amma ölkə səviyyəsində verilən qərarların icrası bir çox yerli şəraitdən asılı olaraq fərqlilik tələb edir. Ümumbəşəri fəlakət olan pandemiya fors-major situasiya olduğundan həlli yolları da fərqli olmalıdır. Bəs görəsən bir vətəndaş kimi bu işdə dövlətimizə hansı sahədə və hansı formada kömək edə bilərik?

“Məktəb” nəşriyyatının direktoru:
Redaktor:
Korrektor:

Zöhrə Sadiqova
Fərqanə Qənbərova
Tünzalə Abdullayeva

Yığılmağa verilmişdir: 24.05.2021
Çapa imzalanmışdır: 09.06.2021
Kağız formatı: A4
Şərti çap vərəqi: “Times New Roman” qarnituru
Tirajı: 150

Ünvan: Az – 7003, Naxçıvan şəhəri, Heydər Əliyev prospekti-2

